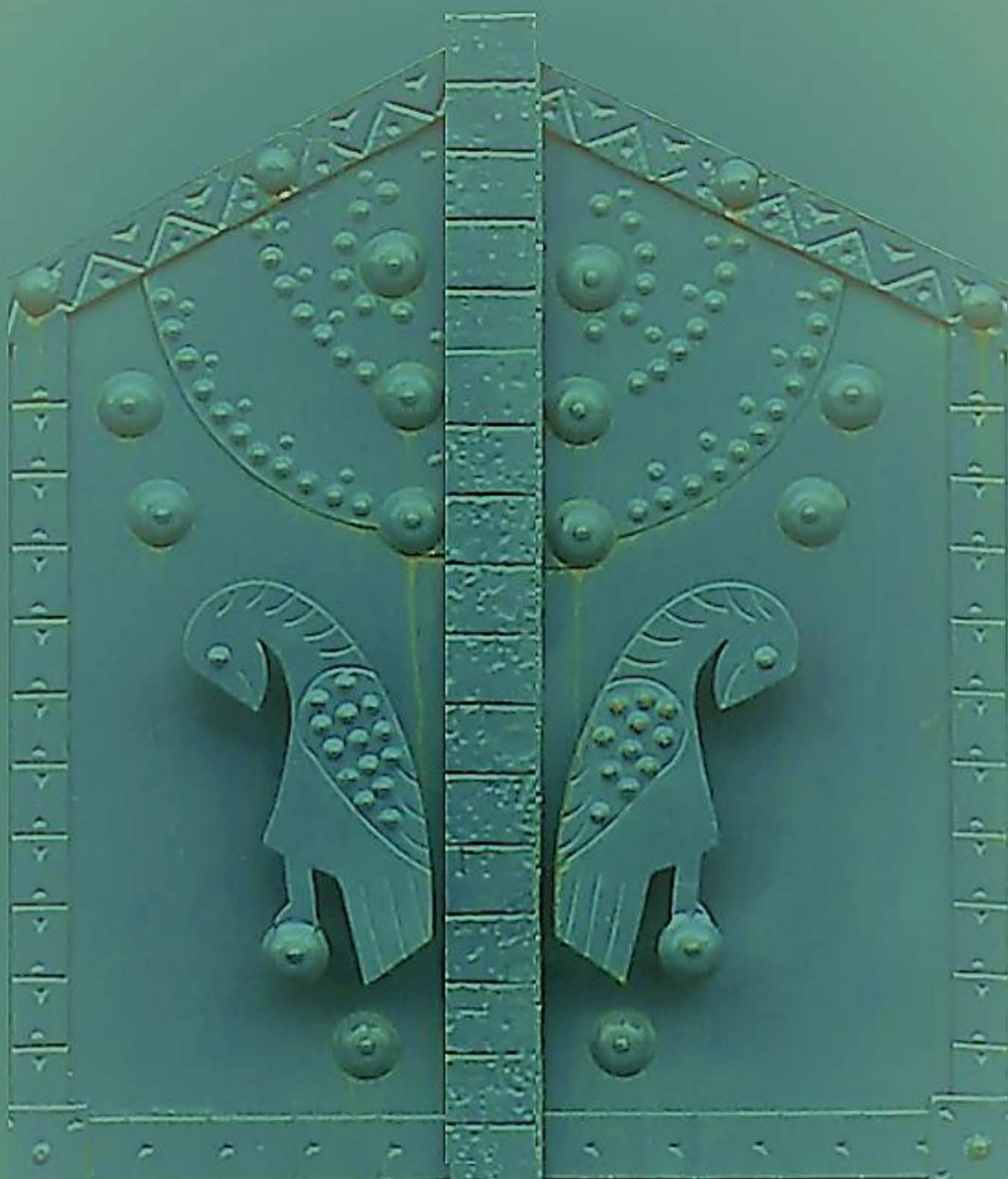

NÁDAS PÁL
A WECHSELMANN-HÁZ TÖRTÉNETE

A kötet megjelenését támogatták:

Budapest Főváros Önkormányzata

Budapest Főváros XIV. Kerület Zuglói Önkormányzata

Kézenfogva Alapítvány

Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete

Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége

Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége

Miniszterelnökség – Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.

Siker és Nagyothallók Országos Szövetsége

„Mobilitas Alapítvány” a sérültek és mozgássérültek korszerűbb ellátásáért

VALAMINT

Bajnai Gordon, Bibó István, Borján Melinda és Borján Tamás,
Derék Melinda, Dr. Faludy Judit, Illyés Mária, Dr. Kardi Judit Mária,
Kádár György, Dr. Kelemenné Dr. Kramm Hedvig, Dr. Klauber András,
Dr. Kósa Ádám, Nádas Péter, Dr. Olti Ferenc, Reichard Ágnes,
Róna Erzsébet, Szelestey Lajos, Szigeti András, Vajda János

Nádas Pál

A WECHSELMANN-HÁZ TÖRTÉNETE

A magyar és zsidó történelem korszakai
Lajta Béla szecessziós épületében
(Budapest, Mexikói út 60.)

A borítón látható kép:

A stilizált menóra előtt megjelenő, egymásnak hátat fordító madárpár a Wechselmann Ignác és Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete kétszárnyú kertkapuját valaha díszítő egyik kompozíció 21. század eleji, leegyszerűsített replikája.

Az eredeti, 1908-ban készült, rendkívül gazdagon kiképzett kovácsoltvasmunka mesterét a madáralakok alatt egykor olvasható felirat nevezte meg:

„Ezt a kerítést Lajta Béla rajzairól Hochmann József sitnálta.”

Hochmann a korszak egyik kiváló fővárosi vasművese volt, műhelyének alkotásai a Pénzügyminisztériumtól a Kazinczy utcai ortodox zsinagógáig sok jelentős századfordulós épületet díszítettek. A könyvünk borítóján megjelenő kis kompozíció motívumkombinációját és formai megoldását tekintve is jellegzetes részlete a kerítésének:

magyar népművészeti motívumok és zsidó vallási szimbólumok egyesítésére épült, egyúttal szecessziósan stilizált állatalakokat kombinált szegecsdíszekből kiképzett, összetett geometrikus formákkal. (dr. Csáki Tamás)

Szakmai lektorok:

Bor Ferenc művészettörténész

Szécsényi András történész Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltár (ÁBTL)
dr. Zászkaliczky Péter főiskolai tanár ELTE BGGYK Általános Gyógypedagógiai Intézet

Szerkesztő: Borus Judit
Tipográfia: Czeizel Balázs
Tördelés: Margittai Gizella
Korrektor: Dombori Emília
Nyelvi lektor: Lőrík József címzetes egyetemi docens ELTE BGGYK
Szöveget gondozta: Kustos Júlia
Borítóterv: Berki Erzsébet

Fotók: Bartha Annamária, Bartha Levente, Bánlaki Szabolcs,
Borsos József, Csudai Sándor, Hibbey Kinga, Kovács Lajos,
Mai és társa, Mező Sándor, Mérei és Társa, Mülner János, Nádas Pál, Pejkó
Tamás, Pintér Márta, Szabó Barnabás, Tapa Gergely, Teknős Miklós,
Tormai Andor, Zákány Gergely, Zorkóczy Krisztián, Zsoldos János

A monográfia elkészülte – nem szándékosan, de – egybeesett
a holokauszt (2024) 80., Lovag Wechselmann Ignác halálának (1903)
és a Mozgásjavító iskola fennállásának 120. (1903–2023),
valamint Leitersdorfer (Lajta) Béla
és Budapest születésének 150. évfordulójával.

© Nádas Pál, 2024
© Múlt és Jövő Könyvkiadó, 2024
Felelős kiadó: A kiadó igazgatója

ISBN 978-615-6641-06-9

Nyomta és kötötte: EPC Nyomda Kft.
Felelős vezető: Mészáros László

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás	9
Kutatási helyszínek:	11
Előszó	13
 I. FEJEZET – A WECHSELMANN-HÁZ ELSŐ 115 ÉVE	21
I.1. Wechselmann Ignácnak köszönhetően épülhetett meg a Mexikói út 60. szám alatt álló ház	21
I.2. A századelő legjelentősebb építész: Lajta Béla	35
I.3. Megkezdte működését a Wechselmann-féle vakok tanintézete	41
I.4. Az első világháború. Hazafias kötelesség: a Wechselmann-ház hadikórházként működik	48
I.5. Az intézet a két világháború között	51
I.5.1. Az Izraelita Siketnémák Országos Intézetét a Wechselmann-házba költöztetik	56
I.6. A második világháború	66
I.6.1. Remény a reménytelenségben a vészkorszak idején: a Mexikói út 60. és Columbus utca 46.	77
I.6.2. Tanúságtételek, visszaemlékezések és tanúvallomások	121
I.6.3. A Kasztner-ügy. A Kanizsai Dezső aláírásával ellátott jelentés	172
I.6.4. A Mexikói úton történetek (1944. december 3.) értelmezése ..	182
I.7. Az élet új reménye	191
I.8. Az Idegen Nyelvek Főiskolája vette birtokba a Wechselmann- házat	197
I.9. A Wechselmann-ház a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában (1955–)	205
I.9.1. A Wechselmann-ház új kihívásai	210
I.9.2. A kertészképzés és a Wechselmann-ház kapcsolata	231
I.9.3. A Wechselmann-ház a paralimpiai mozgalom hazai bölcsője	234
I.9.4. Változás a Mozgásjavító (Wechselmann-ház) vezetésében ..	236
I.10. Korszakokon és generációkon átívelő fejlesztések	244
I.10.1. A gyógytorna alapjaira épülő sportélet	245
I.10.2. Az áthelyezéstől a komplex szakértői javaslatig	247
I.10.3. Az előkészítő csoporttól az óvodáig	249

I.10.4. Vezetői szándékok és jelentős beruházások.....	253
I.10.5. A halmozottan fogyatékos gyermekek fejlesztése.....	258
I.10.6. A Wechselsmann-ház a szomatopedagógus-képzés bölcsoje.....	265
I.10.7. A négyszintes épület „Achilles sarka” a lift	266
I.10.8 A nemzetközi kapcsolatok alakulása.....	269
I.11. A politikai és gazdasági rendszerváltást megelőző, és azt követő évek változásai.....	273
I.11.1. A Wechselsmann-ház rekonstrukciós terve	281
I.11.2. A műemléki épület megóvására tett kísérletek és részleges rekonstrukciók.....	293
I.11.3. Az integrációt segítő Módszertani Központ	301
I.11.4. A speciális eszközök egyre növekvő jelenléte	303
I.11.5. Három jelentősebb pedagógiai innováció.....	307
I.11.6. A Zsótér Pál Alapítvány	310
I.11.7. Ünnepek, megemlékezések, kulturális megmozdulások és hagyományteremtő programok.....	311
I.11.8. A Mozgásjavító Iskolában folyó pedagógiai munka nyilvánossága.....	318
II. FEJEZET – ÉLETUTAK, VISSZAEMLEKEZÉSEK	325
II.1. Tanárok, akik a Wechselsmann-házban tanítottak	326
II.1.1. Ötvenkét év a Mexikói úton	329
II.1.2. „Akik igazságra tanítottak sokakat, tündökölnek örökkön örökké, miként a csillagok.”	330
II.1.3. A jókedv mindig velem van.....	332
II.1.4. A hazai szomatopedagógia szakos gyógypedagógus- képzés megszervezője	334
II.1.5. Gyakorlatvezetőből mentor, majd annál sokkal több.....	335
II.1.6. Tartsd mindennél többre a becsületedet.....	337
II.1.7. Ha hiszünk benne, akkor saját korlátait is képes legyőzni.....	339
II.1.8. Az egyik Gitta ment, a másik jött	341
II.1.9. Egyszer lent, egyszer fent?.....	343
II.1.10. Töredékek a mozgásjavító évekből	346
II.1.11. Változásokkal teli negyven év.....	350
II.2. A Wechselsmann-házban végzett diákok történetei.....	356
II.2.1. „Nem némaság az, amit a lelkemből hallok”	356
II.2.2. „A belső harmónia megteremtése a legfontosabb.”.....	361
II.2.3. Idegen Nyelvek Főiskola néhány volt diákja.....	364
II.2.4. 8 és fél éves életiskola a határon, a város peremén. Egy mexi vallomásai	367
II.2.5. Hol is kezdjem?	372
II.2.6. Történet a kéttornyos falumból	375
II.2.7. Életrajz egy monográfiához.....	377
II.2.8. Sokat tanultam, hogy mindig, minden körülmények között érvényesüljek.....	380
II.2.9. Ma már egy elfoglalt nagymama vagyok.....	383
II.2.10. Anca az élet versenyzője volt	385
II.2.11. Az iskolám és a könyvek.....	385
II.2.12. Pótapámtól csoki vagy koki járt!	386
II.2.13. A Mozgásjavító jelentős hatással volt az életemre.....	388
II.2.14. Megtanultam, hogy számomra nincs lehetetlen	390

II.2.15. Megtanultam a hátrányból előnyt kovácsolni.....	393
II.2.16. Csoda – avagy egy sikeres talpra állás igaz története.....	395
II.2.17. „Egy fiatal magoncnak a fejlődéséhez szükséges a megfelelő termőhely”	397
II.2.18. Ötévesen rögtön az első osztályban kezdtem	399
II.2.18. A speciális élet lehetőségével élve	401
II.2.19. Múlatlan múlt.....	404
II.2.20. Az eddig megtett út	405
II.2.21. Tizennégy év egyetlen iskolaépületben.....	408
II.2. 22.Tizenöt év a Mozgásjavítóban	410
II.3. Összegzés	412
III. FEJEZET – ADATTÁR.....	415
III.1. Mexikói út 60. sz. épületben működő intézmények elnevezései	415
III.2. A Wechselmann-házban működő intézmények igazgatói	415
III.3. A Wechselmann-ház munkatársai (1907–2012).....	416
III.3.1. Vak gyermekekkel foglalkozó személyek (1907–1944).....	416
III.3.2. Siketnéma (hallássérült) gyerekekkel foglalkozó személyek (1928–1948)	416
III.3.3. Idegen Nyelvek Főiskola tanárai (1951–1955).....	418
III.3.4. A Mozgásjavító munkatársai 1993-ban, az intézmény alapításának 90. évfordulóján	418
III.3.5. A Mozgásjavító munkatársai az 1997/1998. tanévben	419
III.3.6. A Mozgásjavító dolgozói a 2003/2004. tanévben, a centenáriumi évben	421
III.3.7. A Mozgásjavító iskola személyzete 2012-es tanév végén.....	424
III.3.8. Az előkészítő csoportban dolgozó (1979–2015) munkatársak.....	428
III.3.9. A Mozgásjavító iskolában (1960–2023) működő orvosok.....	428
III.4. A Wechselmann-házban tanuló diákok	430
III.4.1. Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete diákjai (1939–1945).....	432
III.4.2. Izraelita Siketnémák Országos Intézetének diákjai (1938–1948).....	433
III.4.3. A Mozgásjavító végzős diákjai (1955–2014)	434
III.5. Wechselmann-házban alkotó munkatársak publikációi és nyilvános megjelenéseinek gyűjteménye.....	450
III.6. Elismerések és kitüntetések gyűjteménye.....	462
IV. FEJEZET – RÖVIDÍTÉSEK, SZAKIRODALMI FORRÁSOK ÉS NÉVMUTATÓ	469
IV.1. Leggyakrabban használt rövidítések.....	469
IV.2. Szakirodalmi források.....	471
IV.2.1. Felhasznált irodalom	471
IV.2.2. Nem lábjegyzetelt, de a tanulmány szempontjából fontos szakirodalmak	495
IV.2.3. Fotók és dokumentumok listája	497
IV.3. Névmutató	512

László Fülöp Elek: Wechseltmann Ignác, 1894

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ez a monográfia nem születhetett volna meg mindazok támogatása, együttműködése nélkül, akik önzetlen segítségükkel a kötet lehető legpontosabb és leghitelesebb összeállításához hozzájárultak. A legkisebb útbaigazítástól a rövidebb vagy hosszabb ideig tartó együttműködésig köszönöm a segítséget. Külön köszönet illeti azokat, akik élettörténetük közreadásával tették még hitelesebbé e kiadványt. Az ismerősi, munkahelyi, baráti, szakmai, vagy egyéb érintettség okán nyújtott segítség más-más szempontból volt fontos a Wechseltmann-ház 115 éves történetének áttekintése és az épületben történt eseményeknek kötetbe rendezése során.

Köszönöm!

Aczél Anna, Ábrahám Tamás, Ágoston Gabriella, Bajcsi Károly, Balogh Ferencné, Bán Éva, †Baróti Sándorné, Barta Titanilla, Bartos Adél, Bazsányi Sándor (Petőfi Irodalmi Múzeum), Belle Ani, Benczúr Miklós-né, Berényi Éva, Berki Erzsébet, Bittnerné Temesi Zsuzsanna (Holocaust Emlékközpont Könyvtára), Bíró Sándor, Biszak Bogáta és Biszak Sándor (Arcanum Digitális Tudománytár), Bor Ferenc (művészettörténész), Boros Margit, Borsodi Sándor, Czifjaky Istvánné (Mozgásjavító, történeti archívum), dr. Csáki Tamás (BTM Kiscelli Múzeum) Csákvári Kristóf (Hadtörténeti Intézet és Múzeum), †Csányi Yvonne, Csenki Anna, Cseri Edit, Cserti-Szauer Csilla (ELTE BGGYK), Csillag Katalin (3h-építésziroda), Csocsán Emmy, Danszky Péter (Izrael), Darvasné Kohn Klára (holokauszt-túlélő), David Gur (Izrael-Történelemkutató Társaság), †Derera Mihály, Dési János (Washington United States Holocaust Memorial Museum, USHMM), Egri Pál, Emanuel May (Yad Vashem Fotóarchívum), Esztergomi Anna (Csillagház Iskola), Farkas Jánosné, Feke Éva (Fekete Józsefné), Fekete Béla, Flatto Martha (Izrael), Fótiné Hoffmann Éva, Frojimovics Kinga (Bécsi Wiesenthal Holocaust Kutató Intézet), Gasparicsné Csillag Ágnes, Goda Beatrix (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum), Göllész Zoltán (Vakok Iskolája), Günthner Zsolt (3h-építésziroda), †Gyalai Gáspárné, Gyug Ferenc, Gyurkovics Sarolta

(Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, ÁBTL), Hajdi László, Hegyi Zoltán, Helesfai Katalin, Heller Zoltán, Hidas Zoltán, Hídvégi Csilla, Himmler István (Kanizsai Dezső unokája), Hörnyék Franciska, Jacob Ehrenfeld (Izrael), Jankó Brezovai Pálné, Juhász Anita Mária, dr. Kárpáti Zoltán (Uzsoki Kórház Ortopédia), Kékesiné János Rozália, Keresztes János, Kiss József (Jehuda-projekt), dr. Klauber András, Kocsis Mihály, Kollár Katalin, Kollárné Pető Anna, Koller Dóra, †Koller István, Komoróczy Géza, Komoróczy Szonja, Kósa Ádám (a SINOSZ volt elnöke, EU-képviselő), Kovács Éva (Bécsi Wiesenthal Holocaust Kutató Intézet), Kovácsné Szűcs Klára, Köleséri Sándor, Köteles Borbála, †Köteles László, Kőrös Erzsébet, Kurcsics Károly, Kustos Júlia, Ladany Shaul Pali prof. (Izrael), Lalik Veronika, László Anita Mária, Lior Inbar (Ghetto Fighters' House Archives, GFH Izrael), Lőrík József, Lukács Anikó (Budapest Főváros Levéltára), Lénárt Zoltán (ELTE BGGYK), Majsainé Hartyányi Julianna, Markó Mónika, dr. Márkus Eszter (ELTE BGGYK), Nagy Ágnes, Nagy Gyöngyi Mária, Nagyné Fatalin Andrea, Nagy Zita (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), Nyíri Lajos, Okányi Andrea, Orosz Anett, dr. Pantó Tamás (Uzsoki Kórház Ortopédia), Pálincás Szilvia (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), Pallos Zsuzsanna, Pálmafy Beatrix, dr. Papp Gabriella (ELTE BGGYK), Patyi-Bodnár Tünde, Paulov Endre, dr. Perlusz Andrea (ELTE BGGYK), Péntek-Dózsa Melinda, Péro Sára Csilla, Pinner Gábor (Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár), Pintér Márta, Pócs Norbert (Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, ÁBTL), Reichardt Ágnes, Répási Péter (MAZSIHISZ Zsidó Közösségi Szolgálat), Révész Rita, Yael Robinson Gottfeld (Yad Vashem Archivum Tanúvallomások Osztálya), Rokob Tibor, Rovni Emese, Salz Balázs (FSZEK Központi Könyvtár), Sayfo Omar (Kanizsai Dezsőről készülő dokumentumfilm magyarországi összekötője), Salamon Pál, Schiffer János (Nácizmus Üldözötteinek Országos Egyesülete, NÜB), Siklósi Zsolt, Sinka Erika, dr. Solymosi Iván (Zsótér Pál unokája), Somorjai Ágnes (Vakok Iskolája), Steven Vitto (United States Holocaust Memorial Museum, Washington), Suri Ilona, Szabó Béla, Szelestey Lajos, Szécsényi András (Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, ÁBTL), †Szegedi Mártonné, Szoleczky Emese (Hadtörténeti Intézet és Múzeum), †Szölösi Ferenc (Vakok Iskolája), Szűcs István, Tanos Balázs, Tapa Gergely, Tarnói Judit, Taskovics Adél (Siketvakok Országos Egyesülete), Teknős Miklós, Torontáli Nóra (ELTE BGGYK), Tóth Egon, Tóth Krisztina (ELTE Levéltár), Tóth Miklós Bálint, Tyroler Jano (Izrael), Ursu Zsuzsa, Varga

Bálint, Vámos Károlyné, Varjasné dr. Kovács Edit, †Vásárhelyi Gyöngyike (Mozgásjavító történeti archívum), Véghelyi Hedvig, Vitray Tamás, Weber Gitta, dr. Zászkaliczky Péter (ELTE BGGYK), Zsbánné Forrai Judit, dr. Zima András (Holocaust Emlékközpont), Zsoldos Gábor, Zsótér Katalin, Yael Robinson Gottfeld (Jad Vasem Archívum Tanúval-lomások Osztálya)

Kutatási helyszínek:

Academia.edu (www.academia.edu)
 Arcanum Digitális Tudománytár (www.adtplus.arcanum.hu)
 Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ÁBTL)
 Budapest Főváros Levéltár (BFL)
 BTM Kiscelli Múzeum
 Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH), Rákoskeresztúri (Kozma utca) temető
 Csillagház Általános Iskola, történeti archívum
 Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB)
 Európai Zsidó Kutatási Archívum
 Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Levéltár
 FORTEPAN fotógyűjtemény (www.fortepan.hu)
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK), Budapest Gyűjtemény
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) (<https://fszek.hu/onlibrary/databases>)
 Ghetto Fighters' House Archives (GFH) Izrael
 Hadtörténeti Intézet Múzeum
 Hungaricana Közgyűjteményi Portál (www.hungaricana.hu)
 Lajta Béla Virtuális Archívum (www.lajtaarchiv.hu)
 Magyar Elektronikus Könyvtár (www.mek.oszk.hu/hu)
 Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA) (<https://mandadb.hu/>)
 Magyar Nemzeti Levéltár (www.mnl.gov.hu)
 Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár
 Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár
 Mozgásjavító Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Kollégium történeti archívum
 MTVA fotóarchívum (www.nemzetiarchivum.hu/photoban)
 Nemzeti Olimpiai és Sportmúzeum és Levéltár
 Nemzeti Örökség Intézet (NÖRI) Salgótarjáni úti zsidó temető
 Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM)
 Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)
 USC Shoah Alapítvány (<https://sfi.usc.edu/>)
 Uzsoki Kórház Ortopédiai-Traumatológiai Osztály történeti archívum
 Yad Vashem digitális fotógyűjtemény (<https://photos.yadvashem.org/>)
 YIVO Encyclopedia of Jews in East Europe (<https://yivoencyclopedia.org/>)
 Vizuális Történeti Archívum (EISZ) (<https://vha.usc.edu/>)

EMLÉKTÁBLA

A legenda szerint az 1950-es években az emléktáblát befalazták

ELŐSZÓ

„...a hagyomány úgy tartja, hogy minden ember kétszer hal meg. Először akkor, amikor a szíve megáll, és elhallgatnak agyában a szinapszisek, mint amikor egy városban kialszik a villany. Másodszor akkor, amikor a halott nevét utoljára mondja ki, olvassa el vagy gondolja magában valaki, ötven, száz vagy akár négyszáz évvel később. Az illető csak akkor tűnik el végérvényesen, akkor törlődik a földi élet jegyzékéből.”

(Simon Stranger)

Az emberek többségének nevét nem őrzi emléktábla, utcákat is kevesekről neveznek el, szobrot pedig csak a nagyon híres embereknek állítanak – amelyeket aztán a mindenkori „új hatalom” újabbakra cserélhet. Az úgynevezett névtelenek emléke a családban vagy szűk szakmai körökben jó esetben egy-két emberöltőig maradhat fenn. Egy ideig még beszélnek róluk, aztán feledésbe merülnek.

Ez a tanulmány ennek a jelentős és nélkülözhetetlen „névtelen többségnek”: a Wechselmann-házban tanulóknak és dolgozóknak igyekszik emléket állítani. Az épület történetét elbeszélő emlékkönyvnek is tekinthető. „Az elmúlással szemben dolgozik, ahogy a történetírás hiú reménye is, ezt a nehezen leküzdhető vágyat szolgálják. Próbálják megérteni, vagyis kiegészíteni, teljessé tenni az elmúlt, hozzáférhetetlen, töredékes múltat. [...] Minden forráskiadásban, minden száraz filológiai munkában ez a remény munkál és ez a kiábrándító belátás mutatkozik meg. A múlt, úgy, ahogy történt, soha többé nem támasztható fel. Ahogyan semmi, amit a múltban tettünk, nem ismételtető meg és nem tehető jóvá. És mégis”,¹ az idővel dacoló tanúságot akartam állítani.

¹ Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár Magazin (letöltve: 2022. április 1.).

Tisztelt Olvasó!

Mielőtt még a Wechselsmann-ház történetéről szóló kiadvány olvasásához kezd, fontosnak tartom, hogy tudja, a Mozgásjavító Iskola igazgatójaként már terveztem egy, az iskola épületének történetéről szóló monográfia összeállítását. A könyvet a ház centenáriuma (2008) szerettem volna megjelentetni. A forrásfeltáró munkához Ábrahám Tamás történész és Rokob Tibor újságíró segítségével kezdtem hozzá. Az emlékezés könyvét az épület alapításának századik évfordulójára nem sikerült elkészíteni, ezért a nyugdíjazásom közeledtével a feladataim közé vettem. Ezen önként vállalt feladatok közül először a Mozgásjavító nagy beruházásának (2007–2012) történetét a 2014-es *KorKép* című kötetben, majd pedig egy kétkötetes hazai és nemzetközi paralimpiatörténeti munkát *Árnyékban született csillagok I-II. Paralimpiatörténeti tanulmányok* címmel 2018-ban, illetve 2019-ben publikáltam. A Wechselsmann-ház történetének forrásfeltárásához csak 2018-ban, az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Dékánja által biztosított hivatalos támogatással tudtam újra hozzákezdeni. Levéltárakban, könyvtárakban és a digitálisan hozzáférhető adatbázisokban kutattam: az épülettel és a házban zajlott eseményekkel kapcsolatban megjelent publikációkat, levéltári dokumentumokat kerestem. A levéltári forrásfeltárást a világméretű koronavírus-járvány (COVID-19) részben megakasztotta, így ebben az időszakban a digitálisan fellelhető dokumentumok kerültek előtérbe. A kötet összeállítását több korábban megjelent szakirodalmi szöveg tanulmányozása előzte és alapozta meg.

A kutatómunkát részben a kíváncsiság is inspirálta, mégpedig azzal kapcsolatban, hogy apai dédnagyapám, dr. Mezei Mór (1836–1925), vajon kapcsolatba kerülhetett-e a két intézménynek [Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának (1903) és a Wechselsmann-féle vakok intézetének (1907)] alapítóival vagy vezetőivel. Azt feltételeztem, hogy fellelhetek olyan dokumentumot, amely erre a kérdésemre választ ad. Járhatott-e dédnagyapám valamelyik Mexikói úti épületben akár a Pesti Izraelita Hitközség választmányának tagjaként, az Országos Izraelita Iroda elnökeként, országgyűlési képviselőként, az Országos Izraelita Tanítóegyesület tiszteletbeli tagjaként, esetleg a Könyves Kálmán Szabadkőműves Páholy tagjaként? Ismerhette-e azokat a személyeket, akikkel e tanulmánykötetben most foglalkozom? Dédnagyapám a polgári egyenjogúsításukért küzdő zsidók egyik vezéralakja volt, és ő han-

goztatta először a Zsidó Kongresszus összehívásának szükségességét. 1867 őszén az országgyűlés elé terjesztette a zsidóság egyenjogúsításáról szóló törvényjavaslatot, melyet a képviselőház egyhangúlag, a főrendiház nagy többséggel elfogadott. Ferenc József király szentesítő aláírásával életbe is lépett a törvénycikk.²

A Wechselmann-házzal kapcsolatos ismereteim bővítését elsőként Rosenfeld Piroska tanárnő inspirálta, aki mozgássérült gyermekként élte át a vészkorszakot. Tőle hallottam először az épületben történt, emberi ésszel felfoghatatlan borzalmakról. Több alkalommal ültem szolgálati lakásában és hallgattam a vészkorszak szörnyű eseményeiről, és az épületben történekről szóló emlékeit. Akkor még nem volt annyi eszem, hogy ezeket a történeteket hangrögzítővel is megörökítssem, így ezen visszaemlékezéseknek csupán *bennem rögzült* emléke váltotta e kötet megszületésének kiindulópontjává.

Mivel az épületet eredetileg vak gyermekek fejlesztése érdekében emelték, érdemes tudni, hogy vakok foglalkoztatásával és vak gyermekek taníttatásával a Pesti Izraelita Hitközség³ már az 1890-es években foglalkozott. Az akkori Magyarország területén közel 900 zsidó vak személyről tudtak, akik közül 130-150 fő iskoláskorú gyermek volt. Adler Simon, a Wechselmann-féle vakok iskolájának első igazgatója már 1894-ben szorgalmazta egy felekezeti iskola alapítását zsidó vakok számára. Elképzelése mögött már ott lehetett Taub Salamon hagyatéka is, amelyet kifejezetten a zsidó vakok intézetének létesítésére adományozott. Ez az összeg az időközi adományokkal és a kamatokkal együtt 1902-ben már meghaladta a kétszázezer koronát. Úgy gondolták, hogy zsidó vallású vak gyerekeket nevelhetnének és taníthatnának, valamint, hogy a felnőtt vakok részére foglalkoztató és haszonnal működő intézményt hozhatnának létre. Wechselmann Ignác 1903-ban bekövetkezett halála és hagyatéka lett az eszköze eme elképzelés megvalósításának.⁴

A tanulmány a Wechselmann-ház megszületésének előzményeivel, Wechselmann Ignác Budapestre történő érkezésével, a vakok ellátását szolgáló új intézmény (1856–1907) megvalósításával, valamint az épület 115 éves történetéből az 1907–2012 közötti történelmi korszak feldolgozásával foglalkozik.

A száztizenöt éves múlttra visszatekintő épület Lovag Wechselmann Ignác és neje, Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete néven nyitotta meg kapuját 1907-ben, de a hivatalos és ünnepélyes átadást csak 1908-ban szervezték meg.⁵

² Újvári szerk. 1929. 48, 218–219, 500–501, 592, 816, 916. // Komoróczy 2012. II. 111–114.

³ A Pesti Izraelita Hitközség: a dualizmus korában (1867–1918) az ország legjelentősebb és legnagyobb zsidó hitközsége volt. 1793-ban vált ki az Óbudai Izraelita Hitközségből és rövidesen Magyarország, majd a 19. század végére Európa és a világ legnagyobb és leggazdagabb zsidó közösségévé fejlődött. Ezzel egy időben Pest lakosságának mintegy 25%-a, azaz negyede izraelita származású volt. Sokrétű intézményhálózatot működtetett (vallásoktatás, kóser étkezés, imahelyek, temetők, kórházak, gyermeknyaraltatás, árvaházak, siketnéma és vak gyermekek iskoláztatása, elemi és polgári iskola és gimnázium, stb.) amelyekkel segítette a zsidó közösség tagjainak életét. 1944-ben a náci megszállást követően a Pesti Izraelita Hitközség helyét a zsidó tanács vette át. 1945-ben újjáalakult. 1950-ben „Budapesti Zsidó Hitközség” néven egyesült a Budai Izraelita Hitközséggel és az Óbudai Izraelita Hitközséggel, majd állami felügyelet alá került. (Forrás: Újvári szerk. 1926. 701–705. // <https://bzsh.hu/magunkrol/> (letöltve: 2022. március 12.). // Bányai-Frojmovics-Gombocz 2020. 15.)

⁴ *Egyenlőség*, 1894. január 19. 8. // *Egyenlőség*, 1897. június 27. 5–6. // *Egyenlőség*, 1902. január 19. 10. // *Pesti Napló*, 1903. február 19.

⁵ Komoróczy 2012. II. 164.

A zárkő helye ma nem ismert, de az előjárók (Vezérő-bizottság) névsorának táblája (1908) (jobb oldalon) az 1930-as években a tornaterem belső falán volt látható

A jelenlegi funkciójából adódóan az épületet Mozgásjavítónak, vagy tervezőjéről egyszerűen csak Lajta-háznak szokták nevezni. A monográfiában az eredeti, mára már elfeledett nevet használom, és az épületet az alapító iránti tisztelet okán Wechselmann-háznak nevezem.

Amennyiben Wechselmann Ignác hagyatékának egy részét nem a vakok új iskolájának alapítására szenteli, akkor minden valószínűség szerint a továbbiakban minden másképpen alakult volna. A Mexikói úton álló épületet akkor minden bizonnyal nem Lajta Béla tervezte volna, és ma nem a mozgáskorlátozott gyermekek Mozgásjavító Iskolájának adna otthont. A ház építtetője és fenntartója egészen az egyházi és magániskolák 1948. évi államosításáig a Pesti Izraelita Hitközség volt.

A szecessziós épületben közel hetven éve (az 1955/1956-os tanévtől számítva) mozgáskorlátozott gyerekek és fiatalok tanulnak. Az iskola mai neve: Mozgásjavító Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Kollégium. A patinás, 115 éves múlttal rendelkező zuglói épület a Mexikói út és Korong utca sarkán található – közvetlenül *A város peremén* című vers szerzője,

⁶ Az udvari manzárdlakást 1933–1936 között Szántó Judit és József Attila bérelte A Korong utcai egyemeletes bérház (XIV. Korong u. 6.) Klein Jenőné Schvarcz Juliska számára épült 1933-ban, tervezője Siegl Alfréd építőmester volt, aki főleg zuglói családi házakat tervezett.

(Forrás: BFL XV.329.d 31608/26)

⁷ Herodek 1926.

⁸ *Évkönyv* 2005. 3–12.

József Attila egykori lakhelyének szomszédságában,⁶ a volt Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának (Mexikói út 63–64.) telekszomszédságában, valamint a vasúti töltés túloldalán található Vakok József Nádor Királyi Országos Intézetének⁷ (mai nevén a Vakok Óvodája, Általános Iskolája, Szakiskolája, Készségfejlesztő Iskolája, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézménye, Kollégiuma és Gyermekotthon⁸) a mai Ajtósi Dürer sor (István út) Hungária körút sarkán álló, 1899 és 1904 között emelt épület közelében.

A monográfia egy iskolatörténeti kiadvány, amely hasznos lehet mindazoknak, akik érdeklődéssel fordulnak a múlt történései felé. Azon tanárok számára is hasznos lehet, akik a tantervi előírások mellett úgy szeretnek történelmet tanítani, hogy összefüggéseket keressenek a nagy történelmi események és a helyi történések között. A Wechselsmann-házban tanítók számára is praktikus segédlet, amikor az iskolatörténet feldolgozásával foglalkoznak, valamint mindazok számára, akik a Wechselsmann-házban tanítottak vagy tanultak és még kézbe tudják venni ezt a kiadványt – hiszen ők is az iskolatörténet fontos szereplői és alakítói voltak. De érdekes lehet a kultúrtörténettel, a holokauszt budapesti történetével, a város és a gyógypedagógia történetével foglalkozók számára is.

Téglába vésett jelek

Az épület öreg falai sok mindent láttak, sok mindent átéltek a száztizenöt év alatt. Nehéz sorsokat, gondoskodó – de nem hibátlan – pedagógiai, gyógypedagógiai munkát láthattak. A társadalmilag hátrányos helyzetű gyerekek ügyének szolgálatába szegődő, elhivatott felnőttek nemzedékei dolgoztak és dolgoznak ma is e ház falai között. A falak láthattak vak, „siketnéma (értsd: hallássérült – a szerző), siketvak, beszédhibás” és nyomorék (mozgáskorlátozott) gyerekeket, és kétségbeesett, de mindig reménykedő szülőket. Az épület megélt és túlélte két világháborút, és ideiglenesen otthont adott a háborúban megsérült katonáknak is. A vészorszak idején a ház falai látták a faji és vallási megkülönböztetés miatt kirekesztettek tömegét, a halál elől menekülőket. Sokaknak ez volt a földi lét utolsó helyszíne, míg másoknak ez a ház jelentette a túlélést. A kommunista diktatúra idején viszonylag rövid ideig az Idegen Nyelvek Főiskolájának adott otthont.

Az épület eddig feltárt történetéből előjáróban elmondható, hogy működése a Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia alapítói szándékával, valamivel több mint tíz év kivételével, közel azonos feladatot látott el. A ház a sérült gyerekek szolgálatában állott és áll ma is. Wechselmann Ignác alapítói szándéka, hogy a társadalom „legkiszolgáltatottabbjainak és legelesettebbjeinek” nemzedékeit szolgálja, mind a mai napig érvényesül.

Elődeink mindennapjairól annyit tudunk, amennyit az előző nemzedékek megőriztek és továbbadtak. A fiókok mélyén, a levéltárak dobozaiban lapuló iratokból, fényképekből, a korunk digitális adatbázisaiból, a személyesen elmesélt történetekből ismerhetjük meg annak a részleteit, hogy eleink a különböző társadalmi viszonyok között miképpen cselekedtek, mit jelentett számukra ez a hely, hogy mit hagytak hátra a szemtanúk, és mit hagyunk hátra mi. Ezáltal, a múlt segítségével értelmezhető a jelen, és a jelen segítségével a múlt.

Amikor nekiláttam a tanulmánykötet összeállításának, úgy gondoltam, hogy nemcsak azzal fogok foglalkozni, amit a ház történetéről lehet tudni, amit a tudományos publikációkban már megjelentettek, hanem a meglévő információk mögé kívántam nézni, és a kutatás során új, vagy eddig nem ismertetett dokumentumok feltárásában is reménykedtem. Kíváncsi voltam arra is, hogy mit rejtegetnek az emlékek, a feltárt történetek.

Téglába vésett jelek,
2011

Wechseltmann Ignác, 1900 körül
(Mai és társa fényképe után)

I | A WECHSELMANN-HÁZ ELSŐ 115 ÉVE

„A legtisztább és legnemesebb emberbaráti
szeretetből eredő jótékonyságnak köszöni létét az intézmény...”
(*Egyenlőség*, 1908. december 20. 5.)

I.1. Wechselmann Ignácnak köszönhetően épülhetett meg a Mexikói út 60. szám alatt álló ház

Wechselmann Ignác (Nicolaj [ma Mikołów, Lengyelország], 1828 – Budapest, 1903) műépítész és filantróp. Korabeli leírások alapján édesapja szegény ember volt, ennek ellenére fia Berlinben és Bécsben folytatott tanulmányokat. Huszonkét éves korában már nagy építőmunkákkal bízták meg. Éles esze, rendkívüli szorgalma és ritka becsületessége hamar ismertté tette a nevét. Tanára, Ludwig Förster bécsi építészeti tanácsos 1856-ban küldte Budapestre.

A feladat, az első pesti munkája: a Dohány utcai nagy zsidótemplom építésének vezetése volt.² Wechselmannal meg voltak elégedve, és nagyon megszerették: marasztalták is a városban – írják róla szóló megemlékezések. Letelepedett a városban, megvált a Förster építészirodától, és önállósította magát.³

Ludwig Christian Friedrich (von) Förster (1797–1863) német származású osztrák építész. Münchenben és Bécsben tanult. 1836-ban alapította az *Allgemeine Bauzeitungot*. 1842 és 1845 között a bécsi Képzőművészeti Akadémián tanított. Az 1839-es és 1940-es év fordulójától szabadúszó építészként dolgozott, műtermének tagja volt többek között Otto Wagner is. Wechselmann Ignác barátja és asszisztense lett. 1861 és 1863 közt a bécsi városi tanács (*Gemeinderat*) tagja volt. Fiai, Heinrich és Emil, szintén építészek lettek. (Forrás: <https://peoplepill.com/people/ludwig-foerster-1/>, letöltve: 2020. október 7.)

¹ *Egyenlőség*: magyar nyelvű zsidó felekezeti és társadalmi hetilap, amelyet 1882. november 5-én indított Bogdányi Mór. A legbefolyásosabb és leghosszabb ideig tartó (1882–1938) zsidó politikai-kulturális hetilap Magyarországon.

(Forrás: www.arcanum.com/hu, letöltve: 2019. október 19.)

² Az építkezés 1854. július 30-án a telken álló egyemeletes épület bontásával kezdődött.

Ugyanezen év decemberére az alapozás is elkészült. A kőművesmunkákat Hild József végezte, a bécsi tervező, Ludwig Förster helyszínen lévő helyettese Wechselmann Ignác volt, ma úgy mondanánk, hogy építési művezetést látott el és az építész érdekeit képviselte. Lassan a hitközségnek is bizalmi emberévé vált. Wechselmann ▶

- Förster kiválása után is az építkezésen maradt. Az eredetileg tervezett időpont után három évvel, 1859. szeptember 6-án megtartották a zárókő elhelyezését és a felavatást, ami a legnagyobb fénnnyel és ünneplésséggel történt. [Forrás: Frojimovics-Komoróczy-Pusztai Viktória et. al. 1995. I. 150–158. // Komárik 1995. // Komoróczy 2012. II. 46. és 164.]
³ *Pesti Napló*, 1903. február 19. // Kovács-Batár 2012. 151.
⁴ Novotnyé 1998. 756–758. // Buza 1992. 63.
⁵ Nagy 2021.
⁶ *Pesti Napló*, 1903. február 19. 5.
⁷ Uo. 4. // *Pesti Hírlap*, 1903. február 22., 11. // Egy nagy jótevő halála. *Vasárnapi Újság Képes Folyóirat*, 1903. 737–739. // A Pesti Hitközség és a Wechselmann-féle alapítványok. *Egyenlőség*, 1903. március 1. 6–7.

A 18. század végének és a 19. század első felének nagyszabású építkezései már előre jelezték egy nagyváros kibontakozását. Buda lassan az ország közigazgatási központjává, Pest pedig legfontosabb ipari és kereskedelmi városává fejlődött. A fővárosi jelleg a kiegyezés után bontakozott ki. Itt koronázták 1867-ben Ferenc Józsefet magyar királlyá, s azon túl itt székelt a kormány és az országgyűlés mindkét háza. Nem sokkal később korszakalkotó törvény (1872. évi XXXVI. tc.) született, mely Buda és Pest szabad királyi városokat, Óbuda mezővárost és a Margitszigetet Budapest főváros néven egyesítette. Óriási fejlődésnek indult a gazdaság, jelentősen növekedett a lakosság száma és nagyszabású építkezések zajlottak a városban. A jelenlegi Belváros arculatának kialakulása, a körutak, sugárutak és sugárúti paloták, a belvárosi bérházak, a millennium és Európa első földalatti vasútjának megépítése is a századfordulós időszakra tehető. Budapest európai szintű nagyvárossá válásának kezdete egybeesett Wechselmann Ignác szakmai pályafutásával.⁴ A történelmi és városépítészeti korszak építkezéseinek jelentős építési vállalkozójaként működött Wechselmann, a nevéhez köthető az 1860-as évektől 1883-ig Budapest nagyobb építkezéseinek jelentős része.

Wechselmann részt vett az Ybl Miklós tervei alapján készülő épületek nagy részének kivitelezésében. Nevéhez is köthetők a várkerti építkezés, a Vámpalota, a régebbi egyetemi épületek, az Egyetemi Könyvtár, az Andrássy-, az Esterházy-, a Festetics-, a Zichy-, a Degenfeld- és a Károlyi Lajos-féle paloták, több nagy malom (Pannonia, Erzsébet, Konkordia) és bérház megépítése.⁵ A korabeli sajtó rendszeresen írt az egyre gazdagodó építési vállalkozó becsületességéről, szorgalmáról és szerénységéről. Megbízói jelentős része, a szakmai kapcsolaton túl megszerette és barátságot is kötött Wechselmann Ignáccal. Magánvagyonát szerényen gyarapította – írták a korabeli portrék – és azzal nem hivalkodott. A vagyonosodása okán egyre több testület díszelnökévé választották.⁶ Az anekdota szerint egy fővárosi jótékonyági szervezet díszelnökének választotta, és amikor a küldöttség felkereste, Wechselmann a következőket mondta: „Megtisztelő a választásuk. De ha visszavonják és másra ruházzák, adok újabb ötezer forintot a nemes célú intézmény javára.” És adott is.⁷ A közéletben betöltött érdemei elismeréseként a király és a kormány lovagi címmel ajándékozta meg, valamit harmadik osztályú vaskoronarenddel tüntették ki. 1883-ban megbetegedett, 1886-ban pedig egész vállalatát felszámoltatta.

Minden befejezésre váró kivitelezői munkáját átadta Havel Lipót építőmesternek, akit a tanítványának tartott, és akivel hosszú évekig együtt is dolgoztak. 1903. február 17-én bekövetkezett haláláig visszavonultan élt családja körében.

1883-ban megbetegedett, elveszítette egyik szeme világát, és a másik szemét is kímélnie kellett – ezért egy tanítónő naponta olvasott fel neki. Egyes források szerint a végrendeletét 1890-ben Weinmann Fülöp budapesti közjegyzőnél tette meg, míg az 1936-ban íródott új alapítói okirat szerint 1894. október 30-án végrendelkezett.

Wechselsmann Ignác és Ybl Miklós építészek társaságában, 1871

Állnak balról: Wechselsmann Ignác, Unger Emil, Faváry János, Neß Béla, Koch Henrik; ülnek: Anton Baumgarten, Ybl Miklós, Wéber Antal

„A végrendeletemben megállapított 1.700.000 forint összegű alapítványi tőkét a következőkben megjelölt értékekben és készpénzben fiztettem ki. Az értékpapírok árfolyamértékét a Budapesti Értéktőzsde 1898. januárja első napjainak egyikén érvényes tőzsdei jelentése alapján számítottam ki. [...] Az itt megadott 1.700.000 forint kamataiból évente 40.000 forintot az általános

iskolai tanítók és özvegyeik nyugdíjalapjára kívánok fordítani, azon a módon, ahogy az 1894. október 30-án megírt végrendeletben már meghatároztam, miközben a fennmaradó kamatokat a Vakok Tanintézménye használhatja fel.”⁸

A végrendelet megtétele előtt elképzeléseivel felkereste Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minisztert, és tudatta vele alapítói szándékát. Kérte a minisztert, hogy elképzeléseit ne vigye nyilvánosság elé. A miniszter ezt túlzó szerénységnak és kivitelezhetetlen kérésnek tartotta. Wechselmann ezért a halálát követő alapításról rendelkezett. Feleségével, Neuschloss Zsófiával (1838–1914), Neuschloss Károly nagyiparos lányával, negyvennégy évig élt boldog házasságban. Gyermekeik nem voltak. Végrendeletét feleségével közösen tette meg. Nejéről és rokonairól bőségesen gondoskodott.⁹ Végrendeletében a két intézet meg-alapításának ügyintézésére Havel Lipótot kérte fel. A korabeli sajtóból

Havel Lipót (1847–1933) cseh felmenőkkel rendelkező magyar építőmester. Apai nagyapja kőművespallér volt, Csehországból vándorolt Pestre: apja, Havel János (1822–1857) kőműves már ott született. 1861-től (14 éves korától) Wechselmann Ignác építőmester cégében kőművesinas, 1867-től irodista. Ügyességgel, szorgalommal, kitartással és önképzéssel lett először rajzoló, majd segédpallér, 1869-től pedig (22 évesen) már üzletvezető. Wechselmann halálát követően új céget alapított. Sikereséhez nagyban hozzájárult, hogy lényegében „megörökölte” a cég klientúráját – építészeket és építtetőket egyaránt –, valamint vezető pallérjait, szakmunkásait. 1933-as haláláig több mint ötszáz épület kivitelezésében vett részt. 1887-ben alapító tagja a Magyar Építőmester Egyesületnek, 1906-tól választmányi tagja a Magyar Országos Takarékpénztárnak. Életútjának forrása az az 1881-től németül vezetett napló, melyben a családi adatok mellett utazásait és minden év végén az elmúlt esztendő gazdasági mérlegét is rögzítette. Szakmai hozzáértése és szorgalma alapozta meg Wechselmann rokonszenvét, emiatt választotta üzletvezetővé, majd csendestárssá – valamint fogadta szinte fiává. Szoros viszonyukkal kapcsolatban beszédes, hogy Wechselmann Ignác Havel Lipótot nevezte ki végrendelete egyik végrehajtójának. Naplójában leszögezi, hogy gyors előrehaladásában anyja gondoskodása mellett elsőrendű szerepe volt főnőkének, aki nemcsak üzleti tevékenységét, hanem magánügyeit is gondos figyelemmel kísérte – és mindkét területen atyai tanácsokkal látta el. [Forrás: Bácskai 2004 // Egy elfeledett építőmester, Havel Lipót élete. *Új Újságmúzeum*, 2022. (<https://www.ujsgmuzeum.hu/havel-lipot/>), le-töltve: 2022. október 30.]]

⁸ HU HJMA XXXIII-8/b 2. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár 1936. // *Pesti Napló*, 1903. február 19. 6. // Jótékonyosság. *A Hét*, 1903. 8. sz. 122–123.

⁹ Egy nagy jótevő halála. *Képes Folyóirat Vasárnap*, 1903. 783–785. // *Pesti Napló*, 1903. február 19. 6. // Újvári szerk. 1926. 957. // Krammer 1903. // Bartók 1912. // Haraszti 1999. 273. // Komoróczy 2012. II. 164.

lehet tudni, hogy Havel Lipót fölkereste a közoktatásügyi minisztert és átadta neki Wechselmann levelét – melyben arra kéri a minisztert, hogy az alapítványi összeget, „amely hárommillió négyszázezer korona, vegye állami kezelésbe, és létesítsen belőle két intézetet: a tanítók és a tanítónők nyugdíjintézetét és a vakok intézetét. Az előbbire kétfélmillió koronát szánt, az utóbbira egy-millió négyszázezer koronát.”¹⁰

Temetéséről a korabeli újságok részletesen beszámoltak. 1903. február 19-én csütörtökön tizenöt órakor a gyászház (Bajcsy-Zsilinszky út [Váci körút] 72.) előtt gyülekeztek mindazok, akik le szerették volna róni kegyeletüket az elhunyt előtt. Wechselmann utolsó kérését tiszteletben tartva egyházi szertartás nélkül, minden külső dísz és pompát kerülve zajlott a temetés, és az izraelita fiú- és leányárvaház, az Izraelita Kézműves Egyesület növendékei és a vakok intézetének lakóinak részvétele is jelezte, hogy nagy emberbarátot temettek. Az igen nagy számban megjelent gyászolók sorai között volt Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter, dr. Hertzka Imre egészségügyi tanácsos, dr. Neumann Ármin, Sándor Pál, Weisz Berthold és Wolfner Tivadar országgyűlési képviselők, Wechselmann Ignác gyászjelentése Weinmann Fülöp királyi tanácsos, Weisz Manfréd, dr. Krausz Izidor és

Wechselmann Ignác gyászjelentése

A Budapesti Salgótarjáni utcai Zsidó Temető Magyarország egyik legkülönlegesebb sírkertje. 1874-ben nyílt meg a mai Fiumei úti sírkert szomszédságában. 1892-ig ez volt Pest egyetlen működő izraelita temetője, és a viszonylag kicsiny (4,8 hektáros) terület a századfordulóra meg is telt. A zsidó szimbólumok és a magyar népi motívumkincs elemeit egyesítő síremlékek, illetve a szertartási és kapuépület a szecesszió korának hazai gényusa, Lajta Béla munkásságát dicséri. Budapest ostroma után ide temették át a budapesti gettó halottjainak többségét, ám az 1950-es évektől a temetőt már alig használták. Az utolsó temetkezés az ezredfordulót követő években történt. (Forrás: www.zsidotemeto.nori.gov.hu/, letöltve: 2020. február 4.)

¹⁰ *Pesti Napló*, 1903. február 19. 6. // Jótékony-ság. *A Hét*, 1903. 8. sz. 122–123.

Lajos gyárosok, számos építész és ügyvéd, a zsidó hitközség elnöksége Kohner Zsigmond vezetésével, valamint számos más jótékony egyesület vezetője. A holttestet mindennemű ceremónia mellőzésével kivitték a Kerepesi úti sírkertbe, ahol Kohn főrabbi és az árva gyermekek imát mondtak, amely után Lazarus Adolf főkántor szép halotti éneket énekelt a templomi énekkarral. Az árva fiúk egyike rövid, megható búcsúbeszédet mondott a sírnál.¹¹

Wechselmann Ignác és felesége, Neuschloss Zsófia közös sírboltja ma is megtalálható a Salgótarján utcai zsidó temetőben, amely 2016 óta a Nemzeti Örökség Intézet kezelésében van.

Az impozáns mauzóleumot a neves építész, Alpár Ignác¹² tervei alapján készítették el. A falán az alábbi felirat olvasható:

„KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖZJÓTÉKONYSÁGI CÉLOKRA TETT
FEJEDELMI ALAPÍTVÁNNYAL, ÁLDÁST HAGYOTT AZ UTÓKORRA.
ÁLDÁS LEGYEN HAMVAI FELETT.”

Hosszú évekig tartottak megemlékezéseket a mauzóleumnál.¹³

Nem tudjuk, hogy Wechselmann Ignác látogatása Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszternél hozzájárulhatott-e, felgyorsíthatta-e a hazai gyógypedagógiai ellátás további fejlődését; ezt csak újabb forrásfeltárásokkal lehetne bizonyítani. Az viszont így is megállapítható, hogy – a polgári jótékonságnak és az adományoknak köszönhetően – az állami ellátó rendszer mellett egyre több magánkezdeményezés történt a közoktatás területén. Megjelentek az olyan emberbarát jellegű tanintézmények és magániskolák,¹⁴ mint például az Izraelita Siketnémák Országos Intézete (1877), a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona (1903–1913) vagy a Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete (1907–1908). Wechselmann Ignác végrendelete értelmében alapítványt hoztak létre, melyet végül nem az állam, hanem a Pesti Izraelita Hitközség kezelésére bíztak.¹⁵ A hitközség képviselő-testülete Kohner Zsigmond udvari tanácsos elnökletével 1904. április 24-én tartotta első közgyűlését, amelyen a néhai Wechselmann Ignác hárommillió-négyszázezer koronáról szóló hagyatékának ügyét tárgyalták. A képviselőtestület majdnem minden tagja jelen volt a gyűlésen, és többek között előterjesztették és megtárgyalták a végakarat megvalósításának feladatait.

¹¹ Magyarország, 1903/2. 375–375. // *Pesti Napló*, 1903. február 20. 366–366. // Krammer 1903. 9.

¹² Alpár (Schöckl) Ignác József (1855–1928) magyar műépítész, egyetemi tanár.

¹³ *Pesti Napló*, 1904. február 1. 4. // *Budapesti Hírlap*, 1907. 27. évf. 156. sz. 15. // *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 28. sz. 5. // Krammer 1903. 9. // Bartók 1912.

¹⁴ Ellenbach 1901. // Konrád 2001.

¹⁵ Az emberszeretet háza. *Budapest Hírlap*, 1908. december 19. 8. // *Budapest Statisztikai Évkönyv* 1907–1908. 319.

Wechselmann Ignác
és felesége,
Neuschloss Zsófia
síremléke

A Wechselmann-hagyaték mindkét céljának (tanítói nyugdíjsegély és a vakok iskolájának létrehozása) maradéktalan megvalósítása érdekében a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordultak, hogy az alapítványi tőkét ketté tudják választani. A miniszter 1904. november 11-én a 93554-es számú rendeletében engedélyezte, hogy az örökhagyó akaratát módosítsák. Így a „Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia” nevét viselő alapítvány alaptőkéje (amelynek jelentős részét koronajáradék-kötvényekben helyezték el) és a tanítói nyugdíjsegélyalap immár elkülönítetten vált kezelhe-

tővé.¹⁶ A módosított alapítói iratban célként jelölték meg az 1 400 000 korona felhasználását, továbbá létrehozták a Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia nevét viselő vakok tanintézeti munkabizottságát.¹⁷

A főváros ingatlan-nyilvántartási változásokról szóló 1905. márciusban megjelent közzétételéből tudható, hogy a Mexikói út 60. szám alatt álló ingatlan 1905 előtt Gratzer Nándor és neje tulajdonában volt. Ugyanakkor az akkor még VII. kerületi Mexikói út 60. számú ház 51 479 korona 40 fillérért a Lovag Wechselmann Ignác és neje, Neuschloss Zsófia Vakok Intézeti Alapítvány javára írták át.¹⁸ Az adásvételről szóló közjegyzői okirat egyelőre még nem került elő, de az biztos, hogy a Gratzer családé volt az ingatlan. Az 1903-ból származó közjegyzői végrendelet szerint Gratzer Ferdinánd Budapest VII. kerületében, a Mexikói út 60.-ban lakott, és háztulajdonos volt.¹⁹ Az 1904-ből származó házassági bontóperi irat is még a Gratzer családhoz köti az ingatlant.²⁰ Az *Egyenlőség* 1905. március 12-i száma arról számolt be, hogy a Pesti Izraelita Hitközség által fenntartott emberbaráti intézmények száma jövő esztendőben a Wechselmann-féle vakok intézetével fog gyarapodni.²¹ Bejelentették, hogy a zsidó aggok háza (Amerikai út) közelében, a Mexikói úton már megvásárolták a telket az új intézmény részére. Két évvel Wechselmann halála után láttak neki az intézet alapítási terveinek. Az építkezést nagyon gyors tempóban, 1905. október 23-án indították, és „ugyanazon év decemberére tető alá is került az épület, és így joggal remélhette mindenki, hogy a következő évben már teljesen kész lesz az intézet és megkezdheti majd működését. Ez azonban nem vált valóra. Az akkoriban uralkodó munkaviszonyok miatt az építkezés egy évig szünetelt, és csak 1907. májusában folytatódott.”²²

A Wechselmann Ignác halálának első évfordulója alkalmából megjelent több méltató írás mellett akadtak a Wechselmann zsidósága miatti elmarasztaló írások is a korabeli sajtóban. Gérecz Károly sárospataki néptanító a méltatlan és irigykedő támadások ellen ragadott tollat, és visszaemlékezésében még az országgyűlésnek is tett javaslatot („boldog emlékü lovag Wechselmann Ignácot a magyar nemzet legnagyobb honfiai közé sorozza s örök hálájára érdemesítván, nevét és ezideig még páratlan nagy s nemes tettét egy törvénycikkben megörökíti, elkészítendő márványszobrát vagy arcképét pedig a nemzet Pantheonjába helyezetteti”²³).

¹⁶ HU HJMA XXXIII-8/b 2. Alapító oklevél (1936) (a továbbiakban Alapító oklevél). Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest.

¹⁷ Wechselmann Ignác hagyatéka, *Pesti Hírlap*, 1903. február 22. 11. // Wechselmann végrendelet. *Pesti Napló*, 1903. február 22. 11. // *Pesti Napló*, 1904. március 25. 8. // *Egyenlőség*, 1908. december 20. 5. // Alapító oklevél (1936).

¹⁸ BFL-15. 37. c. 7472–31643 // A fővárosi ingatlanok forgalmáról Közlemény // *Pesti Hírlap*, 1905. március 12. 20. // *Egyenlőség*, 1908. december 20. 5.

¹⁹ BFL-VII.151–1903–0675.

²⁰ Uo.

²¹ *Egyenlőség*, 1905. március 12. és 1905. május 12. 10.

²² Uo. // Ingatlanok forgalma a fővárosban, *Pesti Hírlap*, 1905. március 12. 20.

²³ Gérecz 1904.

²⁴ Wechselmann-féle vakok intézetének megnyitása. *Egyenlőség*, 1907. augusztus 11. 10.

Az előkerült dokumentumok alapján megállapítható, hogy a tanintézet 1908 előtt már egy évvel működött: fogadott gyermekeket. Az első tanévet 1907 októberében indították. Az indulásról a korabeli sajtó is hírt adott, de Adler Simon igazgató több jelentésében is olvashatunk az 1907. évi tanévkezdésről.²⁴ Noha az első tanév 1907-ben indult, az építkezés befejezését jelentő zárkő elhelyezését, valamint az épület-avató ünnepséget csak 1908-ban, a nyilvánosság bevonásával rendezték meg. A legtöbb korabeli sajtómegjelenés (1908. december 20.) az ünnepélyes keretek között átadott intézményről tesz említést. A zárkő vagy zárókő pontos helyét a mai napig nem ismerjük, de az ugyanekkor elhelyezett, az avatóünnepséget megörökítő emléktábláról elmondható egy 1939-es fotó alapján, hogy a tornaterem (ma is azonos funkciójú ATT) belső falán helyezték el.²⁵

Az iskola alapításának előkészítő munkájában jelentős szerepe volt a kor egyik leghíresebb gyógypedagógusának, Herodek Károlynak is, aki 1905 és 1933 közt a Vakok József Nádor Királyi Országos Intézetének igazgatója volt. A szakmai segítségnyújtásról 1925-ben így számolt be:

„...a Pesti Izraelita Hitközség előjáróit, az állami intézet szakmai tanácsokkal látta el, így segítve a vak diákok lehető legmagasabb színvonalú ellátását, a berendezési és felszerelési eszközök minél tökéletesebb elkészítése érdekében.”²⁶

Férje halála után Wechselmann Ignácné Neuschloss Zsófia tovább gondozta az emléket, és ő maga is áldozatkész tevékenységet folytatott a közjótékonyág terén. A király ezért 1905 márciusában Koronás Arany Érdemkereszt kitüntetéssel adományozott neki.²⁷ A felépítményhez szükséges első tervek Lajta (Leitersdorfer) Béla műépítővel készítették el. A tervek Kohner Zsigmond hitközségi elnök vezetésével 1905. május 16-án a bírálóbizottság megtárgyalta. A bizottság munkájában részt vett a közoktatásügyi minisztérium gyógypedagógiai osztályának vezetője, Náray-Szabó Sándor is, a család képviselője, több hitközségi előjáró és műépítő szakember, valamint az új intézmény igazgatói posztjára pályázó Várady Zsigmond és Adler Simon, mindketten az Izraelita Siketnémák Országos Intézet tanárai.

²⁵ Adler 1926. 82–83. // *Magyarországi Gyógypedagógiai Intézetek működése az 1927/28. tanévben*. Budapest, 1928. // *Népszava*, 1907. augusztus 14. 8. // *Pesti Napló*, 1907. augusztus 14. 193. 14. // *Pesti Hírlap*, 1907. augusztus 15., 10. // *Pesti Napló*, 1907. augusztus 15. 220. // *Ország-Világ*, 1907. augusztus 25. 721. // *Függetlenség*, 1907. augusztus 27. 2. // Az emberszeretet háza. *Budapesti Hírlap*, 1908. augusztus 19. 8. // *Egyenlőség*, 1908. december 20. 5. // Weinmann Fülöp a Pesti Izraelita Hitközség elnökének 1908. december 20-án elmondott ünnepi beszéde. *Egyenlőség*, 1908. december 27. 2–6. // Ünnepek a vak gyermekek házában. *Friss Újság*, 1908. december 22. 4. // A vakok új intézete. *Az Újság*, 1908. december 22. 12. // Az emberszeretet új háza. *Ország-Világ*, 1908. december 27. 1045. // *Magyarországi Gyógypedagógiai Intézetek Működése 1929–1930. tanítási évről*. Szerk. Klug Péter – Simon József. Budapest, 1930. 13–14., 29–40., 46. // *Egyenlőség*, 1908. december 20. 5. // Kanizsai 1939. // Bartók 1954. 116–118. // Buza 1992. 63. és 67–70.

²⁶ Herodek 1925.

²⁷ Egy kitüntetés. *Ország-Világ*, 1905/1. 219. // *Pesti Hírlap*, 1905. március 6. 8. // *Az Újság*, 1905. március 9. 5. // *Egyenlőség*, 1905. március 12. 9.

Náray-Szabó Sándor (1861–1914): orvos, gyógypedagógus. 1884-ben a Budapesti Egyetemen orvostudományi oklevelet szerzett, 1886-tól a vallás- és közoktatásügyi minisztérium szolgálatában állt, ahol a gyógypedagógiai ügyekkel foglalkozott. 1912-ben államtitkár lett. Sokat tett a hazai gyógypedagógia elméleti és intézményes fejlesztése érdekében; működését külföldön is elismerték. Műveit hazai és külföldi szaklapokban, főleg a *Magyar Gyógypedagógiai* és a bécsi *Eos*-ban tette közzé.

A terveket a bizottság jónak találta és a kiviteli tervek elkészítésével Lajta Bélát bízta meg. A kivitelezésre 340 000 koronát irányoztak elő. Az intézmény fenntartására a tőkéből és háromévi kamatos kamatából 1 100 000 korona költséget terveztek.²⁸ A későbbi okmányok már 1 700 000 korona teljes költségről számolnak be, ami vélhetően az alapítványi vagy első három évi befektetéseinek hozamából keletkezett. A Pesti Izraelita Hitközség előjárósága „az intézmény ügyeinek vitelét egy hét tagból álló bizottságra bízta, amelynek elnökét, alelnökét és öt tagját maga az előjáróság nevezi ki”. Megalkották a Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete Vezérelőbi-zottságának ügyrendjét.²⁹ A szabályzatban először az intézet célját fogalmazták meg: „növendékeiket vallás-erkölcsös nevelésben részesíteni, őket jóra és szépre szoktatni, nekik az életben szükséges ismereteket nyújtani és őket önálló kenyérkeresetre képesíteni”. Meghatározták a tanítás szabályait, amely a Vallás- és Közoktatásügyi Magyar Királyi Minisztérium 1905. évi 47609-es számú rendelete alapján jóváhagyott tanterv alapján tervezték bevezetni. A szabályzatok kialakításához – amely az intézmény működését volt hivatott előkészíteni – Herodek Károlyt, a Vakok József Nádor Királyi Országos Intézete akkori igazgatóját is meghívták, és arra kérték, „hogyan szakavatott tanácsaival támogatni kegyeskedjék” az új intézetet, hogy működőképessége biztosítható legyen. A tanítást öt évig tartó iskolára (előkészítő + négy felmenő osztály) és három évig tartó ipari képzésre (kosár- és székfonás, kefékötés, zongorahangolás) osztották. Az ipari képzés érdekében együttműködést fogalmaztak meg a Vakokat Gyámolító Országos Egyesülettel. A tanterv része lett a zeneoktatás. Szabályozták a növendékek felvételét, a tantestület működését, az igazgató feladatait és hatáskörét, a tanítói munkavégzés feltételeit, a tanítási szüneteket, a gyermekfelügyeletet ellátó személyek munkarendjét, és végül, de nem utolsósorban az intézményi házirendet is megfogalmazták.³⁰

²⁸ *Egyenlőség*, 1905. május 21., és 1908. december 20. 5. // Lajta Béla Virtuális Archívum (<http://lajtaarchiv.hu/>).

²⁹ Ügyrend és szervezeti szabályzat tervezet. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár – Pesti Izr. Hitközség Előjáróság Bp. – 8689/1907/55–1907.

³⁰ Uo. // *Budapest Statisztikai évkönyv 1907–1908*. 165. // Bartók 1954. 116–118. // Gordosné 1998. 11–42.

Lajta Béla négy esztendeig dolgozott a kiviteli terveken, s közben az építkezés is megkezdődött. Lajta eltért az első 1905-ös tervektől, és új tervet készített. 1908 végére a fő- és mellékbejáratok, a kerítés, a fa-, a fém- és az üvegfelületek rendkívül gazdag és változatos, újszerűen stilizált népi eredetű motívumokkal, néhány zsidó szimbólummal (menóra, szarvas, pálma) kombinálva, egymásba olvadó díszítéssel készültek el.³¹ Az épület homlokzatának kidolgozásakor egyszerűsége törekedett. Külön figyelmet érdemel a főbejárati kapu, amelyen a tervező további egy éven át dolgozott. A kapu, a kerítés és a kerítésen lévő bejárók díszítésére a magyar népművészet legrégibb formakincseit használta fel. A berendezési tárgyakról is dicsérő jelzőket írtak a korabeli sajtóban. A belső berendezésekből csak néhány esztergályozott, magyar népi motívumokkal díszített szék maradt fenn, amelyek ma az Iparművészeti Múzeum és a Kiscelli Múzeum gyűjteményeiben találhatók.

A sajtó Lajta Bélát az elkészült épület kapcsán dicsérte, és a fiatal építőművészek egyik legtehetségesebbjeként említette:

„Dicsőségére van e palota a tervező Lajta Leitersdorfer Béla műépítőnek, de dicsőségére van a derék iparosainknak, kik a tervező szellemében készítették el munkájukat.³² [...] Ez a palota Budapest egyik legeredetibb és legművésziesebb középülete lett. Magyarországban még nincs olyan iskolája, mely ennyire modern és ennyire művészies lenne, mint a szegény vak gyermekeknek ez az új otthona.”³³

A ház építkezési munkáját a Bloch és Holitscher cég³⁴ végezte. Hochmann József mûlakatos³⁵ munkáját dicséri a tömör vasból kovácsolt kerítés és a kapu, míg az épület kőfaragói munkáit Weisinger György kőfaragómester és cége végezte.³⁶ Az épületasztalosai munkák Malomsoki József asztalosipari árugyárában készültek, a főbejárati kapu faragása pedig Porgers József munkája. Az épületben beljebb haladva, a bejárati kapun túl található két emléktáblát a Magyar Márványipari Részvénytársaság készítette, a csiszolt üveglakok pedig Róth Miksa³⁷ műhelyének munkái. A folyosón és az épületben Galambos Jenő³⁸ művészi kivitelezésű lámpái találhatók. A kovácsoltvasból és vert vörösrézről készített lámpák egy-egy példányát iparművészeti remekműnek, kiállítási darabnak minősítette a korabeli sajtó. Sajnos a kovácsoltvas

³¹ Csáki 1916. 12.

³² A Wechselmann-féle vakok intézete. *Ország Világ Képes Hetilap*, 1909. 13–14. //

<http://lajtaarchiv.hu/> // Kovács–Batár 2012. 151.

³³ Képzőművészet. A vak gyerekek új palotája. *Pesti Hírlap*, 1908. december 19. 6. // Németh szerk. 1981. I., 1981. III. 36., 80–82., 254., 671–688.

³⁴ Bloch és Holitscher, társtagok Bloch Leó, építőmester és Holitscher Róbert, építési vállalkozó, egyforma czégjegyzési joggal, VII, Akácza u. 50. (www.hungaricana.hu)

³⁵ *Budapesti Cím és Lakásjegyzék 1914*. 724. // *Építés-Építészettudomány* 1976. 395–396. // Perekházy 1990. // <http://www.diszmukovacs.hu/kovacsmeisterek-jegyzéke>, letöltve: 2020. június 14.

³⁶ Törvényszékieleg bejegyzett cégek 1906–1907. 634. (Weisinger György, czégb. Weisinger György, kőfaragó mester, IX., Gyáli út 9634/3)

³⁷ Róth Miksa hírneves üvegfestő elsőként honosította meg Magyarországon a fali mozaikot, és az üvegfestést a legmagasabb európai színvonalra emelte. Emlék-ház és múzeum hirdeti munkásságát. Ráday 2005.

³⁸ Galambos Jenő mű- és épületlakatos, vas- és fémipari műhely, VI. kerület Szabolcs utca 4. *Budapesti telefonkönyv* 1917.

és vert vörösrézből készített lámpák közül egy sem maradt fenn. A tornaterem külső bejárója felett lévő vörösréz fedőlemez és a két oszlop (menóra), valamint az összes fémmunka Galambos Jenő műhelyében készült. Sipos Henrik műbútorasztalos munkáját dicséri a termék bútorzata, továbbá az ebédlőben a padok és a márványlapokkal ellátott asztalok. Az épület bádogosmunkáit Schwarz Henrik végezte, míg az ajtók és ablakok mázolását Margitta József, a folyosók és a termék festését pedig Szommer Lajos. Valamennyi terem padlóburkolatát a Dolomont Padlógyár Részvénytársaság³⁹ készítette. Az iskola tanulóinak faragott asztalai és a tornaterem bútorzata Feiweil Lipót, míg a hálóterem vasbútorai Buchwald Sándor keze munkája. A vízhálózat kiépítését, a mosdók, fürdők felszerelését Freid Zsigmond cége végezte. Schön Adolf vállalata burkolta az intézet folyosóinak padlózatát mintázott (terrazzo) mozaikkal.⁴⁰ Az iparosokról készült részletes szakmai leírás nemcsak a Wechselmann-féle vakok iskolájának iparos munkáit emeli ki, hanem az egyes iparosok korábbi munkáiról is számot ad.⁴¹

A tervezőt és munkáját két cél irányította: egy modern berendezésű, világos iskolát építeni, amely célszerű és megfelel a kor egészségügyi előírásainak. Lajta Béla a kor egészségügyi előírásait követve, az egészségügyi részleget egy teljesen különálló földszinti külső bejárattal látta el, és ezzel minden más közösségi tértől elkülönítette. A földszintre került a tornaterem, ahol az iskolai ünnepségeket is tartották. A földszinten és a félemeleten műhelyek kaptak helyet. A földszint másik szárnyába, az elkülönített egészségügyi részleg mellé, a konyhát és a cselédek szobáit tervezte Lajta. A tanári szoba, a tálaló és az étterem, valamint a fiúk társalgószobája a félemeleten (színházterem, ma tanári szoba) volt. Az első emeleten az iskolai, a másodikon a zenetanításhoz szükséges helyiségeket, valamint a lányok kézimunkatermét és a társalgószobáját alakította ki a tervező. Lajta, az internátus (kollégium) helyiségeit a T alakú épület udvar felé nyúló szárnyában helyezte el. Az első emeleten a fiúk hálószobája, a másodikon a lányoké volt. A hálószobák mellé mosdót és fürdőszobát tervezett. A kollégiumot ötven férőhelyesre kellett tervezni. Az igazgatói lakás a tornaterem feletti önálló, hátsó lépcsőházzal rendelkező részben volt.⁴² Az épület 1908. évi állapotáról 1913-ban hivatalos statisztikai kimutatás jelent meg – ebből tudható, hogy a beépített terület 1010 m² volt, és az építkezés 420 000 osztrák–magyar korona költséggel járt. A Wechselmann-házban 7 lakás, 24 szoba, 6 cselédszoba, 1 előszoba, 4 fürdőszoba és 3 konyha volt. El-

³⁹ »Dolomont« magyar hézagmentes padló-gyár r.-t. IX, Üllői-út 117. *Budapesti telefonkönyv* 1908.

⁴⁰ Schön Adolf Cementárugyár, VII., Miksa utca 7. *Budapesti telefonkönyv* 1914.

⁴¹ A Wechselmann-féle vakok intézete. *Ország Világ Képes Hetilap*, 1909. 13–14. // Lajta Béla Virtuális Archívum (www.lajtaarchiv.hu).

⁴² Az emberszeretet háza. *Budapesti Hírlap*, 1908. december 19. 8. // A vak gyermekek új palotája. *Tolnai Világlap*, 1909/1. 67–68. // Gerő 1911. // www.lajtaarchiv.hu/muvek/1905-1908-wechselmann-ignac-es-neje-neuschloss-zsofia-vakok-tanintezete, letöltve: 2020. március 15.

készítették az intézmény költségvetését, amelyben az igazgató, a felügyelők, a konyhai dolgozók, a cselédek és egyéb alkalmazottak bérét, valamint az étellemezés, a fűtés, világítás, vízhasználat költségeit is kalkulálták, továbbá tan- és szemléltető eszközökre, írógépekre, könyvekre és a könyvtári beszerzésekre fordítandó költségekkel is számoltak.⁴³

A szabadon álló, T alaprajzú, négyszintes (de kétemeletesként nyilvántartott), magas tetős épületet a tervező a magyar népművészetből vett motívumokkal díszítette. A boglyas íves főbejárati építmény faajtájának pásztorfaragásai, az Ószövetségből vett feliratai, az állatmintás kovácsoltvas kerítés magyar költők Braille-írású verseivel, a kiváló alaprajzú épület belső terrazója, kovácsoltvas lépcsőkorlátja... Ennek jelentős része ma is megvan. Az intézet a századelő magyaros törekvései között egyedüli, hiszen elkészültekor nem volt még egy olyan városi épület, amelyen a magyar népművészet formakincsei ily erősen és tisztán láthatók lettek volna.⁴⁴ „És mindenekfelett az épület magyar, a maga teljességében és magyar minden ízében s így százszor kedvesebb...”⁴⁵ „Persze tervezőjének nagy utat kellett addig megtennie, míg a nép egyszerű alkotásaiból, annak egészséges és romlatlan gondolkodás módját elsajátította, és ezzel az egészséges gondolkodással egy monumentumot alkotott, mely minden ízében a miénk...”⁴⁶

Patai József író-költő 1911-es, a magyar zsidó építészettel foglalkozó tanulmányában arra kereste a választ, hogy Lajta művészetében miképpen olvad egybe a zsidó és a magyar a művészet.

„Lajta Béla a szentpétervári héber kódexek díszítéseit eredetiben vagy másolatban behatóan tanulmányozhatta... A kapudíszítés egészen magyaros hatást tesz, sőt messziről tiszta székely motívumokat sejtünk, csak ha közelebből nézzük, vesszük észre a menórát, a hétágú gyertyatartót és azt a szögletes szarvas figurát, amellyel akár a zsidó kódexek illusztrációin, akár a régi zsinagógák »Siviszi« tábláin⁴⁷ oly gyakran találkozunk. Ugyanitt figyelhetünk meg egy másik vonást, amely szintén úgy szólva speciálisan magyar zsidó. A magyar építészetnek azt a sajátosságát, hogy az oszlopokat szereti erősen hangsúlyozni és úgy kiépíteni, hogy a súlypont bennük koncentrálódjék. Lajta a vakok intézetének bejáratánál úgy használja fel, hogy két oszlopul két menórát alkalmaz és ezzel egy egészen bizarr gondolatot juttat érvényesülésre: a gyertyatartó arabosan karcsú testének könnyű oldalága a nehéz markíz alátámasztásául szolgál és eléri ugyanazt a hatást, amelyet a szinte erőlködni látszó alacsony, tömör székely oszlop gyakorol. A magyar és a zsidó motívumok vegyülésénél a megoszlás természetes nem mindig egyenletes. Majd a magyar motívum van túlsúlyban, majd a zsidó.”⁴⁸

⁴³ Ügyrend és szervezeti szabályzat tervezet. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár-Pesti Izs. Hitközség Elöljáróság Bp., 8689/1907/55- // *Buda-pest Statisztikai évkönyv 1907–1908.* 165.

⁴⁴ Bor 2010. www.lajtaarchiv.hu/muvek/1905-1908-wechselmann. Letöltve: 2020. március 6.

⁴⁵ Málnai 1908.

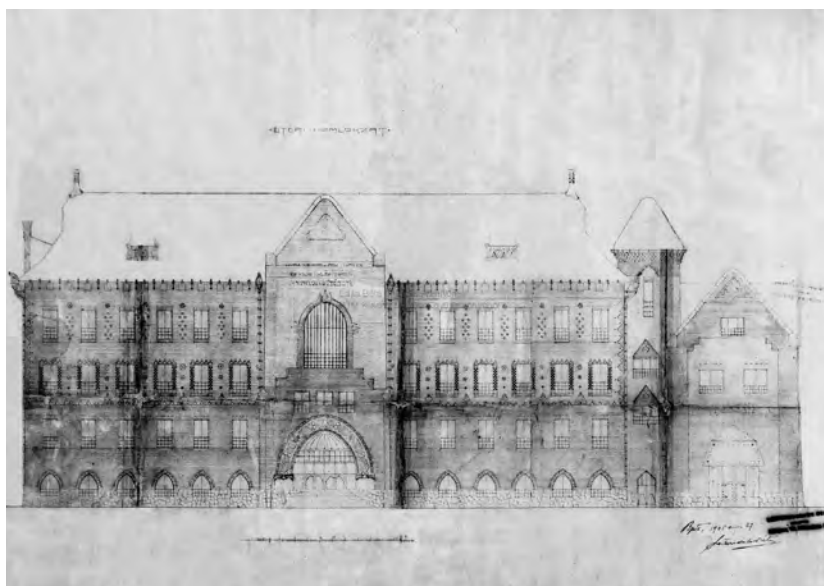
⁴⁶ Bor 2004. // Bartók 1954. 116–118. // BFL_XV_17_d_329_316 43 02 // BFL_XV_17_d_329_316 43 L // BFL_XV_17_d_329_316 43 // 09. BTM Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjtemény, ltsz. 66.33.1 // BFL_XV_17_d_329_316 43. Lappang, reprodukció: Hild-Ybl Alapítvány archívuma // 101_BT_M Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjtemény, ltsz. 66.34.1. // Málnai 1908.

⁴⁷ Siviszi tábla: úgynevezett előimádkozó tábla.

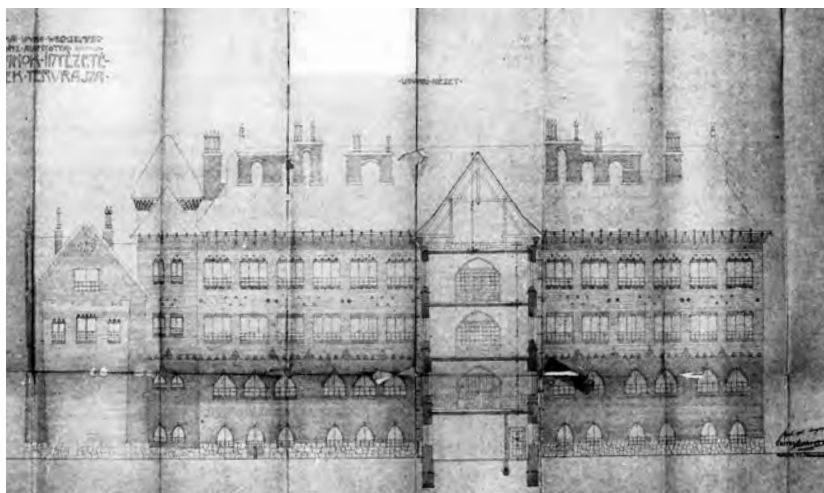
⁴⁸ Patai 1911. // Németh szerk. 1981. III. 36. 80–82., 254., 671–688.

Lajta Béla a hazai építészetben betöltött szerepével nagyon sok hozzáértő építészettörténész és művészettörténész (Dávid Ferenc, Bor Ferenc, Csáki Tamás) foglalkozott és foglalkozik még ma is. Számtalan elemző publikáció jelent meg építészetéről és életrajzáról – éppen ezért az épület építészeti megálmodójának rövid életrajza nem hiányozhat e tanulmányból sem.

Az első tervek, utcai homlokzat felőli nézet, 1905

Keresztszárny metszete, udvar felőli nézet, 1905

I.2. A századelő legjelentősebb építész: Lajta Béla (Óbuda, 1873 – Bécs, 1920)

Lajta (1907-ig Leitersdorfer) Béla a századelő egyik legjelentősebb és az egyik legismertebb építész. Óbudai iparoscsaládban született. Pesten a Reáltanoda utcai Fő-reáliskolában tanult, majd 1896-ban a Budapesti Műegyetemen szerzett építész oklevelet. A magyar szecessziós építészetben kiemelt szerepet játszó Lechner Ödön tanítványai közé tartozott, de az egyetemen Hauszmann Alajos és Steindl Imre is nagy hatással voltak rá. Több külföldi tanulmányutat is tett: egy évet töltött Olaszországban, majd Berlinbe utazott, ahol Alfred Messel irodájában dolgozott. Innen Londonba ment, és Richard Norman Shaw irodájában vállalt munkát. Spanyolország és Marokkó után 1900-ban Franciaország felé vette az irányt, a párizsi világkiállítás idején ismerkedett meg a finn Eliel Saarinen építészetével. Hazatérve elsősorban a magyar népi építészetet kutatta, jelentős népművészeti gyűjteményt hozott létre. Saját irodát 1900 körül alapított.

Lajta (Leitersdorfer) Béla, 1900-as évek

Építészetét a puritánság mellett a népi motívumok díszítőelemként történő használata jellemezte. Egy-egy motívumért hónapokig utazott az ország legismeretlenebb vidékeire. A felfedező kíváncsiságával örült minden új, friss szín- és formakombinációnak. A részletekben elmélyedő, elemző, folytonos, egyre kisebb egységekre történő felosztás jellemezte gondolkodását. Az épület konstruktív vonalainak elgondolásában igazi nagyszabású, a külső szépségért semmi kompromisszumra nem hajlandó architektus volt, és az épületeket körülfogó kerítésnek vagy egy-egy előcsarnok lámpájának motívumával hetekig elbábelődött. Ez a kettősség nagyon jellemző volt művészetére: férfiasság és erő az elgondolásban, gyengédség és játékos fantázia a részletek kitalálásában. 1902 és 1904 között épültek fel első házai: a hűvösvölgyi villa (Völgy utca), a szirmai gazdaság kastélya és a zentai tűzoltókaszárnnya. Az angol vidéki építészet hatása először a Malonyay-villa tervein mutatkozott meg. Első nagyobb alkotása a Wechselmann Ignác és Neuschloss Zsófia adományából alapított Vakok Tanintézete volt, amely 1905 és

⁴⁹ Újvári szerk. 1926. 520. // Vámos 1970. 80–99. // Éri–Jobbágyi 1997. // Lőrinczi–Matyasovszky-Zsolnay 1999. // *Lajta Béla építésze*. A 2007. február 16-án elhangzott iskolai előadás összefoglalója. // Kőbányai 2014. 162–182. // F. Nagy 2020. // Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár www.collections.milev.hu/exhibits // www.lajtaarchiv.hu. Letöltve: 2020. november 18.

1907 között készült el, és amelyet 1908-ban avattak fel. Építésként számos zsidó közösségi épületet (Zsidó Vakok Intézete, Chevra Kadisa Szeretetháza, Rákoskeresztúri temető ravatalozója, Salgótarjáni úti Izraelita temetőben álló ravatalozó (1908), Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Gimnáziuma, az 1909 és 1911 közt épült, Budapest XIV., Amerikai út 57. alatt álló a Gyógyíthatatlan betegek Intézete (ma: Országos Klinikai Idegtudományi Intézet) és több mint harminc síremléket tervezett. Tagja volt a Zsidó Múzeum első bizottságának.⁴⁹

Chevra Kadisha: héber kifejezés, arra a csoportra használatos név, amely a zsidó közösségben elhunytak testének a zsidó hagyomány szerinti temetéséért felelős. A zsidó közösségek egyik legrégebben ismert csoportja. A temetkezésre kijelölt helyiségben végzik munkájukat. Hazánkban a fővárosi zsidóság temetkezési ügyeinek intézése és karitatív feladatokat ellátó szent egyesület. 1906-ban három új intézet (szeretetház, menház, és a betegápoló nővérek otthona) létesítését határozták el az Amerikai úti telken. (Forrás: www.shearithisrael.com/chevra-kadisha valamint www.lajtaarchiv.hu/lajtabela/pesti-chevra-kadisa, letöltve: 2020. április 3.)

Lajta Béla
az íróasztalánál

A Wechselmann-házon a finn és az angol építészet hatásai érződnek. Jellegzetesek a kő- és téglaburkolatok, valamint a Saarinen-ablakok és

a parabolaív alkalmazása. Nem sokkal ezt követően tervezte meg a Székesfővárosi Gróf Széchenyi István Felsőkereskedelmi Fiúiskola épületét (Budapest VIII., Vas utca 9–11.). Különleges, art déco stílusú a Parisiana mulató (ma Újszínház, Budapest VI., Paulay Ede utca 35.).

Eliel (Gottlieb) Saarinen (1873–1950): finn-amerikai építész. A századelő egyik legjelentősebb, új építészeti törekvéseket elindító mestere, a korai modern finn építészet elismert tagja. Építészeti és festészeti egyetemen tanult Helsinkiben, 1897-ben kapott diplomát. Egyetemi barátaival (Geselius és Lindgren) 1896-tól kezdve közösen dolgoztak. A három fiatal ki-magasló tudásának köszönhetően elnyerte az 1900. évi párizsi világkiállítás finn pavilonjának építésére kiírt pályázatot. Miután ez a munka nemcsak erkölcsi, de anyagi elismerést is jelentett, elhatározták, hogy keresnek egy nyugalmas helyet, ahol hosszú távon együtt dolgozhatnak.

Lajta a nagyobb feladatok közben szívesen foglalkozott kisebb megbízásokkal is. Különösen a temetőművészet foglalkoztatta. A régi és az új zsidó temetőkben több mint harminc síremléket tervezett: a Kozma utcai és Salgótarjáni úti Zsidó Temetőkben ma is megtekinthetők. Fivéreinek tervezte a Leitersdorfer üzlet- és bérházat, ahol ma a Rózsa-völgyi Zeneműbolt működik (belső berendezése Kozma Lajos munkája). Lajta tervei nyomán épült meg a Rákóczi úti Erzsébetvárosi Bank (ma: Budapesti Vállalkozásfejlesztési Közalapítvány).

Az építész 1912-ben polgári házasságot kötött Káldos Klárával, akitől egy leánya született. A Káldos szülők Ilka utcai házáat Lajta többször is radikálisan átalakította. Felesége szülei 1916-ban adományozták a házaspárnak a házat, ahol Lajta építészeti műtermet, irat- és rajztárat alakított ki. Egyes források szerint Ilka utcai építészeti irodájában az első világháború előtt húsz munkatárssal dolgozott.

A székesfőváros által 1910-ben Központi Könyvtár és Közművelődési Intézet tervezésére kiírt pályázatot Lajta nyerte meg. A tervezési programot Szabó Ervin készítette, amely szerint az épületben a könyvtár mellett előadóterem, képtár, gyermekkönyvtár, csillagvizsgáló torony is lett volna – ez azonban a háború miatt nem valósult meg. Ugyanazon háborús okok miatt csak Lajta halála után készült el a Pesti Zsidó Hitközség Alapítványi Gimnáziuma a XIV. kerület, Abonyi út 7–9. szám alatt (ma: ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola és Gyakorló Gimnázium, Budatest XIV. kerület, Cházár András utca 10.), amelyet Hegedüs Ármin műépítész 1923-ban fejezett be.⁵⁰ Lajta legjelentősebb

⁵⁰ Nádai 1940. 112–115.
// Goldberger 1932. // Rév 1980. // Csáki 2010. // Fördös 2022.

Lajta Béla síremléke
a felújítás előtt

⁵¹ Németh szerk. 1981. 36., 80–82., 254., 671–688. // *Egy élő klasszikus* 2010. // *Budapesti építkezések* 2007. 341–347. // Komoróczy 2012. II. 164., 453., 466. // www.btm.hu/www.irodalmiradio.hu/femis/muveszetek/4muveszek/l_menu/lajtai.htm, letöltve: 2020. február 15. ▶

hogy a lakosságon belül mekkora arányban jelennek meg a zsidó testi és lelki fogyatékosok („siketnémák, vakok, hülyék-értelmileg sérültek, elmebetegek”⁵²). Előadásaiiban és publikációiban már Wechselsmann Ignác halálát megelőzően is szorgalmazta, hogy a zsidó vak gyermekek számára, a siketnémák intézetéhez hasonlóan, intézetet alapítson a hitközség.⁵³ Szakmai hozzáértését és tapasztalatát a Szemorvosok Országos Egyesülete konferenciáján ismertette, ugyanakkor bemutatta eredményeit egy siketvak leány tanításában.⁵⁴

A hitközség elöljárósága 1907 tavaszán egy, az intézet vezetésével megbízott héttagú bizottságot küldött az építkezés helyszínére. A szemlét követően a bizottság azt a határozatot hozta, hogy az intézet működését egy osztállyal (12–15 gyermek) már az ősz folyamán meg-

szakirodalmi munkája, *A modern magyar építőművészet alkotói*, 1911-ben Bécsben jelent meg németül. 1919-ben felajánlották neki a műegyetem egyik építészeti katedróját, de betegsége miatt nem vállalta el. 1920. október 12-én, 47 évesen hunyt el Bécsben. Hamvait a Rákoskeresztúri temetőben (Budapest X. kerület, Kozma utca 6.) helyezték örök nyugalomra (3/J-74-41 sz. sír).⁵¹ Síremlékét egykori tanítványa és munkatársa, Kozma Lajos tervezte. A Nemzeti Örökség Intézet a síremléket felújította, és 2019. szeptember 1-jén a nyilvánosság számára megemlékezés keretében adta át.

Az épületnek még csak a tervei készültek el, amikor 1906-ban az igazgatói pályázat ügyében a Wechselsmann-féle vakok intézetét működtető vezérőlbizottság döntést hozott. Adler Simont, az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének tanárát bízták meg az intézmény vezetésével.

Adlert már kinevezése előtt is (1894, 1897) foglalkoztatta a lakossághoz viszonyított gyógypedagógiai esetek aránya. Összehasonlító kutatásában arra keresett választ,

Adler Simon (Miskolc, 1861 – Budapest, 1930) tanító és gyógypedagógus. Középiskoláit Miskolcon végezte, majd az Országos Izraelita Tanítóképző Intézetben szerzett tanítói oklevelet 1881-ben. Gyógypedagógiai tanárképzőt is végzett, amely után az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének tanára lett. 1907-től 1928-ig a Wechselmann-féle vakok intézetének igazgatója. Magyarországon először ő foglalkozott vak siketnémák oktatásával. A vakok tanítása terén zseniális egyéni módszereivel csodálatra méltó eredményeket ért el. Egri

ADLER SIMON

Margit siketvak leány nevelésének bámulatos eredményeivel szakmai körökben világszerte ismertté vált. A *Népnevelők Lapjában*, és az első magyar gyógypedagógiai szaklapban a *Kalauzban*, valamint az *Izraelita Tanügyi Értesítőben* és a *Magyar Hírlapban* is jelentek meg cikkei: A vak siketnémák tanítása (A *Gyermek*, 1911); *Wie sollen wir für die Zukunft unserer Kriegsblindensorgen?* (Fehér Gyulával, Budapest, 1915). Paul Bonet *A betűknek elemeikre való felosztása és a némák beszédre való tanításának művészete* című munkáját franciából fordította. Kiadta az *Imakönyv a vakok számára* című munkáját. Munkatársa volt a *Révai Lexikonnak* és az *Elemi Népoktatás Enciklopédiájának*. A *Magyar Hírlap* tanügyi rovatának vezetője, a Magyar Pedagógiai Társaság tagja, az Országos Izraelita Tanító Egyesület alelnöke és számos társadalmi és tudományos egyesület tagja. 1930. december 19-én, péntek délből helyezték örök nyugalomra a rákoskeresztúri izraelita temetőben. Adler Simon sírja 16. parcella 4. sor. 42. sírhelyen található.

Adler Simon
igazgató

indítja és a növendékeket vallásra való tekintet nélkül fogják felvenni. A bizottság arról is határozott, hogy a növendékek (az ország bármely részéről származó 8–10 éves kor közötti vak gyermekek) az intézetben díjtalanul nyernek ellátást és oktatást. Arról is döntöttek, hogy öt évfolyamos iskolát és három évfolyamos ipari képzést indítanak. 1907 tavaszán már egyértelmű volt, hogy az építkezés nem fejeződik be az év végére, ugyanakkor ősszel már diákokat tudtak fogadni. A képzés

► // www.epiteszforum.hu/szazharminc-eve-szuletett-lajta-bela, letöltve: 2020. március 5.

⁵² Az idézett szöveg száz évvel ezelőtti szakmai kifejezéseket sorol, ezek ma már nem számítanak korrekt szóhasználatnak. (N. P.)

⁵³ Adler 1894. // Adler 1897.

⁵⁴ *Népszava*, 1906. június 5. 8.

⁵⁵ Ügyrend és szervezeti szabályzat-Tervezet. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár // Pesti Izraelita Hitközség Előjáróság, Bp.–8689/1907/55-1907.

⁵⁶ *Pesti Hírlap*, 1907. augusztus 15. 10.

⁵⁷ *Pesti Hírlap*, 1907. augusztus 18. 49.

A Wechselmann-féle vakok intézetének első tizenkét növendéke

Wechselmann-féle vakok intézetének első tizenkét növendéke, a kikből a lelkes tanárok és tanítónők nagy buzgalommal nevelnek kulturembereket.

időtartamát nyolc évben határozták meg, az 1907/1908-as tanévtől egészen az 1914/1915-ös tanévig évente fokozatosan, egy-egy évfolyam indítását tervezték. Meghatározták a pedagógus és kiszolgáló személyzet létszámát, és megtervezték az intézmény költségvetését is. Az igazgatói munkakörre 4800 korona évi javadalmazást állítottak be. A gyermekekre felügyelők bérezése eltérő volt: a férfiaknak 800, a nőknek 600 korona éves bért terveztek. A szakácsnőnek évente 384, a konyhalánynak 244, a szobalánynak (takarító) 288, a portásnak (és feleségének) 600, az iskolaszolgának pedig 360 korona éves bérrel kalkuláltak. Élelmezésre fejenként havi 200 korona költséggel, azaz éves szinten 4200 koronával számoltak. Fűtésre, világításra és vízellátásra évi 3000 koronát terveztek, egyéb beszerzésekre pedig évi 3282 koronával kalkuláltak. Az intézmény személyzetének az éves béren túl szállást és étkeztetést is biztosítottak. Ez egyben azt is jelentette, hogy a személyzet és az igazgató is az intézményben laktak. A tanítók feladatait

és kötelességeit (heti hét nap 24 órás felügyelet) a szabályzat részletesen taglalta, de a javadalmazásukról nem szólt, mivel a nem állami fenntartás ellenére a tanítók jövedelmét állami rendszerből biztosították, mint ahogyan a szakmai ellenőrzést is az állami felügyelet gyakorolta.⁵⁵

A gyermekek felvételéhez szülői kérvényt kellett benyújtani.⁵⁶ Az emberek a felvételhez szükséges beadványról a korabeli sajtóból is értesülhettek. A felvételi lehetőségekről rendszeresen hirdetményeket jelentettek meg.⁵⁷ Az 1907/1908-as tanévben egy előkészítő osztály indításával az intézmény megkezdte működését.

Pályázat.

A „Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia vakok tanintézete” vezető-bizottsága, növendékek felvétele céljából pályázatot hirdet.

Az intézetbe felvétetnek izraelita és keresztény vallású,
– 10 éves korban lévő vak gyerekek, kiknek vakságukon kívül más szervi hibájuk nincs.

A felveendő növendékek kizárólag bennlakó élelemmel és ruházattal, valamint a szükséges tanoszközökkel az intézet által láttatnak el és **semminemű díjat nem fizetnek**, csupán a bizottság által meghatározott mennyiségű fehérneműt kell magukkal hozniok. A folyamodványok, amelyekhez szülői-, orvosi és himlőoltási bizonyítványt kell mellékelni, f. év 6. szeptember 20-ig az alulírott bizottsághoz (VII. Síp utca 12. sz.) nyújtható be. Tájékoztatásul megjegyeztetik, hogy az intézet egyelőre csupán 16 gyermeket vesz fel nemre való tekintet nélkül.

Budapest, 1907 augusztus havában

A »Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss
Zsófia vakok tanintézete« vezető bizottsága:
Baumgarten Lajos s.k., elnök.

4315

(Felvételi hirdetmény 1907-ből. Forrás: 1907 Augusztus 18. 49.)

I.3. Megkezdzi működését a Wechselmann-féle vakok tanintézete

Az intézet teljes felszerelése (beleértve a telek vételárát és az építkezés költségeit), összesen 517 682 korona 82 fillérbe került. A beruházás összköltségéről szóló tájékoztatást a minisztérium 1909. december 27-én tudomásul vette és egyben meghatározta, hogy a tőke (1 155 000 korona, 4%-os kamat) kamatja szolgál a fenntartás költségeire.⁵⁸

1908. december 20-án, vasárnap délelőtt ünnepség keretében helyezték el a Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézetének zárókövét. Az alkalomra szép számú közönség gyűlt össze. Bárczy István főpolgármester, az Országos Vakokat Gyámolító Egyesületének elnöke, Imrédy Kálmán, a Pesti Izraelita Hitközség elöljáróságától pedig dr. Kiss Arnold főrabbi vett részt az ünnepségen, továbbá jelen volt az alapító özvegye is. Az ünnepséget a díszteremül is szolgáló tornacsarnokban tartották. A műsort a templomi énekhar nyitotta meg a XXX. zsoltárral. A hitközség elöljárósága nevében dr. Weinmann Fülöp királyi közjegyző, udvari tanácsos és a Pesti Izraelita Hit-

⁵⁸ Alapító oklevél (1936).

köztség elnöke, nyitotta meg. Beszédében üdvözölte a megjelent közönséget és ismertette az intézet rendeltetését. Az elhunyt alapítóról is megemlékezett, aki bizonyosságát adta annak, hogy nemes lelkében az igazi felebaráti szeretet élt. Az alapító családja nevében Fellner Tivadar mondott köszönetet a hitközség elöljáróságának az elhunyt végakaratainak teljesítéséért. Adler Simon, az intézet igazgatója, ezután felolvasta a zárókő okmányát. Az okiratot elsőként Bárczy István polgármester írta alá, utána az egybegyűlt közönség minden tagja. A zárókő elhelyezése után az intézet lakói elénekelték a Himnuszot.⁵⁹ Az avató ünnepséget követően a vendégek megnézték az új épület helyiségeit és felszereltségét. Voltak olyan sajtóorgánumok, amelyek a kormányzat távolmaradását vagy elhallgatták, vagy keményebb állásfoglalást közöltek.⁶⁰

Az intézménybe érkező első diákok fogadásakor Adler Simon igazgatón kívül Schönberger Mór tanító és a gyermekekre felügyelő Luka Anna alkották személyzetet. A további évek személyzetéről csak hézagosan és hiányosan kerültek elő hiteles iratok. 1909 februárjában a Baumgarten Lajos elnök által vezetett intézeti bizottság úgy határozott, hogy az intézetbe történő felvétel kapcsán újabb felhívást tesz közzé. Több, felvételtől szóló hirdetés (1910–1920) került elő, ami alapján hiányosan ugyan, de nyomon követhető az új diákok és az évfolyamok számának alakulása. Voltak olyan évek, amikor a bizottság vagy a külső

A Wechselmann-féle vakok iskolája (1908)

⁵⁹ Ünnepe a vak gyerekek házában, *Friss Újság*, 1908. december 22. 4.

⁶⁰ „A felavató ünnepségen a kormány nem képviseltette magát, holott az új intézet országos és humánus jellege ennyit mindenesetre megérdemelt volna.” *Pesti Napló*, 1908. december 22. 8. // *Az Újság*, 1908. december 22. 9.

körülmények nem tették lehetővé az új felvételt. Az első világháború kitörése előtt, még februárban újabb felhívást jelentettek meg.⁶¹ Egy 1911. évi kimutatás szerint Szegfű Alfréd lett az énekoktató, Filó Károly és Jánossy Imre pedig hitoktatóként dolgoztak az épületben. A gyermekekre felügyelő személyzetről ekkor nem készült bejegyzés. A következő hiteles kimutatás 1913-ból származik, amelyben az igazgatói és tanári munkakörre nem Adler Simont, hanem egy bizonyos Hegedűs K.-t jelölték. A változás okáról nem került elő hivatalos magyarázat. A későbbi évek kimutatásai ismét Adler Simont jelölték igazgatónak egészen nyugdíjba vonulásáig (1929).

Az 1913-ból származó nyilvántartás ismét név szerint említi Schönbberger Mór tanítót, Rosenfeld Izsó zenetanárt, Fodor Izsó énektanárt, Filó Károly és Jánossy Imre hitoktatókat, valamint Lefkovics Dávidot és Vas Máriát mint a gyermekekre felügyelő személyeket. A budapesti lakásnyilvántartásból az is megtudható, hogy a fenti személyek lakhelye a Mexikói út 60. alatt álló épületben volt. Az intézményt működtető vezérőbizottság 1917. évi tervezéséből tudjuk, hogy a működtetéshez további személyzet alkalmazását is tervezték, de őket a kimutatásokon nem nevesítették. Ugyanakkor a lakásnyilvántartásból, valamint korabeli büntető eljárások alapján tovább nevesíthető a személyzet. A büntetőeljárás iratokból az intézményben dolgozó és ott lakó személyek közül néhányat lopással vádoltak, és voltak olyanok, akiket el is ítélték.⁶²

Vak zongorista

⁶¹ *Pesti Hírlap*, 1909. február 1. 239. // *Pesti Napló*, 1909. február 5. 15.

⁶² *Budapesti lakcímjegyzék* 1913. 458.

A Wechselmann-féle vakok iskolájában – ahogyan az a közoktatási intézményekben ekkor szokásos volt – a tanév végén (ez esetben 1909. június 20-án, vasárnap) megtartották a nyilvános záróvizsgát. Az előkészítő és az első osztályos növendékek első ízben mutatták be tudásukat. A záróvizsgáról az újságok is beszámoltak. Az intézet nagytermét (tornaterem) megtöltötték az érdeklődők. Jelen volt többek közt Weinmann Fülöp udvari tanácsos, hitközségi elnök, Baumgarten Lajos, az intézeti vezérelőbizottság elnöke és több bizottsági tag, valamint dr. Szily Adolf egyetemi tanár és Herodek Károly, a Vakok József Nádor Királyi Országos Intézetének igazgatója. A korabeli újságok beszámolója alapján a nyilvános vizsga vendégei láthatták, „hogyan miként írnak a vakok az ő saját szerű gépeikkel, és miként olvassák ujjukkal a domború betűket”. A tanítványok ének- és számolási tudásukat is bemutatták. A vizsga végeztével Weinmann Fülöp hitközségi elnök méltatta az elért eredményeket, kifejezte elismerését Adler Simon igazgató szakavatott és buzgó munkája kapcsán.⁶³ A második nyilvános vizsgára (1910. június 26., vasárnap) már a diákok szüleit is meghívták. Abban az évben huszonnégy növendék adott számot tudásáról. A gyermekek bemutatták a tanulás során elért eredményüket, írtak, olvastak, szavaltak és énekeltek. A második osztályosok földrajz-, történelem- és nyelvtan tudásukról is számot adtak. Néhányuk már kitűnően zongorázott, mások kosarat fontak, vagy apró szobrászati munkákat készítettek. A leánygyermekek kézimunkában elért jártasságukat mutatták be. „A növendékek közt néhány néma-vak gyermek is volt, kiknek kiképzése óriási türelmet és fáradságot igényelt” – fogalmazta meg egy korabeli tudósítás. A vizsgán megjelent vendégek elsősorban Adler Simon igazgatónak, Schönberger Mór tanítónak és Rosenfeld Izsó vak zenetanárnak mondtak köszönetet. Az iskolában a hitoktatáson, az iparos képzésen, valamint a zeneoktatáson kívül minden más, az igazgató mellett teljes óraszámában dolgozó tanítók feladata volt. A tanulókat nem életkor szerint, hanem az intézményben eltöltött idő és a fejlődés üteme szerint sorolták osztályokba.

A *Pesti Hírlap* a harmadik év végi vizsgáról (1911) már majdnem egy nyomdai hasáb terjedelemben számolt be. Olyan sok vendég érkezett, hogy a tornaterembe nem fért be mindenki. A vizsgáról már-már úgy írnak, mint jól megkomponált színpadi előadásról: a közös éneklésről, az irodalmi művekből magyar és héber nyelven történő felolvasásokról, a szavaltokról, a zongorabemutatókról. A siketvak tanulók

⁶³ *Pesti Hírlap*, 1909. június 22. 708. // *Friss Újság*, 1909. június 22. 173. // *Pesti Hírlap*, 1911. június 23. 36. // *Pesti Hírlap*, 1910. június 28. 12. // Vizsga a Wechselmann-féle vakok intézetében. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, XXXVI. évf. 7. sz. 1911. július 1. 264–265.

is bemutatatták tudásukat. A tudósítás Adler Simon igazgatóról mint híres gyógypedagógusról szólt, az intézményről pedig az alábbiakat fogalmazta meg:

„Fényes, mintaszerű berendezésű és a gyógypedagógia minden igényeinek megfelelően van felszerelve, melyhez hasonló kevés van Európában. Ez az egyetlen emberbaráti intézmény, mely, habár zsidó alapító műve, mégis a teljes vallási egyenlőség alapján áll.”⁶⁴

Az 1913-ban lebonyolított vizsgán kitűnt Fausek Gizi, aki zongorán játszott Mozart *C-moll ábrándját*, és további három darabot hárfán. A földrajzi és történelmi kérdésekre a gyermekek teljes precízséggel feleltek, és a térképen pontosan mutatták meg a kért földrajzi helyeket. Három szavaltat után néhány dal következett, végül pedig a Himnusz eléneklésével ért véget a vizsga.

Az első világháború közeledtével az 1914. évi ünnepélyes és nyilvános záróvizsgáról csak nagyon röviden számolt be a korabeli sajtó. Ezekben az években már nem részletezték a diákok fejlődését, csak röviden tudósítottak az eseményről.

Wechselmann Ignác özvegye, Neuschloss Zsófia 1914-ben bekövetkezett haláláig gondozta férje emlékét és hagyatékát. Az özvegy egy Picht-féle Braille-rendszerű írógépet ajándékozott Egri Margitnak, Adler Simon siketvak tanítványának. Adler erre így emlékezett:

„Nagyon megörült az ajándéknak, de nem nyugodott addig, míg ezen a reá nézve meglehetősen komplikált gépen, meg nem tanítottam írni és most minden szabad idejét azzal tölti, hogy az ifjúsági könyvtárunk részére könyveket másol.”⁶⁵

Az 1914/1915-ös és az 1915/1916-os tanévről nem kerültek elő olyan dokumentumok, amelyek a tanításról vagy az év végi záróvizsgáról szóltak. Kanizsai Dezső ugyanakkor az 1940/1941-es tanévről szóló jelentésében beszámol erről az időszakról is. Arról ír, hogy a hadikórház működtetése miatt két évig az épületben szünetelt az iskola működése.⁶⁶ A következő írásos tudósítás az 1916/1917-es tanév lezárásáról szól.⁶⁷

⁶⁴ Vakok vizsgája. *Pesti Hírlap*, 1913. július 17. 27.

⁶⁵ *Világ*, 1914. július 22. 13. // *Világ*, 1914. július 23. 14. // *Tolnai Világlapja*, 1914. augusztus 2. 11.

⁶⁶ Kanizsai 1941.

⁶⁷ *Világ*, 1917. június 16., 12.

A mindennapi működés egy korabeli beszámoló alapján ismerhető meg. Ebből megtudható, hogy 1910-ben az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének éves kiadása 62 203 korona, míg a Wechselsmann-féle vakok tanintézetének 35 388 korona volt.⁶⁸ Az intézményben folyó szakmai munkát egyre nagyobb jelentőségű szakmai fórumokon és konferenciákon mutatták be. Ilyen volt 1910-ben az Országos Izraelita Tanítóegyesület konferenciája, valamint ugyanezen évben az Országos Közegészségügyi Egyesület közgyűlése – amelynek tagjai el is látogattak az intézetébe. Adler Simon a Magyar Gyermektanulmányi Társaság előtt 1911-ben a siketvakságról tartott előadást.

Magyarországon addig teljesen új kérdésről, a siketvak gyermekek tanításáról adott elő. Előadásában megemlítette, hogy a siketvak gyermekek száma sokkal nagyobb, amint azt általában hiszik. A legismertebb közülük Keller Helén, aki nagy intelligenciájával és felfogó képességével világhírré tett szert. Adler ismertette azokat az eredményeket, amelyeket külföldön a siketvak gyermekek oktatása terén eddig elértek. Kiemelte, hogy külföldön intenzíven foglalkoznak a siketvakok tanításával. Hazánkban Adler volt az első, aki ilyen gyermeket tanított, mégpedig az általa megállapított módszerrel. Egri Margit ötévesen került az intézetbe: négyéves korában vesztette el a szeme világát, beszélő- és halló képességét. Margit tanítása eleinte igen nehéz volt, mert nem volt meg nála, a vakoknál általában kifejldött tapintási érzék, de könnyítő tényező volt, hogy jó felfogó képességgel rendelkezett. Adler előadása után be is mutatta a közönségnek Egri Margitot, akivel valóban meglepő eredményeket ért el. Az előadó a gyermek kezére kopogtatta Braille-írást és a leányka érhetően, fennhangon felelt neki – csupán hangsúlyozása volt kissé idegen. Ezenkívül Margit Braille-írógépen is felelt a feltett kérdésekre. A diák az összes tantárgy közül a földrajzot szerette a legjobban, és a vakok számára készített térképen meglepő tájékozottságot tanúsított. (Forrás: *Pesti Napló*, 1911. október 8. 13. // Siket-vak gyermekek tanítása. *Világ*, 1911. január 8. 17. // Adler 1911.)

A nemzetközi szakmai nyilvánosság kezdetét jelenthette, amikor Mustakallio Juho, a finnországi vakok intézetének tanára ellátogatott a Wechselsmann-féle Vakok Intézetébe (1911).⁶⁹ A *Világ* című napilap, amely akkoriban Budapesten kívül Bécsben és Berlinben is megtalálható újság volt, részletesen beszámolt arról, hogy Egri Margit tizenöt éves siketvak lány miképpen levelezik Helen Keller nemzetközileg ismertté vált siketvak nővel.

⁶⁸ Eppler 1935. // Bartók 1954. 116–118.

⁶⁹ *Pesti Hírlap*, 1911. október 8. 13.

Helen Adams Keller (Tuscumbia, Alabama, 1880 – Easton, Connecticut, 1968) amerikai író, aktivista és előadó, az első siket és vak diák, aki egyetemi diplomát szerzett. Szobra megtalálható a washingtoni Capitoliumban. Mark Twain így írt róla: „A tizenkilencedik század két legérdekesebb egyénisége Napóleon és Keller Helén.” Tizennyolc hónapos korában elveszítette látását, hallását. Beszélt, írt és olvasott anyanyelvén, továbbá latinul, görögül, franciául, németül és héberül. *Csöndes, sötét világom* című önéletrajzában megírta az emberi szenvedés, az akarás, a tudás iránti vágy boldogságát, amelyből kicsillámlik az a bámulatos erő, hogy mire képes az ember. (Forrás: S. A., 1912. // *Világ*, 1913. október 24. // Keller 1996.)

Részletes tudósítást kapunk arról is, hogy 1913-ban hogyan működött a Wechselmann-féle vakok intézete:

„Az igazgató sorba megmutatta a vakok tanítási módszerét. Feleltek a szegezett térképről, leírta nevemet a tű betűkkel, majd a Braille-féle írásmóddal, s a fiúk tornásztak, majd Fausek Gizike hárfán játszott el két szomorú kis dalt. [...] Az egyik csöpp teremtés kitűnő hangon, szívhez szóló dalt is énekelt, minden szégyenkezés nélkül. Nehéz etűdöket játszi könnyedséggel játszik az egyik kisleány, amit megértünk akkor, ha tudjuk, hogy vak tanára a Zeneakadémián zenetanári diplomát kapott. Most a könyvtárat kerestük fel. Négyszázhuszonnyolc kötetes, Braille-írással (pontosított betűkkel) lemásolt könyvtárt kezel itt Magyarország legfiatalabb könyvtárosa: Szokolay Dezső, tizennégy éves fiúcska, aki Tótkomlós evangélikus tanítójának gyermeke. Egri Margit 50 kötetet, Hári Henrik, 80 éves öregúr, már vagy 80 kötetet másolt a vakok könyvtárának. A vakok igen szeretnek olvasni. Olvasási kedvük nagyobb azokénál, akik látnak, ezeknek a gyermekeknek kezén megfordulnak Mikszáth és egyéb nagyok könyvei. És ebből a csodálatból a másikba esünk. A zeneteremben Rosenfeld Izsó vak tanár, a vakon született zenei zseni, zongorázni tanítja, a vakoknak irt hangjegyekkel a növendékeket. [...] Évi negyvenötezer koronát fordítanak az intézetre, ebből harmincöt gyereket gondoznak most ott, ahol az ebédlő, a hálótermek, műhelyek, fürdőszobák a pazar kényelemnek épültek és higiénikus szempontból is kifogástalanok. [...] Valláskülönbség nélkül, fölveszik a szerencsétleneket, azzal

az elhatározással, hogy nem nevelnek belőlük utcai koldusokat, [...] hanem kenyeret kereső ipari munkásokat, akik megélnék a maguk emberségéből. Alig tudunk meghatottság nélkül búcsúzni ettől a modern, a tisztaságtól ragyogó intézettől.”⁷⁰

I.4. Az első világháború. Hazafias kötelesség: a Wechselmann-ház hadikórházként működik

Az 1907. évi alapítástól az első világháború kitöréséig az intézmény zavartalanul végezte a vak gyermekek oktatását. A világháború 1914. június 28-án a sarajevói merénylettel kezdődött, és négy éven át tartott – annak ellenére, hogy mindenki rövid, pár hónapos háborúra számított.⁷¹ Az Európát átfogó háború több mint tízmillió ember halálát okozta.

1914 és 1918 között a vakok intézetének belső élete is jelentősen megváltozott. Az intézményt fenntartó Pesti Izraelita Hitközség vezetősége a háború kitörésekor „hazafias kötelességének eleget téve, hadikórház céljára adta át az épületet” – sőt a Pesti Izraelita Hitközség a kórházaiiban 156 ágyat bocsátott a sebesültek rendelkezésére. A katonai parancsnokság az amerikai egészségügyi misszió számára 1915 februárjában a Wechselmann-házban is hadikórházat rendezett be, ahol további 184 sebesültet ápoltak. A bejárat kapu felett az alábbi felirat volt olvasható:

„4. sz. Cs és kir. Tartalékkórház
AMERIKAI VÖRÖSKERESZT MISSZIÓ”.

1916 júniusában már egy holland misszió gondoskodott a sebesültek ápolásáról.⁷² A Wechselmann-féle vakok intézete mellett a szintén a Pesti Izraelita Hitközség fenntartásában működő Izraelita Siketnémák Országos Intézete (Bethlen Gábor tér) is hadikórházként működött.⁷³

Ebben az időszakban az oktatás szünetelt.⁷⁴ Az intézet növendékeit három kivételével, akik az intézetben maradtak, szüleiknél helyezték el, de az intézet állandó kapcsolatban állt a családokkal, és szükség esetén segélyezték őket.

A következő tanévben (1917/1918) a Wechselmann-féle vakok intézetébe visszatérhettek a gyermekek, és folytatódott a tanítás.⁷⁵ A há-

⁷⁰ *Világ*, 1911. január 8. 17. // Kivel levelez Keller Helén? *Világ*, 1913. október 24. 8.

⁷¹ Kocsis 2016.

⁷² Perényi – Réthelyi 2022. 34–36.

⁷³ Ezt az intézményt itt most azért említem, mert az Izraelita Siketnémák Országos Intézete működésével a későbbiekben még foglalkozom. *Múlt és Jövő*, 1915. V. évf. 13. sz. 488. // Eppler 1935.

⁷⁴ Kanizsai 1941. // Kanizsai 1944. // Buza 1992. 63., 67–70. // Rokob 2007.

⁷⁵ Komáromi 1916. 13.

Az Egyesült Államok
ápolói különítménye,
1915

ború második évében, a november 11-én tartott választmányi gyűlésről készült beszámolóból tudható, hogy a hitközség összesen 912 000 koronát jegyzett hadikölcsönre, 50 000 koronát osztott ki a háború támogatására, valamint 3500 koronát küldött a hadisegélyző hivatal számára.

Egy bölcselkedő mondása szerint az első világháborúban nem egy hadsereg küzdött, hanem három. Az egyik, amelyik előkészítette, táplálta, szállította, felszerelte és pótolta a harcoló hadsereget, a másik, amelyik fegyverrel kezében leverte az ellenséget, vagy attól vereséget szenvedett, és egy harmadik hadsereg, amely a sebesülteket ápolta. Hazánkban 1916-ban összesen 149 kórházat tartottak számon több mint negyvenezer ágygal. A kórházakat négyféle kategóriába sorolták: voltak a helyőrségi kórházak (1), a kaszárnyák mint kiegészítő katonai kórházak (2), az úgynevezett hadikórházak (3) végül pedig a magánkórházak (4). A sebesült katonákat a hátszágba történő szállításukat követően a sérülésük mértékének és a kórházak felszereltségének megfelelően osztották szét. A Wechselmann-féle vakok tanintézete a magánkórházi kategóriába tartozott.⁷⁶ Az amerikai egészségügyi különítmény, amely a Wechselmann-házban teljesített szolgálatot, három orvostól és tizenkét vöröskeresztes ápolónőből állt. A különítményt

⁷⁶ A Világháború 1915. 2. 347–352.

dr. Charles MacDonald vezette. A nővérek mind képzett, vizsgázott ápolónők voltak, akik hazájukban hároméves tanfolyamot végeztek. A katonai parancsnokság az amerikai különítményt minden szükséges felszereléssel ellátta. Az amerikai vöröskeresztesek húsz tonna kötszert hoztak magukkal. Korabeli dokumentumokból tudni, hogy 1915 februárjában 150 hadisérült ápolásáról gondoskodtak a Mexikói út 60. alatt és hogy az amerikai misszió tagjainak munkáját a hazai Vöröske-

Az ápoltak és a holland misszió személyzete. Hadikórházi kórterem a Wechselmann-házban

A holland misszió tagjai a Wechselmann-házban, 1916. Az első sorban középben Abraham Kuyper (1901–1905) holland miniszterelnök lányai (Henriette és Johanna), a holland misszió vezetői

reszt kitüntetéssel ismerte el. A kitüntetések átadási ünnepségén az intézmény igazgatója, Adler Simon is jelen volt.⁷⁷

A Tanácsköztársaság 1919. március 21. és augusztus 1. közötti rövid időszakáról nagyon kevés forrás maradt fenn. A *Munka* című újság 1919. július 23-i száma arról számolt be, hogy a proletárdiktatúra a „testi nyomorékokról” miképpen kíván gondoskodni: a dolgozók kormányja a Népbizottság a Wechseltmann-féle vakok intézetét, a többi intézethez hasonlóan, speciális gyógypedagógiai intézménnyé kívánja átszervezni.⁷⁸ Ezenkívül egyetlen információ került még elő az intézmény működéséről és a vak gyerekek oktatásáról: a Munkás és Katona Tanács napi közleményei között olvasható rövid hír arról, hogy a VII. kerületi (ma XIV. kerület) művelődési osztály, az iskolabizottságok számára értekezletet hívott össze. A névsorban szereplők mindegyikével tudatták, hogy kötelesek az értekezleten részt venni. Az értekezlet hivatalos névsorát közzétették – Adler Simon neve is szerepelt.⁷⁹

I.5. Az intézet a két világháború között

Az első világháború befejeztével a Tanácsköztársaság leverését követően az ország gazdasági kimerülése, az anyagi és emberi erőforrások pusztulása, a fedezet nélküli pénzkibocsátás, a kereskedelmi kapcsolatok szétzilálódása és a gazdasági válság nagy szegénységet eredményezett. Jelentős mértékben nőtt az infláció és a munkanélküliség, valamint a közszükségleti cikkek hiánya. 1914 és 1924 között az árak nyolcezerszeresen, a bérek pedig három és félezerszeresen emelkedtek. A békeszerződések nehezítették az ország talpra állását, hiszen Magyarország nem csupán hatalmas terület- és népességvesztést szenvedett el (területe 282 870 km²-ről 92 607 km²-re, lakossága 18 264 533 főről 7 599 246 főre csökkent), a Népszövetség úgynevezett Jótételi Bizottsága húsz év alatt 200 millió aranykorona jótétel megfizetésére is kötelezte. A háború utáni status quo biztosítására létrehozott Népszövetséghez kellett fordulni kölcsönért. Magyarország 1923-ban jelentette be igényét 40–50 millió aranykorona rövid és 550–650 millió aranykorona hosszú lejáratú kölcsönre. A pénzügyi és gazdasági stabilizációt, többek között a Magyar Nemzeti Bank létrehozása (1924. évi V. tc.) és az új fizetőeszköz, a pengő bevezetése (1927) eredményezte. Úgy tűnt, hogy stabilizálódik az ország, de az 1929. évi gazdasági világválság meg-

⁷⁷ *Pesti Hírlap*, 1915. február 20. 7. // Amerikai vöröskeresztes misszió Budapesten, *Magyarország*, 1914. október 18. 17. // *Világ*, 1917. június 16. 12. // *Zsidó családok* 2017. 69.

⁷⁸ Kerekes 1969.

⁷⁹ *Népszava*, 1919. május 20. 11.

⁸⁰ József Attila: *Hazám* (1937).

⁸¹ Schlett 2014. 69–84. // Sarkadi 2013.

⁸² Ferge 1980.

⁸³ Glant–Juhász–Ab-lonczy 2018. 1321–1352.

⁸⁴ Kanizsai 1941. // Rokob 2007. 20–23.

állította a felemelkedést, és újra deficitessé lett a költségvetés. Ismét egyre nagyobb mértékűt öltött a munkanélküliség és a szegénység: „s kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk”.⁸⁰ Az ország nem tudott újabb hosszú távú hiteleket felvenni, a rövid lejáratú hiteleket viszont rosszul használta fel a kormány, és ezzel megsértette a genfi feltételeket. Magyarország népszövetségi ellenőrzés alá került egészen 1938 tavaszáig.⁸¹ A „Monarchia összeomlása, a veszített háború és az ezt követő országcsönkítés gazdaságilag mélypontra vitte az országot. Az 1918. és 1919. évi forradalmak társadalmi vívmányainak azonnali felszámolása, valamint a politikai terror, minden haladó erő és gondolat üldözése a gazdasági nyomortársadalmilag még nehezebben elviselhetővé tették. A szegénység olyan mértékű volt, hogy – főként két forradalom után – nem lehetett róla nem tudomást venni.”⁸²

Az első világháborút követő átmeneti időszakban új segélyezési modell alakult ki. A programok működtetésére létrehozta egy új gazdasági keretet. Kezelték és összehangolták a segélyezést a helyi és nemzetközi politikai fejleményekkel. Az új modell transznacionális keretek között valósult meg. Az első világháború alatt és azt követően elsősorban a háborús sebesültekre és áldozatokra, valamint családtagjaikra összpontosították a segélyezést. Szállítványozási, táplálkozási és gyermekgondozási szakembereket is bevonó, privát és állami forrásokat is megmozgató, határokon átívelő humanitárius segélyezés történt. Az Egyesült Államok (politikai és gazdasági súlya miatt) ebben főszerepet játszott. Számos civil és egyházi segélyszervezet dolgozott Magyarország területén. Amerikai segítség nélkül a kórházak kétharmada bezárt volna. 1920 első felében már mintegy 235 ezer rászoruló segítették. 1921 októberében beindítottak egy gyermek-egészségügyi programot is.

Ilyen pénzügyi, gazdasági, politikai és segélyezési környezetben kellett a Wechselmann-féle vakok intézetét újraindítani és fenntartani, miközben a Pesti Izraelita Hitközség, az intézmény fenntartója is elszegényedett.

Az Amerikai Vöröskereszt budapesti misszióját James G. Pedlow amerikai százados irányította.⁸³

A misszió célja a kórházak és gyermekotthonok megmentése volt. A segélyezési akció egyik kedvezményezettje a Wechselmann-féle vakok intézete volt. Több forrásból tudható, hogy 1920 és 1923 között csak Pedlow által vezetett segélyakció segítségével tudták újraindítani és működtetni az intézményt.⁸⁴ Az amerikai segélyakció és a kapitány az

James G. Pedlow (Észak-Írország, 1865 – New York, Brooklyn, 1954) amerikai százados, vagy ahogyan Magyarországon hívták, „Pedlow kapitány”. 1885-ben került New Yorkba, az első világháború elején belépett az amerikai hadseregbe, és ott a vöröskeresztes osztagba került. 1920-ban jött Budapestre mint az Amerikai Vöröskereszt megbízottja és működésével nagyban enyhítette a háború következtében keletkezett nyomort. (Forrás: *Révai Nagy Lexikon*, 278.) // *Az Ujság*, 1922. május 11. 5. // Nagy 2019. // Glant–Juhász–Ablonczy 2018. // Nagyszerű kis kapitány. *Az Ujság*, 1922. május 11. 5., valamint 1922. július 2. 4. // *Három szeretetaktió...* Magyarország – New York. 1935. augusztus 5. 16. // Vámbéry 1921. // *Éremtani Lapok*, 2003. 78. sz. 15. // Ablonczy 2016.)

Scheliessing-Müller Ágota: Pedlow kapitány, 1920–1923 között

egész országban óriási népszerűségnek örvendett. Többször járt a Wechselsmann-féle intézetben, és amikor magyarországi küldetése befejeződött, a búcsúztató ünnepségsorozat egyik állomása a Mexikói út 60. szám alatti vakok intézete volt. A kapuban az intézet egyik növendéke, Truska Juliska fogadta Pedlow kapitányt, és üdvözlő beszédet mondott, amelyet Berger László angol nyelven tolmácsolt. A díszteremben virágokkal borított asztalhoz ültették, és megkezdődött a tiszteletére rendezett hangverseny. A hangverseny után az intézet igazgatója ünnepi beszéd keretében átnyújtotta a kapitány részére alapított díszokmányt, és egy emléktáblát⁸⁵ is elhelyezték a tiszteletére. A búcsúztató ünnepséget az amerikai himnusz eléneklésével zárták – de előtte még Egri Margit siketvak kislány, angol nyelven búcsúzott társai nevében Pedlow kapitánytól.⁸⁶

A fellelt iratokból és korabeli újságokból úgy tűnt, mintha 1922-re az intézmény ismét az első világháború előttiek szerint működött volna. Újra felvételi hirdetményt tettek közzé, és a Zeneművészeti Főiskola kamaratermében jótékonyági hangversenyt rendeztek. 1922. június 17-ére nyílt záróvizsgát hir-

Ismeretlen művész: Egri Margit siketvak lány

⁸⁵ Az emléktábla vagy helye a mai napig ismeretlen.

⁸⁶ Sajnos a díszokmány és az emléktábla mind ez idáig nem került elő. *Az Ujság*, 1922. május 11. 5. // *Az Ujság*, 1922. június 7. 8. // *Az Ujság*, 1922. június 2. 4. // *Pesti Hírlap*, 1922. június 7. 5. // *Uj Nemzedék*, 1922. június 7. 6. // *Világ*, 1922. június 7. 10. // *Pesti Napló*, 1922. október 8. 3.

dettek,⁸⁷ de az intézmény fennmaradásának bizonytalansága nem enyhült.

A Pesti Izraelita Hitközség jótékonyági intézményeinek működése a háborút követően megnehezedett. Az 1877-ben alapított Izraelita Siketnéma Országos Intézete a Bethlen Gábor téren működött.

Fochs Antal 1873. március 1-én kelt végrendeletében vagyonának tetemes részét egy izraelita siketnéma-intézet alapítására hagyományozta. Freund Vilmos tervei alapján a kivitelezést Kauser János cége végezte. 1877 novemberében Grünberger Lipót igazgatásával kezdte meg munkáját az Izraelita Siketnéma Országos Intézete. A maga nemében második volt az országban a váci intézet után, de úttörőnek bizonyult abban, hogy azonnal bevezették a hangos beszéd tanítását. 1926-ban a létszám és a költségek optimalizálása érdekében az intézet több másik intézménnyel együtt a Mexikói út 60.-ba költözött. (Forrás: www.budapest100.hu/en/house/bethlen-gabor-ter-2-istvan-utca-15. Letöltve 2020. március 20.)

Az intézmény ekkor pénzügyi és működési válságot jelentett, vezérőlbizottsága pedig költségvetési megoldásokat keresett a működtetési gondok enyhítésére. Megállapították, hogy az intézet 1921. évi zárszámadása 159 742 korona hiánnyal zárult, az 1922-re előirányzott költségvetés pedig az árak újabb ugrásszerű emelkedése folytán már 790 000 korona hiányt mutatott. A vezérőlbizottság napilapok hirdetményeiben folyamodott az olvasók segítségéért; az egyik felhívásban így fogalmaztak: „emberbaráti adományával mentse meg ezt a fontos kulturális és humanitárius missziót betöltő intézetet”. 1923 októberére a működési válság tovább mélyült. Megállapították, hogy az 1923/1924. tanévre hozzávetőleg ötvenmillió korona deficit mutatkozik. A hiányt továbbra is adományokból próbálták fedezni. Az intézetnek le kellett mondania a már régóta tervezett pszichológiai laboratórium felállításáról. Az 1923/1924-es tanév végére már nem volt biztos, hogy a következő tanévet megfelelőképpen tudják biztosítani az akkori tanulók (67 siketnéma diák) számára – hiszen az évente halmozódó hiány egyre csak gyarapodott. A társadalmi segítség enyhítette a hiányt, de nem adott megoldást a működtetésre.⁸⁸

Ugyanilyen válságos helyzetbe került a Wechselsmann-féle vakok iskolája és alapítványa is. A Pesti Izraelita Hitközség, a Wechselsmann-alapítványok működésére szánt tőkét hadikötvényekbe és jelzálogpapirokba fektette, amelyek a háború végére elértéktelenedtek –

⁸⁷ Az *Ujság*, 1922. április 11. 6. // *Magyarország*, 1922. április 21. 8. // *Kis Újság*, 1922. június 12. 3.
⁸⁸ *Magyarországi Gyógy-
pedagógiai Intézetek*
1930. 13–14., 29–40., 46.

magyarán a működést biztosító alapítványi kamatjövedelem megszűnt.⁸⁹ Az intézmény működését biztosító alapítványi vagyon, így az intézmény működtetése is, bizonytalanná vált. Nem tudták, hogy az infláció okozta veszteséget mikorra tudják csökkenteni vagy megszüntetni. Egy második nagy adományozótól, egy esetleges „második Wechselmann Ignác” felbukkanásától várhatták a csodát.⁹⁰ A Wechselmann-intézet vezetősége, Leszlauer Gyula (elnök), Freud Izsó és Gábor Vilmos (elnökhelyettesek) mindent elkövettek, hogy megmentse az intézményt. Leszlauer a pillanatnyi szükségek fedezésére 710 000 koronát gyűjtött, Freud pedig az élelmiszerek és fűtőanyag beszerzését intézte. Weisz János (akire „egy nemes lelkű jó barátként” hivatkoznak), 1 040 000 koronát gyűjtött. Ezt követően is folyamatosan szerveztek újabb gyűjtéseket: az adományokat az adományozó nevének és az adományozott összegnek feltüntetésével az *Egyenlőség* című hetilapban tették közzé.⁹¹ Az intézmény további működését és fennmaradását segítették azok a hagyatéki vagyonok is, amelyeket a vakokra és a siketnémákra hagytak. Ilyen volt Hermann Jakab tanító 1919-ben a Wechselmann-féle vakok intézete javára tett végrendelete, amely az 1933-ban bekövetkezett halálával került az alapítványi vagyon részeként bejegyezve az alapítói okiratba.⁹² Braun Dávid és neje, Deutsch Rozália végrendeletükben az Izraelita Siketnémák Országos Intézete számára rendelkeztek. Az 5000 korona Braun Dávidné halálát (1923) követően 1927-ben került a Pesti Izraelita Hitközséghez.⁹³

Ezek voltak azok a problémák, amelyek – kizárólag gazdasági és pénzügyi szempontok alapján – a két intézmény összevonásához vezettek. Az intézményeinek működésképtelensége miatt a Pesti Izraelita Hitközség 1926 szeptemberében úgy döntött, hogy a Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézetet gazdaságilag egyesíti az Izraelita Siketnémák Országos Intézetével. A döntés hitelességét erősítette az intézmény vezérőlbizottsága elnökének kijelentése: „Az intézetet, mely eredetileg alapítványi intézet volt, és mely alapítványi tőkéjét hazafias érzületénél fogva hadikölcsönökbe fektette és elvesztette.”⁹⁴

Először, 1926-ban, a vak gyermekeket költöztették a Bethlen Gábor téri épületbe. „A Miniszter Úr méltányolva a hitközség által felhozott indokokat, beleegyezését adta a két intézmény ideiglenes egyesítéséhez; ennél fogva a Wechselmann-féle vakok intézetének növendékei már a tanév elején a mi épületünkbe költöztek, melynek második eme-

⁸⁹ Alapító oklevél 1936. 7. // Kanizsai 1940.

⁹⁰ *Világ*, 1922. március 10. 8.

⁹¹ *Pesti Napló*, 1923. október 18. 4. // *Egyenlőség*, 1923. augusztus 4. 14. // *Világ*, 1924. június 14. 8. // *Ujság*, 1925. december 11. 13.

⁹² Alapító oklevél. 1936. 10–11.

⁹³ HU HJMA VII.-A PIH 6/5 (81) 1315.A/1929. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest.

⁹⁴ *Pesti Hírlap*, 1933. március 18. 9.

lete e célra megfelelően átalakíttatott.”⁹⁵ Adler Simon 1926/1927-es tanévi beszámolójában a költözéssel kapcsolatban így fogalmaz: „Reméljük, hogy a viszonyok jobbra fordultával növendékeink ismét visszatérhetnek megszokott otthonukba.”⁹⁶

A vak diákok siketnéma diákokhoz történő átköltöztetésének volt egy szomorú áldozata is. 1926. november 27-én este Glancz Berta 24 éves vak leány a Bethlen téri siketnémák intézetben ágyából fölkelt, kilopózott a folyosóra és a második emeletről az udvarra vetette magát. A rendőrségi jelentés szerint azonnal meghalt. Berta gyönyörű lány volt, hangja olyan, mint a pacsirtáé, énekesnő szeretett volna lenni. 1926 tavaszán, huszonnégy évesen a Mexikói úti intézet lakója volt, amikor társaival együtt megtudta, hogy költözniük kell: ott kell hagyniuk azt a helyet, ahol hosszú éveket töltöttek. Berta nem tudott az új helyen tájékozódni, elvesztette a biztonságérzetét, búskomorságba esett, és életének vége egy szűkszavú rendőrségi jelentés lett.⁹⁷ Ezt követően új döntés született arról, hogy már az 1928/1929-es tanévet a vak (látássérült) és siketnéma (hallássérült) tanulók a két intézmény összevonásával a Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézetének épületében (Mexikói út 60.) folytatják.⁹⁸ Hogy mire használták a Wechselmann-házat 1926 és 1928 között, arról értekelhető okmány nem került elő.

1.5.1. Az Izraelita Siketnémák Országos Intézetét a Wechselmann-házba költöztetik (1928/1929)

A Bethlen téri intézet más célú hasznosításával a két intézmény anyagi helyzetének stabilizálását remélték. Az újabb kényszerű költözésről a két igazgató az 1928/1929-es tanévi jelentésben a következőképpen fogalmazta meg véleményét. „Az áthelyezés gyakorlati beválásáról a legteljesebb objektivitással jelenthető, hogy bármennyire aggódással fogadtuk is a hitközség intézkedését, annak káros pedagógiai, nevelési és kényelmi következményeit gyakorlatban nem tapasztaltuk.” Feltételezhető, hogy a Wechselmann-házba történő visszaköltözés döntése mögött ott volt a 24 éves lány öngyilkossága is, de ezt nem említették.

A két év utáni hazatérést Adler Simon örömmel fogadta, hiszen a régi-új házban, amelyet időközben tataroztak, és amelynek fűtési berendezését javították, a huszonkettedik iskolaévet kezdhették meg. Az

⁹⁵ Klug – Simon 1927. // Pintér 1930.

⁹⁶ Adler 1927. 60.

⁹⁷ *Kis Ujság*, 1926. november 28. 7.

⁹⁸ Schuchman 2002. 169–201.

A lépcsőház,
1928 után

örömet erősítette az is, hogy egy rádiókészülékkel ajándékozták meg a vak gyermekeket. A két intézmény együttéléséről és társbérleti helyzetéről Kanizsai így számolt be: „A siketnéma és vak növendékek között semminemű érintkezés nincs, az étkezés külön bonyolódik le, tantermek és társalgási termek elkülönítettek, olyképpen, hogy a siketnémák számára az épület első és második emelete foglaltatott le.”⁹⁹

A Wechselmann-féle vakok iskolájában (1907) és a más gyógypedagógiai ellátás területén már bevezetett előkészítő osztályt csak az átköltözést követően, az 1929/1930-as tanévben vezették be a siketnéma gyermekek számára. További előrelépést jelentett a siketnéma diákok számára az épületben meglévő tornaterem használatának lehetősége: „Az intézetünk fennállása óta először kínálkozik alkalom a rendszeres tornaoktatásra, mivel a Bethlen téri épületben tornaterem nem állt rendelkezésre.”¹⁰⁰ A szaktanárok (torna, rajz, kézimunka) foglalkoztatásának lehetősége is a Mexikói úti épületben teremtdőött meg. Ezekben az években kezdtek foglalkozni a tanítványok érzelmi megnyilvánulásaival, orvosi és pszichológiai együttes hatásaikkal. Kihasználva a nagy

⁹⁹ Adler 1927.

¹⁰⁰ Adler 1927

kert egészségügyi és pedagógiai lehetőségét, konyhakerti gazdaságot létesítettek a siketnéma tanulók számára. A felsőbb osztályokba járó gyermekek a kertben nagy szeretettel és eredménnyel dolgoztak.¹⁰¹

A két intézmény szakmai autonómiája megtartása mellett a pénzügyi és a gazdasági működtetéséről közösen gondoskodtak. Adler Simon nyugdíjba vonulását követően, az 1929/1930-as tanévtől, Kanizsai Dezső kinevezésével egységes igazgatás alá került a két intézmény.¹⁰²

Kanizsai Dezső
igazgató

Kanizsai Dezső (1886–1981) gyógy-pedagógus, a neveléstudomány kandidátusa (1958), a pszichológiatudomány doktora (1972), nyugalmazott főiskolai tanár. Pozsony megyében, Cifferen született. Édesapja néptanító volt. Érdeklődése a pedagógiai pálya felé fordult és fiatalon gyógy-pedagógiai ellátással találkozott. 1907-ben már Budapesten tanít, az Izraelita Siketnémák Országos Intézetében a Bethlen Gábor téren. 1928-ban az intézet igazgatója lett, és az 1929/1930-as tanévben a Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézetének és az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének összevonását

(Mexikói út 60.) követően, a két iskola igazgatójává nevezték ki. A Magyar Gyógy-pedagógiai Tanárok Országos Egyesületének (1939) választmányi tagja volt. A második világháborút követően a Gyógy-pedagógiai Tanárképző Főiskola rendes tanárává (1950) nevezték ki, és a Logopédiai Tanszék (1951–1962) vezetője lett. Az 1930-as évektől haláláig rendszeresen publikált. Jegyzeteiből, könyveiből számos gyógy-pedagógus nemzedék tanult. Hazai és külföldi fórumokon évtizedeken keresztül adott elő. Tudományos munkásságának ismertetése külön tanulmányt érdemelne, hiszen a szurdopedagógia és a logopédia egész területét felölelte. Kiemelten foglalkozott a hallás- és beszédkárosodott gyermekek és felnőttek pszichés problémáival. Kutatómunkája a hallássérültek iskolai teljesítményeinek fokozására és a logopédiai módszerek tökéletesítésére irányult. Kitűnő gyakorlati beszédpedagógiai eredményei számos külföldi tanítványt is vonzottak az intézetbe és a praxisába. Hallásfejlesztő kísérleteket végzett hallásuktól megfosztott kutyákon (1934). Állatkísérletek tanulságait a fül hangadagolási terápiájában kamatoztatta. A Magyar Gyógy-pedagógusok Egyesületének alapító (1972) elnökségi tagja, a logopédiai szekció vezetője volt. Síremléke a Budapesti Zsidó Hitközség Központi Temetőjében, a Kozma utcai izraelita temetőben, régies nevén Rákoskeresztúri zsidó temetőben található a 15. parcella, 40. soron, a 27. sírhelyen.

¹⁰¹ Adler 1926. 50., 60., 82–83., 91–92. // *Magyarországi Gyógy-pedagógiai Intézetek működése* 1929. // Kanizsai 1940. // *Nyolc év munkája* 1938. 5–14. // *Tizenegy év munkája* 1942. 5–24. // *Indoklás-Jelentés* 1931. 15–40. // *Zsidó családok* 2017. 69.

¹⁰² *Pesti Hírlap*, 1928. október 25. 15. // Kanizsai 1941.

Elismerései: 1931: Bethlen téri zsinagóga alapító tagja, 1958: Oktatásügy kiváló dolgozója, 1958: Neveléstudományok kandidátusa, 1960: Bölcsészettudományok doktora, 1961: Aranydiploma, 1962: Szocialista Munkáért Érdemérem, 1966: Munka Érdemrend arany fokozat, 1971: Pszichológia tudományok doktora, 1972: Gyémántdiploma, 1972: Magyar Gyógypedagógusok Egyesületének alapító tagja, 1974: A Budapesti Izraelita Hitközség közgyűlése, dísztagok sorába választotta, 1976: Vasdiploma, 1981: Rubin diploma (Forrás: Újvári szerk. 1926. 451. // *Pesti Hírlap*, 1933. február 5. 14. // *Magyar Hírlap*, 1933. március 5. 14. // Fül nélkül is lehet hallani. *Magyarország*, 1937. június 10. 5. // *Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Közlönye* 1939. // *Indoklás-jelentés* 1931. 15–40. // *Nyolc év* 1938. // *Tizenegy év* 1942. // *Köznevelés*, 1950. március 1. 28. // *Új Élet*, XXII. évf. 8. sz. // www.magye-1972.hu/tortenetunk // *Új Élet*, XXIX. évf. 5. sz. // *Új Élet*, XXXI. évf. 6. sz. // *Új Élet*, XXXI évf. 14. sz. // Palotás 1983. // Gordosné 1997. 165–166.)

Az egyesítés nem szakmai, hanem elsősorban pénzügyi okok miatt történt, mert a trianoni békeszerződés következtében Erdély, Délvidék és a Felvidék elcsatolása miatt évről évre egyre kevesebben tudtak e terü-

Az igazgatói iroda.
Az íróasztalnál
Kanizsai Dezső
igazgató. A fotó még
a Bethlen Gábor téri
épületben készült.

letekről az intézménybe jelentkezni, ami egyben azt is jelentette, hogy ezek a gyermekek nem kaptak megfelelő speciális ellátást. A Wechselmann-féle vakok iskolájába, amelynek épületét ötven diák számára tervezték, 1926-ban már csak huszonnégy vak diák jelentkezett. Az izraelita siketnémák intézete (Bethlen Gábor tér) százhusz tanuló elszállásolására volt berendezve, de alig ötvenen iratkoztak be. A két intézet önálló fenntartása csaknem egymilliárd koronába került volna a hitközségnek – az egyesítés után ennek a felét megtakarításként könyvelték el.¹⁰³

A nagy gazdasági világválság 1930 és 1935 közötti éveiben az intézmény ellátása és működtetése ismét veszélybe került. Az adományok évről évre csökkentek. A diákok között egyre kevesebben voltak olyanok, akiknek a hozzátartozói teljes tartásdíjat tudtak fizetni. A deficit évente 35 000–50 000 pengő közt mozgott. Az anyagi helyzet javítása érdekében az intézet gyűjtési engedélyt kapott, de az csekély bevétellel végződött. Mindezek ellenére az épületet sikerült tatarozni: minden helyiséget kifestettek, valamennyi helyiségbe új kályha került és gyarapodott a tornaterem felszerelése is. A gazdaságilag nagyon nehéz időszak ellenére „az intézetből kilépett növendékek a tanári testület felügyelete alatt maradnak. Minden kilépett növendék mellé a testület valamely tagja mentori beosztást kap, aki a gyermek elhelyezkedése és ügyes-bajos dolgaiban tanáccsal és tettel szolgál.”¹⁰⁴

A vak tanulók ipari oktatásának céljából ekkora már reménytelenné vált Adler Simon terve: a Columbus utcai telek ipari célú hasznosítása, amelyet a Taub Salamon Alapítvány vagyonából vásároltak meg. A Vakokat Foglalkoztató Intézeti Alapítvány is a Pesti Izraelita Hitközség kezelésében volt.¹⁰⁵ Kanizsai a vak diákok foglalkoztatása érdekében megállapodást kötött a Vakokat Gyámolító Országos Egyesülettel, így a vak diákok hetente négyszer ipari oktatásban részesülhettek az egyesület műhelyeiben az egyesületi mesterek irányításával.¹⁰⁶

Eppler Sándor, a Pesti Izraelita Hitközség főtitkára, és intézmény gazdálkodásáért felelős személy az 1932-ben és 1933-ban tartott vezérőlbizottsági üléseken rámutatott, hogy előreláthatólag 35 000 pengő hiánnyal fog végződni a költségvetési év, tehát fokozottan szükséges a takarékoskodás és a társadalmi támogatás igénybevétele. Eppler Sándornak a Pesti Izraelita Hitközség utolsó huszonöt évének (1910–1935) működéséről szóló beszámolójában az is olvasható, hogy az Izraelita Siketnémák Országos Intézete 62 203 korona kiadással, míg a Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete

¹⁰³ *Ujság*, 1926. szeptember 18. 8.

¹⁰⁴ Kanizsai 1939a.

¹⁰⁵ BFL-XV.37.c - 13683 - 31626 // *Fővárosi Köz-löny*, 1918. XXIX. évf. Tárgymutató, 172 63. // Háromnegyed millió jótékony célra. *Pesti Napló*, 1897. június 12. 10. // Adler 1896.

¹⁰⁶ Pintér 1930. // KF 1930. // *Magyarországi Gyógypedagógiai Intézetek* 1935. // Kanizsai 1939a. 22–25. // Kanizsai 1939b. 78–79. // Gordosné 1998. 11–42.

35 388 korona kiadással számolt.¹⁰⁷ Ugyanakkor reménykedtek, hogy Pedlow kapitány Amerikából indított újabb segélyakciója ismét segíti az intézményt. A tanítási években elvégzett munkáról az iskolai igazgatói évkönyvekben számoltak be. A siketnémák oktatása területéről már 1913-ból is van iskolai évkönyv, de a Wechselmann-házban folyó két iskola munkájáról csak Kanizsai Dezső igazgató által 1938-tól készített évkönyvek kerültek elő. Egy ilyen dokumentumból tudjuk, hogy a mellékhelyiségekbe is tervezték a fűtés bevezetését.¹⁰⁸ A központi fűtés bevezetése 1941 nyarán készült el.

Kanizsai Dezső az 1937. évi vizsga napján a vendégeknek külön hangszólyozta, hogy amit itt, a diákok bemutatóján láttak, az nagyon mostoha körülmények között születhetett meg. A feltárt forrásokból azt is meg lehet állapítani, hogy az egyesítés előtt működő két egymástól független vezérlőbizottság helyett, az 1930-as évekre már csak az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének vezérlőbizottsága (Deutsch Ernő elnöklétével és Eppler Sándor főtitkár irányításával) működtette az intézményt.¹⁰⁹ Erről tanúskodik az 1937/1938-as tanévről szóló értesítő, amelyben Kanizsai Dezső igazgató arról számol be, hogy a Wechselmann-féle vakok intézetének vezérlőbizottsága szünetelteti munkáját.¹¹⁰

A különálló, de egy épületben működő két intézmény évkönyveinek összehasonlítása során megállapítható, hogy a beszámolók között jelentős eltérés nem volt. Az iskolai és hitéleti ünnepségeken, a tanári értekezleteken és a tanügyi felügyeletet illetően a kezdeti elkülönülést mellőzték. Az egészségügyi és orvosi ellátásáról is közösen gondoskodtak, kezdetben dr. Fazekas István, majd dr. Bródy Ferenc intézeti orvosok irányításával. Az iskolai tanítási órákat és az ellátás szakmai ügyeit, a felvételi hirdetményeket, valamint a kirándulásokat külön-külön szervezték a vak és siketnéma diákok számára.¹¹¹ A hitközség mint az intézmény fenntartója Eppler Sándor főtitkár kezdeményezésére, a fentebb vázolt működési problémák elhárítása érdekében, a Magyar Királyság Vallási és Közoktatási Minisztérium ügyosztályi határozatának (99.649/1936.sz. VIII/1) értelmében 1936-ban új alapító oklevelet szerkesztett. Az okirat rögzítette az eredeti okirat előírásait, bizonyos pontokon változtatásokat eszközölt és gondoskodni igyekezett a Wechselmann-ház működtetéséhez szükséges vagyoni helyzet változásairól is.¹¹²

A két izraelita fenntartású intézet összeköltöztetése előtt az Izraelita Siketnémák Országos Intézet alapításának 50. évfordulóját 1928. május 20-án még a Bethlen téri iskola dísztermében ünnepelték. Az erről szóló

¹⁰⁷ Eppler 1935. // Kanizsai 1937. 7.

¹⁰⁸ Kanizsai 1940.

¹⁰⁹ *Ujság*, 1932. március 27. 20. valamint 1932. május 25. 10. // *Pesti Hírlap*, 1933. június 20. 10. // *Magyar Hírlap*, 1933. június 21. 7. // *Magyarország*, 1934. augusztus 5. 16.

¹¹⁰ Kanizsai 1937.

¹¹¹ Kanizsai 1940.

¹¹² Alapító oklevél (1936)

beszámoló hírt ad a két összevont intézmény későbbi működésével kapcsolatos részletekről és a vezetőtestületekben történő személyi változásokról. Az ülésen már nem Kaszab Aladár, hanem dr. Deutsch Ernő igazgató-főorvos elnökölt, és ő nyitotta meg az ünnepi ülést.

Kaszab Aladár az intézet vezérőrbizottságának közel tizennégy évig

Kaszab Aladár (1868–1929) gyáros, udvari tanácsos, az Izraelita Siketnémák Országos Intézet vezérőrbizottságának elnöke, a Pesti Izraelita Hitközség elnöke. A gyöngyösi ferences rendi gimnázium elvégzése után külföldre ment. Hétévnyi külföldi tanulmányút után hazatért Magyarországra, ahol 1894-ben megalapította a Kaszab-féle csavargyárat, amely tekintélyes tényezője lett a magyar gazdasági és ipari életnek. 1924-ben Újvidéken is létesített egy hasonló csavargyárat. Közgazdasági, kereskedelmi tevékenysége mellett a társadalmi, jótékonyági, humanitárius akciók sorából is bőven kivette a részét, akár zsidó ügyekről, akár általános emberi jótékonykodás gyakorlásáról volt szó. 1911-ben udvari tanácsossá nevezték ki. A Kereskedelmi és Iparkamara egyik legrégebbi tagja volt, tőzsdetanácsos, az Országos Iparegylet alelnöke, a Kereskedelmi Csarnok alelnöke, a Tisztességtelen Verseny Bizottság elnöke, a Kivándorlási Tanácsnak egyetlen olyan tagja, aki nem volt aktív politikus, továbbá az Országos Magyar Tudakozó Egylet elnöke, a Vámpolitikai Központ elnökségének tagja. Közérdekű működésének leggazdagabb területe a hitközségi kulturális és emberbaráti mozgalmakban volt. Egy sereg intézmény – köztük a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának alelnöke – létesítésével és támogatásával szerzett érdemeket. A Kaszab Aladár és Józsa Poliklinika alapítása emberszeretetének és jótékonyságának legszebb tanúsága. [Forrás: Újvári szerk. 1929. 455. // Gábor 1929. // *Magyar Hírlap*, 1929. március 20. 1–5., valamint 1932. május 21. 7. // *Pesti Napló*, 1929. március 19. 6. // *Pesti Hírlap*, 1932. május 21. 7. // *Ujság*, 1929. március 31. 16., valamint 1934. május 31. // Komoróczy 2012. II. 197., 207., 454.)

volt irányító elnöke, 1918-ban pedig a Pesti Izraelita Hitközség elnökévé választottak. Tolnai Béla igazgató fél évszázados működését követően nyugdíjba vonult, így a siketnémák intézetének vezetésével Kanizsai Dezsőt bízták meg. Az ünnepi ülésen összegezték, hogy az ötven év alatt összesen „736 siketnéma részesült kiképzésben, akik közül 185-en budapestiek, 375-en vidékiek voltak, míg 162-en az utódállamokból, 14-en pedig külföldről származtak”.¹¹³ A jubileumi ünnepséget követően 1928 októberétől már a Mexikói úti épületben tartották meg

¹¹³ *Ujság*, 1928. május 17. 11. // *Magyar Hírlap*, 1928. március 20. 7., valamint 1928. május 22. 6. // *Pesti Hírlap*, 1928. május 22. 13. // *Néptanítók Lapja*, 1928/21–22. sz. 37.

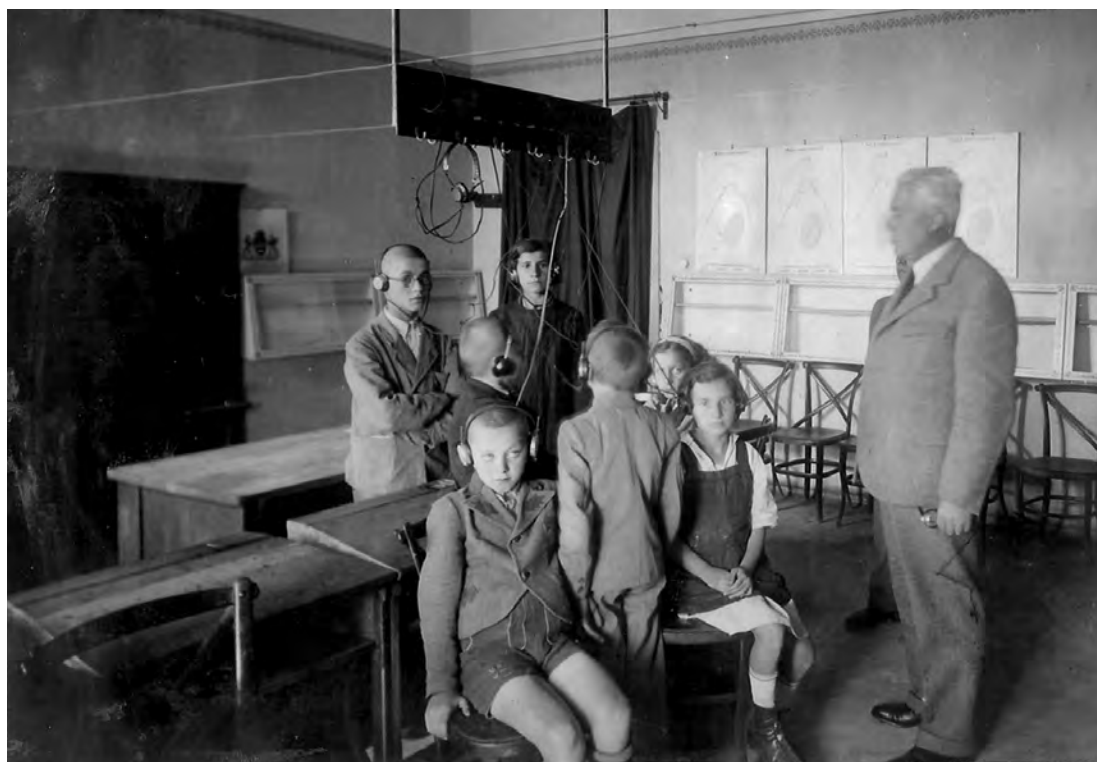
az Izraelita Siketnémák Országos Intézete vezérőlbizottságának üléseit. A vezérőlbizottsági ülésen Kanizsai Dezső az intézet nevelő és oktató módszereinek eredményeit is közzétette.¹¹⁴

A gazdasági világválság alatt mérhetetlenül nagy volt a szegénység, így egy új élet reményében sokan elhagyták az országot. Ebből a korszakból érdemes az intézményben tanuló két rendkívüli tehetséges fiatalról, Egri Margitról és Ungár Imréről röviden megemlékezni. (A két diák életútjáról a kötet második fejezetében részletesebb ismertető is olvasható.) Adler Simon tanítványa volt a siketvak Egri Margit, akiről korabeli folyóiratok nagy terjedelmű cikkekben számoltak be. Révész Béla a *Pesti Napló* hasábjain több ízben behatóan foglalkozott Margit életével, és az akkor már világhírességnek számító, szintén siketvak amerikai író, Helen Keller és Egri Margit között folytatott angol nyelvű levelezésről.¹¹⁵ Ungár Imre pedig Rosenfeld Izsónak, az intézet vak zongoratanárának kilenc évig kiváló és tehetséges tanítványa volt, és éppen ebben a válságos időszakban jutott el zeneművészeti pályájának első jelentős sikeréhez. A 23 éves fiatalember a varsói nemzetközi

¹¹⁴ *Ujság*, 1928. október 25. 10.

¹¹⁵ *Révész* 1925a. // *Révész* 1925b. // *Révész* 1926a., 1926b, valamint 1926c. // *Révész* 1926d. // A magyar Keller Helén csudálatos életéről. *Az Est*, 1930. június 15. 13. // *Vak és siketnéma*, de azért négy nyelvet tud egy magyar leány. *Ujság*, 1930. december 21. 12.

**Kanizsai Dezső
és a diákjai**

A kísérletező
Kanizsai Dezső
és diákjai

Chopin-versenyen (1932) megosztott első díjat nyert.¹¹⁶ Imre korának híres zongoraművésze lett. Rosenfeld Izsó harminc éven keresztül végezte a vak gyermekek zenei nevelését, zongoraoktatását. 1937. március 30-án temették – a hivatalos búcsúztatáson Ungár Imre könnyek között emlékezett első mesteréről.¹¹⁷

Kanizsai Dezső 1933 júniusában a két intézmény igazgatójaként ünnepélyes záróvizsga keretében mutatta be a siketnéma és a vak gyerekek fejlődését. A siketnéma gyermekek lassan, tagoltan, de értelmesen feleltek a hozzájuk intézett természetrajzi, földrajzi, magyar nyelvi és számtani kérdésekre. A szavak értelmét leolvasták tanítójuk szájáról és megtanulták tőlük a beszédtechnikát. A vak diákok Braille-rendszerű könyvekből Jókai Mór és Mikszáth Kálmán regényeiből olvastak, majd kiváló zenei teljesítményekkel emelték az ünnepély színvonalát – írja a korabeli sajtó. Az ünnepélyes évzárót követően a vendégek megtekinthették a gyermekek munkáiból készített kiállítást. A következő évi (1934) záróvizsgát már nem a tornateremben tartották, hanem az intézmény épületét rendezték bemutató és kiállító terekké, és az érdeklődő közönséget végigvezették az épület belső útvesztőjében.¹¹⁸ A har-

¹¹⁶ *Ujság*, 1932. március 27. 20.

¹¹⁷ *Ujság*, 1937. március 31. 9. // *Pesti Napló*, 1937. március 31. 11.

¹¹⁸ *Ujság*, 1932. március 27. 20. // *Pesti Hírlap*, 1933. június 20. 10. // *Pesti Hírlap*, 1933. június 21. 7. // *Magyarország*, 1934. augusztus 5. 16. // *Egyenlőség*, 1934. június 23. 6.

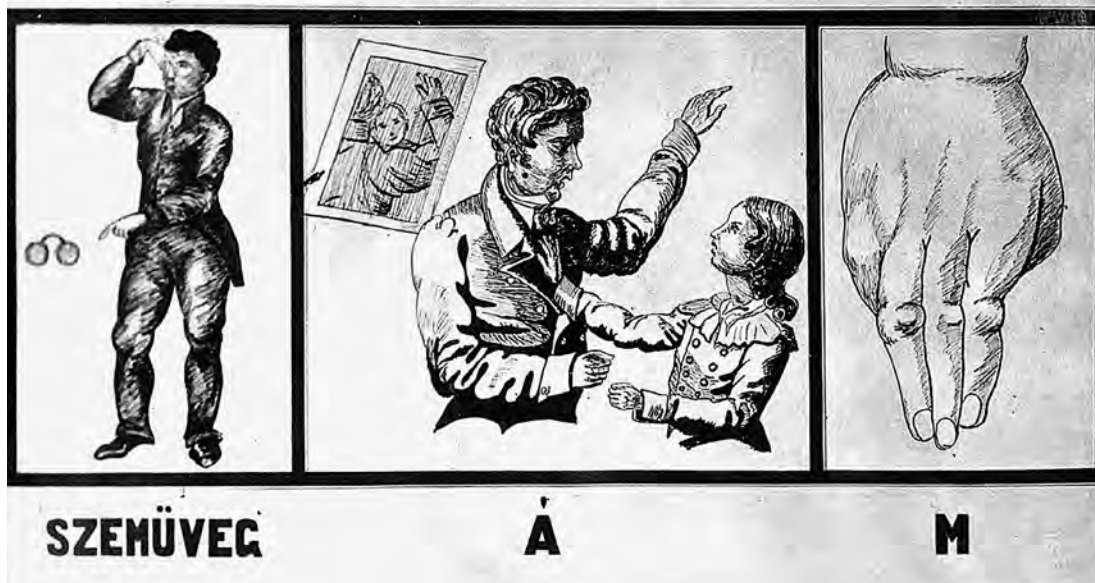

A SIKETNÉMA OKTATÁS MÓDSZEREINEK FEJLŐDÉSE. —

1. JELBESZÉD

3. HANGZOBESZÉD

2. UJJ-ABC

mincas évek elejére a szakmai publikációk alapján elmondható, hogy szembetűnően nagyobb hangsúlyt kapott a siketnéma gyerekekkel való foglalkozás, mint a vak gyermekek ellátása.

Tolnai világlapja,
1931 (fent)
Módszertani tábla,
1929 (lent)

A siketek hallanak, a némák beszélnek. Rendkívül érdekes kísérleteket mutattak be ma a Mexikói úton lévő Izraelita Siketnémák Országos Intézetében. Az épületben két és fél év óta olyan tudományos kísérletek folynak, amelyek Európa-szerte nagy feltűnést keltettek. Az elmúlt nyáron foglalkozott vele a koppenhágai hangtani kongresszus. Dr. Kepes Pál kórházi főorvos előadást tartott róla az innsbrucki nemzetközi kongresszuson és már a szaklapok is megemlékeztek róla. (Forrás: Szélpál 1937. // *Pesti Napló*, 1937. június 10. 4. // *Magyarország*, 1937. június 10. 5.)

A tanéveket dokumentáló évkönyvek is arról tanúskodnak, hogy a vak gyermekek létszáma csökkent, a tanításuk mintha háttérbe szorult volna. Közben jelentős szakmai változást jelentett a Gyógypedagógiai Intézetek és a Kisegítő Iskolák Országos Szakfelügyelőségének 1936. évi megszüntetése. Az intézmények feletti legmagasabb pedagógiai irányítást és ellenőrzést a Budapesti Királyi Tankerülethez rendelték.¹¹⁹

I.6. A második világháború

„Az első világháború után az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával véget ért az utólag aranykornak nevezett időszak. A vesztes első világháború, a forradalmak, a proletár diktatúra, és a trianoni béke traumája miatt egyre inkább teret nyert az antiszemitizmus. A magyar zsidók százezreinek kellett szembesülniük azzal, hogy többgenerációs biztonságban, jogegyenlőségben és szorgos munkával eltöltött idő után másodrendű álampolgárokká váltak.”¹²⁰

¹¹⁹ Siketnémák 1930 // Vakok 1930 // Eppler 1935. // Kanizsai 1939. // Kanizsai 1948
¹²⁰ Gyekinczy–Toronyi 2021. Előzetes.

A Pesti Izraelita Hitközség vezetői 1937 májusában – közvetlenül a második világháború kitörése, a zsidókról szóló diszkriminációs (1938. évi XV.) törvény kihirdetése előtt, de már a (1920. évi XXV. tc) zsidó egyetemisták számarányának törvényi korlátozása és az ezzel kapcsolatos nemzetközi viták légkörében –, ajánlatot tettek az 1938-ban Buda-

Az Eucharisztikus Világkongresszusra érkező vonatok ideiglenes pályaudvara fölé ideiglenes átjáróhidat építenek
Háttérben a Wechselmann-ház

pesten rendezendő Eucharisztikus világkongresszus¹²¹ szervezőinek. Tanúságot szándékoztak tenni „a felekezeti közötti együttműködés és megértés készségeiről”. Szendy Károly polgármesterhez írt beadványukban a kongresszus idegen vendégeinek elszállásolására vállalkoztak. A felajánlás a felekezeti együttműködés szándéka mellett, az ideiglenesen kialakítandó vasútállomás közelsége miatt is logikusnak tűnt.

Az intézményeik használatát (köztük a Wechselmann-féle vakok és siketnémák intézetének épületét is) ajánlották fel. A polgármester a bejelentést tudomásul vette, de sem igénybevételeiről, sem pedig az ajánlat visszautasításáról nem került elő dokumentum.¹²²

A német csapatok 1939. szeptember 1-jén megszállták Lengyelországot, majd szeptember 3-án Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak. A szovjet csapatok a Curzon-vonalig (ahogyan azt akkoriban hívták: Ribbentrop–Molotov-vonal)¹²³ hatoltak előre Lengyelország területén. Ezzel kezdetét vette a második világháború.

A háború kezdetén mindkét tanintézet zavartalanul működött. Az 1939/1940-es tanév végi statisztikai kimutatásai összesen 57 diák (17 fő vak, 40 fő siket) tanulmányi előmenetéről számoltak be.¹²⁴

Az iskola vezetője ismét fontosnak tartotta hangsúlyozni az akkori politikai helyzet okán – a zsidótörvények miatt –, hogy „az ország mindkét nembeli világtalan és siketnéma gyermekeinek, tekintet nélkül azok vallási hovatartozandóságára” vesznek fel diákokat az intézetbe.

¹²¹ Tótfalusi 2005.

¹²² *Ujság*, 1937. május 21. 9. // Ungváry–Tabajdi 2012.

¹²³ Encyclopedia Britannica www.britannica.com // Holocaust Encyclopedia <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/german-soviet-pact> // Rubicon Online <https://rubicon.hu/kalendarium>.

¹²⁴ Kanizsai 1940.

1930 és 1940 közötti létszámadatok

Az utolsó 10 tanév statisztikája

Tanév	Fiu	Leány	izr. r. kat.	ev. m. g. kat.	unit.	Összesen
1930-31	11	1	9	3	-	12
1931-32	11	-	9	2	-	11
1932-33	13	-	10	3	-	13
1933-34	9	1	8	2	-	10
1934-35	9	3	9	2	-	12
1935-36	11	3	11	2	-	14
1936-37	8	3	8	2	-	11
1937-38	8	8	11	4	-	16
1938-39	10	8	10	6	1	18
1939-40	11	6	10	6	1	17

1938–1939-es tanévi diáklétszámadatok

KIMUTATÁS
az Izs. Siketnémák Orsz. Intézetében lévő növendékekről
az 1938-39. tanévben.

Orostály	Előké- szítő		Magaviselet						Szorgalom						Kisjártás						Kisemelés					
	Megfelelt	Nem felelt meg	Dicsőítés = 1	Jó = 2	Türelm = 3	Kevésbé szorgalmas = 4	Nem osztályozott	Összesen	Dicsőítés = 1	Kitartó = 2	Változó = 3	Enkeby = 4	Nem osztályozott	Összesen	Jól érzhető = 1	Értelmi = 2	Kevésbé értelmű = 3	Alig érzhető = 4	Nem osztályozott	Összesen	Jelen = 1	Jó = 2	Előrege = 3	Előrege = 4	Nem osztályozott	Összesen
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
Előkészítő	9	-	9	-	-	-	-	9	9	-	-	-	-	9	9	-	-	-	-	9	9	-	-	-	-	9
Második	-	-	5	-	-	-	-	5	4	1	-	-	-	5	2	3	-	-	-	5	2	2	1	-	-	5
Hegydik	-	-	6	-	-	-	-	6	3	2	1	-	-	6	2	4	-	-	-	6	3	1	2	-	-	6
Hatodik	-	-	11	-	-	-	-	11	7	2	2	-	-	11	5	6	-	-	-	11	1	8	2	-	-	11
Hetedik	-	-	6	-	-	-	-	6	5	1	-	-	-	6	2	3	1	-	-	6	1	3	2	-	-	6
Összesen	9	-	37	-	-	-	-	37	28	6	3	-	-	37	20	16	1	-	-	37	16	14	7	-	-	37

Az első zsidótörvénynek nevezett 1938. évi XV. törvénycikket megelőző 1920. évi XXV. törvénycikk a tudományegyetemekre, műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás zsidókat érintő szabályozásáról szolt. Az 1938. évi XV. törvénycikk a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról. Az első két zsidótörvény (1938: XV. tc. és 1939: IV. tc.) korlátozta a zsidók számarányát a társadalmi és gazdasági élet egyes területein. Az 1941-ben elfogadott úgynevezett harmadik zsidótörvény már a nürnbergi faji törvények szellemében fogant, és megtiltotta többek között a zsidók és nem zsidók házasságát. A huszonkét törvény és rendelet, a zsidó lakosság jogainak korlátozását jelentette.

Százezreket aláztak meg, fosztottak ki, embereket, akiknek egyetlen „bűnük” az volt, hogy ők, szüleik vagy nagyszüleik zsidó vallásúak voltak. A zsidótörvények és -rendeletek végrehajtásával kapcsolatban a szélsőjobb oldali képviselők gyakran adtak hangot elégedetlenségüknek, szerintük ha van Magyarországon zsidókérdés (márpedig a hivatalos és az ellenzéki szélsőjobb propagandája ezt hangoztatta), akkor azt állami segítséggel meg kell oldani, a zsidókat és vagyontárgyaikat, üzleteiket, földjüket nyilván kell tartani, adott esetben pedig az ingó és ingatlan vagyont árjásítani is lehet. 1944. március 19. után épp ilyen logikusnak, törvényesnek és elfogadhatónak tűnt a hivatalnokok, csendőrök, de az átlagemberek többsége számára is, hogy a zsidókat el lehet távolítani az országból – és az életből is. (Forrás: Karsai 2004.)

A vallásos, erkölcsi, nemzeti nevelésről, a zenei oktatásról, az iskolai ünnepekről, a diákok egészségügyi helyzetéről, a fenntartóval és más hatóságokkal való kapcsolataikról, a könyvtár és szertár készleteiről, sőt még a tankönyvjegyzékekről is részletesen beszámolt az évkönyv, ugyanakkor a zsidótörvények intézményi hatásáról és a háború kitöréséről ekkor még nem tettek említést.

A háború és következményei az egész országnak, azon belül is a magyar zsidóságnak, és a Wechselsmann-házban működő gyógypedagógiai intézményben tanuló diákoknak és tanáraiknak egyaránt tragikus korszakot jelentettek. A történelemkönyvek beszámolnak arról, hogy mi történt ebben a korszakban Európában és Magyarországon, de a Mexikói út 60.-ban és a Columbus utca 46.-ban történetekről nem tesznek említést. Ugyanakkor fontos tudni, hogy vannak könyvek, tanulmányok, dokumentumfilmek, újságcikkek, amelyek foglalkoznak az ott történetekkel.¹²⁵

A Wechselsmann-féle vakok intézetének oktatói munkáját mindössze két rendes¹²⁶ (Kanizsai Dezső igazgató, Schönberger Mór tanító) és négy óraadó (Karsay Béla és Hollósy Filep Piroska hitoktatók, Epstein Erzsébet angol-, Deutsch Jenő zeneoktató) tanárral, összevont osztályban látták el. Az óraadó tanárok a vak diákokat kézimunkára tanították, illetve zenei és hittanórákat tartottak. Az oktatás ekkor az iskolai előkészítő osztállyal kezdődött, majd 1.–2. elemi iskolai osztályok követték. A 3–4–5. osztályokat továbbképzőnek nevezték. Az elemi iskolai oktatás befejezését követően + 1 éves ipari és zenei oktatási évfolyammal záródott

¹²⁵ Lévai 1946. // Szita 2005. 54–56., 117–119., 138–139. // Szita é. n.

¹²⁶ Rendes tanárnak azokat a tanárokat nevezték ebben az időben, akik a mai szóhasználatban: határozatlan idejű kinevezéssel – állandó alkalmazással – rendelkeztek.

a hét éves képzés.. Az iparosképzést változatlanul a Vakokat Gyámolító Országos Egyesület műhelyeiben szakképzett mesteroktatók segítségével oldották meg.¹²⁷

1901-ben alakult meg a Vakokat Gyámolító Országos Egyesület, melynek célja a vak emberek foglalkoztatása volt, saját létfenntartásuk biztosítása érdekében. Az első világháború során a társadalom minden köréből látássérültek tömegei jelentek meg, és 1918-ban a képzett és öntudattal rendelkező vak emberek megalakították a Vakok Szövetségét, kifejezték a fejlődés irányát meghatározó alapelveket és szociális igényt, mely napjainkig időtálló-nak bizonyult. 1945-ben az állam, illetve a társadalom támogatását élvező Vakokat Gyámolító Országos Egyesület beolvadt a vakok által életre hívott Vakok Szövetségébe. (Forrás: <http://www.vgykeme.hu/bemutatkozas/magunkrol.html> // Gordosné 1998.)

Az Izraelita Siketnémák Országos Iskolájában, mint ahogyan már korábban beszámoltam róla, az 1929/1930-as tanévben indítottak először előkészítő osztályt.¹²⁸ Az első évfolyamokat összevontan, a harmadik, ötödik és hetedik osztályokat önálló osztálykeretben, nyolc rendes tanárral működtették. Az igazgató a kötelező óraszámát (6 óra) osztályfőnökként teljesítette. A tanév során Simon József tanügyi tanácsos, tanügyi felügyelő a vak és siketnéma diákok tanulmányi eredményeinek ellenőrzése céljából látogatott az iskolába. Minden osztály órát megtekintette, majd értekezletet tartott a tantestület számára. Az évkönyvekben beszámoltak a tanulói létszámokról, a pénztelenségről és az ipari oktatás megoldatlan helyzetéről is.¹²⁹

A zsidótörvények megjelenése előtt a felekezeti iskolákban dolgozó nem állami alkalmazásban álló tanítók-tanárok, a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól szóló (1907. évi XXVII.) törvény gyakorlatának megfelelően fizetés-kiegészítő államsegélyt is kaptak. Az állam átvállalta az iskolafenntartás költségeinek jelentős részét.¹³⁰ A zsidótörvények hatására az állami támogatás jelentősen megváltozott. Az izraelita vallásfelekezet jogállásának szabályozásáról szóló törvény 2. és 3. szakaszának helyére módosításokat iktattak be, amelyek az intézmény működésének mindennapjait hátrányosan befolyásolták. („Az izraelita hitfelekezetek intézményei, kórházai, rabbi képzői, vakok intézete, süketnémák inté-

¹²⁷ Kanizsai 1940. 7.

¹²⁸ Kanizsai 1929. 20–22.

¹²⁹ Kanizsai 1940.

¹³⁰ Pintér 1930. //
Bányai–Gombocz 2015.
8.

zete és a többiek, amelyeket nagyobb részben állami támogatásból tartottak fenn, megszűnt.”) A Wechselsmann-ház működését a zsidó lét miatt az állami támogatás megszüntetése fenyegette. A Nemzetvédelmi Propaganda Minisztérium *Nemzetpolitikai Szolgálat*¹³¹ nevű 1943-as, a társadalomra jelentős hatást gyakorló központi havilapja ugyanakkor arról tudósít, hogy a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonát, amelynek „közel 200 keresztény lakója van”, valamint a Siketnémák Országos Intézeteit, és a Vakok Országos Állami Intézetét a társadalomnak gyámolítani kell.¹³² Ez jelenős diszkriminációt jelentett az egyes gyógyepedagógiai intézmények között. Ennek egyik következménye volt, hogy (az akkori megfogalmazás szerint) nyomorék diákokat 1944-ben átmekítették a Mexikói út 63. szám alatt álló épületből a Mexikói út 60.-ba – egy védettnek tűnő, de valódi védelmet nem nyújtó házba.

A zsidó hitfelekezeti népiskolai tanítóktól 1939-ben megvonták (1913. XVI. t. c. 30. §) a hadipótlékot.¹³³ Az ipari képzést és a munkalehetőséget már csak a Vakokat Gyámolító Országos Egyesület és dr. Tóth Zoltánnak, a Gyógyepedagógiai Tanárképző Főiskola igazgatójának segítségével tudták biztosítani.¹³⁴

Egy tanévvel (1940/1941) később, a második világháború Magyarországra és a hazai intézményekre gyakorolt politikai hatásáról már olvashatunk az iskolai évkönyvben: „Nemzetünk nagy barátai, Olaszország és Németország a bécsi döntéssel a keleti részek és Erdély egy részét visszacsatolták a magyar Szent Korona testéhez... Hála a Kormányzó Urunk ország gyarapító bölcsességének, hála a honvédjeink hősi önfeláldozásának...”¹³⁵ Az évkönyv a zsidótörvények hatásairól nem szól, viszont továbbra is a magyar nemzeti büszkeséget igyekszik erősíteni. A dokumentumból az is megtudható, hogy Kanizsai Dezsőt, Schönberger Mórt és Salgó Elemért 1940 szeptemberében katonai szolgálatteljesítésre hívták, így az 1940/1941-es tanév megnyitóján nem voltak jelen. Az igazgatói feladatok helyettesítésével mindkét intézményben Kardos Ignácot, az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének tanárát bízták meg. Az oktatás szempontjából az intézmény változatlanul a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak volt alárendelve, míg a kapcsolattartás és a szakmai felügyelet feladatait a Budapest Tankerület Főigazgatóság látta el.¹³⁶ Az Izraelita Országos Továbbképző Bizottság 1941 februárjában felavatta az intézményben kialakított műhelyeket.¹³⁷ Ugyanebben az évben (1941) számoltak be először arról, hogy Istenes Károly igazgató vezetésével a Gyógyepedagógiai

¹³¹ A *Nemzetpolitikai Szolgálat* a Nemzetvédelmi Propaganda Minisztérium szerve volt, melynek ügyköre a társadalom életjelenségeinek megfigyelése, a társadalom felvilágosítása a nemzet hivatásáról, a közvélemény tájékoztatása hazánk helyzetéről, (stb.). Volt Irodája Budapesten, az I. kerület Dísz tér 3. alatt állt. (Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár)

¹³² *Ujság*, 1942.május 2. 5. // Akik a társadalom gyámolítására szorulnak. *Országépítés. Nemzetpolitikai Szolgálat lapja*, 1943. augusztus 1. 6.

¹³³ *Néptanítók Lapja*, 1943/21.sz. 896.

¹³⁴ Kanizsai 1940. // Gordosné 1998. 11–42.

¹³⁵ Kanizsai 1941.

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ Uo.

dagógiai Tanárképző Főiskola hallgatói látogattak az intézménybe.¹³⁸ A későbbiekben arról is beszámoltak, hogy a második világháborúban az intézményre háruló feladatok miatt, a műhelyeket nem sokáig tudták használni, mert az 1940/1941-es tanév áprilisában, az épület egyes részeit már katonai célokra adták át („az intézményben a 101. légvédelmi tüzérosztag, valamint az I. gépkocsizó zászlóalj”). A két katonai egység az épület alagsorát, a második emelet és a magassíkszint egyes helyiségeit vette igénybe. A tavaszi szünet előbb kezdődött, és a tanítási szünet végére a katonák a helyiségeket egy-két kivételtől eltekintve elhagyták, így a tanítás tovább folytatódhatott. Az évkönyvek ünnepekkel foglalkozó fejezetei a második világháború alatt még mindig az első világháborúban elesettekről és a limanovai csatáról szóló megemlékezésről számoltak be. Az 1941/1942. tanévben 15 fő vak és 47 fő siketnéma diák tanult a Wechselmann-házban.¹³⁹

Ebben a tanévben Kardos Rózsa irányításával vezették be slöjd-foglalkozásokat.

Slöjd (svéd), 'kézimunka': eredetileg minden oly munka, mely gépek nélkül végezhető. Szűkebb értelemben az elemi technika, mely nem ipari, hanem nevelés-egészségügyi szempontból bír fontossággal, melyet rendszeren kézügyesítő munkának is neveztek. Ez nem új keletű, mert ennek már két évszázaddal ezelőtt is nagy fontosságot tulajdonítottak neki a pedagógusok, különösen a németeknél. A gyermekeket az iskolában heti 2-3 órában foglalkoztatták. Hazánkban 1797-ben található ennek első határozottabb nyoma, a Kishonti esperesség által kiadott tantervben, amelyben elrendeltetik, hogy a tanítók szerdán és szombaton foglalkoztassák tanulóikat kisebb kézimunkákkal, házacsok építésével, egyberakásával, stb., aminek nagy hasznát vehetik. Szorosabb értelemben vett Slöjd-oktatás az erdélyi szászoknál, Brassóban, majd Sopronban vert mélyebb gyökeret, ahol a háziiparegyesület a régi kosárfonóiskolát rendes Slöjd-iskolává alakította át. Debrecenben kézügyesítő egyesület alakult, majd Budapesten megalakították a Kézimunkára Nevelő Országos Egyesületet, melynek oltalma alatt, az ország több városában indult meg a Slöjd oktatás. Ma kézimunka vagy technika-életvitel tantárgynak nevezik. (Forrás: www.kislexikon.hu/slojd. Letöltve: 2020. március 22.)

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Uo.

A tavaszi szünet (1942) megkezdését követően a 206. légvédelmi tüzérosztag 60 fős legénységét és 4 tisztjét kellett az intézet tornatermében és az alagsor két termében elszállásolni. A légvédelmi tüérek távozását követően az I. számú lovasdandár és a légvédelmi gépágyús üteg személyzetét is itt szállásolták el.¹⁴⁰

Az 1942/1943-as tanévről készített évkönyv nyitó oldalán megemlékeztek vitéz nagybányai Horthy István kormányzóhelyettes 1942. augusztus 20-ai, fronton bekövetkezett haláláról. A tanév folyamán az intézmény tornatermét, az alagsor két helyiségét és a félemelet egyik helyiségét a 203. légvédelmi ágyús üteg legénysége, illetve tisztjei foglalták el. A decemberi téli szünet alatt a 110/26. tábori munkaszázadot helyezték el ideiglenesen a második emeleten.

A háborús helyzet miatt az egész országban, így az intézményben is nehézséget okozott a téli tüzelőanyag beszerzése, és emiatt a téli szünetet február elejéig meghosszabbították. Az 1942/1943-es tanév során már nemcsak az első világháborúban elesettekről, hanem a második világháború áldozatairól is megemlékeztek. A 12 vak és 50 siketnéma diák a rövidített tanév miatt korábban kapta meg az év végi bizonyítványt. A vak gyerekekkel az igazgató mellett változatlanul Schönberger Mór rendes tanár-gyógypedagógus, a könyvtár és a szer-tár felelőse foglalkozott összevont osztályokban, heti 30 órában. A tantestület tagja volt még Franknoi Rózsi óraadó tanár, aki zongorát és éneket tanított heti 12 órában, valamint Murányi Erzsébet, aki a római katolikus hitoktatást látta el heti 1-1 (vakok és siketek) órában.¹⁴¹

A siketnéma tanulókat öt csoportban 6 fő rendes és 2 fő óraadó tanár foglalkoztatta. Az előkerült és feldolgozott dokumentumok, statisztikai kimutatások először csak 1943-ban számolnak be külön fejezetben az internátus működéséről, holott az intézményben történő lakhatás az 1907. évi alapítástól kezdve biztosított volt. A kollégium az intézményben önálló részlegként működött. Kanizsai Dezső mindkét iskola igazgatója, egyben az internátus vezetője is volt. Az internátus személyzete a vak és siketnéma gyermekek ellátásáról összevonva gondoskodott.¹⁴² Az egész napos fejlesztés szükségességét ekkor fogalmazták meg először: „a növendékek tökéletes kiképzése megköveteli, hogy ne csak a szigorúan vett oktatási időben, hanem a nap minden idejében szakszerű irányítás és felügyelet alatt álljanak”. A délutáni foglalkoztatáshoz gazdaasszonyt (Herzfelder Ödönné), női és férfi gyermekfelügyelőt (Róna Tiborné, Rákos Árpád),

¹⁴⁰ Kanizsai 1942.

¹⁴¹ Kanizsai 1943.

¹⁴² Uo.

ápolónőt és varrónőt (Neuwirth Hermanné és Neuwirth Edit) is alkalmaztak. Ezekből a dokumentumokból derült ki, hogy amíg az oktatás ingyenes volt, addig az internátus díját havi 64 pengőben állapították meg. Teljes térítési díjat senki sem fizetett: havi 44 pengőt 2 fő, 29 pengőt 1 fő, 24 pengőt 11 fő, 14 pengőt 10 fő, 9 pengőt 2 fő, 4 pengőt pedig 4 fő fizetett. Teljesen ingyenes internátusi ellátást 27 diák számára biztosítottak. Az internátusi részlegen a fiúk és lányok hálótermeit és az ebédlőt, a háborús helyzethez folyamatosan alkalmazkodva, a katonai szállások működése mellett szervezték át. A zűrzavaros helyzetet fokozta, hogy az épület alagsorában és félemeletén lévő helyiségeket, és a második emeleti tanári szobát is át kellett adni az intézménytől teljesen függetlenül működő Izraelita Hitközség Gépészeti Ipari Középiskola műhelyeinek. A műhelyek kialakítása az intézmény belső átalakításával járt, és ez nagyon sok helyiség elvonását eredményezte. A betegek elkülönítésére szolgáló, eredetileg csak kívülről megközelíthető részleget is át kellett adni, és azt is az ipari középiskolához csatolták. Kényszerűségből két kis termet alakítottak át a betegek ellátására. Az alagsori tornatermet, a slöjdszobát, az öltözőket és a félemeleten lévő tanári szobát is katonák használták. A háborús nehézségek ellenére a diákok figyelmét a külső világról kirándulásokkal és más programokkal igyekeztek elterelni. Kanizsai Dezső mozgósította a volt diákokat is, akik rendszeresen előadásokat tartottak. Miközben az ország a vesztébe rohant, a Wechselmann-házban változatlanul készültek az 1943/1944-es tanévre. A téli szünetet tüzelőhiány miatt 1943. február elejéig meghosszabbították. Az 1942/1943-as tanévről készült évkönyv, mint egy végrendeleti leltár, pontos helyiség-nyilvántartást is magában foglal, amelyben a helyiségek pontos funkciói mellett a méreteiket is rögzítették.

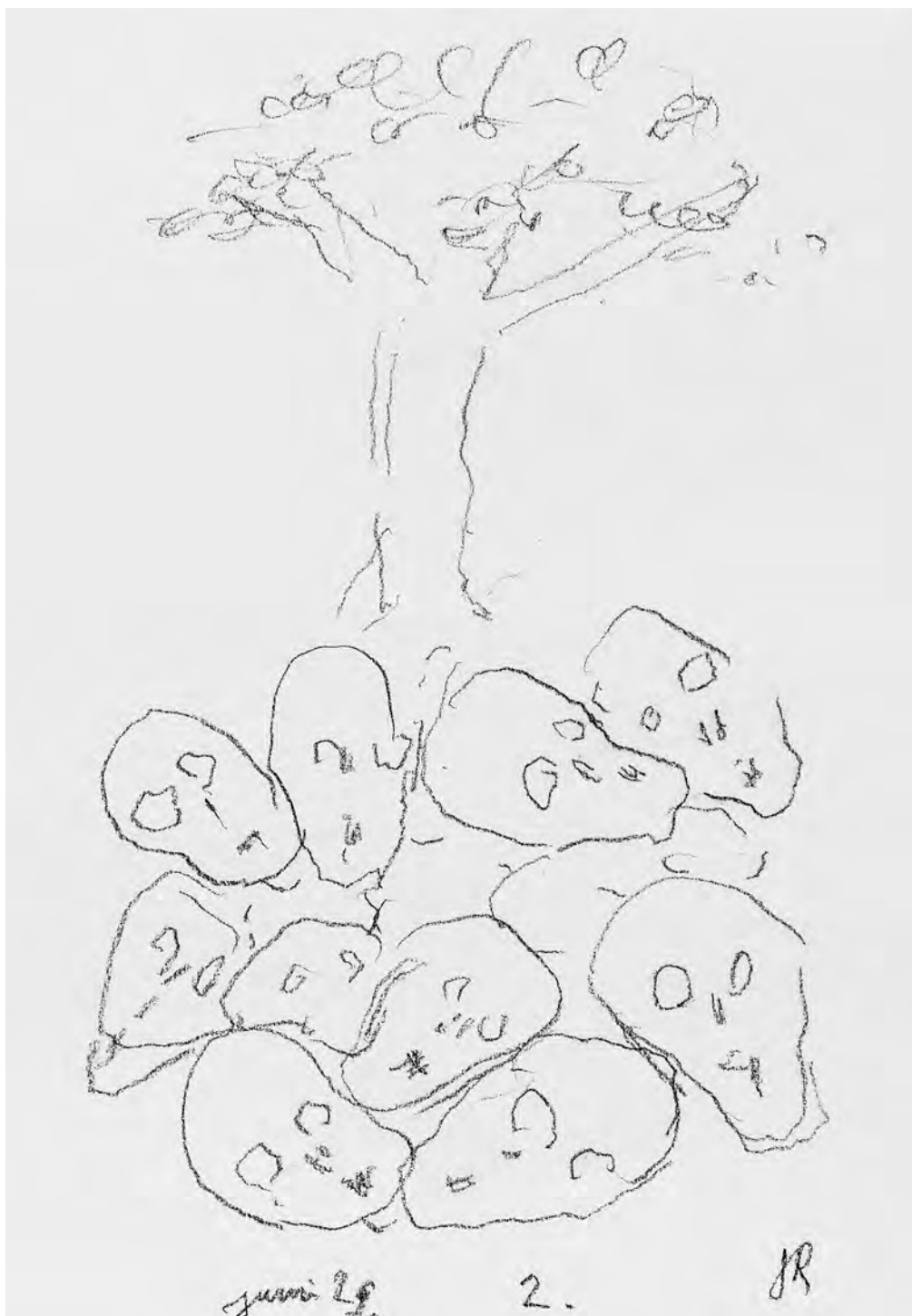
1943-ban az épület alapterülete 997 m², az udvar 1765 m². Földszint (alagsor, első szint): tornaterem, a slöjd-terem, a szolgák szobája, öltöző, portás szobája, ipari műhely. Félemelet (I. emelet, 2. szint): konyha, kamra, ebédlő, tanári szoba, egy tanterem, felügyelőnő szobája, gazdaasszony szobája, ipari műhely. I. emelet (II. emelet, 3. szint): egy tanterem, iroda, orvosi szoba, laboratórium, rajzterem, betegszoba, ápolónő szobája, lányok hálóterme,

fürdőszobája és társalgója, igazgatói lakás. II. emelet (III. emelet, 4. szint): három tanterem, tanári szoba, asztalosműhely, zongoraszoba, fiúk hálóterme, fürdőszobája és társalgója, betegszoba, felügyelő szobája, két személyzeti szoba, mosókonyha, vasalószoba. (Forrás: Kanizsai 1943.)

Wechselmann-ház
a belső udvarról,
1908

Életfa
Reigl Judit *Halál-*
tánc-sorozatából,
2018

I.6.1. Remény a reménytelenségben a vészkorszak idején: a Mexikói út 60. és a Columbus utca 46.

„...csak annyit vehet belőle számba az ész, amennyit elbír a lélek”
(Mezei András)¹⁴³

A Harmadik Birodalom 1944. március 19-én megszállta Magyarországot. Adolf Hitler dr. Edmund Veessenmayert nevezte ki a Német Birodalom magyarországi tejhatalmú helytartójává.¹⁴⁴ „Ezt követően került sor a holokauszt leggyorsabban lebonyolított tömeggyilkosságára: Magyarországról hat hét alatt 437 000 embert hurcoltak el Auschwitzba, ahol 75–80 százalékukat azonnal meggyilkolták. Mindez Budapestet csekélyebb mértékben érintette, mivel innen tömeges deportálás nem történt, leszámítva az elővárosokat és a politikai okokból elhurcoltakat.”¹⁴⁵ A német megszállás kezdetéről (1944. március 19.) az 1943/1944-es tanévről készített évkönyvben lehet olvasni, amelyet már nem két különálló, hanem egy közös, vékony füzetben jelentettek meg. Az évkönyv a tragédia előtti időszakról ad összesítést a diákokról és a tanári kar pontos adataival. Az intézetet a második világháború és a nyilas uralom alatt változatlanul Kanizsai Dezső vezette. A vészkorszakban 12 vak és 45 siketnéma gyermek volt beíratva, az orvosi ellátásról változatlanul dr. Bródy Ferenc gondoskodott. A Wechselmann-házban működő két intézmény tanári kara összesen 9 főt számlált.¹⁴⁶

A zsidótörvények életbe lépésével egyre több zsidó család veszítette el a munkahelyét: a vállalkozásaikat be kellett szüntetni, és ennek következtében elesetek a megélhetésüket, keresetüket biztosító forrásaiktól. Megindult a zsidó családok elszegényesedése, ami az intézet életére is jelentős hatással volt. Megnövekedett az internátusban lakók száma, mivel a családoknak arra sem volt pénzük, hogy gyermekeiket ünnepekkor és a tanítási szünetek során hazavigyék magukhoz. Egyre többen voltak, akik az internátusi tartásdíjat sem tudták fizetni. A gyerekek az iskolai szünetekben is az intézményben maradtak. A tanároknak 1944-ben már arról is gondoskodniuk kellett, hogy szombaton és vasárnap megoldják a diákok étkeztetését, mert ekkor már nem volt biztosítható az intézményi ellátás.¹⁴⁷ Arról viszont nem található pontos adat, hogy a német megszállást követően és a vészkorszak alatt, a beíratkozott vak és siketnéma diákok közül hányan voltak az épületben és hány diákot küldtek haza a családjukhoz.

¹⁴³ Mezei András: Előszó. In: Braham 2007. xxix.

¹⁴⁴ ÁBTL.3.1.5.-O-14937/247–254.

¹⁴⁵ Ungváry–Tabajdi 2012.

¹⁴⁶ Kanizsai 1944. // Schuchman 2002.

¹⁴⁷ Frojimovics 2017.

Mivel a kötet célja a Wechselmann-ház teljes történetének feldolgozása, az intézmény területén 1944-ben történt események lehető legpontosabb megismerése és közzététele is a feladatomat képezte. A már megjelent szakirodalom tanulmányozása, valamint az újonnan feltárt levéltári iratok és a sajtómegjelenések képezték e szörnyű korszak és a Wechselmann-házban történtek elemzésének alapját. A Columbus utca 46. és a Mexikói út 60. közös titka csak lassan és nagyon kis mértékben tárult fel. A megszerzett ismereteimet az alábbi három témában igyekeztem külön vizsgálat tárgyává tenni.

1. Az első irányt a Mexikói út 60. számú házban működő intézményben történt események, az iskolai évkönyvek, a különböző korokban készült tanulmányok és sajtódokumentumok, a visszaemlékezések és tanúvallomások, illetve a holokauszt tanúságtételi dokumentumai adták. Megpróbáltam a házban megtörtént eseményekkel kapcsolatos, egymásnak ellentmondó véleményeket összevetni és tisztázni.

2. A második irányul a Columbus utca 46. számú telken, a zsidó menekülő személyek számára működtetett gyűjtőtábor, és a Wechselmann-féle vak és siketnéma gyermekeket foglalkoztató intézményben (Mexikói út 60.) történt események szolgáltak.

Az első gyűjtőtábort (Konzentrationslager – KZ-lager) a nácik nem sokkal a hatalomátvétel után, 1933-ban Dachauban állították fel azzal a céllal, hogy a társadalomból kiemeljék és fizikailag elszigeteljék a rezsim vélt vagy valódi ellenségeit, eleinte főként a kommunistákat, szociáldemokratákat, általában a baloldaliakat, illetve a megszűnt weimari köztársaság híveit, akik az új rendszerben potenciálisan elégedetlenséget szíthatnak. Idővel egyre több gyűjtőtábort hoztak létre (Esterwegen, 1933; Sachsenburg, 1933; Sachsenhausen, 1933; Buchenwald, 1937). Ezekben a lágerekben aztán egyre több lett a zsidó. A náci politika számára egyre inkább a zsidó, mint olyan lett az ellenség. (Forrás: Holokauszt Magyarországon www.mazsihisz.hu Letöltve: 2020. április 16.)

Célkitűzésem volt, hogy kiderítsem a Mexikói út 60. alatt álló iskola és a Columbus utca 46. szám alatti telken álló menekülők gyűjtőtábor közötti működési és szervezeti kapcsolatot.

3. A harmadik irány a történeti valóság feltárásának, a korábbi kutatások alapján történt publikációkban megjelent félreértések és vél-

hető tévedések tisztázásával foglalkozik. Szándékomban állt, hogy kiderítsem, valójában mi történt a telekszomszédságban működő két intézmény, a Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézetében, amelyben ekkor vak és siketnéma diákok tanultak (Mexikói út 60.), valamint a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában (Mexikói út 63.) 1944. december 3-án.

A holokausz minden tizedik áldozata — mintegy 500 000 ember — Magyarországról deportált zsidó személy volt. Adolf Eichmann SS Obersturmbannführer, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (Reichssicherheitshauptamt-RSHA)¹⁴⁸ IV-B-4 (Zsidóügyi) osztályának vezetője a holokausz történetében először vett részt a helyszínen egy ország zsidótlanításában. A zsidóügyi osztály kitűzött célja az volt, hogy 1942-es varsói nagy deportálási művelet során felállított „rekordot” megdöntsék. 1942. július 22-től szeptember 12-ig 275 000 embert deportáltak a varsói gettóból, többségüket a csaknem 80 kilométerre található Treblinka haláltáborába. Magyarországon, amelynek területe ekkor 170 000 négyzetkilométer volt, szétszórva élt a konvertitákkal együtt körülbelül 800 000 fős zsidó lakosság. Az ő elpusztítását akarták megszervezni a náci számára jóval kedvezőtlenebb katonai, politikai és logisztikai helyzetben.¹⁴⁹

Érdeemes felidézni a Német Birodalom fogyatékos emberekről alkotott véleményét, hogy érthetőbb legyen a holokausz embertelensége, a halálgyárak működése. 1931-ben a *Népszavában* „A nemzeti szocialisták és fajvédők legújabb örültsége” címmel jelent meg egy írás, amely annak a félelemnek adott hangot, hogy amennyiben Hitler hatalomra kerülne, az államhatalom útján korlátoznák a gyermekek születését — s abban az esetben, ha már a gyermekek világra jöttek –, megöletnék a beteg, sánta, púpos, nyomorék és gyöngye szervezetű gyermekeket. A pozitív kereszténység nevében a „népi állam gondoskodni fog róla, hogy csak annak legyen gyermeke, aki egészséges”.¹⁵⁰

A „pozitív kereszténység” a náci fajelméletének, az ideológiájának részét képezte. Olyan kereszténység lett volna, ami összeegyeztethető a náciizmussal. Ennek érdekében elvetették az Őszökvetséget, Jézus Krisztust árjának és nem zsidónak tekintették, és úgy állították be, mint a zsidó vallás ellen küzdő tanítót. A náci pártprogram 24. pontjából keletkezett ez a fogalomzavar. A po-

¹⁴⁸ Reichssicherheitshauptamt-RSHA: Birodalmi Biztonsági Főhivatal a náci elnyomó apparátusokat (Gestapo, SD, Kripo, SiPo, stb.) egyesítő és irányító csúciszerve.

¹⁴⁹ Karsai 2005. // Braham 2007. 629–654.

¹⁵⁰ Évente 800.000 élő gyermeket akar Hitler kiirtani? A nemzeti szocialisták és fajvédők legújabb örültsége. *Népszava*, 1931. június 7. 11.

zitiv kereszténység alatt hol az állam emberbaráti tevékenységét értik, hol az északi faj és vér misztikáját. Magyarországon 1943-ban is voltak hívei. (Forrás: Hány 1937. 301–302. // Sz. L. 1937. // Grösz püspök a pozitív kereszténység ellen. *Esti Kurir*, 1938. szeptember 11. 2. // Lacza 1938. // *Déli Hírlap, Temesvár*, 19. évf. 64. sz. 2. // Vámos 1965.)

„A holokausz »főpróbája« volt a nácik fogyatékkal élők kiirtását szolgáló programja, a T4-akció. A náci hatóságok a holokausz előtt és alatt is működtettek egy jelentős, de kevésbé ismert tömeggyilkossági programot, amely a felügyeletük alá tartozó egyik legkiszolgáltatottabb csoportot vette célba: a fogyatékossgal élő személyeket. Eredetileg eutanáziaprogramként indult, amely a rendellenességgel született csecsemőket és az életre alkalmatlannak tartott gyermekeket likvidálta, idővel azonban kibővült a fogyatékkal élő felnőttek és idősek megsemmisítésére is. A tömeges gyilkolás gépezete azonban, amelyet ez a program fejlesztett ki, nem maradt sokáig tétlen. Ezeken az áldozatokon – összesen akár háromezrezen is lehettek – tökéletesítették a nácik azokat a módszereket, amelyeket hamarosan a holokausz végrehajtásához használtak. Hitler elrendelte az Örökletes és Veleszületett Betegségek Tudományos Regisztrációjának Birodalmi Bizottságának felállítását, amelyet többek között Brandt és Philipp Bouhler pártkancellária-főnök vezetett. Ezek az emberek egy gyilkos rendszert hoztak létre.”¹⁵¹

Magyarország német megszállását követően az SS emberéletekkel kezdett üzletelni, ami a zsidóság magánvagyonának és a magyar gazdaságnak a kirablását jelentette. A kollaboráns Sztójay-kormány az összes magyarországi zsidó kitelepítését tervezte, mert meg akarta tisztítani az országot a zsidóktól. A magyar hivatali erőszakapparátust lelkesen állították Eichmann és az SS zsidótlanítási szakértőinek szolgálatába. A német és magyar deportáló hatóságok ki akarták fosztani a zsidókat, hogy ebből fedezzék a hadigazdálkodás és a megszállás költségeit, továbbá, hogy segítségével fenntarthassák a nem zsidó lakosság életszínvonalát.¹⁵² Az érvényben lévő zsidótörvények jogán vagy azok áthágásával a magyar erőszak-apparátus is szabadon rabolhatott. A vagyon szerepe az életmentésben az SS-hierarchia különböző szintjein eltérő mértékben és brutalitással zajlott, és többségében ugyanúgy végződött: a váltságdíj átvételét követően az embereket koncentrációs, megsemmisítő táborok gázkamráiba küldték („a magyarországi Holocaust Em-

¹⁵¹ Frojimovics 2017.

¹⁵² Karsai 2005. // Gerlach–Aly 2005. 616.

lékközpont és a mérsékelt szakmai körök 5–6 millió fő körülire becsülik az európai és megközelítőleg 550–570 000 főre a magyar áldozatok számát”).¹⁵³ Ebben a helyzetben „az addig semmit nem érő zsidó életek új megközelítésbe, árualapként jöttek számításba”.¹⁵⁴ Hatalmas dollár-váltásdíjat (100 000 pengő/fő) vagy aranyat, ékszert, értékpapírt, ingóságot, ingatlant követeltek a megmenekülés reményének ígéretéért. A vagyonelkobzás oly mértéket öltött, hogy a zsidóság teljes vagyona sem volt elegendő az SS számára, sőt a magyar kormány is igényt tartott a magyarországi zsidóság vagyonára.¹⁵⁵ A második világháború 1944. évi szakaszában, a németek már a háború elvesztésével is számoltak: a szövetséges hatalmakkal folytatott esetleges tárgyalásokra és a számonkérésre készültek. Az SS vezérkar és tisztjeik fejében saját életük megmentésének gondolata is felmerülhetett: úgy gondolták, hogy jól jöhet az SS vezetők megítéléséhez, ha embermentőnek látszanak. Ugyanakkor a zsidó emberek megmentését nem önzetlenségből, hanem emberkereskedelem formájában szervezték át.¹⁵⁶ Előrelátásuk sokakat mentett fel az elkövetett bűncselekmények, a megnevezhetetlen bűn alól, ugyanakkor arról sem lehet megfeledkezni, hogy az SS-tisztek az emberéletek mentésének ígéretének fejében jelentős vagyonra tettek szert.

A magyarországi Mentőbizottság tagjai közül dr. Kasztner Rezső a svájci követségen dolgozó Offenbach Sándorral, a Palesztinába történő kivándorlás jogcímén, olyan okmányokat bocsátott ki, amely a svájci követség védelmét szavatolták (*Schutzbrief* – védnöki levél). Ezzel a dokumentummal sokakat sikerült kimenteni az Auschwitzba induló vonatokból – ezeknek az embereknek jelentős része a már említett Columbus utcai táborba került.¹⁵⁷

„Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékozott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.”

Radnóti Miklós: *Töredék*¹⁵⁸

A Pesti Izraelita Hitközség fenntartásában működő Wechselmann-intézetet a háborúval kapcsolatos intézkedések már a német megszállás előtt is érintették: az intézményben folyt a tanítás, de az épület egyes

¹⁵³ <https://barankovics.hu/cikk/nehezsegek-a-magyar-holokauszt-aldozatok-szamanak-vizsgalatanal> (Letöltve: 2019. október 20.)

¹⁵⁴ Szita 2005. 47.

¹⁵⁵ Lévai 1946. 161–188.

¹⁵⁶ Szita 2005. 47.

¹⁵⁷ Lévai 1946. 161. // *Budapest–Bergen-Belsen–Svájc* 2020. 17–19.

¹⁵⁸ Radnóti *Töredék* című költeményét 1944 májusában írta; öt hónap múlva meggyilkolták.

részeit (tantermeket, pincét, tornatermet, de volt, amikor egy egész emeletet) hosszabb-rövidebb időre a hadsereg különböző alakulatainak elszállásolására használták. A beszámolók szerint viszonylag nyugodtan telt az 1943/1944-es tanév: például Ascher Oszkár színművész november 23-án előadást tartott az iskolában. Az évkönyv szerint a második világháború kellős közepe mintha a legbékésebb időszak lett volna az intézetben. A kormányzó névnapja alkalmából tanítási szünetet rendeltek el. A „tanítási szünet” mint olyan egy zsidó fenntartású intézetben, a diszkriminációs zsidóellenes törvények érvényességének időszakában, amikor a vidéki zsidóság deportálása zajlott, egész egyszerűen abszurd volt. Az 1943/1944-es tanévet csak november 3-án indították, és 1944. március 31-én, az oktatási minisztérium rendelete alapján, le is zárták. A tanév során jelentősebb kirándulásokat nem szerveztek – a nevelők csak a környékre vihették a diákokat sétálni. Az épület nagy részét rendőrlaktanya és leventeotthon céljából vették igénybe. A háborús helyzet ellenére úgy remélték, hogy az 1944/1945-ös tanévet el tudják indítani: a felvételi tájékoztatót az előző évekhez hasonlóan közzétették. Meghatározták a következő tanév tankönyvi jegyzékét a siketnéma és a vak diákok számára.¹⁵⁹ A zsidóellenes törvények miatt a diákok egy része hazakényszerült, és ahogy azt egy későbbi feljegyzésből megtudhatjuk: sokukat szüleikkel együtt deportálták. Az 1944 márciusában befejeződött tanév végén 49 diák járt iskolába, 1945 tavaszán mindössze 16-an tértek vissza.

Egy nappal az ország 1944. március 19-i megszállását követően a németek rendelkezésére valamennyi zsidó intézményvezetőnek (70–100 főnek), köztük valószínű, hogy Kanizsai Dezsőnek is, meg kellett jelennie, a hitközség nagytermében összehívott gyűlésen.¹⁶⁰ A hatóságok rendelkezése így szólt: „A németeknek szükségük van az épületekre, ezért valamennyi gyermekmentő zsidó intézmény szüntesse be működését.” Az épületeket németek vették át. A Wechselsmann-házban maradt gyerekeket a Vilma királynő úti (később Gorkij, ma Városligeti fasor) Izraelita Fiúárvaház¹⁶¹ fogadta be.

Negyven évvel a nyilas terrort követően, Scheiber Sándor professzor felkereste Roboz Ottót, a Zsidó Fiúárvaház volt igazgatóját, és arra kérte, hogy írja meg a visszaemlékezéseit. Ebből tudható, hogy valamennyi gondozottat, így a Leányárvaház, a Siketnéma Intézet, a Vakok Intézete növendékeit is a Fiúárvaház épületében helyezték el.

¹⁵⁹ Kanizsai 1944.

¹⁶⁰ ÁBTL-3.1.9. V-129355/a 105–109.

¹⁶¹ A Fiúárvaházat a Pesti Izraelita Hitközség 1869-ben alapította. A berendezés költségeit az a Fochs Antalnak az adománya biztosította, aki az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének is fő támogatója volt. (Forrás: Bányai-Frojimovics-Gombocz 2020. 15–24.)

„Valamennyi munkatársam átérezte a helyzet súlyosságát, igyekeztünk minden gyermek számára helyet szorítani. Problémát jelentett a vak gyermekek gondozása. Kísérőik nem maradtak velük. Kanizsai Dezső igazgató, aki kitűnő gyógypedagógus volt, március 24-én azzal keresett fel, hogy a lelkiileg igen érzékeny vak gyermekek nem tudnak beilleszkedni az egészséges gyermekek környezetébe, és ezért inkább visszaadja őket szüleik gondozásába. Sajnos, akkor még senki, így Kanizsai kollégám sem gondolt arra, hogy a vidékre került gyermekek sorsa hamarabb pecsételődik meg. [...] „...a gyermekeknek egy épületben való összezsúfolása világosan azt a célt szolgálta, hogy amikor a deportálás Budapest zsidóságát is eléri, a gyermekek már a deportálásra összegyűjtve, készen álljanak.”¹⁶²

Az árvaházak egy része, valamint a Wechselmann-házban működő szintén zsidó fenntartású két intézmény (vakok, siketnémák) tovább működhetett. A szövetséges (angol–amerikai) légibombázások során az árvaházat találat érte. A siketnéma gyerekek visszatértek a Mexikói út 60. számú épületbe, és itt leltek menedékre azok a zsidó gyerekek is, akiket a Vakokat Gyámolító Országos Egyesületből és a Nyomorék Gyerekek Országos Otthonából (nem zsidó fenntartású intézetek) származásuk miatt menekítették ki. Valószínűleg abban bíztak, hogy a gyermekek életben maradása szempontjából a védeltséget élvező Wechselmann-ház biztonságosabb. A visszatérésről személyes visszaemlékezésekben is olvasni.¹⁶³

Komoly Ottó, aki ekkor már a budapesti Zsidó Tanács tagja volt, és Friedrich Born, majd Hans Weyerman – a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottság (VKNB) magyarországi képviselői – jóvoltából a fiúárvaház és a Wechselmann-ház is a Szálasi Ferenc vezetett Nyilaskeresztes Párt hatalomátvételét követően (1944. október 15–16.) a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alá került. A védelem ellenére a nyilasok több alkalommal is betörték a védelem alatt álló gyermekotthonokba, és beváltva fenyegetésüket, azonnal használták a fegyverüket is. Egy ilyen eseményről számol be Roboz Ottó: „A felsorakoztatott árvaházi gyermekek sorából az utcáról visszaküldték az épületbe Kohn Lajos 15 éves, erősen sánta fiút, aki az elindított menettel nem tudott lépést tartani. Az épületbe tartó nyomorék fiúcskát hátulról lőtték agyon.”¹⁶⁴

Szita Szabolcs könyvéből (*Aki egy embert megment – a világot menti meg*) is tudjuk, hogy a Lajta Béla által tervezett T alakú épület jelentős részét rendőrlaktanyának használták, míg a Kanizsai Dezső által írt iskolai évkönyvekből kiderül, hogy az épület többször és több-

¹⁶² Roboz 1984. 275–292.

¹⁶³ Kanizsai 1945. // Bányai–Frojimovics–Gombocz 2020.

¹⁶⁴ Kanizsai 1944.. // Roboz 1984. 275–292. // *Évkönyv* 1984. // Schuchman 2002. // Bányai–Frojimovics–Gombocz 2020. 15–73. // Frojimovics é. n.

¹⁶⁵ Frojimovics 2017.

féle katonai és rendőri alakulatnak szolgált ideiglenes szálláshelyként. 1944 decemberében a nyilasok már minden törvényt és szabályt figyelmen kívül hagyva brutálisan randalíroztak, erőszakoskodtak a városban. A gyermekotthonokat sem kímélték – egyik volt a Kanizsai Dezső által vezetett izraelita siketnéma és vak gyerekek otthona, ahova a telekszomszédos otthonból (a Mexikói út 63.-ból), a nyomorék (mozgáskorlátozott) zsidó gyerekeket a Mexikói út 60. számú házba) menekítették, és ahol 1944. december 3-án súlyos vérengzés történt.¹⁶⁵

A nyilasok és a rendőrök 1944. december 3-án a Wechselmann-házban (Mexikói út 60.) és Columbus utcai gyűjtőtáborból történt deportálásról, a véres és sok halálos áldozatot követelő vérengzéséről, a személyes tanúvallomások és visszaemlékezések dokumentumai, a népbíróági (1945, 1948, 1953, 1966) tárgyalások jegyzőkönyvei, a nyomozati iratok, a korabeli sajtóközlemények, a korábbi és jelenkori publikációk, valamint a jelen forrásfeltárások összessége adott lehetőséget egy új helyzetelemzésre.

Sebesta István a Népbíróság előtt (1948)

A népbíróságokat 1945-ben hozták létre azzal a céllal, hogy a győztes országok ítéleteikkel felelősségre vonhassák a második világháború idején általuk háborús és népellenes bűnöknek minősített cselekmények valódi vagy vélt elkövetőit. A háborús és

Elítélték Duhaj Józsefet, 1945 (balra)

Sebasta István pere Friss Ujság, 1948. 08. 13. (jobbra)

népellenes bűnösök felelősségre vonása az 1945. februári kezdetek után 1945 tavaszán nagy lendülettel zajlott. A jogszabályi háttérrel (1945. évi VII. törvény 81/1945. és az azt módosító 1440/1945. M. E. számú rendeletek) működő népbíróságok elé 1945 és 1949 között 59 429 fő került, ebből 55 322 fő (93,08%) ügye befejezést nyert, 3307 fő (5,56%) ügye elhúzódott; 26 997 főt (45,42%) marasztaltak el, 14 727 főt (24,78%) felmentettek, 12 644 fő esetében (21,27%) az ügy egyéb módon zárult. A fellelt háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonása 1945-ben és 1946-ban jelentős részben, 1948-ig pedig túlnyomórészt megtörtént. 1948/49-re már csak az ügyek kisebb hányada maradt. Ezt alátámasztják az ún. népbírószági statisztikák, melyek szerint a Budapesti Népbíróság 1945-ben és 1946-ban 202 személyt, 1947-ben viszont már csak 33 főt ítelt halálra. A kivégzettek száma 1945/47-ben 127 fő, 1948-ban pedig 33 fő volt. Az ügyek többségének 1945 és 1947 közötti lezárulását igazolja az is, hogy 1948 januárjában a megszervezett 24 népbírószágból

¹⁶⁶ Gyekinczy–Toronyi 2021.

¹⁶⁷ Elítélték a lövöldöző nyilasokat. *Világosság*, 1945. december 4. 2.

¹⁶⁸ *Nyomorékok* gyilkosa a népbíróság előtt. *Szabadság*, 1948. augusztus 13. 4. // Bitóra ítélték a vérengző nyilas őrmestert. *Friss Újság*, 1948. augusztus 13. 2.

15 befejezte működését. A kiemelkedő jelentőségű Budapesti Népbíróság 1949. október 31-ig működött. (Forrás: Zinner 1985. // Soós 2003. // Palguta 2016. 265–268.)

„A titkok csak nagyon lassan tárulnak fel. Számos véletlen, csoda és rengeteg kutatás után.”¹⁶⁶

A tárgyi bizonyítékok kutatása okán a Mozgásjavító nagy rekonstrukciója kivitelezési munkálatainak 2007. évi kezdetén, a földmunkák végzése alatt, minden nap többször lejártam az egyre mélyülő munkagödörbe, hogy 63 évvel később találjak a tábor életére utaló, a föld mélyén rejtőzködő nyomokat. Nem találtam.

A vérengzéseket követő évben, 1945. december 4-én a *Világosság* című napilap arról írt, hogy elítélték Duhaj Józsefet, „mert a múlt év december 3-án előidézője volt annak a vérengzésnek, amelyet a nyilasok követtek el az izraelita siketnémák intézetében”.¹⁶⁷ 1948. augusztus 13-án arról számoltak be a napilapok, hogy Népbíróság Rácztanácsa előtt kell felelnie Sebesta István nyilas őrmesternek többek között azért, „mert a már megszokott nyilas rémtetteken kívül azzal tette magát hírhedtté, hogy 1944 telén betört a Mexikói út 60. alatt lévő siketnémák intézetébe, és az ott ápolt 50 szerencsétlen nyomorékot legyilkoltatta”.¹⁶⁸ A fellelhető iratok áttanulmányozását követően megállapítható, hogy az 1944. december 3-án, a Mexikói úton történt események miatt a rendőrség már 1945 májusában vizsgálót indított. Arnold József (40 éves) és társai, Duhaj József (25 éves), Tűz László (18 éves) és Fekete István (21 éves) ellen indítottak eljárást. A gyanúsítottakat 1945. május 30-án előzetesen letartóztatták. A négy vádlottat többféle bűncselekmény miatt állították bíróság elé, de mivel a Mexikói úton történt bűncselekményekben mind a négyen részt vettek, ezért a büntetőügyet a népbírósági ügyészség összevontan kezelte.

Kröszl Vilmos pere,
1967

Hivatásos bírakból és népbírókból álló rendkívüli bíróság, amely Magyarországon 1945-től 1949-ig háborús, politikai és népellenes bűnperekben ítélkezett. (Forrás: [www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok // Lexikonok-a magyar-nyelv-ertelmező-szótara-1BE8B/n-40903/nepbirosag-41385](http://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok//Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmező-szótara-1BE8B/n-40903/nepbirosag-41385).)

A vádirat és a periratok szerint a négy gyanúsítottat háborús és népellenes bűnök elkövetésével, valamint lopással, fosztogatással és rablással vádolták. A Mexikói út 60. a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt állt, ami a háborúban kivételezett státust jelentett, a nyilasok azonban ezt figyelmen kívül hagyták. A nyilasosztag a rendőrökkel közösen azzal a szándékkal érkezett, hogy a zsidókat onnan kivezessék, és haláltáborokba vitessék. Duhaj József 1944. december 3-án főszereplője volt az „Izraelita Siketnémák Intézetében lezajlott eseményeknek, amelyet ő indított el azért, hogy az épület II. emeletéről az utca felé pisztolyából 3 lövést adott le, mire az utcán tartózkodó fegyveres nyilasok az épületet megrohanták, és vérengzésbe kezdtek, melynek során 35–40 zsidó siketnémát ölettek meg azzal a kifogással, hogy ezek a szerencsétlenek lőttek rájuk. A vádlott cselekedetével részesévé vált emberek törvénytelen kivégzésének.”¹⁶⁹ Duhaj József rendőrtizedes ahhoz az őrszemélyzethez tartozott, amelynek feladata az lett volna, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt álló területen, az elhelyezettek védelméről gondoskodjon.

A Nemzetközi Vöröskereszt Szövetség a genfi egyezmény (1864. augusztus 22.) nemzetközi megállapodás alapján született meg. Az 1929. évi egyezmény (VI. 24. §) alapján a hadifoglyok, a sebesültek és betegek a háborúban nem tekinthetők ellenségnek, a kórházak és a betegszállító járművek semlegesek, a szolgálattevő személyzettel együtt. Az egyezmény elrendelte, hogy minden intézményre ki kell tűzni a vöröskeresztes lobogót. A magyarországi vészkorszakban ezt úgy értelmezték a nyilasok, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt védelmező jogköre nem terjed ki az üldözött zsidókra. (Forrás: Lévai 1947. // Komoróczy 2012. II. 839. //

¹⁶⁹ BFL-XXV.1.a.
1548/1945 // BFL-
XXV.2.b.81011 1949 //
BFL-1945.Nü.2545/1. sz
irat.

www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1864. augusztus 22-én megalakul a nemzetközi vöröskereszt.)

A rendőri védelemnek a betörők, a fosztogatók és a nyilasok ellen kellett volna védelmet nyújtania. A vádirat arról is szól, hogy Duhaj részt vett katonaszökevényeket kereső razziákon, hogy nyilas kézre juttassa őket – mivel a nyilasok katonai alakulatnak számítottak, ezért a vádirat az erőszakos cselekményekben való részvételt is bűncselekménynek ítélte. A vádiratból az is kiderül, hogy 1944. december 3-án Duhaj részt vett a siketnémák intézetében zajló fosztogatásban, különböző ingóságokat, többek között az intézet igazgatójának tulajdonát képező tárgyakat is eltulajdonított. Büntársaival (Arnold József, Tűz László, Fekete István) együtt „részt vettek az Izraelita Siketnémák Intézetének kifosztásában, és segítettek a nyilasoknak az onnan elvitt holmikat, a Mexikói út 52. számú házba elvinni”, majd a nyilasok távozását követően folytatták a házban maradt ingóságok (bútorok, ágyneműk, ruhaneműk) jogosulatlan elvitelét. Fekete István vádlott esetében arról is szólt a vádirat, „hogym 1944. december 3-án segített a fegyveres nyilasoknak zsidókat az izraelita siketnémák intézetéből a vasúti töltéshez kísérni, ott sorba állítani, értéktárgyaikat és pénzüket elszedni”. A vádlottak bűnösségüket részben beismerték, és a tetteiket a kihallgatott tanúk vallomásai is bizonyították. A vádlottak között voltak olyan személyek, akik közvetlenül az iskola környékén laktak (Korong utca, Nagy Lajos király útja, Mexikói út), tehát feltehető, hogy jól ismerhették az intézményt. Az ítélet 1945. november 30-án született meg a budapesti Népbíróságon: Tűz Lászlót a vád és következményei alól felmentették. Fekete Istvánt (harmadrendű vádlott) bűnösnek mondták ki háborús bűncselekményekben, lopás és kifosztás büntetteiben, ezért a népbíróság összbüntetésként egy év börtönbüntetésre ítélte. Arnold József elsőrendű vádlott esetében egy másik esemény kapcsán bizonyított volt lőfegyver ember elleni használata. A Mexikó úti eseményekben is tevékenyen részt vett, ezért a Népbíróság bűnösnek mondta ki, és összbüntetésként hét év kényszermunkára ítélte. Duhaj József rendőrtizedest mint a per másodrendű vádlottját („aki minden ok nélküli fegyverhasználatával a nyilas vérengzés elindítója”) összbüntetésként a Népbíróság nyolcévi kényszermunkára ítélte. Az ítélet indoklásában az is szerepel, hogy Duhaj József a másodfokú ítélet meg-

hozatala előtt, 1948. június 8-án megszökött a büntetésvégrehajtási intézetből. A büntetés elévüléséről szóló iratot 1956 tavaszán adta ki az ügyész.¹⁷⁰

A második népbíróági perirat (XXV.1a 2735/48 BFL) Sebesta István nyilas őrmester büntetőügyéről szól. A Népbíróság 1948. augusztus 12-én a háborús büntettek miatt indított nyilvános tárgyalást. A Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Csoportfőnökségének 1948. április 22-i összefoglaló jelentése alapján kijelenthető, hogy a nyilasok brutális kegyetlenséggel bántak ártatlan emberekkel. („1944. december 3-án vasárnap reggel, fél 8 óra tájban nyilas pártszolgálatosok szállták meg a Mexikói út 60. sz. alatt lévő Izraelita Siketnémák Intézetét, amely abban az időben a gestapó által az akkori üldözöttek számára internáló táborra volt kibővítvé.”)

Gestapo: *Geheime Staatspolizei*. A Harmadik Birodalom politikai titkosrendőrsége volt 1934-től.

A perirat arról is számot ad, hogy „3200 internált, több száz ápolt, aggok, fekvő betegek, nyomorékok, siketnémák, vakok és mozgáskorlátozott gyerekek voltak ott elhelyezve”. Sebesta István nyilas őrmester vezetésével a nyilasok az udvaron sorakoztatták az intézmény területén lévő embereket, majd miután értéktárgyaikat elraboltatta, kisebb-nagyobb csoportokban a KISOK sportpályára vitette őket.

KISOK-pálya: a Középfokú Iskolák Sportköreinek Országos Központja fenntartásában működött sportpálya a főváros VII. (később XIV.) kerületében, Zuglóban. A millenniumi kiserődalatti (M1 metrő) végállomásának mai területe.

Az intézetből történő kitelepítés déli egy órára befejeződött. A KISOK-pályáról Németországba (Bergen-Belsen) deportálták az embereket. Huhák Heléna 2019-ben megjelent tanulmányában a Columbus utcai táborból deportáltakról pontos létszámot ad (2001 fő), akikhez a Józsefvárosi pályaudvaron még hozzácsaptak egy munkaszolgálatos csoportot, és így szállították őket a bergen-belseni táborba.¹⁷¹

¹⁷⁰ BFL-XXV.1.a. 1548/1945 // BFL-1945. június 27. Nü.2545/1.sz. // BFL-NOT.V. 70/1946/20. 1946. június 8. // BFL-XXV.2.b.81011/1949 // BFL-NB.XV.1548/945/6. // BFL-B.3321/1950/1970. március 13.
¹⁷¹ Huhák 2019. // Szécsényi 2019.

Az épületből dördülő első lövéseket (Duhaj József rendőrtizedes) követően „Sebesta géppisztoly és puskatűz alá vettette az épületet”. A lövöldözés estére vérfürdővé vált. A vádiratot tartalmazó összefoglaló okirat 50–70 fő közé teszi a meggyilkoltak számát – ez az 1945-ben lefolytatott Duhaj-féle perben említett halottak számánál jelentősen magasabb. A vádirat szerint az intézetben történt kivégzésekben Sebesta részt vett, mi több, irányítója volt annak. A kegyetlenkedések miatt voltak, akik félelmükben a liftaknába, mások az ablakon keresztül az utcára vetették magukat. Egy ilyen száraz jegyzőkönyvi mondat olvasásakor ne felejtjük el, hogy ezek a félelmükben öngyilkosságot elkövető emberek, szülők, nagyszülők, barátok, testvérek, érző és gondolkodó lények voltak, akiket ez a kegyetlen és fékezhetetlen gyilkos rendszer kényszerített a halálba.

Sebesta az épületben található értéktárgyakat, az ottmaradt „nyomorékokkal” gyűjtette össze és rakatta fel egy teherautóra. Akik nem végeztek a rakodási munkát kellő gyorsasággal, „azokat a lépcsőházban jól összerugdalták”. A Sebesta István nyilas őrmesterrel 1948. március 11-én felvett kétoldalas jegyzőkönyvből kiderül, hogy a tanúk által elmondott brutális történeteket a vádlott tagadta. („Határozottan tagadom azt, hogy 1944. december 3-án vasárnap reggel részt vettem volna abban az akcióban, mely a Mexikó út 60. szám alatt lévő Izraelita Siketnéma Intézetben létesített internáló tábor internáltjainak onnan való elkísérésében, kirablásában, majd az ottmaradók kivégzésére irányult.”¹⁷²)

A gyanúsított beismerte, hogy két alkalommal járt az épületben, de csak piszkos párnákat, matracokat és vaságyakat vitetett a Radetzky-laktanyába.

A Radetzky-laktanya története 1840-ben kezdődött, amikor is a területen egy klasszicista stílusban megépített gabonataroló raktárépületet húztak fel. Ezt követően 1897-ben Benedicty József tervei alapján kaszárnyává építették át az épületet. Ekkortól eredeztethető mai neve. Az első világháború idején hadikórházként működött. Budapest 1944-es német megszállása idején a Gestapo birtokba vette az épületet, később a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom Halálfejes Légioja használta bázisaként. (Forrás: A Radetzky laktanya. <http://www.budaipolgar.hu/helytortenet/Radetzky.html>. Letöltve: 2020. március 10.)

¹⁷² BFL-XXV.1a 2735/48
// BFL-Nb.
XVII.2735/1948/3. sz.

Azt is tagadta, hogy bárkit bántott volna, de elismerte, hogy hangosan serkentette a „nyomorékokat” munkára. A nyilvános népbírósági tárgyaláson a tanácselnök, dr. Rácz Endre ismertette a vádiratot, és harmincnál több tanúvallomást hallgatott meg. A Mexikói út 60. alatt történt eseményekkel kapcsolatban mindössze öt tanúvallomás volt. Sebesta István nyilas őrmestert más szörnyű cselekményekkel és gyilkosságokkal is vádolták. Kanizsai Dezső mint beidézt tanú a betegsége miatt nem tudott részt venni a tárgyaláson. Ezt a tanácselnök elfogadta, így Kanizsai Dezső nyomozati szakaszban rögzített vallomását a bíró olvasta fel.¹⁷³ „1944 májusában a Gestapo, az épülethez tartozó udvaron, barakk-tábornak létesített és ott vidékről felhozott zsidókat internált. Ez volt a Columbus utcai internáló tábor, mert területileg a Columbus utcáig nyílt ki. Ekkor körülbelül 700 ember nyert itt elhelyezést, majd ez a létszám a további internálás, valamint a nyomorékok (mozgáskorlátozottak), vakok, szellemileg gyenge zsidó gyerekek betelepítésével, egészséges zsidókkal együtt, 1944 decemberében már 3600 körül forgott.”¹⁷⁴

A tanúvallomások részletesen beszámolnak a siketnémák intézetében 1944. december 3-án történetekről. A fegyveres rendőrök és a fegyveres nyilas pártszolgálatosok közösen megszállták az épületet. „A kijáratokat elállták, mindenkit az udvarra parancsoltak le, majd az udvaron való sorakozás után a nyilas pártszolgálatosok bőrdöngőkkel jártak körbe, és felszólították az ott lévőket, hogy ékszereiket és mindennemű értéktárgyaikat azokba tegyék bele, s akit észrevesznek, hogy a vagyontárgyakat elrejtik, azt agyon lövik.”¹⁷⁵

Miközben a vagyonekloz zaja, életkorra és nemre való tekintet nélkül mindenkit ütöttek-vertek. A kifosztást követően az ottlévőket elhurcolták a KISOK-sportpályára, de voltak, akiket a Tisza Kálmán térre (ma: VIII. kerület, II. János Pál pápa tér), és volt egy csoport, akiket a XIV. kerületi nyilas pártházba hajtottak. Amikor az intézménybe betörték a nyilasok, Kanizsai mint az intézmény igazgatója kérte Sebesta István nyilas őrmestert, hogy a „süketnémákat, nyomorékokat és vakokat” hagyja vissza, mert nem tudnak menni. „A legdurvább módon megtagadott, revolverét rám fogva megkérdezte tőlem, hogy »te zsidó vagy?« Igenlő válaszmra elkergetett maga elöl, takarodj vissza sorba... ha nem teljesítem a parancsát, lelő” – emlékezett vissza a nyomozati szakban 1948-ban tett vallomásában Kanizsai. Azt is leírták, hogy „Sebesta általában igen nagyhangú, kegyetlen durva magatartású egyén volt”.¹⁷⁶ Kanizsai a tanúvallomásáról szóló iratot aláírásával látta el.¹⁷⁷

¹⁷³ BFL-XXV.1a 2735/48.

¹⁷⁴ BFL-XXV.1a 2735/48.

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ Uo.

¹⁷⁷ BFL XXV.1a 62735/48.

A Columbus utcai tábor tagjainak jelentős részét deportálták. Kanizsainak ugyanakkor sikerült elérnie, hogy a rábízott mozgáskorlátozott („nyomorék”), vak és siketnéma gyerekek, valamint az öregek és betegek az intézményben maradhassanak, de az intézmény működésére és az ott maradt gondozottak védelmére csak 1944. december 12-ig volt hatással. Ezen a napon ugyanis a nyilasok a budapesti gettóba kényszerítettek minden járóképes hátrahagyottat.¹⁷⁸

Kanizsai beszámolt a december 3-án történt provokációs lövöldözésről is: „A nyilasok géppisztoly- és puskatűz alá vették az épületet és magában az épületen belül is lövöldöztek. Én az emeleti szobában és a laboratóriumban tartózkodtam többedmagammal, a padlóhoz lapulva, hogy a lövések ne érhesselek. [...] „...csak azokat a hullákat láttam, amelyeket éjjel a padlásról hoztunk le. Ezek tarkólövés következtében pusztultak el, köztük volt dr. Raffael kolozsvári orvos, Moskovits, az egyik táborvezető.” Kutatásom szerint Kanizsai Dezső három alkalommal (1949, 1953, 1966), három, gyilkosságban való részvétellel gyanúsított személy (Sebesta, Fischer, Kröszl) ügyében tett tanúvallomást, mert mindegyikük részt vett a Mexikói út 60. szám alatt álló intézményben 1944. december 3-án elkövetett vérengzésben.¹⁷⁹

A Kanizsai Dezső által szerkesztett és 1945-ben megjelent évkönyv számot ad az iskola tanári veszteségéről és Wachtenheim Ernő siketnéma gyermek meggyilkolásáról. „December 12-én az intézet igazgatóját, alkalmazottait, növendékeit a gettóba hurcolták, ahonnan a felszabadulás után tértek vissza.”¹⁸⁰ Több tanúvallomás alapján azonban az is tudható, hogy voltak nyomorék (mozgáskorlátozott), vak és még hallássérült (siketnéma) növendékek és őket gondozó felnőttek, akik az épületben hátrahagyottként éltek meg a felszabadítást.¹⁸¹ Hogy miképpen tudtak ezek a gyerekek és felnőttek a nyilasok által a gettóba történő elhurcolást követően az épületben maradni, arról Kanizsai jelentései nem szóltak.¹⁸²

Tanúként hallgatták meg Kanizsai Dezsőné is, aki megismételte nyomozati szakaszban felvett vallomását. A tárgyaláson, amelyen Kanizsainé – férjével ellentétben – jelen volt, az asszony az alábbiakkal egészítette ki vallomását: „A férjem lement a vádlotthoz és a nyomorék gyerekek életéért könyörgött, mire a vádlott elővette a pisztolyát és »pusztulj zsidó« kifejezéssel elkergette. Közben megérkezett egy rendőrőrmester, aki közölte a vádlottal, hogy az intézet lakói felsőbb uta-

¹⁷⁸ Kanizsai 1945. // Ungváry–Tabajdi 2012.
¹⁷⁹ ÁBTL-128/147 // ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/29. 182–184.
¹⁸⁰ Kanizsai 1945. // Kanizsai 1948. // Ábrahám 2002. // Frojimovics 2017.
¹⁸¹ ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/24. 73–74. // ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/26. 110–111. // ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/32. 288–289.
¹⁸² ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/26. 110–111. // ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/159–168.

sítás értelmében itt maradhatnak, a vádlott ekkor parancsot adott, hogy mi visszamehetünk a lakásunkba...”¹⁸³ A felszabadulás után, amikor Kanizsai visszatért az intézetbe – ahol egyúttal a szolgálati lakása is volt – kifosztva, üresen találta az épületet.

A vádlott, Sebesta István, a jegyzőkönyv szerint visszautasította Kanizsai állításait: „A tanú vallomása nem felel meg a valóságnak, mert én a tanúval csak december 10-én találkoztam.”¹⁸⁴ Miután a Columbus utcai gyűjtőtáborban lévőket a KISOK-sportpályára kísérték, megkezdődött a lövöldözés, amely később vérfürdővé változott. „A nyilasok már éppen távozni akartak a házból, amikor az egyik emeleten egy lövés dördült el [...] a nyilasok mindannyian visszatódultak (cirka 100-an voltak) a házba, lövöldözni kezdtek és átkutatták a lakásokat, fegyvereket kerestek. Engem gyerekeimmel az udvarra vittek, majd az egyik rendőr jóvoltából sikerült férjemhez az orvosi szobába bejutni. A padláson elbújva megtaláltak tizenegy embert, akiket véresre verve lehoztak, és később a 67-es villamos sínjen láttuk ezeket az embereket kivégezve... Az orvosi szobából négy embert csupán ötletszerűen kivittek az udvarra, és ott a helyszínen kivégezték. Ezután még több kivégzés történt. Azt határozottan állítom, hogy ennek a terrorkülönménynek a vádlott volt a parancsnoka, mert az udvaron csak őt láttam parancsokat osztogatni, és azt is láttam, hogy a nyilasok a vádlottnak tettek jelentést” – nyilatkozta tanúvallomásában Kanizsai Dezsőné, aki a lövöldözéssel kapcsolatos nyomozati vallomását a tárgyaláson történő meghallgatáson szóban egészítette ki. Tanúvallomásában arról is számot adott, hogy Sebesta és nyilas pártszolgálatos társai, december 4. és 10. között őrséget hagytak hátra (az épület földszintjén), és rendszeresen visszajártak: minden mozgatható tárgyat (ételt, ágyneműt, matracokat, stb.) elraboltak.

A tanácselnök a tárgyalás során elrendelte dr. Beck István tanú meghallgatását is: „A Columbus utcai táborba voltam internálva, ahonnan a KISOK pályára vittek, s annak a csoportnak, amely minket elkísért, a vádlott volt a vezetője.”¹⁸⁵ Kónya Szabó Sándorné 1930-tól az Izraelita Siketnémák Intézetében gyermekgondozóként dolgozott. Tanúvallomásában arról nyilatkozott, hogy felismerte a vádlottat, pontos leírást adott az 1944 decemberi öltözkészéről és brutális cselekedeteiről, valamint a táborban lévő zsidók elhurcolásáról, a kivégzésekről és a megrémültek öngyilkosságairól. Kanizsai Dezső munkaszolgálatból szökött öccsét, Kanizsai Sándort – akit az intézmény igazgatói lakásában bűjtattak –, szintén tanúként hallgatták ki. A nyilasok őt is elvitték a KISOK-pályára.

¹⁸³ BFL-XXV.1a 2735/48.

¹⁸⁴ BFL-XXV.1a 2735/48.

¹⁸⁵ BFL-XXV.1a 2735/48.

Munkaszolgálat: általános hadkötelezettségen alapuló fegyver nélkül, munkával teljesített katonai szolgálat. Az 1942. évi XIV. törvény törvényerőre emelte azt az 1941 tavasza óta érvényben lévő gyakorlatot, miszerint a zsidó hadkötelezettek szolgálati kötelezettségüknek a honvédség kötelékében kisegítő szolgálat teljesítésével tesznek eleget. Ezt a szolgálatot rendfokozat, illetőleg karpaszomány nélkül teljesítik akkor is, ha korábban tiszti, tiszthelyettesi, tisztési rendfokozatot vagy karpaszományt viseltek. 1942 tavaszától a munkaszolgálatosok nem kaptak egyenruhát, csupán egy jelzés nélküli katonasapkát, amelyről a zsidók esetében hiányzott a sapkarózsa, mert mint az indoklásban megfogalmazták, a zsidók „a nemzeti színekre méltatlanok”. Az 1939-ben létrehozott munkaszolgálat a zsidók, a nemzethűség szempontjából megbízhatatlannak tartott nemzetiségiek és a politikai ellenzék hadseregen belüli személyek hátrányos megkülönböztetésére szolgáló intézménnyé vált. Ennek nem katonai okai voltak: a zsidótörvények az egész magyar társadalomra gyakorolt bomlasztó hatásának a hadseregen belüli megjelenését tükrözte. (Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum <https://m.militaria.hu> Letöltve: 2020. november 12.)

Bessenyei József és Szabó Mihály gépkocsivezetők tanúvallomásában az olvasható, hogy mindketten a BESZKART-üzemnél voltak autóbussz-vezetők.

A Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság rövidítése és általánosan ismert elnevezése. A Részvénytársaság 1923–1949 között működött ezzel az elnevezéssel, majd az 1968-ban létrehozott Budapesti Közlekedési Vállalat (BKV) által lett ismét egységes kezelésben a tömegközlekedés Budapesten. (Forrás: www.rovidites.hu)

Behívóparancs alapján rendelték ki őket a Radetzky-laktanyába, és a nyilasokhoz osztották be őket. Itt teljesített szolgálatot Sebesta, aki a fegyveres nyilasok „gépkocsi részlegének parancsnoka volt”. Vallomásukban az intézet kirablásáról, az igazoltatások brutalitásáról, valamint az intézményben maradt nyomorék gyerekek és idős betegek munkára kényszerítéséről, brutális rugdosásáról szóltak. Tanúvallomásuk szerint

Sebesta a Kanizsai Dezső igazgatóval folyó vitában a következőket mondta: „Aki beteg és ráadásul még zsidó is, az dögöljön meg, vagyis golyót neki”.¹⁸⁶

A Rácz Endre tanácselnök vezette Népbíróság 1948. augusztus 12-én felvett jegyzőkönyve szerint döntést hozott a háborús bűnök elkövetésének ügyében, és Sebesta Istvánt halálra ítélte.¹⁸⁷ Az ítéletet a vádlott nem fogadta el. Az ügy a Népbíróságok Országos Tanácsa másodfokú bírósága elé került.

A népbíróságok ítéleteivel szembeni egyetlen fellebbviteli fórum a Népbíróságok Országos Tanácsa (XX-4; 21,87 fm) volt, amelynek elnöke egyúttal felügyeletet is gyakorolt valamennyi népbíróság felett. A bírósági szervezetnek az 1949. évi alkotmány szellemében történt átszervezése során a Kúria jogutódaként jött létre a Legfelsőbb Bíróság (XX-5), mely 1950 elején átvette az akkor megszűntetett Népbíróságok Országos Tanács feladatkörét. (Forrás: MNL A jogszolgáltatás főbb szervei 1945-után www.mnl.gov.hu/mnl/ol/xx_a_jogszolgáltatás_felsőbb_szervei_1945. Letöltve: 2020. március 10.)

Sebesta István ügyében 1948 augusztus 12-én hozott ítélet ellen beadott semmisségi panasz nyilvános felülvizsgálatának (1948. december 11.) tárgyalásán végzés született. A másodfokú bíróság a kérelmet elutasította és azt az indoklásban részletesen, más bűncselekményekkel együtt indokolta. Nem rendelt el újabb bizonyítást a Mexikói út 60. szám alatt történt eseményekkel kapcsolatban.¹⁸⁸ A kegyelmi kérvényt elutasították, a kivégzést végrehajtották.¹⁸⁹

A népbírósági tárgyalásokat előkészítő, illetve ítéletet kihirdető dokumentumokhoz, továbbá tanúvallomásokot tartalmazó kihallgatási okmányokhoz az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában volt hozzáférésem. Az iratokban található több olyan vallomás, amely az 1944. december 3-án a Mexikói úton történetekkel volt összefüggésben.

A Kovács József (45 éves) vizsgálati dossziéjában található vallomások (1949. február 16.) a volt nyilaskeresztes pártszolgálatost gyanúsították. Kovács a jegyzőkönyvben tagadta, hogy részt vett a „Nyomorék Gyermekek Otthonából” történt elhurcolásban. Ugyanakkor a zuglói Nyilaskeresztes Pártház (Thököly út 80.) házfelügyelőjének felesége, Breyer

¹⁸⁶ BFL-XXV.1a 2735/48 // BFL- Nb. XVII.

2735/1948/3. sz.

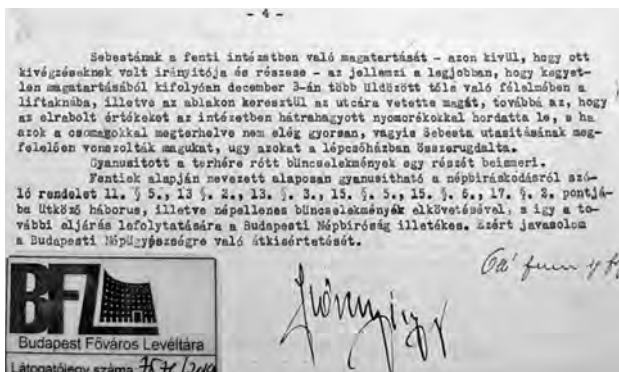
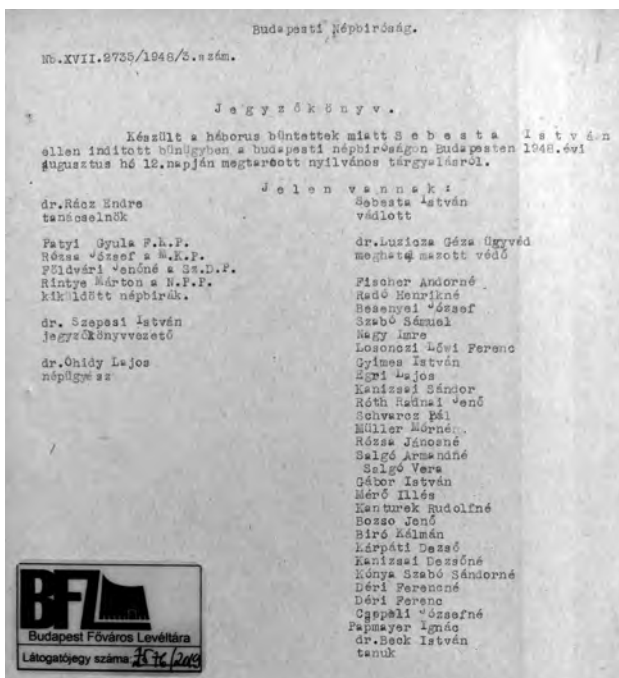
¹⁸⁷ Bitóra ítélték a vérengző nyilas őrmestert. *Friss Újság*, 1948. augusztus 13. 2.

¹⁸⁸ ÁBTL 319 V 122709.

¹⁸⁹ BFL-XXV.1a 2735/48

// BFL- Nb. XVII.

2735/1948/3. sz. // ÁBTL 2.2.1.119.9. – Sebesta István halálos ítéletének végrehajtási (1948.12.14) okirata.

Részlet a népbírósági jegyzőkönyvből és periratból

¹⁹⁰ 106.527/1./1948.

¹⁹¹ ÁBTL 3.1.9. V-47 527.

¹⁹² 1948. 08. 27.-Nb.I.

1799/1945/4. sz

¹⁹³ ÁBTL 3.1.9. V-137 773.

¹⁹⁴ BM-111.368/8.

mely szerint a Nyomorék Gyermek Országos Otthonából magyar katonákra rálöttek. Ekkor valamennyi pártszolgálatost riadókészültségbe helyezték és részben teherautón, részben villamoson a helyszínre kellett kimenni. Odaérkezésünkkor, emlékezetem szerint kisebb ellenállásba ütköztünk és így valamennyien használtuk a fegyverünket. Behatoltunk az épületbe, ahol néhány személyt agyonlőve találtunk. Az épületben lévő rendőrök segítségével az összeszedett üldözötteket sorba állítottuk, és a németeknek, akik közben oda érkeztek, átadtuk őket." Ugyanebben a vizsgálati dossziében a feleségével¹⁹⁵ közel azonos tanúvallomás¹⁹⁶ ol-

Józsefné 1949. február 7-i tanúvallomásában a következőket nyilatkozta: „Mint házfelügyelőnek módomban állt a nyilasok kegyetlenkedésének a nagyrészt látni. Egy vasárnapi napon (1944. december 3., vasárnap) a nyilasok a Nyomorék Gyermek Országos Otthonából körülbelül 30 embert hoztak be, köztük a szakácsot is úgy, ahogyan volt, fehér köpenyben. A lépcsőházban elszedték minden értéküket és ütlegetni kezdték, onnan a pincébe vezető lépcsőn többeket ledobáltak.”¹⁹⁰ Ezekben az akciókban Kovács József részt vett, nyilatkozta a házfelügyelő.¹⁹¹

A Népbírósági jegyzőkönyv¹⁹² Komlosi Elemér Károly nyilas halálos ítéletéről szól. A jegyzőkönyvben a vádak között sorolják, hogy 1944. december 3-án a zuglói pártházba behozott 23 embert, akiket bestiális módon „ütlegeltek”. Ebben a bűncselekményben, valamint a pincébe vezető hosszú lépcsőlejárón való lehajtásban a gyanúsított is részt vett.¹⁹³

A Tóth Ervin gyanúsított kihallgatásáról készült (1949. február 21.) jegyzőkönyvben¹⁹⁴ a következő tanúvallomás olvasható: „Értesítést kaptunk arról,

vasható a Thököly út 80. alatt álló épület házfelügyelőjének férjétől, Breyer Józseftől is. A Tóth Ervin gyanúsított ügyéről készült összefoglaló jelentés is említi, hogy a gyanúsított beismerte: nyilas pártszolgálatosként részt vett a „Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában” az üldözöttekre történt lövöldözésben, akik közül az életben maradottakat csoportba állították. Ugyanakkor nem ismerte el, hogy részt vett volna az üldözöttek zuglói nyilaspártházba történő bekísérésében.¹⁹⁷

Vígh József és Vígh Sándor nyilas pártszolgálatosokat halálra ítélte a Népbíróság.¹⁹⁸ Az ítéletről szóló jegyzőkönyv indoklásainak mind-egyikében ember elleni bűncselekménynek minősítették tettüket. Az indoklás egyik vádpontja, hogy mindketten aktívan részt vettek a Mexikói úti iskola elleni tűzharcban, majd azt követően a pártházba kísértéket súlyosan bántalmazták.¹⁹⁹ A Mexikói úton történetekről a zuglói nyilasper iratai alapján Máthé Áron történész a kutatása eredményeként a következőket írja: „8–10 főnyi túszt gyűjtöttek össze, majd őket élő pajzsként használva nyomultak előre a padlástér irányában. Amikor felértek az épület padlásterébe, ott 2–300, fekhelyükön tartózkodó, de indulásra kész embert találtak. Az üldözöttek vezetőjét, dr. Moskovitsot és dr. Raffaelt, a tábor orvosát a padlástér tűzfalánál, másik 5–6 üldözött társukkal együtt géppisztolysorozattal kivégezték, mert nem tudták megmondani, ki lőtt a padlástérből.”²⁰⁰

Az auschwitzi vagy más megsemmisítő tábortól való megmenekülés esélyét, a Palesztinába történő kivándorlás reményét szimbolizálta a Columbus utcai, valamint az Aréna úti és a Bocskai úti zsinagógákban kialakított tábor. A német SS-tisztek és a magyar zsidómentő bizottság vezetői a magyarországi deportálások kezdetétől tudták, hogy csak e három tábor lehetőségével rendelkeznek. A második transzportra várakozók életének megmentése napról-napra, percről-percre bizonytalanabb volt. A Columbus utcai tábort eredetileg – hasonlóan a többi táborhoz – a zsidó üldözés elől Magyarországra menekült, rendezetlen állampolgárságú (lengyel, német, szlovák, kárpátaljai és magyar), „idegennek” minősített menekült zsidók gyűjtőtáborának tervezték.²⁰¹ Amíg a németek védelme alatt működött a tábor, „kedvezményezettnek” tartották számon: 1944-ben a Wechselmann-intézet területén hozták létre azon üldözött zsidók számára, akik, mivel az SS emberéletekkel üzletelt („Himmler irányítja az emberkereskedelmet”²⁰²), az életükért fizetni kényszerültek. Himmler és több magas rangú SS-

¹⁹⁵ BM

106.527.1/1948.02.07.

¹⁹⁶ BM

11.368/1948.02.05.

¹⁹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-55526.

¹⁹⁸ Nb. (Népbíróság) XII.

1896/1949/2.sz. – ÁBTL

3.1.9. V-103 702.

¹⁹⁹ ÁBTL 3.1.9. V-103 702.

²⁰⁰ Máthé 2013. 141–142.

²⁰¹ Frojimovics–Komoróczy–Pusztai 1995. I.

189.

²⁰² Lévai 1947.

vezető körében már 1943-ban csereterv készült. Ebben a mit sem érő zsidó életek új megközelítésben árualként jöttek számításba.²⁰³ A tábor lakói bíztak benne, hogy a pénzükért cserébe Palesztinába mehetnek.²⁰⁴ A gyűjtőtábort a Pesti Izraelita Hitközség fenntartásában működő területen, a Wechseltmann-féle vakok és siketnémák (Mexikói út 60.) intézetének épületében, valamint az épülethez tartozó kertben, az ott lévő melléképületekben helyezték el.

A Pesti Izraelita Hitközség a Taub Salamon és a hitközség kezelésében lévő más kisebb alapítványok pénzügyi forrásaiból vásárolta meg a Columbus utca 46. szám alatt álló telket azzal a céllal, hogy ott a vakok gyakorlati oktatásáról gondoskodjanak. Az első

Légifelvétel részlete a Mexikói út 60.-ról és a Columbus utca 46.-ról. A Magyar Királyi Honvéd Légierő 1944. április 14-én készített légifelvételén jól látható a barakképület. Hortobágyi Károly László visszaemlékezése és a légifelvétel egyezése jelenti a pontos helymeghatározást.

²⁰³ Szita 2005. 46–47.

²⁰⁴ Lévai 1947a. // Szita 2005. 51. // Komoróczy 2012. 734–739.

világháborút követő pénzügyi válság miatt a tervezett építkezés elmaradt. A területen zöldségkertészetet alakítottak ki a siket-néma fiatalok foglalkoztatása érdekében. (Forrás: *Fővárosi Köz-löny*, 1918/29. évf. Tárgymutató 172 / 63. // Tudósítás: Háromne-gyed millió jótékony célra. *Pesti Napló*, 1897. június 12. 10. // KF 1930.)

²⁰⁵ A Magyar Királyi Légi-erő 1944 áprilisában, az első nagyobb angolszász bombázások után pár nappal, kis magasságból végig fényképezte Buda-pest találatokat kapott kerületeit. (Forrás: <https://www.hungaricana.hu/hu/adatbazi-sok/budapest-idogep> Le-töltve: 2020. július 13.)

A Magyar Királyi Honvéd Légierő 1944. április 14-én készített légifel-vételén jól látható a barakképület. Hortobágyi Károly László vissza-emlékezése és a légifelvétel egyezése jelenti a pontos helymeghatá-rozást.²⁰⁵

Az intézmény kertje egészen a Columbus utcáig tartott, így a tábor be-járatát a Columbus utca felől (Columbus utca 46.) nyitották meg. Az

Összejövétel
a Columbus utcai
táborban (1944)

udvar területén a lakó- és kiszolgálóépületeket (műhely, konyha, fürdő, kórház), fabarakkokból építették meg. Több tanúvallomás szerint 4000 főt, Kanizsai Dezső szerint „3600-nál is több embert zsúfoltak össze a legszörnyűbb viszonyok között”.²⁰⁶ A tábor működése szorosan összekapcsolódott Kasztner Rezső és Komoly Ottó nevével, valamint a Budapesti Mentőbizottság cionista szervezet vezetőinek tevékenységével.²⁰⁷

²⁰⁶ Frojimovics–Komoróczy–Pusztai 1995. IV. // Kanizsai 1945. // Kanizsai 1948. // Ábrahám 2002.

²⁰⁷ A magyar cionista szövetség közgyűlés. *Múlt és Jövő*, 1942. 04./32. évf. 63. // Kanizsai 1945. // BFL-XXV.1a 2735/48 // Bubryák–Radó 2006. // Ábrahám 2002. // Frojimovics 2017. // Frojimovics–Weitz é. n. // Frojimovics é. n.

A Mentőbizottság a legmagasabb szinten tárgyalta Andreas Ernst Kurt Becher SS-ezredessel, aki részt vett a magyarországi zsidók deportálásában és a gazdasági kirendeltségének magyarországi elnöke volt. A szervezet célja az volt, hogy a magyarországi zsidók vagyonát kisorsolják. A Berlinben kiadott engedély hatszáz zsidó Palesztinába történő kivándorlásáról szólt. A tárgyalások később kudarcba fulladtak. Az engedély fejében a cionistáknak saját vagyonukat kellett felajánlaniuk az életben maradásukért.

A cionizmus a zsidó nemzeti mozgalom és ideológia a 19. század második feléből. Célja egyrészt a történelmi Izrael területén egy zsidó állam megalapítása, illetve helyreállítása, másrészt a zsidó érdekek védelme a világ más országaiban. (Forrás: Stern é. n. // *Zsidó ismeretek* é. n.)

„A palesztinai beutazáshoz szükséges okmányokkal rendelkező vidéki zsidókat a fővárosba hozták, és a megállapodás értelmében kedvezményes lágerben tervezték elhelyezni.²⁰⁸ Ilyen kedvezményes helynek számított a zuglói Columbus utca 46. szám alatti tábor.²⁰⁹ Kasztner Rezső az SS-szel folytatott tárgyalásai nyomán engedélyt kapott arra, hogy 388 zsidó személyt kiválasszon a kolozsvári gettóból, és 1944. június 10-én különvonaton Budapestre vigye – ott pedig a siketnémák intézetének udvarán létesített táborban helyezze el őket. A Columbus utcai tábor a kiváltságosok tábora volt, mert lakóival a többi táborokhoz képest emberségesen bántak. Öt főből állt az SS-őrség, amely többek között a visszaélések ellen is igyekezett tenni.²¹⁰

Lőb László akkor 14 éves volt, és 2008-ban megjelent könyvében így emlékezett: „Igyekeztünk nem olyan benyomást kelteni, mintha sárga csillag²¹¹ nélküli zsidók lennénk, de minden pillanatban azt vártuk, hogy letartóztatnak, miközben sietve átvágtunk az ellenséges városon a Kolombos utcai táborhoz... Az SS-őr egy pillantást vetett apám cédulájára, aztán kinyitotta a kaput és intett. Kétségbeesett házárdjáték volt ez, amelyre néhányan, beleértve apámat is, hajlandóak voltak vállalkozni, míg sokan mások, akik nem tették, meghaltak. De abban az időben senki sem láthatta előre a dolgok kimenetelét... Emlékszem egy nagy tornateremre, egy kisebb villára és számos faházra egy árnyas kertben, ami egész idilli lehetett volna, ha nincs tele feszült és aggodalmas emberekkel. A Kolombos utcában éltem át a legrosszabb légitámadást. A szövetséges gépek éjjel jöttek, nekünk pedig rögtönzött kunyhóinkban kellett maradnunk, mivel nem volt menedékhely. A közeli szirénák üvöltésével kezdődött, majd hamarosan nehézbombázók zümmögése következett. Teljes sötétségben ültünk, miközben záporoztak a bombák, menthetetlenül megismételve egy dallamot, amely hosszú füttyel kezdődött, egy pillanatnyi mély csenddel folytatódott és süket robbanással végződött. Ahogy közeledtek a repülőgépek, a sípok egyre hangosabbak lettek, a szünetek baljósla-

²⁰⁸ Lévai 1947. // Szita 2005. 51. // Komoróczy 2012. II. 734–739.

²⁰⁹ Kanizsai 1945. // Szilágyi 2000.

²¹⁰ Lévai 1947b. // Molnár 2000. 183–197. // Braham 2007. 439., 604.

²¹¹ A sárga csillag, a Dávid-csillag ősi jelkép, Izrael állam nemzeti jelképe. A Dávid-csillag előtt a menóra, a zsidó Templom hétágú mécsesstartója volt az általános zsidó jelkép. A Dávid-csillag jelentése héberül nem 'Dávid-csillag', hanem 'Dávid pajza' (mágén Dávid). Ez a kifejezés a hagyományos imarendben is szerepel. Egyes zsidó legendák Dávid király pajzsának különleges védőerőt tulajdonítottak. Arról azonban nem volt a hagyományban egyetértés, pontosan hogyan is festett ez a pajzs, és milyen ábra volt rajta. Mások szerint itt nem egy konkrét tárgyról volt szó, hanem Isten védelmező erejéről. (Forrás: Takács 2015.)

többak, a robbanások pedig egyre hevesebbek, amitől a föld úgy remegett, mint egy földrengés. A dallamot ma már a háborús filmek közönsége ismeri, de ez nem film volt, és én biztosan nem szoktam hozzá. Remegtem és nyöszörögtem, és apám semmiben sem tudott segíteni. Végül mégis vége lett és sértetlenek voltunk, de a mai napig összeszorul a gyomrom egy pillanatra, amikor hallom, hogy egy gyári sziréna műszakváltást jelent be. 1944. június 30-án a Kolombus utcában tartott csoport apámmal és velem együtt Bergen-Belsenbe indult, bár természetesen egyikünk sem hallott róla, és nem tudta, hogy ez az úti cél.”²¹²

Kanizsai Dezső jelentésében, amely 1946-ra vagy 1947-re tehető, a következőképpen emlékezik: 1944. június elején a Mexikói út 60. szám alatti Izraelita Siketnéma Intézetbe Kolozsvárról több száz bevagonírozott zsidót hoztak. Körülbelül 4-500 egyént, főképpen egész családokat. Ezek úgy kerültek más előírás alá, mint a vidékről akkor már nagyrészt eldeportált zsidók, mert dr. Kasztner Rezső kolozsvári újságíró több társával együtt megtalálta az összeköttetést a Gestapóhoz, s egy *Sonderlagert*, azaz különleges tábort rendeznek be.

A *Sonderlager* egy nagyobb náci altábor típus volt, ahol olyan foglyokat helyeztek el, akiket ellentétben más fogvatartottakkal eltérően (kivételezettként) kezeltek. Az itt fogva tartottaknak nem kellett dolgozniuk.

A táborból német védelem mellett lehetett kijutni a svájci határig, onnan pedig szabadon mehettek a foglyok Palesztinába.²¹³

A Hain Péter-féle²¹⁴ politikai rendőrséggel szemben védelmet jelentett az SS-őrség („az őrök éppen olyan precízen teljesítették a parancsot, ahogyan az ellenkezőjét is megtették volna”²¹⁵). A táborból ki lehetett menni, de bemenni csak az őrség engedélyével volt szabad. Aki úgy élte át a *Sonderlagert*, hogy nem tudott Auschwitz gázkamráiról, az természetesen a békebeli polgári otthonához viszonyítva rettenetesnek és reménytelennek látta a helyzetét. Ezek az emberek nem tudták, hogy kivételezettek. Innen és még másik két (Aréna úti, Bocskai úti) táborból 1944. június 30-án 1684 főt vagoníroztak be. Portugália és a reménybeli Palesztina helyett a németországi Bergen-Belsenbe vitték az első és egyetlen „Kasztner-vonatnak” nevezett szerelvényt.

²¹² Löb 2009. 57–63.

²¹³ ÁBTL 3.1.9. V-129355/73-75. – Kanizsai Dezső jelentése 1946-ból vagy 1947-ből származik.
²¹⁴ Varga 2012. // *Múlt-Kor. Történelmi portál*, 2012. március 30.)

²¹⁵ Löb 2009. 61-63. // ÁBTL-3.1.9. V-129355 38.

A Kasztner-vonat kérdés egyik szakértője, Thomas Rahe, 1683–1690 közé teszi az „utasok” létszámát. A bergen-belseni tábor volt az első átalakított birodalmi hadifogolytábor, „amelyben tízezer fontos kapcsolatokkal rendelkező cserezsidót kívántak egybegyűjteni”.²¹⁶

Egy 1953-ból származó vizsgálati dosszié dr. József (Fisch) András kihallgatását rögzítette. Dr. József (Fisch) 1944-ben a Zsidó Tanács postacsoportjánál tevékenykedett.

Zsidó Tanács: Amikor a nácik a zsidókat gettókba kényszerítették, a közösség prominens tagjaiból állók tanácsokat hoztak létre, hogy alapvető szociális szolgáltatásokat nyújtsanak a gettó lakói számára, kapcsolatot tartsanak a német hatóságokkal, és gondoskodjanak a náci parancsok és előírások végrehajtásáról. A Gestapo parancsára 1944. március 20-án – a német megszállást követő napon – összehívott (és a Gestapo tisztjeinek fegyveres fenyegetésének részvételével megtartott) hitközségi gyűlésen a német hatóságok kiadták az első utasításukat. Ennek értelmében Országos Zsidó Tanácsot kellett alakítani. A tanácsot német ellenőrzés alá vonták, és így gyakorolták a magyar zsidóság feletti hatalmukat. A kényszerűségből alakult országos hatáskörű vezető szervezet elnöke Stern Samu volt. (Forrás: *Tények a holokausztról* é. n. // *Magyarország* 1996.)

A kihallgatáson a Zsidó Tanács és abban működő személyek 1944. évi tevékenységére kérdeztek rá: „A németek által biztosított Columbus utcai gettóba lett elhelyezve. Ez a gettó a Zsidó Tanács területéhez tartozott, amely magába foglalta a siketnéma intézetet is, ami a hitközség alapítványa volt. [...] A gettót német fegyveres őrség biztosította a külső behatolások ellen. A gettó parancsnoka Kanizsai Dezső volt, a siketnéma intézet korábbi igazgatója.” dr. József (Fisch) járt a Columbus utcai táborban, amikor levelet vitt dr. Kapos Vilmos orvosnak, és több ott-tartózkodó személyt is megnevezett: dr. Pfeiffer Izsák monori főrabbit, Horovicz szombathelyi főrabbit és dr. Frenkel Jenő szegedi főrabbit. „A tábor látogatásakor értesültem arról, hogy Kanizsai a vezető és nehéz pénzért lehet csak bejutni...”

E tanúvallomáson kívül volt még egy visszaemlékezés, amely a tábor és az intézmény vezetőjeként nevesíti Kanizsai Dezsőt.²¹⁷ Ugyanakkor

²¹⁶ Molnár 2002. 183–197. // Rahe 2014. // Szécsényi 2019b.

²¹⁷ ÁBTL -2.1.-VI/74 (V-111788) // ÁBTL- 2.1 - VI/74 - V-111788- 167-1454/1953 39–42., 147., 174–175. – dr. József (Fisch) András Vizsgálati dosszié // Rokob 2007b.

Kanizsai Dezsőről is bekértek úgynevezett „operatív anyagokat”,²¹⁸ melyek hiányában „környezettanulmány készítését rendelték el”.

Környezettanulmány: A Belügy Minisztérium (BM) és az Államvédelmi Hatóság (ÁVH), időszakában az operatív munka egyik (elsődleges) típusát jelentette a megfigyelés, amelynek szerves része volt a környezettanulmány készítése. Ez valójában a szemmel tartott egyén személyének, környezetének, politikai beállítottságának, családi, munkahelyi körülményeinek hosszabb időn keresztüli megfigyelését jelentette. Ideális esetben a munkát nem egy ember végezte. (Forrás: Müller 2014.)

Ennek elrendelése egyben felderítést és priuszlap kiállítását is jelenthette. Dr. Kanizsai Dezső ekkor a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola oktatója és a Logopédiai Tanszék vezetője volt. 1953-ban vélhetően az ÁVH megfigyelése alatt állt.²¹⁹

A Mexikói út 60. szám alatti épület és kertje, valamint a Columbus utca 46. számú telek összefüggésben álltak egymással. 1917-től a Columbus utca 46. szám alatt álló (31626 h. sz.) telket a Taub Salamon Alapítvány nevére jegyezték be, amely a Pesti Izraelita Hitközség gondozásában volt.

Taub Salamon (1822–1897): filantróp, termény- és bőrkereskedő, 1875-től magánzó. Agglegényként szerényen, egyszerűen, a társadalomtól visszavonulva élt. Vagyonának javarésztét jótékony célokra ajánlotta fel. Feltűnést keltő végrendeletében, miután bőven gondoskodott rokonairól, kisebb-nagyobb alapítványt, illetve adományt hagyományozott majdnem minden budapesti zsidó jótékony egyesületnek és intézetnek. Így jutott 20 000 forint az Izraelita Siketnémák Intézetének, 500 forint a Vakok Intézetének, és három nagy alapítványnak egyenként csaknem 200 000 forint, a Bródy Adél Gyermekkórháznak, a tervbe vett izraelita Vakok Intézetének és a fölállítandó zsidó felekezeti gimnázium alapítványai javára. A korabeli lexikon Taub Salamont Fochs Antal nagyságához hasonlította. (Forrás: *Pallas Nagy Lexikon*. XVIII. kötet. 673. // Háromnegyed millió jótékony célra. *Pesti Napló*, 1897. június 12. 10. // A két jötevő, *Egyenlőség*, 1897. 16. évf./24. sz. 8–9. // Gerő 1897 // Grünvald 1932. 16–19.)

²¹⁸ Ezt az 1953. március 4-ével, az ÁVH VI. főosztálya által (ÁBTL -2.1.-VI/74/a V-111788/1/26) készített iratából lehet tudni.

²¹⁹ ÁBTL -2.1.-VI/74/a V-111788/1/26.

A hitközség választmánya 1917-ben rendkívüli közgyűlést tartott. Az előterjesztések között szerepelt, hogy a Taub Salamon-féle hagyaték (amely ekko-ra közel 500 000 koronára gyarapodott) ügyében az alapítói szándék és az okiratban lefektetettek mentén a közgyűlésnek döntést kellett hoznia a Wechselmann-féle vakok iskolája mögötti Columbus utcai telek megvásárlásáról (706 60/100 négyszögöl). A Mexikói út 60. alatti telek megnövelésével egy vakokat foglalkoztató intézetet kívántak alapítani. A telken egy kis ház állt. A választmány javaslata az volt, hogy az alapítvány terhére, a 85 000 korona vételárat fogadják el, és vásárolják meg a vakok számára az ingatlant.²²⁰

Adler Simon a Wechselmann-féle vakok iskolájának konkrét tervezését megelőzően, már 1894-ben felismerte, hogy a gyakorlati és az iparoktatásról, valamint a foglalkoztatásról is gondoskodni kell. Igazgatóként elképzelésével megkereste a hitközséget, és meggyőzte arról, hogy a Taub-féle hagyatékból vásárolják meg a közvetlen telekszomszéd telket, és a rendeltetést nélkülöző kisebb alapítványokból, valamint Wechselmanné adományából 450 000 korona költségen ipari foglalkoztatót építsenek.

Adler Simon 1913-ban megjelent írásában foglalta össze a vakokat foglalkoztató intézet létrehozásának addigi előkészületeit. Baumgarten Lajos (vezérlőbizottsági elnök) „hozzájárulásával felterjesztést intéztem a hitközség előljáróságához egy vakokat foglalkoztató intézet létesítése ügyében, hol az intézetből kikerülő növendékek, nemkülönben a felnőtt korukban megvakultak foglalkozást nyernének és így kenyérkeresethez juthatnának. (Mellesleg megjegyzem, hogy a mi intézetünkben az ipari oktatás már szeptemberben megkezdődik és minden növendék három évig részesül majd ipari oktatásban és így a mi növendékeink, már mint tanult iparosok lépnének át a foglalkoztatóba.) [...] Az említett felterjesztésben az új intézet létesítését az 1897. évi június 6-án elhunyt Taub Salamonnak egy zsidó vakok intézete részére tett hagyományából, továbbá a Böhm Leonóra-féle alapítványból véltük megvalósítandónak. [...] Hitközségünk előljárósága, mint minden nemes eszmét, a vakok foglalkoztatójának eszméjét is felkarolta és maga részéről megvalósítandónak találta, minek az 1909. évről kiadott jelentésében a következő szavakban ad kifejezést: »Wechselmann-féle vakok intézete kiegészítését képező felnőtt vakokat foglalkoztató intézetet létesítünk.« Az eljárás a kormányhatóság jóváhagyásáért folyamatban van. Baumgarten Lajos elnök fölkererte a hitközség

²²⁰ *Egyenlőség*, 1917. december 15. 8–9.

előjáróságát, hogy az intézettel szomszédos telket a foglalkoztató számára vásárolja meg. Alapos tehát a reményünk, hogy három év múlva, midőn a Wechselmann-féle intézet első növendékeit kibocsájtja, a hitközség előjárósága által tervbe vett foglalkoztató már készen lesz és ezzel, nemkülönben a *chevra kadisa* által elaggott vakok részére létesítendő menházzal a zsidó vakok segítésének kérdése a legalaposabban meg lesz oldva.”²²¹

A Pesti Izraelita Hitközség mint a Taub Salamon Alapítvány (Vakokat Foglalkoztató Intézeti Alapítvány) és a Wechselmann Alapítványok kezelője, megvásárolta a Columbus utca 46. szám alatti telket. Attól kezdve két telek azonos célt volt hivatott szolgálni. Az első világháborút követő elszegényedés miatt azonban Adler terve nem valósult meg.²²² A feltárt dokumentumokból egyértelműen megállapítható, hogy a Wechselmann-féle vakok alapítványa és a Taub Salamon Alapítvány is a Pesti Izraelita Hitközség kezelésében állt.²²³ Arról, hogy a Columbus utcai telket 1917 és 1943 között mire használták, kevés információ került elő. Az egyik iskolai évkönyvből az tudható, hogy 1930-tól a területen zöldségkertészetet alakítottak ki, amelyben siketnéma fiatalokat foglalkoztattak. A második világháborút követően a Columbus utcai telekrészen álló kis házat leány árvaházként és napközi otthonként használták.²²⁴

A két egymással szomszédos telek (Mexikói út 60., Columbus utca 46.) így lehetett egységben a Pesti Izraelita Hitközség, majd a Zsidó Tanács fennhatósága alatt. A Mentőbizottság az itt működő vakok és siketnémák iskolája infrastruktúrájának háttérével tudta megszervezni a tábor működését. A tábort a tényfeltáró dokumentumok és publikációk többféleképpen nevezték: kivándorlók vagy menekülők tábora, internálótábor, kiváltságosok tábora, Kasztner-tábor, gyűjtőtábor, vagy a Nemzetközi Vöröskereszt (VKNB) védett tábora. A mai történetírás leggyakrabban Columbus utcai táborként jelöli.

A Kolozsvárról származó Devecseri László építész-mérnök a telken egy 210 személyt befogadó, fából készült barakkot emelt, amelyben emeletes priccseket alakítottak ki.²²⁵ A Kasztner Rezső életéről és tevékenységéről szóló dokumentumfilmben (2006) nyilatkozott Devecseri is.²²⁶ Elmondta, miképpen került kapcsolatba a Columbus utcai gyűjtőtáborral és az egyetlen Kasztner-vonattal miképpen menekült meg. Beszél a Kasztner Rezsővel való találkozásról, amelyre 1944. április végén került sor Kolozsvárott. Kasztner a Mentőbizottság veze-

²²¹ Adler 1913.

²²² KF 1930.

²²³ BFL - XV.37.c - 13683 - 31626 // *Fővárosi Köz-löny*, 1918. 29. évf. Tárgy-mutató 172. 63. // Há-romnegyed millió jótékony célra. *Pesti Napló*, 1897. június 12. 10. // Konrád 2001.

²²⁴ ÁBTL - 2.1. - VI/74 (V-111788) // Kanizsai 1948. // Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár Fo-tótár 1948. <http://collections.milev.hu/exhibits/s/how/oktatas>.

²²⁵ Szita 2005. 55. // Ko-moróczy 2012. II. 10–17. // Lőwy 2017.

²²⁶ Bubryák–Radó 2006.

tőjeként kereste fel, mert tudta, hogy Devecseri egy keresztény társával és barátjával előregyártott fabarakkokat készít a magyar katonaság számára. Raktárukban 10–15 barakk állt használatra készen. „Tudok-e segíteni rajtuk – szól Devecseri visszaemlékezésében –, mert Eichmann-nak az a feltétele egy mentőakcióhoz, hogy egy táborba összegyűjthesse azokat a zsidókat, akiket menteni akarnak.”²²⁷ A kolozsvári gettóból először 388 új táborlakót hoztak, de azután a létszám fokozatosan növekedett. A második Palesztinába induló transzportra várakozók száma 1944 novemberében már 3600 főnél is több volt. A telken három új barakkot építettek, sőt a betegek és gyengélkedők számára is felhúztak egy huszonöt ágyas barakk-kórházat a kertben. A táborban több orvos is volt. A barakk-kórházat dr. Stern Vilmos, a kolozsvári kórház főorvosa vezette.

²²⁷ Böhm 2000. // Bubyák–Radó 2006.

Dr. Stern Vilmos 1891-ben Nagyenyeden született. Tanársegéd a kolozsvári egyetemen, majd az első világháborúban a szebeni hadtest orvoslaboratóriumának vezetője. Erdély egészségügyi felügyelője. 1930-as évek elejétől a Kolozsvári Zsidó Kórház laboratóriumának vezetője. Megalapította a Therápia-laboratórium című műintézményt. A Zsidó Kórház Egyesület vezetőségének 1937-től tagja. (Forrás: Újvári szerk. 1929.)

Szita Szabolcs arról is beszámol, hogy az egyre növekvő létszám miatt az épületben lévő tornatermet is elszállásolásra használták. A teremben 110 ember aludt. Ezt megerősítette Danszky Péter túlélő visszaemlékezése is. Az épület alagsorának néhány helyiségét is használták és ideiglenes szállásként katonai és rendőri alakulatok is igénybe vették. Nagy valószínűséggel lefalazták az alagsori folyosó tornaterem felőli részét, és minden szinten felhúztak egy-egy elválasztófalat, amelynek nyomai a terrazzoburkolaton mind a mai napig láthatók. Húszan laktak a gépházban, amely az épület ka-

A választófal helyének nyomai még ma is láthatók

A Columbus utcai
tábor barakképülete
(1944)

A Columbus utcai
kert villája 1948-ban.
A háttérben
a Wechselmann-ház

zánháza és szenespincéje is volt egyben. Ezenkívül negyven személyt a kerti kisházban (villában) helyeztek el.²²⁸

A nyilasok és a rendőrök 1944 decemberében heteken át razziáztak. A védett házakat sem kímélték, pedig tudniuk kellett, mit jelent a Nemzetközi Vöröskereszt védnöksége, amit a Wechselmann-ház Komoly Ottó közbenjárását követően kapott meg. A Columbus utcai tábor és a Mexikói út 60. számú épületben lakó hallássérült (siketnéma), vak és mozgássérült (nyomorék) gyermekek otthona sem mentesült a nyilasok brutalitása alól.²²⁹ A védelem ellenére védtelenné váltak, mert már érvényben volt a Vajna Gábor nyilas belügyminiszter által kiadott 8935/1944. rendelet, melynek értelmében 1944. december 2-ig be kell fejezni a csillagos házak és a még működő gyűjtőtáborok kiürítését és a gettóba történő átköltöztetést.²³⁰ A gyűjtőtáborban tartózkodók deportálásának szándékával érkeztek a rendőralakulatok és a nyilas csoportok december 3-án a Mexikói útra.²³¹ A nemzetközi védelem ellenére a nyilasok december 3-án megszállták a Columbus utcai tábort és a zsidó siketnémák intézetét.²³² Az intézetben és a táborban maradtak — akiket 1944. december 3-án nem hurcoltak el a KISOK-pályára, nem gyilkoltak le a helyszínen, vagy nem kísérték a zuglói nyilasok székházába (Thököly út 80.) – közül többeket (valószínűleg csak a siketnéma gyerekeket), Kanizsai Dezsővel együtt 1944. december 12-én a budapesti gettóba kísérték.²³³ Az épületben december 12-ét követően is maradtak még (hátrahagyottak) üldözöttek és menekültek, akik ott éltek meg a felszabadulást.

A budapesti Izraelita Siketnémák Országos Intézetéről szóló angolul megjelent tanulmányában Frojimovics Kinga feldolgozta Izráel Deutsch (Dunai Imre) emlékiratát, amelyet lánya, Eleanor C. Dunai jelentetett meg. Deutsch arról is beszámolt, hogy a vészkorszak ideje alatt Kanizsai Dezső vigyázott a rábízott gyerekekre: gondoskodott róluk, és mindent megtett annak érdekében, hogy túléljék ezt a szörnyű korszakot. Miután a nyilasok Kanizsait és egy csoport siketnéma diákot a gettóba vitték, Kanizsai igyekezett együtt tartani a gyerekeket. Éheztek, és a túlzsúfoltság, valamint a víz hiánya és a higiénia állapot miatt mindannyian tetvesek lettek, és sokan közülük megbetegedtek – legtöbbször pedig legyengült. Amikor a budapesti gettó felszabadult, akkor Kanizsai Dezső összegyűjtötte tanítványait és velük együtt visszatért az intézetbe. Voltak, akik alig tudtak járni, de az igazgató „visszavitt minket a teljesen kifosztott üresen hagyott épületbe”. Mindezt úgy

²²⁸ Szita 2005. 55. //

Lőwy 2017. 213–216.

²²⁹ Braham 2007. 952., 1088–1092. // Máthé 2013. 140.

²³⁰ Kanizsai 1945. // Máthé 2013. 142.

²³¹ ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/25. 105–107.

²³² Kanizsai 1945. //

Lévai 1946. 238.

²³³ Lőb 2009. 227. //

Benedek 2011. 83. // Frojimovics 2017. 67–84. // Huhák 2018. 243–295., 252. //

www.szombat.org/archivum/a-pesti-getto-1944-iv-resz Letöltve: 2020. július 21. // Bányai-Frojimovics-Gombocz 2017. 28.

írta meg Deutsch (Dunai), hogy Kanizsai Dezső pedagógiai tevékenységével kapcsolatban ambivalens érzelmei voltak.²³⁴ Ezekről az érzelmeiről és Kanizsairól a visszaemlékezését összefoglaló 2002-ben megjelent könyvben így írt: „Az iskolában élt a gyerekekkel együtt. Zsidó volt, mint a legtöbb tanácsadó és tanár. Könnyen észrevehető volt magas, nagy testével, mogyoróbarna szemeivel, vörös csíkos fehér hajával és nagyon világos bőrével. Mindig ugyanazt a háromrészes öltönyt viselte fehér csíkos inggel és nyakkendővel. [...] Kanizsai szigorú, időnként könyörtelen fegyelmező volt, más tanárok is követték a példát, verték és megalázták a gyerekeket.” Dunai (Deutsch) szerint Kanizsai „önző ember volt”.²³⁵

Frojimovics Kinga mellett Bányai Viktória és Gombos Eszter munkáján, valamint a zsidó árvaházi gyermekek tanúságtételein alapszik a *Vészkorszak árvái* című 2020-ban megjelent könyv. Ebben beszámolnak arról, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt lévő zsidó fenntartású intézmények gondozottjait (közel 6000 gyermeket és felnőttet) a gettóba kellett költöztetni. A magyar hatóságok megkezdték az átköltöztetést: a „nyilas kormányt a semleges országok nem ismerték el, így a velük kötött megállapodás érvénytelen. [...] A Zsidó Tanács kényszerűségből a gettóba érkező gyerekeket a Klauzál tér 11-ben, a vásárcsarnok háromemeletes lakóház részében helyezte el. A Klauzál téri összevont gyermekotthon házparancsnoka dr. Kanizsai Dezső, a Siketnéma Intézet igazgatója lett, aki a gondozása alatt álló siketnéma gyerekekkel együtt volt a gettóban. A hatóságok folyamatosan újabb és újabb gyermekcsoportokat vittek a gettóba. December 24-én például 300 gyerek érkezett oda, akiket a Zsidó Tanács Kanizsai gondjaira bízott a Klauzál téri házban.”²³⁶

A jelentésben hátrahagyottakról nem esik szó, ugyanakkor voltak olyan személyek (gyerekek, felnőttek), akik az épületben maradtak. Három mozgáskorlátozott (nyomorék) fiatal [Bóhm Sándor (13 éves), Földi (Weisz) Tibor (16 éves) és Fröhzeintig Ferencné (született: Reizmann Erzsébet) (29 éves)] és a vakokat gondozó Reich Paula 1966-ban tett tanúvallomásaiból tudható, hogy december 12-ét követően ők, valamint társaik (létszám nem ismert) voltak azok a hátrahagyott személyek, akik a felszabadulást a Wechselmann-házban éltek meg. Hogy a hátrahagyottak a szovjet csapatok bevonulásáig (1944. december 12. – 1945. január 9–17.) hányan és hogyan éltek, azzal kapcsolatban nem került elő visszaemlékezés.²³⁷

²³⁴ Frojimovics 2017.

²³⁵ Dunai 2002. 10–11., 39., 76–77., 80.

²³⁶ Kanizsai 1945. // Bányai–Frojimovics–Gombos 2017. 28.

²³⁷ ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/ 24. 73–74. // ÁBTL 3.1.9.

153.693./8/26. 110–111. // ÁBTL 3.1.9.

153.693./8/26. 112–114.

Vasárnap délelőtt (1944. december 3.) a nyilas vezetés az akkori Tisza Kálmán téri Városi Színházba (ma: II. János Pál pápa tér) partizán gyűlést hirdetett, ahol az antifasiszta ellenállás robbantást hajtott végre. A szórványos és eleve vereségre ítélt ellenállási megmozdulásokat a nyilasok ürügyül használták a zsidóság elleni hadjáratukra.²³⁸ Az ilyen és ehhez hasonló események és a szovjet csapatok előnyomulásának közelsége az akkor uralkodó zavaros helyzetben kellő ürügyet szolgáltathattak a vérfürdőre, amit a nyilasok a Mexikói út 60.-ban hajtottak végre. Születtek olyan publikációk, melyekben azt állítják, hogy „a táborlakók közül többen fegyverrel rendelkeztek és ellenállásba kezdtek. A nyilasok túlereje felülkerekedett, és a tábor vezetőit a helyszínen agyonlőtték.”²³⁹ Az általam feldolgozott népbíró-sági periratok közül egyik sem szólt a táborlakók ellenállásáról, pedig a vádlottaknak jó lehetőség lehetett volna a vérengzést elindító első lövéseket és a tábor fegyveres megtámadását a táborlakók fegyveres ellenállására fogni. A feltárt okmányokból az állapítható meg, hogy a lövöldözés és a tábor vezetőinek legyilkolása több forrásból igazolhatóan megtörtént, de arra vonatkozó állításokat a tanúvallomások és a periratok sem tartalmaztak, hogy táborlakók fegyveres ellenállást tanúsítottak volna.²⁴⁰

Az épületben és a táborban tartózkodók ekkor már pontosan tudhatták, hogy a tábor kiürítése, a deportálás valamelyik megsemmisítő tábor felé vezet, így nagyon sokan választották az elhurcolás előtti sorakozó helyett az épületben bujkálást, ahol számtalan olyan hely volt (a két padlástér vagy a pince), ahová elrejtőzve az emberek abban reménykedhettek, hogy a nyilasok nem találják meg őket.

„Direkt félek minden új naptól, mert nem tudom, milyen újabb és újabb intézkedéseket fog hozni, ami ellen kell legközelebb felkészülni.”²⁴¹ Az idézet a Budapest Főváros Levéltára (BFL) által a *Falba zárt sorsok. Házak és emberek* című kiállításról származik, amely a Kasztner-vonaton megmenekült családok némelyikét mutatta be. A kiállításról a Budapest Főváros Levéltára kiadásában egy ismertető füzet is megjelent, és róla egy recenzió is született. A kiállítás rendezői külön tárlóban idézték meg a Columbus utca 46. és a Mexikói út 60. számú ház területén történtek dokumentumait.²⁴²

A remény fenntartása érdekében meg kellett szervezni a tábor mindennapi életét.²⁴³ Közös főzést és étkezést szerveztek, írja Devecseri Szidónia: „Tömegfőzés (reggel feketekávé, délben főzelék, este ugyanaz),

²³⁸ ÁBTL 3.1.5 O- 14937 /2 87–90. // Máthé 2013. 97.

²³⁹ Kanizsai 1945. // Frojimovics–Komoróczy–Pusztai 2015. II. 570.

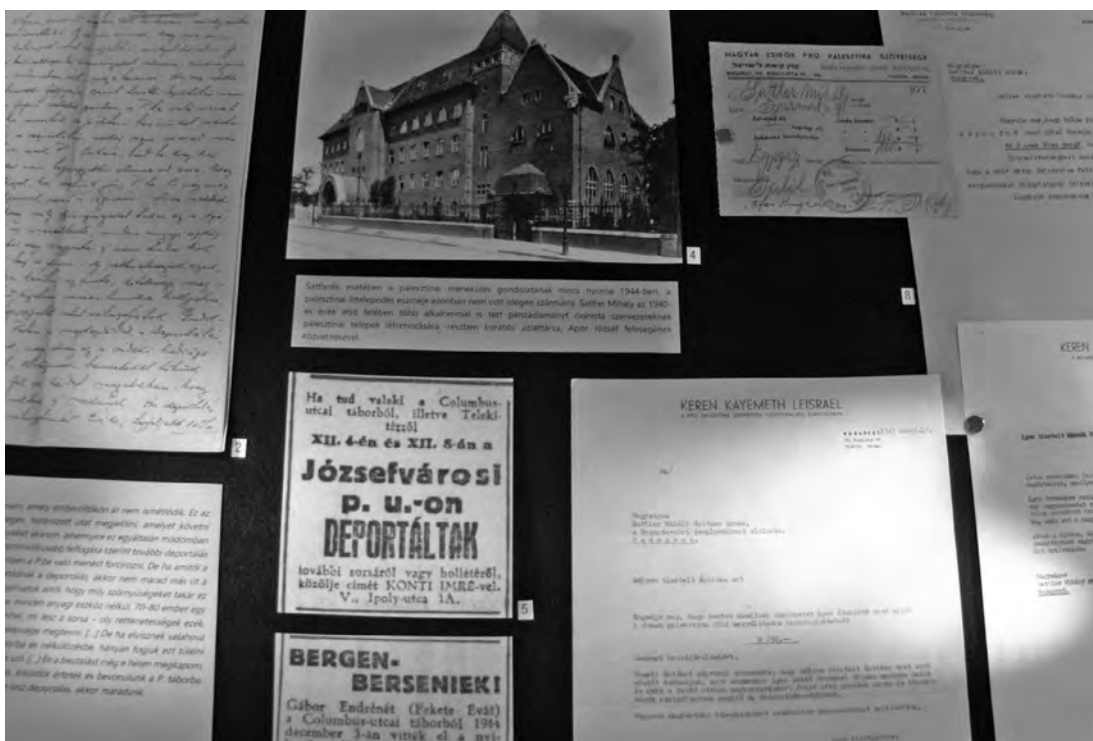
²⁴⁰ Kanizsai 1945. // Máthé 2013. 142.

²⁴¹ Sattler Tamás naplója (1944. október 23.). *Falba zárt sorsok. Házak és emberek*. Kiállítás. Budapest Főváros Levéltára (BFL), 2019.

<https://bparchiv.hu/galeriak/falba-zart-sorsok>.

²⁴² Uo. // *Budapest–Bergen-Belsen–Svájc* 2000. 4–96. // Szécsényi 2021.

²⁴³ Szita 2005. 55.

**A Falba zárt sorsok.
Házak és emberek
című kiállítás tárlója
(2019–2020)**

de jóízűen elkészítve, mindenki által főzve.”²⁴⁴ A táborban a rabbik is-
tentisztelet tartottak, héber nyelvtanfolyamot indítottak, az iskolás-
korú gyerekeket is foglalkoztatták. Tudományos előadásokat szervez-
tek, és közben a cionizmusról és az új hazáról is tartottak előadásokat.
Műhelyeket és raktárakat, valamint közösségi mosodát létesítettek.
A közös költségek egy részét a táborlakók fedezték, akiknek létszáma
időközben hatszáz fölé nőtt.²⁴⁵ A táborban jóléti bizottságot hoz-
tak létre az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció (OMZSA) támogatá-
sával. Foglalkozni kellett a táborlakók lelki gondozásával, valamint ke-
zelné a tábori összefogást és túlzásfólytságot. A volt újpesti rabbi,
Murányi Miklós, dr. Meron Menahem név alatt 1994-ben megjelent írá-
sában visszaemlékezett, hogyan szervezték meg a Columbus utcai tá-
borban a mindennapi életet: „Én az újpesti gettóból kerültem a kie-
meltekkel együtt a Columbus utcába anélkül, hogy előzőleg bármi
tudomásom lett volna ennek létezéséről. Boldogult apósom Tisch Jenő
rajta volt a rákospalotai listán, bár ő sem tudott erről. A békásmegyeri
téglaágyban a Tisch család engem mint fiát és anyámat mint nővért
vette magához, és így kerültem velük együtt július 6-án a pesti védett

²⁴⁴ Devecseri 1944.

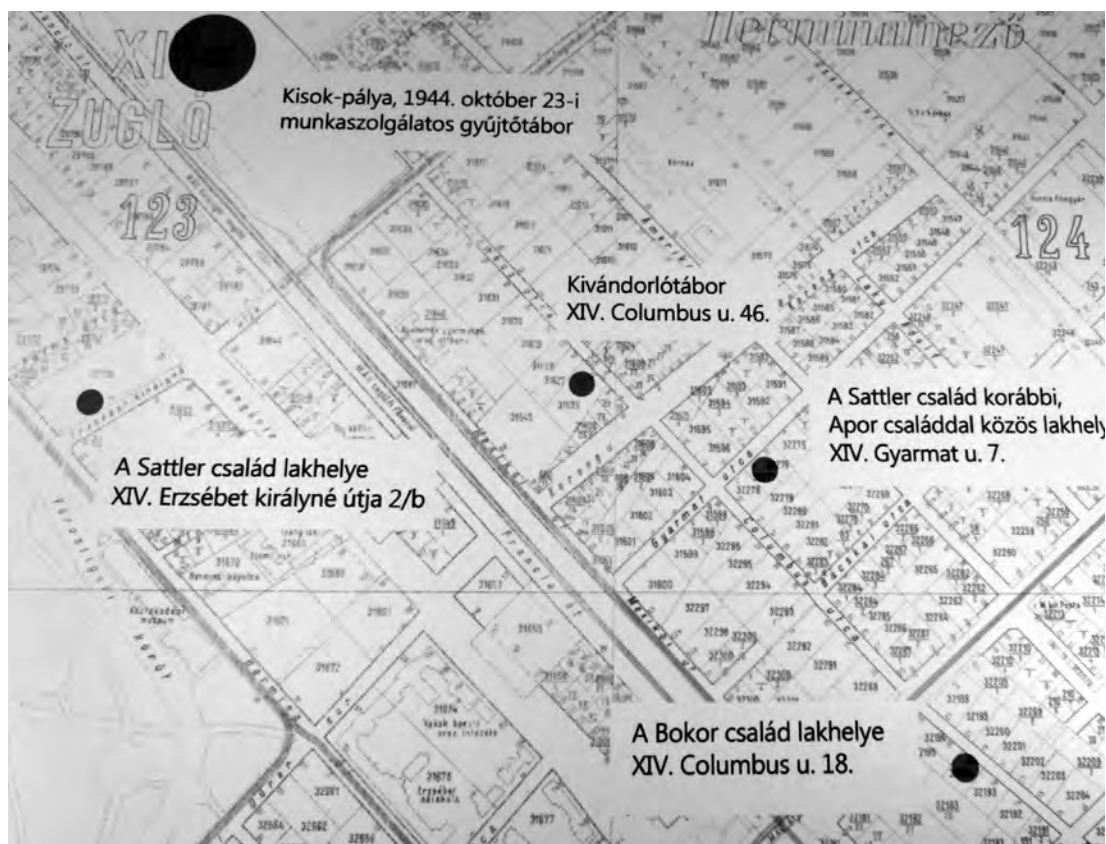
²⁴⁵ Szita 2005. 55.

lágerbe. Miután abban a tudatban voltunk, hogy mindannyian *Erec Jisráélbe* megyünk, én Murányi Miklós, és a menyasszonyom Tisch Éva megtartottuk az esküvőt július 14-én, ott a táborban.

Erec Jisrael (héber): Izrael földje, a zsidó őshaza. „Mert aki errec Jisráélben lakik, az olybá vétetik, mint akinek van istene, aki pedig errec Jisráélen kívül lakik, az olybá vétetik, mint aki istentelen, amint azt az írás is mondja” (Mózes III. 25,38). (Forrás: Zsidó Ismeretek Tára https://zsido.com/fejezetek/talmud-a-szent-foldi-letelepedes-torvenye/#_ftn2.)

Magam írtam meg a *ketubát*, a házasságlevelet, és a később mártírhaltalt dr. Pfeiffer Izsák monori főrabbi végezte el az esketési szertartást. Nászajándékkul egy egész kenyeret kaptunk. A kézzel írt *ketubát*, dr. Pfeiffer aláírásával, ma is kegyelettel őrzöm. A tábor a siketnémák

A Columbus utca és környéke 1944-ben

intézetében, Kanizsai igazgató és a kolozsvári Bernstein vezetésével »önkormányzati« jogokat élvezett. Ennek keretében én mint rabbi jelölt a prédikációkon kívül több más diákkal együtt »gimnáziumot« állítottunk fel a táborban lévő gyermekek számára. A nyilas puccs után az SS elhagyta a tábort, és a kapun lévő vöröskeresztes táblától reméltük, hogy megvédi az időközben kétezer vagy ennél több főre szaporodott táborlakót. December 3-án a nyilasok felszámolták a tábort, és vezetőit agyonlőtték. Az idősek és a gyerekek a pesti gettóba kerültek, a fiatalok pedig a Józsefvárosi pályaudvar vagonjaiba.”²⁴⁶

Kezdetben az őrizetet csak egy öt főből álló SS-osztag biztosította. Emberi bánásmódra kaptak parancsot, és azt be is tartották.²⁴⁷ Az első *alija* szállítmány június végén, 1944. június 30-án éjszaka indult el.

Az *alija* (היילע) az Izrael földjére (illetve 1948 óta Izrael államba) történő zsidó bevándorlás.

A résztvevők egy jelentős csoportja (pontos adatokat nem tudni) a Columbus utcai táborból került ki. A rákosrendezői vasútállomásra gyalogtak, és ott még úgy tudták, hogy Palesztinába utaznak. A vonat sokat vesztegelt a Ferencvárosi és a Kelenföldi pályaudvarokon, ahol újabb csoportokat zsúfoltak a már akkor is teli vagonokba. Úgynevezett potyautasok is kerültek a vonatra nagy számban. A 35 vagonos szerelvény utasai (1683–1690 fő) úgy tudták,²⁴⁸ hogy 8-10 nap alatt Spanyolországba érkeznek, onnét pedig Palesztinába mehetnek tovább.²⁴⁹ Otto Adolf Eichmann vezette őket, a zsidódeportálások egyik fő szervezője. Gyakran nevezik a Harmadik Birodalom hóhérijának. A vonatot „árumintának”, máskor „mintavonatnak” nevezték.²⁵⁰ A vonaton helyet kaptak a cionista vezetők, rabbik, de a szerelvényen utazott Szondi Lipót is, valamint a Mentőbizottság vezetői közül Kasztner Rezső felesége, Joel Brand több hozzátartozója, Szilágyi Ernő, és Komoly Ottó leánya, Lea.

²⁴⁶ Kanizsai 1945. // Merőn 1994. 4.

²⁴⁷ Szita 2005. 55–56.

²⁴⁸ Szita Szabolcs szerint 1684 fő, Bergen-Belsenben viszont 1683 főt tartottak nyilván. // Rahe 2014.

²⁴⁹ Braham 2007. 1045–1047.

²⁵⁰ Murray é. n. // Holocaust Encyclopedia <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/adolf-eichmann>. Letöltve: 2019. október 10. // Szita 2005. 75.

Szondi Lipót (Nyitra, 1893 – Küsnacht, 1986): ideg orvos, pszichiáter, a sorsanalízis, a Szondi-teszt megalkotója. Apjának, egy szegény cipésznek második házasságából tizenkettedik gyerekként született. Budapesten végezte középiskolai tanulmányait. Az orvosi hivatást választotta. Az első világháború után az Apponyi Poliklinika Ranschburg Pál vezette pszichológiai laboratórium munkatársa volt. 1927-től a Gyógypedagógiai Tanár-

képző Főiskolán pszichopatológiát oktatott, és a főiskola kórtani és gyógytani laboratóriumát vezette. 1941-ben a zsidótörvény következtében elvesztette állását. 1944. július 30-án egy cionista mentőakció keretében, szervezett csoporttal elhagyta Magyarországot, majd 1944. december 7-én a bergen-belseni táborból Svájcba került. Zürichben telepedett le véglegesen, itt építette ki maga körül a Szondi-kört és folytatta kutatásait. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon // Kiss 2014.)

A listák összeállítása komoly vitákkal és konfliktusokkal járt: folyamatosan változtatták őket²⁵¹ – ez pedig egyszerre jelentett reményt és reménytelenséget a tábor lakói számára.

A vonat végül nem Spanyolországba, hanem a Hegyeshalom–Bécs–Linz útvonalon a Hannoverhez közeli Bergen-Belsenbe érkezett meg. Az ottani táborban kialakítottak egy speciális táborrészt, ahol kivételezetteként kezelték a Kasztner-vonaton érkezőket. Ez volt az úgynevezett *Ungarnlager*, területileg nem volt messze a hírhedt koncentrációs tábortól, ahol nagyszámú magyar származású zsidót tartottak fogva. A táborban a gyermekek és a betegek néha tejet is kaptak és orvosi ellátásban is részesültek.²⁵² A Bergen-Belsenből Svájcba történő érkezéssel az első, 318 fős csoport 1944. augusztus 20-án, a második csoport (136 fő) négy hónappal később, 1944. december 7-én került biztonságba.²⁵³

Kolozsvárról Budapestre 300-400 fő érkezett, akiket kivételezettként tartottak számon, de akkor még nem tudták, hogy hová viszik őket, és nem hitték el a megsemmisítő (Auschwitz-Birkenau) táborról érkező híreket sem. Egy túlélő évekkel később így fogalmazott: „Ha akkor tudtam volna, mit jelent Auschwitz, nincs ember a földön, aki föltett volna arra a vonatra. De nincs ember a földön, aki akkor el tudta volna hitetni velem Auschwitz létezését. Megérkezésünkkel egy lengyel zsidó odajött hozzánk, és a magas kémények felé mutatva azt mondta, mindnyájan ott szállunk majd el hamarosan. Ekkor már ott voltam a táborban, és mégis biztosra vettem, hogy az az ember őrült.”²⁵⁴

A Columbus utcai tábor kényszerlakói, a „kiváltságosok”, a koncentrációs tábor helyett a zsidó mentőakció keretében Palesztinába történő kivándorlásban reménykedhettek. Devecseri Szidónia Budapest német megszállásának (1944. március 19.) napjától egészen 1947-ig naplót vezetett.²⁵⁵ Szidóniát és fiát, Devecseri Lászlót, az első és egyetlen, 1944. június 30-án induló Kasztner-vonattal menekítették meg a halálból.

²⁵¹ Szita 2005. 75. // Braham 2007. 604.

²⁵² Szita 2005. 132. // Braham 2007. 1045–1047.

²⁵³ Frojimovics–Komoróczy–Pusztai 1995. II. 521. // Braham 2007. 1055. // Szita 2005. 78–82. // Szondi-Radványi 2016. // Huhák 2019. 641–656. // *Budapest–Bergen-Belsen–Svájc* 2020. 17–19.

²⁵⁴ Braham 2007. 1063.

²⁵⁵ Devecseri 1944

Bergen-Belsen lager külön számukra felállított ötödik, ideiglenes részlegébe (*Ungarnlager*: „magyar tábor”) kerültek azok a magyarországi és erdélyi zsidók, (1683–1690 fő) akik a Kasztner Rudolf (Rezső) cionista vezető és Eichmann közötti alku eredményeképpen kivételes engedélyt kaptak arra, hogy magas váltságdíj (fejenként 1000 dollár) ellenében az ún. Kasztner-vonaton elhagyják Magyarországot (1944. június 29.). Egy részüket a németek nem sokkal később (augusztus 21.) Svájcba engedte. A szerencsések onnan gyorsan eljutottak Palesztinába – ugyanakkor viszont a többiek is kiszabadultak december első napjaiban. Bergen-Belsen koncentrációs- és hadifogolytábora 1945 tavaszára valódi „horror táborrá” változott. A hideg, levegőtlen barakkokba zsúfolt, márciustól az éhhalál szélén hagyott tízezreket betegségek (februártól tífuszjárvány) sújtották. A felszabadítók 55 ezer legyengült beteget és 10 ezer halottat találtak, utóbbiak száma a hónap végére 27 ezerre emelkedett. Ebben a helyzetben kaptak szerepet a magyar honvéd- és hadapródegységek – az átadás „exlex” napjaiban a britek ugyanis jobb híján őket bízták meg a koncentrációs tábor parancsnoklásával. (Forrás: Komoróczy 2012. 768–774. // www.mazsihisz.hu/a-zsidosagrol/tortenelem/holokauszt/holokauszt. Letöltve: 2020. január 13. // Rahe 2014. // Szécsényi–Huhák 2021.)

„Minekünk az első egyéni legnagyobb izgalmunkat a kolozsvári események okozták. Április 30-án kidobtak otthonainkból, 10-20 percnyi időt hagyva, felügyeletük mellett, a legszükségesebb holmik elvitelére [...] téglagyári nyílt színekben táborokba tömörítve, elképzelhetetlen szűk helyre! 18 000 ezernyi ember zsúfoltak, a szomszéd megyéből is. [...] A fekvőhelyünk olyan szorosan volt egy más mellett, csak oldalt fekhettünk, a sárba lerakva matracainkat. [...] Ekkor a mentőakciónak látszó kalandos útra sikerült bennünket felvetetni. [...]” Budapestre érkezésük után bekerültek a Columbus utcai táborba. „Aznap, amikor a csillaggal jelölt házba kellett volna költözni, mi is bementünk ebbe a táborba. [...] A barakktáborban (részben... [nem olvasható ki] Laci épített a tábor számára barakkokat) egymás fölötti ágyakban (deszkalap, szalmazsák vagy hazulról hozott matrac) helyezkedtünk el... Külön-külön aludtunk nők-gyerekek és férfiak. A nagy parkban egész nap együtt voltunk, és önellátással intéztünk mindent. Mostunk, vasaltunk, stb. [...] jól éreztük magunkat, mert fűtött a szabadulás reménye.”²⁵⁶

²⁵⁶ Devecseri 1944.

A táborba júliustól kezdve újabb családok és személyek érkeztek, valamint szökött munkaszolgálatosok is. A táborba való bekerülés érdekében minden vagyonukat odaadták, mert a csodában reménykedtek, és a második kivándorló csoport indulására vártak. A németek engedélye ellenére a második *alijára* történő egyre kilátástalanabb készülődés és a várakozás gondot jelentett.²⁵⁷ Komoly Ottó és Kasztner Rezső (a Mentőbizottság két vezetője) gyakran megfordultak a táborban, sokszor az éjszakát is ott töltötték.

Komoly Ottó (Kohn Natan], Budapest, 1892 – Budapest, 1945) mérnök, kitüntetett első világháborús veterán, a magyar zsidóság kiemelkedő vezetőinek egyike. Feddhetetlen jellemű ember, aki a magyar zsidóság katasztrófája idején a mentésben figyelemre méltó szerepet vállalt. 1940-ben a Magyar Cionista Szövetség (MCSZ) elnökhelyettesévé, a következő évben pedig elnökévé választották. 1943 elején az akkor alakult budapesti Segélyező és Mentőbizottság elnöke lett. A Mentőbizottság elnökeként fontos szerepet játszott a náci üldözés elől Magyarországra menekült cseh, szlovák és lengyel zsidók ellátásában, menekítésében, majd a budapesti zsidó közösség segítésében. A holokauszt idején a budapesti gettó ellátásának megszervezésében és több ezer üldözött személy, többségében szüleiktől megfosztott zsidó gyermek életének megmentésében tevékenykedett. Vezető szerepet játszott a Kasztner-transzport előkészítésében. Több alkalommal járt a siketnémák intézetében, a Columbus utcai táborban. 1945. január 1-jén három nyilas detektív a Városház utcai nyilas házba hurcolta, és többé senki nem látta élve. (Forrás: Schmidt 1995. // Braham 2007. 1071–1075. // Komoróczy 2012. II. 734–739. // Komoly é. n. // Frojimovics é. n. // Munkácsi 2022. 433.)

Eichmann csoportját Budapestről átvezényelték a szovjet csapatok elől menekülő német lakosság evakuációjának²⁵⁸ szervezésére. Így a vidéki transzportokból váltságdíj fejében történő kiemelésekről Komoly és Kasztner az SS zsidóügyekkel foglalkozók csoportjából már csak dr. Siegfried Seidl SS-Hauptsturmführerrel (SS-százados) tudtak tárgyalni. Elérték, hogy a tábor 1944. szeptember 23-ig az SS őrizzé, de azután a magyar rendőrség vette át.²⁵⁹ A főváros zsidó lakosságát sárga csillag viselésére kötelezték, és 1944. június második felében a hatóságok által kijelölt csillagos házakba kényszerítették.

A zsidónak minősített budapesti lakosságot 1944 júniusában sárga csillaggal megjelölt házakba költöztették. Ennek előkészí-

²⁵⁷ Kanizsai 1945.

²⁵⁸ Forrás: Karsai 2016 // www.kislexikon.hu/evakuacio_evakualas. Letöltve: 2020. március 25.

²⁵⁹ Lévai 1947b. // Szita 2005. 118–119.

tése gyanánt Budapest helyettes polgármestere 1944. május 30-án elrendelte valamennyi fővárosi lakás és bérlő összeírását. Az összeíráshoz kiadott és június 1-jén szétosztott adatszolgáltatási íveket a háztulajdonos vagy házfelügyelője 24 órán belül köteles volt kitölteni. A formanyomtatványokon a lakások lakbérét, szobaszámát, utcai vagy udvari fekvését, valamint a háztulajdonos és valamennyi bérlő „zsidó” vagy „nem zsidó” mivoltát kellett feltüntetni. (Forrás: <http://bparchiv.hu/adatbazisok/lakas-adatszolgaltatasi-ivek-1944> Letöltve: 2020. január 14.)

A gettósításra 1944 végén került sor.

A **gettó** szó a középkorban zsidónegyedet jelentett – azt a városrészt, ahol először a közös életmód és vallás miatt költöztek össze a zsidó emberek. Később, a 15. századtól, a mindenkori hatalom jelölte ki számukra lakhelyül. Európa utolsó gettóját Rómában a pápai állam 1870-es megszűnte után számolták fel. A második világháború idején a német nemzetiszocialisták, az általuk megszállt kelet-európai területeken hoztak újra létre gettókat. Budapesten több kisebb gettó mellett a „nagy” gettót (1944. november 29.–1945. január 18.) a nyilasok rendelték el. Ez Európa utolsó, egyben egyik legnagyobb gettója volt. A gettó határait megszabó belügyminiszteri rendelet 1944. november 29-én jelent meg, mely szerint a Dohány utca – Nagyatádi Szabó István utca (mai Kertész utca) – Király utca – Csányi utca 3–6. szám – Rumbach Sebestyén utca 17–19. szám – Madách Imre út – Madách Imre tér – Károly királyút (mai Károly körút) által határolt körülbelül 0,3 km²-es területre kellett Budapest zsidó lakosságának összeköltöznie. A területet december 10-én zárták le. A területen élő nem zsidó személyeknek (12 ezer kereszténynek) a lakásukat (cserelakás ellenében) el kellett hagyniuk. A gettó 4513 lakásába 40 ezer embert telepítettek a városban elszórt csillagos házakból. Ez a szám gyorsan (1945 elejére 70–80 ezer főre) emelkedett. 1945. január 18-án a gettó felszabadult. Az ostromot 68 000 ember élte túl. A gettó felszabadulása után megközelítőleg 3000 temetetlen holttestet találtak, amelyek többségét a Dohány utcai zsinagóga mel-

lett, tömegsírokban temették el. (Forrás: www.bzsh.hu/minden-amit-az-egykori-budapesti-gettorol-tudni-kell/. Letöltve: 2020. március 24.)

A menedéket jelentő Nemzetközi Vöröskereszt tábla

A Pesti Izraelita Hitközség által fenntartott siketnéma és vak tanulók iskolájának (Mexikói út 60. és a Columbus utca 46.) kényszerlakói különleges elbánást és védelmet kaptak: az épületet nem kellett kiüríteni és a németeknek átadni, az otlévőknek pedig nem kellett a sárga csillagos²⁶⁰ házak valamelyikébe költözni. A német katonai őrség távozását követően a Nemzetközi Vöröskereszt védnökségét igazoló tábla került ki a kapura. Abban reménykedtek, hogy kevésbé válnak a nyilas csapatok célpontjává. Komoly Ottó a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti delegátusával, Friedrich Bornnal egyezett meg a tábor nemzetközi védnökségről.²⁶¹

Friedrich Born (1903–1963) 1944 májusától a Nemzetközi Vöröskereszt képviselője Magyarországon. Zsidómentő tevékenységének jelentős szerepe volt abban, hogy a svájci sajtó rendszere-

²⁶⁰ Dorogi Farkas Ákos budapesti polgármester 1944. június 16-án kiadott 147.501–514/1944–IX számú rendeletének értelmében Budapest zsidó lakosságának kényszerlakhelyként kijelölt és megkülönböztető jelzéssel kötelezően ellátott, sárga csillaggal megjelölt házakba kellett költözniük. (Forrás: Lévai 1947c. // Szita 2002. // ÁBTL-3.1.9. V-129355 56–57.)

²⁶¹ Szita 2005. 119.

sen hírt adott a magyarországi deportálásokról. A nyilas uralom idején több épületet, lakóházat a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alá helyezett, szorosan együttműködött a cionista ellenállókval. A Jad Vasem 1987-ben a Világ Igaza kitüntetésben részesítette. (Forrás: Komoróczy 2012. II. 839. // Szita 1999. 256–271. // Holocaust Emlékközpont, www.hdke.hu/tudastar/enciklopedia/born-friedrich. Letöltve: 2019. október 9.)

Cionista vezetők
a Columbus utcában:
Komoly Ottó, Hansi
Brand, Kasztner
Rezső, Goldfarb Zvi
és Révész Ferenc

A Kasztner-vonattal
menekítettek listája,
részlet 1

Idő:	Néve	Vorname	Geburts- Datum	Geburts- Ort	Religion	Beruf	Parti:
961	Lefkovits	Zoltán	12.2.22.	Kyiregyháza	ung.	Arbeiter	5638
962	Legmann-Stern	Lea	9.3.07	Mármarosziget	ung.	Haushalt	5639
963	Legmann	Ladislau	2.1.01	Kisbács	ung.	Landwirt	5640
964	Lewy	Gabriel	12.6.42.	Kolozsvár	ung.		5641
965	Leiner	Judit	2.3.31.	Kassa	ung.		5642
966	Leitner	Felix	8.10.21	Nagyvárad	ung.	Student	5643
967	Leitner	Marianne	31.1.24.	Nagyvárad	ung.	Studentin	5644
968	Leitner-Blau	Rosa	3.6.95.	Nagyvárad	ung.	Haushalt	5645
969	Leitner	Alexander	5.11.89.	Nagyvárad	ung.	Kaufmann	5646
970	Leitner	José	29.7.30.	Técső	ung.		5647
971	Lewy	Georg	4.12.12.	Nagyvárad	ung.	Nach, Ing.	5648
972	Lewy-Koskovits	Irene	21.9.13.	Kolozsvár	ung.	Haushalt	5649
973	Lewy	Judit	11.4.44.	Kolozsvár	ung.		5650
974	Lichtig	Mor	5.20.90.	Csanne	ung.	Kaufmann	5651
975	Lichtig-Langer	Sara	5.5.92.	Salgow	ung.	Haushalt	5652
976	Lichtig	Felice	19.1.21.	Lipiany	ung.	Schulz	5653
977	Lichtig	Sara	26.12.21.	Kassa	ung.	Photograph	5654

A második palesztinai *alija* transzport soha nem indult el.²⁶² A táborlakók közül vannak olyan menekültek, akik azt vallják, hogy az életben maradásukat a Columbus utcai tábor jelentette.

I.6.2. Tanúságtételek, visszaemlékezések és tanúvallomások

„...amikor a tömegek felkerültek a pincék odúiból,
az óvóhelyek és búvóhelyek rejtekeiből...”
(DEGOB)

A Columbus utcai tábor túlélőinek visszaemlékezéseit nem volt egyszerű összegyűjteni. Devecseri Szidónia épségben fennmaradt, és Frojimovics Kinga által feldolgozott Izrael Deutsch-naplók több részletét, valamint a *Kasztner-vonat* című dokumentumfilmben nyilatkozó Devecseri Lászlónak a táborral kapcsolatos visszaemlékezését már bemutattam.²⁶³ A következőkben a forráskutatás során összegyűjtött korabeli és jelenkori tanúságtételek, visszaemlékezések és tanúvallomások segítségével rekonstruálhatók a történetek.

Közvetlenül a második világháborút és a vészkorszakot követően kezdte meg a Magyarországi Zsidó Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) a működését. Az életben maradt deportáltak és munkaszolgálatosok lassan hazatértek. A hazatérteket regisztrálták és elkezdtek a zsidó emberek rehabilitációját (élelmezés, segélyezés, egészségügyi és szociális gondozás és gondoskodás, a családtagok keresése). A gyógypedagógiai történetírás szempontjából fontos említeni, hogy a DEGOB a volt Izraelita Siketnémák Országos Intézete (1878–1928) Bethlen Gábor téren lévő épületében működött, amely 1957 és 2000 között a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógia Tanárképző Főiskolának is otthont adott.

Az intézet létrehozásáért és az izraelita siketnémák tanítása érdekében Fochs Antal végakarati hagyatékában 1874-ben rendelkezett. Az épület 1876–1877-ben Freund Vilmos tervei alapján és Kauser János kivitelezésében eklektikus stílusban a Pesti Izraelita Hitközség megbízásából épült. (Forrás: Magyar Hallássérült Közhasnú Egyesület: <https://mhzse.weebly.com/roacutelunk.html> // Kanizsai 1939.)

²⁶² Olosz 2022. 124.

²⁶³ Devecseri 1944. // Frojimovics 2017. 67–84. // Bubryák–Radó 2006.

A holokauszt szörnyű és embertelen eseményeinek dokumentálását (jegyzőkönyvek, visszaemlékezések, interjúk, stb. formájában) és a túlélők visszaemlékezéseinek összegyűjtését is megkezdték. A közösségek foglalkoztak egyéni, illetve a családi és közösségi gyászfeldolgozással és egyéni és közösségi emlékművek felállításával. Több szervezet, köztük a DEGOB is több ezer interjút rögzített, amelyek ma is hozzáférhetők (www.degob.hu). Az életben maradás történeteiről, az embertelen élethelyzetekről részletesen lehet ugyanitt olvasni.²⁶⁴

A túlélők neveinek azonosításában a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár forrásai segítettek – továbbá az Izraelben működő Ghetto Fighters' House Archives (GFH), a Jad Vasem (www.yadvashem.org) és a Holokauszt Világemlékezeti Központja.

Akik visszatértek.
A DEGOB Bethlen
Gábor téri épületé-
nek bejárata előtt,
1945

Zegelstein Vilma

1920-ban Marosvásárhelyen született, budapesti lakos, aki korábban varrónőként dolgozott. Budapestről deportálták Bergen-Belsenbe, majd Wenesbergbe és Mauthausenbe.

„Én később a Columbus utcai táborba kerültem, ott voltam körülbelül 4 hétig. December 3-án vittek el onnan a nyilasok a Teleki térre. Itt mindenkit levetkőztettek és összeverték, és mindent elszedtek. December 8-án vagoníroztak be, és csak harmadik nap kaptunk ennivalót, 10 deka kenyeret. A vagonban vizünk nem volt, hiába kértünk, nem adtak egy cseppet sem.”²⁶⁵

²⁶⁴ <http://www.degob.hu>
// Horváth 1997. // Bá-
nyai-Komoróczy 2012.

²⁶⁵ Deportáltakat Gon-
dozó Országos Bizottság
(DEGOB) (128. számú
irat).

Grünwald László

1909-ben Budapesten született, a háború előtt kereskedő volt. Budapestről Bergen-Belsenbe, majd Farslebenbe deportálták.

„Megszereztem a svájci védettséget, a Fiúárvaházból elvittek az Albrecht laktanyába. Onnan a Tutaj utcába vittek, ahonnan beszöktünk a Columbus utcai internálótáborba. Onnan vittek a Teleki tér 1. szám alá. Itt egy éjjelt töltöttünk, elszedtek tőlünk mindent. Csak a kabátot, sapkát és bakancsot hagyták meg rajtunk.”²⁶⁶

Lóránt Alfréd

1897-ben Budapesten született, a háború előtt tisztviselőként dolgozott. Budapestről Bergen-Belsenbe, majd Farslebenbe deportálták.

„1942. júliusában érintett a zsidótörvény, akkor felmondták az állásomat, és ettől kezdve [nem olvasható] munkát végeztem. A főhadnagy Zomborban a legvérengzőbb ember volt, ütötte, agyba-főbe, véresre verte az embereket. A (nem olvasható) kórházban bujkáltam és amikor a védlevelet vittem haza a családomnak, akkor fogtak el, és kivittek a Columbus utcai védett házba, és onnan családommal együtt elhurcoltak a Teleki térre, és december 4-én elvittek a Józsefvárosi pályaudvarra.”²⁶⁷

Dr. Heilig Gézáné

1898-ban Pásztón született, a háború előtt Budapesten élt, háztartásbeli volt. A Columbus utcai vöröskeresztes házban volt, majd a lichtenwörthi táborba deportálták.

„Budapesten, a Thököly út 11. szám alatt álló házban laktunk. A ház, ahol mi laktunk, ki volt ugyan jelölve, de mi mégsem mertünk ott maradni, mert azon a környéken a nyilasok állandóan ólálkodtak. 1944. november elején kislányommal a Columbus utcai vöröskeresztes házba költözködtem. Egy hónapig nem zavarta meg nyugalmunkat semmi sem. Ott laktam kislányommal, ahol kívülünk még körülbelül három ezren tartózkodtak. Meg volt ott mindenünk, a svájci vöröskereszt teljes ellátásunkról díjtanul gondoskodott. Többnyire kisgyermekes szülőket szállásolt el ott a Vöröskereszt. December 3-án körülvették a házat a nyilasok és a rendőrök, elvittek minket a KISOK pályára, ott kiválasztották a kisgyermekes anyákat, én is közéjük kerültem, de a másodszori választásnál áttettek a másik oldalra a 12 éves kislányommal együtt, és bevagonírozta.”²⁶⁸

²⁶⁶ Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) www.degob.hu (785. számú irat).

²⁶⁷ Uo.

²⁶⁸ Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) www.degob.hu (1028. számú irat).

Neudorfer Pál

1903-ban Vágszereden született, a háború előtt budapesti lakos és fa-kereskedő volt. A munkaszolgálatot követően Bergen-Belsenbe és Zie-litzbe deportálták.

„320 kilométer gyaloglás után megérkeztünk november végén Bu-dapest határába, Rákoskeresztúrra. Ott megkaptuk a svájci sutzpaszt és védettséget, amivel bejöttem Budapestre, a Columbus utcai táborba.

Schutzpass német szó. A vészkorszak idején a semleges országok Magyarországon (Budapesten) maradt követségei tízezres nagy-ságban adták ki az üldözötteknek, leginkább zsidóknak azon men-leveleket, amelyek azt tanúsították, hogy tulajdonosuk az állam védelme alatt áll.

December 3-án a Columbus utcai tábort meglepték a nyilasok, és a KISOK-pályára kísérték bennünket, azután minden iratomat és érté-keket elvették. A KISOK-pályáról a Teleki tér 10-be vittek, onnan de-cember 4-én elvittek a Józsefvárosi pályaudvarra, ahol bevagoníroztak bennünket. Az én vagonomba 73 embert tettek be, ami bizony elég nagy zsúfoltságot jelentett. Enni-, innivalónk nem volt...”²⁶⁹

Schwartz László

1915-ben Kisvárdán született, a háború előtt Budapesten élt, és egye-temi hallgató volt. Bergen-Belsenbe deportálták.

„1944. szeptember 11-én visszajöttünk az országba, 2 hónapig ma-gyar területen voltunk, és október 31-én elindultunk gyalog Komá-romba Kassáról. Vácon megszöktem a századtól és Budapestre jöttem, ahol a védlevél megszerzése után védett házba költöztem. Egy alka-lommal megleptek a nyilasok a Columbus utcai táborban december 3-án, majd ismét a nyilasok, másnap — december 4-én — kivittek a Jó-zsefvárosi pályaudvarra, bevagoníroztak és útnak indítottak, minden élelem nélkül.”²⁷⁰

Dr. L. L.

1889-ben született Szegeden, a háború előtt szegeden élt és kereske-dőként dolgozott. Az első világháborúban tartalékos százados volt, ér-

²⁶⁹ Deportáltakat Gon-dozó Országos Bizottság (DEGOB) www.degob.hu (1866. számú irat). // Yad Vashem Archivum Tanúvallomások Osztálya 0.15 E-3545415 / 1945.08.17. Kérdező: Kandel Klára.

²⁷⁰ Deportáltakat Gon-dozó Országos Bizottság (DEGOB) www.degob.hu (2312. sz. irat).

demekkel tüntették ki. Később tagja lett a szegedről Palesztinába készülő kivándorlási listát összeállító bizottságnak. A budapesti Columbus utcai táborból a budapesti gettóba deportálták.

„A németek a listával kapcsolatban azt a rendelkezést adták ki, és terjesztették el azt a hírt, hogy a listás szállítmány legalább 14 napos útra indul, amelyhez hosszú gyaloglás is fog csatlakozni. Ezzel is mintha azt a látszatot akarták volna kelteni, hogy a listás szállítmányt tényleg Palesztinába fogják irányítani. A zsidó közéleti személyiségek, a *Prominenten*-lista kiválogatásához, mint már említettem, Budapestről egy alapot küldtek körülbelül 160 névvel, melyen a környékiek közül is sokan rajta voltak. Most már azt is tudjuk, hogy Budapesten többféle ilyen prominens-lista volt készülóban. Készült egy ilyen, és ezen több szegedi is volt a kitértekkel vegyesen. [...] Beneveztek egyeseket Szegedről és környékéről, az Országos Iroda és az Ortodox Iroda is javasolt néhány családot. De Szilágyi Ernő leveléhez, amely a Svábhegyi Gestapo-parancsnokság útján került a szegedi téglagyárba, csak azt mellékeltek, amely a MOSZ szűrőjén ment át, és ezen a listán a dolog természeténél fogva a kitértek nem szerepelhettek. [...]

Még 1944. május folyamán sikerült Kasztner Rezsőnek, egy igen agilis kolozsvári újságírónak, a magyar közigazgatás karmaiból, illetve a Kolozsvár környéki téglagyárból 396 embert Budapestre felhozni, és őket az Auschwitzba vagy más hasonló helyre irányított főtranszportból kiszippantani. Érdekükben a Svábhegyi Gestapo-parancsnoksággal is felvette az összeköttetést. Sikerült is neki ezt a kis kolozsvári csoportot német hozzájárulással, német őrzés alatt a lovag Wechselmann-féle vakok intézete kertjében elhelyezni. Ez a tábor lett az úgynevezett »Columbus utcai tábor«. A bennlakók számára mind több és több barakkot építettek. [...]

Közben dr. Kasztner tovább ágált és dolgozott, és azt igyekezett elérni, hogyha már nem is tud teljes vasútszállítmányú tömegeket Palesztináig eljuttatni, úgy legalább kisebb csoportokat menthessen ki oda a magyarországi pokolból. Elvben a németek ehhez is hozzájárultak. Így jöttek aztán kisebb csapatok a Columbus utcai táboron kívül még az Aréna úti zsinagógában össze, ahova Szegedről is bekerült egy vagonnyi szállítmány. [...]

Az Aréna útra, illetve Columbus utcára a szegedi csoporton kívül még a hazai helységekből jöttek kisebb csapatok: Debrecen, Pápa,

Szombathely, Sopron, Kaposvár, Sárvár, Félegyháza, Csaba, Bácsalmás, budakalászi téglagyárból egynéhány család helységenként. Ha a kolozsváriak nagy csoportjától eltekintünk, megállapítható, hogy a táborokban egy vidéki városból sem voltak annyian, mint Szegedről. A 66 szegedi közül 12 került Bergen-Belsenen át Svájcba, a megmaradt 54 közül elhunyt, illetve eltűnt 13, vagyis körülbelül 24%. A Columbus utcai tábor eredetileg egy SS-ek által őrzött internálótábor volt, és 1944. szeptemberben az SS-őrség egy fél óra alatt elhagyta a tábort. Magunkra maradtunk 3 hétig és úgy éltünk ez alatt az idő alatt ott, mint más csillagos házak lakói. Délelőtt 11 órától du. 3-ig szabadon közlekedtünk az utcán. Okt. 16-án jött a Szálasi éra, és ekkor sorban oda csődültek tömegestől a pesti családok és munkaszolgálatosok, s ezáltal felhívták a táborra a nyilasok figyelmét. Dec. 3-án elvittek engem családommal a pesti gettóba, ahol dec. 5-én ki lettem nevezve kerületi előljárónak. Pár napig voltunk csak ott, és közben megszereztük a svéd követség által kiadott menlevelet, melynek alapján a Pannónia utcai svéd védett házba költöztünk. Ott voltunk 1945. jan. 24-ig, és Budapest elfoglalása után visszamentem családommal Szegedre.”²⁷¹

A Kasztner-vonattal
menekítettek listája,
részlet 2

977	Lichtig	Elsa	26.12.21. Kassá	ung. Photograph	5654
978	Lichtmann	Marich	10. 2.40 Szabadka	ung.	5655
979	Lichtmann	Hedda	26.12.37. Szabadka	ung.	5656
980	Lichtmann	Mira	31. 8.43. Szabadka	ung.	5657
981	Lichtmann-Klein	Rosa	29. 4.04. Rajdunánás	ung.	5658
982	Lichtmann	Tibor	19.11.36. Szabadka	ung.	5659
983	Liebermann	Zoltán	12. 5.95. Kassá	ung. Kaufmann	5660
984	Liebermann-Fickel	Dora	20. Huszt	ung. Kinder	5661
985	Link	Arnold	26. 1.04. Nagytapolcsány	ung. Beamter	5662
986	Lithauer-Gereben	Edith	07. Budapest	ung. Haushalt	5663
987	Lock	Alfred	7.11.22. Wien	ung. Elektr	5664
988	Löcher-Berger	Margarethe	15.12.89. Budapest	ung.	5665
989	Löb	Ernest	28. 2.204 Lilah	ung. Ing.	5666
990	Löbl	Georg	31. 7.31. Szabadka	ung. Schöler	5667
991	Löb	Isak	29. 7.96. Kendermonó	ung. Agronom	5668
992	Löbl-Bröckl	Alara	9.12.11. Opatov	ung.	5669
993	Löb	Ladislaus	8. 5.33. Kolozsvár	ung.	5670
994	Löwenstein	Zoltán	25. 6.36. Galánta	ung.	5671
995	Löwenstein-Follák	Edith	4.10.11. Kencence	ung. Haushalt	5672
996	Löwenstein	Emma	24. 3.42. Budapest	ung.	5673
997	Löwy	Agnes	1. 9.23. Budapest	ung.	5674
998	Löwinger-Löwinger	Hedy	31. 7.10. Verbove	ung.	5675
999	Löwinger	Samu	17. 8.07. Vác	ung. Kaufmann	5676
1000	Lustig-Rosenberger	Julie	12. 8.08. Kolozsvár	ung.	5677

²⁷¹ Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB)
www.degob.hu.

Eppler Erzsébet

1921-ben Budapesten született. Könyvtárosként dolgozott a Pesti Izraelita Hitközség I. számú könyvtárában.

„A Zsidó Tanács tagjai ráébredtek arra, hogy egyedül a cionizmus az, amely még egyáltalában akcióképes, mert sokan közülük, mint árják, szabadon mozogtak.

Hitler arra figyelmeztetett, hogy a germán „árja” fajt kívülről és belülről is a pusztulás fenyegeti. A belső veszélyt az „árja” németek és a születésüktől fogva alsóbbrendű népek, a zsidók, romák, afrikaiak és szlávok közötti házasság jelentette. Úgy gondolta, hogy az ilyen kapcsolatokból született utódok felhívítják a német vérben hordozott felsőbbrendű jellemvonásokat, meggyengítik a fajt, és sebezhetővé teszik a más fajokkal a túlélésért folytatott küzdelemben. (Forrás: Holokauszt Enciklopédia <https://encyclopedia.ushmm.org> Letöltve: 2021. október 8.)

A cionista mozgalom élén [nem olvasható] Komoly Ottó állott, de itt tartózkodott dr. Kasztner Rezső és Brand Joél is. Kasztnernek sikerült Eichmannhoz megtalálni az összeköttetést, és ő lett az egyetlen ember, akivel a németek alkuba bocsátkozni hajlandóak voltak. Neki sikerült elintézni, hogy Brand kiutazhasson külföldre abból a célból, hogy a külföldi zsidóság vezetőivel és így elsősorban a Joint és Jewish Agency²⁷² vezetőivel érintkezésbe lépjen. A Kasztner-akció eredménye volt az a strasshofi *Vernichtungslager*ből²⁷³ kihozott 1750 ember, akiket Bergen-Belsenben át Svájcba juttattak ki...²⁷⁴

Berényi István

1924-ben Mátészalkán született, Budapesten élt, korábban tisztviselőként dolgozott. Bergen-Belsenbe deportálták.

„Jászberénybe kellett volna bevonulnom munkaszolgálatra, de útközben megszöktem, és visszajöttem Pestre. 10 napig bujkáltam, azonban 1944. júliusában már nagyon veszélyes volt az ilyesmi az állandó nyilas razziák miatt. Régi lakásomba nem mehettem vissza, mert onnan családomnak ki kellett költözni sárgacsillagos házba, és oda a házmester nem engedett be. Bevonultam tehát a Columbus utcai Vöröskereszt védelme alatt álló táborba. A védelem csak december 3-áig

²⁷² Izraeli zsidó ügynökség 1929-től.

²⁷³ Megsemmisítő tábor.

²⁷⁴ Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) www.degob.hu (3647. számú irat).

tartott, amikor nyilasok és rendőrök körül fogták a tábor, és elvittek mindenkit a Teleki térre. Itt kifosztották az egész társaságot, s másnap bevagoníroztak a Józsefvárosi pályaudvaron.”²⁷⁵

Pink Imre

1921-ben Pomázon született egyetemi hallgató. Bergen-Belsenbe, majd Theresienstadtba deportálták.

„Munkaszolgálatos voltam, először Galántán, majd 1944 augusztus 11-től Vácott. Ekkor többedmagammal megszöktem, és Budapestre jöttem. November 15-én bementem a Columbus utcai telekre, ahol családommal együtt egészen december 3-ig bujkáltam. A Columbus utcában abban az időben már körülbelül 3–4000 ember gyűlt össze. Érthetően feltűnő volt ez a sok menekült ember, egyre fokozódó izgalommal vártuk a nyilasok támadását, akik folyton ott settenkedtek a tábor körül. A támadás előtti napon, december 2-án a szobaparancsnokunk megnyugtatót, hogy ne ijedjünk meg, remélik, semmi nem fog történni, de ha valami még is történne, az őrség majd elintézi. Ugyanis volt kapuőrségünk is, azonkívül segítséget ígértek a Columbus utca és a Mexikói út sarkán²⁷⁶ lévő rendőrpáncsnokság rendőrlegényei is, akik igen rendesen viselkedtek velünk szemben. A következő napon — vasárnap volt — az óvóhelyre (szenespince) szaladt le a táborparancsnok és közölte velünk, hogy itt vannak a nyilasok, viselkedjünk nyugodtan, nem lesz semmi bántódásunk, mindenki sorakozzék az udvaron és vigye magával a holmiját. Emlékszem egy tragikus esetre, mely ekkor történt: egyik társunk nem akart a nyilasok kezébe kerülni, levetette magát a II. emeletről. Az udvarra felállított embereket [nem kiolvasható] csoportokba osztották, és így vitték el a KISOK-pályára, majd onnan a Teleki térre. Csak a betegek, öregek és az egész kis gyerekek maradtak vissza a Columbus utcában. A nyilasok felmentek a padlásra is. Állítólag itt rájuk lőttek, annak folytán ők is lövöldözni kezdtek. Tudomásom szerint néhány ember meg is halt a támadás következtében. Mindezt az ugyancsak ott tartózkodó szüleimtől tudom, akiket szintén elvittek a Teleki térre, de azután az öregeket és betegeket visszaengedték a táborba. Engem a Teleki térről vittek a Józsefvárosi pályaudvarra.”²⁷⁷

Elfejdbein Árpád

1905-ben Hajdúböszörményben született, de családjával Budapesten lakott, és a Weiss Manfréd gyárban dolgozott. Végzettsége szerint szo-

²⁷⁵ Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) www.degob.hu (1691. számú irat).

²⁷⁶ A Columbus utca és a Mexikói út sarkán nem lehetett rendőrkapitányság, mivel egymással párhuzamosan helyezkednek el. Kerültek elő viszont olyan dokumentumok, mint arról már beszámoltam, amelyek arról szólnak, hogy a rendőrök a Wechselmann-házban voltak elszállásolva.

²⁷⁷ Ghetto Fighters' House Archives (GFH) Izrael (3625. számú irat).

bafestő volt. Munkaszolgálatra vitték először Hajdúnánásra, majd megjárta a kijevei munkatábor is. Bergen-Belsenbe deportálták.

„A visszavonuláskor Erdélybe vittek [...] November 20-án elszöktem a századtól. Reggel 7-től este 11-ig tartó menetelés után egy újabb 14 km-es utat jelöltek meg a [nem olvasható] előtt, az elől szöktem meg. Sehogysem bírtam már a gyaloglást. Felültem a vonatra és Budapestre jöttem, bementem a Columbus utcai táborba, innen vittek el a nyilasok, december 4-én a Józsefvárosi pályaudvaron bevaggonirozva.”²⁷⁸

✱

A USC Shoah Alapítványnak a holokauszt és más népiirtások tanúival és túlélőivel készített vizuális interjúgyűjteményéből itt három visszaemlékezés olvasható egy-egy rövid, a Columbus utcában megélt kényszerű tartózkodásról.

A USC Shoah Alapítvány archívumában több mint 55 ezer videó-interjú található, amelyeket népiirtások túlélőivel és szemtanúival vettek fel. Az interjúkat 41 nyelven, 62 országban rögzítették. Az adatbázis több mint 1300 magyar nyelvű interjút, valamint további több ezer magyar vonatkozású, magyar tapasztalatokat más nyelven megörökítő interjút tartalmaz a holokauszttal kapcsolatban. Ebben a gyűjteményben 58 olyan holokauszt túlélő visszaemlékezése található, amelyben említést tesznek a Wechselsmann-házban vagy a Columbus utcai táborban eltöltött kényszerű tartózkodásáról. (Forrás: <https://sfi.usc.edu/>)

Székely István (81 éves, 1920. október 23., Budapest).

Visszaemlékezés-részlet

Az interjút Mérei Anna készítette 2001. március 19-én, Budapesten.

Székely István: Az albertfalvai munkatáborban voltam, amikor egy autó vezetője három személyt akart kimenteni a munkatáborból, de nem találta őket. De ha már itt vannak, nem megyünk el üresen, mondták, mert van három helyünk. Hát mi épp hárman voltunk barátok, és beültünk az autóba.

Mérei Anna: És más nem akart menni, nem kellett küzdeni ezért a három helyért?

²⁷⁸ Ghetto Fighters' House Archives (GFH) Izrael (25861. számú irat).

Sz. I.: Nem, mert ez úgy történt, hogy az Ole barátom valahol a kapu közelében volt, és éppen őt szólította meg mentőosztag egyik tagja. A barátomat találták ott kéznél, neki szóltak. És akkor ő jött értünk. Így nem is tudott más arról, hogy mi megyünk.

M. A.: Ez egy szökés volt?

Sz. I.: Igen. Igen. Valamilyen fedőpapírokkal közlekedtek, de én nem tudom, milyen igazolásuk volt. Elvittek minket a Semmelweis utcába, ott volt valamilyen zsidó szervezet. Pontosan nem tudom, de azt hiszem, hogy illegális cionisták vagy talán kommunisták lehettek. Ott Aczél Györggyel találkoztunk össze, illetve hát őhöz kértünk, aki adott nekünk papírokat, és a Columbus utcába küldött minket, ahol egy tábor volt. Volt ott egy épület is, ahol azoknak a zsidó munkaszolgálatos szökevényeknek, mint amilyenek mi is voltunk, tudtak helyet biztosítani.

Aczél György (1917–1991): édesapja halálát követően árvaházban nevelkedett. A két világháború között fizikai munkásként dolgozott, majd a kommunistákhoz közel álló ifjúsági cionista mozgalom (1930) tagja lett. 1935-ben belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. Illegális kommunista szervezkedés miatt bebörtönözték (1942), szabadulása után munkaszolgálatra vitték. A német megszállás és a nyilas uralom alatt a vöröskeresztrel és a svéd nagykövetséggel együttműködve több száz zsidó személyt és kommunistát mentett meg. A Kádár-korszak kultúrpolitikájának egyik legfontosabb személye volt, akinek tevékenysége nagyban meghatározta a kor művészeti életét és a könyvkiadását. (Forrás: Székér 2002. // Névpont. 2022. <https://www.nevpont.hu>)

M. A.: Ugye, nem voltak rendes papírjai mint munkaszolgálatosnak?

Sz. I.: Persze, persze, amikor az utcán mentünk, akkor a sárga csillagot levettük, és villamosra is szálltunk. Izgalmas út volt, mert rossz öltözetben, borostásan szálltunk fel a villamosra. Ki voltunk téve annak, hogy egy nyilas, vagy egy rosszindulatú személy rájön, hogy mi itt illegálisan utazunk. De kijutottunk a Columbus utcába.

M. A.: Mi volt ez a Columbus utca, hogy kell elképzelni?

Sz. I.: Nagy épület volt, egy nagy udvarral. Az épületben akkor még nem túl nagy számban voltunk ilyen menekültek, szökevények,

mindenféle módon valamilyen menetből vagy táborból kimentett személyek.

M. A.: Hány ember volt ott körülbelül?

Sz. I.: Kezdetben lehetünk vagy százan. De aztán amikor elkezdtek a csillagos házakat kiüríteni, és a gettóba vinni az embereket, akkor nagyon megszorodott a táborban tartózkodók száma, mert sokakat mentettek ki a menetből, és a gettó helyett a Columbus utcai táborba hozták őket. Oda került az egész családom is.

M. A.: A családja tudta, hogy Ön is ott van?

Sz. I.: Nem. Valami távoli rokonságban voltunk Aczél Györggyel, mert a nagynéném férje, az testvére volt annak, akinek a lánya volt az Aczél felesége. Nem nevezhető rokonságnak, de mégis volt egy ilyen kapcsolat, és ezen a révén jutottak a családom tagjai is a Columbus utcai táborba.

M. A.: Ez az épület eredetileg mi volt, lakóház?

Sz. I.: Nem tudom, valami középület volt, de nem tudom, hogy mi volt eredetileg.

M. A.: És ott kaptak ellátást?

Sz. I.: Igen, ott volt konyha, szóval működött minden. Sőt, ott volt egy csapat fiatal, akik mindenféle hamis papírokkal járták a várost, és mentettek zsidókat. Ilyenek hoztak el minket is Albertfalváról a Semmelweis utcába, így mondhatom, hogy ők juttattak el bennünket a Columbus utcába.

M. A.: Amikor azt mondja, hogy az egész családja, az kikből állt?

Sz. I.: Szüleim, nővérem a kisgyermekével, és a nagynéném a lányával, akinek a révén volt a kapcsolat Aczél György feleségével és annak a szüleivel.

M. A.: Az hogy volt, hogy egyszer csak szembejött a családja? Vagy Ön tudta, hogy fognak jönni?

Sz. I.: Nem, nem. Valószínűleg ők sem tudták, hogy én ott vagyok, és váratlanul a táborban találkoztunk össze. Nem sokáig voltunk együtt, mert a nyilasok rájöttek arra, hogy itt egy tetemes létszámú zsidó csoport van, és egy reggel kitereltek bennünket. Elvittek a KISOK-pályára. A KISOK egy középiskolás sportklub vagy sportkör volt, ennek volt egy sportpályája Zuglóban. Oda vittek mindenkit, férfiakat, nőket, gyerekeket és időseket. A nővérem és a nagynéném és annak a lánya, ellentétben velem, nem éltek túl bergen-belseni koncentrációs tábor²⁷⁹.

²⁷⁹ USC Shoah Alapítvány (<https://sfi.usc.edu>).

Flór (Kon) Mária (93 éves, 1903. november 20., Dunapentele).

Visszaemlékezés-részlet

Az interjút Farkas Ervin készítette 1996. augusztus 2-án, Tel-Avivban, Izraelben, magyar nyelven.

Flór Mária: [...] majdnem minden zsidó költözködött, és akkor mi is mentünk, mert az egy nagy költözködési nap volt. A sárgacsillagos házból a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt lévő házba akartam menni. Egy fuvarost szólítottam le az utcán, aki egy kocsit húzott. Azt mondtam neki, hogy egy ismerősömet, egy zsidó családot szeretném – mintha én nem az lennék – a Pozsonyi útra költöztetni. Megígértem nekik, hogy segítek költözködni. Dadogtam persze, meg nagyon magyarázkodtam úgy, mint aki nem mond igazat. A fuvaros azt mondta, hogy adjam meg a címet, időre ott lesz, és átköltöztet. Összeszedtem, ami nagyon fontos volt, ágyneműt, egy-két ruhaneműt, egy-két edényt, szóval apróságokat, és remegve vártam az én emberemet, aki megígérte, hogy jön értem és költöztet. Nem voltam biztos benne, hogy betartja a szavát. Amikor csengettek, majd kiugrott a szívem a helyéből, ajtót nyitottam, és a boldogság elöntött, mert megláttam az én micisapkás trógeromat, aki értem jött. Mondtam neki – és közben adtam a keresztényt –, hogy csak ezt a holmit akarom annak a zsidó családnak odavinni. Az emberem csak bólogatott. Azt is mondtam neki, hogy maga a kocsúton menjen, én pedig a járdán, és ha valami baj lenne, akkor nem ismerjük egymást. Ő pedig azt válaszolta, hogy rendben van. A Dembinszky utcából a Pozsonyi utcába mentünk, és aki pesti, az tudja, hogy az nagyon messze van. Menet közben az emberem leállt, amitől persze féltem. Odajött hozzám és azt mondta: „Idehallgasson nagysága! Maga nem bírja ezt a hosszú utat. És felültem a kocsira. Engem így és így hívnak. Maga az én feleségem. Merje magát valaki bántani!” Szóval igazi jó ember volt!

Farkas Ervin: Egyedül volt, vagy a leányaival költözött?

F. M.: Egyedül voltam. A lányaimat, hogy megkíméljem a költözködés zavaros helyzeteitől, beadtam a Columbus utcai táborba. Én nem mehettem be, de amikor értük mentem, akkor láttam, hogy az valami borzadály volt. Hol is tartottam? Ja, hogy a tróger elvitt a Pozsonyi útra, ahol akkor már 16-an voltak. Egy doktornő lakása volt, akinek volt egy fia, egy nagyon közismert muzsikus.

F. E.: Hogyan volt közben kapcsolatban a leányaival?

F. M.: Amikor a Pozsonyi útra költöztem, ahol szintén nem maradtunk sokáig, akkor elmentem a Columbus utcába. Éppen riadó volt, és ekkor tudtam csak bemenni, mert különben be sem mehettem volna. A zsidóság szemében olyan volt a Columbus utcai internálótábor, mint egy álom, de ezt csak a táboron kívüliek hitték. Én is azért adtam oda a lányaimat, mert azt hittem, hogy ott jó lesz nekik. Amikor bejutottam a táborba és mentem-mentem, mindenütt tömeg volt, és mindenütt álltak, vagy ültek az emberek. Zsúfoltság volt, és akkor elkezdtem kiabálni a gyerekeim nevét: *Vera! Ági! Vera! Ági!* Kérdeztem, hogy mikor fújják le a riadót? *Hát mit akar, már rég lefújták. És akkor miért nem megy mindenki a helyére? Itt senkinek nincs helye* – válaszolták. *Mindenki ott áll meg vagy ül le, ahol éppen talál magának egy helyet.* Akkor jött egy kislány, aki hallotta a kiabálásomat, *Vera! Ági! Vera! Ági! Én tudom, hol vannak* – mondta. *Akkor vigyél oda! Vigyen engem is haza, a nagymamához* – kérlelt! Minden bizonytalan és elkésztő volt. A gyerekeimmel, mikor megláttuk egymást, *anyu, anyu* – kiabálták. *Vigyél haza!* Rettenetes. Ugyanúgy voltak abban a kabátban, ahogy felöltöttem őket. *De volt egy jó néni, aki törődött velünk, betakart éjjel, mert nagyon fáztunk* – mondták. *Mosakodni sem tudtunk, enni sem ettünk.* Hosszabb szünet után felsóhajtott – Ezek az emlékek! – újabb hosszabb szünet következett, majd így folytatta: *Gyertek, menjünk be az irodába.* Ott nem javasolták, hogy elvigyem a gyerekeimet, mert nem tudom megvédeni őket. Amikor elmondtam, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt lévő házban lakom, akkor az irodista azt mondta, hogy vigyem-vigyem a lányaimat. A Városligeten át, az elsötétített utcákon át jutunk el a Pozsonyi útig, szóval majdnem a Dunáig.²⁸⁰

Mária lányai is túléltek a háborút.

Vermes (Weisz) Péter (60 éves, 1936. március 8., Budapest).

Visszaemlékezés-részlet

Az interjút Zilbermann Judit készítette 1996. április 28-án, Ramat-Ganban, Izraelben, magyar nyelven.

Vermes (Weisz) Péter: Ami ígért valamit a vészkorszakban, az egy védettségről szóló hivatalos (hamisítvány) okmány volt. Emlékszem rá, hogy Európa semleges országai védettséget biztosító menleveleket adtak ki. A svédek, a svájciak, a spanyolok, még a Vatikán állam is. Erre a négyfajta menlevélre emlékszem. Apám, aki munkaszolgálatos volt,

²⁸⁰ USC Shoah Alapítvány
<https://sfi.usc.edu//FSZEK>
www.fszek.hu/onlib-rary/databases. Letöltve: 2021. október 21.

amikor haza tudott jönni, akkor minden követ megmozgatott, hogy valamilyen védettséget szerezzen a családjá részére. Menleveleket szerezni nem sikerült, de azt valahogy elintézte, hogy menlevél nélkül illegálisan bemehettünk egy védett intézetbe. Az előbb említett követések fenntartottak házakat, amiket védelem alá helyeztek. Ilyen védelem alatt volt egy tábor is a zuglói Columbus utcában — azt hiszem a Vakok Intézete —, és ha jól emlékszem, svájci védettség alatt állt. Emlékszem, hogy ez egy nagy vöröstéglás épület volt, és ide nekünk valahogy sikerült bejutni. Elhagytuk a csillagos házat, és bementünk ebbe a svájci védettség alatt álló táborba. Az intézetnek volt egy hatalmas udvara is. És mert az intézet kicsinek bizonyult arra, hogy annyi embert befogadjon, ahányan ott szerették volna menteni az életüket, ezért az udvaron barakkokat állítottak fel. Az épületbe nem nagyon lehetett bemenni, de azért én egy párszor bementem. Nagyon sok ember volt ott is. Zsúfolásig volt emberekkel. Valószínűleg megpróbáltak minél több embert itt is elhelyezni, abban a naiv hitben, hogy itt majd túl lehet élni a háborút. A fabarakkokba sikerült nekünk valahogy bekerülni. A dédnagymama, a nagymama, az anyukám, a nagynéném meg én. Emlékszem erre a fabarakkra, ahol egyetlen hosszú priccs volt deszkából ácsolva, tulajdonképpen egy dobogó volt, ami lakhelyül és fekhelyül szolgált. Ezek nem egyenként álló priccsek voltak, hanem a barakk két hosszanti oldalán végighúzódtott ez a deszkaépítmény. Az emberek egymás mellett feküdtek, amilyen sűrűn lehetett, amilyen sűrűn elfértek. Arról semmilyen emlékem nem maradt, hogy ott miképpen éltemtek bennünket, és hogyan jutottunk ennivalóhoz? Arra határozottan emlékszem viszont, hogy engem akkoriban az éhség különösebben nem zavart. A felnőttek igyekeztek biztosítani, hogy legalább én lakjak jól, a saját szájuktól megvonva a falatot. A táborban nem szenvedtem az éhségtől, míg a gettóban már megtanultam, milyen éhezni. Szóval itt, ebben a táborban éltünk, és itt láttam utoljára az apámat. Ő még egyszer belátogatott hozzánk, megnézett minket, és hozott valami ennivalót is. Emlékszem, egy bekecs volt rajta. Kiengedték a szörmegyárból, ahol munkaszolgálatos században dolgozott. Nagyon örült, hogy sikerült oda bevinni minket (ezt ő intézte). Abban reménykedtünk, hogy most már lassan véget ér a háború, és ott fogunk felszabadulni. Mi még a táborban voltunk, amikor az egyik reggel ordítózásra és lövöldözésre ébredtünk. A nyilasok körülvették a telepet, tekintet nélkül a tábor védettségre. Behatoltak az épületbe. Kaptunk valamennyi időt arra, hogy

mindenki összecsomagolja azt a batyuját, amije van. Mert természetesen ide is már csak a legszükségesebbeket — amit a kézben el lehet cipelni — tudtuk magunkkal hozni. Utasítást kaptunk a nyilasoktól a csomagolásra és a sorakozásra az udvaron. Később hallottam (ez nem volt személyes élményem), hogy lelőtték a tábor a vezetőit. Hallottunk lövéseket meg kiabálást. Sorakozó — ordították! Mindenki kapkodta, amit tudott. A barakkokból és az épületből kihajtották az embereket, mert az épület is dugig volt emberekkel. Felsorakoztattak bennünket, és egyszer csak a nyilasok díszkíséretében elindultunk. Kivíttek minket egy sportpályára, ami nem volt nagyon messze.

Zilbermann Judit: Hány ember volt?

V. P.: Sok ezer ember volt. Több ezer ember kellett hogy legyen. Emlékszem, hogy hosszú, széles sorban mentünk. Nagyon megmaradt bennem, mert a sportpályán éltem át az úgynevezett szelekciót. Ordítások közepette elkezdtek válogatni az embereket. Az egyik sorba rakták a munkaképeseket, és ordítózva közölték, hogy dolgozni viszik őket. A másik sorba rakták az öregeket, szintén ordítózva közölték, hogy őket pedig a gettóba viszik.

Z. J.: És a gyerekeket?

V. P.: A nagymama és a dédnagymama idősek voltak, ők a gettó sorba kerültek. Az anyukám, meg a nagynéném (az anyukám húga, Kati), abba a sorba kerültek, akiket az ígéret szerint dolgozni visznek. Én az anyukám kezét fogtam. Amikor elindult a menet, és először a fiataloknak a menetét indították, tehát a munkaképeseket, akkor az anyukámnak lehetett egy rossz érzése. Amikor a menet elindult akkor azt mondta nekem, hogy: *Petikém, szaladj oda a nagymamához!* És akkor én az egyik sorból átfutottam a másik sorba. És az én anyukám soha többé nem jött vissza. Valószínű, én ennek, az ő megérzésének köszönhettem, hogy életben maradtam. Mi pedig egy hosszú menetelésben Zuglóból, begyalogoltunk a pesti gettóba. Számomra ez volt a háború legrémesebb időszaka.²⁸¹

✱

A Deaf People in Hitler's Europe (Hallássérült emberek Hitler Európájában) címmel 2002-ben megjelent antológia szerkesztői (Donna F. Ryan – John S. Schuchman) először 1987 nyarán, majd 1999-ben készítették interjúkat magyarországi hallássérült túlélőkkel. A Mexikói úti iskola néhány volt diákja (König Judit, Erdősi Klára, Klein Miklós,

²⁸¹ USC Shoah Alapítvány
<https://sfi.usc.edu//>
 FSZEK
www.fsze.hu/onlibrary/databases. Letöltve:
 2021. október 22.

Faragó Péter, valamint Harry Dunai, korábbi nevén Deutsch Izrael) meghívást kaptak egy 1998-as, Washington D.C-ben megrendezett konferenciára. A konferencia hivatalos címe: *Deaf People in Hitlers Europe 1933–1945* (Siketek és Hitler Európája 1933–1945) volt. A meghívott zsidó hallássérült túlélők – köztük a volt Mexikói úti diákok – jeltolmács segítségével idézték fel a magyarországi vészkorszakban megélt emlékeiket. A konferenciát azért rendezték és az antológiát is azért készítették a kötet szerkesztői, mert úgy ítélték meg, hogy a hallássérült emberek vészkorszakban elszenvedett élethelyzeteivel addig nem nagyon foglalkoztak. Noha ők is áldozatai voltak a holokausztnak, történeteiket nem dolgozták még fel. Nem a hallássérülésük okán, hanem a zsidó származásuk miatt váltak áldozattá. A túlélők elmondásából kiderült, hogy ismertek olyan hallássérült (siketnéma) embert is, aki a nyilaskeresztes párt tagja volt. A hallássérültekkel megesett történeteket nem vagy csak nagyon kis mértékben tárták fel a holokauszt-kutatók, pedig a zsidó siketek ugyanúgy megszenvedték az üldöztetést, az ínséget és más vészkorszakbéli borzalmakat, mit a halló zsidók – írják a kötet szerzői.²⁸²

Ugyanakkor volt olyan hallássérült csoport, akiknek a helyzete sajátosan alakult. A német siketnéma és nagyothallók csoportjának is el kellett szenvedniük a náci brutális fajnemesítési praktikáit. A náci politika kötelezte őket, hogy regisztráltassák magukat az egészségügyi hatóságoknál, ahol eldöntötték, hogy kiket kell sterilizálni vagy abortusznak alávetni. Becslések szerint a háború végéig 16 000 német hallássérültnek kellett alávetni magát sterilizálásnak vagy művi vetelésnek.²⁸³

A Wechselmann-iskola három diákjának történetét a az idézett tanulmánykötetben megjelent interjúk alapján állítottam össze.²⁸⁴

Deutsch Izráel (Dunai Imre) 1934-ben Komjatnán (Komjátfalván), a rózsahegy (Ružomberok) járásban (ma Szlovákia) született. Faragó Péter osztálytársa volt, és a vészkorszak idején mindvégig Budapesten maradt. Deutsch szülei tehetős ortodox zsidók voltak, szép házzal, kis birtokkal rendelkeztek, és kereskedelemmel foglalkoztak. A tíz testvér közül egyedül Izrael volt hallássérült, s ezért 1940-től a szülei a Mexikói úti iskolába járatták. 1941-ben a Deutsch család birtokát és üzletét elvették. Anyagi helyzetük jelentős megromlása ellenére Izráelt vissza tudták küldeni a budapesti iskolába a tanulmányai folytatására. Kitűnő

²⁸² Schuchman 2002.

²⁸³ Frojimovics 2017. 67–84.

²⁸⁴ Fontos megjegyezni, hogy a könyv impresszumában az alábbi megjegyzés található: „A kötetben leírt kijelentések, megállapítások és következtetések a kötet szerzőinek és a megszólalókak a véleményét tükrözi, amely nem feltétlenül egyezik meg az amerikai Holocaust Museum véleményével. Schuchman 2002. 169–201. // Frojimovics 2017. 67–84. // *MúltKor: Történelmi magazin*, 2018. július 2. www.mult-kor.hu Letöltve: 2021. december 30.

tanuló volt. Faragó Péterhez és Pollák Bellához hasonlóan minden tárgyból jelest kapott. Amikor elrendelték a sárga csillag viselését, az intézetben a lányok varrták a diákoknak és a személyzetnek a sárga csillagokat. Több szülő otthonát biztonságosabbnak gondolta, és hazavitte a gyerekeit. Deutsch Izraelért nem jött senki. Ekkor még nem tudott róla, hogy az egész családját Auschwitzba deportálták.

Az iskolában maradt tizenöt gyereket, köztük Deutscht és Pollák Bellát, átköltöztették az Izraelita Fiúárvaházba, ahol nem különítették el őket a hallóktól. Bár Kanizsai korábban attól tartott, hogy a gyerekek nem tudnak beilleszkedni az itteni életbe, Deutsch úgy emlékszik, hogy a hallássérült gyerekek jól boldogultak a hallók között. Az árvaházat bombatalálat érte, és az azt követő zűrzavarban Deutsch Izrael a többi hallássérült társát elvesztette. Az árva gyermek menedékre talált egy zsidó családnál. Egészen addig maradt ott, ameddig a tanárnője, Balkányi Sarolta rá nem talált, és magával nem vitte budai otthonába. A családra veszélyt jelentett, ha más zsidókat is próbáltak védelmezni, bújtatni. A tanárnő Izraelt visszavitte a Mexikói úti iskolába, amely akkor már a Nemzetközi Vöröskereszt védelmével rendelkezett. A fiú jól ismerte az iskola épületét és környékét – ennek az ismeretének köszönhetően, fiatal kora ellenére kisebb vállalkozásba fogott. A sárga csillagot levetette és gyakran járt ki a közeli boltokba, ahova zsidóknak tilos volt bemenniük. Élelmiszert, rövidárut, újságokat vásárolt, amit aztán továbbadott a táborban (Columbus utca) lévőknek, némi haszonra szert téve. A viszonylagos nyugalmi időszak nem sokáig tartott. A nyilaskeresztesek betörték az iskolába, és ütlegelték és rugdosták Deutscht is, majd kivitték az utcára, a villamos sínek mellé, ahol végig kellett néznie, hogy miképpen gyilkolnak le embereket. A fegyveresek szétválasztották a felnőtteket a tizenhat évnél fiatalabb gyerekektől. A halló és hallássérült kicsiket a pincébe terelték. A nyilaskeresztesek másnap agyonlövés fenyegetés terhe mellett, az épület takarítására kényszerítették őket. Ezt követően mindenkit elvittek a Klauzál térre, ami akkor a gettó része volt. Kanizsai, akinek megengedték, hogy a transzporttal menjen, azt kérte a gyerekektől, hogy maradjanak együtt. Egy üres lakásba terelték be őket. Halló és hallássérült gyerekek is voltak a csoportban, köztük Pollák Bella. Erre az időszakra így emlékezett vissza Deutsch Izrael: „Megesett, hogy a takarón összevesztünk egy hallóval, de a hallók és a siketek egész jól meg voltunk egymással. Pót-kávén és hulladékon éltünk, bár lefogytam, de nem betegedtem meg,

ahogy sokan mások. Tisztálkodtam is rendszeresen, nehogy tetves legyek. Január 18-án reggel orosz katonák ébresztettek. Láttam a vörös csillagot a sapkáikon. Kanizsai Dezső összeszedett minket és visszavitt a Mexikói úti iskolába.”

1945 nyarán az amerikai mentő és segélyező bizottság gondoskodott a gyerekekről. Kanizsai Deutschot és néhány fiút bízott meg azzal, hogy a szervezet (Joint) központjából élelmiszert és néhány más holmit hozzanak az iskolába. A tanítás csak 1946 őszén indult újra három tanárral és közel harminc tanulóval. Deutsch folytathatta tanulmányait, de a Mexikói úti iskolában 1949-ben nyolcadik osztályt nem indítottak, így a fiú az Állami Siketek Iskolájába (Festetics utca 3.) került.

Deutsch Izrael szülei és testvére Auschwitzban haltak meg. Csak 2000 nyarán, egy németországi látogatása során szerzett tudomást arról, hogy a legidősebb bátyja, aki korábban Pozsonyban járt egyetemre, szintén Auschwitzban halt meg.²⁸⁵

Faragó Péter édesanyja öngyilkossággal fenyegetőzött, ha nem viheti haza a fiát. Péter az Izraelita Siketnémák Intézetéből került haza. A hatóságok a lakásuk elhagyására kényszerítették őket, így az orosházi gettóba kerültek, majd Bergen-Belsenbe deportálták mindkettőjüket, ahol elválasztották őket egymástól. A hallássérültsége okán semmit sem értett abból, ami körülötte történik. („Zavarodottságában, s mert éhes volt, sírva fakadt, s a hasát simogatva a szájára mutogatott.”) Egy lengyel siketnéma házaspár halló gyereke „Pável mint egy Őrangyal” segítette Pétert az életben maradásban. „Figyelmeztette, hogy maradjon csöndben és ne mutogasson.” Csak lopva jelelhettek egymással. 1945 áprilisában a szövetséges csapatok felszabadították a tábor, és más magyarokkal együtt Faragó is elindult Magyarország felé. Édesanyjával Győrben találtak egymásra. Orosházára hazaérve kiderült, hogy a fosztogatók mindenüket elvitték. Budapestre költöztek, ahol az anyukája az Izraelita-Amerikai Elosztó Bizottságnál kapott munkát, Péter pedig visszakerült a Mexikói úti iskolába.²⁸⁶

Pollák Bella 1931-ben született Romániában, négyéves korában vesztette el a hallását. Szülei és a húga hallók voltak. Édesapja 1942-ben munkaszolgálatban halt meg. A család Budapestre költözött egy nagynénijéhez, Bellát ekkor beírátták a hallássérültek Mexikói úti iskolájába. Édesanyját és hűgát Auschwitzba deportálták, míg a kislány az iskolá-

²⁸⁵ Schuchman 2002. 169–201.

²⁸⁶ Uo. // Jordan 1997.

ban volt. A németek parancsára a Mexikói úti iskola diákjait átköltöztették az Izraelita Fiúárvaházba a Vilma királyné útra (ma Városligeti fasor), sok más zsidó gyerek közé. Bella a többi hallássérült (siketnéma) gyerekkel együtt a fiúárvaház lebombázását követően visszatért a Mexikói úti iskolába és a háború végét, a felszabadulást Deutsch Izráellel együtt a budapesti gettóban élte meg.²⁸⁷

Amikor az iskolában a tanítás 1946-ban újraindult, Faragó Péter és Deutsch Izráel tizenkét évesek voltak, Pollák Bella tizenöt. A valamikori diáktársaik egynegyedét deportálták és életüket veszítették. Deutsch árván maradt. Faragó bejáró diák lett, mert az édesanyjával Budapesten lakott. Pollák Bella anyukája és nővére hazatértek Auschwitzból, és az unokatestvérüknél éltek Budapesten, de Bella az intézet bentlakó tanulója maradt. 1947-ben felmerült a gondolat, hogy az iskola árváit Palesztinába kellene küldeni. Deutsch és Pollák menni akartak, és Kanizsai is támogatta a tervet. A cionista és a segélyszervezet segítséget ígért, ám az igazgató meggondolta magát, s mivel nem járult hozzá az utazásukhoz, Péter és Izráel is Magyarországon maradtak. Deutsch később értesült arról, hogy kedvenc tanárnője, Balkányi Sarolta nem értett egyet az igazgató döntésével, felmondott az iskolában, és később Angliában telepedett le. Donna F. Ryan és John S. Schuchman tanulmánya feltárta, hogy az 1923-as születésű Klein Miklós, König Judit és Erdősi Klára (a Mexikói úti iskola korábbi növendékei) visszatértek a munkaszolgálatból. Mindhárman nyolc évig voltak az Izraelita Siketnémák Országos Iskola növendékei.²⁸⁸

Az MTVA M1 csatorna *Esély* című műsora (2014) a Mexikói úton és a Columbus utcában Weltner György és Wiecher Sándor hallássérült személyekkel készített interjút.

Részlet **Weltner György** visszaemlékezéséből:

„Amikor már a nyilasok átvették a hatalmat, akkor már üldözték az édesanyámat, de ő megszerezte a Vöröskereszt svéd menlevelét. Édesanyámmal egy hatalmas talicskányi csomaggal jöttünk ide, a védett házba. A bejárat, a Columbus utcai kapun volt, ahol ki volt rakva a Vöröskereszt jele. Ott kellett bemutatni a menlevelet, és ott engedtek be minket. [...] Egy kis bódé állt itt a kapu mellett, ahol volt egy őr, ő nézte meg a papírokat, és ő engedte be az embereket. A katonaszöke-

²⁸⁷ Schuchman 2002. 169–201.

²⁸⁸ Uo. // Jordan 1997.

vényeket nem engedték be. A gyerekeket, az időseket és az asszonyokat beengedték. Halló emberek is voltak, nagyon sok halló ember volt ott. Gyerekekkel együtt számolva 200–300 ember volt itt, de pontosan nem tudom. Én minden nap kérdeztem, hogy mi újság, és akkor mesélték a híreket, mert ők hallgatták az angol rádiót. Említették a deportálást – hogy az mit jelent, azt akkor még nem tudtam. Elmagyarázták, hogy mit jelent, hogy elviszik az embereket, de hogy hova, azt nem tudták. Auschwitzról nem beszéltek. 2–3 hétig voltam itt, és utána vittek el minket. [...] Mondták, hogy jobbra-balra, de a siketiskola igazgatója, Kanizsai a gyerekeket külön vitte, és a felnőtteket megnyugtatta. Ő volt az, aki koronatanú is volt a háború után a nyilasperben, ő mondta el, hogy mi történt. [...] A gyerekeket a gettóba, a felnőtteket pedig a Józsefvárosi pályaudvarra vitték a nyilasok. Először a futballpálya felé kellett menni, ott válogatták szét a gyerekeket és a felnőtteket. Édesanyám ekkor 39 éves volt. 40 évesnek kellett volna magát valania, akkor a gettóba vitték volna, de anyukám, nem mert mást mondani, nem akarta, hogy baj legyen. Egy pillanat alatt kellett döntenie. Én ekkor láttam utoljára. Engem a gettóba vittek, őt pedig a Józsefvárosi pályaudvarról Bergen-Belsenbe. [...] Erős is voltam már 15 évesen. A Wesselényi utca 21.-be kerültem, és az lett a feladatom, hogy az idős embereknek ennivalót kellett szállítanom. Minden nap talicskával szállítottam az ételt az idős embereknek.”²⁸⁹

Wiecher Sándor édesapjáról nyilatkozott:

„1941-ben került az Izraelita Siketnémák Iskolájába, a Mexikói útra. Előtte Ungváron éltek, és onnét menekültek Budapestre. Édesapja és annak bátyja is siket volt, azért járhattak itt iskolába. Mivel Budapesten senkijük sem volt, ezért lakhattak mindketten a kollégiumban. Apámnak és Bernát bátyjának nagyon nehéz volt itt tanulnia, mert magyarul nem tudtak, mivel Ungváron akkor csak oroszul beszéltek. Oroszul írtak, oroszul olvastak. Nehezen tanulták újra a magyar nyelvet. Édesapámat és Bernát bátyját tizenketted-magával Bergen-Belsenbe vitték, és közülük csak négyen jöttek vissza.”²⁹⁰

Az Izraelita Siketnémák Országos Intézete (Mexikói út 60.) évkönyvének tanulókra vonatkozó dokumentumai között a két Wiecher testvér neve is megtalálható.

²⁸⁹ MTV M1. *Esély* című műsor, 2014. június 13. [// www.youtube.com/watch?v=Qfj_ITEVEMc](https://www.youtube.com/watch?v=Qfj_ITEVEMc). (Megtekintve: 2019. december.)

²⁹⁰ Uo.

Rokob Tibor 2007-ben kutatta fel Darvasné Kohn Klárát, a Columbus utcai gyűjtőtábor egyik túlélőjét. A vele készített interjú alapján összeállított írás (rövidített változata) itt jelenik meg először.

Rokob Tibor: Egy elfeledett tábor megmentett életekkel. Egy gyerek-lány emlékei a háború utolsó éveiből

Darvas Tiborné Kohn Klára Budapesten élő asszony az életét köszönheti Kasztner Rezső zsidómentő tevékenységének. A jómódú pápai zsidó családból származó Kohn Klára mindössze tizenkét éves volt, amikor családja – szinte elsőik között – a város gettójába kényszerült. Cementtel és mozaiklapokkal kereskedő édesapját, Pápa zsidó közösségének megbecsült tagját azonnal Auschwitzba hurcolták, és főtéri hatszobás házukra hamar szemet vetett a magyar és a német hatóság is. Így nagypjával, édesanyjával és tizenöt éves bátyjával egyik percről a másokra ő is földönfutóvá vált. „Közölték, hogy mindenünket csomagoljuk össze, s valamennyi értékünket adjuk át. Anyám annyira rettegett, hogy a család korábban elásott ékszereit is hiánytalanul odaadta. De talán jobban is tette, mert a kérést megtagadók közül nem egyet agyonvertek, mások pedig félelmükben vagy éppen elkeseredettségükben öngyilkosságot követtek el” – emlékezik vissza.

A nincstelenné vált család félelme egyre nőtt. A mindössze néhány batyuni személyes holmijukat szorongatva várták sorsukat. Klára jól emlékszik arra a napra, amikor az anyja nevét kezdték el kiabálni. Miután beszélt a gettó belső tanácsával és az ott lévő német tisztekkel, remegő kezekkel és lábakkal tért vissza gyermekeihez. „Nehezen szólalt meg. Csupán annyit mondott, hogy nekünk nem kell a többiekkel együtt a vagonokba szállnunk. Rajta vagyunk azon a listán, akiket Budapestre szállítanak, majd onnan továbbutaznak Palesztinába. Ennek oka az lehetett, hogy apám egy nagy tekintélyű, mindenki által elismert ember volt. Létrehozója volt a pápai cionista mozgalomnak. Egész életében sokat adakozott, de azt, hogy előre megváltotta volna családja életét, kizártnak tartom” – emlékezik Kohn Klára.

1946-ban nevét Kohnról Káldorra magyarosította. Az asszony elmondta, hogy később kiderült, édesapja Budapesten élő húga vezető tagja volt a WIZO-nak (Women's International Zionist Organization – Nők Nemzetközi Cionista Mozgalma), és sok cionista vezető személyes

ismerőse volt – többek között a németekkel tárgyaló Budapesti Mentőbizottság vezetője, Komoly Ottó is.

„Nagynéném ekkor diktálta fel a család tagjait, bízva abban, hogy megmenthet bennünket. Mint utóbb megtudtam, nagy szerencsénk volt, mert tudomásom szerint a Kasztner által véglegesített listákat többször is meghamisították. Az összeállításukban zsidók vettek részt, ám sokan – fogva tartóik lepénzelésének engedve – átírták a neveket, és mások élete helyett a sajátjukat próbálták menteni. A németeknek csak az volt fontos, hogy a kitűzött létszám ne változzon” – meséli.

A gettóból kevesen tudtak a Pestre induló vonat létezéséről. Legtöbben csendesben beletörődve várták, hogy mikor kerül sor rájuk, mikor indul el velük is egy bizonytalan jövőt jelentő szerelvény. Sokan nem hitték el, mások nem akarták elhinni a haláltáborokról szóló híreket. „Bár édesanyám lelkemre kötötte, hogy senkinek se szóljak a listáról, mégis amikor egy néhány évvel idősebb lány megszólított, nem tudtam tovább őrizni titkomat. »Melyik vagonnal fogsz menni?«, kérdezte. »Én nem megyek a vagonokkal«, mondtam neki kurtán. Ekkor az idősebbek okos pillantásával a szemembe nézett, megsimította a hajam, és így szólt: »Azt te csak hiszed!« Többet nem mertem mondani neki. Sosem tudtam meg, hogy mi lett a sorsa, de kettőnk beszélgetését ma is elevenen látom magam előtt. Sosem fogom elfelejteni” – meséli az asszony.

A család 1944 júliusában végül német tisztekkel együtt első osztályú vasúti kocsikban indult útnak a főváros felé. A katonák barátságosak voltak. Éjjel egy kisváros restije mellett állt meg a szerelvény. „Földre terített matracokon aludtunk, és éjjel végestelen-végig hallottuk, ahogy mennek az emberekkel teli vagonok. Akkor, gyermekfejjel még keveset értettem mindabból, de ma még belegondolni is borzasztó, hogy amíg mi, kiválasztottak megmenekültünk, addig egy vágánnyal beljebb, a Kassa irányába tartó tehervonatokat zakatoltak a többiekkel a biztos halál felé.” Pestre érkezve az embereket a teherautók azonnal a Columbus utcai *Verschonungslager*ba, az ott kialakított kímélő táborba szállították. A kapu előtt SS-őrök álltak, farkaskutyákkal az oldalukon. Oda-bent azonban békén hagyták a tábor lakóit.

„Amikor mi megérkeztünk, a kertés, fasoros telken csupán egyetlen téglapépület állt a bejárat mellett. Az önálló szobákkal és hozzájuk tartozó zuhanyzókkal rendelkező házból alakították ki a tábor kórházát. Ott látták el a betegeket. A faépületekből is csak egy állt. Az első hetekben a többi családdal együtt a szabad ég alatt aludtunk. Később

egy közülünk való kolozsvári építész, Devecseri László tervezte meg a tábor barakkjait. Ezek emeletesek voltak, létrával lehetett felső szintjükre jutni. A külső deszkák közötti jókora hézagok miatt nagyobb esők esetén a fapriccsek és szalmazsákok mindig teljesen átáztak. [...] Bár a körülmények nem voltak rózsásak, de én még gyerek voltam, fel sem fogtam, hogy hol is vagyok, mi történik velem. A nagynénémnek köszönhetően a már kilencven év fölött járó nagyapámat sikerült kijuttatni a Rottenbiller utcai csillagos házba. Így hárman maradtunk. A Lakatos-kormány megalakulásával aztán minden megváltozott. Az SS-őrség elment, helyette a hitközség biztosította a rendet. Zsidó örök jöttek, a nap bizonyos óráiban ki lehetett menni. Emlékszem, amikor anyámmal kimentünk a városba, és a környéken vásárolgattunk, mindig levettük a sárga csillagot. Botrány csak akkor volt, ha a tábort elhagyó lakók közül valaki – az öröket kijátszva – sosem tért vissza. Közülük nem egy él ma külföldön.”

Miután a zsidó hitközségé volt a telek, a tábor vezetője az épület emeletén lakó híres gyógypedagógus, Kanizsai Dezső volt. Rendelet született arról, hogy zsidók nem tarthatnak cselédet, így mindig másik lány járt föl segíteni a Kanizsai családhoz. A húsz év körüli lányok ekkoriban a jobb ellátás miatt szívesen választották a cseléd szerepet. Egy alkalommal a táborvezető magánlakásának szalonjában zajló bridzsparti alatt a vendégek angolul tárgyalták ki a körülöttük tevékenykedő lány sorsát. Mire a gazdag soproni zsidó család Angliában nevelkedett gyermeke csak ennyit mondott: „Megkérem, ne angolul beszéljenek! Én is jól beszélem a nyelvet!” Szavait döbbszent csend fogadta. A történetnek hamar híre ment az emberek között.

„Csak most, idős fejjel jövök rá, hogy a táborba kerülve, milyen kiváltságos helyzetbe jutottam. Akkor még nem fogtam fel az egész borzalmat. Máig csodálom anyámat. Nem értem, hogy negyvenöt évesen honnan volt annyi ereje, hogyan tudta e sok szörnyűséget feldolgozni. Hiszen néhány év alatt nemcsak a férjét, hanem négy testvérét is elvesztette szegény” – meséli Klára. 1944. október 15-ét követően, a nyilas hatalomátvétel után a tábor képe hatalmasat változott. A zsidó őrseget elzavarva, a tábort igazi lágerré alakították a nyilasok. Decemberben a területet – egy-két beteg ember kivételével – teljesen kiürítették. Csaknem minden foglyot a millenniumi földalatti vasút mai végállomásának helyén elterülő, hajdani Középiskolai Sportkörök Országos Központjának, az úgynevezett KISOK sportpályájára vitték.

Onnan a fiatalokat és a munkaképes férfiakat az óbudai téglagyár felé terelték. A többiek a budapesti gettó felé indultak. Klára édesanyjának sikerült maga mellett tartani gyermekeit, de mindez nem volt egyszerű: „Én csenevész kislány voltam, rám senki sem figyelt. Igazán a bátyám volt veszélyben. Őt egészséges fiatalként minden biztonnal elvitték volna, ezért anyám még a táborban beszerzett egy sötét kabátot, és egy kendőt, amit a fejére kötött. A nyilasoknak nem volt ideje minden kendő alá benézni. Így a bátyám megmenekült. Anyám gyakran rettegett miatta. Később a gettóban is gyakran így álcázta őt.”

A gettó megnyitása után egy ideig budapesti rokonok fogadták be őket. Január közepén az éhező városban Klára bátyja bátor dologra szánta el magát. Visszament az üres táborba. Jól tudta, hogy a téglaház pincéjében nemrégén még élelmiszert tároltak. Annak idején még ő is segített a konyhában. Útján sikerrel járt: sárgarépát és babot is talált a pincében, amiből több hátizsákkal vitt a többieknek. Továbbra is nagy volt az éhínség a városban. Klára emlékei szerint egy aranyóra árértékét öt kilogramm liszthez lehetett feketén hozzájutni. Budapest felszabadulása után a család csak 1945 áprilisában jutott vissza Párára. „Sokan elhagyták a várost. Apám cementáruüzeme tönkrement, kis híján mindent elloptak. A lakásunkban szinte csak a négy fal maradt meg. Anyám hálósobájának két matracán aludtunk. Szép lassan előkerültek a jól ismert, intarziás bútorok. Legtöbbjükre a környék lakásaiban bukkantunk rá. Szándékosan megrongálva ugyan, de még a családi zongora is visszakerült hozzánk. Anyám viszonylag rövid idő alatt ismét otthon varázslott a lakásunkból, ám sokáig mégsem maradtunk otthon. 1950-ben már mindenki Pesten élt.”

Az 1956-os októberi forradalom idején – Klárán kívül – a családjából mindenki elhagyta az országot. Édesanyja kilencvenkilenc évesen halt meg Ausztráliában. Bátyjából építész lett, és most Melbourne-ben él. „Én valahogy itt ragadtam. Nem voltam elég határozott vagy talán bátor. A férjem nővére is elment. Svédországban él az egész família. Most már nem sajnálom annyira, hogy így döntöttem, csak az fáj nagyon, hogy férjem halála óta, már tizennyolc éve egyedül élek. Egyetlen lányom is Antwerpenben dolgozik. Igyekeztem kimenekíteni őt. Talán jobb, ha nem ebben az országban éli az életét” – mondja. Az Angyal földön élő asszony ma is fantasztikus véletlennek tarja, hogy tizenkét évesen megmenekült a haláltól. Mindenkinél hálás, aki tett azért, hogy megismerhesse az élet boldog, örömteli pillanatait is.²⁹¹

²⁹¹ Rokob 2007. // 2019 októberében beszéltem Darvas Tiborné Kohn Klárával, aki akkor 88 éves volt, és nagyszerű szellemi frissességnek örvendett. (N. P.)

*

Az 1990-es években Károly bácsi, a Mozgásjavító Iskola portása rendszeresen jelezte, hogy ismét váratlan vendégek jöttek külföldről. A világ különböző pontjáról érkező vendégek vagy a magyar építészettörténet egyik gyöngyszemére, a Lajta Béla által tervezett szecessziós épületre voltak kíváncsiak, vagy a vészkorszakot személyesen túlélők voltak, akik a múltjuk és emlékeik helyszínének kutatása céljából érkeztek. Egy ilyen alkalommal népes család (nagyapapa gyermekei és unokái társaságában) érkezett Izraelből. Vendégünk a megmenekülése helyszínét szerette volna megtalálni. A főbejárati ajtón belül, az előtérben, a portásfülke előtt álltunk. Rövid terepszemle és gondolkodás után elindult az alagsor felé, ahol ebben az időszakban az általános iskola felső tagozatos diákjainak osztálytermei voltak. Mellette mentem, és hagytam, hogy vezessen – a népes család jött utánunk. Vendégem közben azt mesélte, hogy a háború alatt gyerekként itt volt, és most szeretné a családjának megmutatni azt a helyszínt, ahol bujkált és ahol sikerült megmenekülnie. Az alagsori ajtót magunk mögött tudva körbenézett, majd bizonytalanul jobbra fordult. „– Itt volt egy fal – mondta, és az osztálytermek előtti folyosón, egészen az alagsori nagy tornateremig vezetett. Ott ismét megtorpant. – Szeretne a tornaterembe bemeni? – kérdeztem. Ott éppen mozgásnevelés-óra zajlott. – Nem, nem, itt nem a mi szálláshelyünk volt – hangzott a válasz. Bizonytalanul kutatott tovább az emlékei között. Tanácstalan volt, hogy merre kellene továbbmennie. Ez érthető volt, hiszen az épületnek ezt a részét az 1960-as években jelentősen átépítették. – Itt nincs valahol egy pincelejáró? – kérdezte. Megmutattam a régi kis lift melletti hátsó lépcsőház éppen akkor behajtott vasajtóját, amely akkor épp a család takarásában volt. – Egy nagyon szűk lépcsőház vezet a régi pincébe – válaszoltam. – Igen-igen mondta, most már emlékszem – mondta és a követ-

A régi szenespincébe vezető szűk lépcsőház

kező pillanatban ebben a nagyon szűk lépcsőházban libasorban araszoltunk lefelé: elől ő, utána én, minket pedig a család többi tagja követett.

A régi szenespince előterébe érkeztünk, de továbbhaladni akkor még nem tudtunk, mert minden ajtót bezárva találtunk. Amíg a kulcsokra vártunk, vendégünk belekezdett személyes történetébe: – Itt volt néhányunk éjszakai búvó- és alvóhelye. Nagyon szűk helyen többen aludtunk, gyerekek. Ágyat, de még priccset sem lehetett behozni, anyyira szűk volt a menedékül szolgáló helyiség. A földre szalmazsákot és rongyokat terítettünk, és pokróccal takaróztunk. A pincénkben még nappal is sötét volt, mert a pinceablakot mindig zárva kellett tartani, hogy az esti sötétben a fény – már amikor volt áram – ne szűrődjön ki.

A lift melletti helyiség kulcsát eközben meghozták. Kinyitottam a liftakna melletti szűk helyiség ajtaját, amelyben akkor az intézmény gazdasági iratait tároltuk. Vendégünk belépett a szűk és dohos helyiségbe: – Igen-igen – mondta elcsukló hangon –, nézzétek! Társaimmal együtt minden este itt húztuk meg magunkat, és ha kellett, ide bújtunk a nyilasok elől is. – Sokáig időztünk itt, mert a családtagok csak több részletben tudtak a liftakna mögött kiöblösödő helyiségbe belépni. Vendégünk többször elmesélte a történetét, hol héberül, hol angolul, hol pedig magyarul. Közben előkerült Szűcs Tibor kollégám, az intézmény műszerésze, aki kinyitotta a régi szenespince és kazánház ajtaját, amelyet akkor műszerésműhelyként, a mozgáskorlátozott diákok speciális eszközeinek javítására használtuk. Bementünk a régi kazánházba. Ekkor vendégünk rátért megmenekülésének történetére. – Azok az ablakok ott fent, ugye a földszinttel vannak egy magasságban? – kérdezte. – Igen – feleltem –, régen ezeken az ablakokon dobták le a szenet. – Akkor jó helyen vagyunk – válaszolta. – Amikor már a táborban rendszerezsek voltak a bombariadók, olyankor én a pincébe szaladtam, mert a táboron belül egyébként is ott volt a helyem. A nyilasinvázió alkalmával, amikor mindenkinek az udvaron kellett gyülekezni, én éppen az alagsorban tartózkodtam. Hangos ordibálásra lettem figyelmes. Azonnal menekülésbe kezdtem, mert már napok óta féltünk a nyilasok betörésétől. Azonnal tudtam, hogy hova bújjak. Futottam a pincébe. A megszokott helyemet már mások foglalták el. Kétségbeesésemben beszaladtam a szenespincébe, és elkezdem felfelé hágni a szénkupacon. Hogy milyen megfontolásból akartam oda bújni, máig nem tudom. Nagyon kellett sietnem, mert az üldözőink már a pincébe vezető szűk lépcsőházban voltak, és üvöltöttek: »Hova bújtatok, ti bűdös zsidók?« A szénkupa

tetejére viszont nem volt egyszerű felmászni, mert minden felfelé tartó mozdulatnál a széndarabok kicsúsztak a lábam alól, és így egyhelyben tapostam. Elkeseredésemben arra gondoltam, hogy itt fognak agyonlőni. Mielőtt a nyilas legények beértek a szenespincébe, sikerült felérnem a kupac tetejére, és bevettem magam amögé: a fal és a szén közötti keskeny mélyedésbe. A lélegzetemet is magamba fojtottam, mozdulni sem mertem. Remegtem a félelemtől. Ma már tudom — de akkor a félelemtől eszembe sem jutott —, hogy egy felnőtt, fegyverrel a kezében még nehezebben tudott volna ide felmászni. Miközben a pincében mindenhol sikolyokat és ordibálást hallottam, én mozdulatlanul és némán feküdtem. Aztán egyszerre nagy csend lett. Arra nem emlékszem, mesélte vendégünk, hogy mennyi ideig kuporogtam a szénkupac mögött a némaság, a mozdulatlanság dermesztő csöndjében. Az időtlenség végén, lassan és óvatosan előbújtam. Remegő testtel nagyon óvatosan igyekeztem lemászni a szénkupac tetejéről. Minden mozdulatom után mozdulatlanságba merevedtem, mert a széndarabok nagyon hangosan görögtek lefelé. Miután lemásztam, körbejártam a pince minden helyiségét. Üres volt: mindenkit elvittek, a társaimat azóta sem láttam. Többször kellett hasonlóképpen az életem megmentéséért menekülni, de a szénkupac mögé akkor bújtam először.”

Ma már nagyon sajnálom, hogy akkor nem készítettem részletes feljegyzést, interjút vagy hangfelvételt erről a visszaemlékezésről, így most csak az emlékeimre hagyatkozva tettem kísérletet a történet felidézésére.

✱

A 2018-ban folytatott újabb feltáró munka során először az Izraelben élő Danszky Péterrel és Jacob (Feri) Ehrenfelddel sikerült felvennem a kapcsolatot. Ők több alkalommal is jártak a Mozgásjavító Iskolában (Mexikói út 60.), ahol elérhetőségüket is meghagyták. Danszky Péterrel személyesen találkoztam, és ezt követően további három, ma szintén Izraelben élő holokauszt-túlélővel vettem fel a kapcsolatot, akik írásos visszaemlékezéseiket a rendelkezésemre bocsátották.

Danszky Péter (84 éves) Izraelben élő holokauszt-túlélő 2020-ban Skype-on adta első interjút. A megmeneküléséről, az életéről, és a Columbus utcai gyűjtőtáborban eltöltött rövid időről is mesélt. Megküldte azt a kéziratot is, amelyben leírta megmenekülésének történe-

tét. Több alkalommal (1996-ban és 2000-ben) ellátogatott a Columbus utcába, és járt a Mozgásjavító Iskolában is.

Szülei 1935-ben a nagybiccsei zsinagógában házasodtak össze. A csehszlovákiai Besztercebányán született 1937. augusztus 24-én. „Ötéves voltam, amikor az édesanyám a hátán cipelve menekített át Magyarországra a németek elől. Apukám már korábban elmenekült, hogy előkészítse Budapestre érkezésünket. Az édesapám akkor úgy gondolta, hogy szülő nélküli árva gyermekként könnyebben tudok megmenekülni. Először a budapesti Mosonyi utcai Toloncház²⁹² előtt hagyott, majd a Losoncon (ma Lučenec, Szlovákia) lakó Milka néni, Donzinger Péter néven adoptált mint árva gyermeket. Tőlük vittek el a németek. Budapestre, majd a kistarcsai internáló táborba szállítottak. Elsőként Adolf Eichmann és az általa vezetett SS-alakulatok használták a volt Gép- és Vasút-felszerelési Gyár Részvénytársaság csődbement és elhagyott területét. A németek zsidókat megsemmisítő akcióit a magyar nyilaskeresztes párt és a frissen megalakult Sztójay-kormány is támogatta.”²⁹³ A gyermekek mentésével illegálisan foglalkozó zsidó fiatalok az egyik auschwitzi vonat indulása előtt a németek szennyeszsákjaiba bújtatva csempészték ki a táborból, és szöktettek meg más gyerekekkel együtt. Erre a történetre én csak nagyon foszlányosan emlékszem – a mindennapi éhezésre annál inkább. Megmenekülésem történetét kutatva találkoztam Grosz Endrével, aki akkoriban a magyar cionista ifjúsági mozgalom tagja volt. Találkozásunkkor mesélte, hogy 1944-ben a zsidó partizánok egyik feladata az auschwitzi transzport előtt álló zsidó gyermekek kicsempészése volt, többek között Kistarcsáról. Ők vittek a Columbus utcai gyűjtőtáborba. Amikor a Columbus utcai táborba kerültem, akkor már hétéves voltam. Pontosan nem tudom, hogy mennyi időt töltöttem ott, de arra jól emlékszem, hogy egy nagy teremben (valószínű a tornateremben) a földön aludtunk és ott mindig nagyon hideg volt. Szorosan egymás mellett feküdtünk, úgy melegítettük egymást. A gyűjtőtábor közelében laktak apám rokonai (Fischer Lomó és Gizella), akik a kerítésen át felismertek. Értesítették szüleimet, akik hamis papírokkal evangélikus keresztlevelet szereztek. Magyarosított névvel (Tamás) álcázták magukat olyan sikeresen, hogy még légoltalmi házparancsnoki feladattal is megbízták őket. Budáról, ahol a munkahelyük volt, jöttek értem. „Apám évekkel később mesélte el, hogy amikor a kerítés két oldalán álltunk, megkérdeztem tőle, hogy mit csinálnak itt. Figyelmeztetve kértem őket, hogy vigyázzanak, nehogy őket is letartóztassák. A szok-

²⁹² 1945 előtt a toloncok ideiglenes elhelyezésére létesített letartóztatási intézet. (Forrás: *Értelmező szótár*, <https://mek.oszk.hu/Le-toltve:2020.augusztus8.>)

²⁹³ Kistarcsai Központi Internálótábor. Ilkei 2013. 44–47. // Klacsmann 2021.

tetésem vasárnap történt. Az emberek az utcán sétáltak. A rendőrök, nyomozók is az utcán voltak. A nyilasok éppen valakikre rálóttak, én meg vártam a kerítésnél apukámat. »Egy lányka emelt fel téged a kerítésen –, folytatta a történetemet. – Bélával, anyukád testvérével, a sógorommal a kerítésen kiemeltünk és megszöktettünk a Gestapo elől a Columbus utcai táborból.« Apám csak jóval később tudta meg (én pedig csak tőle), hogy a Columbus utcai tábor lakói mennyire különleges és kivételezett elbánásban részesültek a többi internálótáborhoz képest, mert ez volt az úgynevezett Kasztner-vonat egyik gyűjtőtábora.”

Péter a megmenekülését és élete további alakulásának a történetét is elmesélte, és kéziratba szerkesztve elküldte nekem. „A holokausztról mesélni kell, feleleveníteni a szenvedést, azok szenvedését, akik hű polgárai voltak ezen országoknak, de mégis kizárólag zsidó származásuk miatt, faji alapú megkülönböztetésben, megaláztatásban, üldöztetésben részesültek. Az emlékeimről mesélni kell intézményekben, szervezeteknek és privát embereknek, mindenkinek, aki csak hallani szeretné. Ez az én hátralévő életem küldetése.”²⁹⁴

Jacob (Feri) Ehrenfeld Izraelből küldött visszaemlékezéséből tudhatjuk, hogy hallássérült (siketnéma) gyermekként Budapesten az Izraelita Siketnémák Intézetének (Mexikói út 60.) bentlakó diákja volt. Szülei Debrecenben laktak. Ismerte és tanította Kanizsai Dezső. „Amikor 1944-ben a németek megszállták az országot és a nyilasok az iskolába is betörték, a szüleim már nagyon aggódtak. Debrecenből küldtek egy keresztény futárt, aki hazavitt. A németek otthonunkból internálták az egész családot, és elvittek minket egy ausztriai koncentrációs táborba. A bátyám, a húgom és én túléljük a koncentrációs tábor, de sajnos a szüleim ott haltak meg. Bátyámmal és húgommal visszatértünk Budapestre. Én visszamentem a siketek iskolájába. Nagyon meglepett, hogy a gyermek többségét az iskolában találtam. Tőlük tudom, hogy akik az intézetben maradtak, azokat nem koncentrációs táborokba, hanem a budapesti nagy gettóba vitték a nyilasok, és ott éltek meg a háború végét. 1946 októberében elhagytam az iskolát, akkor már 13 éves voltam, és megtaláltam az utat, hogy Palesztinába meneküljek. 1947 februárjában érkeztem palesztin földre, azóta Izraelben élek.”

Rövid élettörténetében Jacob (Feri) Ehrenfeld megerősíti a Leo nevű zsidó siketnéma fiú történetét, ami közel azonos a holokauszt-emléknapon (1994) elhangzott visszaemlékezéssel.²⁹⁵

²⁹⁴ Dansky 2018. // Danszky Péterrel készített interjú. Nádas Pál által készített változat (2020. augusztus 9–10.).

²⁹⁵ Készült: Jacob (Feri) Ehrenfeld megküldött írása alapján 2020. november 22-én.

Megbeszélés
a Columbus utcai
táborban, 1944

„Prof. Shaul P. (Pali) Ladany vagyok. 1936. április 2-án Belgrádban születtem Pavle Ladanj néven. Ma, amikor e sorokat írom, 85 éves vagyok, és az izraeli Omerben élek. Márta húgom 1941. július 16-án született Újvidéken Zemanek Márta néven. Mártát hat hónapos korában a családom örökbe fogadta, mert édesanyját (anyám húgát) és édesapját 1942 januárjában Újvidéken (Jugoszlávia) a magyar katonák gyilkolták meg. Ekkor közel 2000 zsidót és pár száz szerb embert mészárolták le.

Magyarország 1940 novemberében csatlakozott a tengelyhatalmakhoz, részt vett Jugoszlávia 1941-es megszállásában. 1942. január 4-én, Zsablyán kezdődött el a Magyar Királyi Honvédség dél-

vidéki nagy „tisztoztató akciója”, amely „hideg napok” néven vonult be a történelembe. Az eljárásnak több mint háromezer áldozata volt. A honvédség razziájára válaszul 1944–1945-ben a szerb partizánok több tízezer magyart gyilkoltak meg. (Forrás: Csernai 2017.)

Édesapám diplomás vegyészmérnök volt, és szabadalmi ügyvivői munkát végzett. Édesanyám egyéves jogi tanulmányokat végzett, amikor édesapámmal összeházasodtak. Szüleimmel Belgrádban laktunk, amikor 1941. április 6-án a náci Németország légierije (*Luftwaffe*) légitámadást indított a Jugoszláv Királyság ellen.

Luftwaffe, magyarul légierő, légfegyver. A szárazföldi erők a harmadik birodalom szárazföldi haderejének megnevezése volt 1935 és 1945 között. A haditengerészet mellett a Wehrmacht három részhadseregének egyike a náci Németországban, főleg légierőből és légvédelmi csapatokból állt. Főparancsnoka (1935. március 1. – 1945. április 24.) Hermann Göring. (Forrás: *Magyarország* 1996.)

Én ekkor ötéves voltam. A Belgrád elleni támadás két napig tartott, és csaknem 500 repülő vett benne részt. Az áldozatok pontos számát sohasem állapították meg, leggyakrabban a 2274-es számot emlegetik, míg a német becslések 1500 és 1700 között mozognak. A légitámadásokban sok lakás megsemmisült, köztük a mi házunk is. Szüleinkkel együtt a pincében éltük túl a bombázást, de a német megszállást követően átszöktünk Újvidékre édesanyám, majd édesapám szülővárosába, Szabadkára. 1942-ben már Budapesten voltunk, és a Szilágyi Erzsébet fasorban vettek a szüleim egy lakást. 1944 május vagy június környékén kellett elhagynunk a fasori lakásunkat, és az egész családot közvetlenül a pesti gettóba rendelték. A lakásunkat a németek elbontták.

Először 1943-ban, hétévesen szembesültem a gyűlölettel, amikor apám nővérénél Lily Rosingernél, (született Ladany) és családjánál voltunk Monoron. A rokonlátogatás alkalmával az utcán a gyerekek »lócitromot« dobta rám és két unokatestvéremre, és büdös zsidóknak neveztek bennünket. A megveretéstől Vera unokatestvérem védett meg.

A Columbus utcai táborba úgy kerültünk, hogy apám az 1920-as évek elején Karlsruhéban (Németország) töltött diákévei alatt tagja lett a Zsidó Diákok Cionista Szervezetének. Budapesten tovább folytatta a cionista tevékenységét. Sikerült a családnak svájci *schutzpass* megszereznie, és felkerültünk a cionistákat menekítők listájára.

Emlékszem, mikor a pesti Gettóból a Columbus utcai táborba akartunk jutni, két magyar detektív összeverte apámat, miután a házmester né feljelentett minket, hogy el akarunk szökni a gettóból. Én 8 évesen mellette álltam, amikor már a földön feküdt, és a detektívek még mindig rugdosták, akkor érkezett meg két német katona, és a detektívek csak ekkor hagyták abba apám ütlegelését. Apám lepézelte a német katonákat, és ők kísérték bennünket a Columbus utcai táborba. A szüleimmel és Márta húgommal, aki akkor két és fél éves volt, kerültünk a Columbus utcai táborba. A családnak sikerült együtt maradni, és a Columbus utcai táborból Portugáliát érintve Palesztinába történő menekülés reményében az úgynevezett Kasztner-vonatra kerültünk. A vonat Palesztina helyett a bergen-belseni koncentrációs táborba érkezett, ahol hat hónapot töltöttünk, és csak a második Svájcba induló vonatra kerülhettünk fel (1944. december 7.). Voltak, akik hiába voltak a Kasztner-vonaton, mégsem jutottak fel a Svájcba induló egyik vonatra sem, őket Bergen-Belsenben hagyták. Ez történt édesanyám unokatestvérével, az aradi Kaszowitz Bandi családjával.

A Columbus utcai tábor életéről nincsenek emlékeim, mert ott csak nagyon rövid ideig voltunk. Akkor még nem tudtuk, de ma már tudom, hogy az 1944. június 30-án induló zsidókat menekítő vonat volt az első és egyetlen Kasztner-vonat, aminek a családom a megmenekülését köszönheti. A háború befejezése után a család visszaköltözött Belgrádba. 1948 decemberében, amikor 12 éves voltam, a család kivándorolt a nemzetállammá váló Izraelbe. Elkezdtem atletizálni, kezdetben futó, majd gyalogló lettem. Világbajnok és világcsúcstartó lettem, és Izrael színeiben két olimpián vettem részt. 1972-ben túléltem a müncheni olimpián történt mészárlást. Jelenleg a Department of Industrial Engineering and Management Emeritus Professora vagyok, és több mint egy tucat könyv és 120 tudományos közlemény szerzője. Ha tehetem, még mindig atletizálok.”²⁹⁶

Omer (Izrael), 2021. október 26.

²⁹⁶ Prof. Shaul P. (Pali) Laddany: Visszaemlékezés a Columbus utcai táborra. Nádas Pál által készített és egyeztetett változat, 2021.

„**Jano Tyroler** holokauszt túlélő vagyok. Temesváron, 1936. március 2-án születtem. Jelenleg Metulában, Izraelben élek. Amikor ezt a visszaemlékezést írom, akkor a 86. évemben vagyok. 1944 júniusának utolsó heteiben, amikor nyolcéves voltam, a szüleimmel és nővéremmel a Columbus utcai táborba kerültünk. Kolozsvárról egy zsidó csoporttal, a Palesztinába történő menekülés reményében érkeztünk. Ebből a rövid tartózkodásból csak néhány történetet tudok felidézni, mert ami Bergen-Belsenben történt, az jóval mélyebb nyomokat hagyott.²⁹⁷ Ottlétünk alatt a Columbus utcai tábor a Gestapo uralma alá tartozott. Egy nagy sportcsarnokban (tornaterem) laktunk, ami a tábor főépületében volt. Jól emlékszem két nagynéném, édesapám nővérei, Révész Janka és Pillitzer Hedda látogatására. Mindketten Budapesten éltek. Őket nem engedték be a tábor területére, így csak a kerítésen át, a kapu közelében tudtunk velük beszélni. A tábor életében és az én emlékeimben is fontos esemény volt Goldstein Ferenc szüleinek tábori látogatása, akik a kolozsvári Kasztner-csoport tagjai voltak. Ez nagy titoknak számított volna, de valójában a táborban mindenki tudott erről a látogatásról, beleértve a nyolcéves gyerekeket is. Ferenc a brit hadsereg palesztin önkéntes ejtőernyőse volt, aki 1944-ben, titokban, az éjszaka leple alatt, társaival együtt Jugoszláviában ért földet. Átszöktek Magyarországra, hogy segítsék a magyar cionistákat és mentse a zsidókat a német megszállás idején.

Egyike volt annak a 26 ejtőernyősnek, aki akkoriban Magyarországon és Szlovákiában tevékenykedett; közülük a legismertebb Szenes Hanna volt, akit a budapesti börtönben végeztek ki.

Szenes Hanna édesanyjának szóló rövid üzenetet találtak a lány ruhájában 1944. november 7-i kivégzése után. 23 éves volt, sortűz végzett vele a Margit körüti katonai fogházban. A brit hadsereg tisztjeként próbált magyar zsidókat menteni. Miután a magyarországi zsidótörvény miatt nem mehetett egyetemre, 1939-ben emigrált az akkor brit fennhatóság alá tartozó Palesztinába. Két évet töltött egy mezőgazdasági iskolában, majd 1941-ben csatlakozott egy fiatal cionista csoporthoz, akikkel megalapították Szdot Jam kibucot (egy kollektivitáson alapuló települést), Haifa városától nem túl messze, a tengerhez közel. Ekkor már létezett a *jisuv*,

²⁹⁷ Szondi–Radványi 2016.

vagyis a bevándorló zsidó közösség. Csatlakozott a palesztinai zsidó állam létrehozását szorgalmazó cionistákhoz: tagja volt a Makabi Hacair ifjúsági mozgalomnak. (Forrás: *Bohus* 2021. // ÁBTL-4.1.A-3358 25–26. // Boldog a gyufaszál – Szenes Hanna élete https://www.youtube.com/watch?v=LE7fhoErcZU&ab_channel=sentfilmek).

A Kasztner-féle menekítő csoporthoz és a Columbus utcai táborba úgy kerültünk, hogy édesapám a kolozsvári cionista szervezetben tevékenykedett. Ajánlom figyelmébe Löb László *Megvásárolt életek. Kasztner Rezső vakmerő mentőakciója. Egy túlélő története* című könyvét. Ismereteim szerint magyarul is megjelent. A Kasztner-vonatra az egész család felkerült, de Palesztina helyett a németországi bergen-belseni koncentrációs táborba szállítottak. Svájcba a decemberben induló második Kasztner-vonattal jutottunk ki, és így maradtunk mind a négyen életben.

1945 szeptemberében vándoroltunk ki Svájcból Palesztinába, ahol több családból álló, mezőgazdasági vagyongözösségben (*kibuc*) dolgoztak a szüleim. Kfar Szoldban jártam iskolába, és a hetvenes évek elejéig én is egy kibuc gazdaságban dolgoztam, majd hőcserélők gyártásával és értékesítésével foglalkoztam.

Ma nyugdíjas vagyok.”²⁹⁸

Metula (Izrael), 2021. november 4.

*

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában (ÁBTL) megtalálhatóak Fischer Ákos rendőrfelügyelő Kröszl Vilmos és társainak perével kapcsolatosan 1953-ban, majd 1966-ban („a zuglói nyilasper”, 1967. január–június) felvett tanúvallomásai. Közülük azokat dolgoztam fel részletesen, amelyek a Mexikó út 60.-ban 1944. december 3-án és az azt követő másfél hónapban történetekkel foglalkoznak.

²⁹⁸ Jano Tyroler: Visszaemlékezés a Columbus utcai táborra. Nádas Pál által készített és egyeztetett változat. 2021.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára a budapesti Eötvös utca 7. sz. házban működik. Az ingatlan a 18. században egy közel 17 ezer négyszögöles telekkomplexum része volt, mely-

nek parcellázására 1869-ben került sor. A 259 négyszögöles ingatlanra 1878–1879-ben az akkori tulajdonos, Schneider Vencel építtette a ma is látható épületet. A terveket Bobula János lengyel eredetű felvidéki családból származó építész az itáliai reneszánsz iránti vonzódásának hatására tervezte. Az időközben többször is átalakított háznak hat magántulajdonosa volt, míg 1939-ben a Kivándorlási Alap vette meg azzal, hogy a kezelés joga a mindenkori belügyminiszteré, mára az Államkincstáré. 1945 után Péter Gábor itt alapította meg az ÁVO elődjét, a Politikai Rendészeti Osztály budapesti tagozatát, utána az épületben működött az ÁVO Útlevíl Osztálya, majd 1957-től az Újpesti Dózsa Sportegyesület elnöksége. Az épület rekonstrukcióját 1998–1999-ben végezték el Tolnay Lajos Ybl-díjas építészmérnök tervei alapján. (Forrás: ÁBLT <https://www.abtl.hu/epulet/tortenet>)

Az 1966-ban készült tanúvallomásokról fontos tudni, hogy ekkor a Mexikói út 60.-ban már nem vak (látássérült) és (siketnéma) hallássérült, hanem mozgáskorlátozott (nyomorék) gyermekek tanultak. A Wechselmann-ház 1955 és 1964 között a Nyomorék Gyermekek Iskolája és Intézete nevet viselte. A tanúvallomások jelentős részében, ahogyan akkoriban az épület funkciója alapján a közbeszédben is, a nyomorékok iskolája nevet használták, és több alkalommal előfordul, hogy nem az épület 1944. évi vagy azt megelőző funkcióját, hanem az 1960-as évek funkcióját nevesítették.

A Kröszl Vilmos és társainak 1967-ben lebonyolított perével kapcsolatos 131 tanúvallomás közül most 14 tanúvallomást mutatok be részletesen. Ezek mindegyike az épületben 1944. december 3-án történetekkel kapcsolatos.²⁹⁹

Dr. Berend Endre az orosz csapatok elől és a munkaszázadból szökött Budapestre. „Egy ismerősöm javasolta, hogy menjek a Columbus utcai (Mexikói út 60.) táborba. [...] 1944. november 3-ától voltam a táborban és mint orvos tevékenykedtem. [...] 1944. december 2-án már elterjedt annak a híre, hogy jönnek a nyilasok. Valóban másnap 7-8 óra között meg is érkeztek. [...] Az embereket az udvarra terelték. Még a délelőtti folyamán sok embert elvittek. [...] Engem több mint harmincadma-

²⁹⁹ ÁBLT 3.1.9.

gammal, az udvarról, ahova az elmenőkkel együtt el kellett mennem, visszarendeltek mint orvost. Egy szobába tereltek bennünket, visszamaradókat. Közben puskaropogás hallatszott a délelőtti folyamán. Este mint orvost a rendőrök levittek az alagsorba, ahol holtestek voltak.” A nyilas támadást követően dr. Berend öt-hat holttestet látott. „Felismertem a földön lévő holtestek között dr. Rafael Miklós orvost és Moskovits Miklóst, a tábor volt vezetőjét.” December 3-át követően több rendőr és nyilas volt a tábor területén. Később a rendőrök eltűntek, és a nyilasok ottmaradtak. „Ezután a tábor olyan gettószerűvé vált” – nyilatkozta tanúvallomásában dr. Berend.³⁰⁰

Böhm Sándor 1944-ben 13 éves volt. A Nyomorék Gyermekek Országos Otthona (Mexikói út 63.) népiskolai anyakönyve alapján VII. osztályos nyomorék (mozgáskorlátozott)³⁰¹ tanuló volt. 1944 nyarán került át a Mexikói út 60. szám alatti intézetbe, „ahol Kanizsai Dezső volt az igazgató”. A háború bejezését követően visszahelyezték a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona (Mexikói út 63.) iskolájába. A tanúvallomásában az iskola és a gyűjtőtábor helyét is pontosan meghatározza, és – más tanúvallomásokhoz és visszaemlékezésekhez hasonlóan – beszámol a táborban élők elkíséréséről, valamint Leo, egy siketnéma fiú meggyilkolásának körülményeiről. „Mi 8-an – nyomorékok³⁰² – a magasföldszint egyik szobájában tartózkodtunk. [...] A nyilasok megjelenése után körülbelül egy óra múlva, lövöldözést hallottunk. A szobából nem mertünk kimozdulni. [...] A délután folyamán a nyilasok az Intézetben lévő különböző korú vakokat, és többségükben fiatalkorú siketnémaikat és nyomorék³⁰³ gyerekeket, összesen körülbelül húszunkat összegyűjtöttek, és a Mexikói úti bejáratnál szemben a villamos sínekre állítottak.” Más tanúvallomásokból és visszaemlékezésekből is tudjuk, hogy a 67-es villamos vezetője, a nyilasok utasítása ellenére, nem gázolt el senkit. „A gyerekek megfélemlítésére a szemük előtt a Korong utcában öltek meg 3-4 középkorú férfit.” A több órás fenyegetettséget követően a gyerekeket visszazavarták az épületbe. A nyilasok az épületből és a táborból elhurcoltak hátrahagyott értékeit széthordták. „1944. december 27-én az Intézetben tartózkodó nyilasok, az utcán agyonlőtték a Szabados nevű újpesti szabót, aki tudomásom szerint partizán volt, és gyakran jött hozzánk az intézetbe, és élelmet hozott számunkra. [...] A Mexikói út 60. szám alatti intézetet 1945. január 9-én szabadították fel a szovjet csapatok.”³⁰⁴

³⁰⁰ ÁBTL 3.1.9.

153.693./8/ 23. 51.

³⁰¹ Levéltári dokumentum szövegében vélhetően, a *nyomorék* szót, az érvényben lévő jogszabályok miatt kitakarták. (NP)

³⁰² Ua.

³⁰³ Ua.

³⁰⁴ ÁBTL 3.1.9.

153.693./8/ 24. 73–74. p. // A XIV. ker. Nyomorék Gyermekek népiskolai anyakönyve 1944–1945. Mozgásjavító történeti archívum.

Az 1994-ben a Wechselmann-házban megtartott holokauszt-megemlékezés alkalmával mesélte (jelelte) emlékeit az egyik túlélő: „Zsidónak lenni 1944-ben önmagában is sorstragédia volt. S ha az üldözött ezen túl süketnéma volt vagy nagyothalló, vak volt vagy gyengénlátó, élete szinte fabatkát sem ért. Jótékony lett volna a csend, a szürkeség, amely körül ölelte sajátos, külön világukat. [...] De belehasított az ugató parancs — és nem hallották. Intettek; kezeket fel, de nem láthatták.”

Weicher Sándor és Dunai Imre (Deutsch Izrael) is megosztották emlékeiket: „A megszállást követően a fiúárvaházba kellett mennünk. Sajnos azt bombatalálat érte. Visszatértünk iskolánkba, amely akkor védett ház volt. Ennek ellenére a nyilasok betörték, elfogták a gyermekeket. Egyik kis társunkat – Leó volt szegénynek a neve – mivel felszólításukra nem reagált, hátulról lelőtték. Ezután mindenkit az utcára hajtottak, egy szál ruhában, ami éppen rajta volt...”³⁰⁵ „1940-ben léptem át először az iskola kapuját, 1944. április 5-én már sárga csillagot viseltünk. Engem egy tanárnő budai lakásán bújtatott, de pár hét múlva — mivel már nagy veszélynek tette ki saját magát — visszahozott az iskolába. Pár hónap múlva a nyilasok megtudták, hogy 45 munkaszolgálatos ebben a házban keresett menedéket. Hajnalban mindannyiunkat felébresztettek őket keresve, de akkor bennünket még nyugodtan hagytak. A padlásról, az utca irányába, lövések zaja hallatszott... A nyilasok berontottak szobánkba, s ekkor már bántalmaztak bennünket. Leparancsoltak az utcára, ahol a felnőtteket, gyermekeket külön állították. Minket gettóba vittek. Először a Klauzál térre, majd a Wesselényi utcába. Január 18-án az oroszok szabadítottak fel bennünket. Így menekültünk meg, így maradtam életben.”³⁰⁶

Csillag Miklósné lakásának az ablaka a Mexikói út 60.-ra, az intézetre és a vasúti töltésre nézett. December 3-án vasárnap reggel 10-11 óra körül lövöldözést hallott, és a tanúvallomásában elmondottak jelentős részét a csukott ablak takarásából nézte végig. Az intézet Korong utca felőli oldalán földön fekvő – mint később megtudta – halott embert látott, miközben a nyilasok egy 10-12 fős csoportot (nők, férfiak, gyerekek) kísérték ki az intézetből, akiket a vasúti töltés mellett, annak háttal állítottak fel. Elvették értékeiket és közben ütlegették őket. Az egyik kisfiú sikoltozott: „»Ne bánts! az anyukámat!« A kiáltást az egyik nyilas ütlegetéssel némította el.” A tanú beszámolt arról is, hogy emberek sokaságát terelték ki az intézetből, több százan lehettek.

³⁰⁵ Gál 1994.

³⁰⁶ Dunai (Deutsch) 1994.
// Schuchman 2002. //
Frojimovics 2017.

³⁰⁷ ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/24. 83–84.

³⁰⁸ ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/91–92.

³⁰⁹ ÁBTL-128/147 // ÁBTL
3.1.9. 153.693./8/25.
105–107.

A csoport nagyobb részét a KISOK-pálya felé, a töltés oldalára állított kisebb csoportot a Thököly út felé vitték. A tanú az okiratban a Mexikói út 60. szám épületet úgy jelöli, mint a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonát és a zsidó menekültek táborát: jelen és múlt egyszerre jelenik meg egyetlen mondatban.³⁰⁷

Derdák József szemtanú tanúvallomásában a nyilasok támadásáról egy rövid rész szól. „Magam láttam, hogy a felfegyverzett nyilasok teher- és személyautókkal érkeztek az intézethez. A gépkocsik sárhányóján is ültek lövésre tartott fegyverrel. [...] Láttam, hogy az intézet közelébe érkezve az úttestre vetették magukat és onnan lövöldöztek a házra.”³⁰⁸

Fischer Ákos 1941 és 1945 között rendőrfelügyelőként teljesített szolgálatot. 1944-ben helyezték át a XIV. kerületi Rendőrkapitányságra. 1953-ban térhetett haza szovjet fogságból, és még ugyanabban az évben le tartoztatták és vizsgálatot indítottak ellene népellenes bűncselekmény elkövetésének gyanújával. Jelen volt 1944. decemberben 3-án a siketné-mák intézeténél. Kanizsai Dezső 1953. július 30-án tett tanúvallomásában a következőket mondja: „...kivégzésre a személyeket a padlásra vették fel, a kivégző csoportnak a vezetője egy Fischer nevezetű főhadnagy volt. Ezen a napon benyitott abba a szobába, amelyben én voltam, és abból a szobából kivitte Moskovits Miklóst, dr. Raffael Miklós orvost és annak 16 éves fiát azzal a megjegyzéssel, hogy golyófogónak viszi a padlásra őket. Ezeket a személyeket mi éjjel hoztuk le holtan, mivel őket tarkón lötték.” Kanizsai tanúvallomását erősíti Moskovits Miklósné és Rákos Árpád 1953 szeptemberében tett tanúvallomásai. Az 1953-ban készült vizsgálati összefoglalóban az is szerepel, hogy nem tudták bizonyítani, hogy Fischer maga is részt vett volna a gyilkosságokban, de azt megállapították, hogy a gyilkosságoknál jelen volt, és mint rendőrfelügyelő kísérletet sem tett a megakadályozásukra. 1954-ben életfogytig tartó börtönre ítélték, de 1956 nyarán felülvizsgálták az ügyét, és büntetése hátralévő részét elengedték. (Érdekesség kedvéért említem, hogy a vizsgálatot Kádár János áv. hadnagy mint a vizsgálati főosztály vizsgálója készítette és olvasható aláírásával látta el.³⁰⁹) Fischer Ákos 1966-ban a Kröszl-per kapcsán ismét tanúvallomást tett, amelyben elmondta, hogy Kőnye Imre XIV. kerületi rendőrfelügyelő utasítására, az embereivel együtt a Mexikói út 60. alatti intézetből körülbelül 3000 zsidó elszállításában működött közre. December 3-án reggel 8 órakor az intézet ud-

varán százas csoportokba állították a járóképes embereket, és rendőri kísérettel a KISOK-pályára vonultatták őket. A rendőrökön kívül az épület kiürítésében közreműködtek még nyilas karszalagos és katonaruhás személyek, és voltak civil ruhás, karszalagot viselő fegyveres nyilasok is. „Az első csoportok valamelyikével én elmentem a KISOK-pályára és ott intéztem a beérkező csoportok felállítását. Ugyanis itt történt a zsidók újabb csoportosítása a gettóba szállítás előtt. Segítségemre volt itt egy zsidó rabbi is, aki szintén nyugtatgatta az idekísért személyeket. Tudok arról, hogy a Mexikói úti Intézetben a kiürítés ideje alatt 2 vagy 3 nő az emeletről kivetette magát. Volt, aki meghalt a helyszínen, de volt, akit az Uzsoki úti kórházba szállítottak.” A KISOK-pályáról a rendőrfelügyelő visszament az intézetbe, mert onnét lövöldözést hallott. Az épület kapuja előtt egy fiatal halottat látott a járdaszélen, és épületből lövések hallatszottak. Felettesével együtt bementek az intézetbe. „A nyilasok szaladgáltak a folyosókon és fegyvert kerestek a zsidóknál. [...] A padlás felől is lövéseket hallottam és néhány rendőrrel felmentem a padlásra. A padlásról akkor jött le három géppisztolyos nyilas. A padláson 3 vagy 4 agyonlőtt személy feküdt. [...] Ezután az egyik szobában lévő utolsó éves orvoshallgató-nővel megbeszéltem, hogy a visszamaradt öregeket, betegeket, nyomorékokat kik fogják ápolni. Ugyanis ekkora már az ottlakó meneteképes személyek elszállítása befejeződött. [...] Távozásomkor a fegyveres nyilasok még ottmaradtak. Emlékszem arra is, hogy a nyilasok a Nyomorék Gyerekek Intézeténél arról is beszéltek, hogy aznap volt a Városi Színházi nagygyűlésen a bombamerénylet. Mondták, hogy emiatt a zsidókon bosszút állnak” – olvasható az 1966-ban rögzített tanúvallomásban. Fischer 1953 novemberében tett vallomása majdnem szó szerint megegyezik az 1966-ban tett vallomásával.³¹⁰

Földi (Weisz) Tibor 1944. novemberében 16 évesen mint testi hibás zsidó (nyomorék³¹¹) gyermek került a XIV. kerületi Mexikói úti otthonba. Az épületben és a barakkokban sok száz ember volt összezsúfolva, olvasható a tanúvallomásában. „1944. december 3-án körülbelül 15 nyilas megjelent az épületben, és a gyermekotthonban lévő összes zsidót felszólították, hogy menjünk ki az épületből az utcára. Én más társaimmal együtt, de az egészségesekkel együtt is ki lettünk hajtvva a Mexikói, illetve a Columbus utcára. Minket, nyomorék³¹² gyerekeket (körülbelül 10-en lehettünk), külön állítottak, de külön állították a nőket és a férfiakat is. A déli órákban történt, hogy a válogatásunk köz-

³¹⁰ ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/25. 105–107. // ÁBTL-128/147.

³¹¹ Levéltári dokumentum szövegében vélhetően, a „nyomorék” szót, az érvényben lévő jogszabályok miatt kitakarták (A szerz.)

³¹² Ua.

ben valaki a gyermekotthon padlásáról vagy emeletéről lövést adott le, állítólag az ott tevékenykedő nyilasokra. Erre a nyilas pártszolgálatosok megvadultak, lőni kezdtek az emelet és a padlás felé, majd behatoltak az épületbe, felmentek a padlásra és az épület padlásán körülbelül 5–6 zsidót agyonlőttek. [...] Minket, körülbelül 10 gyermeket és néhány terhes, vagy kisgyermekes anyát visszavittek a gyermekotthonba és bezártak bennünket egy helyiségbe az első emeleten. Az utcára lekísért több száz társunkat pedig elkísérték a KISOK-pályára.” A tanúvallomásban többek között még az is olvasható, hogy a 16 éves Tibor több társával együtt december 12-ét követően az otthon épületében maradt, egészen a felszabadító szovjet csapatok megérkezéséig.³¹³

Frühzeintig Ferencné (szül. Reizmann Erzsébet) tanúvallomása pontosan tisztázza az eddigi helymeghatározással kapcsolatos korábbi kutatások tévedéseit. Az 1944-ben 29 éves, mozgássérült (nyomorék) nő a Nyomorék Gyermek Országos Otthonában (Mexikói út 63.) nevelkedett. Onnan menekítették át a Mexikói út 60. szám alatt álló védett házba. „A Nyomorék Gyermek Országos Otthonában nevelkedtem, a Bp. XIV. Mexikói u. 63. sz. alatt. Onnan kerültem 1944. június 25-én a Bp. XIV. Mexikói u. 60. sz. alatt kijelölt ún. csillagos házba, ami egy szersmind internáló tábor volt a pápa, a svédek és mások védnöksége alatt. Ennek a tábornak – ahogyan akkor én hallottam – 4000 fő zsidó lakója volt. Férfiak, nők, öregek és gyermekek egyaránt. A házban volt egy rendőr őrszoba is, abban őrszemes magyar rendőrök tanyáztak. A rendőrök ott is étkeztek. [...] A ház szuterén helyiségében tanyázott körülbelül 30-35 egészen fiatal, körülbelül 18-20 éves, mi gyorsleventéknek hívtuk őket. 1944. december 2-án, vagy 3-án reggel – úgy 7 óra 30 perc körül – nagyon sok fegyveres nyilas jelent meg a házban. Lehetek vagy 30-40-en. Úgy emlékszem, vasárnap volt. Mi a nagy lármára figyeltünk fel. A nyilasok vitatkozva közölték az ott lévő rendőrökkel, hogy a házban, pontosabban a táborban lakó összes zsidót el akarják hurcolni. A vita abból adódott, hogy a rendőrök hivatkoztak a védettségre. A nyilasok gorombán kiabálták, hogy ez őket nem érdekli. Ezután a nyilasok minden helyiségbe bemenve közölték, hogy a tábor területét minden zsidónak el kell hagynia, ezért az utcán sorakozzunk. Én és még kilenc társam elhatároztuk, hogy nem megyünk, mert nyomorékok lévén, úgyis az utcán lőnek agyon bennünket. Helyünkön maradtunk, a ház félemeletén: A tábor többi lakója sorakozott az utcán.

³¹³ ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/26. 110–111.

Ennek megtörténte után őket elkísérték előttünk ismeretlen helyre. Ezután a nyilasok a ház, illetőleg a tábor átfésülésébe kezdtek. Szökött munkaszolgálatost kerestek, akik közül valóban sokan rejtőztek a tábor területén. Mielőtt a nyilasok a házat átfésülték, valamilyen oknál fogva óriási lövöldözés kezdődött. A nyilasok a ház emeletének ablakaiba lövöldöztek az udvarról és az utcáról. A házat teljesen körülvették... Közben a nyilasok hozzánk is benyitottak, és felszólítottak, hogy azonnal menjünk le az utcára. Néhányan lementünk, de voltak, akik ott maradtak, mert nem tudtak járni. Az utcára érve láttam, hogy az elfogott körülbelül 200 munkaszolgálatost a nyilasok ütötték, verték gumibottal. Voltak, akik már véreztek. Közben az utcán hozzánk jött egy gyorslevente, akinek sok ajándékot adtunk már korábban. Ő mondta, hogy én és még négy társam menjünk vissza a házba, és maradjunk ott. Mi ennek megfelelően cselekedtünk. Akkor láttam a ház előtt agyonlőve egy körülbelül 16 éves süketnéma fiúgyereket.³¹⁴

Kanizsai Dezső tanúvallomásából és más levéltári iratokból is tudható, hogy fiatal nőtlen rendőrök és leventék („gyorsleventék”), valamint a Columbus utcai gyűjtőtábor menekültjei is, a Wechselmann-ház (Mexikói út 60.) egy-egy részében voltak elszállásolva.³¹⁵

Gábori Endre 1944 nyarán szökött meg a munkaszolgálatból. Sikerült svájci menlevelet szereznie. November végétől a Mexikói u. 60. szám alatti intézet pincéjében húzta meg magát. „December elején egy reggel rendőrök vették körül az épületet, és az udvarban is rendőröket láttam. Attól tartottam, hogy az épületben tartózkodó, illetve ott megbúvó üldözötteket elhurcolják. Ezért a padlásra mentem fel, ott a tetőablakon kimásztam, és lehúzódtam a két tető találkozásánál kialakult csatornába, ahol akkor már két hozzám hasonló korú fiatalember is meg volt bújva. Rejtekhelyünkről ráláttunk a Mexikói útra. Láttuk, hogy a nyilasok is megérkeztek fegyveresen – géppisztollyal – és megkezdték az üldözöttek csoportba állítását. Sikoltozásokot is hallottunk, puffanást is, így tudtuk meg, hogy egy-két nő az épület ablakán kivetette magát az udvarra. Talán már dél felé járt az idő, mikor lövöldözés kezdődött.

A padlásról³¹⁶ felszólítást hallottunk, – jöjjenek le onnan!” A felszólításnak nem engedelmesskedtek, a nyilasok pedig a hallgatásra géppisztolysorozattal reagáltak.

³¹⁴ ÁBTL 3.1.9.

153.693./8/26. 112–114.

³¹⁵ *Hadtörténelmi okmánytár* 1960. // ÁBTL 315 O 12542 108–109. // Máthé 2013. 143. // BFL XX.4.a dr Kanizsai Dezső tanúvallomása (1948). // Bányai–Frojimovics–Gombocz 2020. 15. // Pócs 2019.

³¹⁶ Az ebben a tanúvallomásban leírtak a hátsó lépcsőház, a régi betegszoba (1960–2012) feletti padlásra utalnak. Onnan lehet kimászni a két épületrész (főépület és toronyépület) közötti nagy esővizet elvezető csatornához. Ott valóban el lehetett bújni, és valóban látni lehetett, hogy mi történik a Mexikói úton és az iskola udvarán.

„Az egyik fiú összerándult, és többet nem mozdult. Én is találatot kaptam, visszamásztunk. Mikor leértünk az udvarra, és az utcai kijárat közelében voltunk, hátulról ránk lőttek. Társam ekkor sebesült meg, és én megint találatot kaptam. Mindketten elestünk, de a nyilasok parancsára fel kellett kelnünk, és az úttesten átmentünk a vasúti töltés mellé, ahol már több odakísért üldözött személy állt. Ekkor már erősen véreztem, mindkét combtőnél és jobb karomon eltaláltak a nyilasok lövései, de a lövedékek szerencsémre csontot nem sértettek. A töltés mellett már nem tudtunk állni, összeestünk. Egy fiatal, körülbelül 15 éves nyilas pisztolyát fejemhez tartotta, hogy agyonlő, mikor egy rendőrtiszt jött arra, és megkérdezte a nyilasoktól, hogy mi történik itt. A nyilasok mondták, hogy semmi köze ehhez, és elzavarták.” Nem-sokára egy mentőautó érkezett, akit Gábori szerint a rendőrtiszt küldhetett a helyszínre. Mindkettőjüket a Wesselényi utcai sürgősségi kórházba szállították, ahol megoperálták őket. A kórházban érték meg a felszabadulást – olvasható az 1966-ban felvett tanúvallomásában.³¹⁷

Grünfeld Oszkár tanúvallomásában a következők olvashatók: 1944 októberében megszökött a munkatáborból, és a Columbus utcai táborban talált menedéket. „Egy hajnalon a nyilasok és az SS-ek körbevették a házat, és behatoltak az épületbe. Kihajtottak bennünket az udvarra és ott fel kellett sorakozni... Közben többen a kerítésen át meg akartak szökni... Ezeket a nyilasok azonnal agyonlőtték. Én magam négy ilyen esetet láttam a saját szememmel.”

A többi menekülttel együtt Grünfeld Oszkárt is a KISOK-pályára vették. Az ottani szelektálást követően mint munkaképesnek nyilvánított személyt a Teleki térre, majd Bergen-Belsenbe deportálták. Ott élte meg a felszabadulást.³¹⁸

Hortobágyi Károly László 1944 októberétől a nyilaskeresztes párt tagja volt, és a háborús bűntettei miatt már elítélték. Börtönbüntetéséből 11 év után 1956 júliusában szabadult, és 1966-ban Kröszl Vilmos pere kapcsán tett tanúvallomást: „1944 december közepéig jártam be rendszeresen a Thököly út 80. szám alatti párhelyiségbe, és vettem részt a számunkra kiadott feladatok, bevetések végrehajtásában.” Tízoldalas tanúvallomásából tudható, hogy ő is részt vett az 1944. december 3-án a Mexikói út 60.-nál történt eseményekben. Vasárnap a zuglói párházból 20-30 nyilas ment a helyszínre, ahol már ott voltak a többi

³¹⁷ ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/26. 120–121.

³¹⁸ ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/26. 133.

kerület pártszolgálatosai, a rendőrség riadóautója, valamint a Radetzky laktanya gépjárművei és emberei. Nemzetszolgálatosokkal volt tele a helyszín, és „óriási lövöldözés volt, de mint utólag kiderült, az teljesen egyoldalú volt”. Nemcsak az épületet kutatták át, a padlásterben többeket megöltek, és a környező házak lakásait is feldúlták. Szelepcsényi László, a zuglói nyilasok vezetője gépkocsival érkezett a helyszínre és parancsot adott ki, „hogya a mi kerületünk emberei vigyenek be a párt-házba 15–20 személyt... A foglyokat felszólítottuk, hogy a kezüket a fejükre tegyék, és így libasorba vonultunk végig a Mexikói úton a Thököly úti pártházba”.

A kínzással járó kihallgatásokat követően, a meggyilkolt személyeket nyakukban „Így járnak a zsidók” feliratú táblákkal a Tisza Kálmán térre (ma: II. János Pál pápa tér) vitték elrettentés céljából – mivel annak a napnak a reggelén a nyilasok ellen ott hajtottak végre robbantást. Az is olvasható még a tanúvallomásban, hogy az épületben maradtak közül másnap (1944. december 4-én) még több zsidót kísértek a KISOK-pályára. Továbbá, „az épületben őrséget adtunk. Ekkor történt a délelőtti órákban az, hogy a Korong utcai belső kerítés mellett épült fabarakkokat egy személy felgyújtotta... A tüzet eloltották, de a pánik miatt többen megrémültek, melynek következtében egy nő a főépület tornyából az udvarra vetette magát.” Ez a tanúvallomás az eddigiektől eltérő hely és név meghatározást használt: „Mexikói út 60. sz. alatt (korábban a zsidó hitközség kezelésében működő) ún. Vakok és Nyomorékok Intézete.”³¹⁹

Dr. Kanizsai Dezső igazgató az általa 1928 és 1949 közt vezetett intézményben a vészkorszak időszakában történetekkel kapcsolatban 1966-ban harmadik alkalommal tett tanúvallomást. „A Mexikói u. 60. sz. alatt működött az Izraeliták Országos Siketnémák Intézete és a lovag Wechselmann Vakok Tanintézete. A két intézet igazgatója voltam az államosításig. Az intézet körülbelül 1944 májusáig rendeltetés szerint működött. Ekkor átadtuk az épületeket a Kolozsvárról a Gestapo kísérettel érkező mintegy 700 fő zsidó részére és itt rendezték be az ún. *Sonderlager*t. A *Sonderlager* belső vezetését a kolozsvári cionista vezetők látták el. Az ún. első *alija* talán júniusban-júliusban ment el. Ezt követően a cionisták megint feltöltötték a lágert úgy, hogy 1944. december 3-ra körülbelül 3500 főre emelkedett a legkülönbözőbb korú személyek száma. Ugyanekkor (ebben az időben) a főépület második emeletén el-

³¹⁹ ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/ 159–168.

helyezést találtak a XIV. kerületi rendőrkapitányság által oda beutalt körülbelül 70 főből álló rendőr különítménynek. A rendőröktől függetlenül a főépület szuterén helyiségeiben leventekorú fiatalok is voltak, akik közül többnek fegyvere is volt... Emlékezetem szerint körülbelül 8-10 nappal december 3. előtt a Gestapo elhagyta a lágert. [...]

1944. december 3-án a kora reggeli órákban (egy vasárnapi napon) egyszerre ránk törtek a fegyveres nyilasok azzal, hogy az ott lévő embereket elviszik. Az ott élő internáltakat a szobákból és barakkokból a legbrutálisabb módon lekergették az udvarra, ahol sorba állították őket (négyes sorokba) és részint a KISOK-pályára és tudomásom szerint a Teleki térre vitték őket gyalogos menetben, fegyveres nyilas és rendőrségi őrizet mellett. A fegyveresen tevékenykedők vezetői közül Fischer és Sebesta nevűre emlékszem. A csoportok indítása előtt köztették az internáltakkal, amennyiben a sorból kilépnek, úgy a helyszínen lövik őket agyon. A kora délutáni órákban már lényegében befejeződött az internáltak elszállítása és körülbelül 400 fő maradhatott ott, akik többnyire jární képtelenek voltak, és az ápoló személyzet. A kora ebéd utáni órákban a főépület második emeletén lévő rendőrségi szálláshely felől egy provokatív lövés hangzott el. Azon a címen, hogy a visszamaradt zsidók lövöldöznek a nyilasokra, nagy vérengzést rendeztek az épületben. Szobáról-szobára jártak, és egy-egy embert húztak ki a szobákból és azt mondták, hogy golyófogónak viszik a felsőbb emeletekre, mert onnan lőttek rájuk. Utólag tudtam meg (még december 3-án éjjel), hogy a nyilasok a főépület padlásterében tarkón lőttek egy csomó embert. Emlékezetem szerint dr. Raffael Miklós orvost, Moskovits Miklóst – a tábor egyik vezetőjét –, dr. Weisz Árpád újpesti nyomorék ügyvédet, egy Eidlich nevezetű személyt.... Óriási volt a pánik. Lövöldözés, ordítozás, sikoltozás hallatszott mindenfelől. A lövöldözés – nyilván a félemlítés céljából – még a késő esti órákban is tartott. Körülbelül 60–70 embert a nyilasok a késő délutáni órákban teherkocsin elszállítottak, sorsuk előttem ismeretlen, de tudom, hogy Raffael fia soha nem került elő. A láger területén nagy mennyiségű élelmiszer volt felhalmozva és a korábban ott tartózkodó internáltak személyi holmija. Ezekben az értékekben a nyilasok nagy kárt tettek. Rengeteg holmit raboltak el. Az épület őrzésére nyilasok maradtak vissza, akiket rendszeres időközönként váltottak. Az ún. nyilas őrség tagjai rendszeresen fosztogattak, raboltak. Az épület zárt részének két kijárata volt, egy a Mexikói úti oldalon, másik a Columbus utcára nyílt. Emlékezetem

szerint szabad be- és kijárása volt egy Konya Szabó Sándorné nevű személynek, aki a táborban, mint »portás« teljesített szolgálatot. Dr. Berend Endre – a visszamaradt betegek orvosa –, jelenleg a Péterfy S. u. kórház ortopédia osztályának egyik főorvosa, szintén ott volt a támas idején.”³²⁰

Kovács József együtt tevékenykedett a nyilasokkal. 1949-ben halálra, majd kegyelemből életfogytiglani börtönre ítélték. Ebből 10 év 1 hónapot töltött ki. 1966-ban a tanúvallomásakor a Magyar Felvonógyárban dolgozott. Tanúvallomásában beszámol arról, hogy a nyilas nagygyűlés elleni robbantást követően a Mexikói úton történt lövöldözés jelentette a bosszút. „A XIV. kerületi fegyveres nyilasok is bekapcsolódtak az akcióba, és úgy tudom, hogy 8-10 embert végeztek ki, és körülbelül ugyanennyit hoztak be a pártházba” – olvasható vallomásaiban.³²¹

Krassó Tamás üldözött tanúvallomásából (11-12 éves volt akkor) az derült ki, hogy a nyilasok már korábban is betörték az épületbe, és ott lövöldözések is voltak, valamint, hogy december 3. előtt is vittek embereket a KISOK-pályára. A tanúvallomásban rögzített időpontok, egy 11-12 éves gyermek esetében, 21-évvél az eseményeket követően, akár tévedéseket is tartalmazhatnak. „1944. október 21-én vagy 22-én húgommal együtt a Mexikói úti nyomorék gyerekek intézetébe kerültem, nagyszüleimet pedig a gettóba vitték.” Itt érdemes lehet megjegyezni, hogy az időpont talán nem október, hanem inkább november lehetett. Az intézetben körülbelül 120 gyermek és nagyon sok bujkáló felnőtt volt. Tamás és húga az intézetbe kerülésüket követő eseményekre így emlékezett: „Körülbelül harmadik nap reggelén, a nyilasok mindenkit az udvarra tereltek, majd lövöldözés kezdődött az épületben. Halottat nem láttam, de azt igen, hogy a nyilasok sebesült magyar katonaköpenyes személyt húztak az udvaron a ruhájánál fogva, 6 személyt pedig élve fogtak el. Ezeket feltartott kézzel az épület déli fekvésű falához állították fel. Oda tették a sebesülteket is.” A falhoz állított személyek további sorsáról nem tudott beszámolni, mert másokkal együtt őt is, miután minden vagyonuktól megfosztottak („Egész halom pénz gyűlt össze” – fogalmaz Krassó tanúvallomásában), a KISOK-pályára vitték. A KISOK-pályán az emberek válogatását (szelektálás) követően az öregeket és gyerekeket a Síp utcai gettóba kísérték.”³²²

³²⁰ ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/29. 182–184.
³²¹ ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/217.
³²² ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/30. 227–228.

Reich Paula 1966-ban, 82 évesen tett tanúvallomást. A Vakokat Foglalkoztató Intézetnél (Hermina út 7.) 19 évesen kezdett dolgozni. 1944 júniusában mint deportált került a zsidó vallású Wechselmann-féle Vakok Intézetébe (Mexikói út 60.), ahol egészen 1945. január 17-ig, az intézmény felszabadításáig gondoskodott az ott lévő vakok ellátásáról. Tanúvallomásában több, a nyilasok által elkövetett gyilkosságról (akiknek áldozata minden esetben siketnéma gyermek volt³²³) olvasható.

Krösztler Vilmos ügyében 1965. szeptember 28-án keletkezett feljegyzésben az alábbi olvasható: „December 3-án a Mexikói úton lévő Nyomorék Otthonban elhelyezett gettóból 30 személyt hurcoltak el, közben a helyszínen többeket agyonlőttek”.³²⁴

Gaál Károly fiatal gyorslevente is az épületben tartózkodott, hiszen az épület második emeletén voltak elszállásolva. Az első lövéskor a Mexikói úti kapuban teljesített szolgálatot. „A lövés megsebesített 3–4 zsidó embert és nyilast is. Ezután rettenetes lövöldözés kezdődött el, amelynek több halálos áldozata is lett. Szürkületkor hagyott alább a lövöldözés... A nyilasok engem is letartóztattak és az ott lévő őrszobájukban 10 óráig tartottak fogva.”

Rákos Gergely, az intézmény volt dolgozója, a vérengzést elindító első lövésre tanúvallomásában így emlékezett: „Nagy riadalom támadt. Jómagam bemenekültem az épületben lévő rendőrlégénységi szobába és ott az egyik rendőr engedélyével az ágy alá bújtam. Egy idő múlva berohant a szobába Duhaj József rendőr, akit hangjáról határozottan felismertem, és három revolverlövést adott le az ablakon keresztül. Kollégái nekirohantak. »Mit csinálsz, meg vagy örülve?« Eddig a zsidók összeszedése minden fegyveres beavatkozás nélkül folyt, ettől kezdve azonban vérengzésbe folyt a dolog.” Az épületben szolgálatot teljesítő rendőröknek az lett volna a dolguk, hogy védelmet biztosítsanak a Nemzetközi Vöröskereszt védettsége alatt lévő tábornak és az iskolának. A nyilasok azt hitték, hogy zsidók lőttek rájuk, megvadultak, és körülbelül 30-40 ember esett áldozatul, nyilatkozta a tanú.

Szabó Sándorné, az intézmény gyermekgondozója tanúvallomásából az derül ki, hogy ott volt 1944. december 3-án az intézetben, ahonnan körülbelül 3200 embert vittek el. „Rettenetes lövöldözésre került sor,

³²³ ÁBTL 3.1.9.
153.693./8/32. 288–289.

³²⁴ ÁBTL 315 O 12542
111–114.

mert a nyilasok meghallották, hogy az emeletről valaki kilőtt az ablakon, mire ők felrohantak az épületbe, és akkor kezdődött el egy szünet nélküli sortűz.”³²⁵

A XIV. kerületi volt fegyveres nyilas pártszolgálatosok 1944. október 15. és 1945. január 12. között 4-500 személy ellen gyilkosságot követtek el. Ennek az állításnak a bizonyítása érdekében a Pest Megyei Rendőrkapitányság BM III/III/3-1 Alosztály csoportfőnöke 1965-ben új „csoport dosszié nyitást” rendelt el. Újranyitották, vagyis elővették az 1945–1949 között készült jegyzőkönyveket és újra feldolgozták őket. A XIV. kerületben körülbelül 40 nyilas pártszolgálatos tevékenykedett, de 1945–1949 között gyorsított népbírószági tárgyalások során csak 7–8 személyt vontak felelősségre. A gyilkosságokban sokkal többen vettek részt, ezért felderítésük érdekében új kihallgatásokat és új feljegyzéseket készítettek. Az 1965-ben felvett vallomások alapján készült feljegyzések az 1967-ben a nyilvánosság előtt lebonyolított nagy zuglói nyilasper előkészítéseként szolgáltak.³²⁶

✱

1945–1949 között keletkezett vizsgálati iratok:

A „**Gelencsér Sándor és társai**” címet viselő, 1945-ben nyitott vizsgálati dossziében a következő szöveg olvasható: „A nyilas uralom alatt, mint a budapesti XIV. ker. nyilaspárt egyik vezető tagja szadista módon kivégzések sorozatát követte el. A terhelt részt vett 1944 december első vasárnapján (1944. december 3.) a Nyomorék Gyermekek Otthonában – egy másik helyen (ÁBTL-3.1.9.-V-98975/14. a zsidó gyermekek otthonában – nyilas társaival (Komlós Elemér, ifj. Hollós Zoltán, Hollós Zoltán), együtt összeszedett, és a XIV. kerületi nyilas központba teherautóval hurcolt 25–30 zsidó személy kivégzésében.” Budapesti Néppügyészség (1945. Nü.5618/ 1.sz.) 1947. május 10-én készült vádirata. A gyanúsított a rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyv szerint (1354/945 1945.07.09) részben beismerte tettét. A budapesti Népbírószág Gelencsér Sándor tette (Nb.XII.2474/1945) kötél általi halálra ítélte.”³²⁷

Vígh József gyanúsított ki hallgatási jegyzőkönyvében, amely 1946-ban készült, az alábbi vallomást rögzítették: „Tudomást szereztünk arról néhány társammal, kiknek nevére már nem emlékszem vissza, hogy a Mexikói úton, a nyomorék gyermekek otthonánál a Radeczky-

³²⁵ ÁBTL 4.1 A-1089/ 1-6.9-11.19-20, 26.

³²⁶ Jogi Fórum: A zuglói nyilaspert, amelynek végén a 19 egykori pártszolgálatosból hármat halálra ítélték. A többiek nyolc és tizenöt év közötti börtönbüntetést kaptak. Megkészt igazságtétel és/vagy antifa-szisza kirakatper? (Forrás: // ÁBTL 315 O-12541 40–41.)

³²⁷ ÁBTL-3.1.9.-V-98975 Gelencsér Sándor és társai 11–18. // ÁBTL-3.1.9.-V-92690/ 1–11. Gelencsér Sándor és társai // Nyilas gyilkos a cipőgyáros, *Szabadság*, 1947. május 10. 4.

³²⁸ ÁBTL-3.1.9-V-119108/1-74. Vigh József gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve (84.447/1946.sz.).

³²⁹ ÁBTL-3.1.9-V-102131/1-81. Surányi József vizsgálati dossziéja.

³³⁰ ÁBTL 315 O 12541 53-56. BM III/III/3-a alosztály 1965. 11. 29.

laktanyásokra állítólag az üldözöttek lövöldöztek. Amikor mi oda kiértünk, már az üldözöttek lent voltak az udvaron, és azok egy csoportját a XIV. kerületi pártszolgálatosok útra indították a pártház felé. Én a társaimmal együtt az ott lévő élelmiszerkészletet szedtük össze és vittük be a nyilas házba.” A vádiratban a gyanúsított Vigh József tagadta, hogy a nyomorékok otthonánál fegyvert használt volna, és azt is tagadta, hogy a nyilas pártház pincéjében történt gyilkosságokban részt vett. Ezzel szemben több tanúvallomás (Rotter Lórántné menekült, Tóth Ervin pártszolgálatos, Surányi József nyilas pártszolgálatos, Révai Olga üldözött, Schmideg Károlyné svéd védlevéllel rendelkező üldözött, Breyer Józsefné házfelügyelő és férje) ennek az ellenkezőjét állította. A Népbíróság Országos Tanácsa Vigh József és Vigh Sándor semmiségi panaszát elutasította (NOT.III.2598/1949/7.sz), a halálbüntetés végrehajtását jóváhagyta.³²⁸

Surányi József gyanúsított vizsgálati dossziéja 1949-ben született. A kihallgatási jegyzőkönyvben tagadta, hogy a Mexikói úton lévő Nyomorék Gyermek Otthonából embereket állított volna elő és őket a zuglói nyilasházba kísérte volna. Ugyanakkor a nyilasház pincéjében fogvatartott több tanúvallomás ennek ellenkezőjét állította. Surányi József nyilas társaival együtt a pártházba kísért embereket, az ott fogvatartottakat kegyetlenül ütlegette és gyilkosságokban is részt vett. Breyer József tanúvallomásában azt mondja, hogy a nyilas pártszolgálatosok között volt Surányi József is, „amikor a nyomorék gyermekek otthonában rejtőzködött embereket kísérték be a pártházba”. A Népbíróság 1949-ben Surányi Józsefet halálra ítélte a Nb.924/4. 1949. sz. határozata alapján.³²⁹

✱

1965–1967 között újranyitott dossziék és új feljegyzések:

Breyer József meghallgatása azért történt, mert abban a házban lakott (Thököly út 80.), amelyet a zuglói nyilasok 1944. október 15-én foglaltak el és később pártházuknak nyilvánítottak. A feljegyzésben az olvasható, hogy „december elején lehetett, amikor állítólag a nyomorék gyerekek otthonából rálöttek a nyilasokra. Ezért a nyilasok az épületet megtámadták és onnan 10-12 főt hoztak be a pártház pincéjébe, ezeket is megkínózták, majd kivégezték.” Az újranyitott dossziét követően készült feljegyzésében a Mexikói úti helyszín a már többször említett téves hivatkozáson alapszik.³³⁰

Kröszl Vilmos és társai háborús bűnösök ügyében a BM III/1 Osztály (34-1222/4/66) ügyirata 1966-ban született. Az irat (399-3489/66) a nyomozás befejezésére tett javaslatot, és sorba vette mindazokat az eseményeket, amelyekben a zuglói nyilasok 1944-ben háborús és népellenes bűncselekményeket követtek el. Az 1966-ban készült iratban további feladatokra tettek javaslatot. A korábban (1945–1949) meghozott népbírószági periratokban foglalt, valamint az újranyitott (1965) és újraindított nyomozati eljárás gyanúsítottai vallomásokot és a tanúvallomásokot szerkesztették egyetlen dokumentumba. Az iratban foglaltakkal egyetértett a BM III/III Csoportfőnökség, a Legfőbb Ügyészség és a Politikai Osztály is. Az irat a zuglói nyilasok 21 évvel azelőtt elkövetett bűneit gyűjtötte egybe, köztük a Mexikói úton 1944. december 3-án történt gyilkosságokat is.

³³¹ ÁBTL.3.1.5.-O-14937. BM III/III/3-D Nyilaskezesztes párt 11-10714 dosszié 76-77. // ÁBTL. 4.1. A-1325 Kröszl Vilmos és társai ügyében összefoglaló jelentés, 10. 1966. 07. 29.

„A rendőrség hozzákezdett a csillagos házak és különböző gyűjtőhelyek felszámolásához. Így került sor a Mexikói úti Nyomorék Gyermekek Intézetében lévő zsidó tábor kiürítésére is. Ez ideig itt gyülekeztek és élveztek viszonylagos védettséget a Palesztinába kivándorolni szándékozó zsidók. A tábor kiürítése során az egyik jelenlévő Duhaj nevezetű rendőr fegyvere elsült, majd a rendőrség részéről több lövés hangzott el. A lövöldözések hírére a XIV. ker-i nyilasok a helyszínre vonultak. Az üldözöttek közül néhány személyt azonnal kihallgattak, majd átfésülték az egész épületet. A padlástér átkutatása közben több személyt találtak elrejtőzve... Az ott lévő személyek közül a nyilasok körülbelül 20 főt választottak ki, hogy őket a pártházba kísérik. Ezeket a személyeket a főbejáraton vitték ki az épület elé. Az utcára való kilépéskor az egyik fogvatartott menekülni próbált, de az ott álló és az akciót biztosító Szőke Antal terhelt a helyszínen agyonlőtte. Ezután az épület elé kísért személyeket a 67-es villamos pályájára állítottak, és a jövő villamos vezetőjét arra akarták kényszeríteni, hogy gázoljon rájuk. A villamosvezető nem teljesítette követelésüket, melyről dr. Kanizsai Dezső és Böhm Sándor tanúvallomásai is beszámolnak. Ezt követően a személyeket a pártházba kísérték és a pincébe zárták őket.”³³¹

Zsabka Kálmán a KISKA alakulatok zuglói parancsnoka volt.

Katonai Kiegészítő Haderő (KISKA) „már 1943 augusztusától működtek Magyarországon. Felállításukról egy 1943. augusztus 16-ai

belügyminisztériumi rendelet intézkedett. Ez a »KISKA« a rendőrség felügyelete alatt, »a közbiztonság fokozottabb védelméért« jött létre »fedhetetlen előéletű, nemzethűség szempontjából kifogastalan« önkéntesekből. Tagjaik polgári ruhában szolgáltak, ám arcképes igazolvánnyal rendelkeztek és »posztóból vagy hasonló színű anyagból készült búzavirágszínű karszalagot viseltek, amely a rendőrhatalom körpecsétjével volt ellátva és »Rendőri karhatalom« szavak voltak a karszalagon fekete betűkkel nyomtatva«. A németek és a nyilasok elleni ellenállásban is tevékenyen részt vett.” (Forrás: *8 Órai Újság*, 1943. augusztus 19. 3. // *Buda-pesti Közlöny*, 1943. augusztus 18. 5–6 // Bartha-Pócs-Szécsényi 2019. // Bartha 2020. // Pócs 2019.)

Az 1965. november 1-én készült (BM III/III/-1 Alosztály) jelentés feljegyzésében az alábbiak olvashatók: Zsabka Kálmán KISKA vezető 30–120 fős szakaszokba osztotta be a fegyverrel rendelkező embereit, s a különösen veszélyeztetett zsidó házak és intézmények védelmére rendelte ki őket. Csobánczy Domokos zászlós egy 60 fő létszámú szakaszt vezetett. „Dr. Peer főorvos kérte meg, hogy a Nyomorék Gyermek Otthonát” (Mexikói út 63.) védje meg a nyilasoktól.³³² „1944 decemberében a XIV. ker. nyilas székházból egy csoport nyilas Papp [a keresztnév nem kiolvasható] nevezetű nyilas vezetésével a Nyomorék Gyermek Otthonában lévő nyomorék gyerekeket és több más személyt az otthonból kihurcolták, majd a kerítéshez állították őket azzal a céllal, hogy kivégzik. Ezt a kivégzési szándékukat is sikerült Zsabka elvtárséknak megakadályozni. [...] A fentiekhez hasonlóan az ugyancsak a XIV. ker.-ben lévő nyomorék gyerekek kórháza (Mexikói út 63.) ellen is intéztek támadást a nyilasok azzal a céllal, hogy az ott lévő személyeket kivégzik. Az otthontól kapott értesítésre a helyszínre mentek és így ezt a terrorcselekményt is sikerült megakadályozni.” Zsabka szerint a KISKA alakulat megvédte a kórház betegeit és orvosait, mint ahogy a különféle kórházi berendezéseket is.³³³ A zuglói KISKA csoportról – több forrás alapján – azt lehet feltételezni, hogy dr. Peer Gyula orvos jóvoltából rendszeres kapcsolatban voltak a Nyomorék Gyermek Országos Otthonával (Mexikói út 63.), mivel ott a háború alatt

³³² ÁBTL. XIV/2 KISKA alakulat századnapló, 12–13 ÁBTL 4.1. A-747. // Gazsi 1961. // Zsabka Kálmán tanúvallomása 1966-ból. ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/32. 368–371. // Kovács 2002. // Bartha 2020.

³³³ ÁBTL 315 O 12542 108–109. // KISKA alakulat századnapló, 12–13 ÁBTL 4.1. A-747. // Bartha-Pócs-Szécsényi 2019. 248.

is tartottak légtalpi gyakorlatokat, amelyet vélhetően a KISKA emberei vezényeltek le az otthonban tartózkodóknak. Szükség idején a nyilasok támadása ellen a „Temesváry József vezette Mexikói úti KISKA-szakasz nyújtott védelmet a Nyomorék Gyermek Otthona számára”. A nyilasok támadásaitól és a kifosztástól is megvédték az otthont és a kórházat. Zsabka tanúvallomásából, annak ellenére, hogy itt is összekeveredik a tanúvallomás időpontjában a két intézmény névhasználata, nagy valószínűséggel egyértelműsíthető, hogy a KISKA csoport mindkét intézményben jelentős védelmet biztosíthatott. A kórház és az orvosi műszerek, valamint dr. Peer Gyula főorvossal való kapcsolata arra utal, hogy Mexikói út 63.-ban működő Nyomorék Gyermek Országos Otthonában történekről beszél. Amikor viszont arról beszél, hogy több zsidó személyt, köztük nyomorék gyerekek kivégzését is sikerült megakadályoznia, akkor már a Mexikói út 60.-ban tartózkodókról beszél, akik között (mint ahogyan arról korábban már tettem említést) ott voltak a szomszédból átmenekített nyomorék (mozgáskorlátozott) gyermekek.³³⁴

A Nyomorék Gyermek Országos Otthonában (Mexikói út 63.) 1929-től tisztviselőként és ügynökként alkalmazásban lévő Szakmáry Károlyt egy névtelen feljelentő volt nyilasnak jelentette, ezért 1946-ban az ÁVH irodájában mint feltételezett nyilast kihallgatták. A nyomozás során Toray Sándor igazgató úgy nyilatkozott róla, hogy „nagyzó és nagy-szajú személy, aki 1944-ben, ahol tudott, segített az üldözött zsidókon”. Pócs Nándor történész 2019-ben tartott előadásában arról beszélt, hogy a KISKA csapatok őrseget, tehát védelmet biztosítottak több objektum számára, így a Nyomorék Gyermek Országos Otthonának a védelméről is gondoskodtak. A fellelt iratok és publikációk alapján a Nyomorék Gyermek Országos Otthona a KISKA védelme alatt vélhetően viszonylagos biztonságban volt.³³⁵ A feltárt nyilas pártszolgálatos személyek elleni iratokból megállapítható, hogy mindegyikük részt vett a Wechselsmann-házban (Mexikói út 60. – Columbus utca 46.) történt eseményekben és a zuglói pártházba történő elhurcolásban, valamint az ott fogvatartott személyek elleni brutális bántalmazásokban és gyilkosságokban. Sajnálatos módon a forráskutatásom sem tudta – néhány kivételtől eltekintve – név szerint feltárni, hogy kik voltak a Wechselsmann iskola területén legyilkoltak (gyűjtőtábor menekültjei, bujkáló munkaszolgálatosok vagy az iskola munkatársai és diákjai?).³³⁶

³³⁴ Bartha 2020.

³³⁵ ÁBTL-V-101/568 // *Dokumentumok* 1960. 274–277. // Pócs 2019.

³³⁶ ÁBTL 3.1.9. V-47 527 // ÁBTL 3.1.9. V-137 773 // ÁBTL 3.1.9. V-55526 // Nb. XII. 1896/1949/2.sz.- ÁBTL 3.1.9. V-103 702 // ÁBTL 4.1 A-1089/ 1-6.9-11.19-20, 26. // ÁBTL 3.1.9. V-886006 // ÁBTL 3.1.9. V- 92690 1–11. // ÁBTL 3.1.9. V-102131 1–18.

I.6.3. A Kasztner-ügy

A Kanizsai Dezső aláírásával ellátott jelentés³³⁷

A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya vizsgálatot indított a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetésének ügyeiben. A bűncselekmények felderítése céljából több száz tanúvallomást rögzítettek. A dossziében ismeretlen tettesek elleni vádak vagy nevesített iratok találhatók, mint dr. Berend Béla szigetvári rabbi (a Zsidó Tanács tagja) ügye, akit német és nyilas besúgással gyanúsítottak. A Zsidó Tanács 1944. évi tevékenységét is vád alá vonták.³³⁸ Ugyanebben az iratgyűjtőben található olyan tanúvallomás is, amelyben gyanúsítottként nevesítették az embermentő „Kasztner és társait”.³³⁹

Közvetlenül a világháború befejeződése után, 1946-ban, itthon és külföldön (Cionista Világszövetség) is megvádolták Kasztner Rezsőt a Mentőbizottság embermentő tevékenyége alatt tanúsított vélelmezett cselekedeteiért, valamint a németekkel (Gestapóval) való együttműködéséért. Kasztner Rezső magyarázkodni kényszerült. Ekkor született az úgynevezett Kasztner-jelentés, amelyet a *Haladás* című hetilapban Zsolt Béla főszerkesztő publikált.

A vizsgálatok tárgyát képezte annak a vagyonnak a felhasználása is, amelyet a gazdag zsidó családoktól Palesztinába való megmenekítésükért gyűjtöttek be. A vizsgálat arra is irányult, hogy miképpen és kikkel, milyen anyagi ügyleteket bonyolítottak le, és hova lett a szóban forgó vagyon.³⁴⁰

Kasztner Rezső 1947-ben így fogalmazott: „Az emberi gondolkodás normális mértékével nem is lehet felfogni. A harcot is rendkívüli eszközökkel és módszerekkel kellett megvívni. A zsidó nyilvánosság még ma is aránylag keveset tud a mi akciónkról. Hiányos vagy elferdített hírek vezették félre.”³⁴¹ Az embermentők, ritka kivételtől eltekintve, nem a zsidók soraiból kikerültek ki, ezért a Mentőbizottság és Kasztner Rezső embermentő tevékenysége a holokauszt történetében egészen egyedi és különleges történet – és a történészek körében mind a mai napig megosztónak számít.³⁴² A német megszállók az első pillanattól sarcolták a zsidó hitközségeket. A németek pénzéhségét Kasztnerék felismerték és felhasználták arra, hogy egyes emberek, családtagok, és a cionisták megmentésére tegyenek kísérletet. Kasztnerék tevékenységét „vagyonszerzés” mellett „szelekcióval” is vádolták. A né-

³³⁷ ÁBTL 3.1.9. V-129355/73–75. Kanizsai Dezső jelentése.

³³⁸ ÁBTL 3.1.9. -V-129355/b 371–391. // ÁBTL 3.1.9. V-143 172 Zsidó Tanács életre hívása és működése. Boda Ernő és társai.

³³⁹ ÁBTL-3.1.9. V-129355 // ÁBTL-3.1.9. V-129355/a // ÁBTL 3.1.9. -V-129355/b 21–24. Dr. Berend Béla vizsgálati dossziéi.

³⁴⁰ ÁBTL-3.1.9. V-129355 // ÁBTL-3.1.9. V-129355/a // Szita 2005. 156–158. // Kasztner 1947.

³⁴¹ Uo.

³⁴² Veszprémy 2021.

metek zsidóellenes politikája okán nem lehetett mindenkit megmenteni, így a transzport összeállítása során valóban szelektálniuk kellett. Azt, hogy a gazdag zsidó családoktól összegyűjtött vagyont Kasztnerék „megdézsmálták” volna, soha nem bizonyították. Kasztner sem itthon, sem Izraelben nem ítélték el, de az ügy kapcsán a sajtó jóvoltából a köztudatban egyfajta mítosz született, ami mind a mai napig megosztottságot eredményez.³⁴³

Több olyan tanúvallomás van, amelyekben említik Kasztnerék mentőakcióit és a Columbus utcai tábort. Ezek közül került elő a Kanizsai Dezső aláírásával ellátott, feljelentésnek tűnő irat³⁴⁴ is. Az írógéppel készült dokumentumon Kanizsai Dezső kézzel írott aláírása látható. Az aláírás alatt szintén kézírásos: „Mexikói út 60” olvasható. Ebből arra következtettek, hogy az irat 1947–1949 között keletkezhetett, amikor Kanizsai még az iskola igazgatója volt.³⁴⁵ Ugyanebben az időben került a nyilvánosság elé a Kasztner-jelentés is.³⁴⁶ Kanizsai Dezső jelentésének tartalma összecseng a közvélemény akkori Kasztner-ellenes elvárásaival. Az államrendőrség vizsgálati dossziéjában Kasztner Rezsőt és társait, a Mentőbizottság tagjait (Komoly Ottó, Leb Zsigmond, Biss Endre, Brand Joel, Brand Joelné, Offenbach Sándor) gyanúsítottként veszik számba. Az 1946-ban keletkezett tanúvallomások alapján megállapítható, hogy Kasztner embermentőből gyanúsítottá vált. Ehhez a gyanúsításhoz csatlakozott Kanizsai Dezső jelentése is, melyben a Mentőbizottság tagjainak 1944-ben a Columbus utcai tábor embermentő tevékenysége során tanúsított, bizonyítékok nélküli cselekedeteit sorolja elmarasztaló, egyben vádló hangnemben. Az iratban Kanizsai keményen ostromozza és vádolja a Mentőbizottság tagjait, „nemzetközi szélhámos társaságnak” nevezi őket. „Rengeteg ékszert, valutát, aranyat zsaroltak ki új jelentkezőktől, azon a címen, hogy a nyilasoknál is, a rendőrségen is mindent elintéztek. [...] Míg a zsidók százezrei éhen pusztultak az országutakon, addig ők a legelőkelőbb pesti éttermekben tivornyáztak és ugyanezt tették német Gestapo barátaikkal...”³⁴⁷ Feltételezték, hogy a begyűjtött értékekből nem került a német és magyar hatóságokhoz, mivel a második *alija* az ígéret ellenére nem indult el Palesztina felé. Mindazok, akik átadták értékeiket a menekülés reményében, elkeseredettek voltak – olvasható Kanizsai jelentésében, de ekkor még, az első *alija* transzport Bergen-Belsenből történő megmenekítése sem fejeződött be, miközben a második menekülő csoport még a Columbus utcában várakozott.

³⁴³ Uo.

³⁴⁴ Az irat keletkezésének pontos időpontját nem tudtam meghatározni. (A szerk.)

³⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-129355/73-75. Kanizsai Dezső jelentése.

³⁴⁶ Kasztner 1947.

³⁴⁷ ÁBTL 3.1.9. V-129355/73-75. Kanizsai Dezső jelentése. (Kiemelések a szövegben – N. P.)

„Hans Blaschkénak, Bécs náci polgármesterének sürgősen munkásokra volt szüksége. Eichmann bejelentette, hogy elfogad 5 millió svájci frank kifizetést azért, hogy 30 000 zsidót küldjön Ausztriába dolgozni. Kasztner tárgyalásai eredményeként abban a hónapban 20 087 zsidót küldtek Auschwitz helyett Strasshofba (Bécs mellett). A zsidók háromnegyede életben maradt. Kasztner úgy vélte, hogy sem a fegyveres lázadás, sem a tömeges menekülés nem volt megvalósítható a magyar zsidók számára.”³⁴⁸

Kasztnerék a vagyonosabb zsidóktól pénzt vagy más értékeket kértek, hogy a németek megvesztegetése árán a halálmenetekből ki tudják őket menekíteni. A vidéki zsidóság deportálása rohamütemben zajlott, és olyan kilátástalan és reménytelen volt a helyzet, hogy a zsidó családok az életük megmentéséért, a Palesztinába történő kivándorlás reményében, korábbi életüket és vagyontárgyaikat hátrahagyva, pénzzel, értékpapírokkal és ékszerrel fizettek, hogy átmenetileg a Columbus utcai tábor védeltségébe kerülhessenek. A Mentőbizottság tevékenységének lettek túlélői, de sajnos nagyon sokan a németek és a nyilasok rémtettei, és nem a Mentőbizottság tevékenysége miatt veszítették életüket.³⁴⁹ Az összegyűjtött értékekből igyekeztek megszervezni a német (és később a magyar) hatóság megvesztegetését, hogy előkészíthessék és lebonyolíthassák a további mentőakciókat. Sajnos a második Kasztner-vonatot már nem tudták megszervezni.

A Kasztner-ügy kapcsán 1947-ben a közvéleményt már csak az érdekelte, hogy az összegyűjtött vagyonnak mi lett a sorsa. Kanizsai erről is vádlóan ír jelentésében. Ha Kanizsai a világháborút követően jelentésében ilyen kifejezéseket („szélhámos”, „bűnbanda”, „kicsalt”, „kizsarolt”, „terheli a lelküket”, „Gestapo barátaikkal tivornyáztak”, stb.) használt, az alapján feltételezhetjük, hogy pontosan tudhatott mindenről, ami az általa vezetett intézményben történt 1944-ben. „Strassberg Ottó Váci u. 48 alatti ékszer- és gyémántkereskedőt Eichmann küldte be a táborba, hogy ott a kicsalt gyémántok és ékszerek titkos becsüse legyen.”³⁵⁰

Lóránth Mór ékszerész 1946. július 26-án tett tanúvallomást. Ő is szeretett volna bekerülni a második Palesztinába induló transzportba. Tanúvallomásában a vádakkal ellentétben az olvasható, hogy a vagyon a Gestapóhoz került: „1944 júniusában, egy kivándorló transzportot szerveztek Kasztnerék. Fivérem mint régi cionista bekerült a transzportba és később ennek keretében ki is vándorlott. Én is szerettem

³⁴⁸ Molnár 2000. // Braham 2007. I. 349. // Frojimovics-Weitz é. n.

³⁴⁹ ÁBTL-3.1.9. V-129355 38. Gáspár Tibor tanúvallomása („Ahhoz, hogy a hét fős családdal együtt bekerüljenek a Columbus utcai táborba és részesei lehessenek a második menekítő csoportnak, 340 000 pengőt fizettek.”) // ÁBTL 3.1.9. V-129355/73–75. Kanizsai Dezső jelentése.

³⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-129355/73–75. Kanizsai Dezső jelentése.

volna családommal kivándorolni, ezért fivérem tanácsára felajánlottam szolgálataimat Offenbach Sándornak, Kasztnerék pénztárnokának, hogy mivel öcsém, aki eddig ékszereket szokott neki becsülni, elutazott, szívesen átveszem helyette ezt a szerepet. 1944 júliusában Offenbach felvitt a Svábhegyre a Gestapóhoz, ahol az általuk a németeknek átadott ékszereket kellett felbecsülnöm. Mivel egy napon nem tudtunk végezni, még két alkalommal mentünk fel. Mérleget is vittem magammal. Pontos méréseket és próbákat tettem, értek a dologhoz, mert állami becsüs is voltam. Offenbachtól azt az utasítást kaptam, hogy lehetőleg magasan becsüljek, hogy az átadott értékek ellenében mennél többen juthassanak ki. Körülbelül 20-25%-kal feljebb is becsültem az értékeket. Pontosán már nem emlékszem arra, hogy mennyi érték volt odafenn, mert jegyzeteket nem készíthettem róla, csak hozzávetőlegesen próbálok számot adni az átadok értékekről. 2500 napóleón aranyat, 1200 aranyfontot, 15-20 kg aranyat, aranytárgyakban, tört lemez rúd aranyban, 2 kg platinát, 250 karát briliánst vettek át a németek. Volt ott ezeken kívül hatalmas köteg részvény és idegen valuta, melyet még hozzávetőlegesen sem tudok megbecsülni, mert csak összerakva, egy csomóban láttam. Két vagy három esetben jártam Offenbachhal az Andrássy út 116. sz. alatt lévő német parancsnokságon, ahol szintén ékszereket becsültem. Itt szintén hozzávetőlegesen 70 karát briliánst, 3 kg platinát, 7 kg színaranyat, 5 kg aranyat egyéb aranytárgyakban becsültem fel. Az értékeket ezután vaskazettába rakták, ebben én is segédkeztem, 14 kazettát raktak tele, amelyet aztán autón elszállítottak.” Lóránth Mór tanúvallomása bizonyító értékű lehetett volna már 1947-ben is azzal kapcsolatban, hogy a menekítésért összegyűjtött vagyon a németekhez került. Az értékbecslés túlrazásával, a pengő és dollár átváltási árfolyamáról történő alkudozással a Mentőbizottság minél több emberéletért alkudozott, miközben a saját és családjuk élete is folyamatosan veszélyben volt.³⁵¹

A Kasztner-jelentésben arról is lehet olvasni, hogy a németek a Mentőbizottság tagjainak néhány családtagját már korábban kialkudott és megfizetett bergen-belseni kimenekítési transzportból zsarolási szándékkal visszatartották, hogy még több pénzt követeljenek Kasztneréktől.³⁵² A Mentőbizottság tevékenysége életveszélyes, folyamatos alkut jelentett a németekkel, és így nem is nevezhetjük másnak, mint kényszerű emberkereskedelemnek.

³⁵¹ ÁBTL-3.1.9. V-129355/a 103–104. Lóránth Mór tanúvallomása // ÁBTL 3.1.9. -V-129355/b 21–24. - Offenbach Sándor gyanúsított tanúvallomása 1946. 07. 20.

³⁵² Kasztner 1947.

„A zsidók nagyszámban tódultak a Columbus utcai házba. Azok is, akik augusztusban és szeptemberben lakásukba mentek, most ijedten siettek vissza. Ide kellett 800 kisgyereket is behoznunk. A létszám 3500-ra emelkedett. [...] Eichmanntól SS-őrséget is kértünk. Ezt a nyilas hatalom átvételt követően és a front Budapesthez történő közeledésével már megtagadták. De késznek nyilatkozott 20 teherautó ellenében valamennyi Columbus-lakót Bergen-Belsenbe vitetni. Ha a Becher-féle üzlet »szalad«, ezek az emberek eljuthatnak a svájci határra. Én 15 teherautót ajánlottam fel, amit Becher elfogadott, így került ki a Columbus-utca az első deportációs hullámot.”³⁵³

Kanizsai Dezső arról nem írt ebben a jelentésében, hogy az általa „nemzetközi szélhámos társulatnak” titulált csoport a tevékenysége során hány embert (gazdagokat és szegényeket) tudott, a német és magyar hatóság megvesztegetésével a halálmenetekből kiemeltetni, és a Columbus utcai táborban viszonylagos védettséget és a menekülés reményét biztosítani. A Kanizsai családnak nem kellett elhagynia a lakását, amikor minden zsidó gyermekvédelmi intézményt ki kellett üríteni, majd minden zsidó személy kényszerült csillagos házakba költözni.³⁵⁴

Azt nem tudtam feltárni, hogy a rágalmozó és kimondottan rosszindulatú jelzőkkel („szélhámos”, „bűnbanda”, „kicsalt”, „kizsarolt”, „terheli a lelküket”, „Gestapo barátaikkal tivornyáztak”, stb.) színesített feljelentésnek tűnő dokumentumot³⁵⁵ miért írta Kanizsai. Az viszont tudható, hogy az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének és a Wechselsmann-féle vakok és siketnémák intézetének igazgatója – aki bizonyos források szerint egyben a tábor vezetője is volt – az épületben lakott. József (Fisch Adolf) András gyanúsított 1953. március 3-i kihallgatási jegyzőkönyvében, a menekítéssel kapcsolatba feltett kérdésre többek között alábbi választ adta: „[...] a Columbus utcai gettó a Zsidó Tanács területéhez tartozott, amely magában foglalta a siketnéma intézetet is, ami a hitközség alapítványa volt. [...] A gettót német fegyveres őrség biztosította a külső behatolások ellen.

A gettó parancsnoka, Kanizsai Dezső, a siketnéma intézet korábbi igazgatója volt.”³⁵⁶ Az igazgató a Pesti Izraelita Hitközség alkalmazásában állt, és a német megszállást követően a Zsidó Tanácscsal is együtt kellett működni. Az épületben egymástól eltérően működő csoportok voltak elhelyezve. A háborús körülmények közepette nem lehetett egyszerű feladat a vak, hallássérült (siketnéma) és mozgáskorlátozott (nyo-

³⁵³ Uo. // Löb 2009. 57–63. // Bányai–Frojimovics–Gombocz 2020. 15.

³⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V-129355/73-75.

³⁵⁵ ÁBTL 3.1.9. V-129355/73-75. Kanizsai Dezső jelentése.

³⁵⁶ ÁBTL- 2.1 -VI/74 - V-111788- 167-1454/1953 39–42., 147., 174–175., 234–235. // Rokob 2007.

morék) gyermekek és a róluk gondoskodó felnőttek mellett a nőtlen rendőrök és fiatal leventék lakhatását biztosítani, valamint a gyűjtőtábor menekültjeinek mindennapi életét és a Mentőbizottság működését egyetlen épületben összehangolni.

Endrei Lászlóné (szül. Stanberger Katalin) 1944. június 30. és 1944. december 3. közt volt a táborban. 1946-ban tett tanúvallomásaiban arról számolt be, hogy Freudiger Fülöp és dr. Pethő Ernő, a Zsidó Tanács tagjai jártak a táborban, és zárt ajtók mögött tárgyaltak a tábor vezetésével. A táborban egy alkalommal maga Eichmann, és nem egy alkalommal több magas rangú SS-tiszt is szemlét tartott.³⁵⁷ Kanizsainak az ilyen szemlék alkalmával valószínűleg szorosan együtt kellett működni a németekkel és a Komoly Ottó és Kasztner Rezső vezette Mentőbizottsággal, valamint a Zsidó Tanáccsal is. A Mentőbizottságnak külön irodát is biztosított az intézményben, ahogyan erről Ungár Lily, Komoly és Kasztner titkárnője számol be.³⁵⁸ Kanizsai Dezső Sándort, munkaszolgálatból szökött testvérét az intézményben bűjtatta. A nyilasok Sándort 1944. december 3-án a KISOK-pályára vitték, míg Kanizsai Dezsőt, a nyilasok, a vak, siketnéma és nyomorék gyerekekkel és betegekkel együtt még hátrahagyták. Kanizsai Dezső jelentésében arról az ellentmondásról is ír, ami a táborban összegyűlt zsidó emberek nyomorúságos körülményeit állította szembe a Mentőbizottság tagjainak, állítólagos jólétével.³⁵⁹ Ugyanakkor a Kanizsai család akkori viszonylagos jólétét (igazgatói lakásának megtartása) nem állította szembe a menekültek tábori zsúfoltságával. Darvas Tiborné Kohn Klára 2007-ben Rokob Tibornak adott interjújában, mely a 143. oldalon olvasható, az állítást megerősíti: „Miután a zsidó hitközségé volt a telek, így a tábor vezetője az épület emeletén lakó híres gyógypedagógus, Kanizsai Dezső volt... Rendelet született arról, hogy zsidók nem tarthatnak cselédet, így mindig másik lány járt föl segíteni a Kanizsai családhoz. A húsz év körüli lányok a jobb ellátás miatt szívesen választották a cselédlányszerepet. Egy alkalommal a táborvezető magánlakásának szalonjában zajló bridzsparti alatt a vendégek angolul tárgyalták ki a körülöttük tevékenykedő lány sorsát. Mire a gazdag soproni zsidó család Angliában nevelkedett gyermeke csak ennyit mondott: »Megkérem, ne angolul beszéljenek! Én is jól beszélem a nyelvet!« Szavait döbrent csend fogadta. A történeteknek hamar híre ment az emberek között.”³⁶⁰

³⁵⁷ ÁBTL-3.1.9. V-129355/a 146–147.

³⁵⁸ ÁBTL 3.1.9 V-129355 61–72.

³⁵⁹ ÁBTL 3.1.9. V-129355/73–75. Kanizsai Dezső jelentése.

³⁶⁰ Rokob 2007.

A Kanizsai által vezetett intézménynek 1944-ben is voltak olyan alkalmazottjai, akik az ott lévő siketnéma és vak gyermekek felügyeletét látták el. Ezek közt akadt olyan, mint „Szabó Sándorné (32 éves htb. az intézmény dolgozója), aki egyben kezelte Kanizsaiék féle háztartását”,³⁶¹ így a Kanizsai család házvezetője is volt, és másokkal ellentétben arról sem mondtak le.

Kasztner Rezső és Komoly Ottó titkárnője, Ungár Lily a Jewish Agency Dokumentum Osztály felkérésére „Kasztner és társai akciója” címmel készített visszaemlékezést. Az iratból megtudható, hogy Kanizsai jelentésével ellentétben, a Kasztner-féle mentőakció hogyan működött, és azt is részletesen taglalja (12 oldal), hogy a Mexikói út 60. szám alatti épületben volt a Mentőbizottság első irodája is. Nagyon sok napot (és éjszakát) dolgozott át az épületben. Kasztner Rezső vagy Komoly Ottó nem egyszer hajnalig diktált Ungár Lilynek. A visszaemlékezés – Kanizsai Dezső jelentésével ellentétben – az embermentés mindennapi nehézségeiről és veszélyeiről számolt be. Az intézet írógépét használták, és nyomda hiányában ott sokszorosították és onnan terjesztették azt a Szlovákiából származó iratot, amely később *Auschwitz-jegyzőkönyv* néven került a köztudatba.

1944. április 7-én az auschwitz koncentrációs táborból megszökött két szlovák menekült (Walter Rosenberg, és Alfred Wetzler), közel 50 oldalas dokumentumban számoltak be az koncentrációs tábor embereket gyilkoló gépezetéről. A világ tudomására akarták hozni a megsemmisítő-komplexum felépítését, működését, illetve fel akarták hívni a magyarországi zsidóság és a közvélemény figyelmét arra, hogy közeleg az ország zsidóságának megsemmisítése. Az Auschwitz-jegyzőkönyvet a nürnbergi per során (1945. november 20. – 1946. október 1.) bizonyítékként terjesztették be, NG-2061 szám alatt. (Forrás: ÁBTL-3.1.9. V-129355 61–72. Ungár Lily visszaemlékezése. www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/au_jegyz_1.html. Letöltve: 2022. február 28.)

Ungár Lily visszaemlékezésében arról írt, hogy Kasztner diktálásából értesült a szörnyűségekről, de napokig nem merte a jegyzőkönyvet végigolvasni. Amikor hazament a szülői házba, otthon sem merte ezt a hihetetlen szörnyűséget elmesélni.

³⁶¹ ÁBTL 4.1 A-1089/1-6.9-11.19-20, 26.

„Életveszedelmet jelent, hogy aktatáskámban az *Auschwitz jegyzőkönyv*vel járom a várost, zsidóházból ki, hitközségre be, hitközségből ki, keresztény házba be... végre rászántam magam az elolvasásra. [...] De már tovább nem halaszthattam, lelkiismeretem követelte: elolvastam, és amikor mindent megtudtam belőle, azonnal nekiláttam gőzerővel sokszorosítani. Kis Portable gépen dolgoztam, az előkelő süketnéma intézet pompás irodagépei egyéb fontos technikai munkák elvégzésével voltak elfoglalva. A kis gépek sajnos nem vittek többet 2-3 példánynál, de azért így is elkészítettem 10-15 példányt németül is, magyarul is, és lefordítottam franciára is. 35 fok meleg volt, a tartalomtól lázasan, tudva, hogy odalent magas[rangú] SS-tisztek szemlét tartanak, és ha észreveszik, mit csinálok, azonnal végünk, teljesen kiizzadva vertem a gépet, csak vertem. De sikerült. Elküldtük a jegyzőkönyvet a svájci követnek, portugál követnek, spanyol követnek, a Nemzetközi Vöröskereszt svájci kirendeltsége magyarországi delegátusának, a pápai nunciusnak. Persze mindezekhez külön-külön összeköttetés, speciális, egészen megbízható nexus kellett. Egy elhibázott lépés valamennyiünk lebukását okozta volna. Mit szóltak volna a németek ahhoz, ha megtudják, hogy Kasztner doktor és társai ellenük fejtenek ki propagandát. Közben persze privát levelezést is tömegével végeztem, mert emberek százainak jöttek a levelei, nemcsak Budapest különböző pontjairól, hanem az országban elszórt munkaszolgálatosoktól is kérve, könyörögve az akcióba való sürgős bekapcsolódásukat. Kasztner dr. és Komoly Ottó ilyen irányú levelezése nem volt kicsiny. Vannak emberek, akiknek az írását ma is magam előtt látom, de a legmegrázóbb mindegyik közül az a levél volt, amely aláírás nélkül a határról érkezett a transzport valamelyik tagjától. Kétségbeesett, kuszált sorok arról, hogy most tudták meg, a németektől hallották, útjuk iránya: *Auschwitz*.³⁶²

Miközben a Mentőbizottság irodájában (Mexikói út 60.) fordították és sokszorosították az Auschwitzból származó iratot, Ferenczy László csendőr alezredes, aki a németek és a magyar csendőrség között összekötőként teljesített szolgálatot,³⁶³ és felelőse volt a magyarországi deportálásoknak, mint később tanúvallomásában elismerte, 1944. június 22–28. között már olvasta az iratot, ismerte az Auschwitzból származó jelentést. A deportálások azonban a magyar csendőrség közreműködésével tovább folytatódtak.³⁶⁴

Több olyan vizsgálati iratot olvastam, amelyek 1946 és 1953 között keletkeztek, sőt a vizsgált ügyben még 1973 és 1978 között is készültek munkadossziék.³⁶⁵ A vizsgálat tárgya minden esetben a Zsidó Tanács és a Mentőbizottság, valamint a Kasztner csoport 1944. évi működése volt. A bejelentések és a tanúvallomások alapján azért indítottak vizsgálatot, hogy kiderítsék, hogy a zsidó emberek menekítéséből a néme-

³⁶² ÁBTL-3.1.9. V-129355 61-72. Ungár Lily visszaemlékezése.

³⁶³ Braham 2007.

420./13.2. táblázat.

³⁶⁴ ÁBTL-3.1.9.-V-79348

74–76. Budapesti Nép-

ügyészség 10763/1946

Nü. sz. Jegyzőkönyv //

Varga 2012. 5. // ÁBTL

4.1. A-1098/1. K. Horváth

Sándor gyanúsított ki-

hallgatási jegyzőkönyve,

1945. március 30. 130.

³⁶⁵ ÁBTL -2.1.-VI/74 (V-

111788) // ÁBTL -2.1.-

VI/74 (V-111788 /1) //

ÁBTL-3.1.2.-M-37478/2

169-177. // ÁBTL-V-

79348 // ÁBTL-2.1.

VII/13/h-V-101890/7

35–37.

teken kívül kik húztak hasznát. Azt állították (többek között a Kanizsai-jelentés is), hogy a Mentőbizottság tagjai a háború előtt nem voltak vagyonos emberek, de a háborús időszakban „valamennyien fel nem becsülhető kincsekre tettek szert”. Az iratok áttanulmányozása után úgy tűnik, hogy ez a vizsgálat politikai megrendelésre történhetett, mert az iratok vádaskodó feltételezéseken, mendemondákon és hallo-másokon, nem pedig konkrét bizonyítékokon alapultak. A Kanizsai Dezső által készített, vagy csak a kézjegyével ellátott irat is olyan kijelentéseket tartalmaz, mintha valamilyen ok miatt az akkori társadalmi közhangulat elvárásainak akart volna megfelelni. Az ÁVH 1953-ban Kanizsai Dezső felderítését is előirányozta. A személyéről szóló „titkosított” környezettanulmányt elkészítették.³⁶⁶ Hogy ezt a titkosított iratot mire használták, arra nem derült fény, így az sem lehetetlen (bár konkrét bizonyítékot nem találtam rá), hogy a Kasztnerék tevékenységéről született elmarasztaló jelentését nem is Kanizsai Dezső fogalmazta, és nem önszántából, hanem külső hatásra vagy kényszerre írta alá.

A korszak jobb megértése érdekében fontos tudni, hogy 1953-ban kezdődtek az úgynevezett cionista koncepciók perek, amelyeket megelőzött a Rákosi Mátyás utasítására történő, párton belüli letartóztatási hullám. A letartóztatott személyekről azt állították, hogy a párt árulói, valamint imperialista kémek. Ekkor tartóztatták le Péter Gábort (az államvédelem hírhedt vezetőjét) és feleségét, Simon Jolánt (Rákosi titkárságvezetőjét). Szovjet mintára szervezett cionista kirakatpért indítottak ellenük. Péter Gábor közvetlen munkatársai közül többeket letartóztattak, akik mind zsidó származásúak voltak. Ekkor tartóztatták le dr. Stöckler Lajost is, a Magyar Izraeliták Szövetségének elnökét, és dr. Benedek Lászlót, a Zsidó Kórház igazgató főorvosát. Vizsgálatuk során azt akarták kideríteni, hogy ki milyen kapcsolatban volt 1944-ben a Zsidó Tanáccsal, a Jointtal, a Nemzetközi Vöröskeresztrel vagy esetleg Raul Wallenberg svéd diplomatával és követségi titkárral. A szovjet állambiztonsági tanács mintája alapján működő letartóztatási ügyek során több öngyilkosság is történt.³⁶⁷

A Kanizsai Dezső által szignózott dokumentum vizsgálata a kutatást illetően az alábbi kérdést vetette fel: valóban lehetséges, hogy Kanizsai Dezső a Mentőbizottság tagjait „nemzetközi szélhámos társulatnak” tartotta, akik több ezer ember életben maradását segítették, és a vészkorszak idején több mint nyolc hónapon keresztül szoros együttműködésben és egymásrautaltságban éltek és dolgoztak? Kanizsai ilyen

³⁶⁶ ÁBTL- 2.1 -VI/74 /a- V-111788/1 26. // ÁBTL-2.1 -VI/74 /a- V-111788/1 38., 119., 139.

³⁶⁷ A Wallenberg tragédia magyarországi háttere: ÁBTL-4.1.-A-3358. 51. //ÁBTL 3.1.9. V-143 172 Zsidó Tanács életrehívása és működése Boda Ernő és társai // A „Péter ügy” ÁBTL 2.1. VI/72 (V-150332)

hangvételő, jelzős szerkezetű rágalmazó és vádaskodó kijelentést az általam ismert tanúvallomásai, valamint korábbi és későbbi szakmai publikációi során egyszer sem használt. A nyilasokra sem tett ilyen becsmérő kijelentésáradatot, pedig azok az épületben több gyilkosságot követtek el, és 1944. december 12-ét követően az iskolát kifosztották és az igazgatói lakás hátrahagyott berendezését eltulajdonították.

Kanizsai Dezső 1946-ban a *Haladás* című hetilapban jelentetett meg egy elkészedett hangvételő levelet, amely teljesen eltér az említett tanúvallomástól. Arról ír, hogy családjából milyen sokan nem tértek haza.

„...ezek után állandóan ostromol bennünket a kérdés, hogy nekünk, akik megmaradtunk, vajon van-e még keresnivalónk ebben az országban, amelynek egy része még mind úgy tud ellenünk vádakat felhozni? [...] Egyik számot tevő pártunk aktív vezére a zsidókérdés megoldását a kitelepítésben látja, és Ravasz László püspök³⁶⁸ az országtartó cölöpöket itt meg átfúró romboló képződményhez hasonlítja minket... Akkor szabad-e itt élnünk?”

A sajtóban megjelent reménytelenséget tükröző levél és a feljelentésnek tűnő levéltári irat mintha nem azonos személytől származnának.³⁶⁹ Kanizsai Dezső az Izraelita Siketnémák Országos Intézete megszűntetését követően a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola oktatója lett (1950–1980). Az 1960-as évektől szakmai és társadalmi elismerésnek örvendett és több nyilatkozatot adott. Ezek leginkább szakmai pályafutásáról számolnak be és csak érintőlegesen tesznek említést arról, hogy miképpen védte tanítványait és segítette sorstársait, a Columbus utcai tábor menekültjeit. A 95. születésnapján adott interjú során az újságíró szeretett volna a vészkorszak történéseiről is kérdezni: „Végül néhány szót mond a vészkorszak eseményeiről? Aztán megállapodunk abban, hogy egy ilyen szép munkával telített életművet nem rontunk el az emberi aljasság borzalmas eseményeivel. Tehát ezt egy másik beszélgetésre hagyjuk.” Ez a beszélgetés az 1981 decemberében bekövetkezett halálával már nem születhetett meg.³⁷⁰ Mára már örök homály fedi, hogy a felszabadulást követően miképpen került az újra kirekesztettek kilátástalanságából az embermentőket vádlók sorába.

Kanizsai Dezső 22 éven keresztül volt igazgatója a Wechselmann-házban tanuló vak és siketnéma (hallássérült) diákoknak. Az általa írt

³⁶⁸ Forrás: Zsinati Levéltár <http://zsinatileveltar.hu/ravasz-laszlo-es-a-zsidomentes>.

³⁶⁹ Kanizsai Dezső levele. *Haladás*, 1946. január 31. 3. sz. // ÁBTL 3.1.9. V-129355/73-75. Kanizsai Dezső jelentése.

³⁷⁰ I. I. 1966. // - sy 1976. // Zsadányi 1981.

évkönyvek és más iratok – népbíróági tanúvallomások, korabeli lakónyilvántartások, sajtómegjelenések – biztosították a korszak részletes feldolgozását. Az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének megszűntetéséről a Magyar Hallássérültek Zsidó Közhasznú Egyesülete (MHZSE) így ír: „A hallássérült zsidó gyerekek is állami iskolákba”, a Siketek Állami Intézetébe (Festetics utca 3.) kerültek.³⁷¹

I.6.4. A Mexikói úton történetek (1944. december 3.) értelmezése

Több tanulmányban az olvasható, hogy a Mexikói úton történt lövöldözések, a nyilasok által elkövetett gyilkosságok, a gyűjtőtábor lakóinak deportálása Mexikói úti intézményekben (Izraelita Vakok és Siketnémák Intézete: Mexikói út 60., és a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona: Mexikói út 63.) történt. Ezen állításoknak a valóságtartalma után kutattam. A Nyomorék Gyermekek Országos Otthonával kapcsolatosan megjelent két (1993, 2003) iskolatörténeti³⁷² könyv a vészkorszakkal, valamint az 1944. december 3-án történt eseményekkel azért nem foglalkozhatott, mert még sem az akkori forráskutatás, sem a visszaemlékezések rögzítésekor nem kerültek felszínre. Azért is fontos ma az esemény helyszínének pontosítása, mert a régen más-más funkcióval működő, különálló Mexikói úti gyógypedagógiai intézmények épületei ma már egyesülve szolgálják a mozgáskorlátozott diákokat. Választ kerestem arra is, hogy a két intézmény a második világháború és a vészkorszak alatt milyen kapcsolatban lehetett egymással, és a nyilasok által elkövetett gyilkosságok, valamint a deportálás pontosan hol és hogyan történhetett. A korábban megjelent publikációk szerint mindkét intézmény elszenvédője volt a nyilasok 1944. december 3-án történt vérengzésének.³⁷³

A helyszín pontos tisztázása érdekében fontosnak tartottam mindkét intézmény 1944. évi működésének szervezeti keretét is megvizsgálni és egymással összehasonlítani. A két intézmény fenntartói jogviszonya – az akkor érvényes zsidótörvények ismeretében – jelentősen eltér. Míg az egyik zsidó fenntartású, addig a másik nem zsidó fenntartású intézmény, így eltérő feltételek mellett működtek. Vizsgálat tárgyát képezte a két intézmény vezérőlbizottságának 1944. évi szemlélyi összetétele is. A Nyomorék Gyermekek Országos Otthona vezér-

³⁷¹ Györgyfy é. n. // Schuchman 2002.. // MHZSE: Történelmi események a siket zsidókról. <https://mhkse.webly.com/roacutelunk.ht> ml. Letöltve: 2022. január 22.

³⁷² Nádas–Zsoldos 1993. 27. // Nádas 2003. 51. // Cseh 2003. 157–162.

³⁷³ Máthé 2013.

lőbizottságának személyi összetétele a szabadkőműves páholyok 1920. évi betiltását követően jelentősen megváltozott. A Nyomorék Gyermekek Országos Otthona (Mexikói út 63.) esetében jelentős és aktív hivatali beosztású előjárók vagy a hozzátartozóik vannak nevesítve. A vezérlőbizottság személyi összetétele a Sztójay-kormány (1944. március 22. – augusztus 29.) köréhez köthető, „amelynek hivatalnokai, csendőrei, rendőrei és mások segítségével közel 440 ezer zsidót vagy zsidónak minősített magyar állampolgárt deportált 147 vonattal Magyarországról hat hét alatt, többségüket Auschwitz-Birkenauban”.³⁷⁴ A nyomorékok otthonának fővédnöke-díszelnöke dr. Rakovszky Iván volt, 1944. október 16-ig vallás- és közoktatásügy miniszter. Az intézmény fővédnöke József kir. herceg őfensége. Vitéz dr. Simon Elemér a Közellátási Minisztérium osztálytanácsosa is a Vezérlőbizottság tagja volt. Az otthon elnöki posztját Rakovszky Ivánné, a miniszter felesége töltötte be. A társelnöki posztot Petri Pálné, a kultuszminiszteri államtitkár felesége látta el. Az ügyvezető elnöki posztot az 1920. évi szabadkőművesség betiltása előtt is regnáló Morvay Izsó töltötte be.³⁷⁵

A Magyar Királyság területén Dömötör Mihály belügyminiszter 1920. május 18-i rendeletével betiltotta a szabadkőművességet. A miniszteri rendelet indokolása szerint a szabadkőműves páholyok az „alapszabályaikban kitűzött, kormányhatóságilag is törvényesen elismert céljaik és feladatuk megvalósítása helyett a politikai élet irányítására és a tényleges hatalomnak a kezükhez ragadására terelték át egyleti tevékenységüket”. A fentiekből következően a Szabadkőművesség automatikusan működhetett volna a közel fél éves interregnum alatt. Voltak is kísérletek, de a többség kívárt. Mindezek ellenére „Magyarország egész területén lévő minden néven nevezendő szabadkőműves egyesületet (páholyt, intézményt) ezennel véglegesen feloszlatoz, tekintet nélkül arra, hogy az illető alakulat kormányhatóságilag láttamozott alapszabályokkal bír-e, jelenleg működik-e vagy sem. Ezen intézkedésem végrehajtásával az illető törvényhatóságok kormánybiztosait bízom meg miniszteri biztosi hatáskörrel. Budapest, 1920. évi május 18. Dr. Dömötör Mihály s. k.” (Forrás: 1920. évi I.T.v. 9.§ // L. Nagy 1988. 129. // Kántás–Szabó 2019. 5–9.)

³⁷⁴ Molnár 2017.

³⁷⁵ Tiszti Címtár_1944. 686–686. Arcanum Digitális Tudománytár // Reichard 1975.

Amíg a Pesti Izraelita Hitközség fenntartásában működő Wechselmann-féle vakok és siketnémák intézete a numerus clausus-törvény megszavazását követően már nem, addig a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona rendszeresen kapott adománygyűjtési engedélyeket.³⁷⁶

A Pesti Izraelita Hitközség fenntartásában működő siketnémák tanintézeténél (Mexikói út 60.) mindössze dr. Deutsch Ernő igazgató-főorvost, az intézet elnökét nevesítették, a vezérőlbizottság többi elöljáróját nem. A Wechselmann-féle vakok intézetének elnökét, Leszlauer A. Gyulát vélhetően az egy épületben működő két különböző iskola (vakok, siketnémák) létszamarányai alapján, valamint a zsidótörvények közvetett hatására, szintén nem nevesítették.³⁷⁷ Tehát az 1944. decemberi eseményekkor a két intézmény működésének feltételei közel sem voltak hasonlóak.

Az az állítás, miszerint a két intézmény területét egyesítették, a gyűjtőtábor területét megnövelték, a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának kertjével összekapcsolták, nem kellően megalapozott.³⁷⁸ A Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában néhány felnőtt zsidó személy bűjtatásáról vannak dokumentumok, de a nyomorék (mozgáskorlátozott) zsidó gyerekeket a Mexikói út 63.-ból a Mexikói út 60. számú épületbe vitték át. Feltételezhetően abban reménykedtek, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt védeltsége nagyobb biztonságot jelent számukra. A gyűjtő- vagy cseretábor (*Sonderlager*) területének megnöveléséről, a két intézmény kertjének összenyitásáról³⁷⁹ nem találtam hiteles dokumentumot.

A tévedés másik oka lehet, hogy az adománygyűjtő akciók alkalmával (legfőképpen az utcai gyűjtésekkor), a korabeli sajtóban és a közbeszédben sokszor használták egyszerűsítő gyűjtőfogalomként a „nyomorék” szót. A periratokban és publikációkban is sokszor az egymástól sérülésspecifikus alapon jól megkülönböztethető intézmények ellátottjait – vak, siketnéma, nyomorék³⁸⁰ – nagyon sok esetben a „nyomorék” kifejezéssel illették. Ebből is következhetett, hogy a Mexikói úton lévő két intézményt összekeverték. Több publikációban a telek-szomszédságban lévő két gyógypedagógiai intézményt egyként kezelték, és a történelekről csak „Mexikói úti eseményként” tettek említést. A „nyomorék” kifejezés és a kellően nem pontosított Mexikói úti helyszín, valamint a 21 évvel (1966–1967) később készült tanúvallomások pontatlansága eredményezhette a tévedést, hiszen 1955/1956-tól már a Mexikói út 60.-ban volt a mozgáskorlátozott „nyomorék” gyermekek

³⁷⁶ *Belügyi Közlöny* (1924): 83.078/924. B. M. SZ. 583. // (1928): 330.345/1928. B. M. 2.SZ.80. // (1938): 585. 1938-05-22 / 21. sz. 433. // (1941): 58.027/1941. V. K. M. V.49.ÉF. 658.
³⁷⁷ Indoklás-Jelentés 1931.

³⁷⁸ Máthé 2013.

³⁷⁹ Máthé 2013. 141–142.

³⁸⁰ *Vak, siketnéma, nyomorék*: mai terminológia szerint látássérült, hallássérült, mozgáskorlátozott.

iskolája, és a Nyomorék Gyermek Iskolája és Intézete nevet viselte. A helyszín pontosítását erősítette, hogy a siketnémák és a vakok (Mexikói út 60.) iskolájának két volt dolgozója és több volt diákja, valamint Kanizsai Dezső igazgató is tett tanúvallomást az 1944-ben történt eseményekről. A Nyomorék Gyermek Országos Otthona (Mexikói út 63.) egyetlen volt diákjának – kivéve azokat, akiket menekítés céljából vittek át – és munkatársának sem kellett viszont tanúvallomást tennie sem 1945-ben, sem pedig 1966/1967-ben.

A tisztázó folyamathoz felhasználtam néhány korábbi visszaemlékezést is, amely a Nyomorék Gyermek Országos Otthonának tanulóitól és tanáraitól származik.³⁸¹ Ezekben nem tettek említést az 1944. december 3-án történt eseményekről, így feltételezhető, hogy a Mexikói út 63.-ban a nyilasok nem követtek el gyilkosságot. Az 1945. évi népbírói perirat a gyilkosságok kioltásának kezdő eseményeként, egyben az első lövés helyszínéül nem a Mexikói út 63.-at, hanem a Mexikói út 60. számú házat jelöli.

Az intézmény helyes névhasználatáról, amelyet szintén több esetben tévesen publikáltak, hitelesen számol be az intézmény két jubileumi kiadványa (1993 és 2003) és Dékány Lajosné volt diák 2003-as visszaemlékezése is. A Nyomorék Gyermek Országos Otthonában tanuló Cseh János 1944-ben, közvetlenül az ostrom előtt kapta meg szabósegéd-leveletét, és kismesterként kezdett az intézményben dolgozni: az Ifjúsági Vöröskereszt Egyesület helyi szervezetének elnöke és a cserkészcsapat tagja volt. 2003-ban megjelent visszaemlékezésében arról ír, hogy a háború alatt munka folyt a műhelyekben, működött a kórház és a cserkészcsapat, légoltalmi és híradós kiképzések követték egymást, valamint a vöröskereszt helyi szervezete is aktív volt. „A háború alatt híradós kiképzést kaptunk, és jártuk az kórházakat, lelket öntve a sebesült katonákba: Lám, nincs vége a világnak! Sebesülten is érdemes élni a családjukért!”³⁸² A hadisérültek kórházi látogatása előfutára volt a mai kórházakban és rehabilitációs intézményekben működő, a Mozgássérült Emberek Önálló Élet Egyesülete (ÖNÉ) által szervezett önkéntes Révész-programnak.

A révész szolgáltatás egy önkéntesen működő segítségnyújtás, mely bármilyen típusú sérült személy számára elérhető. A révések saját tapasztalatuk, megélésük alapján segítik elsősorban a

³⁸¹ Cseh 2003. 157–162.

³⁸² Uo. 157–162.

frissen sérült társaikat a legteljesebb rehabilitáció és társadalmi befogadás érdekében. [Forrás: Mozgássérült Emberek Önálló Élet Egyesülete (ÖNÉ) <http://onalloelet.hu/> www.meosz.hu/].

A háború éveiben nehéz körülmények között, de tovább működött a Nyomorék Gyermek Országos Otthona és benne a kórházi részleg is. A zsidótörvények miatt Reichard József adjunktusnak és feleségének – mindketten a kórházban dolgoztak – 1940-ben azonnali hatállyal felmondtak. Nem kellett elhagyniuk a kórházát, mert munkaszolgálatosként joguk volt ott dolgozni. A házaspár sok más bűjtatott zsidó személlyel együtt – köztük Zinner Nándor igazgató főorvossal – ott élte meg Budapest felszabadulását.³⁸³

A nyilasok hatalomátvételét követően, a háborús körülményekhez képest, eredeti céljának megfelelően működött tovább a Nyomorék Gyermek Országos Otthona, ellentétben a (Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete) Izraelita Siketnémák és Vakok Országos Intézetével. A hivatali adminisztráció is működött – ezt több, a Reichard család birtokában lévő korabeli okmány is bizonyítja. Az 1944. december 5-i keltezéssel kiadott igazolást dr. Reichard Józsefné (Hegedűs Borbála) számára állították ki: „542.571. számú honvédelmi munkajeggyel igénybe véve, mint röntgenlaboráns teljesít honvédelmi munkaszolgálatot.”³⁸⁴

Cseh János visszaemlékezésében részletesen ír az intézet háborús mindennapjairól. „Az ostrom, sőt még a bombázások alatt is intenzíven kivettük részünket a segítőmunkákból. A légiriadóknál a betegeket – az ebédlőből fadúcokkal alátámasztott – óvóhelyre cipeltük. Ez nálam nem is volt olyan egyszerű dolog, mert az egyik kezemmel kapaszkodni kellett a korlátba és csak a másik kezemmel bírtam a hordágyon fekvő beteget cipelni. Azt is ki kellett választani, nehogy frissen operált legyen, nehogy a hintáztatással több kárt tegyek benne, mintha helyén hagynám. Az óvóhelynek kinevezett ebédlőben az asztalok alatt aludtunk. Az ablakok be voltak falazva, csak szellőző rések maradtak.”³⁸⁵

A népbíróági iratok is azt bizonyítják, hogy a nyilasok vérengzését kiváltó lövések nem a Nyomorék Gyermek Országos Otthonában (Mexikói út 63.), hanem az Izraelita Vakok és Siketnémák Intézetében

³⁸³ Kárpáti– Palkonyai– Zinner 2008. 82–85.

³⁸⁴ Reichard 1975.

³⁸⁵ Cseh 2003. 157–162.

(Mexikói út 60.) dördültek el. Több perirat is cáfolja azokat a publikációkat, amelyek arról szólnak, hogy a nyomorék otthonban történtek a gyilkosságok. Mint már megírtuk, Duhaj József volt a kiváltója 1944. december 3-án az „Izraelita Siketnémák Intézetében zajlott eseményeknek, amelyet Ő indított el azáltal, hogy az épület II. emeletéről az utca felé pisztolyából 3 lövést adott le”.³⁸⁶ A padláson történt eseményekről szóló tanúvallomás is azt erősíti, hogy az ott történt kivégzések helyszíne a Mexikói út 60. számú épület lehetett, ahol az igazgatói lakás az épület második emeletén (harmadik szint), közvetlenül a padláshoz vezető hátsó lépcsőházban volt. Kanizsai Dezső és felesége tanúvallomásában ugyan pontosan nem jelölik meg az épületet, de a padláson és a lépcsőházban történekekről csak a lakásuk közelsége miatt értesülhettek. A népbírósi perek során a Mexikói út 60.-ban dolgozó személyek tanúvallomást tettek – ugyanakkor egyetlen tanú sem volt a Mexikói út 63.-ban dolgozó személyek közül. Ez alapján feltelezhető, hogy a Nyomorék Gyermek Országos Otthonában (Mexikói út 63.) nem történt gyilkosság.³⁸⁷

A nyilasok által elkövetett gyilkosságokról 21 évvel később készült kihallgatási feljegyzések helymeghatározásai azért is lehetnek pontatlanok, mert ekkor a nyomorék (mozgáskorlátozott) gyermekek iskolája és kollégiuma a Mexikói út 60.-ban működött, és az intézmény egészen 1964-ig a Nyomorék Gyermek Iskolája és Intézménye nevet használta. A volt Nyomorék Gyermek Országos Otthonának épületében (Mexikói út 63.), az 1960-as évektől az Uzsoki utcai Korház Ortopéd és Traumatológiai Osztálya működött.³⁸⁸ A zuglói nyilasperről készült 1967-ben megjelent könyvben a Nyomorék Gyerekek Iskolájáról, illetve a Mexikói úti Nyomorék Gyerekek Intézetéről írnak. Pontosán nem határozták meg, hogy a Nyomorék Gyermek Országos Otthonáról (Mexikói út 63.) vagy a Wechselsmann-féle (Mexikói út 60.) vakok és siketnémák intézetéről van-e szó. Ugyanakkor az 1967-ben megjelent könyv fotógyűjteményében a Wechselsmann-ház főbejáratának fényképe szerepel. Az alatta álló képmagyarázat: „a Nyomorék Gyermek Otthona – az egykori vérengzés helyszíne”. A fotón ugyanakkor már az iskola új neve („Mozgásjavító Általános iskola és Nevelőotthon”) is látható.³⁸⁹ Minden, a helyszínnel kapcsolatos publikált tévedést vélhetően az épület funkciójának és a történelmi koroknak a változásai eredményezhettek.

Mint ahogyan erről már korábban beszámoltam, pályakezdő munkatársra voltam a Mozgásjavítónak, amikor Rosenfeld Piroska tanárnő

³⁸⁶ BFL- XXV.1.a. 1548/1945 // BFL- XXV.2.b.81011/1949 // ÁBTL 3.1.9. V-47 527 // ÁBTL 3.1.9. V-137 773 // ÁBTL 3.1.9. V-55526 // Nb. XII. 1896/1949/2.sz.- ÁBTL 3.1.9. V-103 702 // ÁBTL 4.1 A-1089/ 1-6.9-11.19-20, 26.

³⁸⁷ Máthé 2003. 141–142. // ÁBTL 4.1 A-1089/ 1-6.9-11.19-20, 26.

³⁸⁸ Palasik 2005. 119–120.

³⁸⁹ Sólyom-Szabó 1967. 3–383.

elmesélte a korszakban megélt személyes élményeit. Cseh János többször idézett visszaemlékezése ugyan említi a szomszédban lévő zsidó menekültek jelenlétét, de a két terület összenyitását, a gyűjtőtábor területének növelését, a lövöldözést és a gyilkosságok helyszínét nem. Nem reális elképzelés, hogy amennyiben a nyilasok a Mexikói út 63. számú ház területén is vérengzésbe kezdtek volna, akkor arról nem született volna visszaemlékezés. A jelenlegi intézethez (Mexikói út 60.) két történelmi emléke fűződik Cseh Jánosnak, nevezetesen: „Gettó épület volt. Ide gyűjtötték össze tőlünk és a kerületből is a szegény zsidókat. Talán mindnyájan sikeresen megszabadultak, mert a legutóbbi találkózón még részt vett Rosenfeld Piroska is, mint énektanár.”³⁹⁰ A Nyomorék Gyermekek Országos Otthona a háborús körülményekhez képest rendeltetésszerűen működhetett. Egy 1943-ból származó újságban megjelent riport szerint a főszakácsné azt nyilatkozta: „Van itt kérem mindenből, amennyi kell. A konyhában fő az ebéd, húsleves lesz, répafozelék és fasírt.”³⁹¹ A vezérőlbizottság ugyanakkor felhívást tett közzé: 1944. december 14-én délelőtt 11 órára közgyűlésre invitálta a tagságot (Budapest, XIV. Mexikói út 63.).³⁹² A közgyűlésen az Országos Gyermekvédő Ligával történő közös munka lehetőségét tervezték megvitatni.

Az Országos Gyermekvédő Liga (OGYL) jótékonyági szervezet volt 1906–1950 között Magyarországon. 1906. február 25-én tartotta alakuló közgyűlését, amelyen legfontosabb célját a következőképpen fogalmazta meg: „elsősorban egy akkora országos gyermekvédelmi alap létesítése, hogy annak kamatjövedelméből a társadalmi gyermekvédelem összes anyagi szükségletei fedezhetőek legyenek.” Célja volt továbbá a gyermekvédelem ágainak felkarolása és hathatós támogatása. (Forrás: Gergely 1999. // www.ogyl.hu/bemutakozas. // Kemény 2005.)

Az együttműködést az épületben tartózkodó mozgássérült gyermekek és fiatalok (iskolások, tanoncok, segédek, mesterek, stb.) védelme és élelmezése, valamint az intézmény működőképessége érdekében tervezték. Nem került elő olyan dokumentum, amely a közgyűlés megrendezéséről vagy elmaradásáról szólt, de az otthonban lévők élelmezéséről Cseh János volt diák a következőképpen számolt be: „Sokáig az asztalos mellett is dolgoztam. Pali bácsinak hívták (vezetékneve

³⁹⁰ Cseh 2003. 157–162.

³⁹¹ -nay 1943.

³⁹² *Pesti Hírlap*, 1944. december 1. 2.

nem jut eszembe sajnos). Ez a férfi nem csak ügyes, sokoldalú ember volt, de jó szakács is, aki babból sokféle ételt tudott készíteni. Az Intézet ugyanis egy teherautónyi babot kapott az ostrom előtt, melyet az egyik tanteremben tároltak csak úgy ömlesztve. Persze az aknák ki-verték az ablakokat és az üvegcserep a babba került. Gondos válogatás kellett hát hozzá. Készítettünk a babból levest, főzeléket, pürét, salátát, gesztenyepüré-utánzatot, stb. Pali bácsi a kiegészítőket is megszerezte hozzá valahogy. Minden volt, csak hús nem.”³⁹³

A németek megszállását és a nyilasok hatalomátvételét követően a két intézmény működése jelentősen eltért egymástól. Az eltérést bizonyítja Cseh János visszaemlékezése, a korabeli sajtóhírek, valamint Kanizsai Dezsőnek közvetlenül a második világháborút követő jelentése is. Az eltérést igazolja továbbá az a három 1966-ban született tanúvallomás, amely a mozgássérült (nyomorék) zsidó gyermekek (Böhm Sándor; Földi (Weisz) Tibor, Reizmann Erzsébet) átkerüléséről szól a Mexikói út 63.-ból a 60.-ba). A három tanúvallomás pontos helymeghatározása is egyértelműsíti a két intézmény közötti különbséget. Amíg a Wechselsmann-féle vakok és siketnémák intézetében (Mexikói út 60.) tanítás már egyáltalán nem zajlott, hiszen rendőrök és menekültek (Columbus utca 46.) ideiglenes szállásaként és gyűjtőtáboraként működött, addig a Nyomorék Gyermekek Otthona a háborús körülmények között is működött. Az 1944. december 3-án történt tömeggyilkosság a Wechselsmann-házban, a Mexikói út 60.-ban történt.³⁹⁴ De mindkét intézmény vezetésének egyetlen közös célja lehetett: túlélni a túlélhetlent.

A háború végeztével a két intézmény a háborús veszteségek miatt is eltérő időben és módon tudta újraindítani a tanítást. A Nyomorék Gyermekek Országos Otthona (Mexikói út 63.), már 1945. március 27-én közzétette, hogy a tanévet 1945 szeptemberében indítják, és december 15-én, a *Dolgozók Világlapjában* megjelenő fotóriportban segítségért kértek.³⁹⁵ Még nem szabadították fel az ország egész területét a szovjet csapatok, amikor már az otthon aktív működéséről jelentős terjedelmű beszámoló jelent meg. Az intézet védelmére Tildy Zoltán-nak, Tildy Zoltán köztársasági elnök feleségének elnökletével női védőbizottságot alapítottak, és olyan jelentőségű személyek vettek részt a munkában, mint Bajor Gizi és Gobbi Hilda színművészek, Gerő Ernő-né, az Országos Gyermekekvédő Liga miniszteri biztosa, Schifferné Szakasits Klára, Szakasits Árpád szociáldemokrata politikus a második

³⁹³ Cseh 2003. 157–162.

³⁹⁴ Fontos módosításokkal fogadták el az Izraelita hitfelekezet jogállásáról szóló törvényjavaslatot. *Ujság*, 1942. május 2. 5. // Akik a társadalom gyámolítására szorulnak. *Ország-építés*. 1943. augusztus 1. 6.

³⁹⁵ M. A. 1945.

köztársasági elnök és a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa első elnökének lánya.³⁹⁶ Cseh János visszaemlékezése is szól az otthon háború utáni rendbetételéről.³⁹⁷ Ezzel szemben a Izraelita Siketnémák Országos Intézete ekkor még csak részben tudta fogadni a gyerekeket, és a tanévet csak 1946 őszén indították újra, hiszen az épületben keletkezett háborús károk mellett azzal is számolniuk kellett, hogy a berendezést a nyilasok széthordták.

Megállapítható, hogy a december 3-i Mexikói úton történt gyilkosságok nem a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában (Mexikói út 63), hanem a Wechselmann-házban (Mexikói út 60. – Columbus utca 46.) és udvarán történtek, 1945–1949 között készült tanúvallomások is alátámasztják: Szabó Sándorné, Rákos Gergely és Gaál Károly beszámolója a nyilasok rémtetteiről.

Szabó Sándorné (32 éves háztartásbeli, az intézmény dolgozója) vezette Kanizsaiék háztartását. Rákos Gergely (45 éves, az intézmény dolgozója) és Gaál Károly (22 éves, gyorslevente) tanúvallomásai tisztázzák a megtörtént események egy részét. Szabó Sándorné és Rákos Gergely az Izraelita Siketnémák Intézetének alkalmazottjaiként az intézményben laktak, és a fiatal Gaál Károly rendőrtanoncnak is ez volt az ideiglenes lakhelye a többi gyorsleventével együtt. Tűz László gyanúsított tanúvallomása alapján is egyértelműsíthető a helyszín.³⁹⁸ A Kröszl Vilmos egykori zuglói kerületi nyilasvezető ügyében – akit a zuglói nyilasperben halálra ítélték – keletkezett feljegyzésben az alábbiak olvashatók: „December 3-án a Mexikói úton lévő Nyomorék Otthonban elhelyezett gettóból 30 személyt hurcoltak el, közben a helyszínen többeket agyonlőttek.”³⁹⁹ Ebből is megállapítható, hogy a két intézmény nevét összekeverték, vagyis a per alkalmával az akkori intézmény nevének megfelelően aktualizálták – 1956-tól a mozgáskorlátozott (nyomorék) gyermekek iskolája már nem a Mexikói út 63-ban, hanem a Mexikói út 60.-ban, a Wechselmann-házban, a Nyomorék Gyermekek Iskolája és Intézete név alatt működött.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában megtalálható 1945-ben készült négy tanúvallomás,⁴⁰⁰ és az 1966-ban felvett tanúvallomások között is találhatók olyan dokumentumok,⁴⁰¹ amelyek pontos helyismerettel rendelkeztek és a feltételezésemet igazolták, miszerint az iratokban egyértelműsítik a gyilkosságok helyszínét.⁴⁰² A perirati tanúvallomások, valamint a két épülettel kapcsolatos pontos

³⁹⁶ *Népszava*, 1945. március 27. kedd 6. // Gach 1946.

³⁹⁷ Cseh 2003. 160–161.

³⁹⁸ ÁBTL 4.1 A-1089/ 1–6., 9–11., 19–20, 26.

³⁹⁹ 1965. 09. 28) ÁBTL 315 O 12542 111–114.

⁴⁰⁰ (ÁBTL 4.1.A-1089 0 11-14. 26-17. 83–85.)

⁴⁰¹ Például: ÁBTL 4.1 A-1089 [2–5., 9–11., 19–20.], 3.

⁴⁰² ÁBTL 4.1.A-1089 0 11–14., 26–17., 83–85. // ÁBTL 4.1 A-1089 [2–5., 9–11., 19–20.], 3.

helyismeretem alapján ki merem jelenteni, hogy ez az ember elleni bűncselekmény, a Pesti Izraelita Hitközség fenntartásában működő Wechselmann-féle vakok (látássérültek) és siketnémák (hallássérültek) intézetében és kertjében (Mexikói út 60. és Columbus utca 46.) történt.

I.7 Az élet új reménye

„A holtak megbocsáthatnak, de az élőknek nem szabad felejteniök soha.”

(Chaim Herzog)⁴⁰³

„...nekünk, akik megmaradtunk, vajon van-e még keresnivalónk ebben az országban...”

(Kanizsai Dezső)⁴⁰⁴

A második világháború az emberiség történetének legvéresebb, totális háborúja volt. A részt vevő országok a becslések szerint mintegy 100 millió katonát mozgósítottak a háború hat éve alatt. Az áldozatok száma a becslések szerint 50–70 millió fő, a katonai áldozatok száma pedig 22–25 millió fő.⁴⁰⁵ A magyar zsidó áldozatok munkaszolgálatban, a magyar hatóságok brutalitása nyomán, halálmenetekben, haláltáborokban és tömeges kivégzésekben veszítették életüket. A holokauszt minden tizedik áldozata és a legnagyobb megsemmisítő tábor (Auschwitz-Birkenau) minden harmadik áldozata magyar állampolgár volt. Az 1941. évi magyarországi határok között élő 825 000 főnyi zsidóság nagy részét (összesen több mint 565 000 embert) gyilkoltak meg. Becsült számként 600 000 főt szoktak említeni anélkül, hogy a pontos szám megállapítása a rendelkezésünkre álló források alapján lehetséges volna.⁴⁰⁶ A háború befejezését követően még hosszú évekig sokan reménykedtek, hogy eltűnt hozzátartozóik hazatérnek, ezért újságokban, házfalakon, hirdetésekben tették közzé, hogy kit keresnek.

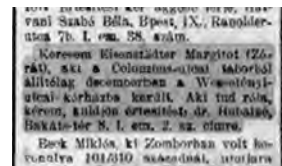
⁴⁰³ Chaim Herzog Izrael Állam elnöke. Beszéde Bergen-Belsenben hangzott el 1987. április 6-án. // ÁBTL-4.1.A-3358 1–2.

⁴⁰⁴ Kanizsai Dezső levele. *Haladás*. 1946. január 31. 3. sz. 6.

⁴⁰⁵ Kecskeméti é. n.

⁴⁰⁶ Holokauszt Magyarországon. www.mazsi-hisz.hu. Letöltve: 2020. április 16.

Ki tud róla?
A háborút követően
a családok a hozzátartozóikat keresték

A háború és a zsidóüldözések veszteségei ellenére a zsidó fenntartású intézmények igyekeztek visszatérni a rendezett iskolai élethez. Nehezen vették tudomásul az intézményeik államosítását, de alkalmazkodtak a kibontakozó új politikai rendszerhez, az ideológiájához, amely az államosítással, a kötelező hitoktatás eltörlésével (fakultatívvá tételével) új helyzetet teremtett az oktatásban és az intézmények működtetésében. Az 1947-es államosítást megelőzően az intézményekben dolgozók jövedelmét az államsegély és a hitközségi javadalmazásának összessége adta. A feltárt iratokból (1947–1951) tudható, hogy a zsidó felekezethez tartozó intézmények költségvetése és az ott dolgozók fizetése mennyi volt.⁴⁰⁷

„Az épületet (Wechselmann-ház) 14 aknataálat érte. A tetőzet gyakorlatilag megsemmisült. A tanulók hálósobáiból és a tantermekből minden felszerelés, bútorzat tönkrement vagy eltűnt. Az ablakok betörték. A tanári és diák könyvtár, a szertár, a műhely és a konyha teljesen romokban volt. Mindez azt eredményezte, hogy a tanítást sem lehetett újra indítani, és az életben maradottak sem költözhetek azonnal vissza az épületbe. Emberfeletti munkába került, míg az épület annyira rendbe hoztuk, hogy lakhatóvá vált. Hálával emlékezünk meg a Nemzetközi Vöröskeresztről [...] és az amerikai Jointról, amely rögtön vállalta a növendékeink ellátását, megmentve őket az éhezéstől.”⁴⁰⁸

A **Joint Distribution Committee** (közismertebb nevén Joint) amerikai zsidó segélyszervezet. 1914-ben alapították amerikai zsidó filantrópok, eredeti célja szerint az első világháborúban nehéz helyzetbe került zsidóság megsegítése volt. Árvaházakat, zsidó kórházakat és cionista átképző táborokat támogatott. A második világháborút követően világméretű segélyprogramjaira több mint 28 millió dollárt költöttek. Magyarországon is megalakult (1945) a Joint, amely a túlélők megsegítését a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottsággal (DEGOB) közösen szervezték és együtt működtek a Magyar Vöröskereszettel. Központjuk a Bethlen téren volt, az Izraelita Siketnémák Országos Intézetének eredeti épületében. Nemcsak az elhurcoltak hazahozatalával, de a hozzátartozókkal is foglalkoztak. A túlélők segélyezésén túl a gazdasági helyreállítás, a hitközségek rekonstrukciója, az élelmezés biztosítása (országszerte 247 ingyenkonyha – a gyermekotthonok segélyezésének keretében

⁴⁰⁷ Bányai–Gombocz 2015. 1–11. // Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár HU HJMA XXXIII-8-b 2. L1_H1 73. Oktatási ügyosztály iratai 1947–1951 között (7/b csomag).

⁴⁰⁸ Kanizsai 1945.

44 gyermekotthon közel négyezer lakójának élelmezéséről is gondoskodtak). Az oktatás, a kultúra, a szakképzés újraindítását és a kivándorlók segélyezését is a programjaik között sorolják. A Joint jómódú amerikai zsidók támogatásából működött. Nem zárkózott el a nem zsidók szociális célú támogatásától: nagyobb összegeket adományozott a hadifoglyok, a gyermekek és hozzátartozóik, valamint a különböző városi gyermekvédelmi és egészségvédelmi intézeteknek is. Így kapott segítséget a Jointtól a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona is. [Forrás: Sófár A Zsidó Médiaportál www.regi.sofar.hu // A Joint történetéből. *Szombat* (szombat.org/archivum/a-joint-tortenetebol) // Bányai 2018. // Bányai–Frojmovics–Gombocz 2020.]

⁴⁰⁹ Uo. // Kanizsai 1948.

⁴¹⁰ Kanizsai 1945. // Kanizsai 1946. // Kanizsai 1947. // Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár HU HJMA XXXIII-8-b 2. L1_H1 73. 34.

Az épület használhatóságához és az intézmény működéséhez a Népjóléti Minisztérium 1946. november 2-án 500 forint, az Újjáépítési Minisztérium 1947. január 20-án 10 000 forint, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1947. március 31-én 1840 forint összegű dologi kiadásokra nyújtott támogatást.⁴⁰⁹

A Wechselmann-ház munkatársai közül életben maradtak (és az intézményben folytatták munkájukat): Kanizsai Dezső, Pogányné Balkányi Sára és az intézet orvosa, dr. Bródy Ferenc. Gensel Irén is életben maradt, de mivel az oktatás a Mexikói út 60.-ban még nem tudott elindulni 1945 őszén, máshol kezdett dolgozni. Salgó Elemér nyugdíjba vonult. A háborúban és a nyilas uralom alatt meghalt Kardos Ignác és Schönberger Mór (mindketten a nyilas terror áldozatai). Strelinski Irén a bergen-belseni koncentrációs táborban halt meg, Deutsch Jenő zenetanár nem tért haza a munkaszolgálatból. Az özvegyeken a Pesti Izraelita Hitközség 1947-ben hozott határozata értelmében úgy segített, hogy az elhunytakat utólag egy fizetési osztállyal feljebb sorolták. A holtta nyilvánítás után az özvegyeket a férjeik fizetésének fele illette meg.⁴¹⁰

A tanítás újraindítása 1946 őszén kezdődött meg, bár már 1945 végén – a külföldről érkező anyagi segítségnek köszönhetően – részben helyreállították az épületet és az internátus néhány lakószobáját, ahol addig is 14 siketnéma (8 lány és 6 fiú) és 2 vak gyerek szállását és ellátását tudták megoldani. 1946 júniusának elején hirdetés útján kerestek új gyógypedagógus tanárokat. „Növendékeink kettő kivételével mind bentlakók. Legtöbben elvesztették szüleiket, hozzátartozóikat

⁴⁰⁹ Uo. // Kanizsai 1948.

⁴¹⁰ Kanizsai 1945. // Kanizsai 1946. // Kanizsai 1947. // Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár HU HJMA XXXIII-8-b 2. L1_H1 73. 34.

⁴¹¹ Ügyrend és szervezeti szabályzat Tervezet. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár/Pesti Izr. Hitközség Elöljáróság- Bp-8689/1907/55-1907.

⁴¹² Kanizsai 1947.

⁴¹³ Uo. // Köznevelés, 1946. június 1. 21. // Köznevelés, 1946. szeptember 1. 13. // Köznevelés, 1947. november 15. 200.

a deportálások során, így a békeévektől eltérően a nyári szünidőben is az internátusunkra vannak utalva.” Befogadtak és az internátusban szállást és kosztot biztosítottak egy felnőtt fiatal siketnéma lánynak, aki árván maradt a háború után, és egy dadogó fiúnak is. A vak diákok oktatása a háború után nem indult újra, és ezzel az alapítói cél („nevelésben részesíteni, őket jóra és szépre szoktatni, nekik az életben szükséges ismeret nyújtani és őket önálló kenyérkeresetre képesíteni”⁴¹¹) a Wechselmann-házban átalakult. Mindössze három vak gyermek lakott ekkor az internátusban. Ketten a Vakok Állami Intézetében (VII. Kerület Ajtósi Dürer sor 39.) voltak bejárós tanulók, egyikük pedig a Zeneművészeti Főiskola zongoratanaszék növendéke volt. Az Izraelita Siketnémák Intézetének tanügyi hatóságát a Vallás- és Közoktatási Minisztérium látta el, míg a működtetéséről változatlanul a Pesti Izraelita Hitközség gondoskodott.⁴¹²

Az új közoktatási rendszerben „a köztársaság elnöke a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a miniszterelnök útján tett előterjesztésére hozzájárult” ahhoz, hogy igazgatónak nevezzék ki Kanizsai Dezsőt az Izraelita Siketnémák Országos Intézete élére, és az V. fizetési osztályba (149.359/1947. V. K. M) sorolják.⁴¹³ Az 1947/1948. tanévre az Országos

Az 1947/1948-as
tanév tanulmányi
eredménye

AZ IZR. SIKETNÉMÁK ORSZ. INTÉZETE TANULMÁNYI EREDMÉNYE.												
TANFÉLŐK:	Osztályok: - Nyilv. tanulók: - Érdemjegyek: -											
	I.			II.			V.			VI.		
	Július	Augusztus	Szeptember	Július	Augusztus	Szeptember	Július	Augusztus	Szeptember	Július	Augusztus	Szeptember
Magyar nyelv	4	2	2	6	1	1	3	1	1	7	1	1
Szorgalom	2	2	2	5	1	1	3	1	1	7	1	1
Hit- és erkölcs tan	1	2	2	1	2	3	2	1	1	7	1	1
Kiadás	1	2	2	1	2	3	2	1	1	7	1	1
Szöveg olvasás	-	-	-	-	-	-	3	-	-	6	1	-
Beszéd	-	-	-	1	5	-	1	2	-	5	2	-
Foglalkozás	-	-	-	-	-	-	1	2	-	3	4	-
Olvasás	-	-	-	-	-	-	2	1	-	8	1	-
Héber olvasás	-	-	-	-	-	-	3	-	-	7	-	-
Számolás	-	-	-	1	4	1	1	2	-	7	-	-
Földrajz	-	-	-	-	-	-	3	-	-	7	-	-
Szépíró	-	-	-	-	-	-	2	1	-	4	3	-
Rajz	-	-	-	1	3	2	-	2	1	5	2	-
Kéz ügyesség	1	1	2	1	2	3	-	3	-	5	2	-
Női kézművészet	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
Torna	1	3	-	1	5	-	3	-	-	5	2	-
Ált. tanuló eredmény	1	2	1	1	4	1	-	3	-	3	4	-
Rendszertan	4	-	-	6	-	-	3	-	-	7	-	-

Zsidó Segítő Bizottság bőségesen biztosította az élelmiszert és tüzelőanyagot egész évre, még a téli szünetre is, így az oktatás is és az internátus is zavartalanul működött. Két összevont osztályt (1.-2., és 4.-6.) indítottak, és az igazgató mellett két-három tanár képezte az intézmény vezetőségét. Összesen 20 diák tanult az iskolában, de az internátusban 31 fő lakott. A tanév folyamán a helyreállítási munkák jelentős részével végeztek, sőt szereztek ablaküveget és az összes ablakot sikerül megjavítaniuk. Az épületben ismét elhelyezést kapott az Izraelita Hitközség Gépészeti Ipari Középiskola gyakorló műhelye. A kertben lévő (Columbus utca 46.) épületet a zsidó segélyező szervezet napközi otthon céljára használta; mivel az is, mint a Mexikói út 60., a Pesti Izraelita Hitközség tulajdonában volt és

Mayer Dezsőné 3 fős személyzettel vezette. A hét helyiségből álló épületben átlagban 20-25 főről gondoskodtak.⁴¹⁴ A teljesen lepusztult és kifosztott könyvtár és szertár eszközeit a pénzhiány miatt akkor még nem tudták pótolni.

Az 1947/1948. év elején még jelentős működési problémák voltak – leginkább a fűtés, a világítás és a taneszközökkel és berendezési eszközökkel való ellátottság területén. Problémát jelentett, hogy a rituális edények nem álltak rendelkezésre az intézet konyhájában. A beszerzésüket sürgették, mert az Izraelita Hitközség Gépészeti Ipari Középiskola épületben tanuló diákjainak étkezéséről is itt gondoskodtak. Kanizsai Dezső azt az utasítást kapta, hogy a közműszámlákat a Jointhoz küldje kiegyenlítés céljából. Az intézményben és a hozzá tartozó gyűjtőtáborban történt eseményekre emlékezve (az elhurcolt és kivégzett vagy soha vissza nem tértek emlékére), az intézmény december 3-át a megemlékezés és a gyász napjának nyilvánította.⁴¹⁵

A második világháborút követő korszakot, a politikai ideológia korszakát a „népi demokrácia” időszakának nevezték. A népi demokrácia egyik első intézkedései közé tartozott a tanügyigazgatási reform végrehajtása.

1949. július 21-én jelent meg a 4155/1949. (152) Korm. sz. rendelet a közoktatásügyi igazgatás szabályozása tárgyában, amelyet 1949. szeptember 6-án követett az 1210/57— 1949. (184) V. K. M. sz. végrehajtási rendelet, majd november 1-én az 1200–K–13/1949. IV. V. K. M. sz. végrehajtási rendelet, amely két utóbbi, a kormányrendeletben adott felhatalmazás alapján, egyrészt a kormányrendelet által létesített új tanügyigazgatási szervek területi beosztását és hatáskörét, másrészt pedig a tanulmányi felügyeletet szabályozzák részletesen. (Forrás: *Állam és Közigazgatás*, 1949. szeptember 1. 5–6.sz. 522.)

A népiskolai rendszer helyett az általános iskolai és egy új közoktatási rendszer létrehozása volt a cél (6650/1945. M. E. sz. rendelet). Az egyházi és magániskolák államosítása is a tanügyigazgatási reform része lett (1948. évi XXXIII. te.). Az egymással összefüggő reformok alapján változtatták meg a politikai és a tulajdoni viszonyokat, valamint

⁴¹⁴ ÁBTL-2.1.-VI/74 (V-111788) // Kanizsai 1948.

⁴¹⁵ Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár HU HJMA XXXIII-8-b 2. L1_H1_73 78., 550–559. // Kanizsai 1948.

a politikai és gazdasági élet egész szerkezetét.⁴¹⁶ Az Országgyűlés 1948. június 16-án tartott ülésén tárgyalta és fogadta el az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt.⁴¹⁷ A törvény az egyházakat szoros állami függésbe vonta⁴¹⁸ – ami jelentős tiltakozásokat váltott ki. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 5300/1949. (116) V. K. M. számú rendelete a tanköteles korban lévő vakok és siketnémák általános iskolai oktatásának érdekében törvényjavaslatot nyújtott be 1949. június 2-án, amely a vak és siketnéma gyermekekkel foglalkozó intézmények működését szabályozta. Rendeletben határozták meg, hogy a többi általános iskolához hasonlóan ezeknek az intézményeknek is általános iskolaként kell működniük. Ebben a törvényben még nem szabályozták a (nyomorék) mozgáskorlátozott gyermekek speciális iskoláztatását. A főváros polgármesteri rendeletben szintén szabályokat alkotott az általános iskolák fővárosi kezelésbe vételéről (1949. július 20.).⁴¹⁹

Azokat a tanköteleseket, akiket vakságuk (csökkentlátásuk), vagy siketnémaságuk (hallási fogyatékoságuk) miatt az 1910. XX. te. 9. §-ban foglalt rendelkezés alapján az általános iskolából kizárnak, a vakok illetve a siketnémák általános iskoláiban kell oktatásban részesíteni; az iskola mellett tanulótthont is kell szervezni. A vakok, illetve siketnémák általános iskolái szervezetüket és működésüket tekintve önálló általános iskolák, amelyek tanügyigazgatás szempontjából a tanfelügyelő hatósága alá tartoznak; szervezetüket, működési rendjüket, továbbá óra- és tantervüket, valamint a tanköteles korú vakok és siketnémák beiskolázását az általános iskolákban érvényes rendelkezések alapulvételével külön rendelet fogja szabályozni. A vakok és siketnémák jelenleg működő intézeteit 1949. évi szeptember hó 1. napjával a jelen rendelet szerint működő általános iskolákká kell átszervezni. (Forrás: a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 5.300/1949. (116) V. K. M. sz. rendelete. *Magyar Közlöny*, 1949. június 2. 828.)

⁴¹⁶ Bognár 1947.

⁴¹⁷ *Köznevelés*, 1948. 12. sz. melléklet -MolDigi-Lib_ForNep-Dem_03_787-797. // Benkő 1949. 522-526.

⁴¹⁸ www.unimiskolc.hu/~egyhtort/cikk/bolfbbarbara-x.htm

⁴¹⁹ BFL V BFLFK 04 1945-1950 480-481.

Az 1947-es kommunista hatalomátvétel átrendezte a magyar belpolitikai életet. Megkezdődött a totalitáriánus államhatalom kiépítése. A gyárak és üzemek államosítását – „népi birtokbavételét” – követte az iskolák államosítása. Ennek elsőleges célpontjai az egyházak (mint

legnagyobb iskolafenntartók) voltak. Az államosítás nemcsak az egyházi oktatási intézményeket érintette, hanem az összes magán-, alapítványi és egyesületi iskolát is.⁴²⁰

Az Izraelita Siketnémák és Vakok Iskoláját (Wechselmann-ház, Mexikói út 60.) az államosítás 1950. július 28-án az 18107/1950-es számú határozattal érte utol. A Budapest Főváros Levéltárban (BFL) megtalálható tulajdoni lap (8244) szerint a „Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1215-23 Bp./1/1950 megkeresése alapján, a tulajdonjog ezen ingatlanon, államosítás jogcímén a Magyar Államkincstár javára bekebeleztetik.” Az 1977-ből származó okirat alapján a (7709/1977. sz.) pedig a kezelői jogot a Fővárosi Tanács VB Művelődési Főosztály számára jegyezték be. Az intézményben tanuló siketnéma diákok az 1949/1950. tanévben már nem a Wechselmann-házban jártak iskolába. Az 1949 áprilisában megjelent, gyermekfelvételtől szóló hirdetmény már csak a Siketnémák Állami Intézetébe (Festetics utca 3.) történő jelentkezést hirdette, hiszen az izraelita siketnéma diákokat ekkor áthelyezték a Festetics utcai iskolába.⁴²¹

A háború után a kolégisták. A kép jobb szélén Kanizsai Dezső igazgató, tőle balra az első sorban a negyedik Jacob (Feri) Ehrenfeld

I.8 Az Idegen Nyelvek Főiskolája vette birtokba a Wechselmann-házat

A Mexikói úton lévő két gyógypedagógiai intézmény épületeiben a felszabadulást követően jelentős funkcióváltozások követték egymást. A vak diákok oktatása teljesen megszűnt, és a hallássérült (siketnéma) diákok iskolai és internátusi ellátása (1949), az Izraelita Siketnémák Országos Intézetében, a Wechselmann-házban (Mexikói út 60.), szintén megszűnt. Az épület ettől kezdve pár évig nem sérült gyermekek ellátását szolgálta, hanem itt alapították meg az Idegen Nyelvek Főiskoláját Magyarországon.⁴²² A Mexikói út 63. számú épületben 1955-től ortopédiai gyermekkórház működött. A Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának mozgáskorlátozott (nyomorék) gondozottjait az Idegen Nyelvek Főiskolája megszüntetését követően az 1955/1956. tanévben a Mexikói út 63.-ból átköltöztették a Wechselmann-házba (Mexikói út 60.).⁴²³

⁴²⁰ Sáska 2006.

⁴²¹ Györgyfy é. n. // *Friss Újság*, 1949. április 13. 6. // *Friss Újság*, 1950. október 22. 8.

⁴²² Közoktatási miniszter 1.011-67-2/1951 KM sz. rendelet. 1951:18. tvr. végrehajtása tárgyában. *Közoktatásiügyi Közlöny* // Kiss-Szőgi-Varga 1999. 163.

⁴²³ *Magyar Nemzet*, 1955. július 5. 3. // Zsótér Pál önéletrajzából // Nádas 1993. 31–37. // Rokob 2007.

A *L'Humanité* című francia újság legfrissebb számát olvassák az Idegen Nyelvek Főiskolája Francia Tanszékén:
Mészáros Jolán,
Morodai Lajos,
Győri Ilona,
Kertész József,
Kovács Mihály,
Schweiger László

⁴²⁴ BFL XXIII 102 a 1
1950.09.26. 7–8. //
BFL XXIII 102 a 1
1951.12.07. 61–62.
⁴²⁵ *Magyar Közlöny*,
1951. szeptember 7. ►

A Népgazdasági Tanács 501/26/1950. sz. rendelete alapján a fővárosban működő vakok foglalkoztatását is átszervezték. Megalakították a Vakokat Foglalkoztató Vállalatot, és azt a fővárosnak kellett átvennie. Az új vállalat hozzájuk rendelt telephelyekkel rendelkezett – köztük a Wechselmann-házban lévő szövőműhellyel is. A vakok számára újonnan létrehozott vállalat vezetői központi létesítmény hiányában egy központot kívántak alapítani.⁴²⁴ A főváros 1951 februárjában tárgyalta a Vakokat Foglalkoztató Vállalat központi elhelyezésének ügyét, és ott elhangzott az a javaslat, hogy a vállalatot egy helyre, a Mexikói út 60. alatt lévő épületbe helyezték. A műhelyek áttelepítésének költségeire 200 000 forintot biztosítottak. A Közületeket Elhelyező Bizottság (KÖZELBIZ)⁴²⁵ 1951 márciusában kiutalta a Mexikói út 60. alatti épületet a Vakokat Foglalkoztató Vállalat számára. A költözködést nyomban megkezdték, de a kiutalást a főváros visszavonta, és az épületet Oktatási Minisztérium rendelkezésére kellett átadnia.⁴²⁶ Jelentős vitákat

követően a Wechselsmann-ház az Idegen Nyelvek Főiskolája 1951-ben vette birtokba.

Az Idegen Nyelvek Főiskolája alapítási ügyével az ELTE BTK kari tanácsának 1950-ben megtartott ülésén foglalkoztak. Tamás Lajos professzor az ülésen közölte, hogy az új főiskola munkatervének elkészítése folyamatban van.⁴²⁷ Az új főiskola alapítása kapcsán politikai szempontból fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy a szovjet nép

„Nincs olyan területe népgazdaságunknak, és hozzátehetem: egész szocialista életünknek, mely ne kapott volna és ne kapna szakadatlanul és folyamatosan felbecsülhetetlen támogatást a Szovjetuniótól. Mérnökeink, technikusaink most ismerik fel azokat az óriási előnyöket, melyeket számukra a szovjet szakirodalom ismerete jelent és tudásvágyunknak egyik mutatója, hogy hirtelen óriási hiány keletkezett megfelelő szakfordítóknak.”⁴²⁸

gazdag tapasztalatai nélkülözhetetlenek Magyarország számára a szocializmus felépítéséhez.

Az idézetben tematizált hiányt az Idegen Nyelvek Főiskolájának kellett pótolnia. Együttal azt is hangsúlyozták, hogy a párt útmutatása alapján a főiskolának megfelelő számban jól képzett és a szocializmusért lelkesen harcoló szakembert kell biztosítani a gazdasági és kulturális élet számára.

Több napilap⁴²⁹ is beszámolt róla – miközben az Országgyűlés 1951. május 18. és december 14. között szünetelt, és a demokratikus törvényalkotás sem működött, mert a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa rendeletek útján irányította az országot –, hogy 1951. június 10-én létrehozták az Idegen Nyelvek Főiskoláját.⁴³⁰ A rendelet végrehajtását a közoktatási miniszter feladataként jelölték ki.⁴³¹ A főiskola-alapítással kapcsolatos rendeletet már Darvas József közoktatásügyi miniszter írta alá.⁴³² Ugyanebben az évben rendeleti úton szabályozták a közszolgálati és vállalati dolgozók idegennyelv-tudásának főiskolai igazolását is, valamint a nyelvtudási pótlékok ügyét is rendezték.⁴³³ A vizsgáztatások jogát az Idegen Nyelvek Főiskolájára bízták. A közszolgálati és vállalati dolgozók idegennyelv-vizsgáit 1952. július 3-tól a Közoktatási Minisztérium határozata alapján rendelték el.⁴³⁴ Dr. Tamás Lajost az Idegen Nyelvek Főiskolája igazgatójává nevezték ki.⁴³⁵

► 12.070/1951. (IX. 7.) O. T./Kosztolányi 1973.

416.

⁴²⁶ BFL XXIII 102 a 1 1951.12.07. 15–16. – Főváros Végrehajtó Bizottság.

⁴²⁷ ELTE BTK KARI 1950.51–1952.53., 8–9.

⁴²⁸ Suhara 1951. 568–569. Rákosi Mátyás elvtárs 1950-ben elhangzott beszédéből. // Haász 1952. 143–145.

⁴²⁹ *Északmagyarország*, 1951. július 6. 10., 2. // *Napló*, 1951. július 10. 5.

⁴³⁰ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi 18. sz. trv. Idegen Nyelvek Főiskolája. // *Magyar Közlöny*, 1951. június 10. 559–560. // *BM*, 1951. 10. sz. 204.1.011–87–2/1951. (VIII. 15.) K. M. sz. rendelet. // Rokob 2007. // Kiss–Szögi–Varga 1999, II. 163.

⁴³¹ *Magyar Közlöny*, 1951. június 10. 1.

⁴³² *Magyar Közlöny*, 1.011 67 2/1951. (VIII. 15.) K. M. sz. 818. // *Belügyi Közlöny*, 10. sz. 204. ⁴³³ 1501-26/1951. sz. *BM*, 3.920/256/1951. VII. B. M. (BK. 21.) 21.sz. 386. // *Magyar Nemzet*, 1951. október 16. 4. // *Akadémiai Közlöny*, 1976. június 7. 107.

⁴³⁴ 8274/13/1951 MT. ELTE RH 855.08. 44–80 55. // ELTE RH 855. 08. 11.

⁴³⁵ *Magyar Közlöny*, 165/1951.(IX.7.) M.T. sz. 129.sz. 888. // ELTE 1.a. 7. Tanácsulési Jegyzőkönyvek 1950–1951, 1951. augusztus 29. 54. 1. // ELTE Mutatókönyv 1950–1951–1952. Igazgatói kinevezés ik: 1593

Tamás Lajos igazgató

Tamás Lajos (1904–1984) állami díjas nyelvész, a magyar–román történeti, művelődéstörténeti és nyelvi kapcsolatok történetével, összehasonlító újlatin nyelvészettel, román nyelvtörténettel foglalkozott. 1922-ben lett a budapesti Eötvös Collégium tagja, matematika–fizika szakos hallgató volt. Két év elvégzése után azonban német–francia szakos lett. E tárgyak mellett látogatta a román nyelvi és irodalmi órákat is. Ösztöndíjasként a bécsi, a ber-

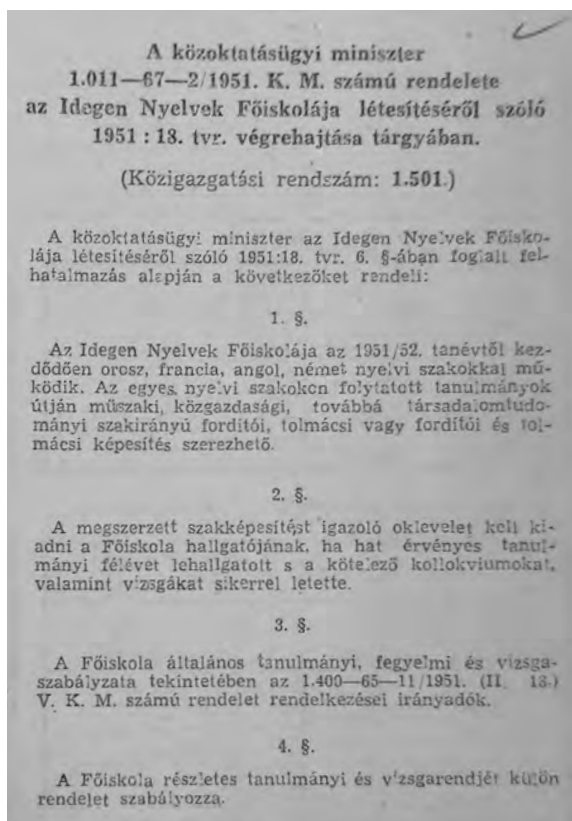
lini és a párizsi egyetemen is több évig tanult. 1933-tól egyetemi tanár, 1936-ban az általános romanisztika és román filológiai tan székre került. 1940–1944 között a kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója lett, és a kolozsvári egyetemen is tanított. Budapestre visszatérve 1949–1951 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar dékánja. Megszervezte az Idegen Nyelvek Főiskolájának (Budapest, Mexikói út 60.) alapítását, és 1951–1953 között igazgatója volt. 1952. április 4-én a Magyar Népköztársasági Érdemrend V. fokozatát adományozták neki. Az ELTE rektora 1953–1955 között. 1963–1966 között az MTA osztálytitkára, 1966–1973 között pedig az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója volt. 1927-től kezdődő tudományos tevékenységének és számtalan publikációjának középpontjában a magyar–román nyelvi, történeti és művelődéstörténeti kapcsolatok vizsgálata állt. Az MTA számos tudományos bizottságának munkájában vett részt, továbbá több folyóirat szerkesztő bizottságában is tevékenykedett. (Forrás: Eötvös Lóránd Tudományegyetem ELTE 1.a. 7. Tanácsulési Jegyzőkönyvek 1950–1951. // ELTE 1.a. 7. Tanácsulési Jegyzőkönyvek 1952–1953 277–278. // Domonkos 1984. // BFL V bn 41 11 2003. március 2. 391. // www.intezet.nori.gov.hu-treml-lajos // Magyar Életrajzi Lexikon 886–887. www.arcanum.hu // *Magyar Nemzet*, 1952. április 12. 4. // Herman 1985. // Palotai 1978. // Kozák 2013.)

A főiskola célja az volt, hogy három év alatt magas képzettségű orosz, német, francia, angol fordítókat és tolmácsokat képezzen ki műszaki, közgazdasági és társadalomtudományi szakosítással párosítva. A főiskolai felvételt nem kötötték előzetes nyelvismerethez.⁴³⁶ Egy újság-cikkben a Rákosi Mátyásról elnevezett középiskolások számára rendezett nyelvi versenyen szereplő diákokat arra biztatták, hogy műfordítói és orosz nyelv tanulására jelentkezzenek az Idegen Nyelvek Főiskolája. 1951-ben felvételi hirdetéseket is közzétettek – ez több felsőoktatási intézmény bevált gyakorlata volt –, sőt a sajtó útján pótfelvételi lehetőségéről is tájékoztatást adtak.⁴³⁷

Az Idegen Nyelvek Főiskolája 1951 és 1955 között működött a Wechselmann-házban. Az első tanévét ünnepélyes keretek között, 1951. szeptember 8-án, szombaton délben nyitották meg. Dr. Tamás Lajos egyetemi tanár és a főiskola igazgatója megnyitója után Jóború Magda közoktatásügyi miniszterhelyettes mondott ünnepi beszédet. A főiskola első tanévére 250 hallgatót vettek fel.⁴³⁸ Az első módszertani ankétot az épület dísztermében (a ma is használatos tornateremben vagy a későbbi társalgóban, ami ma tanári szoba) 1952. május 2-án délután 5 órára hívták össze. Az igazgatói bevezetőt követően az ankéton néhány érdekes előadás hangzott el: például a fordítás alapelvei, Sztálin elvtárs cikkei és a fordítás, a fordítás stíluskövetelményei, továbbá bemutatták a főiskola jó gyakorlatait.⁴³⁹

„A főiskola hallgatójának, amennyiben hat érvényes tanulmányi félévet hallgatott, s a kötelező kollokviumokat, valamint vizsgákat sikerrel teljesítette, megszerzett szakképesítést igazoló oklevelet kell kiadni.”⁴⁴⁰

A Budapesti Pártbizottság „SZIGORÚAN BIZALMAS” jelzéssel ellátott okiratából (1951.11.08.) lehet tudni, hogy a főiskolán 293 személy dol-

Az Idegen Nyelvek Főiskolájának alapításáról szóló rendelet

⁴³⁶ Magyar Közlöny, 1.011 67 2/1951. (VIII. 15.) K. M. sz. 818.

⁴³⁷ Magyar Nemzet, 1951 július 2. 2. // Magyar Nemzet, 1951. augusztus 10. 4. // Hadabás-László 1951. // Dániel 1974.

⁴³⁸ Magyar Közlöny, 1.011 67 2/1951. (VIII. 15.) K. M. sz. 818. // Kis Újság, 1951. július 15. 5.

⁴³⁹ Magyar Nemzet, 1951. szeptember 9. 3. // Suara 1951.

⁴⁴⁰ ELTE RH 1952. 855.02.1-38 38. // ÁBTL-3.1.5. 0-9975/11/59.

A 67-es villamos
megállója 1954 és
1997 között
a Mexikói út
és a Korong utca
sarkán

gozott és tanult, és 70 fő kívánta a helyi pártszervezetet megalapítani.⁴⁴¹ A főiskola működése kapcsán a sajtó 1954-ben arról ír, hogy szükséges lenne legalább egy ideiglenes tömegközlekedési megállót létesíteni a főiskola közelében, mert a 67-es villamos a Thököly út és az Erzsébet királyné útja között nem áll meg. Az újságcikk megjelenését követően elrendelték a Mexikói út és Korong utca sarkára egy villamosmegálló létesítését.⁴⁴²

A főiskolán közgazdasági szak helyett külkereskedelmi szakot létesítettek, és az orosz szakot erőteljesen specializálták (gépészet és kohászati ismeretek). A második évfolyam nyugati nyelvszakosai már csak sajtószakon végezhettek, a harmadik évfolyam hallgatói sajtó- és könyvkiadási szakon tanulhattak csupán. A főiskolán diplomát szerzők általában nem tudtak képzettségüknek megfelelően elhelyezkedni, hiszen ekkor még a friss diplomások szabad munkahelykeresését nem engedélyezték: az egyetemi és főiskolai végzősök számára úgynevezett elosztási tervet készítettek. Az 1955-ben készült tervből tudható, hogy a főiskolán abban az évben 175-en végeztek, akik közül 48 főt a Külkereskedelmi Minisztérium, 31 főt a Népművelődési Minisztérium, 30 főt a Külügyminisztérium, 26 főt pedig a Belügyminisztérium kötelékében kívántak elhelyezni. Volt olyan minisztérium, amely még a beralap biztosítása mellett sem fogadta az Idegen Nyelvek Főiskolájának végzős hallgatóit.⁴⁴³

⁴⁴¹ BUDAPEST MDP 35 95 a 0046 179. (MNL).

⁴⁴² *Esti Budapest*, 1954. február 6. 9.

⁴⁴³ Eötvös Lóránd Tudományegyetem: ELTE Tort 10 221. // MNL OL XIX A 83 b 110 3046 3055 1. sz. melléklet 169. // MNL OL XIX A 83 b 110 3046 3055 237.

A Közoktatásügyi Minisztérium Kollégiuma a főiskola megszüntetésének ügyével már 1953-ban foglalkozott.⁴⁴⁴ 1954 januárjában a további működés feltételeiről tárgyalt, míg márciusban megfogalmazta a (252 [21]10/f) a megszüntetésről szóló javaslatát.⁴⁴⁵ Ezt követően a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1954. évi 7. számú törvényerejű rendeletében az Idegen Nyelvek Főiskolájának megszűnéséről döntött.⁴⁴⁶ A nappali és levelező hallgatók a Lenin Intézetben⁴⁴⁷ és az ELTE Nyelv- és Irodalomtudományi Karán folytathatták tanulmányait. Herman József, az ELTE dékánhelyettese a Nyelv- és Irodalomtudományi Kar ülésén 1955 szeptemberében az Idegen Nyelvek Főiskolájának megszűnésével kapcsolatban alábbiakat nyilatkozta: „A Karon fejezik be tanulmányaikat azok, akik továbbra is az Idegen Nyelvek Főiskolájának tanterve szerint tanulnak. Ennek megfelelően 150 hallgató kerül át hozzánk 11 oktatóval, az oktatásuk egy nappali és két esti tagozaton folytatódik. A hallgatók a tanév végén államvizsgáznak.”⁴⁴⁸

Az Idegen Nyelvek Főiskolájának hallgatóit nevük és nyelvi szakjaik megjelölésével az ELTE-nek kellett átvennie, és a hallgatókat az államvizsgáig tovább kellett vinni.⁴⁴⁹ Az oktatást és művelődést irányító minisztérium vezetőtestületei három alkalommal⁴⁵⁰ tűzték napirendre az Idegen Nyelvek Főiskolájának ügyét. 1954-ben már a további működés lehetőségéről tanácskoztak.⁴⁵¹ 1954-ben a Belügyminisztérium 540706/1954 sz. rendelete alapján átminősítették az iskolát. Az iskola 1954-től, a hallgatók más egyetemekre történő áthelyezése ellenére az 1956/1957. tanévben történő végleges megszűnéséig (az évfolyamok kifuttatásáig) viselte az Idegen Nyelvek Főiskolája nevet akkor is, amikor már nem a Wechselsmann-házban működött. Ekkortól már csak tolmács és fordítói munkakör betöltésére adott képesítést.⁴⁵²

Az Idegen Nyelvek Főiskolájának a mai napig van utóélete. Az ott szerzett nyelvvizsgáról szóló rendelet szerint 1964-ben visszamenőlegesen ismerték el a főiskolán szerzett diplomát. 1980-ban szintén visszamenőleg érvényesnek minősítették a szakfordító és tolmácsi végzettséget (2/1980. (II. 24.) OM), valamint a főiskola tolmácsképesítő bizonyítványát és a főiskolán szerzett nyelvi végzettséget. A tolmácsként munkát vállalóknak így nem kellett újabb vizsgát tenniük. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanácsa 2005-ben arany oklevelet adományozott a megszűnt Idegen Nyelvek Főiskoláján 1955-ben végzett hallgatóinak. 1954 márciusában az 1954. évi 7. sz. törvényerejű rendelettel szüntették meg az Idegen Nyelvek Főiskoláját.

⁴⁴⁴ MNL XIX-I-5-d.

⁴⁴⁵ MNL XIX-I-5-d.

⁴⁴⁶ *Magyar Közlöny*, 23. sz. 1954. március 24. 134. // *Oktatásügyi Közlöny*, II. évf. 7. sz. 1954. április 1. 61. // *Oktatásügyi Közlöny*, III. évf. 12. sz. 1955. június 19. 150. Idegen Nyelvek Főiskolája megszüntetéséről szóló 1954. évi 7. sz. törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában. 50/1955(O.K.12.) OM.

⁴⁴⁷ ELTE Tort 10–215.

⁴⁴⁸ ELTE Kari tanácsülés határozatok, mellékletek. 1955-09-07 855/144/1955 jegyzőkönyv 1-6. Hu eltel 9.a.1.

⁴⁴⁹ ELTE RH 1955. 842., 1–27., 16. // ELTE Almanach 1955–1575316618. 9.

//www.archivum.mtva.hu/photobank (Letöltve: 2019. november 25.) // ELTE ET 1964-1965 024 7.

⁴⁵⁰ 1952. 03. 27, 1953. 03. 08, 1954. 01. 07.

⁴⁵¹ Magyar Országos Levéltár (MOL) Segédletek 27. Bp. 2009. www.library.hungaricana.hu.

⁴⁵² MNL-OL-XIX-A-83-b 3191-3245/1958.

Az okiratok alapján az intézmény négyéves működéséből két igazgató, illetve több tanár nevét is össze lehetett gyűjteni.⁴⁵³ Amikor Tamás Lajos igazgatót az ELTE rektorává (1953–1955) nevezték ki, Herman József,⁴⁵⁴ a főiskola alapító tanára lett az igazgató (1953–1955).

Herman József igazgató

Herman József (1924–2005) nyelvész, az újlatin és az általános nyelvészet kiemelkedő művelője. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1949-ben végzett francia–latin szakon. A diploma megszerzését követően ösztöndíjjal a Sorbonne-on, illetve az École Normale Supérieure-n folytatta tanulmányait. 1950-ben a Nyelvtudományi Intézet tudományos munkatársa, majd az Idegen Nyelvek Főiskoláján a francia tanszék vezetője 1951 és 1955 között. 1953-tól 1955-ig az intézmény igazgatója. Az ELTE Romanisztikai Tanszékének egye-

temi docense, 1957-től pedig a Kossuth Lajos Tudományegyetemen a Román Nyelvek és Irodalmak tanszékének vezetője és egyidejűleg az UNESCO párizsi központjában a felsőoktatási részleg igazgatója. 1975-től ismét az ELTE-n tanított, majd 1982-től egészen 1991-es nyugdíjazásáig az MTA Nyelvtudományi Intézetének az igazgatója. Nyugdíjazása után 1999-ig a Velencei Egyetem egyetemi tanára. Dr. Mádl Ferenc a Magyar Köztársaság elnöke 2004-ben Széchenyi-díjjal tüntette ki. (Forrás: *Magyar Közlöny*, 79. sz. 1955. július 24. 478. // Herman 1970. // Kiefer 1995. // Bolla 2001. // *Heti Válasz*, 2004. március 18. 5. // *Magyar Tudomány*. (www.matud.iif.hu. Letöltve: 2020. április 20.) // Kontra 2006. // Kiefer 2006.)

⁴⁵³ Lásd e kiadványban a Függelék.

⁴⁵⁴ *Magyar Nemzet*, 1953. augusztus 29. 3. // *Magyar Közlöny*, 1954. március 24. // ELTE Levéltár // Magyar Nemzeti Levéltár: MNL XIX-1-5-d // *DTT KOZL Tanácsok Közlönye*, 1964. 24. sz. 276. // *DTT KOZL Tanácsok Közlönye*, 1980. február 28. 1. // *Komarom Esztergom 24 óra*, 2005. október 27. 10. // ELTE Tort 19 211–214. // *ELTE Almanach* 1967, 1575316773. 3–5.

Mindkét tudós professzor a főiskola munkatársa volt pályakezdésüktől és a nyelvészet területén mindketten mind a hazai, mind pedig nemzetközi viszonylatban jelentős tudományos munkásságot végeztek, magas kormányzati kitüntetésekben (Állami-díj, Széchenyi-díj) részesültek.

I.9 A Wechselmann-ház a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában (1955–)

A Wechselmann-ház kiürítésének hírére megkezdődött az épület megszerzéséért és hasznosításáért folyó csatározás. A zuglói lakosság növekvő száma miatt az akkori szakorvosi rendelőintézet már nem volt képes ellátni a megnövekedett igényeket. A fővárosi tanácsülésen Kiss Károly, az MDP Központi Ellenőrző Bizottságának elnöke azt indítványozta, hogy az Idegen Nyelvek Főiskolájának épületét egészségügyi célra adják át a Fővárosi Tanácsnak.⁴⁵⁵ A kerület egészségügy illetékesei felmérték, és megállapították, hogy az épület (Mexikói út 60.) jelentős bővítés mellett alkalmas lehet a XIV. kerületi szakorvosi rendelőintézet működtetésére. A városházi értekezleten ugyanakkor az Oktatási Minisztérium is igényt tartott az épületre. Olyan részlegeket szeretett volna telepíteni az Idegen Nyelvek Főiskolájának volt épületébe, amelyek addig a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában voltak.⁴⁵⁶ A fővárosi ülésén a felvetést követően nem hoztak határozatot, de javaslatot tettek arra, hogy ha kell, a szakorvosi rendelő kialakítása érdekében a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága szálljon szembe a minisztériummal az épület megszerzése érdekében.⁴⁵⁷

A városháza 1953 novemberében a szintén államosított, majd a főváros kezelésébe adott Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának (Mexikói út 63.)⁴⁵⁸ gazdálkodását részben önállósította, holott 1947-ben az adománygyűjtések körül visszaéléseket tártak fel. Az ügyben előbb házi vizsgálatot folytattak, majd a belügyminisztérium is vizsgálatot tartott, amelynek eredményeként bírósági tárgyalást rendeltek el. Az intézet számos vezetőjét – kivéve Toray Sándor igazgatót – felmentették állásukból.⁴⁵⁹ Az 1953/1954. tanévben, az átköltözést megelőző évben, 138 állami gondozott gyermek lakott a nyomorékok otthonában, és az átköltözéskor is hasonló gyermeklétszámról számoltak be.⁴⁶⁰ Jelentős szervezeti és felügyeleti változást jelentett, hogy a főváros 1955-ben a Gyógyítva Nevelő Iskolák (gyógypedagógiai intézmények) közé sorolta a volt Nyomorék Gyermekek Országos Otthonát.⁴⁶¹ Az 1954/1955. tanév végén a fővárosban új általános iskolákat és gimnáziumokat nyitottak. A felsorolásban található a XIV. kerületi Mexikói út 60. számú épület is, ahol az új tanévtől kezdve általános iskolát és gyógypedagógiai iskolát rendeznek be.⁴⁶² A volt Nyomorék Gyermekek Országos Otthonát ekkor már csak egészségügyi intézményként sze-

⁴⁵⁵ *Magyar Nemzet*, 1955. március 29. 3.

⁴⁵⁶ BFL XXIII 101 a 1 1955.03.28. 202. // MNL OL XIX A 83 b 110 3046 3055 109. // *Magyar Nemzet*, 1955. március 29. 3. // *Magyar Nemzet*, 1955. július 5. 3.

⁴⁵⁷ BFL XXIII 101 a 1 1955.03.28. 95–96.

⁴⁵⁸ *Népszava*, 76.évf. 279.sz. 1948. 12. 03. 1.

⁴⁵⁹ Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának fő-tisztviselői a bíróság előtt. *Világosság*, 1947. május 28. 2. // *Világosság*, 1947. augusztus 13. 4.

⁴⁶⁰ BFL XXIII 102 a 1_1953.2.10. 5–68. // BFL XXIII_102 a 1 1953.11.05 129–140.

⁴⁶¹ BFL XXIII 102 a 1 1953.11.05 27–47. // BFL XXIII 101 a 1 1955.05.30. 24.

⁴⁶² *Magyar Nemzet*, 1955. június 5. 3.

fiú- és leányiskola. Kettéválasztják a XIII. Váci út 89. alatti általános iskolát is, ahol ugyancsak külön fiú- és leánytagozat létesül. A XIV. Mexikói út 60. számú épületben, ahol azelőtt az Idegen Nyelvek Főiskolája működött, az új tanévtől kezdve általános iskolát és gyógypedagógiai iskolát rendeznek be. Gyógypedagógiai iskola céljaira rendezik be az V. Bástya

Új általános iskolák és gimnáziumok a fővárosban

repeltetik a korabeli okiratokban, holott egy hagyományosan vett egészségügyi intézménynél sokkal komplexebb (kórház, iskola, szakképzés, internátus, sportélet, stb.) pedagógiai, orvosi és rehabilitációs feladatokat ellátó intézményként működött.⁴⁶³

A Wechselsmann-ház történetéről szóló tanulmány kapcsán fontos részletesebben a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonával is foglalkozni, hiszen a jelenlegi Mozgásjavító Iskola történetéhez tartozik. Érdeemes az államosítást követő időszakról (amelynek egyenes következménye lett a komplex rehabilitációs gyakorlat megszüntetése), az iparostanulókról, az elemi iskolásokról, valamint az internátus (kollégium) elköltöztetéséről is beszámolni. 1951-ben Budapesten megalapították az Ortopédiai Klinikát. A klinika megszületése dr. Zinner Nándornak, a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona korábbi (1929–1951) orvos igazgatójának nevéhez köthető.⁴⁶⁴ A klinika létrejöttével a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában működő kórház a fővárosi és az országos ortopédiai ellátásban 1929-től betöltött országos szakmai szerepét és státuszát elveszítette. Az 1913-tól kialakított komplex rehabilitációs rendszer helyett a Mexikói út 63. számú épületben már csak az orvosi ellátásról kellett gondoskodni. Az iparosműhelyeket megszüntették (az akkoriban alapított szocialista vállalatokhoz telepítették), és az intézmény új feladata és hatásköre alapján a Nyomorék Gyermekek Állami Kórháza és Otthona nevet kapta. Az iskola (oktatás, szociális ellátás) és a kórház (egészségügy) állami irányítással és pénzügyi támogatással folytatta működését. Az államosítást követő korszakra jellemző lett a többféle főhatóság irányításának mindennapi anomáliája. A komplex rehabilitációs és egységes intézményvezetési (vezérőbizottsági) gyakorlat megszűnt. Ezt az áldatlan állapotot jól szemlélteti egy 1949-ben megjelent írás:

⁴⁶³ Állami kezelésbe került a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona, *Népszava*, 76. évf./279. sz. 1948. december 3. 1. // BFL XXIII 102 a 1 1953.11.05. 143–144. // BFL XXIII 102 a 1 1953.12.10. 71.

⁴⁶⁴ Kárpáti–Palkonyai–Zinner 2018. 68.

⁴⁶⁵ *Szabad Nép*, 1949. február 6. 2.

„Négy hónapja mesteremberek jelentek meg az Otthonban, felvették a nemrégiben frissen festett falakat és kétfelé bontották a villanyhálózatot. A gyógyítás céljára szolgáló helyiségeket a népjóléti, az oktatás célját szolgáló helyiségeket a kultuszminisztérium áramkörére kapcsolták. A két külön áramkörhöz két külön villanyóra kellett, a két külön villanyórához két külön pénztár, a két pénztárhoz két külön pénztárszekrény és két külön pénztáros. Ezek után már nem is csodálkozhatunk, hogy a népjóléti pénztáros és a kultuszpénztáros nem férhetett meg egy szobában, a helyiségeket üvegfallal kettéválasztották.”⁴⁶⁵

A szerző a cikk végén egy nagyon egyszerű, de a jövő fejlődésének irányát is mutató kérdést tett fel, mégpedig, hogy nem volna-e helyesebb az otthon kettészakítása helyett az ügyvitel gordiuszi csomóját kettévágni – hiszen ilyen körülmények között egyik szakterület sem tud megfelelő színvonalon dolgozni. Az addig egységes, a belső tartalmi munkában egymásra épülő, ugyanakkor jól elkülönülő szakmai részlegeket elválasztották egymástól, más-más közvetlen főhatóság, minisztérium, majd később a főváros szakmai és pénzügyi irányítása alá kerültek.

A kórház vezetésével dr. Reichard József főorvost bízták meg (1950–1964), akinek elkeseredett hangvételű feljegyzéséből tudható, hogy a főhatóságok döntésével – az iskola és az internátus elköltöztetésével és az egységes rehabilitációs rendszer megszüntetésével – nem értett egyet.

„Az Eü. Minisztérium a KV. ismeretes határozata alapján, meg fogja kapni az Intézet (XIV. Mexikói út 64.) szomszédságában (XIV. Mexikói út 60.) alatti (néhány évig Idegen Nyelvű Főiskolaként működött), eredeti céljának visszaadandó gyógypedagógiai célt szolgáló épületet. Dr. Röttler terve szerint ide költözhet át a túlszűfolt és korszerűsítendő intézet internátusa és az iskolai részlege, az eredeti székházunkban pedig az orthopedesbészeti osztály korszerűsítése kis költséggel megoldható.”⁴⁶⁶

A valóságban nem így történt. A feljegyzésből kiderül, hogy egyéni érdekek, a tárcaszocializmus, tárcasovinizmus egyesült erejével intézték az ügyet. „Az intézet profilját és lényeges alkotórészét biztosító Nyomorék Gyermekek Otthont (iskola + internátus) átadták önálló igazgató (pedagógus) vezetésével az Oktatásügyi Minisztériumnak.”

Az iskola és az internátus kiköltöztetését követően a kórházban átépítések és modernizálások (műtő, könyvtár, orvosi szobák, kórtermek, gazdasági iroda és járóbetegrendelés) történtek 1957 és 1959 között. Az addig egységes komplex rehabilitációs folyamat („Tanít – Gyógyít – Kiképez”) korábban már létezett gyakorlata megszűnt.⁴⁶⁷

A Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) egyesülése és hatalomra kerülése ideológiai és szemléletbeli kényszerhelyzetet jelentett a társadalom szempontjából és az otthon életében is. A cserkészmozgalmat az úttörőszervezet váltotta fel, a hitéleti oktatás háttérbe szorult. Miután a kórház épületében a paramet-

⁴⁶⁶ Reichard 1975.

⁴⁶⁷ Uo. // Nádas–Zsoldos 1993. 28–30., 52–53.

dicalis rehabilitáció⁴⁶⁸ egyre több helyet követelt, a gyermekek pedagógiai és gondozási terei egyre csökkentek. Az ellátandó diákok létszáma ugyanakkor folyamatosan emelkedett (többek közt háborús sérülések, valaminta Heine–Medin-járvány miatt). Egyre tarthatatlanabb állapotok alakultak ki – ahogy arról 1986-ban elhangzott előadásában dr. Antal József főorvos megemlékezett.⁴⁶⁹ Megszületett a döntés, hogy a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonából (Mexikói út 63–64.) az iskolát és az internátust (kollégiumot) igénybe vevő diákokat átköltöztetik az Idegen Nyelvek Főiskolájának volt épületébe (Mexikói út 60.). Az átköltözés 1955 és 1956 között folyamatosan történt. Az átköltöző felnőtt személyzet tagjai a komplex rehabilitációs szemléletet „hozták magukkal”. Tanárok és gondozók, akik a diákokkal együtt érkeztek az új otthonba.⁴⁷⁰

Baróti Sándorné földrajz-rajz tanár, Csizmadia Istvánné gyógypedagógus,
Zsoldos János gyógypedagógus,
Mohácsi Ferenc matematika tanár, Rosenfeld Piroska ének tanár,
Oriskó Istvánné gyógypedagógus,
Váradi Dénesné (Wesselényi Margit) gyógypedagógus,
Raczkó Lászlóné tanító, Kallós Erzsébet tanár,
Hoffmann Dezsőné és Kárpáti Ferencné gondozók.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ A rehabilitációban a nem orvosi végzettséggel rendelkezők, hanem például gyógytornászok, fizioterapeuták vesznek részt aktívan. (N. P.)

⁴⁶⁹ Antal 1986. // Reichard 1975.

⁴⁷⁰ Gyalai Gáspárné (Magdi néni) és Baróti Rózi tanárnőkkal készített telefonos interjú. Lejegyezte: Nádas Pál 2020. májusában. // Mozgásjavító történeti archívum.

⁴⁷¹ Uo. // Mozgásjavító történeti archívum.

⁴⁷² BFL XXIII 102 a 1 1953.12.10. 68. // BFL XXIII 102 a 1 1964.03.17. 51.56. // BFL XXIII 102 a 1 1965.06.09.

⁴⁷³ Reichard 1975.

Ettől kezdve a mozgáskorlátozott (nyomorék) gyermekeknek 1911-ben épített ház további 55 évig (1955 és 2010 között) kizárólag az orvoslás és az egészségügy szolgálatában állt. A kórház fővároshoz kerülését követően az intézményt az Apáthy István Gyermekkorházhoz csatolták. Több éves vita övezte a kórház fennmaradását, illetve azt, hogy milyen feladatot lásson el. A különböző szakirodalmi források és hivatali okmányok említés tesznek arról, hogy kérdés volt az is, hogy a kórház csak a gyermekeké legyen vagy másokat is ellásson.⁴⁷²

„Közel 40 éves működése folyamán mindig vegyes orthopedsebészeti osztály volt, ahol természetesen a gyermekek – főleg az Intézet gondozottjai – különleges előnyöket élveztek, a többi beteg pedig éppúgy, mint ma, vagy a biztosító által beutalt OFI beteg volt (felnőttek és gyermekek vegyesen a szükséglet és igény szerint), vagy fizető beteg, ugyanúgy, mint napjainkban.”⁴⁷³

A kórház csak 1964-ig tudta fenntartani gyermekrehabilitációs tevékenységét. A szakmai vita 1966-ban dőlt el azzal, hogy a főváros egyik okiratában kimondta: csak ortopédiai tevékenységet kell folytatnia.⁴⁷⁴ A Mexikói út 63–64. számú épület, az Egészségügyi Minisztériummal történt egyeztetést követően, 1964-től került a Fővárosi Tanács kezelésébe.⁴⁷⁵

A volt Nyomorék Gyerekek Országos Otthona (Mexikói út 63.) a 2010. évi felújítást követően

Ötvenöt évi szünet után az épületet 2010-ben ismét a mozgáskorlátozott gyermekek vehették birtokukba.

2002. május 30-án fővárosi döntés született a telekszomszédos ingatlanok összekapcsolásáról, telekkönyvi egyesítéséről. A Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthont (Mexikói u. 60.) és az Uzsoki utcai kórházhoz tartozó ortopédiai és traumatológiai részleget (a volt Nyomorék Gyerekek Országos Otthonát, Mexikói út. 63–64.) a *Mozgásjavító* fejlesztési céljainak megvalósítása érdekében egyesítették, ismét a mozgáskorlátozott gyermekeket szolgáló épület lett. Ezen alkalomból emléktáblát is avattak. (Forrás: Rokob 2010. // Nádas 2014. 471–478.)

A Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon nagy beruházásának rekonstrukciója során (2007–2012) az épület (Mexikói út 63–64.) a funk-

⁴⁷⁴ BFL XXIII 102 a 1_1966.06.08. 156–157.

⁴⁷⁵ BFL XXIII 102 a 1 1964.03.17. 1–2.

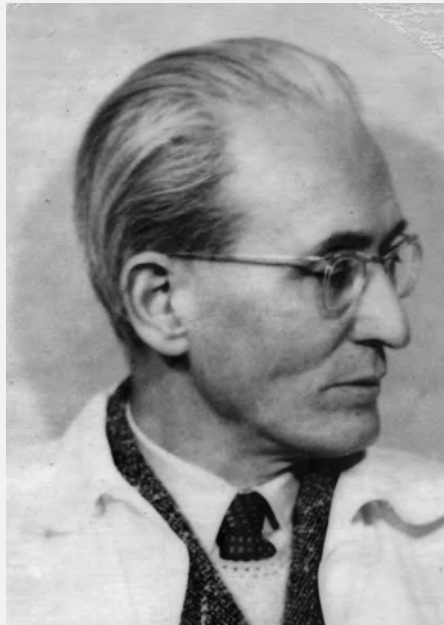
cióváltás miatt teljes felújítást igényelt. A kórház műtői, kórtermei és kiszolgáló szobái helyett apartmanrendszerben kialakítottak hat kolégiumi lakóegységet (internátus, nevelőotthon, diákotthon), valamint a Mozgásvizsgáló Gyógypedagógiai Tanácsadó, Korai Fejlesztő, Oktató és Gondozó Intézmény (régi nevén Áthelyező vagy Szakértői Bizottság) számára foglalkoztató, vizsgáló és kezelő, valamint irodai helyiségeket biztosítottak.⁴⁷⁶

1.9.1. A Wechselsmann-ház új kihívásai

„Ami Zsótér Pál előtt volt, az történelem, ami utána, az mind velünk van.”
(Hatos Pál)

A Nyomorék Gyermek Országos Otthonában (Mexikói út 63–64.) az iskola igazgatói posztján 1955-ben dr. Csapody Károlynét Zsótér Pál gyógypedagógus váltotta, akinek lelkes ügybuzgalma és gyermekszere-
tete, sok-sok ötlete nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a mozgáskorláto-
zott tanulók a megváltozott körülmények között ismét otthonra leljenek.

Zsótér Pál igazgató

Zsótér Pál (1912–1980) tanító-gyógypedagógus tizen-nyolc évig (1955–1972) volt igazgatója a mozgáskorlátozott gyermekek iskolájának. Az iskola alapítványa (1993) a mai napig Zsótér nevét viseli. Édesapja és édesanyja korai halála miatt ötévesen árva lett. Keresztapja – idős szabómester – vette gondozásába, mivel saját gyermeke nem született. Az elemi iskola elvégzése után Esztergom Tábor nevű árvaházába adták, mert keresztapja anyagi helyzete nagyon megingott. Zsótér itt járta ki a polgári iskola első két osztályát. Az árvaházat megszüntették, ezért újra nevelőszülők fogadták be.

⁴⁷⁶ Nádas 2014. 471–478.
// <http://www.mozgasvizsgalo.hu>. Letöltve: 2020. november 17.

Esztergomba vonattal közlekedve fejezte be a felső két osztályt, ami ma a 7–8. általános iskolai osztálynak felel meg. Tanulmányait az Esztergomi Tanítóképzőben végezte. A tanulás mellett, hogy fenntartsa magát, magántanítványokat vállalt, nyáron pedig a dorogi bányába járt felszíni munkára dolgozni. 1932-ben elvégezte a Tanítóképzőt, majd Budapestre jött továbbtanulni, és felvételt nyert a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolára. Jeles tanulmányi eredménye miatt ösztöndíjban részesítették, de az önfenntartáshoz (testvére támogatása mellett), ismét magántanítványokat kellett vállalnia. A második évfolyamot abbahagyta, kimerültsége és a nehéz körülményei megoldását a keresztény iskolatestvérek rendjébe történő belépéstől remélte. 1934 augusztusában kilépett rendből, majd újra beiratkozott a főiskola második évfolyamára. 1937-ben szerzett ott diplomát. 1945. szeptember 30-án kinevezték gyógypedagógiai intézeti rendes tanárnak. 1945–1946-ban beszédhiba-javító tanfolyamot vezetett, és a nagyothallók iskolájában tanított. 1947 végén a III. kerület Miklós téri Gyógypedagógiai Nevelőintézet előkészítő és első osztályának vezetője lett. 1951. november 1-jén a XI. Kerület Soproni út 50. szám alatt létesült Gyógypedagógiai Iskola igazgatójának nevezték ki. A Köznevelési (Oktatási) Minisztérium felkérésére 1952 és 1954 között részt vett a gyógypedagógia korszerűsítésében. A gyógypedagógiai intézetek, iskolák, osztályok számára készült tanterv és útmutató (1952) elkészítésére kérték fel. Részt vett az 1–2. osztályos értelmi fogyatékosok számára készült (1952) tankönyv írók munkacsoportjában. Megbízták a minisztérium által szervezett gyógypedagógiai nevelők konferenciájának (1952) levezénylésével. Tankönyvírásban és -szerkesztésben is részt vett, az értelmi fogyatékosok számolás-mérés tankönyvét az előkészítő osztálytól az 5. osztályig írók munkaközösségének tagjaként (1953). Ugyanebben az évben Erdey-Grúz Tibor miniszter felkérte és megbízta, hogy a miniszter mellett működő Módszertani Tanács Gyógypedagógiai Szakbizottság tagjaként segítse a gyógypedagógia fejlesztését. Az eszközfejlesztés területén benyújtott újítását (1954) elfogadták. 1955. május 15-én a Nyomorék Gyermekek Iskolájának és Intézetének megszervezésére, a XIV. kerület Mexikói út 63–64. alatt működő otthonba helyezték igazgatónak. A mai Mozgásjavító épületébe (Wechselmann-ház, Mexikói út 60.) történő átköltöztetést és az új otthon (iskola-internátus) megteremtését irányította. Az épületet a mozgáskorlátozott gyermekek számára alkalmassá tette. 1960-ban egy új toldalék épület megépítésével teremtett jobb ellátást. A nevelés-oktatás területén megszervezte a gépírásoktatást, az ortopédiai segédeszközökkel való ellátást. Oktatási intézményben ő alkalmazott először gyógytornászokat. A műegyetem tanáraival társadalmi munka keretében megtervezte az iskola új terápiás részlegét (tanuszoda), aminek felépítésére végül nem adtak lehetőséget vezetése alatt. Autóbuszt szerzett az iskolának, amivel a gyerekek kirándulásokra mehettek. Megszervezte Verőcemaroson a nyári táborozás feltételeit. Aktívan közreműködött a Mozgáskorlátozottak Halassy Olivér Sportegyesülete megalapításában. A gyermekek általános iskolán túli elhelyezésének segítésére kertész szakmunkásképzőt szervezett. Tagja volt a Pedagógusok Szakszervezetének. A Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete 1972. évi meg-

alakulását követően a Látásfogyatékoságügyi Szakosztályon belül megalkult mozgásfogyatékoság-ügyi csoport első vezetője volt. 1943-ban nősült, felesége (Zsótér Pálné Simon Etelka) gyógypedagógiai tanár, a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola docense. Eredményes munkáját az Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1960) és a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetésekkel (1973) ismerték el. Zsótér Pál sírhelye a Farkasréti temető 7/8-1-357 családi parcellában található. (Forrás: Zsótér é. n. // *Gyógypedagógia*, 1981. január-február. // Nádas szerk. 2003. 31–37., 98. // Benczúr. é. n. // *Magyar Közlöny*, 1972. 108. sz. 1203.)

Gyermekszeretétét leghitelesebben egy volt diáknak az igazgató bácsival történt első találkozásának emlékével illusztrálhatjuk:

„Miközben csípőből kioldottam gépem zárszerkezetét és nagyon körülményesen leültem, jobbról egy nagy irodaajtó nyílt ki, és egy magas, fehér köpenyes, ősz hajú, szemüveges bácsi lépett ki rajta. Haját hátra simítva viselte, amely, ahogy lépett, minduntalan előre akart omlani. Nyílt tekintetű szemei alatt orrán fémből készült teknő kerethez hasonló szemüveg ült, és kifogástalanul kötött nyakkendőjében és öltönyében egy külső szemlélőben minden bizonnyal egy igazi entellektüel úriember benyomását keltette volna, azonban az én gyakorlott gyermeki szemeim azt súgták, hogy ez a bácsi a sok tollával a köpenye zsebében nem lehet más, mint az igazgató bácsi. Anyám rögtön felállt, mikor elindult felénk. »Jó napot Paulov anyuka!« – köszönt, mire anyám papírjaimat zavartan rendezgetve szinte majdnem szóról szóra megismételte azokat a kérdéseket, amelyekre az imént a kapunál már választ kapott. Közben én is felálltam, és miközben Zsótér Pali bácsi – mert hiszen Ő volt az – röviden elmagyarázta anyámnak a további teendőket, én megpróbáltam a közelébe férkőzni. »És a fiatalúr szeretne már iskolába járni?« – kérdezte felém fordulva, és fejemet lassan átkarolva jobb kezével odaszorított gyengéden a köpenyéhez, és válaszomat meg sem hallgatva, bal kezével lágy »barackot« nyomott a fejemre. Már nem emlékszem, hogy mit motyoghattam ezt követően, de az biztos, hogy nagyon jólesett az egész, és ennek a jelenetnek a varázsa végig kísérté egész további intézeti életemet. Nem szégyeltem bevallani, hogy ettől a naptól fogva szinte pályáztam erre a mozdulatára, s bár elsősorban a kicsiknek tartogatta, kellemes emléke még ma is elevenen él bennem. Csak később, már több intézeti évvel a hátam mögött figyelhettem fel rá, hogy minden merevsége és tartózkodása ellenére tettei mellett ez a gesztus volt érzelmeinek egyik legbensőségesebb megnyilvánulása, amellyel irányunkban, növendékei iránt ki tudta mutatni mérhetetlen szeretetét.”⁴⁷⁷

Az akkori társadalmi viszonyok között Zsótér Pál azon kevesek egyike volt, aki igazgatóként mindvégig párton kívüli tudott maradni. A régi-új intézmény életének újrászervezésében elévülhetetlen érdemeket szerzett: egy új iskolaalapító volt.

⁴⁷⁷ Paulov 2003. 181–192.

Az épület birtokbavétele (Mexikói út 60.) folyamatosan történt. Először négy tanteremben kezdődött meg a tanítás a főépület oldalszárnyának földszintjén. A két intézmény telekszomszédságát kihasználva, amikor az időjárás azt engedte, az utcán történő közlekedés helyett a kis kerti kapun keresztül jártak át a gyerekek a régi otthon (Mexikói út 63.) épületéből az új (Mexikói út 60.) iskolaépületbe. Kárpáti Ferencné 2003-ban írt visszaemlékezéséből az tudható, hogy 1955 októberében a tanulók még nem laktak a Mexikói út 60.-ban.⁴⁷⁸ A kórház épületében aludtak, és ott is étkeztek. Csak a délelőtti tanítási órákon és a délutáni napközis foglalkozáson tartózkodtak a Wechselsmann-házban.

A napi átjárás utcán történő körülményére Hajdi László volt diák így emlékezett:

„A két épület közötti távolság kb. 2–300 m volt, amit naponta reggel és délután, nem tudom, hány utcai járókelő – habitusától, beállítottságától függően kíváncsi/zavart/sajnálkozó/iszonyodó/irtózó tekintetétől kísérve tettünk meg a járdán. Nem emlékszem, hogy ez az ingázás hetekig vagy hónapokig tartott-e, de a felnőttkoromban azóta is gyakorta megjelent szorongó álmaimban, kínzóan hosszadalmasnak és szégyenteljesnek, megalázónak érzem.”⁴⁷⁹

Az általános iskola átköltöztetését az internátus költözése követte. Főzőkonyha még nem volt: főtt ételt a IX. kerületi Közraktár utcából egy menzáról hoztak kisbusszal.⁴⁸⁰ Az eredetileg ötven férőhelyes iskolaépületet százötven fő elhelyezésére kellett átalakítani. Megszervezték a gyermekek ellátását és megfelelő elhelyezését. Az épület teljes birtokbavétele több évig tartott, mivel a legfelső emeleten egy kerületi általános iskola működött mindaddig, amíg az Erzsébet királyné útja és Róna utca sarán épülő új iskola építését be nem fejezték 1958-ban (ma: Jókai Mór Általános Iskola).⁴⁸¹ A társbérlet ellenére az 1956/1957-es tanévben már minden osztálynak sikerült az épületben helyet adni. Miután a hátsó lépcsőházban lévő liftet felújították, az 1956/1957-es tanévben az internátus (későbbi nevei: nevelőotthon, diákotthon, kollégium) is átköltözött a Wechselsmann-házba. A lift működése a mozgássérült diákok épületen belüli közlekedésének Achilles-sarka. 1957 májusában egy sajtóhírben egy apuka azt panaszolja, hogy orvosi javallat ellenére nem vették föl gyermekét, mert a lift nem működik és hiába van a javításhoz elegendő pénz, valamint hiába jelöltek ki ki-

⁴⁷⁸ Kárpáti 2003.

⁴⁷⁹ Hajdi é. n. // Mozgássérült történelmi archívum.

⁴⁸⁰ Kárpáti 2003.

⁴⁸¹ Budapest XIV. kerületi Jókai Mór Általános Iskola.

vitelezőt a megjavításához, nem végzik el a munkát. „Az ápolók az ölükben hordják fel és le a szegény kis betegeiket, akik nem is mindig olyan kicsinyek, hiszen a szóban forgó kisfiú is többet nyom 65 kg-nál, ezért nem vállalhatták az Ő cipelését.”⁴⁸²

A kerületi iskola kiköltözését követően a legfelső szinten, a torony-épület padlásterében alakították ki az internátus betegszobáját.⁴⁸³ Az internátus új helyének (Mexikói út 60.) és rendjének kialakítása, ott-honossá tétele Gyalai Gáspárné, Magdi néni személyéhez köthető, aki tizenöt évig volt az internátus vezetője. Az internátus vezetése akkoriban nem számított főállású munkakörnek – ma úgy mondanánk, hogy önkéntesen vállalt feladat volt. Magdi néni délelőtt kicsiket tanított, délután az internátust vezette.⁴⁸⁴ Zsoldos János tanár úr, aki pályafutását gyermekápolóként még a Nyomorék Gyermek Állami Kórháza és Otthonában kezdte így összegezte a korszakot:

„Amikor végre az egész épületet birtokba vettük, még mindig nem volt komfort. Nem volt megfelelő a konyha, nem volt mosókonyha, a helyiségek beosztása sem volt valami ideális. Tervezések, átalakítások, építkezések történtek. Megvalósult sok minden, ami a gyermekek életét szebbé, a dolgozókat könnyebbé tette. Eltűntek a kiöregedett cserépkályhák, és a folyosók is fűthetővé váltak”⁴⁸⁵

⁴⁸² *Népszava-Népakarat*, „Kis” ügyek rovat. 1957. május 26. 2. Arról nem találtam információt, hogy a lift működőképes-e tételét követően felvételt nyert-e a panaszos apuka 12 éves fia.

⁴⁸³ Gyalai Gáspárné visszaemlékezését lejegyezte Nádas Pál 2022. februárjában.

⁴⁸⁴ Zsoldos 1972. // Antal 1986. // Nádas 1993. 31–37., 54–58. // Reichard 1975. // BFL XXIII 102 a 1 1964.03.17. 1–2. // A Gyalai Gáspárné és Baróti Rózsi tanárnőkkel készített telefonos interjút lejegyezte Nádas Pál 2020. májusában.

⁴⁸⁵ Zsoldos 1972.

Az 1956/1957. tanév teljes létszámmal (136 fő) már a vakok iskolája épületében, a Wechselmann-házban zajlott.

A nagypolitikában történt események azonban rövid időre ismét felbolygatták az intézet életét. Az 1956-os forradalom ideje alatt a gyerekeken kívül csak azok a felnőttek voltak az épületben, akik ott is laktak.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc Magyarország népének a sztálinista terror elleni forradalma és a szovjet megszállás ellen folytatott szabadságharca, a 20. századi magyar történelem egyik legmeghatározóbb eseménye. A budapesti diákoknak az egyetemről kiinduló békés tüntetésével kezdődött 1965. október 23-án és a fegyveres felkelők ellenállásának felmorzsolásával fejeződött be Csepelen november 11-én. (Forrás: Arcanum adatbázis, www.arcanum.com.)

Titkos fülbesúgás
az igazgatói irodában

Gyalai Magdi néni, az internátus vezetője és férje, Gazsi bácsi, valamint Vigh Mihályné, Regina néni gyermekeivel mint házfelügyelő és gondnok az épületben lévő szolgálati lakásban laktak. Hozzájuk csatlakozott Kárpáti Ferencné 24 éves gyermekfelügyelő, aki Budafoki reptérről gyalogolt az intézethez, mert úgy gondolta, hogy a gyermekek ellátásában segítségre lesz szükség. Magdi néni egyetemista öccse, annak barátnője, valamint két egyetemista társuk is csatlakozott a segítőkhez. Az internátusban lakó diákok biztonságos elhelyezését úgy oldották meg, hogy az épület utcafronti oldaláról – ahova az osztálytermek és a hálótermek jelentős részének ablakai néztek – az udvari front termeibe vitték a gyermekeket. Matracokat tettek a földre, hogy mindenki elférjen, és az udvarra sem engedtek ki senkit. Tanítás nem volt. A ház lakóinak étkeztetését az élelmiszerraktárban található alapanyagok felhasználásával oldották meg. Amikor már ki lehetett menni, a fiatal segítő egyetemisták álltak sorba kenyérért és más élelmiszerért. A forradalom húsz napja alatt csak egy-két alkalommal fordult elő, hogy az épületet a vasúti töltés felől lövések érték, holott Budapesten a szovjet csapatok bevonulását követően komoly harcok zajlottak. Az iskolában személyi sé-

rülés és haláleset nem történt.⁴⁸⁶ A fővárosban és az országban zajló forradalmi események alatt az intézményben történelekről Dékány Lajosné visszaemlékezése biztosít hiteles forrást, aki 7. osztályos diákként az intézményben tartózkodott. „A forradalom kitöréséről hamar hírt kaptunk. Bejelentették, hogy másnap már nem lesz tanítás. Mint minden diák, mi is boldogok voltunk, hogy nem kell suliba menni. Amikor felerősödtek a harcok, már nem voltunk olyan vidámak. Az egyik fiú kinyitotta az ablakot, a botját kidugta, mintha lőne, de a viccből baj lett, mert egy lövés érte a házat... A vörös nyakkendőket vöröskereszt formára összeraktuk és lepedőkre felvarrtuk, hogy a ház minden oldalára és tetejére kirakjuk, jelezve, hogy egészségügyi intézmény. Az ellátásunk pár hétig szegényes volt, csak ami az élelmiszerraktáron volt, azt ettük fel, de később megindultak az élelmiszersegélyek. Zuglóban állították fel az úgynevezett Sztálin-orgonát. Borzasztó sorozatlövések, félelmetesek voltak, hiszen felettünk mentek el a lövedékek. A legtöbb időt az alagsori tornateremben töltöttük, hallgattuk a rádiót. Vonatok nem jártak, közlekedés nem volt. Mindenki gyalogolt. Amikor már lecsendesedett a nagy harc, akkor tudtak értem jönni Gyömrőről a testvéreim. Nagyon boldog voltam, hogy viszontláthattam a családot.”⁴⁸⁷

Zsótér Pál igazgató irányítása mellett az iskola a Nyomorék Gyermekek Iskolája és Intézete nevet viselte, és az épület technikai feltételeit a mozgássérült gyerekekhez igyekeztek alakítani. Az átköltözést követően fogalmazták meg, hogy milyen sérültséggel rendelkező mozgássérült diákokat tudtak az iskolába felvenni. A helyzet nem volt egyszerű, mert a többségi általános iskolák ide irányították mindazon gyereket, akik számukra terhet jelentettek – ugyanakkor viszont az intézmény befogadóképességét és sérülésspecifikus ellátási feladatát nem fektették le pontosan.

„Az intézet jelenlegi felszerelése mellett nem tudjuk megoldani bizonyos gerincsérülés esetében a széklet-vizelet visszatartási képesség megszűntét. A súlyosan sérült tanulók gondozása, tisztántartása nagyobb személyzeti létszámot, speciális felszerelést igényel. Intézményünkben jelenleg főleg költségkihatásuk miatt nem biztosíthatók. Tehát azokat a tanulókat, akik szellemileg ugyan megfelelőek, de sérülésük következtében nem szobatiszták, felvenni nem tudjuk. Természetesen itt nem az időszakos bevizelőkre gondolunk. A meglevő személyzet ellátottsága mellett a teljesen mozgásképtelen, ágyhoz kötött tanulók felvétele is lehetetlen.”⁴⁸⁸

⁴⁸⁶ Kárpátné 2003. // Gyalai Gáspárnéval 2020. május 12-én készített telefonos interjút lejegyezte Nadas Pál.

⁴⁸⁷ Dékány 2003. 171–173.

⁴⁸⁸ Zsótér 1978.

Az iskola első autóbúszá, 1959

Az ágyhoz kötött gyermekek iskoláztatását és kollégiumi ellátását (amire 2009-ben került sor) Zsótér Pál már nem élhette meg.

A tanulócsopórtok oktatási és nevelési célú programjainak – kirándulások, színház- és múzeumlátogatások – lebonyolítását saját autóbúsz beszerzésével könnyítették meg.⁴⁸⁹ A gyermekek nyári üdültetését is újraszervezték, mert a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona saját tulajdonú romantikus lepencei üdülőjét (amelyet még dr. Szegváry György magánvagyonából adományozott a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának, kórházi utókezelés és nyári nyaraltatás céljára), elvették a kórháztól és a minisztérium új funkcióval működtette.

Visegrád mellett, a Lepence-patak partján terül el a hétholdas birtok az országút és a hegy lába között. Nagy, füves térségen áll két épület, távolabb a konyhakert, gyümölcsös. Az Egészségügyi Minisztérium elvette a kórháztól a létesítményt, és értelmi fogyatékos felnőttek rehabilitációs és szociális intézményévé alakította át (Kraxner Alajos igazgató irányításával 1962-től kezdte meg a működését). Az intézmény épülete és területe a dunai vízlépcső (Bős-nagymarosi vízlépcső) magyarországi szakaszának építésekor megsemmisült. (Forrás: Lukács 1968.)

⁴⁸⁹ Nádas szerk. 2003. 54–58.

Az államosítást követően még néhány évig kórházi utókezelésre és a nyomorék gyermekek nyári táborozására használták.⁴⁹⁰ A nyári táborozások új helyszíne Nógrádverőce lett, amelyet Kádár Istvánné tanárnő közbenjárására (könyvjóváírással) kapott meg az iskola. A verőcei nyaralót a nyári szüneteken kívül erdei iskolai és középiskolai programok lebonyolítására mind a mai napig használják.⁴⁹¹

Autóbusz-kirándulás.
Iskolai dolgozat
(részlet), 1960

Autóbuszunk már Dunakereszten robogott.
Az út mentén, mindkét oldalon szép,
nagyjából egyforma stílusú házak vol-
tak. Dunakereszti határát magunk mö-
gött hagyva, befutottunk Alsógödre.
Ezután Felsőgödre értünk. Ennek a két
falunak nemcsak a neve hasonlít egy-
máshoz, hanem a tájképe is.
Majd Szödligetre értünk. Itt az ország-
út a Dunától nem volt távolabb, mint
kb. 150 m. Nagyon jól lehetett látni a
a Duna vízén megtörő napfény csillo-
gását. A víz mellett az öreg fűzfák
felig bele hajlottak águkkal a folyó-
ba. Szép, sötétzöld fűvek között elvélve
egy-egy pipacsvirágot láttunk.
Utácsra érkeztünk. Először is szép te-
ret láthattunk. Virágágyások voltak
ültetve a térben. Szép szobrokat is lát-
hattunk ott. Utác egy mezőváros. Ked-
vező a fekvése sok szempontból. Itt sze-
kel a Utáci Járási Tanács. Itt van a
fegyház. Több középiskolája van. Többek
között egy human gimnázium. Ott sze-
retnek továbbtanulni. Itt van a vi-
lághírű Utáci Forte filmgyár, és a
most épülő Dunai cementmű, amely

⁴⁹⁰ Lukács 1968.

⁴⁹¹ Nádas szerk. 2003.
31–37. // Rokob 2007.
20–23.

Nyári táborban

A gyógypedagógia szakemberei figyeltek fel arra, hogy a „nyomorék gyermekek tankötelezettségének biztosításáról szóló” törvényerejű rendeletet⁴⁹² az ország általános iskolái nem tartják be. Felhívták az ország minden iskolaigazgatójának figyelmét arra, hogy a tankötelezettség a nyomorék gyermekekre nézve is kötelezettség. Akkor is be kell íratni a gyermeket, ha az nem jár, vagy nem tud bejárni az iskolába. „Abban az esetben, ha a gyermek nyomoréksága folytán nem képes az iskolát látogatni, akkor őt az iskolába járás alól fel lehet menteni” – a felmentett gyermekeket gyógypedagógiai intézetben kell elhelyezni.⁴⁹³ Zsótér Pál ekkor az országban működő általános iskolák igazgatóinak levelet fogalmazott meg, melyben beszámolt a Budapesten működő iskola lehetőségeiről. Hegyi Zoltán volt diák valószínűleg nem egyedülként került e levél hatására a Mozgásjavító Iskolába. „Csanádapácai tanulmányom alatt az iskolába érkezett Budapestről egy körlevél, amelyben felhívják az iskola figyelmét, hogy amennyiben az iskola tanulói között mozgáskorlátozott tanuló van, jelentkezzenek felvételre.”⁴⁹⁴

A Wechselmann-házat ért háborús károk kijavítása utáni első nagy építészeti fejlesztés 1958-ban kezdődött és 1960-ban fejeződött be. Egy, a Lajta-féle homlokzati stílushoz hasonlítani szándékozó modern toldaléképülettel bővítették az intézményt. Az új szárnyépületben (az iskola belső szóhasználatában „új szárny”) a négy tanterem mellett mindenekelőtt az intézmény működésének technikai hátterét igyekeztek

⁴⁹¹ Nádas szerk. 2003. 31–37. // Rokob 2007. 20–23.

⁴⁹² 1951. évi 15. sz. Tvr. 6. § (2) 8. § (5)

⁴⁹³ A nyomorék gyermekek tankötelezettségének biztosítása. *Művelődésügyi Közlöny*, 1. évf./8. sz. 1957. június 15. 159. // A képezhető kiskorú fogyatékosok intézeti elhelyezéséről. *Művelődésügyi Közlöny*, 166/1958. (M. K. 16.) M. M. sz. utasítás. 1958. augusztus 15. 270–275.

⁴⁹⁴ Hegyi 2021.

biztosítani (ide került a konyha, az ebédlő, a mosoda, a személyzeti lakások, a műhelyek, valamint a raktárak). A beruházást négy millió forinttal a főváros finanszírozta. Az új háromszintes épület és a Wechselmann-ház között két szinten akadálymentes közlekedést alakítottak ki.⁴⁹⁵

Az új épületszárnyat az ország felszabadulásának 15. évfordulóján, 1960-ban adták át. Paulov Endre volt diák visszaemlékezésében nagyon pontos leírást ad az új épületszárny új étkezőjének korabeli állapotáról. „Az étterem egy hatalmas kocka alakú terem, melynek padlózatát fehér-fekete kőlapok borították. Középen négy oszlop volt található – amelyek szinte majd minden irányból három egyenlő részre osztották a teret –, jobbra és balra az étkezőasztalok álltak. Mindkét oldalon négy hosszú sor volt kirakva belőlük, és egészen az ablakokig húzódtak, ahol a falra függesztve egy-egy letörölhető kis fekete tábla jelezte a mindenkori létszámot. Az esti neonok fényében még nagyobbnak látszott az egész, mint délben. Az asztalon mintás vászroszövet terítő és rendes teríték volt bögrékkel és vizes kancsókkal. A bejárati csapóajtóval szemben, amely mindig ki volt támasztva, konyhaajtó libegett, tőle jobbra a tálalóablakon át látni lehetett fehér fityuláikban és vászroszövet kötényeikben a mosogató konyhás néniket. Az asztaltól nem lehetett csak úgy felállni. A tányérok az étkezés végén az evőeszközökkel és a bögrékkel együtt az asztal elején kellett összegyűjteni és elrendezni. Mikor ez nagyjából befejeződött, az ügyeletes nevelő az

A Wechselmann-ház
és az „új szárny”
a Korong utca felől

⁴⁹⁵ BFL XXIII 101 a 1
1960. 9. 30. 14. // Nádas
szerk. 2003. 55–58.

étkezde közepéről – megvárva, míg a morajlás elcsitul – egészséget kívánt, amire a diákok: »Köszönjük szépen! Viszont kívánjuk!«, hangosan, kórusban válaszolták.”⁴⁹⁶

Az 1960-ban átadott „új szárny” 49 éven keresztül, 2009. évi lebontásáig járult hozzá az intézmény működéséhez.

Az intézmény
étterme (ebédlő)
2003-ban

Az 1960-as átadást követően Zsótér Pál igazgató és munkatársai tovább folytatták az intézmény fejlesztését. Gondoskodni szerettek volna a 3–6 éves gyermekek általános iskolai oktatásra történő előkészítéséről és egy új mozgásterápiás részleg létrehozásának lehetőségét is keresték.⁴⁹⁷ A mozgáskorlátozott gyermekek iskolába kerülését megelőző pedagógiai fejlesztőmunka azért vetődött fel, mert a gyermekek jelentős többsége nagyon elhanyagolt környezetből került az iskolába és az internátusba. Nem voltak kellőképpen fejlettek ahhoz, hogy az akkori első osztályos követelményeket teljesíteni tudják: „Akkoriban a diákok felvételét Zsótér Pál igazgató vagy én végeztem. Felvételi lapot szerkesztettünk, és erre rögzítettük a diagnózist, és anamnézist is készítettünk a felvételkor. Később a diákok fejlesztésének nyomon követésére, több kolléga bevonásával, fejlődési lapot is szerkesztettünk.”⁴⁹⁸

Minden évben felvettek néhány óvodáskorú gyereket is, akiknek a fejlesztésével – mivel hivatalos iskolai órakerettel akkor még nem rendelkeztek – leginkább délután, az internátusi beosztás keretében fog-

⁴⁹⁶ Paulov 2003. 181–192.

⁴⁹⁷ Nádas szerk. 2003.

54–58.

⁴⁹⁸ A Gyalai Gáspárnéval 2020. május 12-én készített telefonos interjú alapján lejegyezte: Nádas Pál.

lalkoztak. Így kezdődött az iskolai életre történő felkészítés, és ekkor fogalmazódott meg a hidroterápiás részleg és az óvoda létrehozásának közös építészeti terve is.⁴⁹⁹

Az 1950-es évek közepén a Heine–Medin-járvány jelentősen megnövelte az intézmény gyermeklétszámát.

Járványos gyermekbénulás (latinul: poliomyelitis anterior acuta, magyaros átírat szerint: poliomiélitis, más néven: Heine–Medin-kór) a poliovírus okozta megbetegedés következtében alakulhat ki. A ma már elfelejtett kór hazánkban az 1950–1960-as években jelentős gyermekcsoportot (16 500 fő) tett egy életre mozgáskorlátozottá. A gyermekbénulás kórképét még 1839-ben Jacob von Heine (1800–1879) azonosította, de nem tudott rájönni, miként terjed a betegség. Ezt közel tíz év múlva Oscar Medin állapította meg, így a gyermekbénulás betegségét e két orvosról nevezték el. Oscar Medin svéd orvos 1924-ben már pontosan leírta a poliomiélitis vírusát, kórképét és terjedésének lehetőségeit. Az első nagyobb járvány 1905-ben Skandináviában jelentkezett. Az 1920-as évek végén újabb nagyobb járvány söpört végig Európában, sőt az amerikai kontinensen is. Több százezres nagyságú volt a megbetegedettek száma. Több amerikai kutatóintézetben indult meg az a kutatás, ami az ellenanyaghoz vezetett. A megoldás végül a pittsburghi egyetem víruskutató laboratóriumában született meg, amikor Jonas Edward Salk (1914–1995) az influenzavakcina előállításánál szerzett tapasztalataival a poliovírust immunológiai alapon kezdte vizsgálni. 1953 novemberében aztán Salk önmagán, feleségén és három gyerekén is kipróbálta. A siker után 1954-ben történt az első nagy létszámú „emberkísérlet”. Ez olyan fordulópont volt a gyermekbénulás történetében, aminek következtében Salk egyik napról a másikra világhírűvé vált, megkapta a legnagyobb amerikai kitüntetések, de Nobel-díjban nem részesítették. 1957-ben egy másik amerikai tudós, Albert Sabin (1906–1993) az oltóanyagot csepp formában állította elő, és hatalmas verseny formálódott ki a két oltóanyag között.

Hazánkban a Heine–Medin-kór járványszerűen 1911–1912-ben 649 gyermeknél jelentkezett, de már az *Orvosi Hetilap* 1908. évi

⁴⁹⁹ Mándi 1969. // A Gyulai Gáspárnéval 2020. május 12-én készített telefonos interjú alapján lejegyezte: Nádas Pál.

32. számában írtak róla. Az 1920-as években további 1286 esetet vettek nyilvántartásba. A második hazai járvány 1930-as évek elején tört ki, és ekkor 2138 gyermeket ért utol. A számok valószínűleg egyik nyilvántartásban sem fedték a valóságot. A járvány 1945 nyarán jelentkezett újból; elsősorban a fővárosban és környékén regisztráltak 1000 esetet. A betegeket részben a Szent László Kórházban, valamint az e célra átalakított mozgásszervi osztályokon helyezték el, mint az Országos Reumakórházhoz (ma Országos Reumatológiai és Fizioterápiás Intézetbe (ORFI). A megbetegedettek számát ekkor sem lehetett pontosan megállapítani, mivel ezt a korabeli betegségstatisztikákban nem jelölték. Ma mintegy 10 ezer gyermekbénulásos mozgássérült él az országban. Létrehozták a Polio Alapítványt és minden év októberében a Polio Világnapon találkozót szerveznek. Az Egészségügyi Világszervezet ajánlása szerint 2010-től minden országban a Salk által kikísérletezett, inaktivált vírust tartalmazó oltóanyagot kell használni. (Forrás: Bókay 1908. //Sidlauer 1910. // Dénes-Varga 2001. // <http://polio.hu/2016/05/15/a-gyermekebenulas-legyozoje/> // Duin-Sutcliffe 1993. // Dr. Árki Ildikó háziorvos – WEB Beteg 2020 // History of the Polio Vaccine WHO az Egyesült Nemzetek Szervezete www.who.int/about.)

Az első szakképzett mozgásterapeuta Nagy Margit (gyógytestnevelő-gyógytornász) volt, akit 1957-ben alkalmaztak. Egymaga lévén, leginkább csak a speciálisan nehéz esetekkel tudott foglalkozni. Az igazgató a főhatóságtól újabb álláshelyeket és óraszámnövelést tudott kiharcolni az általános iskolai testnevelési órakeret terhére. Növelni tudták a tornatermek számát, és 1962-ben két frissen végzett gyógytornással, Bartos Judittal (Benczúr Miklósné) és Balogh Ferencnével, majd a hozzájuk csatlakozó László Emmával igyekeztek a nagy létszámú diákság mozgásfejlesztését megoldani. Vámos Károlyné 1967-ben a Testnevelési Főiskola friss diplomás testnevelőtanáraként csatlakozott a mozgásterápiát és a sportot fejlesztő munkaközösséghez. Az 1960-as évek során egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a gyermekek mozgáskorrekciós nevelésére. Három tornateremben négy szakember vezetése mellett heti nyolcvan órát tornásztak, és a különböző sportágakkal és sport-

játékokkal, azok adaptációs változataival is kezdtek ismerkedni. A testnevelési órák foglalkozásait mozgásnevelésnek kezdték nevezni, utalva a tevékenység multidiszciplinaritására. A művésztaggal ellátott, járógéppel, mankóval közlekedő gyermekek speciális eszközellátásáról, a kor lehetőségeihez igazítva az igényeket, dr. Bíró Tibor ortopéd szakorvos és Bartos (Benczúr) Judit gyógytornász foglalkoztak.⁵⁰⁰

Az intézményben, a gyógypedagógiai szemlélet erősödésének és a speciális pedagógiai fejlesztés elveinek jeleként, egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a speciálisan mozgásos foglalkozásokra. A gépírás tantárgyat 1955-ben Zsótér Pál igazgató vezette be, amely a mozgásos cselekvésen túl a diákok számára a munkavállalás egyik esélyét is megteremtette. A gépírás tantárgynak dr. Szegeczky Dezsőné (Bárczi Melitta), majd Mayerffy Tiborné volt a két kiváló oktatója.

Bárczi Melitta édesapja, Bárczi Gusztáv orvos-gyógypedagógus (1890–1964) a vészkorszak ideje alatt az Állami Gyógypedagógiai Intézet igazgatójaként befogadott és bújtatott 60 zsidó gyermeket. Világ Igaza posztumusz kitüntetésben részesült. Bárczi Gusztáv több mint fél évszázadon át dolgozott példamutató lelkesedéssel és optimizmussal a magyar gyógypedagógia ügyéért. Eredményekben gazdag munkásságát külföldön is nagy elismeréssel tartják számon. 1975 óta névadója a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolának a mai ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karnak (ELTE BGGYK) (Forrás: Eötvös Loránd Tudományegyetem (<https://www.elte.hu/content/vilag-igaza-kituntetes-barczy-gusztavnak.t>). Letöltve: 2022. november 4.) // Gordosné 1965. 291. // *Magyar Életrajzi Lexikon* 1967. 114–115.)

Az elmúlt harminc év (1983–2013) órarendi és szakköri foglalkozásai már Kékesiné János Rozália nevéhez köthetők. Ő dolgozta ki és vezette be a mindennapi gyakorlatba azt a gépírástanítási módszert, amelyet a sérülésspecifikus egyéni igényekhez adaptálva fejlesztett ki.⁵⁰¹ A mozgásnevelésnek és egyéb mozgásos órarendi tantárgynak a mozgásjavítást célzó feladatát, az előző korszakokhoz képest jelentősen kiemelték, és az iskola új nevében (Mozgásjavító) is jelentős hangsúlyt kapott.⁵⁰²

Az 1950-es évek végén vita indult a nyomorék, a mozgásképtelen vagy a testi fogyatékos elnevezések használata körül, és felvetődött az

⁵⁰⁰ Benczúr 1972.

⁵⁰¹ Kékesiné 2008. 5–68.

⁵⁰² BFL XXIII 102 a 1 1964.11.11. 49. // Kékesiné 1994. // Boross-Czinder-Pupán:2003. 89–91. // Nádas szerk. 2003. 54–58.

iskola neve megváltoztatásának igénye. Tisztázni szerették volna a nyomorék és testi fogyatékos fogalmak egymástól történő elkülönítését, értelmezését. Ebben a történelmi korszakban a nyomorék szót a súlyosan mozgásképtelen, magatehetetlen testi fogyatékosokra alkalmazták, de a mindennapi köznyelv sokkal tágabban értelmezte ezt az állapotot és használta a szót magát. Devecsei László gyógypedagógus szakfelügyelő (érintett személy) is részt vett e nyilvános diskurzusban.

„Először külön kell választanunk a testi fogyatékosoktól a nyomorékokat, akik képezhetetlenek, és akiket nem tudunk a társadalom számára hasznos termelőmunka végzésére – ha részlegesen is, de – felkészíteni. A testi fogyatékosok nevelés-oktatásának célja, mint általában a többi ágazaton is az, hogy társadalmilag rehabilitáljuk őket. A szelekcióban tehát elsősorban annak a szempontnak kell érvényesülnie, hogy a testi fogyatékos gyermek hogyan és milyen feltételek mellett képes a normál közösségbe, a társadalomba beilleszkedni. A súlyosabb esetek számára külön intézetek létesítendőek a jövőben.”⁵⁰³

A vitában Zsótér Pál az intézmény nevének megváltoztatásával nem értett egyet: „Összefoglalva: az intézet jelenlegi elnevezését helyesnek tartom, és a címváltozásnak semmi értelmét nem látom, mert az csak felesleges zavart okozna.”⁵⁰⁴

Az intézmény nevében és a társadalmi közbeszédben (1903-tól mintegy 1964-ig) a nyomorék szót jelzős szerkezetként alkalmazták. A nyomorék elnevezést 1964-ben már pejoratívnak, sértőnek és egyben lekicsinylőnek, becsmérlőnek, hitványnak, értéktelennek, stb. tartották. Az intézmény nevében a nyomorék jelzőt változtatták mozgásjavítóra, amely a fejlesztés lehetőségének reményét sugallta és sugallja ma is. Az intézmény névhasználatában 1964-től a Mozgásjavító jelzőt az iskola nevének előtagjaként használják.⁵⁰⁵

A mozgásnevelés-órák és a sportszakkörök bevezetése mellett az intézet vezetői mindent megtettek, hogy az általános iskolai oktatás színvonalas és eredményes legyen. Az intézmény fő célja – írja 1972-ben megjelent tanulmányában László Emma, az iskola akkori mozgásnevelő munkatársa –, hogy az intézet a mozgássérült gyerekeket előkészítse a rendezett egyéni életre. A társadalomba való beilleszkedés érdekében hasznos munkavégzés lehetőségét kell célul kitűzniük – ennek érdekében a tanári kar a tanórák mellett különféle délutáni fog-

⁵⁰³ Zsótér 1978.

⁵⁰⁴ Zsótér 1978. 303–308.

⁵⁰⁵ BFL XXIII 102 a 1
1964.11.11. 49.

**Mexikói út 63–64. és
a Mexikói út 60.
(1966)**

Szigorú orvosi ellenőrzés mellett a testi állapotuknak leginkább megfelelő hasznos sportjátékokat is űzhettek a gyerekek.⁵⁰⁶

Az iskola az új közoktatási előírások szerint nyolcosztályos általános iskolaként, a többségi általános iskoláéval azonos tanrendben és követelményrendszerrel működött, így a célja is azonos volt a többségi iskoláéval. Hogy minél többen tudjanak továbbtanulni, a nyolcadik osztály befejezésekor, az ország összes általános iskolájával megegyezően, a továbbtanulásra alkalmas általános iskolai bizonyítványt adtak ki. Egy korabeli újságcikk szerint a Mozgásjavító „színvonala nemcsak, hogy eléri, de nem egyszer meg is haladja a többi általános iskola színvonalát”. Az itt tanító pedagógusok közül sokan nem egy, hanem két diplomával is rendelkeztek, mivel Zsótér Pál igazgató folyamatosan szorgalmazta a munkatársak továbbtanulását, hogy a valós élet és a középiskola szempontjából is hasznos tudással rendelkezzenek a diákok. Ennek köszönhető, hogy a középiskolában továbbtanuló diákok jól megállták a helyüket.⁵⁰⁷ Zsótér Pál szakmai előrelátását és hozzáértését mutatja, hogy az iskola minden szakterületen összegyűjtött pedagógiai tapasztalatok megfogalmazása, elméleti és gyakorlati ismerete tette később lehetővé, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola keretein belül a szomatopedagógiai képzés kialakítását.⁵⁰⁸ A Művelődésügyi Minisztérium 1968-ban fogadta el az iskola új, bizonyos területeken speciális elemeket is tartalmazó tantervét és óratervét.⁵⁰⁹

Folyamatosan növekedett a személyzeti létszám, ezzel párhuzamosan pedig a költségvetés is, ami azt jelentette, hogy 1969-re évi három és fél millió forint pénzügyi keretet engedélyezett a főváros az iskola számára. A Szabadsághegyen (ma Sváb-hegy) működő Mozgásjavító Kertészképző (Budapest XII. Kerület, Gyöngyvirág utca 18.) diákjaival együtt az intézménybe 177 diák járt, akikkel 20 pedagógus és 15 internátusi dolgozó foglalkozott. Ebben az időben 38 alkalmazott (szakácsnő, konyhalány, adminisztrátor, sofőr, fűtő, takarító, portás, házfelügyelő-gondnok, stb.) dolgozott az iskolában. A főváros 1969-ben

⁵⁰⁶ László 1972a. 17. // László 1972b. 417–422.

⁵⁰⁷ Mándi 1969. 10–11.

⁵⁰⁸ Benczúrné-Márkus 1989. 259. // Benczúrné 2003. 117–121.

⁵⁰⁹ Művelődésügyi Közlöny: 195/1986.(M.K.24.) 1977.22. sz. 858.

összegző előterjesztésben tekintette át a fővárosi gyógypedagógiai intézményekben folyó munkát. Ebben fogalmazták meg, hogy a testi fogyatékos tanulók mozgáskoordinációjának ellátása érdekében a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon bővítése szükséges lenne annak érdekében, hogy az intézmény az iskoláztatási feladatok mellett elláthassa a mozgásnevelés korrekciós feladatait is.⁵¹⁰ Az 1970/1971. tanévre olyan 6–8 éves, testileg sérült tanulókat kerestek, akiket a testi állapotuk akadályoz a rendes (többségi) általános iskolában való tanulásban.⁵¹¹ Álláshirdetéseket is megjelentettek pedagógusok és a pedagógiai munkát segítő gyermekfelügyelők számára az *Oktatási Közlönyben* és a *Köznevelés* című hetilapban.⁵¹²

Az iskola és a nevelőotthon – élve a kor lehetőségeivel – felvették a kapcsolatot a kerület iskoláival. Az úttörőcsapat (3361. számú Ságvári Endre Úttörőcsapat) rendszeresen részt vett a kerületi úttörőház munkájában. Különösen nagy sikereket ért el a bábcsoport, a színjátszó kör és az énekkar. Együttműködtek Lengyelországban (Wrocław) és az akkori Csehszlovákiában működő társintézményekkel. 1970-ben a gyermekek számára közös sportprogramokat, a pedagógusok számára tanulmányi csereprogramokat szerveztek. 1972 májusában a Mozgásjavító Iskola látta vendégül a wrocławai és a trzebnicai ortopéd szanatóriumok lakóit. A diákok üllőroplabda, tollaslabda, asztalitenisz, íjász és sakk sportágakban versenyeztek, és összetett ügyességi versenyt is rendeztek számukra. A diákok első külföldi (Német Demokratikus Köztársaság) tengerparti nyaralását is ekkor szervezték. Nyugat-európai kirándulásokról ekkor még álmodni sem lehetett.⁵¹³

Zsótér Pál nem értett egyet azzal, hogy azokat a diákokat, akik valamilyen okból nem feleltek meg az általános iskolai követelményeknek, az általános (többségi) iskolák a gyógypedagógiai iskolákba irányították (avagy szelektálták). Úgy gondolta, hogy a hátránykompenzálás érdekében a tananyagon kellene változtatni, és nem a gyermekeket kellene

A MOZGÁSJAVÍTÓ ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS NEVELŐINTÉZET (Budapest, XIV., Mexikói út 60.) az 1970/71. tanévre keres felvételt az I–II. osztályába 6–8 éves testileg sérült tanulókat (fiú-leány), akiket testi állapotuk akadályoz a rendes általános iskola végzésében.

Iskolánk az általános iskolai szintű oktatáson kívül sokoldalú mozgásjavítást is biztosít a tanulóknak. A felvettek nevelőotthonban nyernek elhelyezést.

A felvételre jelentkező tanulót bármely szerdai napon 8–11 óraig vizsgálatra kell hozni. A vizsgálat megtörténte után döntünk a felvételről.

MOZGÁSJAVÍTÓ ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS NEVELŐOTTHON
(XIV. ker. Mexikói út 60.)

1 gyógypedagógus tanár

2 nevelő (1 tanító)

4 gyermekfelügyelő

Felvételi és álláshirdetés, 1970

⁵¹⁰ Mándi 1969. 10–11. // A fővárosi gyógypedagógiai helyzetelemzése a VB számára, 1969. április 14. 331–345.

⁵¹¹ *Köznevelés*, 1970. január 23. 2. sz. 20.

⁵¹² *Köznevelés*, 1969. 25. évf./6. sz. 12. // *Köznevelés*, 1970. 26. évf./3. sz. 22. // *Művelődési Közlöny*, 1972. 16. évf./4. sz. 51. 10. sz. 223.

⁵¹³ Pásztor 1972. 6. // Nádas szerk. 2003. 54–58. // *Magyar Nemzet*, 1972. május 24. 9.

**Az iskola csapata
a lengyelországi
Wrocław-ban, 1970**

az iskolákból eltávolítani. Ekkor még nem működött a maihoz hasonlítható hivatalos szakértői szervezet, még az Áthelyező Bizottság sem létezett. Zsótér Pál 1959-ben, előadásában így fogalmazott: „Furcsa, hogy minden gyógypedagógus természetesnek tartja, hogy az általános iskola a nem megfelelő gyermekeket kiszelektálja magából, ugyanakkor némely szakember és általában a társadalom azt gondolja, hogy a gyógypedagógia minden gyermekanyagot köteles átvenni és vele foglalkozni. Ezért a gyógypedagógiai intézményekben is szükséges az olyan szelekció, amely különbséget tesz gyógyítva nevelhető és képezhetetlen tanulók között.

Az 1993. évi közoktatási törvény nem a képezhetetlenséget szüntette meg, hanem a tankötelezettség alóli felmentést – azzal, hogy bevezette a képzési kötelezettséget (a tankötelezettség bevezetésére még 2006. január 1-jéig kellett várni). (Forrás: Hutter 2017. // ELTE BGGYK <https://www.barczi.elte.hu/> és www.mno.hu)

A képezhetetlen gyermekek száma az általános iskolából szelektált növendékek számához viszonyítva százalékosan elég magas.”⁵¹⁴

Az általános iskolák egyre több gyermeket küldenek – vagy ahogy Zsótér fogalmazott előadásában: *szelektálnak* – a Nyomorék Gyermekek Iskolája és Intézetébe. Ugyanakkor az iskola telítettsége miatt az „értelmi fogyatékos nyomorékok osztályainak nyitására csak igen korlátozott mértékben van lehetőség. Csak egy gyógypedagógiai osztályt nyitottunk, összevonva az előkészítő és az I. gyp. osztályból, melynek célja, hogy egy évi foglalkozási idő alatt bizonyosan meg tudjuk állapítani, hogy a tanuló valódi értelmi fogyatékos-e vagy csak környezetileg elhanyagolt.”⁵¹⁵

Értelmezésem szerint Zsótér Pál pedagógiai gondolkodásában ekkor még az *ép értelmű* mozgáskorlátozott diákok általános iskolai oktatását nem tartotta a gyógypedagógia fejlesztés részének.

A *képezhetetlenség* szó itt most többször megjelent, hiszen az 1960–1970-es években a gyakorlatban még gyakori kifejezés volt. A *képezhetetlenségről* Illyés Sándor professzor 2000-ben már így fogalmazott:

„Ha van lehetőség a világgal és a másik emberrel való kapcsolat javítására, akkor ez a legtágabban értelmezett nevelhetőség teszi az embert emberré, még a legsúlyosabb állapotokban is.”⁵¹⁶

Ma már működik a Fővárosi Pedagógiai Szakszolgálat országos rendszerű hálózata. Dr. Márkus Eszter egyetemi docens az ELTE BGGYK Gyógypedagógiai Módszertani és Rehabilitációs Intézet oktatója a gyermekek fejlesztése érdekében továbbgondolta a szakértők feladatát: „A szakértői bizottságokat ki kéne szabadítani abból a »satuból«, hogy egyszerre kelljen korrektül diagnosztizálniuk, és intézményt is találniuk. Ha utóbbival nem kellene foglalkozniuk, akkor érhetnénk el, hogy összegyűljenek a gyerekek aktái, és lehessen látni, hogy melyik járásban kellene új iskolai csoportokat létrehozni.”⁵¹⁷

Az 1970/1971. tanévben az enyhén értelmi fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekek számára a Mozgásjavítóban mégis nyílt két kiegészítő iskolai osztály. A kiegészítő iskolai tanrend szerint működő elsős és másodikos összevont osztályt Vásárhelyi Gyöngyike kezdő gyógypedagógusra bízta, aki egészen az 1979/1980-as tanév végéig foglalkozott a

⁵¹⁴ Zsótér 1978.

⁵¹⁵ Uo.

⁵¹⁶ Illyés 2000. 15–38.

⁵¹⁷ Hutter 2017.

A tantestület 1961-ben. Első sor balról: Rosenfeld Piroska, Szegeczky Dezsőné, Gimesi Istvánné, Zsótér Pál, Racskó Lászlóné, Kallós Gézáné. Hátsó sor balról: Mohácsi Ferenc, Varga Rózsa, Baróthy Sándorné, Gyalai Gáspárné, Oriskó Istvánné, Zsoldos János, Csizmadia Istvánné, Nagy Margit, Váradi Dénesné, Bodroghalmi Gusztáv

kisegítő tagozatra járókkal. A második összevont csoport indítását az 1972/1973. tanévre még Zsótér Pál igazgató készítette elő. Az 1973/1974. tanévtől már nem indult újabb csoport a kisegítő tagozaton, csak a felmenő osztályokba érkezhettek új diákok. Ezekben az osztályokban kettes vagy hármas összevonásban folyt az osztálytanítói munka, kivéve az utolsó végzős osztály (6 fő, 1979/1980. tanév) esetében.⁵¹⁸ Az oktatásról szóló I. számú, 41/1985. (X. 5.) törvény egyszerre rendelkezett a Mozgásjavító Általános Iskoláról, „normál”, általános iskolai, kisegítő iskolai és foglalkoztató iskolai tagozatában zajló nevelésről. A törvény különbséget tett az általános iskolai, az enyhe értelmi fogyatékos és a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók nevelése között. A háromszintű tagozódás az intézményben tagozati különbséget tükrözött akkor, amikor 1986-ban a Mexikói úton már nem működött kisegítő iskolai tagozat, viszont már aktív munka folyt a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon Kisegítő és Foglalkoztató Tagozatán a csillaghegyi Ráby Mátyás utcában.⁵¹⁹

⁵¹⁹ *Magyar Közlöny*, 38. sz. 1985. október 5. 841–842.

Lenin elvtársat
ábrázoló osztály-
termi dekoráció
(1970)

I.9.2. A kertészképzés és a Wechselmann-ház kapcsolata

A Mozgásjavító kertészeti tagozata szorosan kapcsolódott a Wechselmann-házban zajló pedagógiai fejlesztő folyamatokhoz. Zsótér Pál igazgató és Mayerffy Tibor kertészmérnök együttműködése teremtette meg a mozgáskorlátozott gyermekek szakmatanulásának (1960) új lehetőségét. Schreibing Ferenc 1930-ban tett végrendelete 1960-ban vált érvényessé. Schreibing Ferenc a Svábhegyen (Szabadság-hegy) lévő birtokát (Budapest, XII. Gyöngyvirág utca 18.) a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának adományozta, de a svábhegyi ház és a hozzá tartozó kétholdnyi telek csak 1960-ban került állami tulajdonba, így közvetve a Nyomorék Gyermekek Iskolája és Intézetének fenntartásába. (A terület birtokbavétele azért várt harminc évet, mert a végrendelet egy bizonyos K. Róza számára haszonélvezeti jogot biztosított élete végéig.)

Mielőtt röviden összefoglalom a Wechselmann-ház és a mozgáskorlátozott fiatalok kertészeti tanulmányának kapcsolatát, azelőtt egy számomra meghatározó személyes emlékemről is beszámolok. Szüleimmel, nagyszüleimmel, és testvéremmel 1950 és 1957 között a Sváb-hegyen (Szabadság-hegyen) a Gyöngyvirág utca 12–14. sz. alatti házban laktunk. Itt töltöttem a gyermekkorom korai szakaszát, és itt kezdtem iskolába járni. Korai halála miatt itt veszítettük el anyánkat. Perthes-kór (osteochondritis dissecans juvenilis coxae) miatt itt kaptam meg azt a tehermentesítő járógépet, amely a növekedésben lévő

combcsont csípőízülethez közelebbi végének a csontosodási zavarát lassította, majd megállította. A szomszédos Schreibing-birtokra, a szebb időt is megélt valamikori gyümölcsöskertbe (Róza néni kertjének hívták) jártunk játszani, bújócskázni, nyáron gyümölcsöt csenni, télen szánkózni és síelni. Ez volt számunkra a tiltott, vadregényes titkokat rejtő játszóhely. Miután elköltöztünk a Sváb-hegyről, már ritkán jártam arra. Huszonnégy évesen, mint dísznövénykertész, a volt Róza néni kertjében mozgáskorlátozott fiatalok szakmai gyakorlatát kezdtem vezetni, szakoktatójuk lettem. A gyermekkorom közvetlen helyszíne egyszerre volt újra megélt emlék és a mozgáskorlátozott gyermekek és fiatalok szolgálatában töltött további negyven év kezdete.

A telken Zsótér Pál és Mayerffy Tibor kertészmérnök-tanár irányításával kertészetet szerveztek. Ezzel a kezdeményezéssel újraindították az általános iskolai tanulmányokat befejező mozgássérült diákok speciálisan megszervezett szakmatanulásának lehetőségét.⁵²⁰

Az 1930-as években a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában hét szakmában, köztük a kertészkedésben is folyt szakképzés – ezek a képzések az államosítást követően megszűntek. A kertészképző kolégiumát és a gyakorlókertet az intézet internátusának részeként tartották nyilván. A kertészet Ifjúsági Szövetkezetként, később Gyöngyvirág Mezőgazdasági Társulatként, majd egyre bővülő feladatokkal Humanitás Ipari Szövetkezetként sok sérült személynek, köztük az iskola volt diákjainak is esélyt adott a későbbi munkavállalásra. A szövetkezetből lett hazánk első, sérülteket (mozgás, látás, hallás és értelmi) foglalkoztató speciális célvállalata, amelyik a megtermelt javak piacon történő értékesítéséből, és nem mint szociális ellátó munkahely működött és tartotta fenn magát. A Mozgásjavító Kertészképző iskolájában a szakmai és közismereti oktatást a kezdetektől a kert bezárásáig (2005) a X. kerületi Maglódi úti Kertészeti Szakmunkásképző Iskola tanárai látták el, mivel a törvény előírása alapján tanulói jogviszonyt a szakmunkásképző és nem a Mozgásjavító Iskola biztosított a kertészeti szakmát tanuló mozgáskorlátozott diákok számára. A mozgáskorlátozott fiatalok továbbtanulási lehetőségének országos szintű megismertetése érdekében 1975. február 28-án, a Kertészképző tagozat alapításának 15. és hazánk felszabadulásának 30. évfordulója alkalmából a Mozgásjavító Iskola társalgójában⁵²¹ – ami számtalan fejlethetetlen közösségi élmény színhelye volt, ma pedig tanári szoba –

⁵²⁰ Firon 1966. 4. //
Nádas szerk. 2003. 41–
45.

⁵²¹ Nádas é. n.

kiállításon mutatták be a dísznövénykertész szakma speciális lehetőségeit. Előadásokkal és vetítésekkel színesített gyakorlati bemutatót tartott Elek Mária, Deák Péter, Nádas Pál és a Kertészképző akkori diákjai. A bemutató elsősorban az általános iskolás mozgáskorlátozott diákoknak szólt – ennek ellenére az ország sok pontjáról érkeztek érdeklődő vendégek. A kertészeti kiállítás keretében bemutatták azt az építészeti tervet, amelyet a Budapesti Városépítési Tervező Vállalat két fiatal építésmérnöke, Elter István és Zádori Attila társadalmi (önkén-tes) munkában készített: egy ötven férőhelyes kollégiumot, egy öt tantermes és több gyakorlati (virágkötő) műhellyel felszerelt épületet. „A kiállítás és a bemutató megrendezéséért a Kertészképző iskola írásbeli DÍCSÉRETET kapott a 15 éves működése óta először a Fővárosi Tanács Nevelőotthoni és Kollégiumi Osztályának vezetőjétől.”⁵²²

⁵²² Lukács 1963a. // Lukács 1963b. // Bogárdi 1973. // Komor 1975. // Nádas é. n. // Miklós 1995. // Nádas 2014. 59–74.

⁵²³ Nádas szerk. 2003. 41–45.

Az új épület megépítése azonban nem valósult meg, és a gyakorló-kert fejlesztése is csak 1993-ra fejeződött be. A régi üvegház felújítása és új üvegházak építése – a főváros költségvetési és pályázati lehetőségeinek összehangolásával – 12 millió forintba került, ezáltal a mozgáskorlátozott fiatalok képzésében is megteremtődött a hazai legmodernebb üvegházi technológia alkalmazása. Ez volt az utolsó jelentősebb beruházás a Sváb-hegyi telken.⁵²³

A 2000-es évek elejére az alacsony diáklétszám, az integráció (többségi iskolába járás előmozdítása) által megteremtett speciális feltételek egyre kevésbé tették szükségessé a speciális intézmény fenntartását. A Mozgásjavító Iskola és a Magyar Gyula Mezőgazdasági Szakközép- és Szakképző Intézet (X. kerület, Maglódi út 8.) közötti együttműködés és feladatmegosztás, valamint a szakmunkásképzés iskolaszervezeti keretei jelentősen átalakultak. Lényeges beruházások ekkor már nem, vagy csak a Mozgásjavító éves költségvetésének terhére történtek (a kollégium korszerűsítése, fűtés-korszerűsítés, az iskolaépület és a raktárak felújítása). Az új iskolai és kollégiumi épület 1975-ös tervei, valamint egy második szakmai képzés beindítása a főváros döntéshozóinál nem kaptak szabad utat. A gyakor-

A kertészeti kollégium, 1962, 1975

lókertre és a kollégium fenntartására egyre kevesebb pénz jutott. Közel negyvenhat évi működést követően a Gyöngyvirág utcai telken a dísz-növénykertész, kertépítő, virágkötő, kisgépkészelő, kazánfűtő szakmák tanulásának lehetősége megszűnt a mozgáskorlátozott fiatalok számára. Személyes érintettség miatt sem volt egyszerű javaslatot tenni a tagozat bezárására és értékesítésére. 2005-től a diákok a tanulmányaikat a Magyar Gyula Mezőgazdasági Szakközép- és Szakképző Intézetben (Maglódi út 8.) integrált körülmények között folytathatták. A telket a Fővárosi Önkormányzat értékesítette.⁵²⁴ Az értékesítésből befolyt pénz a kormány és a fővárosi támogatással 2012-ben befejeződött (1907 óta páratlan mértékű) nagy beruházás (Mexikói út 60., Mexikói út 63–64., Korong utca 2.) költségét egészítette ki.⁵²⁵

1.9.3. A Wechselmann-ház a paralimpiai mozgalom hazai bölcsője

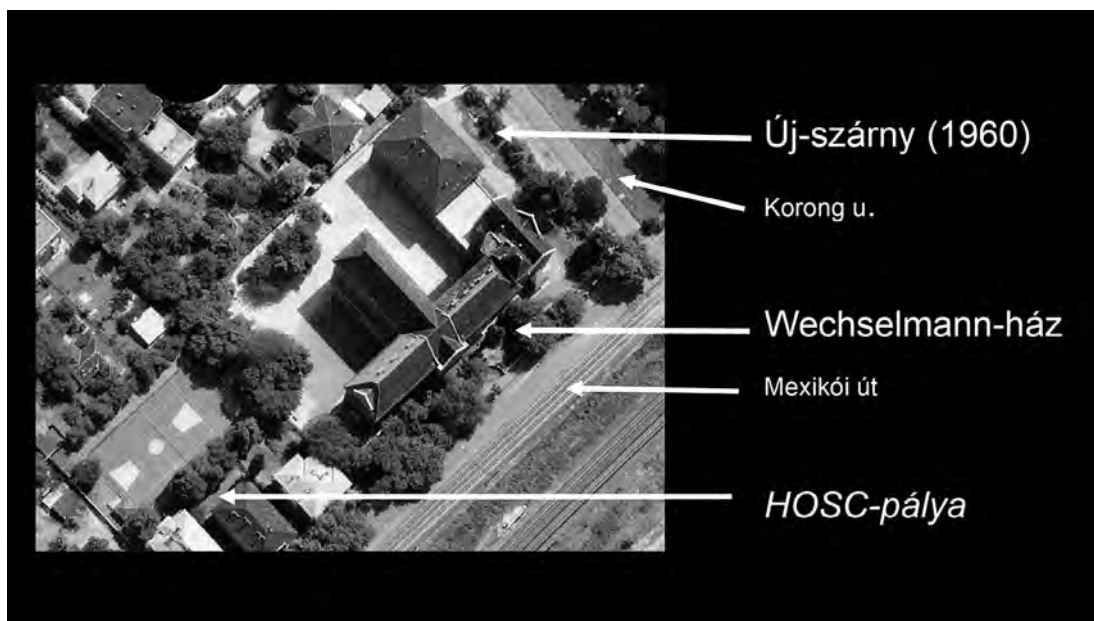
A Zsótér Pál vezetése alatti második, későbbiekben országos és nemzetközi jelentőséggel bíró fejlesztés 1970-ben indult. A Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon pedagógusai és diákjai újraindították az 1929-től egészen 1950-ig a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában (Mexikói út 63–64.) működő, a Nyomorékok Sport Egyesületében (NYSE) folyó sportéletet.⁵²⁶ Az intézmény keretei között megalapították a Halassy Oliverről – a lábszáramputált kétszeres olimpiai bajnokról – elnevezett sportegyesületet (HOSC). Az egyesület megalapításában jelentős szerepet vállalt Zsótér Pál igazgató, Vámos Károlyné (a HOSC első elnöke), dr. Benczúr Miklósné gyógytornász és Hajdú Levente történelem–magyar szakos tanár – mindhárman az iskola tanárai.

Részesei voltak az az egyesület alapításának az iskola diáksága mellett olyan sportolók is, akik nemzetközi versenytapasztalattal és sportdiplomáciai kapcsolatokkal rendelkeztek, mint például Fejes András atléta és asztaliteniszező, valamint Tauber Zoltán asztaliteniszező. Az alapításhoz szükséges hatósági hozzájárulást a Magyar Testnevelési Sportszövetség (MTS) – későbbi nevén az Országos Testnevelési és Sporthivatal (OTSH) – adta ki. Az engedély megszerzésében és az első szabályzat elkészítésében dr. Kozmanovics Endre főosztályvezető személyes közbenjárására volt szükség. A sportegyesület megalapítása mögött ott állt a Gyöngyvirág Ifjúsági Szövetkezet (Kertészképző) és

⁵²⁴ www.bfvk.hu (2007), a szerző gyűjtése. // Nádas 2014.

⁵²⁵ Zsoldos 1972. // Nádas é. n. // *Fejér Megyei Hírlap*, 2001. december 27. 4. // Nádas 2003. 58–87. // Szilágyi 2005. // Stefka 2005. // *Heti Válasz*, 37. sz. 2005. szeptember 15. 7. // Ráczné 2005. // *Heti Válasz*, VI. évf./50. sz. 2006. december 14. 23. // Nádas 2004. 59–74.

⁵²⁶ *Nemzeti Sport*, 1950. június 14. 2.

vezetője, Mayerffy Tibor. A szövetkezet volt a HOSC első pénzügyi támogatója. A HOSC mint új sportegyesület a Mozcásjavító Iskola diákjaira épült, és a Wechselmann-házban kapott helyet. Az alagsorban lévő tornaterem mellett az „új szárny” felé vezető átjáró folyosóból le választottak egy kis területet, ahol kialakították az egyesület első irodáját. Délutánonként az iskola diákjai és a városból bejáró sportolni vágyó mozgássérült fiatalok a tornatermet és a külső udvart is használhatták. Az iskola udvarán 1970 novemberében háromszázötvenezer forintból építettek egy műanyag borítású sportpályát: „A Mexikói úton nagyon várják a tavaszt, hogy a 20×40 m-es alapterületű modern pályát végleg birtokba vegyék.”⁵²⁷ A Mozcásjátoltak Halassy Olivér Sportegyesületének (HOSC) megalapításával hazánkban a mai paralimpiai mozgalom alapjait rakták le. Hosszú távon teremtették meg a sportrehabilitációt és a mozgáskorlátozottak szabadidő és versenysportját, valamint a társadalmi integráció lehetőségét.⁵²⁸

Légi felvétel
1972-ből

⁵²⁷ Varga 1970.

⁵²⁸ Szabó 1970. // G. J.-né 1970. // Képešsy 1970. // Füzesi 1979. // Csík 1978. // Tarnói 2000. // Nádas szerk. 2003. 57–58. // Nádas 2005. // Nádas 2018. 31–131.

I.9.4. Változás a Mozgásjavító (Wechselmann-ház) vezetésében

Zsótér Pált a főhatóság (Fővárosi Tanács VB) 1972-ben, 60 éves korában nyugdíjazta, és Alpár György gyógypedagógust nevezte ki helyére. Adler Simont és Kanizsai Dezsőt követően Alpár György volt a Wechselmann-ház harmadik olyan gyógypedagógus igazgatója, aki előzetesen a siketnémák oktatásának területén dolgozott.

Alpár György
igazgató
(1972–1987)

Alpár György gyógypedagógus (Budapest, 1929–2019) zsidó családba született. A második világháború alatt édesapját, Alpár Ernőt munkaszolgálatra vitték, sohasem tért haza. A kisfiú édesanyjával, apja testvéreivel és apai nagymamájával a budapesti gettóban (1944. december 5. – 1945. január 18.) élte túl a vészkorszakot és a felszabadulást. Orvosi Egyetemre felvételizett, de átirányították a Gyógypedagógia Tanárképző Főiskolára, ahol 1949-től 1952-ig a siketnéma és beszédzavaros gyermekek tanításának szakát

hallgatta. „A hallgatók ebben a korszakban kötelesek voltak egy fő- és két mellékszaktól választani a látási, hallási, értelmi és erkölcsi fogyatékosok, nyomorékok, beszédzavarban és egyéb lelki rendellenességben szenvedők pedagógiái közül. Ez a szakosodás azonban nem határolta be a diploma utáni elhelyezkedési lehetőségeket, a diplomások bármely gyógypedagógiai intézménybe pályázhattak.” Gyógypedagógiai tanári diplomáját 1952. július 1-jén vette át. A gyógypedagógiai ismeretek megszerzése mellett zene iránti szeretetét is fejlesztette. Fagott fő- és zongora mellékszakon 1954-ben végzett. Első munkahelye a váci Siketek Intézete (Siketek Váci Általános Iskolája és Nevelőotthona) volt, de az 1957/1958-as tanévben a Dohány utcai iskola összevont 4–5. osztályában is tanított. A budapesti Siketnémák Állami Intézeténél (Budapest. Festetics György utca 3.) 1972-ig dolgozott, a nevelőotthon, majd az iskola vezetője (igazgatóhe-

lyettese) volt. A Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon igazgatói feladatainak ellátására 1972-ben kapott megbízatást, egészen 1987-ig ott dolgozott. A Budapest Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetést 1976-ban vette át. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Kiváló pedagógus kitüntető címet és jelvényt 1981-ben adományozott számára. Aranydiplomáját 2002-ben, Gyémántdiplomáját 2012-ben, a Vasoklevelet 2017-ben vehette át. Felesége, Gizella a Hibás Beszédűek Budapesti Állami Intézete (Beszédjavító, Budapest, Festetics György utca 3.) gyógypedagógia tanára volt. Alpár György hamvai a Magyar Szentek-templom urnatemetőjének 2. sorában találhatók (Budapest 1111, Magyar Tudosok körútja 1.) (Forrás: Az életrajzi adatok Alpár György hagyatékából, Balogh Ferencné volt munkatársától, jó barátjától származnak. // www.barczi.elte.hu/content/tortenet. Letöltve: 2020. július 20 // www.beszedjavito.hu/wagnerne-hamori-judit-a-fovarosi-beszedjavito-intezet-tortenete. Letöltve: 2020. július 21. // *Művelődési Közlöny*, 1976. július 22. 20. évf./14. sz. 599. // *Művelődési Közlöny*, 1981. XXV. évf./14. sz. 578. // Nádas 2003. 59–62. // Nádas 2014. 70–71.)

Alpár György igazgatói korszakáról (1972–1987) előljáróban érdemes elmondani, hogy az 1993-ban és a 2003-ban megjelent, a Mozgásjavító Iskola által kiadott iskolatörténeti könyvekben megfogalmazottakkal ellentétben – „A hetvenes évektől kezdve a fejlődés lelassult. A korábbi jó kapcsolatok (hazai és nemzetközi) fokozatosan meglazultak, majd nagyrészt megszűntek. Az intézmény lassan kezdett elszigetelődni a társadalomtól.”⁵²⁹ – az intézményben jelentős változások történtek. A most feltárt kutatási dokumentumok alapján a fent idézett mondat inkább az akkori korszak pártpolitikájának és az iskolára ható befolyásnak a kritikája volt. A mostani forrásfeltárás a korszak objektívebb és realisabb megközelítését eredményezte.

A Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon „olyan mozgásfogymatékös gyermekek részére létesült, akik különleges gyógymatékógiai oktatást igényelnek ahhoz, hogy a későbbiek során a társadalomba beilleszkedve munkaképes felnőttekké váljanak” – nyilatkozta 1973-ban Alpár György, az iskola új igazgatója. A Mozgásjavító a többségi általános iskolákéval azonos törvényi szabályozás keretei között, általános iskolaként működött – a nyolcadik évfolyam végén a továbbtanulásra alkalmas bizonyítványt adtak ki. Az alsó tagozaton az írás és az olvasás tantervi óráinak száma magasabb volt, mint a többségi iskolákban, tekintettel a tanulók mozgásállapotából eredő egyéni akadályokra. A felső tagozaton ötödik osztálytól kezdődően gépírást, a hetedik és

⁵²⁹ Nádas 1993. 38–40., 59–62.

a nyolcadik osztályokban gyorsírást is tanítottak. Az általános iskolai testnevelésórák helyett a mozgásnevelés nevezetű tárgy jelentette a speciális mozgásjavítást, amelyet csoportos és egyéni órák keretében szerveztek meg. A nevelőotthonnak 1973-ban 186 (ebből 30 kertészeti) bentlakó tanulója volt. Az iskolában 19 oktató tanár, 9 nevelőtanár, és 11 gyermekfelügyelő (gondozó) látta el az oktatási-nevelési és gondozási feladatokat. Ismételten megfogalmazták (1973) a mozgáskorlátozott gyermekek iskolába kerülésének új feltételeit. A kritériumokat a tárgyi és személyi feltételekre hivatkozva határozták meg: „Csak önmagát ellátó és intézeti keretek között járóképes gyermekeket vettek fel.”⁵³⁰

Jelentős beruházások és korszerűsítések kezdődtek. A hidroterápiás részleg és a tanuszoda építése közel tíz évig (1975–1985) tartott. Ez idő alatt az iskola udvarának jelentős része – a munkaterület kötelező védelme miatt – zárva volt a gyerekek elől. Közben a főváros megkezdte az egész intézmény fűtésének korszerűsítését (1979). Ebben a korszakban az egész országban, így a Mozgásjavítóban is, áttértek a széntüzelésről az olajtüzelésre. A Fővárosi Szerelőipari Vállalat 1981. április közepén kezdett hozzá a szenespince és a kazánház hőközponttá történő átalakításához és az intézmény fűtési berendezéseinek korszerűsítéséhez. Abban az évben nagyon korán jött a hideg, és az októberi befejezésig nem volt az épületben fűtés. Az olajtüzelésre történő átállás miatt az épület Korong utca felőli oldalán a földbe süllyesztve nagy méretű olajtartályt helyeztek el, így újabb udvarrészt zártak el a gyerekek elől.⁵³¹ Fontos tudatni az utódokkal, hogy ez a tartály a mai napig ott van a föld alatt, mert a Mozgásjavító nagy rekonstrukciójának (2007–2012) keretében – a már akkor létező környezetvédelmi előírások ellenére – sem sikerült a földből kiemeltetni. Az iskolai fűtés korszerűsítésének befejezését követően csak néhány évnek kellett eltelnie, hogy az ország és a főváros közintézményeinek és lakosságának energiaellátását olaj helyett gáztüzelésre állítsák át. Az alagsori (első szint) tornaterem alatti pincében a szén-, majd olajtüzelésű kazánok helyén hőközpontot alakítottak ki, míg a fűtőberendezéseket a Wechselsmann-ház toldaléképületének (az „új szárnynak”) a tetőterében helyezték el. A fűtéskorszerűsítés második szakasza 1985-ben a hidroterápiás-tanuszodai részleg átadásával együtt fejeződött be. Az intézmény fűtési és melegvízszolgáltató rendszerének újabb átalakítása 2009-ben fejeződött be az intézményi nagy rekonstrukció első ütemének lezárásával.

⁵³⁰ Gyulay 1973.

⁵³¹ BFL XXIII.102.

1969.04.30. 331–345. //

Gyulay 1973. // L. GY.

1973. // BFL XXIII 102 a

1 1975.02.05. 10. // Bu-

dapesti MSZMP PB

1976.322. 6. sz. táblázat

// BFL XXIII 102 a 1

1978.06.07. 142. // BFL

XXIII 102 a 1 1979. 09.

12. 107–110. // F 1980.

// BFL XXIII 101 a 1

1984.05.29. 124. // Nádas

1993. 38–40. //

Az új gépészeti berendezések az új diákotthon C épületének felső szintjén kaptak helyet.⁵³²

Az ENSZ Nemzetközi Rokkant Éve (1981) jelentős hatással volt a Mozgásjavító belső életére. Több munkatárs kapott abban az évben kitüntetést „a szocialista nevelés területén végzett kiemelkedő munkája elismeréséül” a Művelődésügyi Minisztériumtól.

Pozsgai Imre a Parlamentben Alpár Györgynek, a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon igazgatójának Kiváló Pedagógus kitüntető címet és jelvényt adományozott.⁵³³

Az intézményben 1981-ben 150 diák tanult. A működést a fővárosi költségvetésből biztosították. A személyzet létszáma ekkor 50 fizikai és irodai dolgozót, 19 gyermekfelügyelőt, 15 nevelőtanárt, 28 oktatótanárt és 12 mozgásnevelőt jelentett. Az iskola működésének legjelentősebb problémája – nyilatkozta az iskola igazgatója –, hogy szükség lenne egy nagy kapacitású liftre, mert a dolgozóknak sok nehézséget okoz a gyermekek emelése. Ez leginkább a gyermekfelügyelőkre hárult, miközben jelentős létszámihiány is volt.⁵³⁴

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) 1981-ben meghirdette a fogyatékos emberek évét, hogy felhívják a figyelmet a társadalomban élő fogyatékos emberek jogaira és esélyegyenlőségére. Az ENSZ-határozatot hazánk is elfogadta, így a sajtó sokat foglalkozott a mozgássérült személyek magyarországi életlehetőségeivel. A *Köznevelés* című hetilap újságcikkeiben⁵³⁵ szó esik sérülten született gyermekek beiskolázási nehézségeiről, a hatórási korrepetálás lehetetlenségéről, a gyermekek iskolaéretlenségéről és az előkészítő osztály működéséről is. Az újságíró kérdésére („Kik járhatnak ide?”) Alpár György a következőket nyilatkozta: „A felvétel két alapvető kritériuma, hogy a mozgássérült gyerek sík terepen segédeszközzel közlekedni tudjon, és hogy szobatiszta legyen. A felvételtől bizottság dönt, amelynek nem tagja az igazgató, vitás esetekben azonban ki szokták kérni a véleményét.”⁵³⁶

A művelődési miniszter utasítása⁵³⁷ alapján a Mozgásjavító nevelési és oktatási tervébe bevették a honvédelmi és a közlekedési ismeretek-

Előtérben a két toldalékpépület, az „új szárny” (1960–2009), és a tanuszoda (1985–2007)

⁵³² BFL XXIII 101 a 1 1985.05.24. 155–155 Tanácsi fejlesztési alap finanszírozási jegyzéke. // Nádas 2014. 168–174.

⁵³³ Kiváló pedagógusok kitüntetése. *Magyar Nemzet*, 1981. június 5. 3. // *Művelődési Közlöny*, 1981. 14. sz. 578.

⁵³⁴ Tibor 1981. // *Művelődési Közlöny*, 1981. 14. sz. 585.

⁵³⁵ Tibor 1981.

⁵³⁶ Uo.

⁵³⁷ 120/1981. (m. k. 13.)

kel való foglalkozást, valamint szabályozták a kötelező orosz nyelvtanítást. Az 1982/1983. tanévtől, a 4. évfolyamtól kezdve az orosz nyelv oktatásának fokozatos bevezetését, tanévenkénti ütemezését rendelték el. Ez nem jelentette azt, hogy az 1949-ben kötelezően bevezetett orosz mint idegen nyelv oktatását a Mozgásjavítóban csak 1981-ben vezették volna be. Több visszaemlékezésből tudjuk, hogy az 1955/1956-ban történő költözkéskor Vázsonyi János tanár úr tanította az orosz nyelvet. Az 1956. évi forradalom idején Szegeczky Dezsőné, Melitta néni pedig fakultatív alapon német nyelvet is tanított – de a forradalom leverését követően az idegen nyelvek közül ismét csak oroszra lehetett tanítani.⁵³⁸ Az is megtudható egy újságcikkből, hogy az intézetnek ekkor ismét van gyermekorvosa, és a betegszobán ápolónők dolgoznak. A gyermekorvos és az egészségügyi személyzet ebben az időszakban nem az iskola dolgozói állományához tartozott, mert az orvosi és szakdolgozói ellátásról a fővárosi nevelőotthonokban – így a Mozgásjavítóban is – a főváros gondoskodott. A Nemzetközi Rokkant Évhez kapcsolható még, hogy 1981. december 9-én az iskola diákjainak fogorvosi rendelőt alakítottak ki. A fogorvosi széket és a rendelőt tizenöt közreműködő intézmény, vállalat és szövetkezet, valamint társadalmi szervezet együttműködése és segítsége biztosította az intézménynek. Ettől kezdve a kerületi gyermekfogász szakorvos, dr. Radnóti Erzsébet és segítője heti egy alkalommal a Mozgásjavítóban végezte a fogászati vizsgálatot és a szükséges kisebb kezeléseket.⁵³⁹

Az iskola tanulói 1985-ben használatba vehették a tanuszodát, 1986-ban visszakapták a parkosított udvart és a régi helyett új sportpályát építtettek. Többéves huzavona után a Wechselsmann-ház nagy lépcsőházában megépült a második lift. A halmozottan mozgáskorlátozott gyermekeket fejlesztő iskolát (Ráby Mátyás utca 16.) a Mozgásjavítóhoz csatolták, és ebben az időszakban lett a Gyógytárgyok Tanárképző Főiskola szomatopedagógiai képzésének (nappali és levelező tagozat) gyakorló terepe. Jelentős előrelépés történt a tanulók mozgásállapotának fejlesztése érdekében: négy mozgásnevelő helyett (1972-es adat), 1987-ben már egy 12 fős mozgásnevelői munkaközösség foglalkozott a gyermekekkel. A többségi általános iskola testnevelésóráinak számát (2-3 óra/hét) megnövelték heti hét órára. A mozgásnevelést mint tantárgyat már nem egy-egy osztályhoz kötve, hanem sérülésspecifikus differenciálással, hármas-négyes vegyes csoportokra osztva, csoportbontásokkal szervezték. Ekkor vezették be a tanórai korrekciós órákat (2 óra/hét)

⁵³⁸ Dékány 2003. 171–173. // Gyalai Gáspárné Magdi néni és Hajdi László volt diák 2020. július 1-jei visszaemlékezése alapján, lejegyezte Nádas Pál.

⁵³⁹ *Esti Hírlap*, 1981. december 9. XXVI. évf. 288.sz. // Tibor 1981.

Tanfolyamok	Órarend															
	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	5. osztály	6. osztály	7. osztály	8. osztály	9. osztály	10. osztály	11. osztály	12. osztály	13. osztály	14. osztály	15. osztály	16. osztály
Magyar nyelv és irodalom	17-18	323	20-21	384	21-22	384	21-22	384	17-18	323	10-11	194	8-9	157	7	129
Orosz nyelv	-	-	-	-	-	-	-	-	3-4	65	5	93	5	93	5	93
Környezetismer.	-	-	3	56	3-4	65	3-4	65	5	93	5	93	-	-	-	-
Történelem és állampolg. ism.	-	-	-	-	-	-	-	-	3-4	65	3-4	65	3-4	65	5	93
Kölcsemtan	5	93	10-11	192	10-11	192	8-9	158	8-9	157	8-9	158	8-9	157	7	129
Földrajz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3-4	65	3-4	65
Techika	-	-	3	58	2	37	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65
Fizika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3-4	65	3-4	65
Kémia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3-4	65
Biológia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3-4	65	3-4	65
Bajsz	-	-	3	58	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65
Ének	2	37	2	37	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65
Osztályfőnöki	-	-	-	-	-	-	2	37	2	37	2	37	2	37	2	37
Fakultatív órák	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3-4	65
Összesen	24-25	453	41-43	785	42-46	808	41-48	839	44-50	871	42-48	835	44-53	900	48-57	970
Mozgásnevelés	15-16	288	15-16	288	15-16	288	15-16	288	15-16	288	15-16	288	15-16	288	15-16	288
Játékok	8-9	157	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Állásfoglalás	3-4	65	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gépirás	-	-	-	-	-	-	-	-	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65
Korrektúra	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65	3-4	65
MINDÖSSZESEN	23-30	1020	29-63	1358	60-66	1168	59-68	1192	65-74	1287	63-72	1257	65-77	1318	69-81	1379

Egyéni járásgyakorlat

A Mozgásjavító
óraterve az
1982/1983. tanévről

és a mozgásnevelés keretében az egyéni fejlesztést, amelyet a minisztérium által jóváhagyott óratervekben rendeletileg is szabályoztak.⁵⁴⁰

A mozgásnevelési órák növekedése azt eredményezte, hogy – a tornaterem mellé – a régi igazgatói lakásból három tornaszobát alakítottak ki, majd a fejlesztés újabb szakaszában egy hidroterápiás részleggel tovább bővítették. Jelentős szakmai elismerésként a Magyar Ortopédiai Társaság 1983. márciusi tudományos ülésén az Ortopéd Klinika nagytermében a mozgásnevelői munkaközösség az iskolában folyó fejlesztő munkáról filmmel mutatkozott be.⁵⁴¹ A Zsótér Pál által megálmodott óvodát nem, de az iskolára felkészítő iskola-előkészítő csoportot már iskolai osztályként tudták a tantárgyfelosztásba iktatni. A mozgáskorlátozott tanulók egészségügyi állapota megkövetelte, hogy az intézmény növelje a különböző orvosi szakterületek konzulenseinek jelenlétét. Az ortopéd- és gyermekorvos mellett heti rendszerességgel foglalkoztattak bőrgyógyászt, neurológust, szemészt és fogorvost. A tanulószobai foglalkozásokat a nevelőotthon (kollégium) keretei között osztályonként tartották, és minden csoportnak volt délutános (nevelőtanár) tanára is. A vacsorát követő foglalkozásokat (esti tisztálkodás, fektetés, kicsiknél meseolvasás, stb.) a traktusokon (6 hálóegység volt a Wechselmann-ház két legfelső emeletén) tartották és traktusonként 4–5 gondozó (gyermekfelügyelő) személyzet látta el. A reggeli ébresztéssel járó gondozási feladatok megszervezése is a gyermekfelügyelők munkája volt. Az épületen belüli szolgálati lakások jelentős csökkenése miatt a bentlakó (kollégista) gyermekek éjszakai felügyeletének dolgozói létszámát növelték és a munkakörüket újra szabályozták. Alpár György igazgatói munkája alatt kerültek az épületbe az első személyi számítógépek (Commodore 64), amelyeket a diákotthoni forgószínpad keretében Fodor Eszter tanárnő szakértelmével és irányításával vehettek birtokukba a diákok. Ezek a számítógépek és a tanárnő szakértelme teremtette meg évekkel később a számítástechnika tantárgy órarendi bevezetését és a mai digitális eszközök használatának intézményszintű alapját.

Alpár György igazgatói kinevezése (1972) a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)⁵⁴² párt- és káderpolitikája szerint történt. Vezetői megbízatásának megszűnése a politikai és gazdasági rendszerváltást közvetlenül megelőző korszakra (1986–1987) tehető. Egyre több társadalmi szinttérén, így a közoktatás területén is megteremtették a törvények által szabályozott demokratikus véleménynyilvánartás lehetőségét. Az iskolák igazgatói kinevezését megelőzően az igazgatók

⁵⁴⁰ Mozgásjavító óráterve. 1984–1985-től. *Művelődési Közlöny*, 1984. 9. sz. 439–441.

⁵⁴¹ *Orvosi Hetilap*, 1983/3. 733.

⁵⁴² Az MSZMP a Szovjetunió támogatásával és felügyeletével egypártrendszer keretében kizárólagosan gyakorolta a hatalmat 1956 novembere és 1989 októbere között. (Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu> Letöltve: 2020.07.04. // Arcanum Digitális Tudománytár adt.arcanum.com.hu.)

megbízása és az állás betöltésével kapcsolatos pályázati eljárás szabályairól a 27/1986. (VIII. 31.) MM számú rendelet értelmében nyilvános pályázatott kellett a főhatósághoz benyújtani. A pályázókról és a pályázatokról „a nevelőtestület az egyetértés megadásáról rendkívüli nevelőtestületi értekezleten, titkos szavazással” döntött. Először fogalmazhatott meg véleményt és tehetett javaslatot az igazgatói pályázatokról a tantestület a döntéshozó fenntartó felé. A tantestület véleménynyilvánítását követően – annak figyelembevételével – a Fővárosi Tanács VB. Oktatási Főosztályának vezetője, dr. Mezei Gyula az intézmény fenntartójának képviselőjeként hozta meg a döntését.⁵⁴³ A hivatal a pályázattal kapcsolatos procedúrát követően az igazgatói megbízatást nem az MSZMP-tag Alpár Györgynek, hanem a párton kívüli Nádas Pál gyógypedagógus és testnevelő tanári végzettséggel rendelkező, az intézmény korábbi munkatársának (Kertészképző szakoktató, gyermekfelügyelő, nevelőtanár, Kertészképző vezető) ítélte oda.

**Íjászverseny
az iskolai
sportpályán, 1972**

⁵⁴³ 27/1986. (VIII. 31.) MM sz. rendelet. *Művelődési Közlöny*, 1986. 19. sz. 1107–1109.

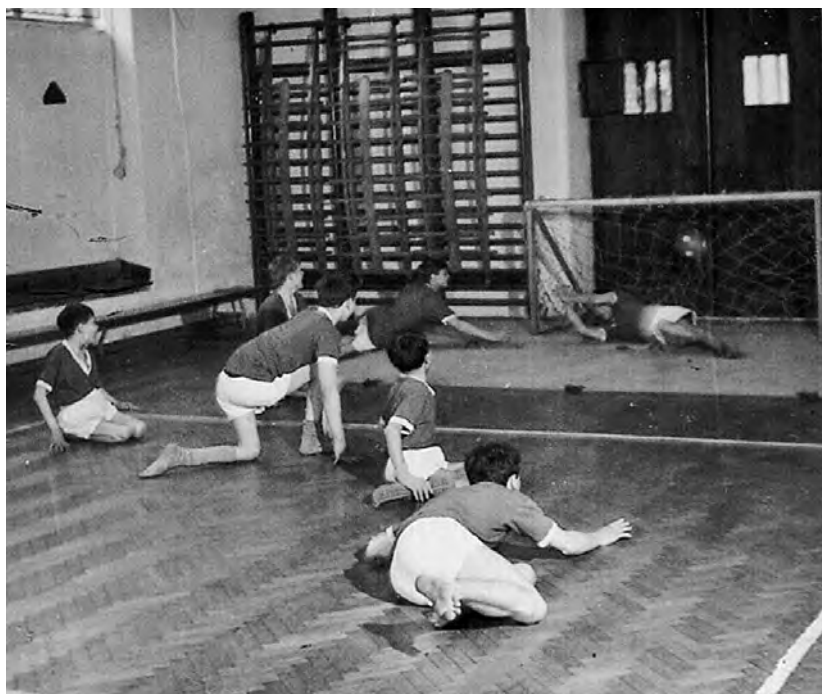
I.10. Korszakokon és generációkon átívelő fejlesztések

„A múltból értelmezzük a jelent, a jelenből a múltat.”

(Radnóti Sándor)⁵⁴⁴

A Wechselmann-házban zajló pedagógiai fejlesztő és rehabilitációs munka során olyan jelentős szakmai események történtek, amelyek korszakokat és generációkat átívelve valósultak meg. Születtek olyan kezdeményezések és döntések, amelyek az épület falain túlőve országos hatással bírtak – és bírnak mind a mai napig. Korszakokat átívelő szakmai fejlődésnek lehet minősíteni a szakértői bizottság fejlődéstörténetét, a mozgáskorlátozott fiatalok sportolásának országos szintű lehetőségeit, vagy a kertészeti szakképzés újraindítását. A tanulmány keretében ebbe a csoportba sorolható a halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekek iskoláztatásának ügye vagy az előkészítő csoporttól az óvodáig tartó fejlesztés folyamata. Ezekről a hosszú távú fejlesztésekről, nemzetközi kapcsolatokról és a Wechselmann-ház akadálymentesítése belsőépítészeti átalakításainak terveiről és a tervek megvalósításáról is érdemes számot adni.

Régi idők kézfocija
a tornateremben,
1968

⁵⁴⁴ Radnóti 2021.

I.10.1. A gyógytorna alapjaira épülő sportélet

A mozgáskorlátozottak sportéletében bekövetkezett fejlődés első, kezdeti korszakáról már korábban szó esett. A Wechselmann-házba történő átköltözést követően (1955–1956) Zsótér Pál igazgató az intézmény nemzetközi kapcsolatait – elsősorban a sport területén – a szocialista országok (Lengyelország, Csehszlovákia, NDK) hasonló intézményeivel építhette csupán ki. Az intézményen belüli sportélet kezdeti fejlődésének eredménye volt, hogy az iskola falai között 1970. február 22-én megalapították a Mozgásgátoltak Halassy Olivér Sportegyesületet (HOSC). Az iskola és a HOSC közötti együttműködés az 1972-ben bekövetkezett igazgatóváltást követően jelentősen megromlott. Hiába lett a HOSC új elnöke az a Hajdú Levente, aki maga is a Mozgásjavító tanára volt, az egyesületnek 1973 őszén el kellett hagynia az intézményt. A szakosztályok (íjászat, ülőröplabda, kispályás labdarúgás, atlétika, asztalitenisz) sem tarthattak további edzéseket az iskolában, és az épületben kialakított irodájukat is megszüntették. Ezzel a döntéssel elválasztották egymástól a mozgáskorlátozott diákok és a mozgáskorlátozott felnőttek sportéletét. Az iskolában tanuló diákok versenysportolásának lehetősége majdnem teljesen megszűnt. Még sokáig vitás volt az iskola területén megépült sportpálya használatának joga, hiszen a kivitelezését nem az iskola, hanem a HOSC forrásaiból finanszírozták.

A gyógytornaalapra épülő mozgásfejlesztő programok és az adaptált testnevelési és sportjátékok az 1980-es évek elejéig csak házon belüli versenyekre korlátozódtak. A diákok 1983-tól ismét egyre több alkalommal vettek részt a sérülésspecifikus sportági szabályrendszerekkel működő országos versenyeken. Az iskola tanulói a diáksportszervezet intézményen belüli megalakulásával (1989) egyre több sportággal (úszás, atlétika, asztalitenisz, kerékpár, kerekesszékes kosárlabda, ülőröplabda, kerekesszékes tenisz, tánc, vívás, művészi torna, boccia, kajakkenu, darts, floorball) ismerkedhettek meg. A sportjátékok mindegyike az iskola keretei között egyszerre szolgált terápiás-szabadidős és versenysportként. A hivatalos és szervezett iskolai sportélet 1989-től diáksportkörü (MDS) formává alakult át. Az MDS alapító tagja volt a Magyar Mozgáskorlátozottak Sportszövetségének (MMS), melyet 1989-ben alapítottak meg a Wechselmann-házban. Jogi értelemben önálló civil egyesületként a Mexikói út 60. cím alatt, 2002-ben, Gyug Ferenc volt diák

⁵⁴⁵ Csík 1978. // Kaszás 1989. // Összhangban a versenysport és a tömegsport. *Népsport*, 1989. december 13. 7. // Tarnói 2000. // Benczúrné 2005. 67–74. // Nádas 2003. 63–64. // Bartos 2018. // Nádas 2018a. 40–70.

⁵⁴⁶ Nádas Pál összeállítása és gyűjtése alapján (2016). Nádas 2018. 520. Kiegészítve új adatokkal: 2021. október 1.

elnökletével létrehozták a Mozgásjavító Diák Sportegyesületet (MDSE). Az MDSE szervezeti önállóságát megelőzően már a barcelonai paralimpiai játékokra (1992) utazó 42 fős magyar válogatottban helyet kapott négy nyolcadik osztályos mozgásjavító diák. Az 1992-es paralimpián a Mozgásjavító diákjai közül Vereczkei Zsolt (aranyérem, 5. és 6. hely), Zámbó Diána (bronzérem, 5. hely), Ráczkó Gitta (4. és 5. hely) és Simon Csaba (8. hely) érték el eredményeket úszásban. A HOSC országos és nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett – ez pedig hosszabb távon a hazai paralimpiai sportmozgalom kialakulásához vezetett.⁵⁴⁵

Az iskola volt diákjai a paralimpiai játékokon:

Adámi Zsanett úszó (2016, 2020/2021)
 Bicskey Gyula úszó (1976)
 Czink Imre ülőröplabdázó (1988)
 Engelhardt Katalin úszó (1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016)
 Farkas László kerekesszékes teniszező (2004, 2008, 2012)
 Kiss Péter Pál kajakos (2020/2021)
 Horváth Gábor kerekesszékes vívó (2008)
 Juhász Veronika kerekesszékes vívó (2012)
 Kézdi Réka úszó (2012, 2016)
 Lőcsei Sándor ülőröplabdázó (1988, 2000)
 Mezei Katalin erőemelő (2016)
 Nyíri Lajos atléta, (1984)
 Ráczkó Gitta úszó (1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016)
 Rozbora András kajakos (2016, 2020/2021)
 Sas (Szász) Sándor erőemelő (2004, 2008, 2012, 2016)
 Simon Csaba úszó (1992)
 Száraz Evelin úszó (2020/2021)
 Tauber Zoltán asztaliteniszező (1976, 1984)
 Vereczkei Zsolt úszó (1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016)
 Wéber Gitta íjász (1984)
 Zámbó Diána úszó (1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012)⁵⁴⁶

I.10.2. Az áthelyezéstől a komplex szakértői javaslatig

A komplex, alapos és szakszerű beiskolázási és egyéb mozgásos vizsgálatok infrastrukturális, személyi és tárgyi feltételeinek korszerű és akadálymentes megvalósítására több mint harminchat évet kellett várni. A gyermekek iskolai felvételét kezdetben (1955 és 1973 között) Zsótér Pál igazgató és Gyalai Gáspárné igazgatóhelyettes végezték. Ezt követően az intézményen belül erre a célra létrehozott úgynevezett alkalmi (egy pedagógusból, egy pszichológusból és egy szakorvosból álló) áttelepítő bizottságot alakítottak.⁵⁴⁷ Az alkalmi áttelepítő bizottságot az 1974/1975. tanévtől állandó áthelyező bizottság váltotta fel. Az igazgatótól független beiskolázási eljárás vette kezdetét, amely összetett vizsgálaton alapult. A szülőkkel való kapcsolat is (szülői jog figyelembevétele és tanácskozás, stb.) megváltozott. 1977-ben megalakult a Mozgásfogyatékosok Áthelyező és Tanácsadó Állomása a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon (XIV. kerület, Mexikói út 60.) keretei között. A felvételtől a bizottság döntött. Az igazgató és az intézmény pedagógusainak szakvéleményét sok esetben kikérték. Előfordult, hogy olyan gyermek jelentkezett, aki nem tudott önállóan mozogni. Amennyiben láttak reményt arra, hogy az iskola szakmai stábjára tud a felvételtkor meglévő állapotot változtatni, akkor a jelentkező felvételt nyerhetett. Ilyenkor az igazgató, a mozgásnevelő tanár, a gyermek osztályfőnökének megfelelő osztályfőnök és kollégiumi igény esetén a nevelőtanár közösen dönt – áll Alpár György 1981-es nyilatkozatában.⁵⁴⁸ Az Áthelyező Bizottság 1989-től Mozgásvizsgáló Országos Szakértői Bizottságként működött tovább, változatlanul a Wechselmann-házban. A bizottság szakmailag önálló, de pénzügyileg és infrastrukturálisan a Mozgásjavító intézményéhez kötött volt.

A politikai és gazdasági rendszerváltást (1989–1990) követően Budapest Főváros Önkormányzata 1996-ban létrehozta a Mozgásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központot – változatlan telephellyel. Az intézmény felügyeleti szerve a főváros közgyűlése lett, jogi szempontból szervezetileg önállóan működhetett. Gazdálkodását csak részben önálló költségvetési szervezatként, változatlanul a Mozgásjavító Iskolával megkötött együttműködési megállapodás keretei között látta el. A Mozgásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ működési területe országos, feladata mozgás-

⁵⁴⁷ Gyulay 1973.

⁵⁴⁸ Tibor 1981.

⁵⁴⁷ Gyulay 1973.

⁵⁴⁸ Tibor 1981.

⁵⁴⁹ Körös 2003. 123–127.

// 111/1975 (M. K.7.)

OM sz. utasítás //

111/1977. M. K. 10. OM

sz. utasítás // 15/1988.

VIII. 1. M. M. rendelete.

// 14/1994. VI. 24. MKM

rendelet. // 1998. IX. 9.

OM rendelet. // 25/1998.

VI.9. MKM rendelet. //

36/1999.VIII.24. OM ren-

delet. // 2001. I. 26. OM

rendelet. // Molnárné

1994.

⁵⁵⁰ Péró é. n. 1–68. //

Nádas 2014.

⁵⁵¹ www.mozgasvizs-

galo.hu. Letöltve: 2020.

május 18.

sérült gyermekek vizsgálata, tanácsadás, gondozás, korai fejlesztés, képzési kötelezettek fejlesztése. Alaptevékenysége pedagógiai szakszolgálat, otthoni ellátás keretében nyújtott különleges (gyógypedagógiai/konduktív pedagógiai) gondozás.⁵⁴⁹ A Mozgásjavító nagy rekonstrukciójának befejezésével (2010) a Magyar Köztársaság Kormánya és a Fővárosi Önkormányzat közös pénzügyi projektének keretében új vizsgálóállomás létesült.⁵⁵⁰ A ma is működő vizsgálóállomás (Fővárosi Pedagógiai Szakszolgálat, Mozgásvizsgáló, Gyógypedagógiai Tanácsadó, Korai Fejlesztő, Oktató és Gondozó Tagintézmény) a Mozgásjavító Iskolától független intézményként működik. Székhelye a volt Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának (Mexikói út 63–64.) épületében volt 2022-ig. Célkitűzésében ez áll: „A megfelelő megsegítés a fogyatékoság megállapításától megilleti a mozgássérült gyermeket. Ennek megfelelően a szakértői bizottság a korai fejlesztésen, az óvodai nevelésen, általános, és középiskolai tanulmányokon át egészen a felsőfokú tanulmányokig figyelemmel kíséri, segíti a mozgássérült gyermekek, fiatalok sajátos nevelési igényüknek megfelelő ellátáshoz, fejlesztéshez jutását.”⁵⁵¹

E kézirat lezárásakor (2023) a Mozgásvizsgáló elköltözött a Mexikói út 63.-ból és a Fővárosi Pedagógiai Szakszolgálat (XIV. kerület, Mogyoródi út 128.) keretei között látja el szakértői tevékenységét.

A Szakértői Bizottság vezetői:

Molnárné Lányi Ágnes	(1977–2002)
Körös Erzsébet	(2002–2003)
Péror Sára Csilla	(2003–2013)
Forgács Katalin	(2013–2014)
Puscsiznáné Nagy Krisztina	(2014–2016)
Barabásné Szöllősi Katalin	(2016–2022)
Dombóvári Ildikó Szilvia	(2022–)

Nyolcan az előkészítő osztályból az 1981/1982. tanévben. Elöl: Lakatos Szilveszter, Oláh Tünde, Papp Csaba, Vukán Balázs; hátul: Lampert Zsolt, Mazán János, Ráczkó Gitta, Iring Barbara

I.10.3. Az előkészítő csoporttól az óvodáig

Közel hatvan évet kellett várni arra, hogy Zsótér Pál és utódainak szakmai elképzelése megvalósulhasson – azaz a Mozgásjavító Iskolán belül megalakuljon az óvoda. A Zsótért követő intézményvezetők (1972–2013) tervei között ott szerepelt az a szakmai igény, hogy a növendékek iskolát megelőző – egyben a korai fejlesztést követő – életszakaszában lehessen az intézmény keretei között óvodai fejlesztést végezni. A Wechseltmann-házban korábban már működött vak és siketnéma gyermekek számára iskolai tanulmányokat előkészítő csoport.⁵⁵²

Az 1976-tól közel tíz éven átívelő hidroterápiás részleg beruházásának eredeti terveiben még szerepelt egy 25 személyes bentlakásos óvoda is – de nem valósult meg. „Az óvoda hiányában azért az éretlen és óvodáskorú gyermekeket is felvettünk” – részletezték visszaemlékezéseik során Gyalai Gáspárné és Majsainé Hartyáni Júlia tanárnők. Az 1975/1976. tanév kezdetén a kisiútraktuson (hálóterem) működött egy óvodai gyermekcsoport. Zsótér Pálhoz hasonlóan Alpár György is

⁵⁵² Ügyrend és szervezeti szabályzat. Tervezet. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár Pesti Izrealita Hitközség Elöljáróság. Bp-8689/1907/55-1907 // *Pesti Hírlap*, 1909. június 22. 708. // *Friss Újság*, 1909. június 22. 173. // Kanizsai 1940.

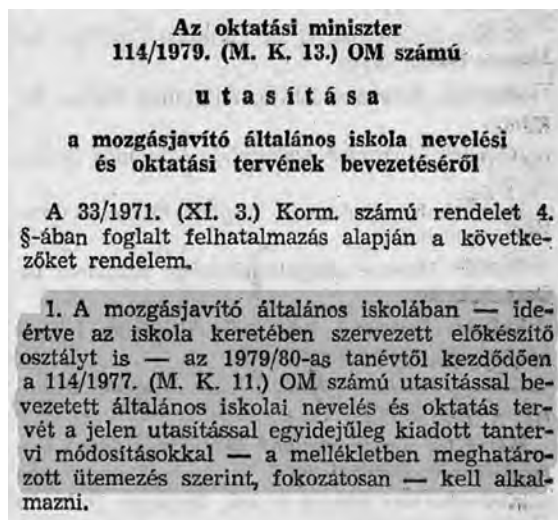
⁵⁵³ *Művelődési Közlöny*, 1979./13. sz. Az oktatási miniszter 114/1979. (M. K. 13.) OM sz. rendelete, 478–479.

vett fel óvodáskorú gyermekeket, és ezt az alsó tagozaton tanító gyógy-pedagógusok is szorgalmazták. Hivatalosan ekkor még nem lehetett önálló óvodai csoportot indítani, de az iskolára felkészítő szándékkal felvett gyerekeket az első osztály tanulói között vették nyilvántartásba, s ezáltal hivatalos tanulói státuszuk lehetett. Kezdetben Gyalai Gáspárné osztályában helyezték el őket (1978/1979. tanév), és külön foglalkozásokat szerveztek számukra, de nem kellett megfelelniük az első osztályos követelményeknek. Az 1977/1978. tanévben Bellán Erzsébet, Gyalai Gáspárnét, Horváth Kamillónét, Kőpatakiné Mészáros Máriát, Vásárhelyi Gyöngyikét és Balogh Ferencnéét kérték fel arra, hogy dolgozzák ki az előkészítő osztály programját. A Mozgásjavító Általános Iskola Nevelési és Oktatási Tervében (1979)⁵⁵³ a gépírás, a korrekció és a mozgásnevelés mellett megjelent az előkészítő csoport tanterve is.

Az első és hivatalosan is osztálykeretben működő előkészítő csoportot az 1979/1980. tanévben iskolaotthonos szervezési formában Lalik Veronika és Látrányi Gáborné gyógypedagógusok vezetésével 14 gyerekkel indították.

Iskolaotthonos: Az oktatás megszervezése a délelőtti és a délutáni időszakban egyenletes elosztásban történt. A kötelező és a nem kötelező foglalkozások, a napközi foglalkozások, a mozgásnevelési foglalkozások a nap során egyenletes időkeretben történtek. A tanulási és a szabadidős foglalkozások váltakozása a gyermekek terhelhetőségét jobban figyelembe tudja venni, és a következő tanítási napra is felkészülnek. Az iskolaotthonos oktatásszervezési rendszer két osztályfőnökkel működik. Az iskolaotthonos rendszert leginkább az óvodát követően az első és második általános iskolai évfolyamokban szokták alkalmazni. (Forrás: <https://idegen-szavak-szotara.hu/iskolaotthonos-nevel> Letöltve: 2020. május 17.)

Az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején az iskolai életmódra előkészítő csoport működésére már kétéves fejlesztési lehetőség állt rendelkezésre. Az iskolába kerülést megelőzően – amennyiben erre szükség volt – az iskolai tanulmányokra még „éretlen”, illetve a mozgáskárosodás következtében súlyos hátrányokkal induló gyermekek részére készségfejlesztő, majd azt követően iskolai életre felkészítő évet szerveztek.

„A mozgásjavító általános iskolai nevelési és oktatási terv” bevezetésének ütemezése

A belépő évfolyamok tantervéneként

	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86
I. Alapelvek az általános iskola nevelési és oktatási munkájához	E-8						
II. Tantervek							
Magyar nyelv és irodalom	E+1+2+3+4	3+5	6.	7.	8.		
Orosz nyelv	—	—	4.	5.	6.	7.	8.
Környezetismeret	1+2	3.	4.	5.	—	—	—
Történelem és állampolgári ism.	—	5.	6.	7.	8.	—	—
Földrajz	—	5.	6.	7.	8.	—	—
Matematika	E+1+2+(3)*+6*	3+7*	4+8*	5.	6.	7.	8.
Fizika	6+7	8.					
Kémia	7.	8.					
Biológia	—	—	—	6.	7.	8.	
Technika	E+1+2	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Rajz	1+2+3+4+5.	3+6.	7.	8.	—	—	—
Ének-zene	E+1+2	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Osztályfőnöki óra	3+4+5.	6.	7.	8.			
Fakultatív órák						7.	8.
Mozgásnevelés	E-8						
III. A tanítási órán és az iskolán kívüli nevelési terv	E-8						
Nevelési ismeretek		7-8					
Közlékdolgozat ismeretek		6-7					

* — az osztályokban az idegennyelv-matematika tantervet vesztjük be.
E — előkészítő osztály.

„A program az Óvodai nevelés országos alapprogramjához igazított, a mozgáskorlátozott gyermekek számára adaptált, minden fejlesztési területre kidolgozott. Mint ajánlat felhasználható a mozgáskorlátozott gyermekek óvodai nevelése keretében folyó, iskolai életmódra felkészítő foglalkozások helyi programjának kidolgozásához, valamint akkor, ha a tanulók állapota miatt a helyi tanterv az első évfolyam követelményeinek teljesítéséhez egy tanítási évnél hosszabb tanítási időt jelöl meg.”⁵⁵⁴

Óratervi dokumentumok, 1979

A programot az Országos Köznevelési Intézet felkérésére (OKI97 GYPMO) a Mozsásjavító Általános Iskola és Diákotthon tanárai Kőpatkiné Mészáros Mária igazgatóhelyettes vezetésével készítették el.

A program tartalmaz általános és speciális alapelveket, az egyéni képességekhez igazodó célokat, a mozgáskorlátozott gyermekek számára adaptált fejlesztési követelményeket, előzményeket, időbeosztást. Fejlesztési tartalmakat válogat, tömörít, kiegészít és sérülésspecifikusan adaptál abból a célból, hogy a mozgáskorlátozott gyermek többet és jobban hasznosítson belőlük. Segíti a sérülésből adódó hiányzó tapasztalati bázis pótlását, a gyermeki érdeklődés felkeltését és szinten tartását. Kidolgozott speciális tartalmaival lehetővé teszi olyan átfogó, fejlesztő programok megvalósítását, amelyek előkészítik, illetve kiegészítik a tanulókra

⁵⁵⁴ Majsainé 2021. // Mozsásjavító történeti archívum.

szabott sérülésspecifikus eljárások alkalmazását. Közreadja a mozgáskorlátozott gyermekekre adaptált, hatékonyan alkalmazható módszereket, felvázolja az értékelés rendszerét (formáit, tartalmát, területeit, módját), ismerteti a szükséges eszközök jegyzékét. Mindezekkel felkészíti a tanulókat az iskolára, a számukra lehetséges szintű önálló cselekvésre, a jövőendő életvitelre. (Forrás: Iskolai életmódra felkészítő program az 5-7 éves mozgáskorlátozott gyermekek számára. Tantervi adatbank. *Új Pedagógiai Szemle*, 1997. december 1. // Majsainé 2021.)

A program kidolgozását követően a gyermekek iskolába kerülését megelőzően vezették be a Barátkozó Találkozó nevezetű foglalkozást.

A Barátkozó Találkozó célja, hogy a *Mozgásjavítóba* kerülő gyermek ne a tanév kezdés idején ismerkedjen új környezetével. Ismeretlen helyett már kicsit ismert környezetbe érkezzen az első tanítási napon. A program két napja alatt a szülőknek és gyermekeknek lehetőségük van az intézményt, a működési rendjét megismerni. Az intézmény részéről szakorvosok, mozgásnevelők, logopédusok, gyógypedagógusok, szaktanárok, gyermekfelügyelők vesznek részt a programon. A játékos foglalkozások során megfigyelik a gyermek mozgásállapotát, képességeit, rész képességeit, valamint tájékozódnak a közösségben való viselkedéséről. (Forrás: Pedagógiai Program: I.2 Az intézménybe és az iskolába kerülés feltétele. 2004. Mozgásjavító történeti archívum. // Majsainé 2021.)

⁵⁵⁵ Fővárosi Közlöny: Állami címzett támogatás benyújtása. (2455/2005. (XI. 24.) Főv. Kgy. h.), 2005. december 30. 2287. // 50 milliárd forint a helyi fejlesztések támogatására. *Népszabadság*, 2006. február 23. 13. // Nadas 2014. 11–491.

A Mozgásjavító nagy beruházásának (2007–2012) „Tanári Álmodok” programja, valamint az építészeti terv (2004) koncepciója is tartalmazta az intézményen belüli óvoda (24–30 gyerek, 6 csoportra osztva) kialakítását. A tervek szerint a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona épületének (Medgyes-ház, Mexikói út 63–64.) felújításával egy időben egy teljesen akadálymentes új óvodai, az állami gondozásban lévő gyermekek számára pedig egy gyermekotthoni szárnyat (D, E pavilon) építettek volna fel, amely a pénzügyi-gazdasági világválságra (2008) hivatkozva maradt ki a beruházásból.⁵⁵⁵

Az iskolai életre történő előkészítő fejlesztő csoport mindennapi gyakorlatának hosszú távú megvalósítása és az óvoda szervezeti formába történő átvezetése Majsainé Hartyáni Júlia gyógypedagógus nevéhez kötődik, aki közel huszonöt éven keresztül vezetett előkészítő csoportokat (az 1981/1982. tanévtől 1987/1988-ig, majd pedig 1997-től a 2013/2014. tanév végéig), és biztosított szakmai segítséget szülőknek, munkatársaknak, főiskolai és egyetemi hallgatóknak. Az előkészítő csoportok fejlődéstörténetével is foglalkozott, így ő gyűjtötte össze az iskolai életre előkészítő csoportok 35 éves működését összegző dokumentumokat is, melyek ma a Mozgásjavító történeti archívumában található. A harmincöt év alatt összesen 333 mozgáskorlátozott gyermek gyógypedagógiai fejlesztését végezte el. Ugyancsak Majsainé Hartyáni Júlia nevéhez köthető, hogy az óvoda előkészítése biztos szakmai alapokon nyugszik – de mindennek a megvalósulása a Mozgásjavítóban már az emberi erőforrások miniszterének a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelvéről (32/2012. (X. 8.) sz. rendelethez) alapján, a 2013/2014. tanévben, Locsmándi Alajos intézményvezető irányításával történt. Az óvodai csoportok működési feltételeit a T alaprajzú Wechselmann-ház legfelső emeletén teremtették meg.⁵⁵⁶

I.10.4. Vezetői szándékok és jelentős beruházások

Érdemes részletesen elemezni (akár a későbbi korszakokkal összehasonlítani), miképpen fogalmazott Zsótér Pál a mozgásfogyatékosok ügyéről és egy ideálisabb, jövőbeli helyszínről:

„A mozgásfogyatékos gyermekek iskolájába és nevelőotthonába azon tanulók kerülhetnek, akik főleg helyváltoztatási nehézségük vagy finomabb mozgásaik zavarai miatt a bejárásos (többségi) általános iskolákban tankötelezettségüknek eleget tenni nem tudnak. Nevelőotthonos intézetbe kerülésüknél az is az okok között szerepel, hogy állapotuk miatt az ép tanulók közösségében »lelki« sérüléseket is szenvedhetnek. Az intézménybe kerülésükkor a tanulók mozgásnehézségei továbbra is fennállnak. Segíteni úgy lehet a tanulónak, hogy a mozgásfogyatékos gyermekek intézményének épületét, telkének kiválasztását, berendezését, felszerelését állapotuknak megfelelően alakítjuk ki.”⁵⁵⁷

Zsótér már ekkor úgy gondolta, hogy szükség lenne, az akkori állapotok felmérését követően, egy új sérülésspecifikus elvárásoknak meg-

⁵⁵⁶ Majsainé-Kormos 2003. // 114/1979./M.K.13./ OM számú utasítás // Bernolákné 1994. 38–38. // Nádas 2003a. 75–79. // Nádas 2003b. 76–79. // www.mozgasjavito.hu/in-tezmenyegysegek/intezmenyegysegeink_ovoda. Letöltve: 2020. május 18. // Majsainé 2021.

⁵⁵⁷ Zsótér 1972

felelő akadálymentes épület megtervezésére. Javaslat alapján már ekkor felvetődött a földszinti leányépületek egymás mellé helyezése – melyeket zárt, fűtött folyosókkal kötött volna össze. Részletesen foglalkozott az épület speciális berendezésével és felszerelésével, valamint kiemelten hangsúlyozta a közösségi terek fontosságát. A Wechselmann-házban szerzett gyakorlati tapasztalatok alapján határozottan állást foglalt a széles folyosók és a nagyon enyhe rámpák, kapaszkodók szükségessége mellett is. Hangsúlyozta, hogy az oldalfalak olajlábazata helyett kemény és tisztítható burkolatokra lenne szükség. Külön-külön foglalkozott a nevelőotthoni (kollégiumi) vizesblokkokban a csúszásmentességgel, illetve a hálótermek előtti folyosókon a melegpadlós burkolatoknak a szükségességével. Ebben a korszakban a gyerekek védelme érdekében kerültek a Wechselmann-ház kollégiumi folyosóira műanyag (linóleum-) burkolatok. Fürdőkádak helyett zuhanytálcákra, az ajtók szélességére és a küszöbök elvetésére konkrét javaslatot tett. A gyermekek által használt helyiségek méretéről pedig úgy fogalmazott, hogy „bővebben méretezendők” kell hogy legyenek, mert a tanulók tolokocsival, mankóval közlekednek. (Ma ezt úgy határozzuk meg, hogy a sérülésspecifikus igényeket figyelembe vevő épített környezet gyermekek által használt segédeszközök okán minimum háromszorosa a többségi iskolák és kollégiumok egy főre előírt négyzetméterigényének.)

Zsótér a hagyományos osztálytermi tanulópadokat sem tartotta alkalmasnak, helyettük átalakítható, változtatható iskolapadokat javasolt. Az egyénekre alakítható változtathatóság igénye hozta magával annak a gondolatát is, hogy a tanulók lehetőleg egyesével üljenek, egyszemélyes, állítható ülésű, háttámlájú és írólapú iskolapadokban. A kollégium kapcsán is az egyéni igényeknek megfelelő berendezési tárgyokról (ágyakról) írt, és az emeletes ágyak megszüntetését javasolta. Távlati elképzelése alapján egy mai apartmanhoz hasonló környezetre tett javaslatot. („Ideális megoldás a négy személyes hálószoba, ahol a háló két oldalán két-két ágy van, középen tágas járórés, így minden tanuló, még a legnehezebben mozgó is, akár tolokocsi segítségével is, meg tudja közelíteni fekhelyét.”) 1972-ben elhangzott előadásában, amelynek a *Mozgásfogyatékosok nevelésének tárgyi feltételei* címet adta, külön megemlíti az iskolai udvar és játszótér kialakítását, de felvázolja az akkor még idealisztikusnak tűnő, speciálisan átalakított autóbuszok szükségességét is. A jövő iskolájának tervezésekor figyelmeztet, hogy nem maradhatnak ki a speciális tornáztató és az egészségügyi gondos-

kodás helyiségei sem az épületből – az élélmezés minőségének javítása érdekében önálló konyhát javasolt, és egy, a segédeszközök javítására alkalmas műhely kiépítését is szorgalmazta. Egy új speciális intézmény telepítésével kapcsolatban pedig megfogalmazta, hogy „az intézmény területe szilárd, minden időben használható útrendszerhez kapcsolódjon, ahol megfelelő ortopéd szakorvosi ellátást, ortopéd kórházi osztályt, lehetőleg művétagkészítést helyben lehet biztosítani”.⁵⁵⁸

Zsótér Pál közel negyven évvel korábban megfogalmazott elképzeléseinek jelentős része a Wechseldmann-ház átalakítása során, illetve a Mozgásjavító nagy beruházásának keretében valósult csak meg.

A második világháborút követően az intézmény második nagy beruházását Zsótér Pál kezdeményezte, éppen a mozgásfejlesztés és a sportélet fejlesztésének szükségszerűsége, valamint az épített akadálymentes környezet kialakítása érdekében. Tanulmánytervet készítettett azért, hogy szakmai elképzeléseit építészetiileg is alá tudja támasztani. Az építészeti terv két kiemelt pedagógiai fejlesztést célzott: egyrészt egy olyan hidroterápiás részleg megépítését, amely az egyre növekvő mozgásfejlesztés órakeretének igényét volt hivatott kielégíteni (nem mellesleg az intézményben egy új terápiás eljárást kívánt meghonosítani). A hidroterápiás részlegbe tanmedencét, fizikoterápiás eszközöket, tornatermet és orvosi rendelőt álmodott meg. A másik fejlesztési irány egy 25 személyes bentlakásos óvoda létrehozása volt. Hasonlóan az „új szárny” beruházásának megoldásához: a hidroterápiai és óvodai szárnyat is a Wechseldmann-ház toldaléképületeként, azzal összekötve tervezték. Két szinten történő átjárással, a T alaprajzú, Lajta Béla által tervezett épület végéhez kívánták csatlakoztatni.⁵⁵⁹

A Fővárosi Tanács 1969-ben felülvizsgálta a gyógypedagógiai intézmények szakmai, pénzügyi helyzetét és épületállományát. Átfogó tanulmány készült, amelyet a Művelődésügyi Minisztérium bevonásával vitára is bocsátottak, ezt követően pedig új irányelveket dolgoztak ki a fővárosi gyógypedagógiai fejlesztés érdekében. „A testi fogyatékos

A tanuszoda

⁵⁵⁸ Uo.

⁵⁵⁹ Nádas 2003c. 59–62.

tanulók mozgáskorrektúrájának ellátása érdekében a mozgásjavító általános iskolát és nevelőotthont bővíteni szükséges a megfelelő létesítményekkel és felszereléssel”, és a fejlesztést úgy kell végrehajtani, hogy „az iskoláztatási feladatok mellett elláthassa a mozgásnevelés korrekciós munkáját is. A tárgyalást követően 1969. április 14-ével Hantos János, a Fővárosi Tanács elnökhelyettese és dr. Mezei Gyula főosztályvezető aláírásával ellátott javaslatot a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága elé terjesztették, a tervek megvalósításához a Művelődésügyi Minisztérium együttműködésére is számítottak.”⁵⁶⁰ Alpár György újonnan kinevezett igazgató 1973-ban a sajtónak úgy nyilatkozott, hogy reményei szerint az új részleg az intézmény 75 éves jubileumi ünnepére (azaz 1978-ra) elkészül. Az építkezés azonban csak jelentős csúszással, 1976-ban kezdődött el. Kezdetben 20, egy 1970-re datálható okmány szerint már 30 millió forintot terveztek a kivitelezésre – amelyben benne volt a Columbus utca felőli telekrészek állami kisajátításának költsége is.⁵⁶¹ Ráadásul a szóban forgó telek az 1948. évi államosítás előtt a Wechselmann-ház kertjének része volt, hiszen eredetileg a vakok foglalkoztatásának céljából vásárolta meg a Pesti Izraelita Hitközség a Taub Salamon Alapítvány számára. A Columbus utca 46. sz. telek államosítása 1951-ben történt. A főváros XIV. ker. Tanácsa a 17320/II/1968 sz. határozatában az ingatlant a XIV. kerületi Ingatlankezelő Vállalat kezelésébe adta. A telekre 1986-ban társasházat építettek.⁵⁶²

A Wechselmann-ház átalakításának kivitelezése tíz éven át tartott. Többször, több évig szünetelt az építkezés. Rózsi néni (Baróthy Sándorné) mesélte, hogy amikor az U alakú udvaron (a Wechselmann-ház és az „új ház” közötti belső udvar) rajzórát tartott – mert csak ott lehetett az udvarra kimenni –, akkor még a gyerekekkel is lerajzoltatta, hogy órákig reggeliznek a munkások, majd azt, hogy délben vagy délután hogyan pihenik ki a fáradozásukat. Magyarán nem haladt a munka, pedig volt elegendő ember az építkezésen.⁵⁶³ Az építkezés befejezésével kapcsolatban, az első nyilatkozathoz képest nyolc évvel később, 1981-ben, Alpár György igazgató a következőt mondta: „Az udvaron hatalmas betonteknőből oszlopok meredeznek az égre: ez lesz a hidroterápiás csarnok. Három éve hagyták abba az építkezést, azóta több vállalatot kijelöltek a munkára, s talán az idén megint elkezdik.”⁵⁶⁴

Franka Tibor újságírónak a tanuszoda átadását követő írása adja át a legjobban, milyen is volt egy építkezés a szocializmus idején:

⁵⁶⁰ Irányelvek a fővárosi gyógypedagógiai intézmények fejlesztésére. HU_BFL_XXIII_102_a_1_1969-04-30

⁵⁶¹ BFL XXIII 102 a 1 1975. február 5. Tanácsi fejlesztési alap 9–10. Budapesti MSZMP PB 1976. évi kimutatása 6. sz. táblázat. Mozgásjavító gyógymedence // *Esti Hírlap*, 1976. február // BFL XXIII 102 a 1 1980. december 17.

⁵⁶² HU_BFL_XV_17_e_306_a_3359.

⁵⁶³ Baróthy Sándornéval 2020. május 19-én készített telefonos interjú alapján lejegyezte Nádas Pál.

⁵⁶⁴ Tibor 1981. 3–4 // BFL XXIII 101 a 1 1984. május 29. 167. // BFL XXIII_101 a 1 1985. május 24. 74.

„Hosszú éveken át a Mexikói úton csak a remény pislákol, miközben nőtt a gaz. Vagy nyolc éve ugyan felvonult egy szövetkezet, és kiásta, majd lebetonozta az udvar közepén az alapokat, de aztán Isten hírével elmentek, csak a nyomuk – a feldúlt porta – maradt utánuk. A sportra, levegőzésre alkalmas udvart le kellett zárni. 1981-ben, a rokkantak nemzetközi évében, ismét lendült a gödörbe süppedt ügy, újabb tervek készültek. Akkor 1982-re ígérték az átadást. Ennek reményében fákat vágattak ki, kerítést bontottak, lakóházat szanáltak. Aztán elmúlt az »odafigyelés« éve. Az állami kivitelező közölte: míg nincsenek alvállalkozók, addig a munkát nem tudják folytatni. 1983 végéig említésre méltó esemény nélkül maradt az akkor már csaknem 10 esztendeje reménykedő iskola. A gyerekek a tanítás végén ott sóvárogtak az ablakban; se uszoda, se kert. Akkor már mindenki tudta, hogy hiába íródnak levelek, emlékeztetők, attól még nem változik a helyzet, és az eredetileg betervezett pénz sem lesz elegendő.”⁵⁶⁵

A Fővárosi Tanács VB. beruházási főosztályán tehetetlen és elkeseredett feljegyzés készült: „A legnagyobb gondot a kivitelezési kapacitás biztosítása okozta az elmúlt években. [...] Az utcán is csupán egyetlen kupac betongerenda utal arra, hogy a kerítésen belül évek óta építkeznek, vagy legalábbis ahhoz készülődnek. Végre, az utóbbi hónapokban észlelt mozgolódás már nemcsak időtöltésnek tűnt. Egy mérnök végzettségű kisiparos elvállalta az uszodát. S amit vállalt – mivel ebből él –, nem egészen másfél év alatt tető alá is hozta.”⁵⁶⁶

A beruházás 54 millió forintba került, jelentette be a Fővárosi Tanács 1986. évi márciusi ülésén Stadinger István tanácselnök-helyettes.⁵⁶⁷ Az akkori párt- és állami vezetők, valamint a főváros és a gyógypedagógiai szakma képviselőinek jelenlétében, 1985. november 14-én került sor a hidroterápiás és tanuszodai részleg átadására. Az oktatásban részt vevő 182 gyermek közül csak azok használhatják a tanuszodát – írták a korabeli napilapok tudósításai –, akiknek az orvosok javasolják. Az uszoda elkészültét követően felújították az iskola kertjét is. A lebontott sportpálya helyett (amit még az 1970-es évek elején a HOSC egyesület építtetett) új sportpálya építésébe kezdtek. A főváros 15 fővel (mozgásnevelő, gyermekfelügyelő, uszodagépész, uszodamester, stb.) emelte meg az iskola személyzeti létszámát.⁵⁶⁸ A Wechselsmann-ház második (1985) toldaléképületét (tanuszoda-hidroterápia) 22 évi működést követően, 2007-ben bontották le. A tanuszoda helyett 2009-ben Bajnai Gordon miniszterelnök jelenlétében a Mozgásjavító nagy rekonstrukciójának keretében, egy új uszodai komplexumot adtak át.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ Franka 1986.

⁵⁶⁶ Uo.

⁵⁶⁷ Tájékoztató a Fővárosi Tanács testületét érintő fontosabb eseményekről. (Szóban) *Fővárosi Közlöny*, 1986. június 30. 89. // BFL XXIII 102 a 1 1986. szeptember 10. 111. Előirányzat átcsoportosítás.

⁵⁶⁸ Boross 1985. // BFL XXIII 101 a 1 1986-05-27. 200. Elfogadásra javasolt pótelőirányzat. 3. sz. melléklet // *Népsport*, 1986. január 2. 7. // *Köznevelés*, 1986. január 17. 2. // Franka 1986.

⁵⁶⁹ BFL XXIII 101 a 1 1985. május 24. 155. Tanácsi fejlesztési alap finanszírozási jegyzéke // Nádas 2014. 116–123.

A Ráby Mátyás utcai
épület 1909-ben és az
1990-es évek elején

I.10.5. A halmozottan fogyatékos gyermekek fejlesztése

A Wechselsmann-házban folyó gyógypedagógiai munka szoros és fontos része lett 1981 és 2012 között a halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekek fejlesztésének ügye is. A hely apropóján nem, de az egymásra ható pedagógiai munka okán (ahogyan a Kertészképző esetében is), a halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekeket fejlesztő tagozattal (Budapest III. kerület, Ráby Mátyás utca 16.) is röviden foglalkozom.

Mint már volt szó róla, az Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ) 1981-ben meghirdette a Rokkantak Nemzetközi Évét.

Az ENSZ 1976. december 16-án az 1981-es esztendőt a **Rokkantak Nemzetközi Événé** nyilvánította. A Rokkantak Nemzetközi Évének legjelentősebb eredménye az ENSZ Közgyűlés által 1982. december 3-án a 37/52. sz. határozatban elfogadott, a fogyatékossgal élő emberekre vonatkozó világprogram volt. A program elsősorban arra fókuszált, hogy a fogyatékossgal élő emberek ugyanazokhoz a lehetőségekhez jussanak hozzá, mint bármely más polgár, és hogy egyenlően részesedjenek a gazdasági és társadalmi fejlődés eredményeiből. Az 1983–1992 közötti időszakot az ENSZ Közgyűlése a Fogyatékos Emberek Évtizedének nyilvánította. (Forrás: Lovász 2007. 1–14.)

Hazánkban ekkor alapították meg a Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetségét (MEOSZ),⁵⁷⁰ és ekkor kezdtek hivatalosan is foglalkozni a súlyosan-halmozottan sérült, mozgásfogyatékos gyermekek oktatásának és nevelésének ügyével. A fővárosi és a III. kerületi Tanács szakemberei megbeszélést tartottak, amelyen jelen voltak a Művelődési Minisztérium, az Országos Pedagógiai Intézet, valamint a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola szakemberei. A szakmai egyeztetést követően megegyezés született arról, hogy az addig a Budapest III. kerületi Kisegítő Iskola kihelyezett tagozataként szervezett, a Ráby Mátyás utcai házban működő 30 fős, négy tanuló-csoportos, Halmozottan Sérült Gyerekek Iskoláját szervezetileg a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthonhoz csatolják. A szakemberek akkor úgy látták – olvasható a városházi okiratban – „hogy a gyermekek legmeghatározóbb sérültsége a mozgásfogyatékoság, és a szakszerű gyógypedagógiai gondozásuk csak így biztosítható a legmegfelelőbbben”. A javaslatot Farkasinszky Lajos tanácselnök-helyettes és dr. Mezei Gyula főosztályvezető 1981. június 26-án jegyezte és terjesztette a döntéshozó Végrehajtó Bizottság elé.⁵⁷¹ A III. kerületi Ráby Mátyás utcában 1970 és 1972 között alapított, halmozottan sérült gyermekeket fejlesztő iskolát 1981-ben, Alpár György igazgatásának idején, területileg külső tagozatként csatolták a Mozgásjavító Iskolához, és ettől kezdve a tagiskolájaként működött harmincegy éven keresztül.⁵⁷²

Csillagház Általános Iskola név alatt 2012-ben vált önálló igazgatású iskolává.

A fejezet összeállításakor az ismert publikációkon túl, elsősorban Esztergomi Annára, a téma szakértőjére támaszkodtam. Esztergomi Anna egész pedagógiai életpályáját (43 év) a halmozottan sérült gyermekek fejlesztésének szolgálatába állította, és a Ráby utcai tagozat vezetőjeként, a Mozgásjavító igazgatóhelyetteseként, tizenöt éven keresztül (1997–2012), a 2012/2013-as tanévben pedig megbízott igazgatóként irányította az iskolát. Esztergomi tanárnő igazgatóhelyettesi korszakában épült fel a Csillagház, és lett önálló igazgatású iskola belőle. (Forrás: Miska 1998b.)

⁵⁷⁰ Hegedüs 2009. 135–175.

⁵⁷¹ BFL XXIII 102 a 1 1981. július 15. A halmozottan sérültek iskolájának működtetése. Fővárosi irat. 308–309., 330.

⁵⁷² Uo. // Csávás 1972. // Dombainé 1993. // Lányiné 1999. // Dombainé 2003. // Nádas 2003a. 61.

⁵⁷³ Csak az 1993-as oktatási törvény törölte el a „képezhetetlenség” kategóriáját. (Forrás: *Művelődési Közlöny*, 37. évf. 21. sz. 1993-08-27. 1269. // *Művelődési Közlöny*, 37. évf. 25.sz. 1993-08-31. 1556. // Hutter 2017.)

Magyarországon a súlyosan mozgáskorlátozott és társuló rendellenességeket is mutató gyermekek fejlesztésének kezdeti lépései az 1970-es évek elejére tehetőek. A halmozottan fogyatékos gyermekek oktatását addig egyetlen oktatási intézmény sem vállalta, sőt oktathatóságukat hazánkban ekkor még megkérdőjelezték. A kezdeti lépéseket, az iskolaalapítást, egy súlyosan-halmozottan fogyatékos, mozgáskorlátozott, beszédképtelen kislány édesanyja kezdte el. Csávás Dezsőné (lánykori neve: Nagy Csilla, ma: Csilla Hohendorf) kezdeményezte az országban elsőként az addig képezhetetlennek⁵⁷³ tartott gyermekek iskolai rendszerű fejlesztését. Mivel azt tapasztalta, hogy nincs olyan intézmény, amely a halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekek iskolai fejlesztését vállalná, elhatározta, hogy maga fog létrehozni egy, a gyermeke számára megfelelő iskolát. Külföldi tanulmányutakat tett, hogy olyan módszereket tanuljon, amelyeket Magyarországon akkor még nem alkalmaztak. A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola segítséget és szakmai támogatást biztosított neki, ezen felül pedig saját külföldi tapasztalatai is segítettek abban, hogy saját otthonában elkezdhesse kislánya és néhány súlyosan halmozottan fogyatékos kisgyermek fejlesztését. A fejlesztés során összegyűlt tapasztalatokat használta fel, hogy kidolgozza a halmozottan fogyatékos gyermekek iskolai oktatásának, nevelésének alapját képező fejlesztő programot.

A halmozottan fogyatékos gyermekek első iskolája Csávás Dezsőné vezetésével 1973-ban jöhetett létre, Halmozottan Fogyatékosok Iskolája (HFI) név alatt a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola tudományos kísérleteként. A főiskola főigazgatója, Illyés Gyuláné 1970-ben tett javaslatot a Fővárosi Tanács VB. Művelődési Osztályának egy hároméves gyógypedagógiai kísérleti oktatás megszervezésére, a halmozottan fogyatékos gyermekek számára. Csávás Dezsőné 1972/1973-as tanévre kidolgozott programja kiterjedt a motoros funkciók fejlesztésére, az ismeretek bővítésére, az önállóság fejlesztésére, és az esetleges személyiségzavarok korrekciójára. A kísérleti iskola a gyermekek sokoldalú fejlesztése mellett lehetőséget teremtett egy komplex fejlesztő metodika kidolgozására is. Hosszas előkészületek, engedélyeztetési eljárás, épületkeresés és átalakítás után, 1973-ban nyolc gyermekkel kezdődött meg a kísérleti oktatás. Ettől kezdve minden évben egy tanulócsoporttal bővült az iskola. Az induláshoz szükséges anyagi feltételeket részben az Oktatási Minisztérium, részben a Fővárosi Tanács Művelődési Osztálya, részben a III. kerületi Tanács Mű-

velődési Osztálya, részben pedig a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola teremtette meg. A kísérleti oktatás összességében 8 évig (1981-ig) tartott, és lezárultával jelentés született. Ekkor mondták ki hazánkban először, hogy a súlyosan mozgássérült halmozottan fogyatékos, korábban képezhetetlennek mondott gyermekek eredményesen oktathatók, sérülésspecifikus fejlesztési feltételek között.

⁵⁷⁴ Hutter 2017.

A képezhetetlenségről és az iskoláztatás összefüggéseiről még ma is vitáznak, ugyanakkor a gyógypedagógiai szakma és Márkus Eszter dr. egyetemi docens az ELTE BGGYK Gyógypedagógiai Módszertani és Rehabilitációs Intézet oktatója állásfoglalása a következő:

A Mozgásjavító Iskolához történő csatolás (1981), az akkori közoktatási rendszerben működő kiegészítő iskolai tanterv képezte az iskolai fejlesztés alapját. A kísérleti oktatás másik országos jelentőségű eredménye, hogy Csávás Dezsőné és munkatársai szakmai tapasztalata alapján elkészült az első akadálymentesítéssel foglalkozó építészeti tanulmány-

„Amíg nem próbáltam meg hosszú éveken át kitartóan fejleszteni egy gyereket, addig nincs jogom azt mondani egy emberre, hogy őt nem lehet képezni. Képezhetetlen gyerek nincs, csak képzetlen pedagógus. Nyilvánvaló, hogy a súlyosan sérült gyerekek sosem fognak padban ülni ábécét biflázni, de más képességeiket ki lehet bontakoztatni a megfelelő módszertannal... Egy súlyosan-halmozottan sérült gyermek napi 24 órás szolgálatot igényel, ez kőkemény munka a szülőknek. Így a következő nagy célkitűzésünk az lesz, hogy ne csak a fejlesztő iskola legyen kötelező ezeknek a gyerekeknek, hanem az óvoda is. Ez nemcsak a közösségi nevelés miatt lenne fontos, hanem azért is, hogy a szülő megtanulja elengedni a gyereket, illetve újra munkába állhasson.”⁵⁷⁴

terv. Polinszky Tibor építész-mérnök – hazánkban először – olyan funkcióttervet készített, amely akadálymentes életterek kiépítésének építészeti feltételeivel foglalkozott. A funkciótterv a halmozottan fogyatékos gyerekek számára építhető akadálymentes épületegyüttes részletes tervét tartalmazta. Alpár György igazgató a tagozat vezetőjének Látrányi Gábornét nevezte ki (1981). Ettől kezdve a tagozat mindenkori vezetője a Mozgásjavító Iskola igazgatóhelyettesi beosztásával együtt vezette a Ráby utcai tagozatot is.

A csillaghegyi intézmény (akkori teljes nevén Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon, Kiegészítő és Foglalkoztató Tagozat) növendékei és a Volán Taxi gépkocsivezetői régi jó barátságba kerültek – írta egy

A H.S.I. további működtetését a Művelődési Minisztérium, az Országos Pedagógiai Intézet, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, a III. kerületi Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya, az érintett intézmény, a Művelődésügyi Főosztály és a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon képviselőiből szervezett bizottság vizsgálta meg.

A bizottság javasolta, hogy a H.S.I. szervezetileg a Művelődésügyi Főosztályhoz tartozó Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthonhoz /Budapest, XIV. Mexikói ut 60./ tartozzék, tekintettel arra, hogy a sérülések közül a mozgásfogyatékosság a legmeghatározóbb, s a szakszerű gyógypedagógiai gondoskodás így biztosítható a legmegfelelőbbben.

Javaslat a HSI
Mozgásjavítóhoz
csatolásáról

akkori napilap. Évek óta utaztak együtt reggelente a főváros legkülönbözőbb pontjairól a csillaghegyi Ráby Mátyás utcába – este pedig haza. Összesen öt gépjármű látta el ezt a feladatot. Alpár György, a Mozgásjavító igazgatója rövid köszönő beszédében erről így szólt: „Sokszor már azon gondolkodom, kinek a munkatársai ezek a pilóta bácsik? A Volán taxié vagy a miénk?” A gyerekek taxival történő háztól házig szállítása 1997 karácsonyáig tartott. Ekkor Budapest Főváros Önkormányzata – egy nyertes országos pályázat terhére – öt új, akadálymentesített Peugeot mikrobust bocsátott a Mozgásjavító Iskola rendelkezésére a halmozottan fogyatékos gyermekek iskolába történő napi szállítására.⁵⁷⁵

Az épület, amelyben a tagozat 1973 és 1997 között működött, az 1930-as években kaszinó volt. Mindössze négy tanteremből és egy tanári szobából, melyhez egy tálaló- és egy mosogatóhelyiség tartozott, valamint egy fürdőszobából és három WC-ből állt. A tanulócsoportok számának növekedését a szűkös lehetőségek akadályozták. Az oktatás összevont osztályokban és nagyon rossz közegészségügyi viszonyok között folyt – vizesedtek és penészedtek a falak, életveszélyes körülmények között működött a lift, amit a ház külső falához még 1975-ben építettek. Ezek együttese tette szükségessé egy új épített környe-

⁵⁷⁵ Öt speciálisan kialakított mikrobust kapott. *Magyar Nemzet*, 1997. december 18. 14. // Miska 1998a.

zet kialakításának kérdését. Újabb tíz évnek kellett azonban eltelnie, mire a tervek megvalósulhattak.⁵⁷⁶

Az új épület terveit a Budapesti Városépítési Tervező Vállalat (BU-VÁTI) vezetőtervezője, Kszell Mária és munkatársai (Balla Júlia, Nemcsics Imre, Sági József és Suri Ilona) készítették. Az építkezés 1997 tavaszán kezdődött, és az 1998/1999-es tanévben már az új épületben indult a tanítás. Az ünnepélyes házavatóra 1998. szeptember 16-án került sor, amin részt vett Budapest főpolgármestere, Demszky Gábor, a főpolgármester-helyettes Schiffer János, valamint a tervezők, a kivitelezők, az Oktatási Minisztérium, Budapest Főváros Önkormányzata és a gyógypedagógiai szakma jeles képviselői, akik jelenlétükkel is hangsúlyozták az új ház megépülésének jelentőségét. A régi Ráby utcai telken 350 millió forintos fővárosi beruházással felépült Magyarország

**A Csillagház.
Az új iskolaépület
a belső kert felől**

⁵⁷⁶ Dombainé 2003a.

első, a halmozottan fogyatékos gyermekek szakszerű, speciális ellátására akkor – és talán még ma is – minden tekintetben alkalmas, korszerű intézménye.⁵⁷⁷

Az új, akadálymentes épített környezet, a növekvő diáklétszám, a tanulócsoportok számának növekedése, a sérülésspecifikus ellátás technikai feltételeinek megfelelés, a pedagógusok és a személyzet magas színvonalú munkája, az országos hatású szakmai vélemények, az arcu-
latváltás és a névválasztás együttesen teremtette meg a feltételét annak, hogy a negyven éven át tartó tagiskolai (provinciális) státusz 2012-ben megszűnjön.

Az iskola új neve a tervezés és kivitelezés időszakában az iskolában dolgozó munkatársaktól származik. Az intézmény Budapest III. kerületének Csillaghegy körzetében található, ezért a neve Csillagház lett. Az alapító (Csávás Dezsőné) keresztnéve Csilla, így az iskola nevében az ő neve is szerepel, így is kifejezve a tiszteletet az alapító előtt. (Forrás: Esztergomi Anna, 2020. június 16.)

A Mozgásjavító Iskoláról való leválás után mint önálló igazgatású intézmény mind a mai napig a halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekek fejlesztését szolgálja. A Csillagházat úgy építették meg, hogy minden ott tanuló halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermeket segítse a folyamatos ismeretszerzésben, szolgálja a gyógy-pedagógiai fejlesztés folyamatát, és a pedagógiai „tanösvény-tanpálya” szerepét lássa el.⁵⁷⁸ Az új iskola megszületése, tervezése és a kivitelezés irányítása a Wechseltmann-házban hozott szakmai döntésekhez kapcsolható. Építészeti, sérülésspecifikus és akadálymentesítési tapasztalait alapját képezték a Mozgásjavító nagy beruházásának.

⁵⁷⁷ BFL XXIII 102 a 1
1981. július 15. A halmo-
zottan sérültek iskolájá-
nak működtetése. Fővá-
rosi okirat 308–309. //
Dombainé 2003b. //
Nádas 2003a. 61. //
Dobozy 1985. // Nádas
1998. // Nádas 2014.
22–31.
⁵⁷⁸ Nádas 2003c. 63–66.
// Nádas 2014. 28–33.

Vezetők:

Csávás Dezsőné 1973–1981

Látrányi Gáborné 1981–1992

Péró Sára 1992–1996

Esztergomi (Dombainé) Anna 1996–2013

Horváthné Illés Barbara 2013–

I.10.6. A Wechselsmann-ház a szomatopedagógus-képzés bölcsője

Az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karon ma is működő szomatopedagógiai egyetemi BA-szakirányú képzés is a Wechselsmann-házban (Mexikói út 60.) az épertelmű mozgássérült és a halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekek iskolai oktatásának fejlesztéséért folytatott gyógypedagógiai munkához köthető. Ahogyan Benczúr Miklósné fogalmazott: „A Mozgásjavító a szomatopedagógus-képzés egyik bölcsője volt.”⁵⁷⁹ Csávás Dezsőné új kezdeményezésére a Mozgásjavítóban gyarapodó szakmai tapasztalatok, elméleti és gyakorlati ismeretek vezettek a főiskolán a szomatopedagógia-képzés elindításához. A szakmai munka szerencsés pillanatban találkozott a főiskolán folyó munkával, és ezek együttese teremtette meg egy új felsőoktatási képzés lehetőségét. Dr. Illyés Gyuláné és Lányiné dr. Engelmayer Ágnes szakmai támogatásával elkezdődött az a főiskolai tudományos kísérlet, amelyet a halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekek el látása érdekében indítottak.

Ebben az időben László (Ruth) Emma és Benczúr Miklósné megbeszélést folytatott dr. Göllész Viktorral, a főiskola akkori főigazgatójával annak érdekében, hogy a mozgásfogyatékos gyermekek nevelésével, oktatásával foglalkozó szakemberek képzésének ügyét támogathassák. Abban az évben alakították meg a Magyar Gyógypedagógusok Egyesületét (MAGYE), amelynek szervezeti keretei között 1972-ben a Látásfogyatékoság-ügyi Szakosztályon belül alakult meg a mozgásfogyatékoság-ügyi csoport. A csoport vezetője Zsótér Pál, tagjai dr. Benczúr Miklósné, Csávás Dezsőné és László (Ruth) Emma voltak.⁵⁸⁰ A szomatopedagógia főiskolai képzését 1975-ben a Főiskolai Tanács, majd az Oktatási Minisztérium Tudományegyetemi és Tanárképző Főiskolai Főosztálya tárgyalta, és az OM. 35. 191/76. VIII. sz. rendeletében hagyta jóvá a tervet.

A gyógypedagógia új szakirányának, a szomatopedagógus képzés beindításának minisztériumi engedélye világosan elhatárolódik a Mozgássérültek Nevelőképző és Nevelőintézetének (Pető Intézet) konduktívpedagógus-képzésétől.⁵⁸¹ Az 1976/1977. tavaszi szemeszter kísérleti jelleggel levelező tagozaton indult. A képzéshez tartozó gyakorlat (mozgásnevelési és tanítási gyakorlat) tantárgy-pedagógiai keretben zajlott a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthonban, valamint a Mozgás-

⁵⁷⁹ Az e tanulmányhoz szorosan tartozó rövid összeállítás elsősorban dr. Benczúr Miklósné szakmai tapasztalatára, szakértelmére, valamint megjelent publikációira és előadásaira épült. Benczúrné 2003a. 117–127.

⁵⁸⁰ Benczúrné 2003b.

⁵⁸¹ Gordosné 2000. 189.

javító Halmozottan Sérültek Iskolájában. Gordosné dr. Szabó Anna főiskolai főigazgató 1981-es felterjesztésére alapján az 1983/1984. tanévben a nappali tagozatos képzés is elindult.

1987-ben megalakult az önálló szomatopedagógia tanszék, amely jelenleg az ELTE BGGYK Gyógypedagógiai Módszertani és Rehabilitációs Intézete szakcsoportjaként működik. A kezdeti és a jelenlegi képzés oktatói (belső és külső óraadók) részben a főiskolai szakemberekből, részben a Mozgásjavítóban és a Csillagházban dolgozók közül kerültek ki:

Dr. Benczúr Miklósné, dr. Bernolák Béláné, Csávás Dezsőné, dr. Csepreghy Györgyné, Cserti-Szauer Csilla, Csurgó Kriszti, Dombainé Esztergomi Anna, Fótiné Hoffmann Éva, Galambos Katalin, Kőpatakiné Mészáros Mária, dr. Lénárt Zoltán, Luthár Barbara, Markó Mónika, dr. Márkus Eszter, Nádas Pál, Péntek-Dózsa Melinda, Sebők Zsuzsa, Takács Orsolya, Tasnádi Ágnes, Tóth Adrienn Anita – a pedagógusok sok éven keresztül vettek részt a mozgáskorlátozott gyermekek iskolai oktatásában, mozgásfejlesztésében, kollégiumi gondozásában, egészségügyi ellátásában, valamint a módszertani és az integrációs ismeretek és a sportélet fejlesztésében.⁵⁸²

I.10.7. A négyszintes épület „Achilles-sarka” a lift

A Wechselmann-ház toldaléképületeként készülő hidroterápiai (tanuszodai) beruházás kivitelezése éppen állt. Az épületben meglévő egyetlen kis befogadóképességű lift kapacitása nem volt elegendő: nem tudta ellátni az egyre súlyosabban sérült diákok házon belüli önálló közlekedését. A Mexikói úti Wechselmann-háznak az első hivatalos kezdeményezéstől számítva közel tíz esztendőre volt szükség ahhoz, hogy új és nagyobb szállítókapa-
citással rendelkező liftet kapjon.

A mozgásnevelési, gépírási és politechnikai foglalkozásoknak ekkor már külön szaktanterme volt, így a diákoknak az órarendi beosztás alapján kellett az iskola épületében naponta többször vándorútra kelni. „Az öreg masina megérett a felújításra, csak az isten tartja azt elnyűtt vaskötelein” – mondta a karbantartó kisiparos.⁵⁸³ Amikor a reggeli vagy esti órákban nem működött, az épületen belüli közlekedéshez a felnőttek (fizikai) segítségére volt szükség. Az internátusi (kollégiumi) hálótermek és a betegszoba a négyszintes épület két legfelső emeletén

⁵⁸² *Művelődési Közlöny*, 1985. 6. sz. 334. // *Művelődési Közlöny*, 1985. 7. sz. 368. sz. // Benczúrné-Márkus 1989. 259. // Benczúrné 1994. // Gordosné 2000. 189. // Benczúrné 2003a. // Benczúrné 2003b.

⁵⁸³ Franka 1983a.

A lépcsőház 1984-ben
liftet kapott

(harmadik, negyedik szint) volt, míg a konyha és a hozzá tartozó étterem az „új szárny” első emeletén (második szint). Így reggel, délben és este a lifthasználók csak egyetlen nagyon szűk közlekedési útvonalon juthattak el az étkezőbe. Alpár György vezetői időszakában erre az amúgy is szűk folyosóra telepítették a gazdasági irodát, így a két épületet összekötő átjáró folyosó még szűkebb lett. Az iskolai osztálytermek és a nagy tornaterem az épület legalsó szintjén (alagsor) voltak. A tanítási foglalkozásokat és a tanóráközi szüneteket egy időpontban, míg az ebédeltetést több turnusban szervezték. „A pedagógusok között mindennapos betegség a lumbágó. [...] Megmondtam ugyan a kollégáknak, hogy mindig ketten emelgessék a gyerekeket – nyilatkozta az igazgató – de maga mit tenne, ha az orra előtt elesne egy gyerek? Egyedül segítene, ezt teszik ők is.”⁵⁸⁴

A főváros 1981-ben kerített másfél millió forintot a lift építésére, de ahogyan a hidroterápiás beruházás, a lift beépítése is elhúzódott. A lift már másfél éve elkészült, és egy raktárban azt várta, hogy a hatóságok közötti vitában döntés szülessen. A vita arról szólt, hogy a műemlék épület külső falára vagy a központi nagy lépcsőház belső terében helyezték-e el az új felvonót. A probléma eljutott a sajtónyilvánosság elé, ahol az újságírók az alábbi kérdést feszegették: „A mozgássérült gyerekek életkörülményei elsődlegesek az épület műemlék jellegével szem-

⁵⁸⁴ Tibor 1981. 21.

⁵⁸⁵ Franka 1983a.

⁵⁸⁶ Mozcásjavító történeti archívum.

⁵⁸⁷ Franka 1983a. // BFL XXIII 101 a 1 1984. május 29. 169. // BFL XXIII 101 a 1 1985. május 24. 154. // Derera 2014. 7.

⁵⁸⁸ Fővárosi Közgyűlés, 1998. Lift felújítás 66/1998. (XII. 31.), 55/1999. (X. 28.), 24/2000. (V. 22.) sz. önkormányzati rendelet.

⁵⁸⁹ Bor 2004.

⁵⁹⁰ Fontosabb tervek. *Műemlékvédelem*, 2005. 3. sz. 175–183. // Nádas 2014. 37–55.

ben?” Terítéken volt továbbá az a kérdés, hogy: „Vajon ez a liftcsata már-már mellőzve 150 sérült gyermeket és 13 gondozót, nem fajult-e presztízsharccá?”⁵⁸⁵

A Magyar Televízió Híradója is foglalkozott a lehetetlen liftvitával. A TV-riportot dr. Derera Mihály készítette, aki 1993 és 2012 között a Mozcásjavító Iskola tantestülete által alapított Zsótér Pál Alapítvány első elnöke is volt: „Kamera fel, kérdezzük meg a műemléki főembert. Ön szerint mi a fontosabb, a műemléki épület kopár lépcsőházának látványa, vagy az, hogy a mozgássérült gyerekeket sokszor ölben viszik egyik emeletről a másikra?” – kérdezte Derera Mihály dr. Czétényi Piroskát, a Budapesti Műemlékfelügyelőség vezetőjét. „A gyerekek” – válaszolta Czétényi elhaló hangon. A TV-híradó riportjának leadása után napokon belül megvolt az építési engedély. 1983. november 17-i keltezéssel Alpár György igazgató levelet írt a *Magyar Hírlap* szerkesztőségének, melyben jelezte és egyben megköszönte, hogy a sajtó felgyorsította a hivatali bürokrácia ügymenetét. „Örömmel értesítjük, hogy tervezett felvonó építése – az intézet lépcsőházában – a tegnapi nappal megkezdődött.”⁵⁸⁶ A lift végül összesen 2,7 millió forintba került.⁵⁸⁷

A lift működőképességének biztosítása az intézmény belső életének Achilles-sarka. A liftek folyamatos karbantartásáról és több alkalommal a rekonstrukciójáról, korszerűsítéséről folyamatosan gondoskodtak.⁵⁸⁸ Az azóta többször is felújított lift a mai napig segítséget nyújt a diákoknak a házban belüli önálló közlekedésben.

A Mozcásjavító nagy rekonstrukciójának tervezésekor (2004–2007) Bor Ferenc művészettörténész tanulmányában részletesen foglalkozott a Lajta Béla által tervezett épület műemléki felújításával: „Szerencsés lenne a jelenlegi lift helyett újabb, szellősebb építése.”⁵⁸⁹ A kis lift mellett a nagy lift átalakítása ismét felmerül. Csillag Katalin és Gunthner Zsolt építészmérnökök, akik a városháza által kiírt tervpályázat (2004) nyertesei voltak, a Lajta Béla által tervezett épület teljes rekonstrukciójának tanulmánytervét Bor Ferenc művészettörténész javaslatának figyelembevételével készítették el. A műemléki és építészettörténeti szempontból is fontos épület belső nagy lépcsőházában, a már meglévő korszerűtlen és stílusában nem odaillő lift helyett a teljes lépcsőház szépségét láthatóvá tevő, korszerű, biztonsági feladatot is ellátó látványliftet terveztek. Mivel a Wechselsmann-ház rekonstrukciója 2009-ben és 2010-ben a világgazdasági válság miatti anyagi helyzet okán félbemaradt, így a látványlift sem épülhetett meg.⁵⁹⁰

I.10.8 A nemzetközi kapcsolatok alakulása

Sonnenzugtól
a TÁMOP-ig

Az 1990-es politikai és gazdasági rendszerváltás a politikai és a közoktatáspolitikai élet teljes átalakulásának kezdetét jelentette. A hazánkban állomásozó idegen katonai jelenlét megszűnése, az egyesülési jog gyakorlásának szabad lehetősége, a közigazgatásban bekövetkezett változások, az országhatárok megnyitása, majd hazánk csatlakozása az Európai Unióhoz (2004) jelentős, új lehetőséget teremtett a Mozgásjavító hazai és nemzetközi kapcsolatainak szempontjából is. A rendszerváltást megelőző enyhülési folyamat az intézményben már a nyolcvanas évek végén is érezhető volt. Az első (a kelet–nyugat közötti) határokon átívelő program, amelyben a diákok és kísérőik vettek részt, a Sonnenzug (Napfényvonat) nemzetközi program volt (1975–1994).⁵⁹¹ Az 1970-es és 1980-as években még nem volt ugyan egyszerű, de már lehetséges volt Nyugat-Európába utazni. A mai Európán belüli szabad mozgás még ismeretlen volt. Ezt a zártságot törte meg a Sonnenzug, „amely vonat nem ismert határokat”.

A **Napvonat** egy, a népeket összekötő vonat. 1962-ben a Fiatal Osztrákok mozgalma keltette életre. A kor történelmi körülményei között nagyon jelentős kezdeményezés volt, hiszen „nem ismert határokat”. A rendszerváltás előtti keleti blokk területéről érkezők számára útlevél és vízum nélkül közlekedett. Az új politikai és földrajzi helyzet a közép-európai országokban új stratégiákat és szervezési formákat követelt meg. A Sonnenzug-segítők

⁵⁹¹ Kékesiné 2003.

eszmecseréjének szükségessége vezetett egy nemzetközi szimpózium létrehozásához. A Sonnenzug-országok: Egyiptom, NSZK, NDK, Ausztria, Anglia, Izrael, Luxemburg, Svájc, Hollandia, Szlovákia, Szlovénia, Csehország, Magyarország, Bulgária, Olaszország, Indonézia. A vonat lehetőséget adott minden évben 360 rászoruló és sérült embernek, hogy négynapi utazással megismerhesse Ausztria és a szomszédos országai legszebb részeit. A vendégek társadalmi munkában tevékenykedő segítőket és orvosi ellátást kaphattak. Az orvosi háttérrel mindig a fogadó ország egészségügyi szakemberei biztosították. (Forrás: Kékesiné 2003. // *Vas Népe*, 1976. 21. évf./130. sz. 8. // *Neue Zeitung*, 1980. július 5. // j. gy. 1984. // *Magyar Hírlap Képes Melléklete*, 1985. május 18. 19. // Pakarek 1995.)

Az országok határai között ezen a vonaton nem volt határellenőrzés és vámvizsgálat sem. Több évtizedes működése alatt sok ezer sérült személy utazhatott a vonaton, ami elsősorban ausztriai tartományokon keresztül haladt, és alkalmanként más-más európai országot is érintett. Magyar diákok először 1975-ben utazhattak a Sonnenzugon. Hazánkat a Mozgásjavító diákjai képviselték – az akkor már 12 éve működő (1963) Mozgássérültek Nevelőképző és Nevelőintézet (Pető-intézet) diákjainak részvételét az utolsó pillanatban visszamondták.⁵⁹² A mozgalom háttérében mindig ott álltak az állami és az egyházi vezetők. Voltak, akik erkölcsi támogatást nyújtottak, voltak, akik biztosították a diplomáciai együttműködést – és voltak, aki a program pénzügyi fedezetéről gondoskodtak.

Csizmadia Istvánné (Márti néni) visszaemlékezéséből tudjuk – aki az első magyar csoportot vitte –, hogy 1975-ben érkezett az első felhívás az iskolába azzal kapcsolatban, hogy az intézet néhány tanulója vegyen részt az Ausztriába szervezett körutazáson. Öt kislányból állt az első magyar csoport. A vonat Bécsből indult, és oda érkezett vissza. Ez akkoriban, az iskola diákja számára kivételezett csodának számított. A visszaemlékezésekből és sajtóhírekből tudható, hogy az iskola diákjai és felnőtt kísérőik tíz alkalommal (1975-ben, 1978-ban, 1979-ben, 1982-től 1986-ig minden évben, továbbá 1989-ben és 1994-ben) részt vehettek a Sonnenzug-körutazáson.⁵⁹³ A magyar sajtó csak akkor foglalkozott a különleges vonat különleges utasaival, amikor annak útvonala

⁵⁹² Mozgássérültek Nevelőképző és Nevelőintézetének létesítése. A Magyar Forradalmi Munkás-Párt Kormány 36/1963.(XII. 21.) sz. rendelete. Magyar Közlöny, 1963. december 21. 682.
⁵⁹³ Kékesiné 2003. // H. I. 1982. // *Magyar Nemzet*, 1984. május 30. 8. // *Népszabadság*, 1984. május 30. 8. // *Magyar Hírlap*, 1985. május 15. 8. // *Népszava*, 1985. május 15. 8. // *Népszabadság*, 1989. május 25. 10.

Magyarországon is áthaladt (1980-ban, 1982-ben és 1984-ben).⁵⁹⁴

A nemzetközi szintén jelentős előrelépést és hosszú távú iskolák közötti kapcsolatot eredményezett, hogy 1992-től a Mozgásjavító csatlakozott a *Játék határok nélkül* című televíziós vetélkedő mozgás-sérült gyerekekre adaptált játékához (Pilsen-Zbuch), amely később az Euro Integrációs Hét program-má fejlődött.

Az iskola 8–10 fős csapata a játékok mindegyikén részt vett, három alkalommal pedig (1995-ben, 2003-ban és 2018-ban) a program házigazdája volt. Emellett a flamand kormány (1993–1995) a volt szocialista országok (Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország) speciális intézményei számára szakmai együttműködésük megerősítése érdekében EUOKANS néven fejlesztési programot hirdetett. Hazánkat a Mozgásjavító diákjai és tanárai képviselték. A projekt fő célja az volt, hogy az akkor Nyugat-Európában alkalmazott sérülésspecifikus pedagógiai eljárásokat és technológiákat az Európa Unión kívüli országok számára bemutassák. A program keretében megismertették a fogyatékos személyek emberi jogainak nyugat-európai gyakorlatát és az azzal kapcsolatos törvényeket. Bemutatták az Európai Unió fogyatékos személyek és szervezeteik számára kialakított pályázati rendszerét. Az egyházi és közoktatási intézmények esélyegyenlőségi gyakorlatában és jogi ismereteiben mélyedhettek el a résztvevők, valamint az önálló élet és az önrendelkezés ügye Nyugat-Európában már alkalmazott gyakorlatában is. Az EUROKANS nem más volt, mint a volt szocialista országok (köztük hazánk) az Európai Unióhoz való csatlakozását megelőlegező, intézményszintű előkészítő programja. A Mozgásjavítónak a nemzetközi programokban

Sonnenzug tájékoztató füzet borítója (1980)

⁵⁹⁴ H. I. 1982. 146. // *Magyar Nemzet*, 1984. május 30. 8. // *Népszabadság*, 1984. május 30. 8. // *Magyar Hírlap*, 1985. május 15. 8. // *Népszava*, 1985. május 15. 8. // *Népszabadság*, 1989. május 25. 10.

⁵⁹⁵ Révész 2008.

részt vevő intézmények közül a wettereni (Belgium, Sint-Lodewijk) és a regensburgi (Németország, Pater-Rupert-Mayer-Zentrum) iskolák vezetőivel és diákjaival alakult ki szorosabb kapcsolata és hosszabb ideig tartó együttműködése. A belgiumi wettereni iskola pedagógusaival a Comenius 2 és 3 programokban vettek közösen részt, míg a regensburgi iskolával 2011-ben kötött testvériskolai szerződés alapján csere-programokat szerveztek és szerveznek még ma is.

Hazánkban az Európai Unióhoz való csatlakozást megelőzően és azt követően is egyre több szakmai és pályázati lehetőség kínálkozott az iskola számára. A minél sikeresebb és eredményesebb hazai és nemzetközi pályázatok és az együttműködések kialakítása érdekében az iskola 2004-ben főállású munkatársat alkalmazott (Révész Rita gyógy-pedagógust). Az intézmény 2012-ben már a harmadik Comenius-programot zárta.

A **Comenius program** az Európai Unió oktatási projektje. Nevét Johannes Amos Comeniusról (Jan Amos Komensky; 1592–1670) cseh-morva filozófus, pedagógus és teológusról kapta, a modern oktatás atyjáról. A projekt a közoktatást foglalja magában, része az Európai Unió Erasmus+ 2014–2020 közt futó programjának. Célja „segíteni a fiatalokat és az oktatási dolgozókat az európai kultúrák, nyelvek és értékek jobb megértésében”. (Forrás: Sadler é. n.)

Az első hároméves program hat nemzet hasonló speciális iskoláinak részvételével a „Művészetek szavak nélkül” címet viselte, és a művészeteken keresztül a kapcsolatteremtést szorgalmazta. A második program szintén három éven keresztül öt ország bevonásával zajlott, és az inklúzió sajátos, sérülésspecifikus megközelítésével foglalkozott. A hivatalos nemzetközi együttműködés során újabb speciális holland és észak-ír iskolákkal alakítottak ki szorosabb partneri kapcsolatot. A harmadik program két évig tartott és a partnerség problémáját járta körbe a szülő, a szakember, valamint a diákok közötti együttműködés témakörében.⁵⁹⁵ A nemzetközi kapcsolatok egyik jelentős sikere volt, hogy a Belfastban működő Fleming Fulton School észak-ír speciális iskola a Comenius program keretein kívül biztosított lehetőséget a Mozgásjavítóban akkor induló középiskola tanulói közül néhányának az angol nyelv gyakorlására

I.11. A politikai és gazdasági rendszerváltást megelőző, és azt követő évek változásai

Az első tankönyv

A nyolcvanas évek végén születő demokrácia, a politikai és gazdasági rendszerváltás előszeleként az ország közoktatási intézményeiben, így a Mozdásjavítóban is jelentős változásokat hozott. A Fővárosi Tanács a Mozdásjavító igazgatói állásának betöltésére 1987-ben pályázatot írt ki – amelyre korábban nem volt példa. Alpár György, az intézmény akkori igazgatója és Nádas Pál nyújtottak be a pályázatot.⁵⁹⁶ A tantestület titkos szavazás útján ekkor először nyilváníthatta ki a véleményét a vezetői pályázatokról és a pályázók személyéről. A tantestületi szavazást követően az intézmény fenntartója, a Fővárosi Tanács, hozott döntést. Akik ismerik az akkori politikai és társadalmi viszonyokat, megerősíthetik, hogy a Fővárosi Tanács döntése mindenki számára meglepő volt, hiszen

⁵⁹⁶ Az érintettség miatt a szerző, külső szemmel nézve, harmadik személyben fogalmazott. (A szerk.)

ekkor még csak a politikai és gazdasági rendszerváltás előtt volt az ország, és Alpár Györggyel ellentétben Nádas Pál nem volt tagja a Magyar Szocialista Munkáspártnak, amely 1956 és 1989 között a Magyar Népköztársaság kormányzó marxista-leninista pártja volt. Nádas ezt követően további négy alkalommal nyújtott be pályázatot, és kapott huszonöt éven keresztül megbízást az intézmény vezetésére. A tantestület támogató véleményezésével egészen öregségi nyugdíjazásáig (2012) láthatta el a Mozgásjavító Iskola igazgatói feladatait.

A politikai változások eredményeként fokozatosan megszűntek a kötelező tantestületi részvétellel működő ideológiai pártértekezletek, valamint az intézményen belül működő KISZ-, Úttörő- és MSZMP-alapszervezetek. Az intézmény nyitottá vált, és teret kapott a társadalommal való minél teljesebb integráció lehetőségének megteremtésére.⁵⁹⁷

A Mozgásjavító belső életében nagy fordulatot jelentett a Caritas Collectio Mozgássérültek Lelkipásztori Szociális Segítés elnevezésű csoporttal való együttműködés. A fogyatékkal élő és nem fogyatékos gyülekezeti tagok egymást elfogadó és támogató közösségének vezetője Hajnal György plébános, protonotárius kanonok, mesterkanonok irányította. Még nem történt meg a politikai és gazdasági rendszerváltás, amikor 1988-ban Hajnal György személyesen kereste fel a Mozgásjavító vezetőjét, majd a következő tanévben, a szülői igények felmérése alapján ismét bevezették a katolikus és református hitoktatást a Wechselmann-házban. A hitoktatókról az egyházi közösségek gondoskodtak – az intézmény az osztálytermeket és a szervezői munkát biztosította. A Caritas Collectio közösség az elsők között kezdett párbeszédet a hazai mozgássérültek mozgalmával, a Mozgássérültek Budapesti Egyesülete (MBE) és a Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége (MEOSZ) közt.⁵⁹⁸

Az orvos-egészségügyi ellátás gyermekorvosi és ápolói szakszemélyzetéről egészen 1960-tól változatlanul intézményesített formában a főváros gondoskodott a Heim-Pál Gyermekkorház Egészségügyi Szolgálatának révén. A korábban kialakított szakorvosi ellátás továbbra is megmaradt. Dr. Antal József főorvos kezdeményezésére az 1990-es évek elején a volt Nyomorék Gyermek Országos Otthonában működő kórházban ismét életre hívták a gyermekortopédiai részleget. A gyermekortopédiai osztály megalakításával a két szomszédos épület között újra intézményes együttműködés kezdődött, és megteremtődött a Mozgásjavítóban tanuló gyerekek ortopédiai ellátásának kórházi háttere is.

⁵⁹⁷ Nádas 2003c. 63–74.

⁵⁹⁸ Simándi 1984. // Gadó 1990.

Antal főorvos közvetlen munkatársai is bekapcsolódtak az ellátásba. A gyermekek betegség melletti pedagógiai fejlesztését a Mozgásjavító gyógypedagógusa, Romhányi Ágnes látta el. A kórházi gyermekosztály csak négy évig működött. Antal nyugdíjazását követően a gyermekosztályt bezárták, így a kórházi pedagógiai program megszűnt.⁵⁹⁹ A főorvos úr az iskola diákjainak teljes ortopéd orvosi ellátásának folytonosságáról úgy gondoskodott, hogy az akkor már a kórházban dolgozó fiatal ortopédeket kérte fel a Mozgásjavító teljes diákságának ellátására. Az ortopédiai gondozási munkához az első perctől kezdve elengedhetetlen volt az orvos melletti segítő személyzet. Kezdetben Bartos Judit (Benczúrné), majd Hartyáni Júlia (Majsainé) végezte ezt a munkát. Németh Erzsébet (Pötyi) huszonnyolc éven keresztül volt a mindenkori ortopéd orvos (dr. Sebestyén Albert, dr. Adonyi Ágnes, dr. Kessler Rozival Andra és dr. Pantó Tamás) segítője. Dr. Pantó Tamás 2023-ban a Németh Erzsébetről szóló laudációjában így fogalmazott:

„Az Iskolában folyó ortopéd munka mindig is team-munka volt. Úgy gondolnánk, hogy ennek a legfontosabb eleme maga az orvos. Valójában azonban az orvos csak szükségszerű eleme a rendszernek. Ebben a munkában a legfontosabb láncszem az, aki megbízható, precíz közeget és adminisztratív háttérrel tud biztosítani, amelyben biztonsággal, nyugalommal lehetett dolgozni. Pontosan ismerni kell a különböző segédeszközök felírhatóságát, méretezését, előnyeiket-hátrányaikat. Ismerni kell a családok és gyermekek igényeit, panaszait, gondjait. Végtelen gondoskodással és szeretettel foglalkozott a gyermekekkel, sokszor saját szabadidejét is feláldozó módon. Közös munkánk során sokat köszönhattünk alaposságának és komoly diplomáciai érzékének is, amikor a szükség úgy hozta. Az elmúlt több mint két évtizedben nekünk megadatott, hogy ezt *Pötyi* csendesen, szorgalmasan, hétről hétre gondosan előkészítve biztosította.”⁶⁰⁰

Az ortopéd orvosi ellátáson túl az intézményen kívülről, kórházi háttérrel rendelkező, praktizáló szemész, fogász, bőrgyógyász, neurológus szakorvosok látták el a gyermekeket. Új elemként külső, majd belső pszichológiai szakellátással és a logopédiai gondozás szakembereinek létszámnövelésével bővült a speciális gondoskodás. Az intézményben tanuló diákok egyre súlyosbodó diagnózisai és az új egészségügyi problémák megjelenése fokozottabban szakszerű ellátást követelt. Szervezeti változtatásra volt szükség, amelyet a Városháza is támogatott. A Magyar Református Egyház Bethesda Gyermekkórháza (2001-től,

⁵⁹⁹ Féderer 1991. // Nádas 2003b. 61–62.

⁶⁰⁰ Elhangzott a Mozgásjavító Iskola 2022/2023. évi tanévzáró ünnepélyén.

⁶⁰¹ Nádas 2014. 212–219.

dr. Dizseri Tamás, majd az őt követő dr. Velkey György főigazgatók vezetése alatt) vállalta, hogy a teljes kórházi háttérrel a Mozgásjavító diákjainak teljes orvosi ellátását biztosítják. A két intézmény közötti közelség, a Bethesda Kórház feladatellátásra kész nyitottsága, az orvosszakmai ellátás magas szintje teremtett új intézményes rendszerű orvosi háttérrel elsősorban a diákotthonban (kollégiumban) lakó tanulók mindennapi biztonsága érdekében.

A kórház (Mexikói út 63.) gyermekosztályának betegei 1992-ben (fent)

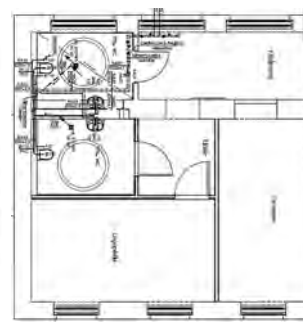
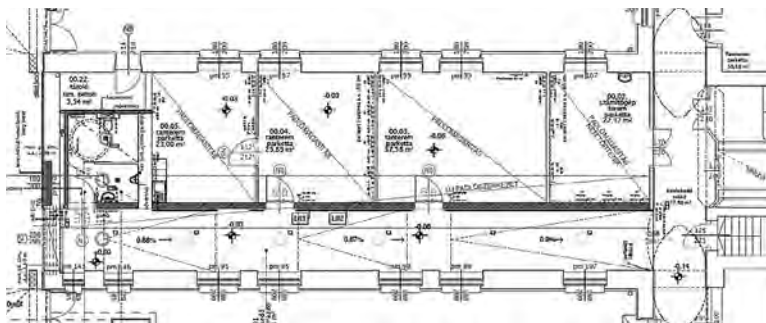
A felújított betegszoba, 1994 (lent)

Az intézményben működő egészségügyi részleget 2009-et követően átszervezték. A lázas, fertőző vagy krónikus beteg gyermekeket az új épületben (C épület) kialakított egészségügyi részlegen látták el, míg az egészséges diákok vizsgálatának helyszíne változatlanul a Wechselmann-ház legfelső szintjén, a régi betegszobában maradt.

A Mozgásjavító nagy rekonstrukciója során megépített új egészségügyi részleget a Bethesda kórház főigazgatójának javaslatára a kórház krónikus osztályaként az iskolával közösen tervezték működtetni. A krónikus betegek egészségügyi részlegének kialakítására készült terv, de az igazgatóváltást követően nem valósult meg. A két intézmény közötti együttműködés közel tizenkét évig tartott.⁶⁰¹

Az „új szárny” legfelső szintjét is összekötötték a Wechselmann-ház második emeletével. Az új átjáró folyosóval a két épület közötti harmadik akadálymentes közlekedési lehetőséget is kialakították. Az „új szárny” második emeletéről a földszintre költöztették a mosókonyhát és a nagy teljesítményű szárítókat, amelynek helyén a diákok oktatásának fejlesztése érdekében gyakorlati műhelyt, osztálytermeket és az első

önálló logopédiai fejlesztő szobát rendeztek be. Az új szárny szolgálati lakásait megszüntették. Az egyre súlyosabban sérült tanulók által egyre nehezebben használható vizesblokkok (WC, fürdő) akadálymentesítésével az 1990-es évek elején kezdtek el foglalkozni. A Wechselsmann-ház második és harmadik szintjén működő nevelőotthon (kollégium) fürdőszobáinak átalakítása hat éven keresztül tartott, mert évente csak egy-egy fürdőszoba és WC átalakítására volt lehetőség.⁶⁰² A jelenleg is működő, speciálisan kialakított méretű és sérülésspecifikus felszereltséggel elkészített vizeshelyiség újbóli átépítése a diákotthon Wechselsmann-házból történő kiköltöztetését (2009–2010) követően, a Mozgásjavító nagy rekonstrukciójának keretében (2007–2010) csak részben történt meg.

Az épület pincéjének régi, használaton kívüli kazánházából – a Szerencsejáték Alaptól 1993-ban pályázat útján elnyert négymillió forint támogatásnak köszönhetően – gyógyászati segédeszközöket javító műhelyt alakítottak ki.⁶⁰³ Ugyanebben az évben tízmillió forintos fővárosi beruházásból valósult meg a diákotthon betegszobai részlegének rekonstrukciója.⁶⁰⁴ A konyha és az étterem felújítása is befejeződött, továbbá két kerekesszékesek számára alkalmatlan vizes helyiségből az „új szárny” földszintjén, a gyermekek fejlesztésének érdekében tanakonyhát alakítottak át.⁶⁰⁵

Jelentős és folyamatos fejlesztésnek minősíthető, hogy 1987 és 2012 között az intézmény autóbuszparkja kicserélődött. Az első jelentős változást a két Ikarus 2011-es típusú, akadálymentesítéssel nem rendelkező autóbusz cseréje jelentette. A fővárosi önkormányzat anyagi támogatásával megvásárolt és speciális, a kerekesszékesek biztonságát jelentő belső kialakítással, a Német Szövetségi Köztársaságból (NSZK) 7000 nyugatnémet márkáért vásárolt speciális hidraulikával felszerelt új Ikarus 260-as autóbust 1991 szeptemberében helyezték üzembe:

A földszinti kiszélesített átjáró folyosó (2010)

A folyosó végi WC terve a második emeleten (2010)

⁶⁰² Fővárosi Közgyűlés (1995) 18/1995. (IV. 25.), 51/1996. (VII. 18.)/7711997. (XII. 31.), 9/1998. (III. 16.), 61/1998. (V. 28.), sz. ö. r. ⁶⁰³ *Új Magyarország*, II. évf./217. sz. 1992. szeptember 14. 12. // *Magyar Hírlap*, 1995. XII. 22. 5.

⁶⁰⁴ *Magyar Hírlap*, 1994. január 11. 6. // *Magyar Hírlap*, 1994. I. 20. 6. // *Múlt év végén ünnepelte 90. éves fennállását. Magyar Hírlap*, 1994. február 1. // Haller 1994. // K. A. 1994. // *Népszava*, 1994. I. 20. 3. // *Új Magyarország*, IV. évf./16. sz. 1994. I. 20. 19.

⁶⁰⁵ Fővárosi Közgyűlés (1997) 8/1997. (III. 14.), 9/1998. (III. 16.), 26/1998. (V. 28.), 37/1998. (VII. 8.), 52/1998. (IX. 30.), 17/1999. (V.31), 24/2000. (V. 22.), sz. ö. r.

⁶⁰⁶ *Népszabadság – Mozaik*, 1991. szeptember 2. 9. Fotó: Szabó Barnabás // *Népszava*, 1991. szeptember 02. 4. // *Kurir*, 1991. szeptember 2. 5. // *Magyar Nemzet*, 1991. szeptember 2. 10.

„A tanév kezdete nem nagy öröm a diákok életében, de a Mexikói úti Mozcásjavító Általános Iskola tanulói mégis örömmel kezdik az évet. Vasárnap vehették birtokukba azt a 38 személyes Ikarus buszt, melybe emelőszerkezetet is építettek a tolokocsis gyerekek számára. A buszt Székely Gábor főpolgármester-helyettes adta át a főváros, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és az Ikarus nevében.”⁶⁰⁶ A politikai és gazdasági rendszerváltás időszakában készült a busz, mely nemcsak azért volt különleges, mert speciálisan a mozgáskorlátozottak használatára szánták, és gondoskodtak az akadálymentesítéséről, hanem azért is, mert egyedi és egyetlen kísérleti gyártás volt. A jármű tervezésének és megépítésének nehézségei éppen a rendszerváltás gazdasági átalakulásának zűrzavaros folyamataiban gyökereztek, hiszen az egész ország gazdasága átalakulóban volt. Az Ikarus gyár és a beszállító üzemek kapacitásai (Csepel, Mátyásföld, Székesfehérvár), sem maradtak ki az átalakulás folyamatából. Egy új tervezésű, speciális cellal legyártott jármű megálmodására éppen az átszervezések miatt nem volt lehetőség, ezért a már korábban gyártott raktáron lévő termékek (alváz, motor, karosszéria, stb.) minimális adaptációjával valósították meg az egyedi gyártást és az összeszerelést. Az 1989-es tervezéstől a használatbavételig így is csak két évre volt szükség. Magyarországon ez volt az első forgalomba helyezett speciálisan kialakított autóbusz. A speciális kialakítás megtervezésében jelentős szerepe volt Rádai Sándornak (a MEOSZ társalapítója és elnökségének tagja). A közlekedéssel és akadálymentesítéssel foglalkozó gépészmérnök, rehabilitációs szakember és elkötelezett fogyatékosügyi aktivista volt.

Rádai Sándor (1932–2011) a Mozcáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetségének (MEOSZ) alapító tagja, az egyik legismertebb és legnagyobb tudású szakember, aki ezreknek adott műszaki tanácsokat és százezrek életét könnyítette meg, amikor vezetése alatt létrejött a parkolási engedély rendszere, a benzinjegy, az akadálymentesítési építési szabványok, a vasúti beemelők beépítése és alacsony padlós buszok hazai meghonosítása, és még megannyi létfontosságú dolog, amit műszaki tudásával, alaposságával „vitt át” a bürokrácia rendszerein. Hála Rádai Sándornak, Európában Magyarországon elsőként került törvénybe (1997. évi LXXVIII. törvény), az akadálymentesség fogalma. Szakmai tanácsai jelentős mértékben járultak hozzá a Csillagház és a *Mozcásjavító* külső és belső akadálymentes tervezésének előkészítéséhez. (Forrás: Bánfai szerk. 2021. 25–33. // Mozcáskorlátozottak Balassagyarmati Egyesülete www.mkbgye.hu/hu/index.php)

Az első hidraulikával
felszerelt új Ikarus
260-as autóbusz

A speciálisan kialakí-
tott mikrobuszflotta
(Ford és Peugeot)
1997

Az intézmény buszainak száma tovább növekedett 1993-ban két Ford típusú mikrobusz beszerzésével, amelyeket szintén speciális hidraulikával szereltek fel. A két mikrobuszt a Soros Alapítvány pályázatán elnyert 5 400 000 Ft-ból és a főváros kiegészítő anyagi támogatásából vásárolták meg.⁶⁰⁷ A mikrobuszok belső utasterét a kerekesszékesek biztonságos utaztatása érdekében alakították át. A halmozottan fogyatékos gyermekek mindennapi iskolába jutásának érdekében – az Oktatási Minisztérium által meghirdetett országos pályázat megnyerésével, valamint a főváros kiegészítő pénzügyi támogatásával⁶⁰⁸ – az intézmény 1997-ben újabb öt, speciálisan kialakított Peugeot mikrobuszt vásárolhatott. A jármű hátsó ajtajánál, az akadálymentes közlekedés érdekében a hidraulika helyett hazai gyártású rámpát szereltek fel. A gépjárművek belső terét szintén alkalmassá tették a kerekesszéket használók biztonságos szállítására.⁶⁰⁹ A gépjárműpark folyamatos növekedése azt eredményezte, hogy 2012-ben a Mozgásjavító Iskola összesen 14 járműből álló flottával rendelkezett. A flottát belső személyzettel működtették. A gépjárművekkel lehetővé vált a szállítás a napi, hétfégi, iskolai és kollégiumi, és külföldi tanulmányi, sport- és szabadidős kirándulások esetében is.⁶¹⁰

A Wechselmann-ház a tanuszoda lebontását követően 2007-ben

⁶⁰⁷ Pályázati eredmények. Magyar Nemzet, 1995. augusztus 5.

⁶⁰⁸ (1134/1996. (VI. 27.)

⁶⁰⁹ 1134/1996. (VI. 27.)

Főv. Kgy. hat., 1996. szeptember 19. 1203. // Magyar Nemzet, 1997. december 18. 14.

⁶¹⁰ Nádas 2003c. 67–68. // Öt speciálisan kialakított mikrobuszt kapott. Magyar Nemzet, 1997. december 18. 14. // Miska 1998. // Munkaterv a 2011/2012. tanévből. A tantestület által elfogadott munkaterv. Forrás: Mozgásjavító történeti archívum.

1908-ban valószínűleg így nézhetett ki az udvar felől a Wechselmann-ház. Még nem került elő olyan eredeti 1908-ból származó fénykép, amely az épületet nem a Mexikói út felől, hanem az udvar felől mutatná.

I.11.1. A Wechselmann-ház rekonstrukciós terve

A Wechselmann-ház történetének további alakulásához szorosan hozzátartozott a politikai és gazdasági rendszerváltást követően az egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény megvalósításának alakulása. A Wechselmann-ház 1948 előtti tulajdonosa a Pesti Izraelita Hitközség volt. A MAZSIHISZ és a Budapesti Zsidó Hitközség (1950-től) számára mint jogtulajdonosi utódszervezet számára a törvény lehetőséget biztosított az épület visszaigénylésére – amellyel a hitközség élni kívánt. Az elidegenítést tíz évre jegyezték be a földhivatalnál. Az iskola vezetője ekkor felkereste a hitközség vezetését. Zoltai Gusztávval, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (MAZSIHISZ) akkori ügyvezető igazgatójával folytatott tárgyalást. A megbeszélés során derült ki az igazgató számára, hogy a visszaigénylési rangsorban a Wechselmann-ház a tizedik helyen áll. A MAZSIHISZ vezetése az állam felé történő igénybejelentéskor idősök otthonának működtetését jelölte meg célként. A tíz év elidegenítési és terhelési tilalom lejártával, 2000. január 16-án, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma az elidegenítést feloldotta, így a Wechselmann-ház a Magyar Állam tulajdonában és a Fővárosi Önkormányzat kezelésében maradt.

Földhivatali Határozat: Elidegenítési és terhelési tilalom törléséről /6.3-111.976/2000 // Főpolgármesteri Hivatal 20-2272/1/2001. március 29. A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Bethlen Gábor téren lévő épülete is e törvény alapján került vissza 2000-ben a hitközséghez. Ezt követően az amerikai székhelyű McDaniel College nemzetközi gazdasági, politikatudományi és művészeti főiskola magyarországi tagozatának székhelye. (Forrás: www.mcdaniel.hu // *Beszélő*, 1992. július 4. 17. // Nádas 2014. 29–30.)

A száztizenöt esztendőszes szecessziós épület többszöri átalakítása, és a toldalékepületekkel történő bővítése ellenére a 2000-es években már nem tudta biztosítani a mozgáskorlátozott gyermekek korszerű, sérülésspecifikus ellátásának feltételeit. Az elidegenítési törvény alatt nem lehetett a Wechselmann-ház jelentős fejlesztéséről gondolkodni, pedig

a szűk folyosókon egyre nehezebben fértek el az elektronikus és mechanikus kerekesszéket használók. Az internátusi (kollégiumi) részlegen a nagy létszámú hálótermek zsúfoltak voltak, a vizeshelyiségek a többszöri átalakítások ellenére szűkösek maradtak, és a diákok önálló és akadálymentes használatát nem tették lehetővé. Az építészeti, műemlékvédelmi és funkcionális problémák összeegyeztetése érdekében kezdték keresni a jó megoldások lehetőségeit. Mielőtt a funkcióváltozásokból adódó elképzeléseket bemutatom, érdemes felidézni, hogy a Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézetének építészeti értékéről miképpen fogalmazott Málnai Béla 1908-ban:

„Hatalmas pompájában tárul elénk egy kimondhatatlan hatású épület a külső városrész azon a táján, a hol már művészetet nem is remélhetünk látni, ahol a vasút állandó dübörgő útja, mintegy a város fejlődését vágja derékon ketté. Ide állították a Mexikói-útra, a vakok új tanintézetét, ma még a szabad természet ölébe izoláltan és egyedül, mintegy jelző kövéül egy újonnan fejlődő városrésznek. Az épület külső megjelenése meglepően új. Az egészséges modern művészet megkapó hatását érezzük. Ami díszítés gazdagítja az épületet s pompázóvá teszi, mind iparművészeti alkotás. Úgy érte, hogy a tervező nem a falfelületek szeszélyes dekorálásában meríti ki alkotó erejét, hanem a szerkezetül szolgáló fát és vasat teszi oly ékessé, mintha minden egy-egy ékszer volna. Hatalmas, boltozott alagútszerű a főbejárója, a masszív tölgyfakapu pedig rajzokkal ékes. A magyar népművészet finomult ízlése, gazdag fantáziájú ornamentálása bontakozik itt ki teljes virágában. E kapunál meg kell állanunk, erre a tervező oly szeretetet árasztott, mint egy középkori munkás, kinek mintha egész életcélja e kapu volna. Ugyanilyen az épületet övező vaskerítés is, mely a modern kovácművészet remeke. Minden mezőben más ornamens tárul elénk, úgy, hogy elismerjük a gazdag fantáziát, mely ezt megalkotta. És ezek a gazdag pazar művészi munkák dehogy is állanak az épület egyszerűségével ellentétben. Ha belépünk az épületbe a mondott kapubejárón át, vakító fehérségben, ragyogó egyszerűségében tárul elénk a hatalmas lépcsőcsarnok. Valami egységesség lebeg végig az egész épületen: minden apró részlet az utolsó kilincsig összhangban van az egész épülettel, mert az épület legapróbb részletét is ugyanoly szeretettel rajzolgatta meg a tervezője, mint a legfőbb kompozíciót. A folyosók padlójára jelmondatok íródtak, sajátos egyéni koncepciójú ornamensek közé fonódva, az egyszerű kovácsolt vasrácsok, itt-ott egy-egy függőlámpa, egy szellőzőrács, a falak mentén elhúzódnó finom fekete festett szegélyezés, az ajtók formái és felírásai mind egytől-egyig a tervező egyéniségét tükröztetik. Hosszú évek fáradságos munkáit látjuk itt megvalósulva és nemes összhangban és mindez oly természetesen egyöntetű, hogy csak a szakértő éles szeme képes megítélni azt a verejtékes, fáradsott munkát, amit a palota építője: Lajta (Leitersdorfer) Béla kifejtett.”⁶¹¹

⁶¹¹ Málnai 1908. // Bor 2004.

A Mozgásjavító nagy rekonstrukciós programjának tervezőit, Csillag Katalint és Gunthner Zsoltot a Wechselmann-ház arra sarkallta, hogy a Lajta Béla által tervezett szecessziós épülettel kellő alázattal és tisztelettel bánjanak. Az épület és az egész intézmény rekonstrukciós terveiben egy új fejlesztési irány került előtérbe. Már csak a szükséges hárommilliárd forint hiányzott – írták a sajtóban az intézmény centenáriumának évében.⁶¹² Az intézmény fejlesztési céljairól az iskolai munkatervben a következőképpen fogalmaztak:

„Főváros fejlesztési tervében szerepel iskolánk rekonstrukciója. A Mexikói út 63. szám alatt lévő megszűnő kórház átvétele és annak az iskolával történő közös rekonstrukciója. A rekonstrukcióval megoldódna az óvoda, az előkészítő csoport, a diákotthon kérdése. Lehetőség nyílna gyermekotthon és kollégium indítására is. Az intézmény Módszertani Központjának helyiségei is itt kapnának helyet. A munkájához méltó és az előírásoknak megfelelő helyiségeket kapna a Mozgásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság, akik egy mindössze 30 m²-es irodahelyiségben (ami egyben vizsgáló) végzik munkájukat.”⁶¹³

A Mozgásjavító nagy rekonstrukciójáról szóló tanulmánykötet 2015-ben jelent meg *KorKép* címmel. A kétkötetes tanulmány közel ötszáz oldalon foglalja össze, amit a sérülésspecifikus igényekről, a szülői és

⁶¹² Varga 2003.

⁶¹³ *Mozgásjavító* 2002/2003-tanév munkaterv. Mozgásjavító történelmi archívum.

A Wechselmann-ház az új, Korong utcai bejárat felől

tanári elképzelésekről, a fővárosi képviselők és bürokraták hozzáállásáról, a hivatali döntések mechanizmusáról, a tervezők és a kivitelezők funkcióval kapcsolatos viszonyáról, és természetesen a pénzről és a felhasználásáról szól. Éppen ezért jelen tanulmány részletesen nem foglalkozik a Mozgásjavító történetének 2007 és 2012 közötti legnagyobb újkori beruházásával – kivéve azon fontosnak ítélt történésekkel, melyek a Wechselsmann-ház történetéhez tartoznak.⁶¹⁴

A Mozgásjavító Iskola új pedagógiai tervének megvalósítása érdekében az igazgató és a szülői munkaközösség vezetője (Kürtösi Klára, Bokor Lilla anyukája) személyes meghallgatást kért a főpolgármestertől. A megbeszélésen a városháza pénzügyeiért felelős főpolgármester-helyettes Székely Gábor fogadta az iskola küldöttségét. Ez a személyes találkozás Székely Gáborral nagyon fontos momentum lett. A főpolgármester-helyettes az iskola tervét, egy alternatív középiskola megalapítását nem utasította el. Nem hivatkozott ilyen vagy olyan nehézségekre, nem magyarázta meg, hogy miért nem tudják támogatni az elképzelést, hanem az akkor (1991) megvalósíthatatlannak tűnő cél elérése érdekében új feladatok elvégzésére sarkallta az iskola munkatársait és a szülőket. Arra ösztönözte őket, hogy a speciális szakközépiskola alapításán túl a halmozottan mozgásfogyatékos gyermekek Ráby Mátyás utcai iskolája és a Mozgásvizsgáló Országos Szakértői Bizottság elhelyezésének és működésének feltételeiről is készítsenek tervet. Egy olyan építészeti és pénzügyi tervet, mely a fővárosi képviselők számára alátámaszthatja a rekonstrukció szükségességét. A fejlesztések indulásakor és azt követően is fontos szerepe volt Báthory Zsuzsanna fővárosi gyógypedagógiai referensnek és dr. Szegedi Mártonné gyógypedagógiai szakfelügyelőnek, mivel szakmai indoklásaikkal segítették a képviselőket a döntéshozatalban. „Belső és külső szakemberek bevonásával, az iskola vezetőségének szakmai irányításával 1992-ben elkészült az a tanulmány, amely magában foglalta az egész intézmény pedagógiai koncepcióját, az ahhoz szorosan tartozó költségbebecslési programot.”⁶¹⁵

A halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekek Csillagház Általános Iskolává történő fejlesztéséért, a Mozgásjavító nagy rekonstrukciójának megvalósulásáért Székely Gáboron túl is voltak olyan döntéshozók és döntéshozó személyek, Demszky Gábor főpolgármester, Marsi Péter Pál fővárosi képviselő, Schiffer János és Horváth Csaba főpolgármester-helyettesek, valamint Sipos János közoktatási

⁶¹⁴ Nadas 2014b. 5–497.

⁶¹⁵ Uo. 19–28.

helyettes államtitkár, Gyurcsány Ferenc és Bajnai Gordon miniszterelnökök (és még sokan mások), akik segítették a hátrányos helyzetben lévő gyermekek jobb és szebb körülmények között történő fejlesztésének lehetőségét.

Csillag Katalin és Gunthner Zsolt tervezőmérnök házaspár 2020-ban megjelent könyvében, tizenkét évvel a rekonstrukció első ütemét követően, így fogalmazott:

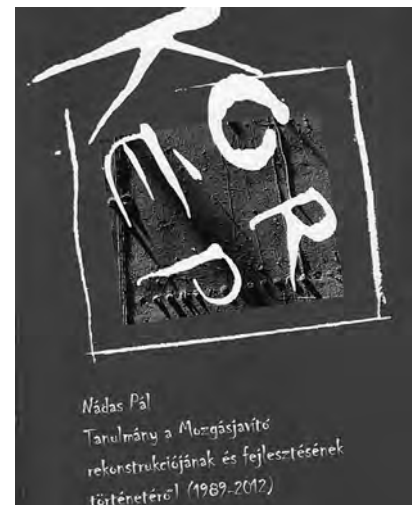
„Fontos feladatnak tekintettük a műemléki épülethez való csatlakozás módjának kialakítását. Nem akartunk versenyezni vele, inkább a maga korában modern épület ellenpontját kívántuk megteremteni. Az alapvetően zárt, statikus tömegként megjelenő téglapépület mellé, vele összeköttetésben egy fehér színű, egyszerű tömegképzésű modern társat terveztünk, befejezve a Lajta-épület által megkezdett udvart. Az együttes ugyanakkor a sarok szabadon hagyásával belátást enged a félig zárt udvarba, mely gesztus jellemző volt Lajta Béla korára. Az új üvegghomlokzatok a Lajta-féle szárnyhoz enyhe átlóban csatlakoznak, s ezzel az épület egyfajta ölelő gesztussal fordul a régi ház felé. Ebben a részletben a ház egészére jellemző szelíd, mégis feszes, határozott formálás érvényesül – miközben a modern üvegfalrendszer és a régi, kézműves jellegű, téglaburkolatos homlokzat brutális ütközése elmarad, az új épület pedig megőrzi saját identitását.”⁶¹⁶

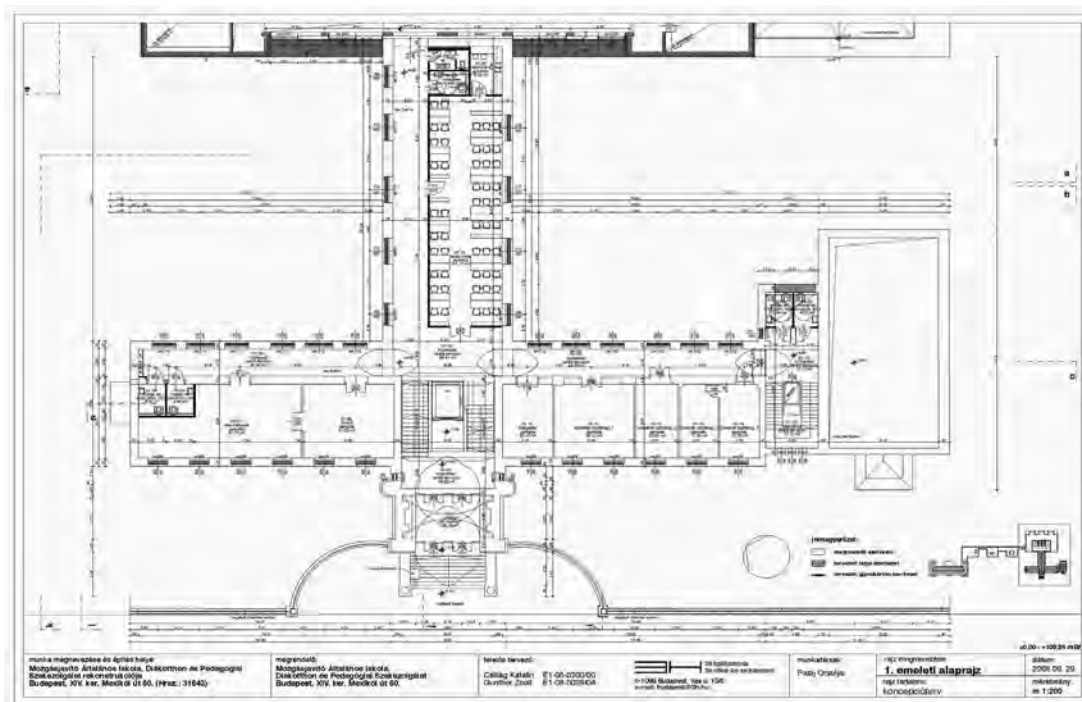
⁶¹⁶ Csillag–Guntner 2020. 66–79.

A Mozgásjavító nagy beruházása során éppen a Lajta Béla által tervezett Wechselmann-ház teljes műemléki, állagjavító építészeti, valamint a funkcióból adódó épített akadálymentes környezet és tűzvédelmi szempontból fontos rekonstrukcióját nem fejezték be. A nemzeti épített örökség védelme alatt álló műemlék épület megérdemelte volna a teljes rekonstrukciót, a műemléki értékek teljes körű helyreállítását és a funkciójához történő igazítást.

A Mozgásjavító nagy rekonstrukciójának tervét (a Wechselmann-ház rekonstrukciójával), a 3h Építésziroda és a Gall és Társai Építésziroda Kft. a főváros által meghirdetett tervpályázaton nyerték el. Bor Ferenc művészettörténészt kérték fel, hogy mérje föl a Lajta Béla által tervezett épület (Mexikói út 60.) műemléki állapotát, és tegyen a tervezők számára javaslatot. A művészet-történész tanulmányában megfogalmazza, hogy az épület tervezett új funkciója harmonizálható a jelenlegi

A könyv borítója

**A Mozgásjavító nagy
beruházásának
makettje, 2003**

**A Wechselsmann-ház
első emeleti
rekonstrukciós
tervrajza, 2008**

⁶¹⁷ Bor 2004.

használók igényeivel: „Az épület felújításakor lehetőség szerint mindenben az eredeti – építéskorabeli – állapot mind teljesebb rekonstrukciójára kell törekedni. Ez a műemléki helyreállítás alapelve, melyet nagyon kevés szempont írhat felül. Esetünkben a korlátozottsággal élő gyermekek használati szempontjai ilyenek. Minden olyan, akár apró momentum, mely életük könnyítését, szépítését jelentheti, természetesen elsőbbséget élvez.”⁶¹⁷ A tanulmány negyvenhét pontban részletezi a műemléki helyreállításokat: homlokzati munkákat, va-

lamint az udvari ostorlámpák helyett kandeláberek elhelyezését javasolja, az ereszcsonnak és a hófogók helyreállítását szorgalmazta. A külső kijárati ajtók (7 db) felújítását, köztük az elfalazott ajtó kibontását, a padlástér felújítását, az eredetinek megfelelő tetőtéri ablakok visszaépítését, a tornaterem külső bejáratának részletekbe menő restaurálását, benne a pelikános pávás menórának és tartószerkezetének helyreállítását elengedhetetlenül fontosnak ítéli meg.

Menóra: hétágú gyertyatartó, amely a Mózes által látott égő csipkebokrot szimbolizálja.

Javaslatot tesz a főbejárati előtető felújítására. Foglalkozik a belső terekkel, a művészi kivitelű terrazzoburkolatok, lépcsők és korlátok helyreállításával, festéssel és mázolóssal, a liftekkel és az ablakok rossz állapotával. Az ablakok helyreállítását vagy cseréjét is szükségesnek látja. Külön kitért a Mexikói úti épület utcafronti kerítésére és a nagy kovácsoltvas kapu műemléki helyreállítására.⁶¹⁸

Újra kellett gondolni a Wechselmann-ház eredetileg kialakított funkcióját, és az 1955–1956-ban bekövetkezett funkcióváltásból adódó jelentős különbségeket. Egyszerre kellett számításba venni a műemléki értékek megőrzését, a toldaléképületek (új szárny, tanuszoda) fennmaradását, a külső és belső terek akadálymentesítésének lehetőségeit és a legkorszerűbb, sérülésspecifikus elvárásokat. A tervezők, Csillag Katalin és Gunthner Zsolt megvalósítható és kivitelezhető tervet készítettek:

„A Mozgásjavító Iskola esetében azonban egy országos nyílt tervpályázatból indulva képzeltük el, hogy szerintünk mi is volna a legjobb, leginkább megfelelő megvalósítás. Az igazgatóval történt folyamatos konzultációk során azonban hamar világossá vált, hogy több ponton nagyot tévedtünk és az engedélyezési terv szintjére már az így módosított koncepcióval jutottunk el.” Az iskola diákjai és tanárai elmondták a tervezőknek, „hogya mit is jelent mozgássérülteknek tervezni, nemcsak technika-
ilag, vagy a tér kialakítását tekintve, hanem azt is, hogy mindennek milyen pedagógiai programhoz kell illeszkednie. Ezen információk alapján egy lényegesen más struktúrát adtunk az épületegyüttesnek.”⁶¹⁹

⁶¹⁸ Bor 2004. 2–46. // Kovács–Batár 2012. 151.

⁶¹⁹ Veroszta 2013.

A tanulmánytervekben – a szecessziós épülethez alkalmazkodva – több helyiség új funkciót kapott, így például kollégiumi hálótermekből osztálytermeket alakítottak volna ki, a külső bejárattal is rendelkező tornateremben a könyvtár és olvasóterem, valamint az iskolatörténeti múzeum kapott volna helyet. A tervekben megfogalmazott elképzelések megvalósulása esetén a szecessziós nagy lépcsőház visszanyerte volna eredeti szépségét, és eleget tett volna az épület funkciójából adódó akadálymentes közlekedési elvárásoknak és a tűzvédelmi előírásoknak is. A régi lift helyett egy látványlift beépítését tervezték. A harmadik, igen figyelemreméltó elképzelés – amely szintén nem valósult meg – a tűzvédelmi előírások és az akadálymentes menekülés biztosítása érdekében született. Az alagsor (első szint) aljzatát a külső udvar szintjére kívánták megemelni azért, hogy egyszerre öt ponton biztosítsanak akadálymentes kapcsolatot az udvarral és a kerttel. Ha ez az elképzelés megvalósult volna, akkor az épületben ma is érvényben lévő egyetlen tűzszakasz helyett több tűzvédelmi szakaszt lehetett volna kialakítani. A mai, korszerűbb biztonságot jelentő technológia beépítésével a Wechselmann-ház nagyobb biztonságot garantált volna a mozgáskorlátozott fiatalok számára. A tervezők számára nagyon izgalmas kihívást jelenthetett a fővárosi megbízás, mivel a Lajta Béla műépítész által tervezett szecessziós épület részleges felújítása mellett az intézmény sérülésspecifikus feladatainak ellátása érdekében egy új, a Wechselmann-házhoz kapcsolódó épületet is terveztek. „Éppen ezért volt számunkra különös történet a Mozgásjavító Iskola tervezése. Talán még nem voltunk eléggé érettek ahhoz, hogy egy régi épülethez hozzányúljunk. Közben rájöttünk, hogy rengeteg tapasztalat kell egy műemlékértő átalakításához. Eleinte óvatosan kerülgettük az épületet.”⁶²⁰

Hiába szerepelt az eredeti tervekben, sajnos nem valósult meg a nemzeti vagyon egyik szecessziós gyöngyszemének teljes helyreállítása: a volt kollégiumi rész linóleummal borított folyosói terrazzóinak feltárása és helyreállítása, a belső és külső nyílászárók teljes cseréje, az épület külső, műemléki szempontból jelentős – használatban lévő és használaton kívüli – bejáratai, a műemléki kerítés rekonstrukciója, a külső burkolótéglák javítása, pótlása és tisztítása sem. A beruházás pénzügyi kereteinek megállapításakor nem kalkuláltak az épület teljes tetőszerkezetének, továbbá az ereszcsontrának, a hófogók és a szellőcekek felújításával vagy cseréjével sem.⁶²¹

⁶²⁰ Csillag–Guntner 2020. 66–79.

⁶²¹ Bor 2004 // Nádas 2014b. 55–57.

A nagy ívű tervezési feladat egyszerre foglalta magába két műemléki épület (Mexikói út 60., [1907–1908] és a Mexikói út 63–64., [1911–1913]) felújítását, valamint egy új építménnyel történő harmonikus összekapcsolását. Egy három épületből álló épületegyüttesben kellett összhangba hozni a pedagógiai fejlesztés paradigmaváltó elképzeléseit a sérülésspecifikus és akadálymentes épített környezetet az életkori és pedagógiai programokkal.⁶²² A tervezők a két régi és az új épületek szoros összekapcsolásával, építészeti egységben tervezték meg a pedagógiai elképzeléseket. Az akadálymentes és sérülésspecifikus elvárásokat, valamint a szervezetenként több szintű iskolai rendszert (óvoda, általános és középiskola, kollégium-gyermekotthon-tréninglakás, módszertani és egyben integrációs feladatok ellátása, egész napos mozgásfejlesztés és sport színterek, egészségügyi ellátás, stb.) a tervezők összhangba hozták. A két régi és az új épületekben úgy tervezték meg az egységes pedagógiai igényeknek megfelelő rendszert, hogy gondos-

⁶²² Rokob 2010a. // Mátraházi 2015.

Az ünneplő közönség a társalgóban, 2007 karácsonya. Ma tanári szoba

kodtak az épületkomplexum pedagógiai célokat kiszolgáló technikai és műszaki háttéréről is.

A Wechselmann-ház teljes rekonstrukciójának elmaradása ellenére, a tervezők és a kivitelezők megvalósították azt az alapvető igényt, hogy az ágyhoz kötött tanulók felvételének egyik feltétele, „ággal az iskolában történő akadálymentes közlekedés” is biztosított legyen.

Az épületek ma már biztosítani tudják a fekvő állapotban lévő, ágyhoz kötött gyerekek iskolai részvételét. Az állapotuk ellenére így nem maradnak ki a közösségi életből, az osztályokban folyó tanórákból – hiszen, ha szükséges, ágyukkal együtt tudják használni az új és régi iskolaépületeket.

A rekonstrukciót előkészítő tanulmányterv, majd a 2004-es engedélyezési terv alapján a szecessziós műemléki épületében kapott helyet az általános iskola felső tagozata, valamint a szakközépiskola 5 + 2 évfolyama úgy, hogy a kollégium a legfelső két szintről kiköltözött. Az intézmény akadálymentesített új főbejáratának (Korong utca 2.) kialakításával, továbbá az új központi épület és a Wechselmann-ház három szinten (földszint, első, második) történő logisztikai összekötésével funkcionális szempontból teremtetek építészeti és pedagógiai akadálymentes egységeset. Az épületeket összekötő, de még a Wechselmann-házban lévő három közlekedő fo-

A tanuszodába vezető régi szűk folyosó a rekonstrukció előtt

A kiszélesített első emeleti átjáró

lyosó közül csak kettőt (alagsor [földszint] és az első emelet) szélesítették ki. A nagy méretű hálótermekből a középiskola számára osztály- és szaktantermeket (fizika és kémialabor, stb.) terveztek. Az épületben maradtak az idegen nyelv tanítását szolgáló, már korábban kialakított szaktantermek és a számítástechnika-tanterem is. A számítástechnika tantárgy általános és középiskolai órakeretének igénye miatt, a Wechselsmann-házat további számítástechnikai szaktanteremmel bővítették. A tanári szoba a növekedő pedagóguslétszám miatt átkerült egy nagyobb helyiségbe, az eredeti Lajta-tervek szerinti étkezőbe, amelyet 1960-tól közösségi helyiségként (színházterem, társalgó, könyvtár) használtak. A régi tanári szoba (volt házmesteri és gondnoki lakás), továbbá az igazgatóhelyettesi és az iskolatitkárság helyén, a tervezők javaslatára alapján, az iskolai költségvetésének terhére 2011-ben új könyvtárat, olvasót és raktárhelyiséget alakítottak ki.

A „MÁSODIK ESÉLY” ISKOLÁJA MOZGÁSKORLÁTOZOTT FIATALOK SZÁMÁRA

A Mozgásjavító Általános Iskola, Szakközépiskola, EGYMI és Diákotthon a 2011/2012-es tanévben is várja angol nyelvi előkészítő, majd négyéves, érettségire adó szakközépiskolai osztályába azoknak a mozgáskorlátozott fiataloknak a jelentkezését, akik:

- az országos központi köznevelési felvételi vizsgán eredményesen vettek részt,
- megkezdtek és intézmény által szervezett „Második Találkozás” - mely egyben iskolai felvételi is, rendelkeznek a Mozgásjavító Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ - írásban kiadott - szakértői javaslataival.

A képzés a 17-es szakmacsoport általános kerettanterve alapján folyik (kereskedelmi marketing, üzleti adminisztráció).

Az intézményben minden tanuló számára rendelkezésre álló szolgáltatások:

- diagnosztika, fizioterápia (gyógytorna), adaptált tornavetés és sport, mindennapos testkultúra nevelés,
- egyenlítő, gyógykezelési és rehabilitációs segítségnyújtás,
- ételtől étkezésig való felkészítés,
- szociális nevelés,
- kollégium, tanulószoba, belső és (akadélya)mentes) külső szakmai gyakorlatok.

Iskolánk OM azonosító kódja: 038425, tagozatkód: 01.

Cím: 1145 Budapest, Mexikói út 60. Tel.: 251-6900; Fax: 251-6060
E-mail: mozgassjavito@mozgassjavito.hu; www.mozgassjavito.hu

**Hirdetmény
a szakközépiskolai
felvételhez**

Az intézményvezetést és a gazdasági részleget, a konyhát, az étkezőt és az egész iskolát kiszolgáló közösségi tereket az újonnan elkészült épületekbe költöztették.

„...központi tér, egy színházterem. Szüksége volt még az intézménynek egy menzára és egy fogadóterre is. Ezek voltak tehát az elvárások és ebből

a három térrészből csináltunk egy lényegében összenyitható téregyüttest. Fontosnak tartottuk, hogy egy olyan iskolában, ahol lényegesen nagyobb az egy főre jutó tanárlétszám, hiszen sokszor folyamatos fizikai segítség is szükséges a gyerekek mellé, mégis legyen olyan tér, ahol mindenki együtt lehet, például egy karácsonyi, évzáró vagy ballagási ünnepségen. Ez tulajdonképpen egy építész által adott válasz volt az iskola által közvetített programra, hiszen lehettek volna a funkciók szeparáltak, mi mégis azt éreztük lényegesnek, hogy adott esetben összetartozzanak.”⁶²³

A módszertani munkacsoport, a mozgásnevelést szolgáló tornatermek (ATT [alagsori tornaterem], JTT és BTT [harmadik szint jobb és bal oldali tornatermei]), az általános iskola felső tagozata és a létszámában folyamatosan növekvő, újonnan indított szakközépiskola diákjainak osztálytermei a Wechselmann-házban kaptak helyet.

Pedagógiai Program 2009

A középiskola azoknak a mozgáskorlátozott fiataloknak is esélyt nyújt az érettségi megszerzésére, akik mozgásállapotuk súlyossága miatt eddig kizorultak a közoktatás rendszeréből. Az intézmény lehetőséget nyújt a továbbtanulásra azoknak a mozgáskorlátozott fiataloknak is, akik tankötelezettségüket a 10. évfolyammal fejezik be. A középiskolai szakasz kiemelt célja az ismeretnyújtáson túl a diákok lehetőségeik szerinti legmagasabb önállóságának elérése annak érdekében, hogy a társadalomba való beilleszkedésük zökkenőmentes lehessen. (Forrás: Pedagógiai Program 2009. Középiskola, 38. Mozdásjavító történeti archívum)

Az akkor még egyetlen digitális tanterem is a Wechselmann-házban maradt, amit elsősorban a felső tagozaton és a középiskolában tanító tanárok külön órarend alapján használtak. A pincében korábban kialakított gyógyászati segédeszközöket javító műhely érintetlenül maradt, míg a főbejárat alatt elhelyezkedő pincében működő asztalosműhelyt (korábban KISZ-klubot) új helyre költöztették. A részleges átalakítás során a T alaprajzú épület három végében alakították ki az akadálymentes WC-eket és zuhanyzóegységeket. Az átalakított helyiségeknél folytatódott az ablakok cseréje. Az épületben maradt a régi betegszoba: orvosi rendelőként, betegágyak nélkül működött tovább. A gépírótan-

⁶²³ Veroszta 2013. 241–244. // Nádas 2014b. 37–113.

termet azonban átköltöztették az új iskolaépületbe. A főváros által 2004-ben, az engedélyezési tervek alapján jóváhagyott teljes program megvalósítása érdekében, 2009 és 2012 között több alkalommal és formában történt kísérlet arra, hogy a Wechselmann-ház rekonstrukcióját befejezzék. Három időbeli és pénzügyi (110 millió forint) ütemezésre tettek javaslatot, de sem a régi, sem az új (2010) fővárosi vezetés nem finanszírozta a Wechselmann-ház és egyben a Mozsárvitő nagy rekonstrukciójának teljes befejezését.⁶²⁴

A kerítés egyszer felújított elemei

I.11.2. A műemléki épület megóvására tett kísérletek és részleges rekonstrukciók

A politikai és gazdasági rendszerváltást követően az épületben zajló felújítások elsősorban az épület állagának megőrzése, a funkcióváltás, vagy az ellátottak jobb gondozási feladatainak korrekciója miatt tör-

⁶²⁴ Révész 2008. 22–25., 32–35. // Mátraházi 2015. 20–21. // Tóth 2012. 50–57. // Nádas 2014b. 55–57.

téntek. Az 1987 és 2012 közötti időszakban az intézményi költségvetésből elcsípett összegek, a ritkás célzott támogatások, a ritkán meghirdetett és ritkán megnyert műemlékvédelmi pályázatok pénzügyi forrásai sosem voltak elegendők ahhoz, hogy a Lajta Bála által tervezett szecessziós épület értékeinek megóvása tervszerűen, szakszerűen és folyamatosan mehessen végbe.

1987 és 2012 között a patinás épület külső és belső műemléki értékeinek teljes körű megóvását a folyamatos forráshiány akadályozta. Az épület egyes (külső, belső) részleteinek műemléki megóvására vagy felújítására nem átfogó szakértői és pénzügyi koncepció alapján került sor. A kimondott műemlékvédelmi munkálatok csak 1993-ban kezdődtek. Ráday Mihály egyik írásában olvasható, hogy a fővárosi önkormányzat alapot hozott létre saját költségvetésből, olyan felújításokat támogatandó, amelyek a városkép és egyes épületek védelme érdekében fontosak, s amelyekre egyébiránt nem lenne elég forrás.

Ráday Mihály (Budapest, 1942–2021) Kossuth-díjas magyar filmoperatőr, rendező, televíziós szerkesztő, a Budapesti Városvédő Egyesület elnöke. Podmaniczky-díjas (1988), Pro Urbe Budapest-díjas (1990), „Medals of Honour”, Europa Nostra örökségvédelmi szervezet-díjas (1994) és Táncsics Mihály-díjas (2005) alkotó. 2021-ben megkapta a Budapest díszpolgára címet. (Forrás: Magyar Építészeti Kamara, <https://mek.hu>. Letöltve 2022. április 26.)

Ráday a Wechselsmann-házról mint a hazai magyar szecesszió egyik fontos épületéről elsőként tesz említést: „A főváros támogatásával újult meg a kapubejárat melletti két kőoszlopon a két lámpaház, valamint a szépen faragott kapuzat. A következőkben, az idei évben sor kerülhet talán a kerítés rendbehozatalára is.”⁶²⁵

„Sok kiadványban szerepelt az eredeti főbejárat vakok számára is jól kitapintható, faragott betűkből álló pontos szövege, a vaksággal kapcsolatos szentírási idézetek. A palota kapuját káprázatosan gazdag népies faragással látták el. Középen egy istenfá díszíti, amelynek ágait paradicsommadarak tépdésik. Készítője ezt írta sarkaiba: »LAJTA BÉLA ÉPÍTŐ RAJZAI UTÁN CSINÁLTA / MALOMSÓKY JÓZSEF ASZTALOS.«”⁶²⁶

A kerítés díszítőelemei között Lajta eredetileg tizennégy vakírással táblát helyezett el, amelyből csak egy maradt fenn. Az 1993. évi rész-

⁶²⁵ Ráday 1994.

⁶²⁶ Rokob 2007. 20–23.

leges felújítás előtt az iskola Dávid Ferenc művészettörténészt kérte fel a kerítés eredeti állapotának feltárására.

Dávid Ferenc (1940–2019) a magyar műemlékvédelmi kutatások egyik meghatározó egyénisége, az Országos Műemléki Felügye-
léség, majd a MTA BTK Művészettörténeti Intézetének munkatársa. Dávid Ferenc nem kis részt vállalt az 1960-as évektől a nyolcvanas évek közepéig terjedő mintegy két évtizedben, mely a magyar műemléki helyreállítások virágkora volt. (Forrás: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoport <https://mi.abtk.hu/hu/17-esemenyek/661-elhunyt-david-ferenc>. Letöltve: 2022. július 16.)

A kerítés Erzsébet királyné útja felőli íves részét – ahol az egyetlen eredeti Braille-tábla található –, valamint a főbejárat két kandelábert ekkor restaurálták. A következő jelentősebb kerítésfelújítás az Erzsébet királyné útja felőli egyenes szakaszra esett, ahol a lábazatot és a kerítésszerkezetet is helyreállították. Volt olyan népi díszítőelem, amely a bontáskor már olyan szinten korrodálódott állapotban volt, hogy az eredeti dokumentumok alapján szükséges volt újragyártatni. Idekerültek az újonnan elkészített Braille-táblák is. A főbejárat melletti kerítés Korong utcai felőli íves részét is teljesen felújították, míg az egyenes szakaszt a kovácsoltvas kapuig csak részlegesen. Csak a téglalábazat hiányzó elemeinek pótlására, a belső oldali lábazat, valamint a fedőkő megerősítésére került sor. Ezen a szakaszon a kerítés vasszerkezetének műemlékvédelmi rekonstrukciója pénz hiányában elmaradt. A gazdagon díszített kovácsoltvas kapu felújítása, amelyet csak ritkán használtak, először 2003-ban a műemléki alap 300 ezer forint támogatásával az összeomlás elkerülésére volt elegendő.

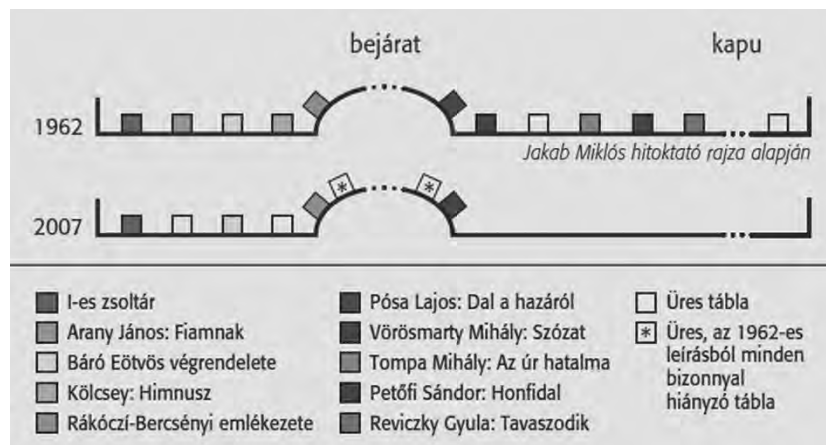
A Mozdásjavító nagy beruházásának idején ismét mindennapi használatba került a vaskapu – az intézményi autóbuszok forgalma is itt zajlott –, így a balesetmentes és akadálymentes közlekedés érdekében az intézmény költségvetéséből 4 millió forintból újították fel, és elektronikus kapunyitóval látták el.

Rokob Tibor 2007-ben írta le, mit derített ki a kerítés eredeti állapotáról. Sikerült hiteles tanút találnia az akkor 73 éves dr. Bodor Ödön jogász személyében, aki vak diákként 1941 és 1945 között a Wechsel-

⁶²⁷ Fővárosi Közgyűlés (1993): A felújítási keretből törlik a műemléki felújítást. 509/1993. (V. 27.) sz. önkormányzati rendelet. // Rokob 2007. 20–23. // Zsiray-Zummer 2013.

⁶²⁸ *Népszabadság*, 1999. szeptember 18. 40. / *Népszabadság*, 1999. szeptember 24. 29. // *Magyar Nemzet*, 2005. szeptember 17. 33. //

A Braille-írássos fémtáblák elrendezésének vázlata 1962-ben és 2007-ben

⁶²⁹ Az ablakcsereprogram első kivitelezője a kecskeméti Kunság Fenster Kft. volt. Fővárosi Közgyűlési határozatok: Felújításokra. 8/1997. (III. 14.), 26/1998. (V. 28.), 4. sz. táblázat a 1012003. (III. 14.), 32/2005. (V. 20.), 68/2005. (X. 25.), sz. önkormányzati rendelet.

⁶³⁰ *Fővárosi Közlöny*, 6/1992. (III. 26.) sz. 1992. március 26. 149. 1991. //

mann-intézetben tanult, és később még évekig lakott az épületben. Sajnos ő csupán egyetlen tábla szövegére emlékezett. A másik fontos dokumentum a református hitoktató, Jakab Miklós hagyatéki naplójából származik. A naplóban nemcsak a Braille-táblák szövege, hanem egy rajz is maradt arról, hogy melyik szöveg hol, melyik táblán volt kitapinthatóan olvasható. Ha a Wechselsmann-ház rekonstrukciójára, a kerítés rendbetételére egyszer sort kerítenének, akkor ez a dokumentum segítheti az eredeti állapot visszaállítását.⁶²⁷ Az intézmény 1999-ben csatlakozott az „örökségvédelmi szabadegyetemként” is értelmezhető Nyitott Kapuk Európai Programjának budapesti eseményeihez. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) Társadalmi Kapcsolatok Igazgatósága szervezésében az érdeklődő nagyközönség számára a fővárosban több száz épületet nyitottak meg. Köztük volt a Wechselsmann-ház is, amelyet belül idegenvezetéssel, pincétől padlásig tekinthettek meg az érdeklődők.⁶²⁸

Az épület ablakainak felújítása, majd későbbi cseréje sok éven keresztül tartott, de sajnos 2012-ig sem fejeződött be. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szakmai felügyelete mellett először 2002 és 2007 között, majd 2008 és 2011 között több pénzügyi forrás segítségével tudták korszerűre cserélni az elhasználódott utcai és udvari ablakok egy részét. Az energiatakarékosági, energiaracionalizálási céllal meghirdetett pályázat biztosította forrásából valósították meg az ablakcsereprogram első két ütemét. 2005-ben a PHARE-program, 2007-ben pedig a fővárosi pályázati keretből származó, összesen 16 millió forint volt

az ablakok cseréjének anyagi kerete. A Mozgásjavító nagy rekonstrukciójának költségvetéséből néhány ablak erejéig a csere tovább folytatódott, de az épületen bőven maradt még olyan nyílászáró, amely csereére szorul.⁶²⁹

A kis lift melletti oldalsó kijáratú ajtót 2007-ben, a tornaterem duplaszárnyú, kültéri ajtaját 2010-ben újították fel. A társalgó (ma tanári szoba) műemlék ajtaját és a lépcsőházi korlát fából készített részeit az intézmény munkatársa, Szabó Béla asztalosmester újította fel 2009 nyarán. A Korong utca felőli belső udvarra nyíló (kültéri) kertészeti raktár ajtaját is az eredeti állapotnak megfelelően állították helyre. A Wechselsmann-ház utolsó műemléki helyreállítását – az épület északnyugati szárnyának alagsori átalakítását – még az intézmény önálló gazdálkodásának utolsó évében (2010) indították. Az évtizedek óta fallal elzárt részt kibontották: az épület így nyert egy, tűzvédelmi szempontból szükséges akadálymentes menekülési kijáratot. Lajta eredeti tervrajza szerint ott egy csak kívülről megközelíthető, a fertőző betegségek számára kialakított elkülönítő részleg volt. Az udvarral való kapcsolat akadálymentesítése érdekében az eredeti külső térre nyíló ajtót, a régi felhasználásával, egy új elemmel kiegészítve készítették el. Az ajtó eredeti méretét néhány centiméterrel megnövelték, hogy lehetővé váljon a kerekesszéket és elektromos kocsikat használók számára az önálló és akadálymentes közlekedés.⁶³⁰ A diákotthon lakóinak a Wechselsmann-házból történő első kiköltözésekor (2009) a második emelet Korong utca felőli folyosó eredeti terrazzoburkolatáról lekerült a linóleum. Az itt felsorolt felújításokat az intézményi költségvetésből biztosították.

► Munkatervek 2000., 2001., 2002., 2003., 2004., 2005., 2006. // Fővárosi Közgyűlés (1998) 1991. XII. 9. 351., 1359/1998. (VIII. 27.), sz. ö. r. 2/2000. (XII.1.) MeHVM 2000. évi C pályázat. // Nádas 2003c. 63–69. // Bor 2004. // Révész 2008. 22–24. // Patyi-Bodnár 2020. // Nádas 2020. // Nádas 2014b. 233–253.)

Újonnan gyártott hő- és hangszigetelt ablakok

Felújított műemlék ajtók

A Wechselmann-ház tetőszerkezetének az új épülettel érintkező részét a rekonstrukció során (2008) újították fel, és lebontották a széntüzelésű kazánház kialakításakor megépített – azaz nem eredeti – használaton kívüli kéményt. A rekonstrukció keretében elbontották az 1960-ban megépített, csak „új szárnynak” nevezett toldaléképületet. A szárny lebontását követően a Wechselmann-ház addig takarásban lévő hátsó homlokzata láthatóvá vált. Sajnos a mai napig nem került elő olyan fotódokumentum, amely az épületet az udvar felől és nem a Mexikói út

Felújított terrazzo

felől mutatná. A rekonstrukciós költségvetés az udvar felőli és a szabaddá vált homlokzat egy részének helyreállítására terjedt csak ki. Az újragyártott téglákkal csak a bontás helyén pótolták ki a hiányt, de a homlokzati falazat teljes rekonstrukciójára már nem jutott keret. Annak érdekében, hogy ne maradjon a Wechselmann-ház új főbejáratának (Korong utca 2.) környezete befejezetlen, a hom-

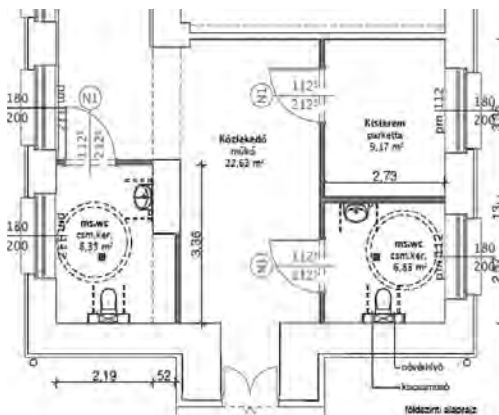
lokzaton lévő ablakok cseréjét és a teljes falfelület tisztítását az iskolai költségvetés terhére, közel három és fél millió forintért végeztették el.

A Lajta Béla által tervezett Wechselmann-ház teljes műemléki rekonstrukciója a rekonstrukciós tervekben megfogalmazottak ellenére elmaradt. Ugyan történtek a funkcióból eredeztethető, a használhatóság érdekében részleges és kényszerű átalakítások, de ezek nem biztosították a műemléki épület teljes helyreállítását.

A fővárosnak elfogyott a közgyűlés által engedélyezett pénzügyi kerete, amit a 2008. évi gazdasági világválság még tovább nehezített: ez további források átcsoportosításának tiltását jelentette. Bár az óvoda és a középiskola is az épületben működik, a sajtóban megjelent információk szerint legalább 200 millió forint kellene a további felújítására.

Wechselmann-házban ma működő Mozgásvitő Iskola önálló gazdálkodási jogkörét 2011-ben megvonták, és az iskola működtetésével és fenntartásával járó feladatokat és annak pénzügyi hátterét először Gazdasági Ellátó Szervezet (GESZ), majd a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) vette át. Így a Wechselmann-ház műemléki megóvása, az épület restaurálása, a funkcióból eredő használathoz történő igazítása az intézmény helyett a KLIK feladata lett.

Az 1989–1990. évi rendszerváltás előtt hazánkat sújtó gazdasági embargó feloldása tette lehetővé, hogy a mozgáskorlátozott gyermekek speciális eszközellátottságában megjelenjenek a nyugat-európai termékek. Az épület akadálymentesítését érintő első jelentős fejlesztést közvetlenül a rendszerváltást követően, magyar gyártással és kivitelezéssel valósították meg. A Wechselmann-ház főbejáratánál lévő lépcsősor áthidalása érdekében egy lépcsőlifttel látták el, amely az akkoriban egyre növekvő kerekesszéket használók számára a házba történő akadálymentes bejutást biztosította. Az 1990-es, 2000-es években már csak pénz kérdése volt, hogy az intézményen belüli is megjelenjen Nyugat-Európában már használatos speciális és a hazai kereskedelemben is kapható eszközök – például a legkorszerűbb írógépek,

Az északnyugati szárny évtizedekig befalazott földszinti (alagsor) folyosó végi bejáratának tervrajza

majd számítógépek és emelőszerkezetek. Ezeknek folyamatos beszerzése és cseréje 2003-ban már nemcsak a számítástechnika-tantermet érintette, hiszen eddigre a Mozgásjavító minden osztálytermében volt számítógép. Az internethasználat ugyancsak a mindennapok igényévé vált. Az iskola informatikai rendszerről 2006-ban így írtak a *Pedagógiai Szemlében*.

„Amíg az ország sok iskolájában a számítástechnika tantárgy a szaktanteremre és tanári felügyeletre korlátozódott, addig a mozgásjavítóban, a szaktanterem mellett az osztálytermekben szabadon használhatták a hálózatra kapcsolt, és internet-elérhetőséget biztosító számítógépeket a gyerekek.”⁶³¹

Ez a fejlődési folyamat nagy valószínűséggel másképpen – valószínűleg lassabb ütemben – zajlott volna, ha Fodor Eszter programozó matematikus ebben a korszakban nem a Mozgásjavító tanára. Az intézmény eszközellátottságának fejlődéséhez jelentősen hozzájárult az első európai uniós pénzügyi támogatással megvalósult (Phare-pályázat, 2005–2006) informatikai program. Az „A 21. század iskolája” nevet viselő program az energiaracionalizálással együtt összesen 60 855 266 Ft-ból gazdálkodhatott. A támogatásból először tudott az iskola alternatív és augmentatív speciális eszközöket beszerezni Nyugat-Európából és külön engedéllyel az Egyesült Államokból. Ekkor kerültek először hazánkba a számítógépeknél használatos olyan speciális egerek, mint a szemegér vagy fejegér. 2008-ban az intézményben már 110 számítógépet számláltak, ezek egy része (55–60 db) a tanulók használatában volt. A Mozgásjavító nagy rekonstrukcióját követően a Wechseltmann-házban is bekötötték az új épületbe telepített informatikai központ szolgáltatásait, amelyet Vincze Zoltán (az iskola volt diákja, akkor már az intézmény munkatársa) informatikai szakértelmének irányításával valósítottak meg. Az internet-hozzáférést az intézmény összes (rég és új) épületében és helyiségében kiépítették. Az informatika fejlődésével született meg az intézmény első, majd azt több alkalommal módosított honlapja (www.mozgasjavito.hu), amelynek elindítása szintén Vincze Zoltán nevéhez köthető. Nagyon sok új és speciális eszköz beszerzésével – az informatikai rendszerrel – elindult az iskolán kívüli mozgáskorlátozottak számára is elérhető speciális eszközök kölcsönzésének lehetősége.⁶³²

⁶³¹ Kovács–Novák 2006.

⁶³² *Kurír*, 1995. szeptember 4. 2. // *Magyar Nemzet*, 1995. szeptember 4. 18. // *Zalai Hírlap*, 1995. július 28. 16. // Kiss 2003. 143–150. // Nádas 2003c. 68–74. // *A Mozgásjavító munkatervei*: 2000., 2001., 2002., 2003., 2004., 2005. és 2006. tanévben induló, tantestület által elfogadott. Forrás: Mozgásjavító történeti archívum // Tóth 2012. 50–58.

I.11.3. Az integrációt segítő Módszertani Központ

Az egész intézmény szempontjából jelentős szakmai előrelépés történt azzal, hogy az integrációban tanuló mozgáskorlátozott diákok megsegítése érdekében a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosított változata alapján (2003/2007/2011), az 1999/2000-es tanévtől, a Wechselsmann-házban akkor már működő módszertani munkacsoport lehetőséget kapott a szervezeti és tartalmi megújulásra. A 2002. évi munkatervben az alábbiakat fogalmazták meg:

„Igen fontos intézményi alapfeladat, és minden munkatárs szakmai kötelessége közreműködni a Módszertani Központ cél- és feladatrendszerének megvalósítása érdekében. A megfelelően felkészült és nagy tapasztalattal rendelkező intézményi szakszemélyzet közreműködésével járuljon hozzá a főváros többségi iskoláiban integráltan tanuló mozgáskorlátozott gyermekek oktatásához, neveléséhez és mozgásfejlesztéséhez. Az intézményünkben és az integrációban dolgozó nem gyógypedagógusok szakmai fejlesztését, továbbképzések szervezésével segítse. A legkorszerűbb speciális eszközökkel történő fejlesztés lehetőségeit segítse elő. Működjön közre a továbbtanulási problémák megoldásában. Folyamatosan szaktanácsokkal lássa el a hozzájuk fordulókat.”⁶³³

A Módszertani Központtá alakulás folyamata az intézmény névhasználatát is megváltoztatta. Először a Pedagógiai Szakszolgálat, majd a Módszertani Intézmény, 2006-tól pedig már az Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény (EGYMI) nevet viselte. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy nem a Mozgásjavító volt egy házon belüli módszertani központja, hanem a Mozgásjavító vált országos jelentőségű módszertani intézménnyé. 2010-től az intézmény neve: Mozgásjavító Általános Iskola, Szakközépiskola, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Diákotthon. A törvényben kimondták: „A sajátos nevelési igényű gyermeknek, tanulónak joga, hogy különleges gondozás keretében állapotának megfelelő pedagógiai, gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai ellátásban részesüljön attól kezdődően, hogy igényjogosultságát megállapították.”

A Mozgásjavítóban így alakult meg az utazótanári státusz, a szakemberek által a többségi iskolákban tanulók és ott pedagógusi munkát végzők számára, a szakmai szolgáltatást nyújtó hálózat.⁶³⁴

⁶³³ *Mozgásjavító* 2002/2003. tanév munkatervéből. Mozgásjavító történeti archívum.

⁶³⁴ 2003. évi LXI. törvény – 23. § (1) a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról.

A Wechselsmann-ház mozgásjavító korszakát megelőzően, már Adler Simon és Kanizsai Dezső által vezetett intézményekben is fejlesztettek az intézménybe nem beíratott vak és siketnéma gyermekeket is. A Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában is törekedtek a népiskolákban tanuló (nyomorék) mozgáskorlátozott tanulók integrációjának támogatására, majd Zsótér Pál és Alpár György igazgatása alatt a többségi általános iskolában tanulók számára is nyújtottak szakmai segítséget. A folyamatos fejlődés és segítségnyújtás kimondatlan vagy kimondott célja az volt, hogy mindenki számára elérhető legyen az egyenlő hozzáférés és a társadalmi integráció. Ezek a célok jelentősen felerősödtek a rendszerváltást és hazánk Európai Unióhoz való csatlakozását (2004) követően. A célok megvalósulása, a feladatok teljesítése érdekében alkalmazott eszközrendszer része lett az utazótanári szolgálaton keresztül az ergoterápia, a pályairányítás, pályaválasztás, utógondozás és a tanácsadás (pedagógusok, szülők, mozgáskorlátozott gyermeket befogadó gyermekközösségek és intézményfenntartók számára). Érzékenyítő programokat, szakmai konferenciákat, információátadási fórumokat, előadásokat és módszertani bemutatókat szerveztek. Belső és külső továbbképzéseket tartottak, és létrehoztak egy speciális eszközkölcsonzót. Az intézményen belül, habilitációs-rehabilitációs foglalkozásokat tartottak a többségi nevelési-oktatási intézményekben tanuló mozgáskorlátozott gyermekeknek. A nagy rekonstrukció befejezését követően, az akadálymentesen megépített iskolai és kollégiumi új környezet, egy magasabb színvonalú szakmai szolgáltatás lehetőségét teremtette meg.

A mozgásjavító utazótanári hálózat induláshoz nagy segítséget jelentett a MEOSZ Bice-Bóca Alapítvány, valamint a Gyengénlátók Általános Iskolája és Zsótér Zsuzsa tanárnő (ekkor már szakmai és gyakorlati tapasztalattal rendelkeztek). A pedagógiai fejlesztőmunkában az egyáltalán nem könnyű és nem mindig ideális munkafeltételek között dolgozó utazótanárok egy hosszú távú országos hatású feladatellátás alapjait fektették le. Ebben a munkában elévülhetetlen érdeme van Sárközi Juditnak, Nagyné Fatalin Andreának, Ágoston Gabriellának – ezen innovációs folyamat vezetőinek. E szakmai korszak innovációs kezdete kapcsán még Kollár Katalin és Kiss Erika mellett Szöllősiné Juhász Csilla és Zsbánné Forrai Judit nevét is fontos említeni.⁶³⁵

⁶³⁵ Mozgásjavító munkatervek 1999/2000., 2002/2003., 2003/2004., 2011/2012. tanévről. Mozgásjavító történeti archívum // Köznevelésről szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2003., 2007., 2011. évi módosításai // Mozgásjavító Pedagógiai Programja, 2003, 2004, 2008, 2011. Mozgásjavító történeti archívum // Ágoston-Nagyné-Sárközi 2020.

Új eszközökkel
berendezett osztály-
terem

I.11.4. A speciális eszközök egyre növekvő jelenléte

Az intézmény munkatársai és vezetői folyamatosan keresték azokat az új eszközöket, amelyek a mozgáskorlátozott gyermekek és fiatalok kiszolgáltatottságát csökkenthetik, ugyanakkor pedig növelhetik az önállóságukat. Az 1970-es évek elején igyekeztek olyan házon belüli megoldásokat alkalmazni (ugyanis ekkor még nem juthattak hozzá nyugat-európai eszközökhöz), amelyek az egyedi speciális eszközök széles körű használatának későbbi alapjait jelentették. Ennek a speciális

munkának Vásárhelyi Gyöngyike tanárnő volt a szakmai vezetője. Az intézmény 1980-as évek végétől főállású vagy félállású ügyintézőt is alkalmazott, hiszen a Wechselsmann-ház és berendezése elmaradt a korban elvárható szükséges állapottól.

A tanítási folyamatokat megkönnyítő eszközök beszerzésével párhuzamosan a diákotthonban használatos eszközök cseréje, korszerűsítése is megkezdődött. Elsőként a kilencvenes évek közepén a használatban lévő vaságyak az IKEA-ban beszerezhető fémágyakra és a kereskedelemben akkor kapható ágyneműtartóval rendelkező heverőkre történő lecserélése kezdődött meg. Érdeemes megjegyezni, hogy az első magyarországi, Budapesten megnyíló IKEA áruház – 1990. március 21. – óriási áttörést és áruválasztékot jelentett az iskola számára is: maga volt a fantasztikus kapitalista árúböszög egy szocialista tervgazdasághoz szokott áruházi vásárló számára. A nem speciális céllal árusított eszközöket az iskola tanulói számára speciálisan használható eszközökként lehetett a fejlesztés szolgálatába állítani. Amikor a régi heverőket egyre kevesebben tudták használni, azokat is fokozatosan lecserélték. Ezeket hazánkban gyártott, nyugat-európai technológiával készített speciális szanatóriumi ágyakra cserélték, és közülük többet elektronikus emelőberendezéssel láttak el. Az egyre súlyosabb diagnózisokkal érkező tanulók gondozási munkáját segítő első emelőberendezést a kilencvenes évek elején, a belgiumi Sint-Lodewijk partneriskola (gyerekeinek verőcei nyári táborozását követően) hagyta itt a Mozgásjavító számára. Ez volt az intézmény első olyan eszköze, amely a gondozók fizikai megterhelését és az érintettek személyhez kötött kiszolgáltatottságát csökkentette. Néhány éven belül megjelentek a magyar gyártmányú emelőszerek, és azt követően a diákotthon minden traktusát (kollégiumát) ellátták velük. A diákotthon egyik kollégiumi hálóteremi egységének vizesblokkját kimondottan kórházi használatra, Svédországban gyártott eszközökkel, szerelték fel.⁶³⁶ Az új fürdőszoba új technológiájának továbbfejlesztett változata, illetve a jól bevált speciális ágyak adták az inspirációt, egyben a mintát Mozgásjavító nagy rekonstrukciójakor az új, apartman jellegű kollégium fürdőszobáinak és hálókényiségeinek kialakításához. Az új és a speciálisnak számító eszközök a legsúlyosabban sérült kollégiumi diákok fürdetését és a személyzet gondozási munkájának könnyítését szolgálták és szolgálják ma is. Az iskolai osztálytermek sérülésspecifikus eszközökkel történő ellátása és korszerűsítése (tanulószek, tanulóasztal, falitábla), valamint az addig nehezen és az

⁶³⁶ Fővárosi Közgyűlési határozatok: Felújítások. 8/1997. (III. 14.), 26/1998. (V. 28.), 4. sz. táblázat a 1012003. (III. 14.), 32/2005. (V. 20.), 68/2005. (X. 25.), hó sz. önkormányzati rendelet. // Nádas 2003c. 64–74.

egyéni igényeket csak körülményesen kiszolgáló berendezési eszközök cseréje is folyamatosan zajlott. Kezdetben ezeket az eszközöket az akkori NSZK-ból lehetett beszerezni. Évente egy, néha két osztálytermet szereltek fel olyan tanulóasztalokkal, melyeknek magassága könnyen és gyorsan állítható, valamint a diákok által is könnyen mozgatható faliablakkal. A nyugat-európai tapasztalatok alapján készített hazai gyártású ebédlőasztalokat hamar felváltották a könnyen kezelhető és több funkcióváltásra képes, Dániából beszerzett speciális asztalok – a nagyon speciális igényeket is kiszolgáló székeket pedig Norvégiában gyártották. Az életvitelt segítő speciális eszközök kezdetben használtak – azaz már kidobott elhasználódott lecserélt és leselejtezett állapotban – érkeztek az iskolába, a Nyugat-Európából származó termékek pedig közvetítő útján, vagy szerencsésebb esetben közvetlenül voltak beszerezhetők. (Egy ilyen nagy, közvetlen eszközbeszerzést Varga András az iskola tanárának NSZK-kapcsolatának révén, vámmentesen tudtak behozni az iskolába.) A speciális eszközök hazai beszerzését Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozása (2004), valamint a piacgazdaság hazai kiépülése gyorsította. A normál, de speciális célra használt, valamint a ki-mondottan speciális célra gyártott, életvitelt segítő, formatervezett eszközök megléte teremtette meg a feltételét az ergoterápiás eszközök iskolán belüli – később a Módszertani Központ létrejöttével, az intézményen kívüli – elterjesztéshez. A Mozgásjavító nagy rekonstrukciójának kezdetére már nem maradt olyan osztály és kollégiumi hálóterem, ahol régi iskolai és kollégiumi berendezési eszközöket használtak volna.⁶³⁷

A Nyugat-Európában működő speciális iskolákban folyó sérülésspecifikus pedagógiai folyamatok megismerése egyszerre több szálon kapcsolódott a hazai közoktatási változásokban való részvétellel – mint például a Soros Alapítvány által kezdeményezett közoktatást megújító programmal. A Mozgásjavító a hazai közoktatás első nagy reformjának idején pályázat útján csatlakozott a magyarországi Soros Alapítvány kezdeményezéséhez (1994–1996). A részt vevő iskolák pedagógusai mentörök közreműködésével közö-

⁶³⁷ Hanczár 1998. // *Fővárosi Közlöny*. Budapest Főváros Önkormányzata 1998. évi tervezett fejlesztési kiadásai feladatokként. 9/1998. (III. 16.) Főv. Kgy. sz. rendelethez. 283. // Nádas 2014b. 176–180.

Lépcsőket áthidaló lift (balra)

Az első speciális fürdőkád (jobbra)

sen keresték az új és korszerű iskola szervezeti és tartalmi megújulásának lehetőségét. Ebben az innovációs folyamatban született meg az Önfelkészítő Iskolák Egyesülete (1996), amely nagyon hamar országos hálózatot hozott létre, és amelynek egyik alapítója a Mozgásjavító Iskola volt. Az önfelkészítő iskolai körből is alakult szorosabb iskolák közötti együttműködés. A budaörsi Illyés Gyula Gimnázium és a Mozgásjavító közötti együttműködés a Mozgásjavító Iskolában tervezett szakközépiskola életre hívásában jelentett nagy segítséget.⁶³⁸ A civil szervezetekkel – mint az Önfelkészítő Iskolák Egyesületével, a Magyar Mozgáskorlátozottak Sportszövetségével és a Magyar Paralimpiai Bizottsággal – szoros partneri együttműködések alakítottak ki.⁶³⁹

Az újabb pályázatokra történő jelentkezések már közvetlenül a Mozgásjavító nagy beruházása kapcsán, az intézményben bekövetkező tartalmi és szakmai munka megújítása érdekében történtek. A Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) először a kompetenciaalapú oktatás módszertanának és eszközeinek elterjesztése érdekében működött. Alapvető célja a pedagógiai kultúra korszerűsítése, az Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmények (köztük a Mozgásjavító) pedagógusai számára nyújtott továbbképzés volt.⁶⁴⁰

TÁMOP: A társadalom megújulását szolgáló, európai uniós jogszabályokkal és rendeletekkel összhangban futó program, mely 6 éven keresztül, egészen 2023-ig futott. A szöveg a TÁMOP 3.1.4.-re utal.

⁶³⁸ Révész 2008. // Tóth 2012.

⁶³⁹ *Nemzeti Sport*, 2001. január 6. 10. // *Nemzeti Sport*, 2001. március 25. 13. // Nádas 2003c. 68. // Nádas 2018. 13–183., 195–366. // *Mozgásjavító* munkaterv: 2000–2006. közötti, tanévek, tantestület által elfogadott munkatervei. Mozgásjavító történeti archívum. ⁶⁴⁰ *Köznevelés*, 66.

évf./10. sz. Kompetenciaalapú oktatás elterjesztése. 2010. március 12. 4. // Tóth 2012.

A hazai kapcsolatok területén jelentős fejlődésként értékelhető, hogy az 1981-ben megalakult Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetségével (MEOSZ) az addigi távolságtartás 1987-et követően szoros együttműködéssé alakult. Ennek az első látványos jele az volt, amikor a MEOSZ megrendezte az Art '89 Nemzetközi Kulturális Fesztivált, amelyben a Mozgásjavító tanárai és diákjai már közreműködtek. A gyermekrajz- és irodalmi pályázat meghirdetését, valamint a kiállítás megrendezését (Pesti Vigadó Galéria) már az iskola munkatársai (Gyalai Gáspárné és Berki Erzsébet) szervezték, és a Mozgásjavító diákjainak szerepvállalása is jelentős volt. Az Art '89 program más eseményein is (szakmai konferencia, gálaműsor) aktív résztvevők voltak mozgásjavító diákok és tanáraik. Az ART '89 kulturális fesztiválról, valamint

az iskola mindennapjairól és az állami gondozásban lévő gyerekek helyzetéről a *Népszabadság* és a *Kisalföld* napilap is tudósított.⁶⁴¹

I.11.5. Három jelentősebb pedagógiai innováció

A Mozgásjavító pedagógiai innovációját a testület néhány munkatársa által már korábban kidolgozott Tanterv és Utasítás (1984) alapozta meg. Közvetlenül a politikai és gazdasági rendszerváltást követően három egymásra épülő programot érdemes kiemelni (a 1987 és 2012 közé eső időszakból).

Az első jelentős változás a kísérletképpen az 1990/1991. tanévben bevezetett fejlesztő program volt, amely összehangolta a tantervi követelményeket a gyermekek sérülésspecifikus kíváncsiságaival. A program keretében órarendi keretek között az orosz nyelvet felváltotta az angol nyelv oktatása. A gépírás tantárgy pedagógiai programja mellett (4–6. osztály) a tantárgy módszertani és technikai hátterét is korszerűsítették, majd arra építették a számítástechnika tantárgyat (6–8. osztály), akárcsak az egyéni fejlesztést, a speciális korrekciót, a logopédia megerősítését, valamint több készségtantárgy (technika, rajz, gépírás) csoportbontását.

A mozgásnevelés délelőtti órái hetente háromszor tornatermi, a hidrotériás (tanuszoda) részleg megnyitását követően pedig egyszeri úszás vagy szubakváli órákat jelentettek. Délutánonként az egyéni és hidrotériás, valamint a különböző szakköri sportfoglalkozások (úszás, asztalitenisz, tenisz, zenés gimnasztika, ülőröplabda, stb.) zajlottak. Az 1990/1991-es tanévvel kezdődően ötéves kortól előkészítő osztály indult, majd azt követte az általános iskola négy évfolyamos alsó tagozata (1–4. osztály). A felső tagozaton (5–8. osztály) egy négy évfolyamos (hagyományos) és a lassúbb haladási tempójú gyerekek számára egy öt évfolyamos, nyújtott tagozatot indítottak. Közben (1991/1992.) megkezdődött az általános iskola utáni továbbtanulást jelentő speciális Alternatív Szakképző Középiskola tervezése.⁶⁴² A második jelentős nagy reformprogramot a magyarországi közoktatáspolitikai kezdeményezte azzal, hogy az 1993-as közoktatási törvény 44. §-a elrendelte, hogy minden iskolának saját pedagógiai program szerint kell végeznie oktató-nevelő munkáját. A törvény 48. paragrafusa, illetve 1996-os módosítása, a Nemzeti Alaptanterv⁶⁴³ szerint az iskolák peda-

⁶⁴¹ Bóta 1989. // Art 89. *Magyar Hírlap*, 1989. május 27. 7. // J. J. 1989.

⁶⁴² Nadas 2003d. // Révész 2008. // Nadas 2014b. 23.

⁶⁴³ Báthory 1991. // Báthory 1992. // Illyés 1996. 377.

gógiai programjában a helyi adottságokat is figyelembe lehetett venni. A Mozgásjavító esetében az országos beiskolázás, a bentlakás (diákotthon), valamint az egyéni szükségletek figyelembevétele alapján részletes, sérülésspecifikus tartalmakat fogalmaztak meg. Az iskolák, így a Mozgásjavító is, jogot kaptak speciális céljaiknak, működési viszonyaiknak önálló sérülésspecifikus meghatározására. A képzés tartalmát, a tanítandó tananyagot, annak időbeli elosztását és csoportosítását csak keretjelleggel szabályozta a Nemzeti Alaptanterv.⁶⁴⁴ Ebben az új és a rendszerváltás előtti Tanterv és utasítástól jelentősen eltérő szabályozási folyamatban az iskola pedagógusai Kőpatakiné Mészáros Mária igazgatóhelyettes szakmai irányításával, a Soros Alapítvány támogatásával, és az Önfelkészítő Iskolák Egyesületével történő együttműködéssel alkották meg azt az új dokumentumot, amit akkor az Országos Köznevelési Intézet (OKI) minősített tantervként jelentetett meg.⁶⁴⁵ A Nemzeti Alaptanterv megalkotása érdekében a Művelődési és Köznevelési Minisztérium pályázatot hirdetett. A nyertes pályaműveket (köztük a Mozgásjavítóét is) egymillió forintért megvásárolta, és a Pedagógiai Intézetben keresztül ajánlotta az iskolák számára.⁶⁴⁶

A köznevelésben résztvevő fogyatékos gyermekek iskolai fejlesztésének elősegítése érdekében, az első Gyógypedagógiai irányelvek⁶⁴⁷ kidolgozása érdekében szakmai munkabizottságot hoztak létre. Az új dokumentum kidolgozását dr. Illyés Sándor gyógypedagógus, pszichológus, egyetem tanár, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola akkori igazgatója irányította. Felkérésére a munkabizottságban az akkor működő speciális iskolák (beszéd fogyatékos, vak és gyengénlátó, értelmi fogyatékos, siket és nagyothalló, mozgásfogyatékos) képviselői mellett az Országos Köznevelési Intézet és a Köznevelési Minisztérium szakemberei is részt vettek. A Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon igazgatója révén, közvetett módon az iskola szakemberei is részesei voltak az első Gyógypedagógiai irányelvek kidolgozásának, amelyet azóta több ahhoz hasonló dokumentum követett.⁶⁴⁸

A rendszerváltást követően elkezdődött az intézmény önálló arculatának megalkotása. Kiadványok készültek, előadásokat tartottak, az iskola munkatársai képzéseken vettek részt, és nagyon sok olyan fejlesztő programban voltak jelen, ami a többségi iskolában tanuló mozgáskorlátozott diákok integrációjának szakmai segítségét is szolgáltatta.⁶⁴⁹

A harmadik, legjelentősebb pedagógiai innovációs folyamat összefüggésben volt az előzményekkel, és már számolt a Mozgásjavító nagy

⁶⁴⁴ Csocsánné 1996. 314–315. // Illyés 1996. 377–382. // Baráth 1997.

⁶⁴⁵ *Új Pedagógiai Szemle*, 9. sz. Tantervi adatbank 1997. 10/110. // M. L.: 1997.

⁶⁴⁶ *Kisalföld*, 1997. május 23. 23. // A KOMA 4. pályázatának győztese. *Köznevelés*, 1997. június 6. 5.

⁶⁴⁷ A Művelődési és Köznevelési Minisztérium a Nemzeti Alaptanterv kiadását előíró 130/1995. (X. 26.) sz. Korm. rendelet alapján a tantervi irányelvek kidolgozására 1996. januárjában munkabizottságot kért fel.

⁶⁴⁸ Illyés 1996. 377–382.

⁶⁴⁹ *Mozgáskorlátozott gyermekek integrált óvodai és iskolai nevelését, oktatását segítő gyógypedagógiai ismeretek. Oktatási Közlöny*, OM 1223/63/2001 -

2003.III/2. 951. // Kovács–Novák 2006. //

Tóth 2012.

Mozgáskorlátozott gyermekek integrált óvodai/iskolai nevelését, oktatását elősegítő gyógypedagógiai ismeretek című akkreditált, tanúsítványt adó, kb. 10 hetes, 65 órás tanfolyamot indít pedagógusok számára a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon Módszertani Központja. A tanfolyam várhatóan a 2002/2003-as tanév októberében indul, legalább 10 fő jelentkezése esetén.

Elméleti oktatás (55 óra): péntek délután vagy szombat délelőttként.
Gyakorlati oktatás (10 óra): tanítási időben.
 Jelentkezés levélben vagy telefonon.

Jelentkezés és további információ:
 Sárközi Judit, telefon: 06-1-221-59-36.
 Levélcím: 1145 Budapest, Mexikói út 60.
 E-mail: modszertan@mozgasjavito.hu
Jelentkezési határidő: 2002. szeptember 30.

Informatika – Géplírás

A tanterv a NAT Informatika műveltségi területének részeként került kidolgozásra – a többségi általános iskolákban tanuló – mozgáskorlátozott gyermekekre adaptálva. Használhatják és alkalmazhatják azok a pedagógusok, akik mozgáskorlátozott gyermekeket oktatnak, nevelnek.

A mozgáskorlátozott tanulók géplírás-tanításának célja, hogy a kézírás mellett a gondolatközléshez, a kommunikációhoz eszközt biztosítson, elősegítve ezzel a tanulók társadalmi habilitációját, rehabilitációját.

A tanterv tartalmazza a minden évfolyamra kidolgozott tanterveket; a tanulmányi előzményt; a géplírás tanításának feladatait; a géplési módokat (tízujjas vakírás, egykezes géplírás, ujjhiányos géplés, két kéz egy-egy ujjával való géplés, kétkezes géplés) és elsajátításuk metodikai sajátosságait. Leírja a billentés technikáját, a speciális taneszközöket.

A tantervet a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon tanárai készítették (1145 Budapest, Mexikói út 60.). A munkacsoport vezetője: Kópatukiné Mészáros Mária.

Lektordíjak: dr. Beniczur Miklósé, dr. Bernolák Béláné.
 A tanterv mentora: dr. Salán Lengyel Mária, OKI.

rekonstrukciójának terveivel. Az intézmény pedagógiai programjában (a 2004. évi dokumentumban) megfogalmazták az intézmény belső tagozatainak szerkezetét és sajátosságait.

A teljes tantestületet megmozgató intenzív képzés a 2007/2008-as tanévben az építkezés megkezdését követően ismét felgyorsult. Az intézményben folyó sérülésspecifikus pedagógiai tartalmú fejlesztő munka dokumentumai a beruházás befejezéséig, az új létesítmények birtokbavételéig, az új épített és akadálymentesített környezeti kultúra figyelembevételével készült. A paradigmaváltó iskolai és kollégiumi működés számára új pedagógiai dokumentumokat készítettek. A tantestület a törvényi kötelezettségek figyelembevétele mellett 2008-ban kidolgozta, 2009-ben elfogadta, majd a fenntartó Fővárosi Önkormányzat 2010-ben jóváhagyta az új Pedagógiai Programot. Többek között megfogalmazták az új, akadálymentes épített környezetben a mozgás-állapotnak megfelelő speciális szolgáltatásokat:

Az Országos Közoktatási Intézet által minősített tantervi részlet

Akkreditált képzési hirdetés az integráció megsegítéséhez

„A legsúlyosabb mozgáskorlátozott fiataloknak (akiknek napi kórházi ellátásra nincs szükségük) teremtsen a tanulásra második esélyt a közoktatás területén. Az intézmény rekonstrukciójának következményeképpen új, akadálymentes épített környezet valósul meg. Az új iskolaépület, a kollégiumi-diákotthoni apartmanok az új pedagógiai rendszerben történő működtetés lehetőségét teremtik meg. Az általános iskolát követően középiskolai tanulmányokra, majd azt követően integrált körülmények között a Térségi Integrált Szakképző Központ (TISZK) keretében a szakképzésről szóló törvény szerint szakképzésre is lehetőség nyílik az itt tanuló mozgáskorlátozott fiatalok számára.”⁶⁵⁰

⁶⁵⁰ Mozgásjavító Pedagógiai Program, 2010. 4. Mozgásjavító történeti archívum.

⁶⁵¹ Nádas 2014b. 103–111.

⁶⁵² Az intézmény önálló gazdálkodásának jogát 2011-ben szüntették meg. (Forrás: Mozgásjavító történeti archívum)

⁶⁵³ Kuratóriumi tagság: dr. Derera Mihály elnök újságíró a MEOSZ elnökségének szakértője, Kóthy Judit televíziós újságíró, dr. Merényi Katalin orvos (érintett szülő), Nádas Pál igazgató, dr. Szegedi Mártonné gyógypedagógiai szaktanácsadó, majd helyette Kollár Katalin gyógypedagógus az iskola tanára. (Forrás: Zsótér Pál Alapítvány történeti archívum.)

Megfogalmazták, hogy a fizikailag legsúlyosabban sérültek sem szorulhatnak ki az iskolai közösségből („ággal az iskolába”) és nem kényszerülhetnek magántanulói státuszba – azaz biztosítani kell, hogy ezeknek a tanulóknak is legyen joguk és módjuk a közoktatás speciális ellátását az érintettség kényszerűségének helyzetéből is igénybe venni. A dokumentumban misszióként fogalmazták meg, hogy a tanulók a szűkebb és tágabb társadalmi közegben a lehetőségekhez mérten önálló és önrendelkező személyekké váljanak, a megszerzett tudás birtokában harmonikus, tevékeny élet megélésére lehessenek képesek, megfelelő belső motivációval rendelkezzenek a folyamatos fejlődéshez, és képesek legyenek a társas kapcsolatok kialakítására és fenntartására, adottságaikhoz mérten felkészülten jelenjenek meg a munkaerőpiacon, annak – nyitott vagy zárt rendszerében – alakítani tudják saját életminőségüket.⁶⁵¹

I.11.6. A Zsótér Pál Alapítvány

A ma is működő jelentős kezdeményezést a nevelőtestület a gyermekek fejlesztése és magasabb szinten történő ellátása érdekében Hütter Márta mozgásnevelő tanár javaslatára 1993-ban valósította meg azzal, hogy alapítványt hozott létre. Az alapítványt Zsótér Pálról, az iskola 1955 és 1972 közötti igazgatójáról nevezték el, és a tantestület

döntése alapján az intézményi költségvetésből⁶⁵² százezer forinttal alapították meg. Az alapítást követően 1999-től közhasznú szervezetként működött. Eddigi fennállásának harminc éve alatt a kuratóriumi tagsága számtalan kezdeményezést indított, amelynek jelentős részét az utódok folytatják.⁶⁵³

Néhány jelentősebb alapítványi program:

A mozgáskorlátozottak (nyomorékok) intézménye alapításának kilencvenedik (1993) és centenáriumi (2003) évfordulóinak programjait támogatta, aktív szervezőjük volt. Az iskola pedagógusai az első számítógépet 1995-ben az alapítványtól kapták, és a tanári szobában helyezték el. Szülői és munkatársi kezdeményezésre egyéni segélyezéseket, nyaraltatási támogatásokat, szakmai fejlesztéseket és kulturális programokat finanszírozott. Tanulmányi ösztöndí-

A Zsótér Pál Alapítvány díjat alapított a legkiválóbbak számára

jakat alapítottak a diákok és a tanárok számára, ezzel többek között a szakmai publikációk megírását és megjelentetését ösztönözték.

A MEOSZ által kezdeményezett távoktatási (HAPINET⁶⁵⁴) program indító szervezete volt az alapítvány. A felnőtt mozgássérült személyek számára indított program a nyitott szakképzés országos mozgalmán belül szerveződött. Megalapították a Zsótér Pál-díjat a legkiválóbb felnőtt munkatársak és a diákok számára. Falusi Jánosné (Erzsi néni) adományából egy akadálymentesen kialakított lakóotthon (tréninglakás, 74 m², 2,5 szoba Budapest, XIV. Kövér Lajos utca 13. földszint) készült el. A lakás lehetőséget teremtett az önálló és önrendelkező élet megélésére. A tréninglakás üzemeltetését az alapítvány, a pedagógiai fejlesztési programot az intézmény munkatársai végezték.⁶⁵⁵

A diákok és tanárok számára az alapítvány nemzetközi tanulmányutakat is támogatott. A Mozsásjavító nagy rekonstrukciójának előkészítéséhez a döntéshozók meggyőzése érdekében több alkalommal építészeti tanulmányterv elkészítését finanszírozta. A kezdő vagyont (100 000 Ft) a kuratórium 2002 és 2012 között több mint 64 millió forinttal, a lakóotthont (tréninglakás) mindenkor piaci értékével növelte. Az adóbevételek 1%-án túl több rendszeresen támogató magán-személy között volt dr. Mádl Ferenc, a Magyar Köztársaság elnöke. Az alapítvány nagyon sok ügyben segítette a Mozsásjavítóban tanulók és dolgozók életét, de ennek részletezésével ez a tanulmány most nem foglalkozik. Az alapítvány közel harmincéves működésének történetét egy önálló tanulmányban lenne érdemes feldolgozni és azt közzétenni.⁶⁵⁶

I.11.7. Ünnepek, megemlékezések, kulturális megmozdulások és hagyományteremtő programok

A Nyomorék Gyermekek Országos Otthona alapításának kilencvenedik évfordulóját az intézmény 1993-ban mint jogutód programsorozattal ünnepelte. Azért tartották fontosnak a 90. évforduló megünneplését, mert a második világháború befejezésétől egészen a politikai-gazdasági rendszerváltásig nem volt ajánlatos az intézmény múltjáról megemlékezni. Ennek ellenére dr. Antal József főorvos, akinek szívügye volt az otthon múltjának ápolása, az alapítás 75. évfordulójáról tartott előadást.⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ A Zsótér Pál Alapítvány 1995-ben a belga Sint Lodoweijk intézettel és a WZ\N Eurokanssal közösen dolgozta ki a Hapinet Project (Handicapp Persons Internet) ötletét, melynek célja, hogy a pedagógusok és a diákok felkészítése után az elemi iskolát és a középiskolát elvégzők további távoktatását biztosítsa, és alkalmassá tegye őket a távmunkára mint a mozgáskorlátozottak egyik perspektivikus lehetőségére. (Forrás: *Népszabadság*, 1998. október 10. 15. // *Népszabadság*, 1998. október 17. 16. // M. K. 1998.)

⁶⁵⁵ Fővárosi Közgyűlési határozat a civil szervezet (ZsPA) támogatása: 15/2000. (III. 20.), 12/2001. (III. 21.), 85/2001. (XII. 18.), 2003. (DL 14), H/2004. (III. 19.), 12/2005. (III. 11), 321/2005. (V. 20.), 2000–2005. évi költségvetési előirányzat // Galambos 2009.

⁶⁵⁶ Nádas 2003c. // *Népszabadság*, 2001. december 20. 34. // www.zso-teralapitvany.hu (Letöltve: 2020. július 29.) // Civil Budapest. Elismerés a sérültek segítőinek. *Népszabadság*, 2003. január 9. 26.

⁶⁵⁷ Antal 1986. // Reichard 1975.

A nyomorék gyermekek átköltöztetése (1955–1956) a Mexikói út 63. számú épületből a Wechselmann-házba (Mexikói út 60.) egyben azt is eredményezte, hogy a Mozgásjavító, függetlenül a politikai rendszerek és a fenntartók változásától, a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona jogutódjának tartotta és tartja magát ma is. A rendszerváltást követően döntöttek úgy az iskola vezetői, hogy negyvenöt évi csöndes időszakot követően, a társadalmi nyilvánosság újkori szabadságát kihasználva, a szélesebb társadalmi rétegek számára is betekintést nyújtanak az iskola történeti múltjába és a szakmai tevékenységének mindennapi gyakorlatába.

A Kilenc évtized a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában címet

Kilenc évtized... sajtómegjelenések (1993)

viselő program 1993 szeptemberétől decemberéig tartott. A programot Göncz Árpádnak, a Magyar Köztársaság elnökének fővédnökségével, Habsburg Ottó díszelnökségével, dr. Demszky Gábor, Budapest főpolgármestere, dr. Dornbach Alajos, az Országgyűlés alelnöke, dr. Für Lajos honvédelmi miniszter, dr. Mádl Ferenc művelődési és közoktatási miniszter, valamint dr. Paskai László bíboros prímás, esztergomi érsek védnökségével szervezték. Sajtótájékoztató keretében 1993. szeptember 15-én mutatták be a tervezett programsorozatot és a Mozgásjavító mindennapi életét. A megnyitóünnepséget a Parlament kupolatermében rendezték meg, az iskola kórusának szereplésével. A gyerekeket dr. Szabad György, az Országgyűlés elnöke köszöntötte.

A programsorozat keretében pályázati forrásból megépített új üvegházat adtak át a Mozgásjavító kertészeti iskolájában. Integrált gyermekrajz-pályázatot hirdettek Macskássy Izolda grafikusművész zsűri-

zésével. A zsűrizett rajzokból összeállított kiállítást a Magyar Honvédség Múvelődési Házában rendezték. Az öregdiákok és tanáraik számára találkozót szerveztek a Wechselmann-házban, több mint száz volt diák jelenlétével. Ünnepi kórushangversenyt rendeztek a Zeneakadémia nagytermében, több iskolai kórus mellett a Mozgásjavító Bárdos Lajos kórusának fellépésével. *Fény vagy te is* címmel iskolatörténeti kiállítást rendeztek a Budai Várban a Budapesti Történeti Múzeumban. Hazai és nemzetközi előadókkal szakmai konferenciát rendeztek a Kongresszusi Központban. A jubileumi programsorozat a nyolcadik kerületi Rezső téri római katolikus plébániatemplomban ökumenikus – evangélikus, izraelita, katolikus, református – istentisztelettel záródott. A jubileumi évben Pintér Márta fotóriporternek az iskolában készített képeiből a következő évben fekete-fehér falinaptárt készítettek. A programsorozatról, a film-, a fotó- és a sajtómegjelenésekről dokumentum-összeállítás készült.⁶⁵⁸ Az iskola történetét bemutató könyvet publikáltak ebben az évben, amely a *Kilenc évtized a mozgáskorlátozottak szolgálatában* címet kapta. Érdeemes kiemelni, hogy a jubileumi ünnepségsorozatot követő évben, 1994. április 11-én az intézménybe látogatott dr. Mádl Ferenc művelődési és közoktatási miniszter. A Wechselmann-ház társalgójában, a gyerekekkel közösen megrendezett találkozón a miniszter a gyermekeknek egy színpadnyi játékot hozott. A pedagógusok közül Berki Erzsébet földrajz-rajz szakos tanár, Nádas Pál igazgató, Tóth József énektanár-karnagy és Vársárhelyi Gyöngyike gyógypedagógus-történelem szakos tanár kormánykitüntetésben részesült. Csizmadia Istvánné, Oriskó Istvánné és Zsoldos János gyógypedagógus tanárok a miniszter Arany Katedra Emlékérmét a gyerekek ovációjá mellett vehették át.⁶⁵⁹

Az intézmény (Nyomorék Gyermekek Országos Otthona) alapításának 100. évfordulója alkalmából 2003-ban szintén ünnepi

⁶⁵⁸ Mozgásjavító történeti archívum.

⁶⁵⁹ Köztük élnek. *Új Magyarország*, 1993. szeptember 8. 13. // N. H. E. 1993. // B. T. 1993.. // Cs. Gy. 1993. // S. E. 1993. // Losonczi 1993. // Zimányi 1993. // Erdélyi 1993. // -ij- 1993. október 5. 5. // B. A.: 1993. // B. I. 1993. // Miksa 1994.

A Zeneakadémián az iskola énekkara, 1993

Berki Erzsébet: Centenárium logók

**Medgyessy Péter
miniszterelnök
és dr. Csehák Judit
miniszter
a gyermekek között
(fent)**

**Meghívó
a centenáriumi
programokra 2003
(lent)**

turális Örökség Mi-nisztériuma), dr. Csehák Judit egészségügyi miniszter, valamint Blanckenstein Miklós prelátus-érseki helynök.

Az alapítás 100. évfordulója egybeesett az Európai Unió döntésével, amely 2003-at a fogyatékkal élők évének nyilvánította. Ebből az alkalomból Medgyessy Péter miniszterelnök és kormányának több tagja (Burány Sándor munkaügy-, dr. Csehák Judit egészségügyi és szociális, Görgey Gábor kulturális, Jánosi György ifjúsági és sport, Kovács Kálmán informatikai miniszter, valamint dr. Hiller István, az oktatási tárca államtitkára) március 24-én a budapesti Mozcásjavító Általános Iskola és Diákotthon dísztermében tartott sajtótájékoztatót. Itt jelentették be a szaktárca országos programjait. „A fogyatékkal élőknek ugyanolyan esélyt és lehetőséget kell adni, mint a többi ember számára” – hangsúlyozta Medgyessy Péter miniszterelnök. Ezt követően a Mozcásjavító igazgatója ismertette és bemutatta az iskola múltját és jelenét, és a jövő elképzeléseit is felvázolta a jelenlévők számára.

A megnyitóünnepséget – miképpen 1993-ban is – ismét a Parlament

⁶⁶⁰ Röviden: GYISM.

kupolacsarnokában tartották (2003. május 28.), Dr. Mádl Ferencnek, a Magyar Köztársaság elnökének meghívására, Schiffer Jánosnak, Budapest főpolgármester-helyettesének jelenlétében, Gundel-Takács Gábor televíziós újságíró konferálásával, az Európai Integrációs Hét program mozgáskorlátozott résztvevőinek (külföldi és magyar diákok) jelenlétében.

Az Európai Integrációs Héten a *Játék határok nélkül* című vetélkedőn, május 30-án a Millenáris Parkban hat európai város mozgáskorlátozott diákjai vettek részt. Az öregdiákok és tanáraik találkozóját 2003. szeptember 20-án a Wechselmann-házban tartották, amelyre

Dr. Mádl Ferenc
köztársasági elnök,
Nádas Pál igazgató
és a háttérben
Gundel Takács Gábor
a Parlamentben

⁶⁶¹ Novák 2003. // Kun 2003. // Ígét a jövő évre. *Magyar Nemzet*, 2003. március 25. 6. // A fogyatékkal élők éve 2003. *Népszabadság*, 2003. március 25. // Varga 2003.. // Mádl Ferenc az esélyegyenlőségről. MTI, 2003. május 29. 3. // K. B. 2003. // Cs. D. 2003.. // B. N. 2003. // *Népszava*, 2004. március 9. 11. // *Népszabadság*, 2004. október 16. 20. // Berki Erzsébet gyűjteménye // Mozgásjavító történeti archívum.

⁶⁶² Trencsényi 2004.

több százan érkeztek. Országos és integráltan tanulóknak gyermekrajz-pályázatot hirdettek, amelyet Kolozsvári Grandpierre Emil a *Két sárkány-két legény* című meséje alapján készítettek az alsós és felsős diákok. A beérkezett több mint 500 pályaműnek csak a felét tudták kiállítani. A díjátadó ünnepséget és a kiállítást 2003. október 1-jén Macskássy Izolda grafikusművész a Stefánia Galériában nyitotta meg.

A Danubius Thermal Hotel Hélia báltermében november 24–25-én *100 év és a jövő* címmel országos szakmai konferenciát és az iskola falai között módszertani bemutatót tartottak. Iskolatörténeti vetélkedőt rendeztek 2003. november 27-én a felső tagozatos diákok számára a szabadkőműves páholy tagjainak bevonásával. Közel egy esztendőn keresztül dolgozott az épület falai között Felvidéki Judit filmrendező és Kovács Zoltán operatőr, hogy elkészítse az *Életke* (Heltai Jenő azonos című kisregénye) dokumentumfilmet, amelyet 2003. november 28-án a Budapest Kongresszusi Központ Bartók-termében nyilvános vetítésen mutattak be. Pintér Márta fotóriporter, aki 1992-től rendszeresen fényképezte az iskola diákjainak mindennapi életét, az emberi jogok nemzetközi napján, 2003. december 10-én *Hendikep* című fotókiállítása keretében a Lurdy Házban mutatta be képeit. Az akkor készült fotográfiaiak ma is kint lógnak az iskola folyosóin. A centenárium program-sorozata a Budavári Nagyboldogasszony-plébániatemplomban december 8-án a templom ének- és zenekarának hangversenyével záródott. A centenárium alkalmából ismét iskolatörténeti könyvet jelentettek meg *Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában* címmel, és száz számozott emlékérmét készítettek, és adtak át a programok során az arra érdemesnek tartott személyeknek.⁶⁶¹ A *Száz esztendő a mozgáskorlátozottak szolgálatában* című iskolatörténeti monográfia, valamint az *Életke* című kétrészes dokumentumfilm társadalmi hatásaival az *Iskolakultúra* című szakmai folyóirat 2004. évi 5. számának Kritika rovatában Trencsényi László foglalkozott: „A könyv és a film tanúbizonyságai szerint működő, sikeres megoldás ez [az integráció – a szerk.]. Hozzá tartozik ahhoz a kulturális örökséghez, melyet a magyar nevelésügy Európába szállít.”⁶⁶²

A ház történetéhez, mint ahogyan erről már korábban beszámoltunk, hozzátartoznak a vészidőszak idején (1944-ben) történt események is. A holokauszt 50. évfordulója alkalmából, 1994. szeptember 22-én megrendezett megemlékezés is kiemelten fontos esemény volt a Wechselsmann-ház történetében. Az Amerikai Joint magyarországi

irodája, az Izraeli Hallássérültek Országos Szövetsége, a Magyar Hallássérült Zsidók Egyesülete, a MAZSIHISZ, a Magyarországi Szociális Segély Alapítvány a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon együttműködésével szervezték a megemlékezést. Emléktáblát avattak, amely a holokaust áldozatául esett gyermekeknek és felnőtteknek hivatott emléket állítani. A megemlékezésre eljöttek az ország és a világ sok pontjáról a vészkorszakot túlélő tanítványok, hozzátartozók, barátok: Joel Alon, Izrael Állam magyarországi nagykövete, Ira Goldberg a Joint Education képviselőjében, dr. Feldmájer Péter, a MAZSIHISZ elnöke, Beer Iván, a Magyarországi Holocaust Emlékbizottság elnöke, Jakob Ehrenfeld, az Izraeli Hallássérültek Szövetségének képviselője. Jelen voltak a megemlékezésen Kanizsai Dezső lányai is.⁶⁶³ Elsőként dr. Schweitzer József országos főrabbi szólt az egybegyűttekhez, aki arról beszélt, hogy emlékezni és emlékeztetni kell. Harsányi László, a Népjóléti Minisztérium államtitkára is beszédet mondott: „Azonban mi, akik szerencsétlen sorsú testvéreink kínhalálának tanúi voltunk, mi, akik a megpróbáltatások részesei voltunk, nem tehetjük meg azt, hogy emlékek feledésbe menjen, nekünk emlékezni és emlékeztetni kell!”⁶⁶⁴

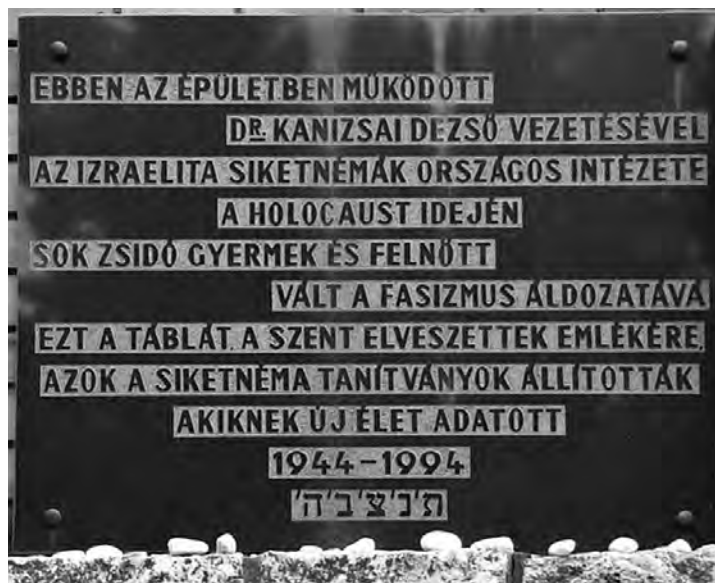
Az emléktáblát dr. Feldmájer Péter és Beer Iván avatták fel, a gyászszókat pedig Tóth Emil főkántor recitálta. Az emléktábla-avatást követően a jelenlévőket az iskola dísztermébe invitálták. A társalgóban az egyik volt diák az ablakhoz sietett, kinyitotta, és láthatóan keresni kezdett valamit. Kisvártatva intett felém, és megmutatta nevét, amit 1944-ben vésett a téglába. Ezen a napon többen megtalálták ifjúkori vésetüket.

A program gyermekmússal, majd a túlélők visszaemlékezéseivel folytatódott. A felrázó emlékek felidézését egyperces néma csend követte, mellyel a mártírok emlékének adóztak az egybegyűltek. Ezután Nádas Pált, a

⁶⁶³ *Fejér Megyei Hírlap*, 1994. szeptember 20. 4. // *Magyar Hírlap*, 1994. szeptember 20.3. // *Új Magyarország*, 1994. szeptember 21. 7. // *Magyar Nemzet*, 1994. szeptember 23. 5. // *Magyar Hírlap*, 1994. szeptember 23.3. // *Népszava*, 1994. szeptember 23. 2. // gáljuli 1994.

⁶⁶⁴ gáljuli 1994. Részlet dr. Schweitzer József beszédéből.

**Emléktábla
a holokaust 50.
évfordulójára, 2012**

Mozgásjavító Iskola igazgatóját kérték, hogy szóljon az egybegyűltekhez. A hivatalos beszédek sorát Fekete Győzőné, a Magyarországi Zsidó Hallássérültek Egyesületének főttkára zárta, aki köszönetet mondott a megrendezés lehetőségéért a Magyarországi Zsidó Szociális Alapítványnak és kiemelten dr. Talyigás Katalinnak.⁶⁶⁵

I.11.8. A Mozgásjavító Iskolában folyó pedagógiai munka nyilvánossága

A jubileumi évfordulók (1990–1993, 1995–1998, 2000–2003) alkalmából három iskolatörténeti kiadványt jelentettek meg.⁶⁶⁶ A nyomtatott és elektronikus sajtó mindhárom esemény kapcsán foglalkozott a Mozgásjavító múltjával, jelenével és a jövőbeli terveivel is.⁶⁶⁷ Az iskola jubileumi eseményeiről amatőr és professzionális filmek is készültek, amelyek egy része megtalálható a Mozgásjavító honlapján (www.mozgasjavito.hu) és az iskolatörténeti archívumban.

A filmek közül érdemes kiemelni az 1998-ban bemutatott *Pipacsok* című filmet, amelyet Tölgyesi Ágnes filmrendező és Mohi Sándor operatőr készítettek. A dokumentumfilm a csárdaszállási hármas ikrek történetén keresztül mutatja be egy sokgyermekes, nagyon szegény körülmények között élő, széteső család történetét. Az egyik gyermek mozgássérült, a másik vak, a harmadik kislány mondható csak sérülésmentesnek. A három gyermek három helyen lakik, egymástól elválasztva élnek. Bea a Mozgásjavítóban, Eszter a Vakok Általános Iskolájában tanul és él – mindketten állami gondozottként. A film forgatásakor a két intézmény vezetőjének (Helesfai Katalin és Nádas Pál) közreműködésével megtörtént az egymástól elválasztott testvérek és a család többi tagja egyesítésének kísérlete. A XXX. Magyar Filmszemle dokumentumfilmek megosztott fődíját Tölgyessy Ágnes elnyerte ezzel a filmjével.⁶⁶⁸

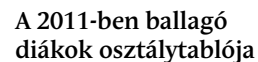
1988-tól a ballagó diákokról a Mozgásjavítóban is tablót készítettek. (Az első tablót Csizmadia Istvánné és Remenár Judit még 1982-ben ballagató osztályfőnökök készítették. Előtte és azt követően egészen az 1987/1988-as tanév végéig ballagó osztályokról csak osztályfényképek készültek.) A tablókat 1988-tól 2013-ig Berki Erzsébet tanárnő készítette, és azóta is hagyomány, hogy az új és régen készült tablók az iskolaépület folyosóit díszítik – ahogyan ez más iskolákban is szokás.

⁶⁶⁵ Uo.

⁶⁶⁶ Nádas szerk. 1993. 7–99. // Derera 1998. 5–159. // *Száz esztendő* 2003. 5–251.

⁶⁶⁷ Az előkerült forrásokból néhány fontos publikáció: G. Horváth 1993. // Cs. Z. 1993. // Zimányi 1993. // S. E. 1993. // Scipiadés 2003. // Hajdú 2003. // Novák 2003a. // Kálmán 2003. // Nedbál 2003. // Losonczy 2003. // Scipiadés 2003b. // Sztankay 2003. // Szép 2003. // V. Z. 2003. // Vöő 2003.

⁶⁶⁸ Weinwurm 1995. // Cs. K. 1999. // T. I. 1999. // Sylvester 1999. // Kovács 1999. // k. t. 2000.

- Erdei iskolai program indult, melyet minden évben a mindenkori 4. osztályos tanulók számára szerveznek az iskola épületén kívül (az iskolai pedagógiai programban foglaltak szerint). Az egyhetes erdei iskolai program legtöbbször a verőcei üdülőben zajlott, de voltak évek, amikor más helyszíneken (például Gánton).
- Az iskola életében mindig jelen voltak a tanév elejei és a tanévzáró osztálykirándulások, amelyek időtartamát az életkorhoz és az osztályokhoz igazították. Voltak olyan osztályok, akiket tanáraik külföldre vittek.
- Iskolai és diákotthoni program keretében évente több alkalommal a tanárok a diákokkal múzeumba és kiállításokra jártak. Berki Erzsébet tanárnő a *Múzeumba járni jó* művészeti program keretében elsősorban a Szépművészeti Múzeumba, a Magyar Nemzeti Galériába, a Vasarely Múzeumba és a KOGART-ba vitte a tanulókat, a TÁMOP-program keretében. Múzeumpedagógiai foglalkozásokat és integrációs táborot is szervezett. Vásárhelyi Gyöngyike tanárnő esetében elsősorban a tananyaghoz kötött történelmi ismeretek gyarapítása és elmélyítése volt a cél. Vezetésével a diákok rendszeresen látogatták az Aquincumi és a Hadtörténeli Múzeu-

mot. A két intézmény közösen szervezte a *Múzeum házhoz jön* programot. A Magyar Nemzeti Múzeummal és a Budapesti Történeti Múzeummal a több mint három évtizedes közösen végzett munka koordinálójá is Vásárhelyi tanárnő volt.⁶⁶⁹

- Színházi előadások látogatásairól számtalan beszámoló, visszaemlékezés alapján lehet tudni. Kezdetben cirkuszba, majd egyre nagyobb rendszerességgel színházi előadásokra vitték a gyerekeket. Ezekről az eseményekről hol részletesen, hol csak említés szintjén adtak számot az évkönyvek vagy éértékelő beszámolók. A vak tanulókkal az 1910-es évektől elsősorban a hangversenyekre jártak. A siketnéma gyermekek kulturális életbe történő bekapcsolódása (1928 és 1948 között) leginkább az iskolán belüli programokra és cirkuszi előadásokra korlátozódott. A mozgáskorlátozott diákok Wechseltmann-házba történő költözését követően a házon kívüli kulturális programok megszervezése akkor kezdett felgyorsulni, amikor az intézmény autóbust kapott, majd amikor az autóbustok száma jelentősen megnőtt. A kétezres évek fordulóján Bán Éva tanárnő kezdeményezésére és szervezésében életre hívták az „operabarátok közösségét”. Volt olyan időszak, amikor az Operaház előadásaira az intézmény diákjainak páholybérletet vásároltak. A múzeum- és színházlátogatások, valamint az Operaház programjain való részvétel lebonyolításában a szervező tanárokat nagyon sok önkéntes munkatárs segítette. A kulturális programok legfőbb anyagi támogatója a Zsótér Pál Alapítvány volt. Az iskola diákjainak közreműködésével lebonyolított iskolai kötelező és hagyományteremtő előadásokon túl színjátzócsoporth, énekkar, művészitornász-csoport majd később táncscsoport működött a Mozgásjavítóban. A házon belüli szerepléseknek már a jogelőd Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában is nagy hagyománya volt. Az iskolai ünnepségeken és házi vetélkedőkön túl, a rendszerváltást követően, a házon kívüli közönség előtti fellépések száma is gyarapodott. Az iskolán kívüli szereplések sokaságából (a teljesség igénye nélkül), az 1989-ben a MEOSZ által rendezett és a televízió által közvetített Art '89 művészeti programot érdemes kiemelni. A fesztivál záróprogramját a Kongresszusi Központban rendezték. Az iskola énekkara ekkor közösen énekelhetett a népszerű énekessel, Zoránnal (Sztevanovity Zorán) és a Bojtorján együttessel.

⁶⁶⁹ Szoleczky 2014. // Múzeumbarát Pedagógus és Múzeumbarát Iskola Díj – Magyar Nemzeti Múzeum (2011). Mozgásjavító történeti archívum.

- „ADD A KEZED!” ART '89 Kulturális Fesztivál gálaestje: Kongresszusi Központ 1989. május 27. szombat este 8-kor Pátria-terem. Rendező: Bánki Iván. Szerkesztő-műsorvezető: Szegvári Katalin. Közreműködik: Almási Éva, Balázsovits Edit, Benedek Miklós, Halász Judit, Szabó Dani, Kern András, Koltai Róbert és fia, Kocsis Zoltán, Lukács Sándor, Törőcsik Mari és a Rajkó zenekar, Szenthelyi Miklós, Csonka Gábor, Verebes István, Pasqualetti Gergő, Zorán Sztevanovity, a Benkó Dixieland Band, a Bojtorján együttes, a Magyar Rádió gyermekkórusa, a *Mozgásjavító* Iskola gyermekkórusa, a Magyar Rádió szimfonikus zenekara, vezényel: Medveczky Ádám (Forrás: *Pesti Műsor*, 1989. május 24. // selmeczy 1989. // J. J. 1989.)
- Az iskolai énekkar szerepléseit Rosenfeld Piroska, Zsoldos János, Réger (Réti Tamásné) Mónika, Tóth József, és jelenleg Tófalvi-Balassa Szilvia vezeti. A házon belüli és azon kívüli színielőadásokat szervező tanárok közül Gyalai Gáspárnét, Vásárhelyi Gyöngyikét, Péntek-Dózsa Melinda és Kaszás Villő tanárnőket érdemes kiemelni. Az iskola művészeti életében a tánc sem volt előzmények nélküli. Nemlaha Katalin mozgásnevelő munkáját Tajty Katalin tanárnő vitte tovább. A táncosok egyre több házon belüli és azon kívüli szerepléssel örvendeztették meg a közönségüket. A jubileumi rendezvények műsoraiban 1993-ban, majd 2003-ban az iskolai énekkar mellett Péntek-Dózsa Melinda tanárnő vezetésével a színjátszók is jelentős szerepet kaptak. Az utóbbi idők leggrandiózusabb előadását a Millenáris Park színháztermében rendezték. 2010-ben Kaszás Villő tanárnő rendezésében és munkatársainak közreműködésével több száz néző jelenlétében mutatták be a *Boldog lelkek tánca* című előadást, majd 2012-ben William Shakespeare vígjátékának, a *Szentivánéji álom*nak az adaptációját rendezték.

322. oldal
Boldog lelkek tánca.
 Plakát. Tervezte:
 Berki Erzsébet (2010)

323. oldal fent
 A közönség 2010-ben

323. oldal lent
 Csikós Alexandra
 Bácskai Milán
 Pregun Alex
 William Shakespeare
Szentivánéji álom
 című darabjának
 előadásán

Millenáris Teátrum 2010. június 15. kedd 17.00 óra

Balogh Lelkek tánca

MOZGÁSJAVÍTÓ
GYERMEK-
ÉS IFJÚSÁGI
KÖZPONT

ének:
Tófalvi Szilvia

tánc:
Tajthy Katalin

rendező:
Kaszas Villó

Bemutatkozik a
mozgás
zene
tánc
színpad
színpad

foto: Teknos Miklós

A Wechselmann-ház 2011-ben

A mozgáskorlátozott diákok iskolaépülete lett a Wechselmann-ház. Halmi Timea
6. osztályos diák 1999-ben készített nyertes munkája. Rajztanára: Berki Erzsébet

II | ÉLETUTAK, VISSZAEMLEKEZÉSEK

„Szokás mondani, minden élettörténet egy regény.
Azaz mindenkinek megvan a maga regénye.”
(Hargittai István)¹

A Wechselsmann-ház 115 éves működése alatt voltak nagyon sokan, akik szakmai pályafutásuk jelentős részét (vagy egészét) a győgyepedagógia (vakok, siketnémák, mozgáskorlátozottak) szolgálatában töltötték, és az adott intézmény képzeletbeli, vagy valós törzsgárdatagjává váltak. A törzsgárdatagságról szóló első hivatalos dokumentum csak a „mozgásjavító korszakból” (1978–1980) került elő. Az intézmény ekkor a Fővárosi Tanács Oktatási Osztálya, azon belül is a bentlakásos intézmények Gyermekvédelmi Ügyosztályának felügyelete alatt működött. Az előkerült dokumentumokból és személyes visszaemlékezésekből tudható, hogy 1956-tól évente emlékeztek meg az intézményben azokról a dolgozókról, akik hosszú éveken keresztül voltak munkatársai az iskolának – őket törzsgárdajelvénnel tüntették ki.² A jelvényt a főváros biztosította, amellet pedig pénzjutalmat is adtak át. A törzsgárdatagsággal kapcsolatos központi jutalmazását a főváros 1990-ben beosztette, de intézményi továbbviteléről az intézményi önállóság értelmében az iskolák döntöttek.

A Mozgásjavító megtartotta, sőt újraszabályozta a törzsgárdatagsággal járó elismerés feltételeit. Az intézményben oklevél kísérete mellett pénzjutalmat adtak az iskolában dolgozók számára.³ A munkaévek kalkulációjakor az intézmény jogelődjénél, a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában, valamint a Halmozottan Fogyatékosok Iskolájának a Mozgásjavítóhoz csatolás előtti, de csak a munkában eltöltött időt számolták bele. Az oklevelet idővel emlékérem váltotta fel, amelyre a dolgozó nevét és a törzsgárdatagság évszámát is rágravírozták. A törzsgárda tagság 25. évét elérő munkatársának a pénzjutalom helyett egy a Wechselmann-ház stilizált rajzával és a jutalmazott nevével gravírozva díszített arany pecsétgyűrűt adományoztak. A szabályozást és módosításait a mindenkori Kollektív Szerződésben és a Szervezeti és Működési Szabályzatokban rögzítették. A törzsgárdatagsággal kapcsolatos ünnepélyes megemlékezést az adott tanév félévi értekezlete után a Zsótér Pál Emlékérem átadásával közös program keretében szervezték. A törzsgárdatagságról szóló okmányt egy rövid,

¹ Hargittai 2021.

² Zsoldos János hagyatéka. // Mozgásjavító történeti archívum.

³ Kollektív szerződések 2003–2010 / 2010. április 20. Mozgásjavító történeti archívum.

személyre szóló igazgatói laudáció kíséretében adták át.

Törzsgárdajutalomban részesül az a főállású közalkalmazott, dolgozó, aki a Mozgásjavítóban alkalmazásban eltöltött idő kiszámítása alapján kimutatható az intézménynél 10 évtől 45 év közötti munkavégzéssel rendelkezik, és a törzsgárda jutalom átadásának időpontjában is az intézmény dolgozója. Bármilyen okból történő, a 30 napnál hosszabb egybefüggő fizetés nélküli szabadság igénybevétele nem számít bele az intézményi törzsgárda idő kiszámításába. A törzsgárda jutalom bármely fokozatának odaítélése csak érvényes és hatályos fegyelmi büntetés esetén vonható el. Ilyen megvonás esetén a törzsgárda jutalom később, visszamenőleg nem adható ki. 10. évet 30 000 Ft nettó jutalom + emlékérem, 15. évet 55 000 Ft nettó jutalom + emlékérem, 20. évet 70 000 Ft nettó jutalom + emlékérem, 25. évet az iskola emblémájával gravírozott arany pecsétgyűrűt + oklevél, 30–35. éveket 200 000 Ft nettó jutalom + emlékérem, 40–45. éveket 400 000 Ft nettó jutalom + emlékérem illette meg. A törzsgárda jutalom a félévi tantestületi értekezlet keretében kerül átadásra. (Forrás: Kollektív szerződés 2003–2010, 2010. április 20. 36. Mozgásjavító történeti archívum.)

Törzsgárdajelvény az 1970-es évekből

Pecsétgyűrű a 25 éves törzsgárdatagok számára

40 éves törzsgárda emlékérem

II. 1. Tanárok, akik a Wechselmann-házban tanítottak

A Wechselmann-ház 115 éves működése alatt az épületben több száz pedagógus tanított. Néhányuk szakmai pályafutásuk jelentős részét vagy akár az egészet a látássérült, hallássérült,

mozgáskorlátozott (vak, siketnéma, nyomorék) gyermekek szolgálatában töltötték. A kezdeti, vakok iskolájának korszakából Adler Simon igazgatót érdemes kiemelni, akinek szakmai pályafutásáról e monográfiában már megemlékeztünk. Adler 51 évet töltött a gyógypedagógia területén, melyből 23 évet a Wechselmann-

házban tanuló vak gyermekek szolgálatában töltött.⁴ Sajnos Rosenfeld Izsó életéről nagyon kevés dokumentum elérhető. Az tudható, hogy vakon született és zenei tanulmányait követően, 1907-től a Wechselmann-féle vakok iskolájában dolgozott. Ungár Imre Kossuth díjas vak zongorista első tanítómestere volt. Az *Ujság* című napilap 1910. április 24-i vasárnapi száma „Vak gyermekek eldorádója” cím alatt számol be a cikkszerző Wechselmann-házban tett látogatásáról. Ebben a következőket írja Rosenfeld Izsóról:

„Bámulatos ember, csupa ritmus-érzés, csupa muzsika, zenei ösztön, tehetség, azonfelül ritka intelligencia, élő lexikonja a zenetudományoknak. Alig hisszük el, hogy ez a jeles zenész vakon született, világtalanul járta ki a zeneiskolát s bár a virtuóz a vak gyermekek tanításának szentelte életét. »Van ugyan látó tanítványom is, de én szívesebben bajlódom a világtalan gyermekekkel – szólt mosolyogva. – A közös szerencsétlenség kötelez; aztán engem jobban megértene a gyerekek.« Rubinsteint rapszódiaját játssza nagy készültséggel, szép technikával és finom árnyalással. Ennek a vak embernek gazdag és színes a lel-kivilága.”⁵

Szintén kevés életrajzi dokumentum érhető el Schönberger Mórról, aki karrierje kezdetén Huszton volt tanító, majd a pesti izraelita hitközség alkalmazásában dolgozott, és 1908-ban

mint felügyelő-tanító került a Wechselmann-féle vakok intézetébe.⁶ 1908-tól egészen az 1944. évi deportálás alatt bekövetkezett meggyilkolásáig 37 évet dolgozott a vak gyermekek szolgálatában.

Az izraelita vakok és siketnémák iskolái összevonásának több mint húszéves korszakából (1928–1949) a hallássérültek (siketnémák) fejlesztéséért dolgozó Kanizsai Dezső (55/21 év)⁷ emelhető ki. A siketnémák oktatása területén Kardos Ignác (34/16 év), elköteleződését szintén érdemes lenne kiemelni, de sajnos forráshiány miatt ez nem megvalósítható.

Salgó Elemér (36/16 év)⁸ temetéséről azonban előkerült egy rövid megemlékezés. A nyugalmazott intézeti tanár 85 évesen halt meg. Temetésén pályatársai nagy számban voltak jelen. Hochberger László rabbi megemlékezett az elhunyt valláshoz kötődő hűségéről, és jó tulajdonságairól. Dr. Kanizsai Dezső, a Siketnéma Intézet igazgatója, a volt munkatársak és növendékek, és pályatársai nevében vett búcsút Salgótól: „Azok közé tartozott, aki szíve mélyéig átérezte azt a kegyetlenséget, amely a szellemi és lelki fejlődés legfontosabb szervétől, a hallástól foszlotta meg a siketnéma gyermekeket. Szent misszióknak tartotta tanári hivatását. Szakadatlan szorgalommal végzett negyvenegy évi nevelő-oktatói működésével elért átlagon felüli eredményei, méltó helyet biztosítanak neki a magyar siketnéma oktatás nagyjainak Pantheonjában.”⁹

⁴ Életrajzi adatait lásd a kötet 39. oldalán.

⁵ N. ó.: Vak gyermekek eldorádója. Látogatás a Wechselmann intézetben. Az *Ujság*, 1910. április 24. 8–9.

⁶ *Iskolai Értesítő. Gyógypedagógiai tanítóképző.* A Siketnémák Magyar Királyi Állami Intézete. 106.

⁷ A zárójelben lévő első szám, a gyógypedagógia területén, míg a második szám az első számból, a Wechselmann-házban tanuló vak gyermekek szolgálatában eltöltött évek számát jelenti.

⁸ Jelmagyarázat: A zárójelben lévő első szám a hallássérültek (siketnémák) fejlesztésének területén/míg a második szám az első számból, már a Wechselmann-házban tanuló hallássérült (siketnéma) gyermekek szolgálatában eltöltött évek számát jelentik.

⁹ *Új Élet Magyar Izraeliták Lapja*, 1969. január 1.

A forráshiányból származó űrt nem szerettem volna tovább gyarapítani. Ennek érdekében a közelmúlt közel hatvan évéből a Wechselmann-házban dolgozó munkatársak némelyikéről (a teljesség igénye nélkül) életrajzi beszámolót közlök a kötetben. Sokan a pedagógiai pályafutásuk jelentős részét vagy egészét a mozgáskorlátozott gyermekek fejlesztésének szolgálatába állították.

Pályaívek a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában

† Vásárhelyi Gyöngyike gyógypedagógus, történelem szakos tanár (42+11=53 év)¹,
 † Cszimadia Istvánné gyógypedagógus (36+16=52 év)²,
 † Zsoldos János gyógypedagógus (46 év),
 Boross Margit mozgásnevelő (44 év),
 Balogh Ferencné mozgásnevelő (43 év),
 Ágoston Gabriella gyógypedagógus (42 év),
 Kékesiné János Rozália gyógypedagógus (42 év),
 † Baróthy Sándorné gyógypedagógus (40 év),
 Kovácsné Szűcs Klára gyógypedagógus (40 év),
 Majsainé Hartyáni Julianna gyógypedagógus (40 év),
 Okányi Andrea gyógypedagógus (40 év),
 Lalik (Szentmihályi) Veronika gyógypedagógus (37 év),
 † Gyalai Gáspárné gyógypedagógus (36 év),
 Bellán Erzsébetet gyógypedagógus (35 év),
 dr. Malatinszy Gyula kémia szakos tanár (35 év),
 † Oriskó Istvánné gyógypedagógus (34 év),
 Bán Éva angoltanár (33 év),
 Borsodi Sándor gyógypedagógus (33 év),
 Berki Erzsébet földrajz–rajz szakos tanár (32 év),
 Manáné Izsó Ágnes gyógypedagógus (31 év),
 Nádas Pál gyógypedagógus, testnevelő tanár (31+14=45 év)³,
 Németh Erzsébet asszisztens (31 év),

Zsbánné Forrai Judit gyógypedagógus (31 év),
 † Popini Ildikó mozgásnevelő (28 év),
 Varjasné Kovács Edit úszóedző (28 év),
 † Rosenfeld Piroska énektanár–karvezető (27 év),
 Finta Anett pedagógiai asszisztens (22 év)
 † Bodroghalmi Gusztáv magyar szakos tanár (19 év)
 † Hajdu Levente magyar–történelem szakos tanár (15 év)

1. jelmagyarázat: Az első szám a Mozsárjavító Iskola hivatásosan kinevezett tanári éveinek számát jelenti, míg a második szám a Mozsárjavító történelmi archívumában nyugdíjasként végzett önkéntes időt jelenti.

2. jelmagyarázat: Az első szám a főállású, míg a második a nyugdíjasként végzett időt jelenti.

3. jelmagyarázat: Az első szám a Mozsárjavító Iskolában a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában eltöltött évek számát jelenti, míg a második szám gyógypedagógia más területén és a mozgáskorlátozottak sportja területén végzett önkéntes időt jelöli. A gyűjtés 2013-ban Révész Rita intézményvezető-helyettes közreműködésével készült.

Márti néni és Geszti Beáta

II.1.1. Ötvenkét év a Mexikói úton (52/16 év 1947, 1951–1986, 1989–2005)¹⁰

Csizmadia Istvánné (Cherny Márta, Budapest, 1927 – Budapest, 2019) szülei Rákoshelyen laktak. Az elemi és polgári iskoláit Rákoskeresztúron végezte, tanítóképzőbe már Budapestre járt. 1947-ben fél évig a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában dolgozott gyermekfelügyelőként. Ezután iratkozott be a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolára, ahol Gordosné dr. Szabó Anna évfolyamtársa volt. Kanizsai Dezső professzor mindig kettejüket kérte, hogy a hallgatóknak olvassák fel az általa kijelölt szövegeket. Márta előadókészségét dicséri, hogy későbbi tanítványai évtizedek múlva is elismeréssel emlegették azokat az osztályfőnöki órákat, amelyeken számukra regényrészleteket olvasott fel. 1950-ben szerzett gyógypedagógusi diplomát. Rövid ideig hallássérült (siketnéma) gyerekeket oktatott az Izraelita Siketnémák Intézetében (Mexikói út 60.) 1951-ben ismét a Mexikói út 63–64. alatt dolgozott a Nyomorék Gyermekek Gyógypedagógiai Iskolájában – de ekkor már tanárként.

1955-ben – várandósan – részt vett a Nyomorék Gyermekek Iskolája és Intézete átköltöztetésében (a Mexikói út 60. sz. alá). Szülési szabadsága után visszatért az iskolába, ami egészen 2005-ig szolgált „második otthonaként”. Életét ügyesen szervezte családjá és hivatása szolgálatában. Többnyire biológiát és kémiát tanított.

Fiatal kollégáival szívesen szerepelt farsangon, gyermeknapon is, és idős korában is lelkesen készítette tanítványait a farsangokra. 73 éves volt, amikor osztályával jelmezversenyt nyert.

Az 1960-as évek közepétől szívesen ment nyaraltatni Verőcére. Az 1970-es évek végén kétszer is kísérte a gyerekeket Sonnenzug-utazásra. 1986-ban nyugdíjba vonult, de 1989-től újra az iskolában dolgozott. Nyugdíjasként is remekül megállta helyét tanulószoba-vezetőként, helyettesítő tanárként vagy az osztályát a nyújtott tagozaton végigkísérő nevelőtanárként.

Csizmadia Istvánné, Márta néni iskolánk történetének rang nélküli alakítója, korszakok tanúja és összekötője volt. Hosszú pályája módot adott neki, hogy a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában tapasztalatokat gyűjtsön és azokat továbbadja az utókor számára. Éles elméje, logikus gondolkodása, gyorsasága, jó időbeosztása, kötelességtudata, humora és vidámsága példaképpé tették mind kollégái, mind tanítványai számára.

Kitüntetései:

1979 Miniszteri Dicséret
1994 Zsótér Pál-emlékérem
1994 Arany Katedra Emlékplak
2000 Aranydiploma
2010 Gyémántdiploma

(Vásárhelyi Gyöngyike)

¹⁰ Jelmagyarázat: A zárójelben lévő első szám a mozgáskorlátozott (nyomorék) gyermekek fejlesztésének területén, a második szám az első számból a nyugdíjas pedagógusként eltöltött évek számát jelenti.

Zsoldos János (1989)

II.1.2. „Akik igazságra tanítottak sokakat, tündökölnék örökkön örökké, miként a csillagok.” (Dán 21,3) (1950–1996)

Zsoldos János (Szombathely, 1928 – Budapest, 2015) a kőszegi Zsoldos család legkisebb gyermekeként született. A négyosztályos elemi iskolát 1938-ban fejezte be Kőszegen. Tanulmányait a kőszegi Széchenyi István Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskolában folytatta (1938–1942). Kiváló tanulmányi eredménye alapján azonnal felvételt nyert a Magyar Királyi Állami Líceum és Tanítóképző Intézet diákjai közé (1942–1946). Érettségi vizsgát 1946-ban tett. A továbbtanulás miatt érkezett Budapestre, ahol nővére, Mária és férje, Lenkei (Löwi) György segítették. 1947. március 17-től dolgozni kezdett egy órásműhelyben, 1948-ban a Nemesfém Ipartestületnél órásszakmából tett vizsgát. A Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolára nyert felvételt, de az iskola mellett rendszeresen járt sógora Visegrádi utcai órásműhelyébe dolgozni.

Főiskolai tanulmányainak utolsó másfél évében (1950. február 25-től) gyermekápolói munkát vállalt a Nyomorék Gyermekek Országos

Otthonában (Mexikói út 62–64.). 1951. június 30-án államvizsgázott és vált gyógypedagógiai tanárrá. Szakdolgozatát dr. Méhes Józsefnél *A Pavlov féle feltételes reflex szerepe a vakok oktatásában* címmel írta, és dr. Bárczi Gusztáv, a főiskola igazgatója is véleményezte diplomamunkáját.¹¹ Gyógypedagógiai pályáját egyetlen munkahelyen, a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában töltötte.

Iskolán kívüli életének legfontosabb részét a családja jelentette. 1950-ben titokban Kobold Jeanette-tel templomban kötött házasságot. Két gyermekük született, Márta és Gábor. Iskolai feladatai mellett egész életében dolgozott sógora órásműhelyében is – sőt budafoki otthonában is kialakított egy kis műhelyt –, mert családja megélhetéséhez és utazási szenvedélyéhez szüksége volt a kiegészítő jövedelemre.

Az 1950-es években a hatalom képviselői a templomi esküvőt nem vették jó néven, ezért titkolni kellett.

Tanári pályáját az akkor már államosított Nyomorék Gyermekek Országos Otthonában (Mexikói út 63.) 1950-ben kezdte meg, majd jogutód intézményében, a budapesti Mozgásjavító iskolában (Mexikói út 60.) egészen 1996-ig folytatta. A mindenkori tantestület rendkívül megbecsült tagja volt. Az órásmesterségből hozott technikai ügyességét, a fizika és technika iránti szenvedélyét, valamint zeneszeretetét is felhasználta a tanítás során. Sokoldalú és nagy műveltséggel rendelkező ember volt, aki reál beállítottsággal, nagy műszaki érzéssel és praktikus intelligenciával rendelkezett, de ugyanakkor nagyon fontosnak tartotta az irodalmi, történelmi, művészeti és zenei ismereteket, amelyek nélkül (véleménye szerint) nem lehet teljes életet élni. A felső tagozatos gyermekek körében közked-

volt osztályfőnök volt, aki olyan osztálykirándulásokat szervezett, amelyeken nem volt elérhetetlen magasság. Szó szerint soha nem hagyott lent senkit: ha kellett, a hátán vitte a kilátó tetejéig diákjait. Miközben a fizika tantárgyat tanította és a gyakorlati foglalkozásokat – politechnikát – vezette, nemcsak a fiúk, de a lányok részére is fontosnak tartotta a fiútanterv egyes elemeit gyakorlatban ismertetni. A diákok fúrtak, faragtak és még motorbiciklit is szereltek. Az ötvenes években énekórát is tartott, sőt az iskola gyermek- és felnőttkórusát is vezette – ebben a korszakban a Budapest Kórusban Vaszi Viktor karnagy irányítása alatt énekelt.

Az 1950-es években nem volt egyszerű tanítani, hiszen nem szabadott eltérni az új társadalmi rend által előírt tananyagtól. Zsoldos nem volt forradalmár, de kellően bátor tett volt, hogy a diákok kórusának megtanította Kodály Zoltán *Psalmus Hungaricus* („mikoron Dávid...”) kezdetű, 55. zsoltárát, melyet elő is adtak. Az osztályteremben zajló mindennapi munkáját leginkább volt tanítványai tudnák értékelni, de emberségből mindig jelesre vizsgázott a volt kollégák szerint is. Pontosság, megbízhatóság, becsületesség, empátia és segítőkészség, a hitéből eredeztethető emberi tartás és erős igazságérzet vezérelte egész életében. Ugyanakkor csendes és szerény ember volt, hűséges a hivatásához és iskolájához, ahol 46 évet dolgozott. A diákjai iránt érzett, mindenekfelett álló felelősségtudat vezette egész pályáján. Közösségformáló és -megtartó erővel rendelkezett az iskolában, az osztályaiban és a tantestületi közösségben egyaránt. Az általa rendezett iskolai ünnepek magas színvonala mellett, azok mindig közvetítették

emberi, erkölcsi hitvallását. Vidám és humoros ember is volt ugyanakkor. A tantestületi összejöveteleken és a diákok számára rendezett vidám ünnepélyeken is megcsillogtatta kifinomult humorérzékét. Fantasztikusan tudta szórakoztatni az iskola egész közösségét – tűzoltóként, rövidnadrágos úttörőként, mikulásként vagy éppen jószívű sárkányként. A Mozgásjavítót érintő jelentős szakmai fejlesztésekben (mint a tantervek összeállítása vagy a mozgáskorlátozott diákok továbbtanulása), pályaválasztásuk érdekében, nemcsak mint osztályfőnök vett részt, hanem aktívan dolgozott az Országos Pedagógiai Intézet által 1986-ban megjelentetett rehabilitációs tanácsadó füzetek tartalmi elkészítésében.

A *Kilenc évtized a mozgáskorlátozottak szolgálatában* című kiadvány társszerzője volt. Zsótér Pál igazgató utódját látta benne, de Zsoldos nem vállalta el a Mozgásjavító vezetését, mert nem volt összeegyeztethető az akkori társadalmi és politikai légkörben az ő elveivel és erkölcsi értékével. Nem szédítette a hatalom birtoklása, nem vonzotta a magasabb fizetési fokozat. Életművével maradandó hatást gyakorolt nemcsak a tanulók, de kollégái, munkatársai életére is.

Kitüntetései:

1977 Oktatásügy Kiváló Dolgozója
1978 75 éves a Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédelem
1988 Pedagógus Szolgálati Emlékérem
1992 Németh László-díj
1994 Arany Katedra Emlékérem
1997 Zsótér Pál-emlékérem¹²

(Nádas Pál)

¹¹ Mozgásjavító történeti archívum.

¹² Forrás: Zsoldos család archívuma. // *Gyógypedagógiai Szemle*, XLIII. évf./3.sz. 276–277. (Nádas Pál búcsúztató beszéde) // *Mozgásjavító történeti archívum* // *Köznevelés*, 1994. május 6. 13. // *Pesti Hírlap*, 1992. március 14. 5. // Horváth 1986. // *Népszava*, 1986. november 4. 7. // *Pedagógiai Szemle*, 1978. október 1. 957. // *Pesti Hírlap*, 1. évf./27. sz. 5. // *Népszabadság*, 1992. 50. évf. /63. sz. 8. // Miksa 1994. 12–13.

Gyalai Gáspárné

II.1.3. A jókedv mindig velem van (1955–1991)

Gyalai Gáspárné Pőcz Magdolna (Iszkaszentgyörgy, 1933 – Budapest, 2022). Édesapja református lelkész, édesanyja háztartásbeli volt. Ő gyógypedagógus, öccse mérnök lett.

A budapesti Baár-Madas Református Gimnáziumban érettségizett, majd a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolára nyert felvételt, ahol 1953-ban szerzett gyógypedagógia tanári diplomát. Első munkahelye 1953 és 1955 között a Budapest XI. kerületi, Bánát utca 1. központú kisegítő iskola volt, ennek a XXII. kerüli általános iskolai kihelyezett részlegében 4–7. összevont osztályban tanított értelmi fogyatékos tanulókat. Zsótér Pál igazgató hívására érkezett a Nyomorék Gyermekek Iskolája és Intézete falai közé – későbbi nevén Mozgásjavító iskolába –, ahol 1955 és 1991 között, egészen nyugdíjba vonulásáig, 36 éven keresztül volt a gyermekek kedvenc Magdi nénije. 1955-ben férjhez ment Gyalai Gáspár gyógypedagógushoz, aki a VIII. kerületi Kisegítő Iskola igazgatójaként ment nyugdíjba. A Mozgásjavítóban Zsótér Pál, Alpár György és Nádas Pál igazgatása alatt dolgozott. Kezdetben

1955-től 1966-ig heti 22 órában tanított, és mellette az internátusvezetői feladatokat is ellátta. 1969 és 1971 között a nevelőotthon igazgatóhelyettese volt. 1971 és 1991 között osztálytanító volt – saját bevallása szerint ez volt számára a legjobban szeretett munka.

Kitüntetései:

1975 Kiváló Tanár

1985 Földes Ferenc-díj

1991 Pedagógus Szolgálati Emlékérem

1995 Zsótér Pál- emlékérem

„Gyógypedagógiai pályám kezdetén az értelmi fogyatékos gyerekeket négyes osztályösszevonásban tanítottam, ez egy kezdő pedagógusnak, mint akkor én voltam, embert próbáló nevelési-oktatási munkát jelentett. Nem voltam egyedül. Zsótér Pál igazgató és Gyékiss Emil igazgatóhelyettes szakmai és emberi segítségével nehezen boldogultam volna. Zsótér Pál igazgató, aki 1955-ben megbízást kapott a Nyomorék Gyerekek Iskolája vezetésére, engem is odahívott. 1955-től Zsótér igazgató kívánságára 10 évig I. osztályt tanítottam. Zsótér Pál szakmai irányítása mellett az olvasás-írás tantárgyat szótagpármódszerrel tanítottam, saját készítésű hívóképek, kartontáblák, szótagkártyák, stb. segítségével. A tankönyvet csak január hónaptól használtuk. Olyan módszertani alapossággal kidolgozott munkafolyamat volt ez, amely kiküszöbölt minden olvasástechnikai nehézséget (pl. betűfelismerés, betűcserék, betűkihagyás, stb.). A második félévben így bőven volt idő a szövegértés gyakorlására. Emlékezetem szerint a 10 év alatt nem volt dyslexiás tanulóm. Alsó tagozatos munkám mellett szakfelügyelői javaslatra a felső tagozatban magyar nyelvet és irodalmat is taníthattam. Szívesen rendeztem iskolai ünnepélyeket. A Réger (Réti Tamásné) Mónikával (ének)

és Berki Erzsébettel (díszlet) rendezett karácsonyi ünnepélyünket meghívták, hogy adjuk elő a Rezső téri katolikus templomban a hívők és a történelmi egyházak 1-1 képviselője (pl. Paskai bíboros) jelenlétében.

A Mozgásjavítóban eltöltött első 10 évben, az első osztályok tanítása mellett az internátusvezetői (kollégium) feladat ellátásával is megbíztak. A munkám azzal kezdődött, hogy a nem mozgáskorlátozottak részére szánt épületben (Mexikói út 60.) meg kellett tervezni, szervezni az akkor még a kórházi épületben (Mexikói út 63–64.) bentlakó 130-140 gyermek elhelyezését. A gyermekek tanórán kívüli gondozása, ápolása, szabadidős foglalkoztatása, felkészítése a tanórákra, a házi feladatban való segédkezés, ellenőrzésének munkája a gyermekfelügyelőkre hárult. Ezt a munkát mindössze 12 gyermekfelügyelő és 1 ápolónő látta el. Az éjjel-nappali, hétköznapi-vasárnapi munkaidő-beosztást még az épület helyiségeinek száma, adottságai is nehezítették. Végül is 2 darab füzetlapnagyságú papíron, személyre szólóan 12 heti beosztást sikerült csinálnom. Ha a 12 hét letelt, a kör kezdődött előlről. Így mindenki akár hónapokkal előre tudta, mikor lesz éjszakás, délelőtti, délutános, szabadnapos hétköznapi és vasárnap. Büszke voltam, amikor egy ellenőr azt követendő mintaként elkérte.

Minden dolgozó, minden tanuló számára új, nehézségekkel, problémákkal teli időszak volt. Az internátusi, éjjel-nappali munkám miatt szolgálati lakást kaptunk az épületben (1956–1983), ahol férjemmel és 1960-ban született lányommal, Katalinnal laktam. Férjem, aki ízig-vérig gyógypedagógus volt, tankönyveket, újdonság-számba menő szemléltető eszközöket, forgatókönyvet írt. Ő is jól ismerte az internátust, így segítségemre volt. Számomra ez a sokféle feladat kezdetben nem volt egyszerű, hiszen akkor csak egy 24 éves fiatalasszony voltam. Interná-

tusvezetőként sem maradtam magamra, mert Zsótér Pál igazgató rendkívül sokoldalú, széles látókörű, remek szervezőkészséggel, műszaki, gyakorlati érzékkel, szinte mérnöki tehetséggel megáldott, szabályokat, törvényeket ismerő tudása, irányítása mellett lettem vezetőtársa.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc is emlékezetes marad kivételesen szép pillanataival, megoldandó és megoldott feladataival. Mivel a dolgozók az ismert körülmények miatt nem tudtak bejönni munkahelyükre, és a gyermekek nagy részét a szülők nem tudták hazavinni, ott maradtam a férjemmel és száz-egynéhány gyermekkel. Egyetemi diákszállóban lakó öcsém menyasszonya és két barátja önként jelentkezett, és jött segítségünkre. Erre az időre hozzánk költöztek. A gyermekfelügyelők közül Kárpáti Ferencné is beköltözött az épületbe. Így heten láttuk el éjjel-nappal a gyermekeket. Amikor fegyveres harcra került sor, az emeleti hálósobákból lehordtuk a matracokat a nem utcai, legalsó szintre a nagyobb alapterületű osztálytermekbe, és a gyermekekkel együtt ott aludtunk. Egy vörös zászlót felszabdaltunk, és vöröskeresztet varrtunk egy lepedőre, amit kívül az épületre feszítettünk ki (ezzel, az események után természetesen témát biztosítottunk egy párttaggyűlésnek). Ebédet a Mexikói út 64. alatti kórházból kaptunk, de kenyeret lepedőkbe kötve, a hátukon hozták (Kárpátiné és az egyetemista fiúk). Megható pillanatok voltak azok, amikor ismeretlen falvakból élelemmel, ruhákkal megrakott teherautók álltak meg a ház előtt. Amikor elismervényt, köszönő levelet akartunk írni, tiltakoztak. Ma sem ismerjük jótévedőinket.

1971-ben, 15 évi munka után egészségi állapotom miatt nevelőotthoni igazgatóhelyettesi beosztásomról lemondtam. Lányom ebben a közegben nőtt fel, itt voltak barátnői, szinte természetes volt, hogy később gyógypedagógusként jelenleg is ebben az intézményben tanít

szívvel-lélekkel – az anyatejjel szívta magába a szakma szeretetét. 1991. augusztus 31-én vonultam nyugállományba.”¹³

(Gyalai Gáspárné)

A Szomatopedagógiai Tanszék oktatói
Balról: dr. Bernolák Béláné, dr. Benczur
Miklósné, Hoffmanné Fóti Éva, Márkus Eszter

II.1.4. A hazai szomatopedagógia szakos gyógypedagógus-képzés megszervezője (1962–1981)

Dr. Benczúr Miklósné (Bartos Judit, 1941) gyógytornász és gyógypedagógiai tanár egész pedagógiai életpályáját (46 év) a mozgáskorlátozott gyermekek gyógypedagógiai nevelése, a mozgáskorlátozottak sportolási lehetőségei bővítésének és integrációjának, a felsőoktatásban bevezetett és továbbfejlesztett szomatopedagógiai főiskolai és egyetemi képzés tanárainak, terapeutáinak, sportszakembereinek képzése és továbbképzése szolgálatának szentelte.

A Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon mozgásnevelő tanáraként 1962 és 1981 között

dolgozott a Wechselmann-házban. 1975-től részt vett a Gyógypedagógia Tanárképző Főiskolán a szomatopedagógia szakos gyógypedagógus-képzés megszervezésében. 2000-től az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karaként működő intézmény oktatója adjunktusi, majd docensi pozícióban 1992 és 2006 között a Szomatopedagógiai Tanszék vezetője. Munkatársaival együtt dolgozta ki a szomatopedagógia szakos gyógypedagógus-képzést. Vezetésével készült el a rehabilitációs foglalkoztató terapeuta (ergoterapeuta) és az adaptált testnevelés és sport szakirányú továbbképzési szakok akkreditációja. 1978-tól harminc éven át vezetője a Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete Mozgásfogyatékoság-ügyi szakosztályának, a *Gyógypedagógiai Szemle* szerkesztőbizottságának tagja volt. Számos publikáció, jegyzet, könyv és könyvfejezet kötődik nevéhez.

A mozgáskorlátozott személyek sportjának hazai szervezésében 1971 óta vett részt. Vezetőségi tagja volt a Mozgásgátoltak Halassy Olivér Sport Klubnak (HOSC), a Mozgáskorlátozottak Testnevelési és Sportbizottságának (MTSB), a Magyar Mozgáskorlátozottak Sportszövetségének (MMS). Alelnöke volt a Fogyatékosok Nemzeti Sportszövetségének (FONESZ), és a Továbbképzési Bizottság vezetője volt. Éveken keresztül részt vett a Magyar Lovasterápia Szövetség Alapítvány munkájában, a Magyar Rehabilitációs Társaságban pedig nyolc éven keresztül volt elnökségi tag. Többedmagával alapította meg azt a munkabizottságot, amelyik adaptálta a mozgáskorlátozott sportolók nemzetközi kategorizációs szabályait, és azt hazánkban a mindennapi versenyeztetési gyakorlatban alkalmazta. Megalkotta a mozgáskorlátozott személyek sérülés-specifikus sportolói besorolási rendszerét és

¹³ Összeállította Nadas Pál Gyalai Gáspárné írásban tett visszaemlékezése és a vele készített telefonos interjúk (2020, 2021), valamint a Mozgásjavító történeti archívumában található dokumentumok alapján.

hazai nyilvántartását. 1992-ben egyetemi doktori fokozatot szerzett a Magyar Testnevelési Egyetemen (ma: Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem), a mozgáskorlátozott személyek hazai sportjából. Számos szakmai cikket, tanulmányt közölt ebben a témában is. Tizenöt éven keresztül szervezte és irányította a mozgáskorlátozott gyermekek sportjának országos szintű játékát.

A Fogyatékosok Nemzeti Sportszövetsége (FONESZ) keretében vezetésével szerveződött 2002 őszén az első, majd azt követően megannyi akkreditált tanfolyam diplomás testnevelők, valamint sportági szakedzők, edzők részére.

Kitüntetései:

- 1985 Magyar Népköztársasági Sportérdemérem ezüst fokozata
- 1987 Magyar Paralimpiai Érdemérem
- 1989 Bárczi Gusztáv-emlékérem
- 1991 Lakosság Sportjáért Emlékplakett
- 1995 Zsótér Pál-emlékérem
- 1996 Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje
- 2001 Kemény Ferenc-díj
- 2006 Pro Universitate ezüstoffokozata
- 2008 Magyar Felsőoktatásért Emlékplakett
- 2012 Vass Imre Rehabilitációért Emlékérem
- 2019 Plesa István-díj
- 2020 Zsótér Pál Alapítvány Életműdíj¹⁴

(Nádas Pál)

Írásóra a 2. osztályban (1993)

II.1.5. Gyakorlatvezetőből mentor, majd annál sokkal több (1970–2006)

Bellán Erzsébet (Báránd, 1946–) 1970-ben a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola elvégzése után Zsótér Páltól, a Mozgásjavító Általános Iskola igazgatójától első kézből kaphatta azokat a tanítói-gyógypedagógiai tapasztalatokat, amelyek addig felhalmozódtak a mozgássérült gyerekek oktatása, nevelése terén. Ezeket felhasználta, bővítette és továbbfejlesztette – karrierje későbbi időszakában pedig átadta fiatal kollégáinak. Pedagógiáról vallott nézetei és mindennapos gyakorlata miatt szinte élő összekötő kapocs ő a XX. és a XXI. század pedagógiai kultúrája között.

Gárdonyi típusú tanító, aki az alsó tagozatos gyermekeknek szentelte egész pedagógusi munkásságát. Eszménye és példaképe édesanyja, a kisvárosi tanítónő, akinek még idős korában is messziről köszöntek régi tanítványai. A kezdetektől nyugdíjba vonulásának napjáig

¹⁴ Nádas szerk. 2005. 391. // Nádas szerk. 2018. 135. // www.rehab.hu/hirek. Letöltve: 2021. február 17.

kutatta a minél hatékonyabb módszereket, és kereste a megoldásokat az újabb és újabb pedagógiai problémákra, amelyet a folyamatosan változó és egyre súlyosbodó sérülésű gyermekek jelentettek. Harminchat évi tanítói gyakorlata mellett részt vett több iskolán belüli és azon kívüli pedagógiai kísérletben. Aktívan, és a pedagógiai gyakorlatra alapozott hitelességgel vett részt a mozgáskorlátozott gyermekek érdekében született pedagógiai dokumentumok elkészítésében. A kezdetektől részt vett az iskola szakmai, szervezeti megújításában. A mozgáskorlátozott gyermekek számára Magyarországon először bevezetett előkészítő osztály tantervének társszerzője. Az 1990-től beindított ötéves iskolareform-kísérlet egyik kezdeményezője, kitalálója és kidolgozója volt az alsó tagozatra vonatkozóan az egyéni párhuzamos fejlesztés, a fejlesztőév és a jobb manipulációs tevékenység elérése érdekében a csoportbontás rajz- és technikaórákon történő bevezetésében. A reformkísérlet eredményei adták az alapját az iskola helyi, később a kerettanterv bevezetésének. A szomatopedagógia szak megindításától egészen nyugdíjazásáig foglalkozott az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar hallgatóival. Negyedszázados gyakorlatvezetői tevékenységével hozzájárult a szakmai gyakorlat rendszerének és a gyakorlatvezető tanár feladatkörének kialakításához.¹⁵

Kitüntetései:

1979 Kiváló Munkáért
1980 Miniszteri Dicséret
1987 Kiváló Munkáért
1996 Zsótér Pál-emlékérem
2008 Pedagógus Szolgálati Emlékérem

„A tanulás évei alatt – a főiskolán – mindig elhivatott gyakorlatvezetőktől tanulhattam, akik nemcsak a szakmát, hanem a gyógypedagógia nagyon szép és emberséges oldalát is meg tudták mutatni. Közülük is példaértékű számomra Bellán Erzsi, akinél az összefüggő szakmai gyakorlatomat kezdtem az 1998/1999-es tanév őszi félévében. Utólagos elmeséléséből tudtam meg, hogy nem számított arra, hogy hallgatóként akkor bárki is megjelenik az osztályában. Engem is tartózkodva, már-már bizalmatlanul méregetett. Simon András szavait idézve: »Nagy gondolatok mindig a szív leírhatatlan csendjében és benső békéjében születnek meg, hogy azután szavakká szilárdulva elkezdjék szolgáló útjukat.« Ott mégis történt valami, s Erzsi azon az őszön, majd a tavaszi félévben, és attól kezdve mindig szívében viselte, hogy megmutassa nekem mindazt a tudást, amelyeknek ő a hosszú évtizedek alatt a birtokába jutott.

Hallgatóként megható pillanatokat őrzök arról a kirándulásról, amikor osztályával a Mohácsi Nemzeti Emlékhely kopjafái között sétáltunk, vagy az azt követő felejthetetlen számháborúról is, amely igazi küzdelmet és vidám perceket okozott gyerekeknek és felnőttek egyaránt. Ragaszkodása bizonyítéka volt az is, amikor végzett gyógypedagógusként engem kért meg és ajánlott be nevelőtanárként a Mozgásjavítóba. Munkába állás után – osztálya mellett – egy év alatt azután megtanulhattam a bölcs nevelés, a törődés és példaadás állandóságát a tanítás sokszínűségében és következetességében való szépséget. Nevelési helyzetekben láttam azt a csendes, nyugodt elszántságot, amellyel minden gyermekből elővarázsolta az igazságot, még akkor is, ha utána a jogos »fegyelmezés« várt rá. Szeretnék egyszer így nevelni és tanítani, ahogy ő tette azt egész pályája során. Ma őt nevezhetném a men-

¹⁵ Mozgásjavító történeti archívum.

toromnak, akitől bármikor bármit kérdezhettem. Soha nem éreztem magam mellette kevesebbnek. Úgy tudott útmutatást adni, hogy nem gondoltam a tapasztalatlanságomat hibának vagy tudatlanságnak. Szeretetének önzetlensége talán akkor nyilvánult meg felém leginkább, amikor elengedett maga mellől, s azt mondta: »Ha tanítani szeretnél, s felajánlják, akkor menj«. S én az első alkalommal hűtlen lettem.

Szakmai elhivatottsága és alázata a 2006. évi nyugdíjba vonulásáig továbbra is több ízben megmutatkozott akár magánjellegű, akár rendszerszintű tennivalóiban:

- Egy éles helyzetben bátorításával és jó tanácsával látott el (az akkori kollégáim közül egyébként az egyetlen), amikor megmutatta nekem Adamikné dr. Jászó Anna – dr. Gósy Mária – Lénárd András nevéhez fűződő »Törpés« olvasástanítási módszert. Ennek köszönhetően vágtam bele az ismeretlenbe, amit azóta sem bántam meg.
- A felejtetetlen délutáni módszertani továbbképzéseibe az otthonában, főleg matematikatanítás (tízestlépés, szorzás/bennfoglalás/részekre osztás és az írásbeli műveletek) témáiban.
- A helyi tanterv átírása közben a munkatársaival a Társalgóban vívott heves csatározásaiban, egy-egy óra megmentésében a magyar nyelv és irodalom vagy a matematika tantárgyak számára. Ezek az érdek-összeüt-közések meglepő módon sohasem mentek a tisztelet vagy a barátságok rovására.
- A hagyomány jelentőségének tiszteletben tartásával, amikor már kezdte önmaga hozzáértését megkérdőjelezni, mert nem adta meg magát az »új rendszereknek«. (És milyen igaza lett.)
- A családja, elsősorban édesanyja, majd testvérei felé tanúsított kifogyhatatlan szeretetben, tenni akarásban és támogatásban.

Mindezek mellett az elismertség igénye nélkül naprakész tájékozottsággal, kívárással és türelemmel várta/várja az élettől tanítványai/mentoráltjai visszajelzéseit, boldogulását.

Legutóbb egy naplót kaptam Tőled, Simon András-idézetekkel, amelyek közül kiválasztottam a számomra legközelebb állót:

»A dicsőség koszorúja a világ hiúsága. A te láthatatlan koszorúdat meleg szeretetből és hűségből fonja Isten azokban a szívekben, akikhez elvitted őt.«

Kedves Erzsi! Köszönöm...”

(Markó Mónika)

A Múzeumbarát Pedagógus elismerő oklevél átvételekor (2011)

II.1.6. Tartsd mindennél többre a becsületedet

(1970–2012 + 11-év nyugdíjasként a haláláig)

Vásárhelyi Gyöngyike (Marosvásárhely, 1946 – Budapest, 2023) 1970. augusztus 26. óta az alfejezet címében megfogalmazottak lelkülete szerint élte a mindennapjait. Életfelfogását erdélyi gyökerei határozták meg, ragaszkodását a ma-

gyar hagyományokhoz otthonról hozta. Gyermekek iránti szeretete és elkötelezettsége is a családjából eredeztethető: anyai nagyapja, édesapja is tanítóként szolgált, valamint két idősebb testvére, unokaöccse és unokahúga is a tanári hivatást választották. Gyógypedagógusként a legnagyobb tudatossággal már pályája elejétől részt vett a Mozgásjavító különböző szervezeti-szerkezeti megújításában. Kutatta a minél hatékonyabb módszereket, kereste és keresi még ma is a megoldásokat az újabb és újabb akadályok elhárítására.

A hibásbeszédűek, értelmi és látási fogyatékosok oktatására képesítő, kitüntetéses minősítésű gyógypedagógiai tanári oklevelet a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán szerezte. 1970-től 2012-ig, 42 éven át a Mozgásjavító Általános Iskola és (Nevelőotthon) Diákotthon oktató tanáraként dolgozott. Pályafutása alatt tíz ballagó osztálynak volt az osztályfőnöke. Az első tíz évben mozgássérült gyerekek kisegítő osztályait tanította kettes és hármas összevonásban. Az önálló órák hatékonyabbá és érdekesebbé tételével külön foglalkozott. Eszközöket készített, amelyekkel megalapozta a matematikatanulást, rendszerező táblákat, auditív összefoglalókat állított össze a történelem tanításához. Anyanyelv- és környezetismeret-tanterveket írt (1978) az ép értelmű mozgásgátolt gyerekek számára megnyíló előkészítő osztálynak.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1975-ben történelem szakon középiskolai tanári diplomát szerzett. A történelem és állampolgári ismereteket 1975-től kezdte tanítani és a 2010-ben megnyíló szakközépiskolában is két évet tanított. A gyermekek figyelmét, érdeklődését gyakori dramatizálással igyekezett felkelteni, diafilmek, videórészletek bemutatásával segítette a különböző korok megismerését. A történelemtanítást rendszeres délutáni múzeumlátogatások szervezésével színesítette.

A nyolcvanas évek elejétől szervezésével és vezetésével tekinthették meg a 7–8. osztályosok az Országházat. Bevezette a tananyaghoz kapcsolódó kiállítások megtekintését, egyes évfolyamoknak „A múzeum házhöz jön” programot szervezte. A Hadtörténeti Múzeummal, a Magyar Nemzeti Múzeummal és a Budapesti Történeti Múzeummal több mint három évtizedes közösen végzett munka koordinálója volt. Nemzeti és iskolatörténeti jubileumokat, iskolai vetélkedőket és kiállításokat szervezett és rendezett. A Mozgásjavító (Nyomorék Gyermekek Országos Otthona) megalapításának 90. évfordulójára kiadott könyv egyik társszerzője. A Legújabbkori Történeti Múzeum segítségével 1993-ban iskolatörténeti kiállítást rendezett a Budavári Palotában.

A jubileumi konferencián elhangzott korreferátuma a Gyógypedagógiai Szemlében megjelent. Dokumentumjátékot írt *Diákotthonunk 56 viharában* címmel, melyet az 50. és 60. évfordulón mutattak be. 1979 és 1992 között az iskola közönségszervezője volt. Ez a szervezői munkán túl kísérő tanári feladatot is jelentett. A színház- és múzeumlátogatások, valamint a helytörténeti kirándulások a kulturális integráció előkészítését szolgálták. Az iskola pályaválasztási felelőseként 1986-tól 1996-ig szerzett tapasztalatok alapján tett javaslatot egy alternatív szakképző középiskola létesítésére a mozgáskorlátozott fiatalok számára. Munkaközösség-vezetőként irányította az iskolareform kidolgozását (1990), amelyben pedagógiai és oktatásszervezési új elemként valósult meg a nyújtott (5 éves) felső tagozat. Munkássága eredményeképpen vezettek be a számítástechnikát, a diagnózis szerinti „gépi írás”, az egyéni párhuzamos fejlesztést és a fejlesztő évet. A Nemzeti Alaptanterv (NAT) bevezetését követően folyamatosan részt vett a készülő és módosított kerettantervi (történelem, etika, osztályfőnöki) dokumentumok kidolgozásában. A pedagógiai programtervek részletes ki-

dolgozásában közel húsz éven keresztül (1991 és 2010 között) munkálkodott. A Tanári Álmod program keretében, sok buktatót és átdolgozást követően, 2010-ben kollégiumi elhelyezés biztosításával a részvételével nyílt meg a Mozgásjavító Szakközépiskola. Nyugdíjba vonulását követően az iskolatörténeti gyűjtemény megőrzéséért az Iskolatörténeti Múzeum létrehozásáért dolgozott. Kiállításokat, iskolatörténeti vetélkedőket rendezett munkatársai segítségével. Régi tanítványai életének utolsó percéig számíthattak Gyöngyi néni segítségére.¹⁶

Kitüntetései:

1981 Kiváló Munkáért
1987 Budapesti Történeti Múzeum Dicsérő oklevele
1988 Kiváló Pedagógus
1993 Főváros Oktatásáért
1994 Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt
1996 Zsótér Pál-emlékérem
2011 Múzeumbarát Pedagógus Díj
2012 MAGYE Bárczi Gusztáv-emlékérem
2015 Zsótér Pál-Életműdíj

Összeállította: Nádas Pál, Vásárhelyi Gyöngyike írásban tett (2020) visszaemlékezése alapján.

II.1.7. Ha hiszünk benne, akkor saját korlátait is képes legyőzni (1971–2013)

Kékesiné Jánó Rozália (Esztergom, 1952–) általános iskolai tanulmányait Süttőn a II. Rákóczi Ferenc Általános Iskolában, 1967-ben fejezte be. Érettségi vizsgát 1971-ben tett az I. István Köz-

Gépírásóra, 2009

gazdasági Szakközépiskola pénzügyi tagozatán. Munkaviszonya a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthonban 1971. augusztus 25-én kezdődött gyermekfelügyelői munkakörben. Első és egyetlen munkahelye a Mozgásjavító volt, ahol 42 évet (1971–2013) állt a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. Főiskolai diplomáját a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán 1979-ben szerezte. Nyugdíjasként ma is gépírást és levelezést tanít az Addetur Baptista Gimnázium, Technikum és Szakiskolában mozgáskorlátozott fiataloknak. A több évtizedes munka nagy és gazdag tapasztalat, tudás birtokosává tette, s napjainkban is töretlen ambícióval, lelkesedéssel, mindig mosolyogva, sugárzó optimizmussal és nagy-nagy alázattal végzi a maga nemében egyedülálló munkáját.

¹⁶ Nádas 2003. 225–226.

Kitüntetései:

1976 Kiváló Munkáért

1985 Kiváló Munkáért

2004 Zsótér Pál-emlékérem

2015 Pedagógus Szolgálat Emlékérem

A gépirás-gépiírás tanításával kapcsolatban több publikációja jelent meg: Gondolatok a mozgáskorlátozottak gépirásáról, gépi írásáról. *Fejlesztő Pedagógia* – Különszám, 2003. 22–26. A gépirás tantárgy oktatása. *Gyógypedagógiai Szemle* – Különszám, 1994. 110–114. *Gépirás-, gépiírás-tanítás. Módszertani útmutató mozgáskorlátozott tanulók gépirás-, gépiírás-oktatásához*. Educatio Kht., 2008. 5–68.

„1971-ben »csöppentem bele« – szinte az iskolapadból – érettségi után a mozgáskorlátozott gyermekek közösségébe, a Mexikói úti iskolába. Zsótér Pál igazgató gyermekfelügyelői munkakörben alkalmazott. Három évig láttam el ezt a csodálatos nevelői, gondozói feladatot. A gyermekek folyamatosan tanították, hogy hogyan fogadjam el teljes értékű emberként őket. Rövid időn belül természetes lett számomra, hogy segíteni csak akkor és ott szabad, ahol ténylegesen szükség van rá. Az új igazgató, Alpár György a megüresedett iskolatitkári állásra kért fel, mivel a középiskolában pénzügyi tagozaton végeztem. Az adminisztrációs munka mellett végeztem el a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolát. Néhány év múlva oktató tanári munkakörbe soroltak, és 1. osztályt bíztak rám. A feladat óriási kihívást jelentett, szorongással, folyamatos tanulással sikerrel jártam, mert decemberre – ahogy az akkori tantervi követelmény meghatározta – minden gyermek megtanult írni és olvasni. Alpár György igazgató 1983-ban iskolai igazgatóhelyettesi munkakör betöltésére kért fel, de akkor is és utólag is kijelenthetem, hogy mindig a gyermekek mindennapi fejlesztése vonzott.

Mindeközben 1986-ban megszületett a kislányom, Boglárka. Az új igazgató jóvoltából ismét a mindennapi tanítás lehetőségét kaptam vissza. Az első osztály oktatása mellett néhány órában már tanítottam gépirást. Ebben az időszakban az agyi sérült gyermekek kezdtek túlsúlyban lenni, illetve már megjelentek az izomdisztrófiás és az egyéb mozgássérült kategóriába tartozók is. Az 1988-ban kapott elektromos írógép forradalmasította a mozgáskorlátozott gyermekek gépirásoktatását. Nagy örömmre, el lehetett kezdeni gondolkodni azon, hogy a különböző diagnózisú, azon belül különböző mozgásállapotú tanulók milyen módon, milyen egyéni megsegítő eszközzel taníthatók. A meglévő képességeik maximális kihasználására törekedtem és törekszem mai is. 1992-től már három Brothers típusú elektronikus írógéppel bővült a gépparkunk. Ekkor kezdhettük el igazán a kifinomultabb írástechnikák alkalmazását, mivel a billentéshez kisebb izomerőre volt szükség. Az 1990-es évektől pedig már számítógépeken sajátíthatták el a számukra nélkülözhetetlen, a kommunikációt, a tanulás folyamatában az alkalmazható írástudást, majd a szakmaszerzést, továbbtanulást, végül pedig a munkaerőpiacra való bejutást jelentő tevékenységet. Lassanként megerősödött bennem az a gondolat, hogy ennek a tevékenységnek örömszerző, ugyanakkor fejlesztő-gyógyító ereje is van. Mindenkit a saját képessége és mozgásállapota alapján igyekeztem fejleszteni, ugyanakkor fontosnak tartottam a gépiróversenyek rendezését is. Kezdetben az iskolán belüli háziversenyek hagyományát teremtettük meg, amelynek a célja mindig a tanulói alkotások ösztönzése és bemutatása volt. A háziversenyeket követték és követik ma is a fővárosi és országos versenyek szervezése.

A számítógépes írástanítás igazi műhelymunka során született, alakult, fejlődött az évtizedek folyamán. Mindig újabb és újabb, a leg-

modernebb számítógépek és azok sérülésspecifikus kiegészítő eszközei álltak a rendelkezésére. Folyamatosan tudtam a gyermekek állapotához igazodó bútorokat és az íráshoz szükséges megsegítő eszközöket beszereztetni vagy elkészíttetni. Ehhez szükség volt egy olyan vezetőre, aki látta ennek a tantárgynak a szükségességét, és mindenben segítségemre volt. Főiskolai gyakorlatvezető tanár nem voltam, de a legtöbb főiskolai és egyetemi évfolyam láthatta az óráimat, betekintést kaptak erről az összetett (gépírás, ergoterápia, stb.), egy sor más területen is felhasználható, speciális fejlesztési lehetőségről. Nagyon sok házon belüli és házon kívüli, hazai és külföldi szakember is látogatta az óráimat. Az inkluzív nevelés érdekében megjelent első módszertani füzet, amelynek szerzője voltam (az Educatio–SuliNova adta ki), országos elérhetőséget és kipróbálási lehetőségét biztosított a többségi iskolák számára is.

A módszertani ismereteimet ma is fejleszttem, és miután nyugdíjasként már nem kaptam órát a Mozcásjavítóban, ezért az Addetur Baptista Gimnázium, Technikum és Szakiskolában van módomban azt tovább folytatni.

A mozgáskorlátozottság egyes diagnózisaira és annak egyéni alkalmazására kifejlesztett, gépírási módszertani ismereteimet olyan szintre emeltem, hogy 2020. március 4-én a Szellemi Termékek Nemzeti Hivatal Jánó-módszerként jegyezte be (Lajstromozási száma: 231 253.) mint magyar szabadalmat. A több mint negyvenéves tapasztalat igazolja, hogy a módszer alkalmazásával elérjük a kitűzött célt, vagyis minden mozgássérült fiatal megtanítható állapotához igazodóan számítógéppel írni.”

Egyéni hidroterápiás órán, 2002

II.1.8. Az egyik Gitta ment, a másik jött (1974–2018)

Boross Margit (Budapest, 1954–) gimnáziumi érettségije után a Madzsar Alice Torna Intézetbe járt, ahol 1974-ben végzett. Első és egyetlen munkahelye a zuglói Mozcásjavító iskola volt (Mexikói út 60.), ahol 44 évet (1974 és 2018 között) mint mozgásnevelő tanár dolgozott. 1979-ben a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola oligofrénpedagógia és szomatopedagógia szakon gyógypedagógiai tanári, majd 1986-ban az Orvostovábbképző Intézet Egészségügyi Főiskolai Kar Gyógytornász-képző Szakán szerzett diplomát.

Publikációi:

Az 1982-ben megjelent *Mozgásnevelés* című főiskolai jegyzet társszerzője; Boross Margit – Nemlaha Katalin: A mozgásfogyatékos tanulók tehetséggondozása az 1992-es paraolimpia tükrében. *Gyógypedagógiai Szemle* – Különszám, 1994, 97–100.; Boross Margit – Czinder Zita – Pupán Gabriella: *A mozgásnevelés története. Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában*. 2003. 89–92.

Kitüntetései:

2013 Zsótér Pál-émlékérem

2016 Gordosné dr. Szabó Anna-díj,

ELTE BGGYK

2018 Pedagógus Szolgálati Érdemérem

„Zuglóban gyerekeskedtem, az Amerikai út környékén laktunk. Az első találkozásom az iskolával még tizenkét-tizenhárom éves koromra esik. Barátnőmmel többször a Korong utca, Mexikói út környékén sétáltattuk Bodor kutyát. Az iskola kerítésén bepillantva, szigorúan csak a szemünk sarkából, a porban csúszó-mászó Heine-Medines gyerekeket láttunk. Szent borzadállyal néztük és sajnáltuk őket. Ki gondolta volna akkor, hogy egyszer itt fogok dolgozni!

A gyógytornászképző elvégzése után munkahelyet kerestem. Édesanyám barátnője, Zsoldos János felesége, Zsanett néni említette, hogy a férje iskolájában van egy gyógytornászi állás.

Az iskola első gyógytornásza, Nagy Gitta nyugdíjba vonult. A kórházakban uralkodó feudális hierarchikus hangulat, borraavalós rendszer taszított, így örömmel jelentkeztem Alpár György igazgató úrnál. 1974. szeptember 1-jével fel is vett mozgásnevelői státuszba azzal a feltétellel, hogy öt éven belül elvégezzem a Bárczi Gusztáv Gyógyypedagógiai Tanárképző Főiskolát, és tanári diplomát szerzek. Ezt a kikötést örömmel elfogadtam és teljesítettem. Csoporttársam volt Jánó Rózsika és Bernolák Melinda is.

Egy nagyon motivált, szakmailag magas színvójú munkaközösségbe kerültem, ahol – mint »kis Gittát« – be is fogadtak. Sorsszerűséget láttak abban, hogy az egyik Gitta ment, a másik jött.

A munkaközösség akkori vezetője dr. Benczúr Miklósné (Jutka) volt, aki az iskolai munkában és a magánéletben is összetartotta a csapatot. Rendszerezések voltak a vendégeskedések, agárdi

grillezések. Ezek az összejövetelek rendre szakmázásba fulladtak.

Az órák megtartásán túl mindig »zizegtünk«. Külföldi diákokkal kiegészülve sportversenyt szerveztünk, és ezzel letettük az alapjait a későbbi Játék határok nélkül integrációs játékoknak.

Az akkor újraalakuló Szomatopedagógiai Tanácsék számára megírtuk a kétkötetes *Mozgásnevelés* című tankönyvet, melyet a mai napig használnak a hallgatók. Természetesen ebben a munkában dr. Benczúr Miklósné, dr. Bernolák Béláné és László Ruth vitte a prímet, de mi fiatalok is komoly feladatot kaptunk.

1979 szeptemberében a mozgásnevelőknek közismereti órákat is el kellett látni – ha egy kicsit rosszmájú akarok lenni, azt kell, hogy mondjam, kiszúrás gyanánt. Én Vásárhelyi Gyöngyi kisegítő, hármas összevonású osztályában természetismeretet tanítottam. A kezdeti ijedség után (hiszen egy teremben ült három évfolyam és megosztott figyelemmel mindenkit foglalkoztatni kellett a maga osztályszintjén) életem egyik legizgalmasabb feladatát kaptam. Imádtam a tanítást, és talán nem tűnik dicsekvésnek, de a gyerekek is elfogadtak, megszerettek.

Majd hat év következett, amikor három gyermekemet otthon neveltem. A GYES évei után egy más szellemiségű iskolába tértem vissza. Rögtön kiderült, ha eddig zizegtünk, akkor most »zsonghatunk«. A NAT, az iskola alapidokumentumainak megírása, konferenciákon szereplés, cikkek megírása, hazai és külföldi sportversenyek megszervezése, lebonyolítása, intézetünk 100 éves évfordulójára szervezett megemlékezéssorozata tette színesébe az életünket.

Majd az iskolai építkezés állított különleges feladatok elé. Az átmeneti időszak megoldása, az ahhoz való alkalmazkodás, a vakok iskolájában megtartott úszásórák, az új épület, uszoda megtervezése, a tornatermek berendezése fog-

lalkoztatott. Ezekre az időkre esik, hogy hat évig a mozgásnevelői munkaközösség vezetését is elláttam.

Megteremtődött a középiskola, majd az óvoda működtetésének a feltétele is. Így 3–20 éves korig láttuk el a tanulók mozgásterápiáját. Az egyik órán 3-4 éves gyerekeket kellett rávenni a munkára, a másik órán 20 éves érettségi előtt álló fiatalokkal dolgoztam.

Mindennapjaink része lett a digitális technika használata. A haladási naplót, mozgásnevelői dokumentumokat, egyéni fejlesztési terveket, év végi értékeléseket már nem papíralapon írtuk, és az iskolai információkat is online kaptuk.

2009-ben birtokba vehettük az új épületet. A korszerűen épített környezet kényelmesebb, tágasabb körülményeket biztosított. Öt tornateremmel és egy versenyzésre alkalmas uszodával bővültünk. Ez a körülmény a szakmai munkában új, magasabb minőségű lehetőségeket rejtett.

Így országos szinten elindult a Mozgásjavító Úszókupa sorozata. Hogy szakmailag hitelesen le tudjuk bonyolítani a rendezvényt, kollégáimmal a Magyar Úszósövetség II. osztályú versenybírói vizsgáját letettük. A stílusbírói feladatkörbe bedolgoztam magam. Eleinte többoldalas jegyzőkönyveket írtam az edzőknek a hibákról.

Pontosan nem is tudom 27 vagy 28 évig vettem részt a szomatopedagógus hallgatók gyakorlatvezetésében. Alapvető fontosságúnak tartom az utánunk következő generációknak átadni a szakmai tudást, gyermekközpontú ismereteit állandóan fejlesztő szemléletet, munkamorált. Örömemre szolgál, hogy az évek során sok rátermett hallgatóból kedves kolléga lett.

Hamar eltelt ez a pár évtized a Mozgásjavítóban. Tudom, hogy nem én vagyok az egyetlen, és tudom, hogy nem az utolsó pedagógus, akit beszipantott ez a nagy múltú intézet.”

Okányi Andrea

II.1.9. Egyszer lent, egyszer fent?

(1976–2016)

Okányi Andrea (Enying, 1957–) tanulmányait 1964 és 1972 között az Enyingi Általános Iskolában, majd ugyanott, a középiskolában végezte. 1976-ban tett érettségi vizsgát. Első és egyetlen munkahelye (1976 és 2016 között) a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon volt, ahol egészen nyugdíjazásáig állt a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. Munka mellett tanult, és folyamatosan képezte magát. Először a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola (1977–1981) oligofrénpedagógia és szomatopedagógia szakán szerzett főiskolai diplomát. Az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar (1999–2002) könyvtárosi, majd a Szegeden a Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (2004–2006) közoktatási vezető diplomát szerzett. 2011-ben az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola (ma: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem) indított kollégiumi nevelőtanári szakon mesterdiplomát szerzett. Pedagógusminősítését (pedagógus II.) 2015-ben újíttotta meg.

Kitüntetései:

1991 Miniszteri dicséret

2004 Zsótér Pál-érem (2004)

„Egy falusi, kisvárosi, visszahúzódozó, bátortalan leányka 19 évesen érettségivel és egy sikertelen főiskolai felvétellel a zsebében felkerül a fővárosba a 70-es évek közepén. Rokonai ugyan vannak budapesten, akik támogatják, de nincs saját lakása, nincsenek ismerősei, barátai és természetesen munkahelye sem. Azzal a tudattal érkezik, hogy mindenképpen gyógypedagógus szeretne lenni. Mindenekelőtt állást keres, és végigjárja az akkori ismeretei szerint lehetséges, a gyógypedagógiához kötődő intézményeket. Eljut a Nap utcai kisegítő iskolába, ahol a drága jó Gazsi bácsi (Gyalai Gáspár, igazgató) felvilágosítja, hogy a VIII. kerületi Kisegítő Iskola nem való egy vidéki lány számára. Gyalai Gáspár ugyanakkor azt tanácsolja, hogy menjen Zuglóba, a Mexikói úton működő iskola és diákotthonba, ahol tárt karokkal várják a gyógypedagógia után érdeklődő állás keresőket. Nagybátyja kíséretében eljut a Mexikói útra, és az állásinterjú után ott felvételt nyer.

A főnővér, Zsófi néni szárnyai alatt a betegszobán kezd dolgozni. A téli időszakban egy járványos helyzet közepén találja magát: a betegszoba és a legközelebbi traktus összes ágyán fertőző beteg diákok fekszenek. A gyerekek haza nem mehetnek, mert a diákotthon zárlat alatt van. Érdekes munkamorált és teherbírást növelő, felelősségteljes kihívás volt ez számára, esetleg lehetne »mélyvíznek« is nevezni.

Az intézményben egy olyan milió fogadja, ami nem ereszt, és megalapozza négy évtizedes ragaszkodását. Szabadidejében a kollégákkal lehetősége nyílik kirándulásokra, színházi élményekre – amolyan csapatépítésre. Olyan munkatársakat, fantasztikus pedagógusokat és mosoly-

gós, jókedvű, súlyos állapotú diákokat, sorsukat viselő, de a gyermekük érdekében mindent megtevő szülőket ismerhet itt meg, amely ismeretek egy életen át elkísérik. Egy-egy tanórai, illetve mozgásórai hospitálás lehetősége során tártva marad a szája. Egy-egy kirándulás, kulturális intézmény látogatása alkalmával elraktározza, hogy a lehető legtöbb helyre el akarja juttatni a kerekesszékekkel közlekedő diákokat.

A diákotthon akkori vezetőjének, Köteles Gézőnének (Anyócanak) vezetői hozzáállása (a gyermekek védelméért, illetve közvetlen munkatársai mellett teljes mellszélességgel kiálló főnök), későbbi vezetői munkájára jelentős hatással volt. A sikeres főiskolai felvétellel párhuzamosan a kislánytraktuson kapott új beosztást. Részt vesz osztálykirándulásokon, nyáron táboroztat Verőcén. Éjszakai séta a vasút fölötti kivilágítatlan ösvényen, kerekesszékekkel átjutni az építőtábor titkos kijáratán (átvágott drótkerítésen) a nyaralóba – ki gondolná, hogy egy ilyen kirándulás félelmének és felelősségének kettőssége juttatja el a pedagógiája megalapozásához.

Hasonló emlék: egy hétvégi városligeti séta alkalmával »elveszít« egy járőkerettel közlekedő kislányt, aki kicsit továbbbsétál a megengedettnél, hogy leülhessen egy padra. Az ügyeletes nevelőtanár segítségével megtalálja, de ennek a két órának az élménye egy életen át elkíséri, tovább erősítve ezzel pedagógiai attitűdjét. A mai napig mosolycsalogató téma az osztálytalálkozásokon, de akkor ott, átélve a helyzetet, nem sarkallta nevetésre.

A kislánytraktus gyermekfelügyelői és nevelőtanári feladatait, az örökre jókedvű osztályfőnök, Remenár Judit még képesítés nélküli pedagógusként bízta rá. Az első osztály egy tanár életében megalapozza viszonyát a pedagógiához. Ez ebben az esetben is így történt. Négy éven keresztül kísérni egy kamaszkodó gyerme-

kekből ifjúvá érő csapatot, a kellemes és kellemtelen törtéensékekkel együtt egy megismételhetetlen folyamat. Az osztály elballagott, és innen egyenes út vezetett a tanításhoz, persze már diplomával a zsebében. Szakmai kihívás a javából: elsős kisdíkokat olvasni, írni, számolni tanítani igazi megmérettetés. Az iskolai igazgatóhelyettes, Molnár Dénesné (Márti néni) szinte mentorként támogatja a pályakezdőt. Félelme, bizonytalansága eloszlik, de kibontakozni nem tud ezen a területen, mert a tanév során érkezik az első igazgatói felkérés. Kezdetben tanítás mellett, majd a diákotthon vezetőjének hosszan tartó betegsége és lemondása miatt a diákotthon vezetésére kap megbízást. 1983-ban megérkezik a képzeletbeli ranglétra tetejére.

A kezdeti időszakban az igazgató, Alpár György a tenyerén hordozza. A legnagyobb nehézség számára a sok kezdő, diplomás fiatal és idősebb kolléga összekovácsolása, illetve az érzelemmentes döntések meghozatala. Nehézséget okoz még számára a dolgozók és a vezetőség közötti híd kiépítése. Majd jönnek a konfliktussal teli hétköznapiak, amelynek eredménye a felüggesztés, és egy a nyakába akasztott, igaztalan vádak alapján indított munkaügyi per, amelyet később a bíróságon megnyer. Visszakapja a diákotthon vezetését, de abban a szituációban a munkahelyi vezetők közötti légkör nem éppen nyugodt.

A rendszerváltás szele is fújdogni kezd, és eljön a várva várt pillanat. Igazgatóváltás. Új remény, új kihívás, 5 éves ciklus. Barátai „bukott alignak” nevezik, de segítik újbóli beilleszkedését. Kezdetben elszigetelődik az osztályával egy második emeleti teremben. Talán szándékosan vállalja a hálótermekhez közeli osztályterembe költözést. A nem hivatalos tanári szobában, amely egyben szertárként is funkcionál, szorítanak számára helyet. Dr. Malatinszky Gyula, Berki Erzsébet, Fodor Eszter, Kékesiné János Rozália és

Ugroczki Gáborné karolják fel. A kezdeti elkéseredettség és visszahúzóds után talán a legszebb tíz évet (1993–2002) tölti az intézmény két ötéves (ún. nyújtott) tagozatú osztályával. Felső tagozatos diákokat tanítani és eljuttatni a felnőtté válás küszöbére, megalapozni a jövőjüket, csodás kihívás. Büszkeséggel tölti el, amint látja felnőtt életüket.

Tíz év tanítás után érkezik egy újabb felkérés ugyanattól az igazgatótól (Nádas Pál), aki egyszer már leváltotta, mert akkor elégedetlen volt a diákotthoni vezetői munkájával. Mindenesetre a második felkérés egyfajta elégtétel volt számára, hiszen a diákotthon vezetésében ismét szükség volt rá. Ha mérlegre kellene tennie a tanítás, a nevelőtanári teendők és a diákotthon/kollégium vezetését, nem tudna választani. A második igazgatóhelyettesi korszak paradigmaváltó új időszakot jelentett pályafutásában. A Mozgásjavító nagy beruházása során aktívan részt vehetett a régi diákotthon átalakításában, a pedagógiai tervezésben, az új feladatokat is követelő dolgozói átképzésekben, az apartmanok családias légkörének és a diákok önállóságát is adó kollégiumi élet mindennapjainak kialakításában. Hosszú évtizedekre megalapozta az akadálymentes épített környezetben kialakított új kollégiumi rendszer pedagógiai, logisztikai és a napi működés szervezetét.

Pedagógiai pályájának vége felé, közvetlenül pár évvel a nyugdíjazása előtti időszakban, újabb, számára a harmadik igazgatóváltás (2012) is megtörténik. Az új igazgató nem tart igényt kollégiumi igazgatóhelyettesei munkájára, így 2013-ban leváltja. Ismét a gyermekek közvetlen közelébe kerül, ahol a »kék-apartman« pedagógiai vezetését bízzák rá. Annak a pedagógiai rendszernek az egyik egységében dolgozhatott, amelynek létrehozása az ő nevéhez is köthető. A gyermekek kollégiumi fejlesztése, az utolsó néhány év pedagógiai pályafutásának megkoro-

názása lett. Minden nehézsége, könnyedsége és lelki gazdagsággal tarkított pedagógiai pályafutása 2016-ban – a mindig csodálatosnak tartott Mozsásjavítóban – 40 év után véget ér.”

Kovácsné Szűcs Klára

II.1.10. Töredékek a mozsásjavítós évekből (1974–2014)

„Elaludtam és azt álmodtam, hogy az élet öröm.
Felébredtem és láttam, hogy az élet kötelesség.
Cselekedtem és látom, hogy a kötelesség öröm.”
(Rabindranáth Tagore)

„Kovácsné Szűcs Klára gyógypedagógus vagyok. 1956. január 15-én Marcaliban születtem. Általános iskolámat 1970-ben Nagyberkiben fejeztem be. Középiskolai tanulmányaimat a kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban végeztem, ahol 1974-ben tettem érettségi vizsgát. Fiatalon (18 évesen) szinte véletlenül kerültem

az akkor Mozsásjavító Általános Iskola és Nevelőotthonba dolgozni.

Gyógypedagógusnak születtem, csak nem tudtam róla. Érettségi vizsgát és egy sikertelen főiskolai felvételit követően augusztus 24-én édesanyámmal mentünk ki a pályaválasztási tanácsadó által megadott címre.

Háromműszakos munkára, gyermekfelügyelőnek alkalmazott Alpár György igazgató 1974. augusztus 26-i kezdéssel. Szeptember első napjáig az intézmény verőcei üdülőjébe küldtek, ahol az iskola állami gondozott diákjai töltötték a nyár utolsó napjait. A gyerekek azonnal elfogadtak, én meg éreztem, hogy jó helyen vagyok, szívesen fogom csinálni, amit vállaltam. Munkahelyemről igazán valós képet csak szeptemberben, a tanév kezdetével szereztem. Az első tanévben (1974/75) a 3-4. osztályos fiútraktusra osztottak be, majd a következő, 1975/1976-os tanévben a nagylányok traktusára kerültem, ahol a legnagyobb kihívás a *spina bifida*s lányok higiénikus környezetének megteremtése volt.

Az 1976/1977-es tanévtől nevelőtanári feladattal bíztak meg. Vásárhelyi Gyöngyi volt a csoport osztályfőnöke, s én lettem a délutánosa. Nagyon szerettem ezt az új feladatot, ráadásul az osztályba járó lányok közül többen az előző évben a nagylánytraktuson is a lányaim voltak.¹⁷ Még a következő tanévben is velük voltam, habár ekkor két csoportot összevonva, már hármas összevonásban kellett tanítania Gyöngynek, s nekem a létszámbővülés és a differenciált tanulási feladatok jelentették az új kihívást. 1978 februárjában mentem férjhez, nászajándékba a tizenöt gyermek aláírásával¹⁸ ellátott szakácskönyvet kaptam, amely a mai napig megvan.

¹⁷ Budai Kati, Tóth Edit, Forrai Edit, Károlyi Erzs, Laposa Kati, Ságvári Gyöngyi, Szabó Erzsébet.

¹⁸ Péntes Kati, Horváth Erzs, Budai Kati, Peszeki Árp, Kovács Kati, Laskai József, Ungvári Lacika, Tóth Edit, Forrai Edit, Károlyi Erzs, Laposa Kati, Ságvári Gyöngyi, Rezneki Jancsi, Kiss Attila, Szabó Erzsébet

Az 1970/1980-as években sokan voltunk egy-szerre fiatal munkatársak¹⁹ a Mozgásjavítóban. Igen értékes munkát végző, a gyógypedagógia iránt elkötelezett, szakmáját hivatásnak tekintő pedagógusgárda mellett éltük mindennapjainkat, s váltunk mi is elkötelezetté. Munkájuk, moráljuk, hitük észrevétlenül ivódott belénk, s igyekeztünk mi is felzárkózni hozzájuk. Farsangok szervezésébe kapcsolódtunk be, vagy osztályok között színjátszó versenyeket szerveztünk. Aktívak voltunk a gyermekek számára szervezett iskolán belüli és országos sportversenyeken is. Az 1978/1979-es és az 1979/1980-as tanévben – immár hivatalosan nevelőtanári státuszba átsorolva – az 5., illetve a 6. osztályosok délutánosa lettem, ahol Benczúr Jutka volt az osztályfőnök. 1979 decemberében – hatalmas pocakkal – lettem az összes főiskolai félévi vizsgámat, majd szülési szabadságra mentem. 1980. január 19-étől Dénes fiamat neveltem. Ezzel gyakorlatilag lezárultak a nevelőtanári éveim.

1981. augusztusában a GyES-ről már mint diplomázott gyógypedagógiai tanár jelentkeztem ismét munkára. Alpár igazgató úr ideiglenes megbízást adott az iskolaotthonos előkészítő osztály tanítói állására, majd azt követően (1982. január 1-jén) áthelyezett, a Mozgásjavítóhoz csatolt csillaghegyi Ráby Mátyás utcai tagozatra. A Mexikói úti iskolához képest egy más világba csöppentem. Az épület vizes, a vakolat omladozó, a bútorzat nem szegényes, inkább szedett-vedett, innen-onnan kapott, leselejtezett volt. A Főváros éppúgy, mint sajnos az akkori Mexikói úti iskolavezetőség is koloncnak tekintette ezt a fiókéntményt. Így aztán a tárgyi feltételek

nem javultak, szakmai-tartalmi-módszertani elkötelezettség az irányítás részéről nem volt.

A halmozottan sérült gyermekek ekkor négy csoportban, hármas összevonású osztályokban tanultak. Az iskola alapításában részt vevő Dom-bainé Esztergomi Annát, Bertók Terézt, Zelin-káné Simor Ágnes és Schumeth Juditot mélyen sértette ez a helyzet. A rendszerváltást megelőző időszakban (1987), a Mozgásjavító igazgatói ki-nevezését megelőzően, kikérték a tantestület vé-leményét, és mindannyian a változás lehetőségében reménykedtünk, ami 1998-ban a Csillagház felépítésével valósult meg. A halmozottan fogyatékos gyerekek fejlesztésének hét éve alatt szakmailag nagyon sokat tanultam, fejlődésem érde-kében több tanfolyamot is elvégeztem.²⁰ Az 1980-as években a Ráby utcai iskolában a kollé-gákkal közösen úgy gondoltuk, hogy szükségünk lesz a speciális anyanyelvi fejlesztés módszertanára, amely a 2000-es években már a Mexikói úti iskolában is kezdett nélkülözhetetlenné válni.

Az igazgatóváltást követően Nádas Pál igaz-gató kért fel, hogy legyek a Mexikói úton az is-kola igazgatóhelyettese. Meglepett a felkérés. 1989. augusztus 1-jével új szakasz kezdődött a pályafutásomban. Izgatottan vártam az új kihí-vásokat és persze féltem is, hogy olyan szakmai nagyságok között, mint Gyalai Magdi, Zsoldos János, Csizmadia Márta, Oriskóné Lia néni, Vá-sárhelyi Gyöngyi vagy Bellán Erzszi, hogyan fogom megállni a helyem. Elfogadnak-e szakmai vezetőjüknek? A kortársaimmal a baráti viszonyt megtartva tudok-e vezetői tekintéllyel bírni? Si-került! S ez a viszony szerencsére meg is maradt immáron 45 éve, mondhatni tűzön-vízen át, be-

¹⁹ Ágoston Gabi, Bogyó Mari, Boros Gitta, Fontos Klári, Forrai Judit, Hartyáni Jutka, Magasházi Mária, Okányi Andi, Tasnádi Ági, Várkonyi Kati

²⁰ Értelmi fejlesztés pszichológiája. Alsó tagozatos komplex matematikatanítás. Fővárosi Pedagógiai Intézet. Bliss tanfolyam. dr. Kálmán Zsófia. Pedagógusok Intenzív Továbbképzése Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanár-képző Főiskola.

osztásoktól, pozícióktól függetlenül. Elkezdődött egy napi 16 órás munkaidő, és tartott hét évig. Igazgatóhelyettesként megoldandó első feladatomra a mai napig pontosan emlékszem. Augusztus volt, mikor az órarend készítését Vásárhelyi Gyöngyi kezdte tanítani nekem.

Fontos tudnivaló, hogy akkoriban az órarend elkészítése nem számítógépes feladat volt, hanem manuálisan történt. Lassú volt ugyan, de sokkal finomabb és árnyaltabb kidolgozású, mint a gépi órarendek. A gyakorlatban ez úgy nézett ki, hogy egy hivatalos órarendi nyomtatványt felszögeztünk egy hatalmas hungarocell táblára, és ahány kolléga volt, annyiféle színes papírt vagdostunk fel annyi darabra, ahány tanítási órája a tantárgyfelosztás szerint volt. Majd ezeket a színes cetliket a szakmai és egyéni szempontok fegyelembevételével, gombostűvel felhelyeztük a táblára. Szempont nagyon sok volt (néha akár huszonöt is), amire figyelni kellett. Amikor az órarend alapját felraktuk, akkor jött a finomhangolás.

Amint elkezdődött a tanév, máris jött a következő, számomra új és egyáltalán nem könnyű feladat. Dr. Szegedi Mártonné, Olga szeptemberben megkezdte három hónapos szaktanácsadói látogatását. Ez sok szempontból kemény helyzet volt, kudarcok sorozatát éltem közben át, ugyanakkor rengeteg dolgot tanultam Olgától. Szaktanácsadói látogatásának végére tanultam meg, hogy mi egy szakmai igazgatóhelyettes munkája. Miközben az iskola mindennapi tanítással kapcsolatos dolgait intéztem, részese és társ-szervezője lehettem az iskola alapításának 90. évfordulója alkalmából rendezett program-sorozatnak. A jubileumi program csúcspontja – számomra – a Zeneakadémián való szereplésünk volt. A gyerekek nagyon élvezték a fellépéseket, amit Tóth Jóska karvezetőnk szervezett, de ahhoz, hogy a kórus a hétvégi szerepléseire eljusson, kellettek a hétvégéjüket is feláldozó ön-

kéntes kísérők. Sok önkéntes kísérőtársam volt, de közülük két állandót, Malatinszy Gyulát és Molnárné Lányi Ágneszt emelem ki.

Izgalmas és mozgalmas hét év volt Nádas Pál mellett igazgatóhelyettesként dolgozni. Az évi kétszeri órarend és folyosó ügyeleti beosztás mellett sokféle ügyet kellett megoldanom – a havi túlóra kimutatások készítését vagy a külföldi és hazai érdeklődőket fogadni, a külföldre utazó tanulók mellé kísérőket szervezni. Részesem lettem az Európai Integrációs Hét programjának, vagy megszerveztem az iskolánk életében első erdei iskola Gánti programját. Az évi két nagy statisztika elkészítése, a kórházi oktatás, a folyamatos felújítások mellett a tanítás zökkenőmentességét is szerveztem. A diákotthonnal (Okányi Andrea és Horváth Oriána) is együttműködve kellett szervezni az intézmény életét. Az én feladatom volt az új gyermekek felvételének ügyét intézni, de a tantestületi és vezetőségi értekezletekre is mindig felkészültnek kellett lennem. Mivel a mozgáskorlátozottak sportjának területén is vezető szerepe volt Palinak, így amikor a barcelonai paraolimpia lázában égett (1992. szeptember 4–15.), akkor éppen csak annyi ideje volt, hogy »teljhatalmát átruházza rám« s már repült is a csapattal az olimpiára.

Az 1995/1996. tanévben kértem áthelyezésem oktatónári státuszra. Döntésem meghozásában iskolai és családi okok is közrejátszottak. Az oktatónári munkámat az előkészítő csoport oktatásával kezdtem. Még nem kezdődött el a tanév, amikor megismerkedtem osztályom első gyermekével, Csenki Annával. Anna sajnos állni és járni sem tudott, s amikor megkérdeztem, hogy hívják, csak vidáman csilingelt egyet. Hét év után, mikor elváltak útjaink – Anna felső tagozatos lett –, a szülők elmondták, hogy életük legjobb döntését hozták azon az augusztusi napon, amikor a Mozgásjavítóba hozták. Anna az általános iskolát követően a Neumann János

Számítástechnikai Szakközépiskolában integrált körülmények között érettségizett. Az első találkozásunkkor bizony ezt nem gondoltuk.

A 2002/2003-as tanévet nem előkészítő csoporttal kezdtem, hanem első osztályosokat bíz-
tak rám.

Balogh Vivien, Konecsni Vivien, Kovács Dani,
Majszin Tamás, Nagy Bence, Sleich Levente,
és a harmadik osztályban csatlakozott hoz-
zánk még Toldi Zsófia.

Ennek a tanévnek a nagy eseménye az iskola fennállásának 100. évfordulója volt, amit magas színvonalú ünnepségsorozattal tettünk emléke-
zetessé, éppúgy, mint a 90. születésnapot. Ekkor – a sok program mellett – film is készült az iskola életéről *Életke* címmel. A film rendezője Felvidéki Judit volt. A film az iskola filmarchívumában megtalálható. Érdekes megnézni, mert igazán hű, reális képet mutat az akkori életünkről.

A 2009/2010-es tanévben a 4/a osztályom.
Első sor: Szűcs Feri, Csercsa Mária, Zanócz Ottó,
Szucsó Ádám, Horváth Kriszti, Novák Zoli,
Pozsonyi Csaba;
középső sor: Hörnyék Bianka, Skerlenitz Dóri,
Kiss István, Lengyel Roli;
hátsó sor: Kovácsné Szűcs Klára of, Marosi Anita gyf.

2005-ben elvégeztem egy ECDL Számítástechnikai ismeretek tanfolyamot, ami lehetővé tette, hogy ha nem is profi szinten, de dolgozzam a számítógépen. Ugyanis a gyermekek számítógépen dolgoztatása látszott ez időben az egyetlen járható útnak. Ezzel elkezdtem, és öntudatlanul ugyan, de megalapoztam az osztálymunkában történő IKT-munkát. Nagyon komoly, időt, energiát felemésztő munka volt a napi felkészülés, de megérte, mert a gyermekek elkezdtek önállóan, ki-ki a maga tempóján is javítva dolgozni. Az IKT-s éveim 2010-től 2013-ig tartottak. Most, amikor e sorokat írom, 2021-ben, szerintem minden osztályban komoly százalékban dolgoznak a gyermekek gépen. Ezt nemcsak a kor technikai változásai, hanem a gyermekeink állapota is szükségessé teszi. Javaslatomra Bán Évának adhattam át osztályomat a hatodik osztály végén.

Aknai Cintia, Diósi Laura, Horváth Mariann,
Lengyel Roland, Juhász Patrik, Pataki Dani
6-ba érkezett, Pozsonyi Csaba, Skerlenitz
Dóri, Szabó Máté. Csoport asszisztens: Raj-
nainé Nagy Margó.

A nyugdíjba vonulásom előtti utolsó tanítással töltött évemet a 2013/2014-es tanévben a 2.A osztállyal fejeztem be.

Madaras Dorka, Mága Dávid, Csiki Zsóka, Ka-
kucsai Krisztián, Vér Jánoska, Száraz Evelin,
Borsos Dóra Anna, Sipos Virág, Kassai Réka.

Nyugdíjasként minden nap gondolok az iskolára, hiszen alkotómunkával leélt életemből negyven év köt ide. Folyamatosan tanultam, nem volt olyan nap, hogy ne lett volna olyan új kihívás, amikor az új ismeretek megszerzésére ne lett

volna szükségem, hogy a lehető legtöbbet tudjak segíteni a rám bízott gyerekeknek. Örülök, hogy a véletlen ide sodort. Életemnek értelmet és tartalmat adott. Mindig volt mit tenni, valamilyen apróságnak tűnő dologért küzdeni.”

Kitüntetései:

1989 Miniszteri Dicséret

2003 Fővárosi Dicséret

2006 Zsótér Pál-emlékérem

2015 Gordosné dr. Szabó Anna díj,

ELTE BGGYK

2021 Zsótér Pál Alapítvány Életműdíja

Jubileumi 25.év, előkészítő osztályos pedagógusok (2004); Máté Mónika; Hegedűs Krisztina, Kormos Zsuzsa, Hartyáni Júlia, Vincze Eszter, Haris Erzsébet; Füstösné Tatai Zsuzsa, Berényi Éva, Meleg-Vasas Tímea

II.1.11. Változásokkal teli negyven év (1975–2015)

„Az egész több mint a részeinek az összessége”
(G. Bateson)

„Majsainé Hartyáni Júlia vagyok, 1956. november 7-én születtem Budapesten. Úgy voltam fővárosi gyerek Sashalmon, mintha vidéken éltem volna, mert akkor még itt földutak, kis házak, nagy kertek, háziállatok is voltak. Logopédus

szerettem volna lenni, ezért beiratkozni a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola felvételi előkészítőjébe a Bethlen Gábor térre. Ekkor léptem át először a gyönyörű intézmény kapuját. A sikeres érettségi után kevésbé sikeres felvételi vizsgát tettem (1975). Terveimről nem mondtam le, reméltem a következő évben majd sikerül a felvételi. Munkahelyet kerestem. Elsőként a földrajzilag közelebb eső Mozgásjavító Általános iskola és Nevelőotthonba (Mexikói út 60.) mentem. Gondozónői státuszba kerültem, s így el tudtam járni a felvételi előkészítőre.

Felvételelem után azonnal megtörtént az első találkozásom az iskola gyerekeivel az iroda előtti folyosón. Gyermekcsoport érkezett táskákkal, sok-sok holmival, s a velük lévő ifjú hölgyet kérdeztem, hogyan juthatok el a gazdasági irodába. Mint később megtudtam, a csoport Verőcéről érkezett, s akit kérdeztem, Szűcs Klára gyermekfelügyelő volt. Sajnálkozva rám nézett, és azt mondta, legjobb lesz, ha kíséret ad mellém. Így ismertem meg az iskolában az első gyereket, Szörényi Tibit. Mosolygós, beszédes, 10 év körüli kislány volt. Végigvezetett az iskola folyosóinak labirintusán.

A gyerekfogadás napján, szeptember elsején álltam munkába. Köteles Magda néni, aki közvetlen főnököm volt, az irodában fogott hadra. A nevelőotthoni igazgatóhelyettes irodájában kilépcsédulákat kellett gépelnem. A harmadik munkanapomon szólt, hogy meg kellene ebédeltetnem a 4. osztályt. Hopp! Hol van az ebédlő? Kik a negyedikesek? Szerencsém volt. Szörényi Tibi osztálya volt az, így újra a segítségemre sietett. Szokatlan volt, hogy fehér köpenyt kellett viselni, és már tizennyolc évesen néninek szólítottak. Még mindig alig telt el néhány nap az iskolában, amikor Alpár igazgató úr egy cédulát nyomott a kezembe, amin az állt, hogy én másnap délelőtt melyik osztályokban helyettesítsek magyar irodalmat. A tananyagot is leírták, amiből fel kellett

készülnöm, így egész délután magyart tanultam. Reggel meg kellett keresnem az osztályokat, a gyerekek pedig azt hitték, én vagyok az új magyartanár. Akkor jött a nagy fordulat, amikor Magda néni felküldött a kislány-traktusra, és azt mondta, hogy foglalkozzam az óvodásokkal. Én még csak óvoda sem voltam, és akkor hallottam életemben először azt a szót, hogy traktus. Egy-magam, segítség nélkül ott álltam félszegen 7–8 kisgyerekkel. Néztük egymást, ők vártak tőlem valamit, nem volt jobb ötletem, így bemutatkoztunk egymásnak. Volt egy szekrény teli játékokkal, könyvekkel, hát játszottunk meg meséltünk.

Az ebédeltetést, valamint az ebéd utáni altatást is tanulnom kellett. Az iskolaotthonos első osztályosok is ott pihentek, így segítségemre írt Lalik Veronika, akivel később hosszú munkakapcsolat és máig tartó barátság köt össze.

Az óvodai életbe kezdtem szépen beletanulni, amikor a gyógyászati segédeszköz-ellátással kapcsolatos ügyintézési feladatokról is rám bízta. Dr. Bíró Tibor ortopéd főorvos heti egy délután dr. Benczúr Miklósné gyógytornász-mozgásnevelővel közösen vizsgálták a gyerekeket. Az volt a dolgom, hogy a gyerekeket hozzam-vigyem és adminisztráljak. Egy sárga nyomtatványra felírták a szükséges eszközöket, amiket nekem alá kellett íratni az igazgató *elvtárssal*, és a gazdasági irodán mindezt könyvelnem is kellett. Természetesen akkor még a gyerekek diagnózisait sem ismertem. A segédeszközökre jogosult gyerekeket csütörtök délelőttönként vittem, legtöbbször autóbusszal, a Dózsa György útra a Gyógyászati Segédeszközök Gyárába. Több hónapos tapasztalat kellett, mire eligazodtam és tudtam a járást.

A gyógyászati eszközök ügyintézése, óvodai fejlesztés és a vasárnapi beosztás mellett sokszor bíztak rám iskolai és nevelőotthoni helyettesítéssel is. A nevelőotthonban ekkor hat traktus (kollégiumi hálóterem) volt. Az első emeleten a 3–4., 5–6. és 7–8. osztályban tanuló bentlakó fiúknak,

míg a második emeleten a kislányoknak, lányoknak és a kislányoknak voltak a hálótermeik, valamint a lifttől jobbra a betegszoba. A traktusajtók és a folyosón elhelyezett szekrények mindig kulcsra voltak zárva, így a kulcsosomó stá tuszimbólum és egyben létkérdés is volt.

Munka után a főiskola felvételi előkészítőjére jártam, mert változatlanul a nappali tagozatra készültem, ahova fel is vettek. Mivel ekkor már nagyon szerettem a Mozgásjavítóban dolgozni, s nem akartam elhagyni, döntöttem: átiratkoztam a levelező tagozatra.

Az 1976/1977-tanév elején átminősítettek gondozóból gyermekfelügyelőnek. Három műszakban kezdtem dolgozni, és a 3–4. osztályos fiúk traktusának vezetője lettem. Gyakran voltunk helyettesítőként beosztva, és olyan is volt, hogy gyermekfelügyelők kaptak nevelőtanári megbízást egész tanévre. Forrai Jutkával, aki akkor a nagylánytraktus vezetője volt, sokszor voltam együtt éjszakás, és szinte vonzottuk a bajt. Az egyik éjszaka mindkettőnknek el kellett hagyni az épületet. Tíz óra körül Erős Józsi nagy fájdalomra panaszkodott, mentőt hívtunk, vesekője volt, és a kórházba Forrai Jutka ment vele. Miközben Jutka házon kívül volt, Nagy Marinak fájdalmasan görcsbe állt a keze-lába, így őt én vittem át a szomszéd kórházba. Ilyen rendkívüli helyzetben az intézményben lakó házfelügyelőt, Vigh nénit fel lehetett kelteni, aki a magasföldszinti folyosó végén lévő (ma Könyvtár) szolgálati lakásban lakott a családjával.

Hajdú Levente, a Halassy Olivér Sport Club (HOSC) elnöke tavasszal megkért többünket, hogy önkéntes (társadalmi) munkában hostess feladatot végezzünk egy nemzetközi sportversenyen. Így került velem együtt a segítőcsapatba Tasnádi Ági, Bogyó Mari, Szűcs Klári és férje, Kovács Laci, valamint Forrai Jutka. Akkor még nem gondoltam, hogy a mozgáskorlátozottak sportja későbbi életemben nagyon fontos lesz. A moz-

gáskorlátozottak sportmozgalmában való aktív részvételem kapcsán ismerkedtem meg az akkor már paralimpiai ezüstérmes Majsai Károllyal, akivel 1989-ben házasságot kötöttünk. Két gyermekünk született, Fanni (1990) és Flóra (1993).

A főiskola második évének elvégzésével tanárjelölt lettem (1978), és a VI. b osztály nevelőtanárának neveztek ki Kópatakiné Mészáros Mária osztályfőnök mellé. Nagyon lelkes voltam, és elfogulatlanul állíthatom, hogy a miénk volt az egyik legjobb osztály.

Balogh László, Berki Lajos, Bohus Andrea, Drahos Katalin, Hartl Erika, Kósa László, Kun Ferenc, Murányi Katalin, Németh László, Nyikonyuk Csava, Polgár Zoltán.

Ezekben az években nagyon jó nevelőtanári közösségben dolgozhattam.²¹ Mindenre kaphatóak voltunk, ami a gyerekek érdekében történt. Sok-sok év elteltével még ma is ki merem jelenteni, hogy a farsangi jelmezversenyek, és (az egyéni és csoportos) műsorok iskolánkban rendkívül magas színvonalra emelkedtek. Szokássá vált a felnőttek meglepetés-előadása, amit a gyerekek nagyon vártak. Szoros kapcsolatomban ezekben az években alakult ki Vásárhelyi Gyöngyivel, aki történelmet tanított az osztályomban. Ő volt az iskola »kultúrfelelőse«, színház- és operaelőadásokat, múzeumlátogatásokat szervezett.

Osztályom elballagása után, az 1981/1982-es tanév elején Alpár igazgató úr két választási lehetőséget ajánlott fel számomra. A gépírás tantárgy órarendi tanítását vagy az akkor már két éve működő, iskolaotthonos rendszerű előkészítő csoportot. Az előkészítőt választottam. Abban a tanévben két csoport indult, Lalík Vera mellé

Kovácsné Szűcs Klára került, engem pedig Oriskó Istvánné, Lia néni mellé osztottak be. A következő évben csak egy előkészítő csoport indult, így Lia néni az előkészítőket az első osztályba vitte tovább, Klárit a csillaghegyi iskolába helyezték át. Lalík Vera az anyanyelv- és énekfoglalkozásokat tartotta a gyerekeknek, a matematika-, ábrázolás-, játék-foglalkozásokat pedig én. Volt heti egy kiránduló nap, amihez autóbust kaptunk, így az évszakok változását figyelhettük meg a természetben, piacot, játszótételeket nézhettük meg, jártunk bábszínházba, moziba és múzeumba is. Az 1983/1984. tanévtől a Mozgásjavítóban először az előkészítő csoport kapott pedagógiai asszisztentist. Szakmai fejlődést és egyben elismerést is jelentett, amikor az előkészítő csoport is gyakorlóterepe lett a gyógypedagógiai tanárképzés, azon belül a szomatopedagógus szak hallgatói számára. Sok főiskolai, majd egyetemi hallgató jött hozzám is gyakorlatra – elsőnek Kormos Zsuzsa.

Fontos és érdekes korszaka volt pályámnak, amikor beválasztottak az iskola szakszervezeti vezetőségébe. Horváth Oriána vezetése mellett nem gondoltuk volna, hogy a szakszervezeti munkának milyen jelentős szerep jut a Mozgásjavító életében. A pedagógusok számára a törvény által biztosított (1987) első szabad véleménynyilvánítás az iskola igazgatói álláshelyének betöltésével volt kapcsolatban. A szakszervezet szerepe ekkor az igazgatójelöltek véleményezési kötelezettsége miatt jelentősen megerősödött, és ez egyben az iskolán belül a szakmai és politikai változás reményét is jelentette. A testület véleménynyilvánítását követően a főváros hozta meg a döntést, de nagyon jó volt sikerünként megélni, hogy a jelöltünk 50% feletti szavazattal kapta meg a kinevezést. Többen megkönnyebbüléssel, a változás reményével vártuk az új igazgatót.

²¹ Dr. Malatinszky Gyula, Hargittai Elzi néni, Bogdy Mária, Szűcs Klára, Tasnádi Ágnes, Kőrös Erzsébet, Okányi Andrea társaságában.

A 2/b osztályom 1990-ben.

Első sor: Kovács Kriszti, Vincze István,
Orsós Ferenc, Dán Krisztián
második sor: Besenyő Kati, Németh Gábor,
Belső Anita, Borsos Sanyi, Hartyáni Júlia,
Hadnagy Fecó, Tebeli Melinda

Az 1996/1997-es tanévben az új oktatási rendszerben az előkészítő csoportok működését megszüntették, de a gyógypedagógiai intézmények fontosnak tartották továbbra is ezt a tevékenységet, így áthidaló megoldásként Iskolai Életmódra Felkészítő Tagozatként (IÉFT) működhetett tovább. Ez azzal járt, hogy a több éven át felmenő rendszerben, mintegy az alsó tagozat részeként, végig egy pedagógus kezében történő fejlesztés helyett az előkészítő időszak újra önálló szervezeti egységként működött. A GyES-ről hat év után 1997 januárjában visszatérve egy izgalmas pedagógiai innovációs folyamatba csöppentem. Lehetőséget kaptunk arra, hogy Kőpatakiné Mészáros Mária igazgatóhelyettes vezetésével a NAT adaptálását kidolgozzuk. Ebben az évben körvonalazódtak a differenciálás lehetőségei, amit a további években az adottságokhoz alkalmazkodva igyekeztünk megvalósítani. Kollár Kati ötlete alapján megszületett a Barátkozó Találkozó (BT) 1996-ban. Ennek a

programját 1999-ben részletesen kidolgoztuk, és később elérhetővé tettük az iskola jó gyakorlatai közt is.

Az első és a második Barátkozó Találkozó kétnapos volt. A programon minden érintett szakember (mozgásnevelő, logopédus, ortopéd és gyermekorvos) részt vett, akinek a csoportjába új gyerek érkezett. A vidéki gyerekek a szüleikkel együtt bent aludtak a traktusokon. Különböző helyzetekben megfigyeltük a kezességet, a figyelmet, ceruza-használatot, és a szülők is tanévkezdés előtt már megismerkedhettek a gyermekük tanáraival, fejlesztőjével és az iskola orvosával.

A kilencvenes évek végén a helyi tantervben megfogalmazottak alapján igyekeztünk a lehetőségeket tágítani a gyerekek minél ideálisabb, differenciáltabb fejlesztése érdekében. Elértük, hogy az előkészítősöknek saját mozgásnevelője lehessen. A fejlesztő foglalkozásokat jelentősen segítették azok az általános és speciális eszközök, amelyek felkutatására, beszerzésére lehetőséget kaptunk (golyós medence, WESCO-elemek, hangszerek, fejlesztő játékok). Az iskolán belül megalakult az IÉFT-munkaközösség, amelynek én lettem a vezetője.²² Felkérést kaptunk az Országos Pedagógiai Intézettől (OPi), hogy a többségi iskolák számára dolgozzunk ki egy integrációs adaptáló programot az 5–7 éves mozgáskorlátozott gyermekek iskolai életmódra felkészítésének céljából (1997). A helyi tantervünk alapján az adaptáló programot Lalik Veronikával, Kollár Katalinnal közösen készítettük el. Az IÉFT életében zajló újítások, szervezeti, szerkezeti és szervezési változások mellett az intézményben is nagyon mozgalmas élet zajlott.

²² IÉFT: Iskolai Életre Felkészítő Tagozat

Részesei voltunk az iskola nagy rekonstrukciójának sok éven át tartó előkészületében, a Tanári Álmodok program összeállításában, amely a tervezés szakaszában egy ötcsoportos óvoda létrehozását is tartalmazta (ami sajnos a rekonstrukció során nem valósult meg).

Kormos Zsuzsával elkészítettük a mozgáskorlátozott gyermekek integrált óvodai nevelésének megsegítéséhez alkalmazható ajánlást (2000/2001), amelynek a Kompenzatív Képességfejlesztő Program nevet adtuk. 2010-ben képzést tartottam a többségi óvodában dolgozó pedagógusok számára a Mozgáskorlátozott tanulók inkluzív nevelésének támogatása projekt keretén belül az együttnevelés témakörben.

Fejlődés volt, hogy egy belsőépítész anyuka segítségével magunk tervezhettük meg termekünk új beépített bútorzatát. A centenárium évében fontosnak tartottuk, hogy a 25. éve indított iskolai előkészítő-fejlesztő programot is összegezve bemutassuk. Az iskola irattárában kutatómunkát végeztünk, amelynek anyagából kiállítást készítettünk, majd megszerveztük a „25 éves az előkészítő” nyílt hetet (2004. április 26–30.), amire szülőket, kollégákat hívtunk, de szerveztünk nosztalgia-délutánt is a volt előkészítő diákjainknak.

Az iskola nagy rekonstrukciójának időszakában (2007–2009) több átmeneti helyzetet kellett kezelni. A kicsiknél optimálisabbnak tartottuk ismét az iskolaotthonos fejlesztést, ahol tantárgycsoportos rendszerben a foglalkozásokat (anyanyelv és ének, valamint matematika, ábrázolás, játék) heti váltásban délelőtt, délután szerveztük. Az iskolai életmódra felkészítő tagozat az előkészítő működésének utolsó évéig (2013), az óvodai tagozat indításáig már nem változott. Sokat javított a szabadtéri foglalkozások minőségén, hogy 2010. szeptember 23-án átadták az új játszóteret.

Az igazgatóváltást követően, közel 40 évi álmódosítás után, a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelvéről (32/2012. (X. 8.) sz. rendelet alapján, a Mozgásjavítóban a 2013/2014. tanévben megalakult az óvodai intézményegység. Az óvoda beindításának előkészítése érdekében óvodai munkaközösség alakult, amelyben Szentesiné Keleméri Dórával, Révész Ritával, Kormos Zsuzsával, Sárközi Judittal, Tóth Zsuzsannával, Klómer Georginával, Farkas Judittal, Szabó Mária Dórával vettem részt. Munkatervet készítettünk, személyi és tárgyi feltételekre és az iskola alapidokumentumainak változtatására is javaslatot tettünk.

Locsmándi Alajos igazgató felkért az óvoda vezetésére, de akkor én már a nyugdíjaztatásomat terveztem, így azt köszönettel visszautasítottam. Az óvoda vezetője Szentesiné Keleméri Dóra lett. Az óvoda ekkor még magán viselte az átszervezés gyermekbetegségeinek tüneteit. A Lajta-ház (Wechselmann-ház) második emeletén a vizesblokk korszerű volt ugyan, de nem ideális az óvodáskorúak számára. A termek felújításra szorultak. A nyár folyamán megtörtént a festés, mázolás, parkettacsiszolás és a folyosó is új burkolatot kapott. A volt kisfiútraktus nagy terméből tornaterem lett. Gondot jelentett, hogy a felső tagozatosokkal, középiskolásokkal kerültünk egy épületbe, akik sokat használták a lifteket, s bár igyekeztünk nem az óráközi szünetekben közlekedni, de mozgásnevelés-órákra nekünk is időben el kellett jutni, így nem voltunk népszerűek. Messze volt az udvar, az ebédlő. Azóta – bár az óvoda helyszíne nem változott – sok fejlesztés ment végbe. Az első évben még sok minden fejlesztésre szorult, de megélhettem, hogy a Mozgásjavítóban megszületett az óvoda.

Köszönöm tanítványaimnak a sok szeretetet, amit kaphattam és adhattam, köszönöm a szü-

leiknek, hogy megértettek és együttműködtek, köszönöm a munkatársaimnak, hogy egy célért dolgoztunk és egymástól tanultunk ebben a fejthetetlen 40 évben.”

Kitüntetései:

1981 Miniszteri Dicséret

1988 Kiváló Munkáért

2004 Éltos Mátyás-díj

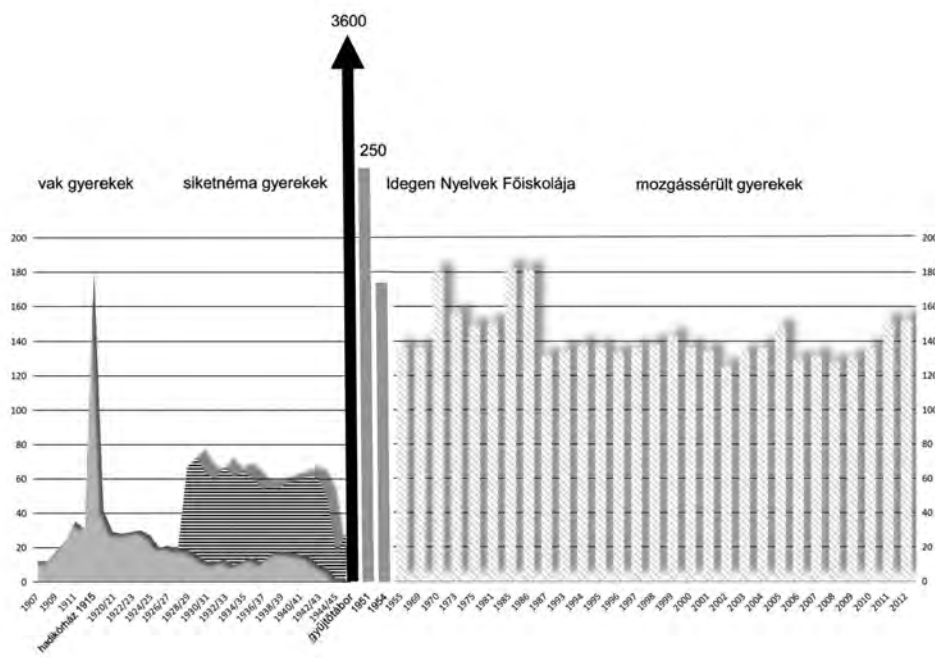
2004 Zsótér Pál-emlékérem

2017 Zsótér Pál Alapítvány-Életműdíja

A Mozgásjavítóban most is vannak, és vélhetően a jövőben is lesznek olyan munkatársak, akik jelentős részben vagy az egész szakmai pályájukat a Mozgásjavító iskolához, a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatához kötik.

Válóczi Mária hittantanár (37 év), Kollár Katalin gyógypedagógus (35 év), Nagyné Fatalin Andrea gyógypedagógus (34 év), Ursu Zsuzsanna gyógypedagógus (34 év), Faragó István uszodagépész (32 év), Kormos Zsuzsa gyógypedagógus (32 év), Sárközi Judit gyógypedagógus (32 év), Gasparicsné Csillag Ágnes mozgásnevelő (31 év), Berényi Éva logopédus (30 év), Csurgó (Galántai) Krisztina gyógypedagógus (26 év), Schell Livia matematika-fizika szakos tanár (26 év) Révész Rita logopédus (24 év), Hegedűs Krisztina logopédus (21 év), Tapa Gergely mozgásnevelő (21 év)

A gyűjtés 2013-ban Révész Rita intézményvezető-helyettes segítségével készült.

A diáklétszám alakulása 1907 és 2012 között

II.2. A Wechselsmann-házban végzett diákok története

A Mexikói út 60. szám alatt működő Wechselmann-házban nagyon sok diák szerzett ismereteket és tanulta meg, hogyan lehet a hátrányból előnyt kovácsolni. A feltáró munka során szerettem volna pontosan megállapítani, hogy az elmúlt 115 év alatt összesen hány diáknak nyújtott otthont és iskoláztatást a ház, de csak hozzávetőleges adatokhoz jutottam.

Az tudható, hogy 1907 és 1928 között évente 12–35 fő vak tanuló járt az iskolába. Arról is vannak adatok, hogy 1928-tól 1944-ig, az izraelita siketnémák tanintézetével történt összevonással, az épületben tanévenként átlagban 50 hallássérült (siketnéma) és 15 vak diák tanulhatott. 1945 és 1950 között 25–30 főre csökkent a hallássérült (siketnéma) tanulók létszáma és a vak gyermekek számára ekkor már nem működött itt iskola. 1951 és 1955 között az Idegen Nyelvek Főiskola első tanévére 250 nappali tagozatra felvett főiskolai diákról lehet tudni. Ez a létszám a következő két tanévben a nappali mellett a levelező képzésen részt vevők számával növekedett – de pontos létszámot részletesen nem kutattam. Az első hároméves képzés végén 175 nappali tagozatos főiskolai diák kapott a Wechselmann-házban diplomát. Szintén csak megközelítőleges adat, hogy 1955 és 2014 között a mozgáskorlátozott gyerekek létszáma 130–180 fő/év között mozgott, így ebben a korszakban éves átlagban körülbelül 150 diák tanulhatott az épület falai közt. Arról korábbi és a mostani kutatások alapján pontos kimutatás található, hogy 1955 és 2014 között összesen 1026 mozgáskorlátozott diák fejezte be az általános iskolai tanulmányait a Wechselmann-házban.

²³ *Pesti Napló*, 1926. június 27. 13.

²⁴ A születési évszámra az eltérő sajtódokumentumokban megjelentetett évszámok alapján történt következtetés. // *A Tolnai Új Világlexikon*: Vakok 1930. 237–238.

Szerettem volna a Wechselmann-ház minden nagyobb korszakából diákok történeteit is bemutatni, de a kezdeti időszakról sajnos személyes életrajzok nem maradtak fenn. A korabeli sajtóban megjelent írások adták az alapját annak, hogy Egri Margit siketvak diáklányról, valamint Ungár Imre zongoraművészről készíthettem egy-egy rövid életrajzi összeállítást. Továbbá az Idegen Nyelvek Főiskola korszakából találtam olyan személyeket, akiket egyéni pályafutásuk kapcsán a sajtó meginterjúvált. Róluk így rövid ismertetőket készítettem. A közelmúlt (1955–2016) mozgáskorlátozott diákjai közül, a korábbi fennmaradt személyes kapcsolataimat kerestem annak érdekében, hogy néhányuk emlékeit és életük további sorsát bemutathassam.

Egri Margit

II.2.1. „Nem némaság az, amit a lelkemből hallok”²³

Egri Margit (1897–?)²⁴ egészségesen született egy jómódú családba. Egyes források szerint

négy-, más források szerint hat-hét éves volt a betegségének időpontjában, amikor is dr. Szily Adolf szemészfőorvoshoz került vizsgálatra. A meningitisz (agyhártyagyulladás) kioltotta a szeme világát, elpusztította a hallóképességét, de életben maradt.²⁵ Dr. Szily Adolf az orvosi hetilapban publikált cikkében azt írja, hogy már a vizsgálat elején kiderült, hogy Egri Margit esetében a látóképesség a fényérzéssel együtt végleg elpusztult, de a hallásból még valami megmaradt. Időnként „fülbe kiabálás által az ember magát vele némileg képes volt megértetni”. Minthogy a gyermek beszédképessége akkor még a korának megfelelően teljesen ép volt, ennek megtartása érdekében a gyors cselekvést látták szükségesnek. Margit állapota tovább romlott, mert a hallásvesztés miatt a beszéde eltorzult.²⁶

1906-ban a gyermek, a vakok és siketnémák tanítása terén akkor már ismert fővárosi szakemberhez, Adler Simonhoz került, miután dr. Szily Adolf belátta, hogy az ő tudása már nem elegendő. Adler Simon Margitot magához vette és a saját lánya mellett életében először kezdett foglalkozni siketvak gyermek tanításával.

A Lovag Wechselsmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézet 1907-es megnyitásakor Adler Simon, az intézmény igazgatója, magával vitte, és a szülők be is írást írták ide Margitot. A kislány tanítása eleinte igen nehéz volt, mert nem volt még meg nála a vakoknál általában kifejlesztett tapintási érzék, viszont könnyebbé tehető okozott, hogy Margit jó képességekkel rendelkezett. Adler Simon munkája révén legendák kezdtek keringeni a siketvak leányról. A szakmai

konferenciákon bemutatott eljárást a sajtó is érdeklődéssel fogadta, és a nyilvánosság számára is bemutatta. A leányt az intézetben Adler Simon huszonöt éven keresztül tanította.²⁷ Dr. Szily Adolf szemészfőorvos a Wechselsmann-féle vakok iskolája vezérőlbizottságának tagja, élete végéig követte Egri Margit életútját. Leveleztek egymással.

„Kedves Margitkám!

Megtanultam a pontírását, hogy egymással levelezhessünk. Én is rendeltem magamnak egy írógépet. Hallottam, hogy Adler bácsi mesélt neked Keller Helénről. Helen siketvak, mint te vagy, mindenki szereti, mert nagyon szorgalmas. Amerikában lakik, ott angolul beszélnek. Helén tud írógépen és tollal írni, aztán tud németül és franciául és még sok szép hasznosat is tud. Majd írunk neki levelet, ha te mindig szorgalmasan fogsz tanulni, akkor te is későbbben annyit fogsz tudni, mint ő. Szeretném, ha naplót írnál, leírod, hogy mindennap mit csinálsz. Helén is írt naplót, amikor olyan fiatal volt, mint te. Azonban szeretnék látni, jer hozzam jövő vasárnap délután 3 órakor. Akkor majd megpróbálok kezemmel kezedbe beszélni. Kérlek kedvencem, írd nekem nemsokára, már előre örülök levelednek.

Csókol jóakaró Szily bácsid”²⁸

„Kedves Szily bácsi!

Már nagyon régen nem kaptam Szily bácsitól levelet; pedig nagyon szeretem, ha ír nekem. Talán sok dolga van. Mit csinál Szily néni? Múlt vasárnap otthon voltam (ti. szüleimnél), mert anyus-

²⁵ Szily 1906. 64–65.

²⁶ Uo. // Szily 1909. 6–11.

²⁷ Siket-vak gyermekek tanítása. *Világ*, 1911. január 9. 17. // Gyászjelentés: Adler Simon haláláról. *Budapesti Hírlap*, 1930. december 19. 10. // Gyászjelentés. Adler Simon temetése. *Magyar Hírlap*, 1930. december 20. 7. // Budapesti Zsidó Hitközség Központi Temetője. Kozma utcai zsidó temető 16. parcella, 4. sor, 42. sírhely.

²⁸ Fejér 1926. 116–121.

kám születésnapja volt. Otthon jól mulattam. Anyuskának egy verset mondtam fel. Kérem, Szily bácsi, válaszoljon nekem. Egri Margit.”²⁹

Először tapintás útján megtanult tájékozódni, szaglás és ízlelés útján az elemi ismeretekre is szert tett és megtanulta a fogalmakat. Később megtanulta a jelbeszédet, a hangos beszédet, valamint a vakok Braille-írását. A pontozott Braille-írást Margit ujjaira pontozta le Adler, és a jelek hosszú gyakorlásával eljutott annyira, hogy az intézetben levő vak gyerekek is folyamatosan tudtak vele társalogni. Adler Simon már 1910-ben így nyilatkozik Margitról. „Most bemutatok önnek egy kis teremtest, a tizenkét éves kis Egri Margitot. Öt esztendő előtt került hozzám és velem jött az intézetbe. Két szemére vak, néma és nem hall. Mikor tanítani kezdtem, a hallását még nem vesztette el, de az orvosok figyelmeztettek, hogy siessek a tanítással, mert a hallószerve satnyul, valószínű, hogy megsike-tül. Akkor tanítottam meg sebtében írni-olvasni. Így ismerte meg a Braille-betűket, a mit most ujjainkkal kopogtatunk kezére. Máskülönben a legszükségesebbeket sem értethetnénk meg vele. Három kialudt érzéke, háromszoros nyomorúsága nem gátolja meg a tanulásban. A vak és siketnéma leány ír, olvas, számol...”³⁰

A hivatalos iskolai életét a Braille-írás elsajátításával és a hitoktatásórákkal kezdték. Már tudta olvasni a Braille-írást iskolai könyveket, amikor egyik nap arról olvasott, hogy Gizella királyné miként vakítottatta meg Vazul herceget. „Egri Mar-

git ettől az olvasmánytól hallatlanul felizgult, felugrott a helyéről, a karjait nyújtogatta, kereste az igazgató kezét. Amikor elkapta az ujjait, remegve pontozott, kérdezősködött, hogyan lehet az, hogy embert készakarva megvakítsanak?”³¹

Iskolai tanulmányai során egyre jobban kibontakozott a tehetsége. Számtanból, földrajzból és grammatikából kiváló eredményekre volt képes, és folyamatosan egyre többet és többet szeretett volna tudni. A „jel” egyre tágabb ismerete révén meglendült és az átlagnál gyorsabban fejlődött értelme, és egyre jobban megnyílt az emlékező-képessége. A kora gyermekkorban rögződött emlékeinek felidézése, például egy magas fa, amely az égig ért, vagy a szülőkkal történő gelérthegyi kirándulás és cirkuszi előadás emlékeinek felidézése folyamatos kísérője lett későbbi életének.³² A Wechselmann-intézettől ajándékba kapott egy új, korszerű Braille-írógépet, amely hozzásegítette az önálló tanuláshoz és munkához. A magyar nyelv mellett hihetetlenül nehéz és hosszadalmas munkával elsajátította az angol, a német és az eszperantó nyelveket. Rengeteg Braille-írással nyomtatott könyvet olvasott. Olvasta Keller Helén híres életrajzi regényét, és a világhírű siketvak írónővel angolul, Braille-írással leveleztek.³³

Keller Helén első levele Egri Margitnak.³⁴

„Kedves Margit!

Örvendek tudni, hogy Ön működésem iránt érdeklődik, és hogy én az Ön barátságos gondolataiban egy kis helyet foglalok... Megtudtam,

²⁹ Szily 1910. 112–116.

³⁰ N. ó.: Vak gyermekek eldorádója. Látogatás a Wechselmann intézetben. Az *Újság*, 1910. április 24. 8–9.

³¹ Révész B. 1925a.

³² Révész B. 1926.

³³ Révész B. 1925a. // Révész B. 1925b. // Révész B. 1926a. // Révész B. 1930. // L. L.: 1930. 12. // Akik a fogukkal hallanak. *Tolnai Világlap*, 1930. augusztus 27. 17.

³⁴ S. A. 1912. // Keller Helén magyar testvérei. *Újság*, 1928. január 27. 5.

hogy Ön is, mint én: süket-vak, és hogy Ön is megtalálta a sötétségből a világosságra vezető utat. Kezet nyújtok Önnek a messzi Atlanti Óceánon keresztül és kívánok Önnek biztos és szerencsés utat a tudás tengerén. Az ország, ahová vitorlázik, egy új, bűvös világ, telve ritka csodadolgokkal. Én magam is odautazom, és minden nap vonzóbbnak és csodálatosabbnak találok. Szívemből örvidenék, ha Önt a nehézségeken átsegíteni tudnám, és Önnek könnyebb utat mutathatnék. Mily kedves lenne, ha mi az iskolateremben egymás mellett ülve, különféle dolgokról és emberekről cseveghetnénk, és kölcsönösen elmondhatnánk egymásnak álmainkat. Mikor e sorokat írom, sok kérdés tódul ujjam hegyére. Szeretném tudni, milyen idős, mit tanul, mit szeret, mivel szórakozik, és kik a barátai? Aztán e kérdéseket megszakítja az a kívánság, hogy megmondjam Önnek, mennyire boldoggá tesz engem szeretete. Remélem, hogy levelemre, kérdéseimre válaszolni fog. Akkor aztán jobban fogjuk egymást ismerni. És lehet, hogy egy napon — egy vörös betűs napon — valahol találkozunk majd, akkor ujjaink egy örömteli párbeszédben röpködni fognak. Szeretettel barátnője: Keller Helén.”³⁵

A levelezés kettőjük között kezdetben Adler Simon segítségével, majd önállóan folyt. „Shakespeare-t olvas angolul, szőnyeget sző, írógépben olvasmányokat másol vak társainak, és tudományos ismereteit már annyira felgyűjtötte, hogy egyetemre készülődik – süketen, vakon, némán” – írja róla a korabeli sajtó.³⁶ Margit nagyon szeretett volna egyetemre menni, de az intézmény ezt nem támogatta. Inkább egy kenyér-

kereső foglalkozás (a szőnyegszövés) tanulását szorgalmazták.³⁷

A fekete hajú, pirospozsgás Margit kézformájáról ismeri meg tanárát. Felragyog az arca, amikor érintkeznek, az ujjai mint a motollák mozognak. Groteszk, alig érthető hangon kiált a tanár felé, hogy hála Istennek, megint van munkája. „A tanár megfogja Margit tenyerét, és az ujjával szól a lányhoz, aki az ég felé fordítja a fejét, és vissza énekelni a betűket, szavakat, amelyeket azután mondatokká fon össze az emlékezés.” Révész Béla újságíró több éven keresztül követte Margit sorsát. Sok időt töltött az intézetben, és több írása jelent meg Margittal való találkozásairól.³⁸ Az első személyes találkozásuk az igazgatói irodában volt. Margit és az igazgató megtanította az újságírót arra, hogy miképpen tudják egymást érteni: „Keze a kezemben, amikor csak lehet, megfogja a direktor kezét, az enyémet, ez a mozdulat mindene, e nélkül kívül jutna a világból” – írja. Egy alkalommal a következő történetet írta le: „Margit az intézet zongorája mellett ráborul az instrumentumra, megüti a billentyűket, és így ölelkezve, a zongorára rátapadva hallgatja a rézhúrok morajlását. Természetesen a fölvert zenebonából, mint zenei hang nem juthat el hozzá semmi sem, de az idegrendszerét átremegi a hang, érzi a zendülést, amely ez esetben jelenthet dallamosságot is.”

Az újságíró és Margit ismeretségéből tudjuk, hogy amikor először Pedlow kapitány a Wechselmann-féle vakok intézetében jár, akkor még csak öleléssel köszöntötték egymást, de a második, intézetben történő találkozásakor, Margit már angolul szólította meg a kapitányt.³⁹ Révész Béla írásából azt is megtudhatjuk, hogy Margitnak

³⁵ Fejéi 1906. // Kivel levelez Keller Helén? *Világ*, IV. évf. / 252. sz. 1913. október 24. 8.

³⁶ Révész B. 1926a.

³⁷ Adler 1928.

³⁸ Révész B. 1925a. // Révész B. 1925b. // Révész B. 1926a. // Révész B. 1930.

³⁹ Búcsúünnepély Pedlow kapitány tiszteletére. *Pesti Hírlap*, 1922. június 7. 5.

Adler Simon lánya volt a szívbéli, legjobb barát-nője és instruktora. Csak vele osztotta meg szívének legtitkosabb álmait. Az újabb találkozáskor Révész Béla arra keresett választ, hogy Margitnak vannak-e álmai. Egri Margit megígérte, hogy feljegyzést készít Révész úrnak az álmairól, amelyet egy újabb találkozáskor gépelt formában át is adott az újságírónak: „Bár tudom, hogy csendes és örök éjszakában élek, de nem némaság az, amit a lelkemből hallok... Én magam nem is veszem észre, hogy; vak-siketnéma vagyok, mert lelkem világosságban él... Az én lelkemben sokkal szebben játszódnak le az események, mint a valóságban... Látom az eget, a földet, a fákat, az embereket, azért is szeretem az álmaimat, mert látok és hallok... Azért én nem esem kétségbe, mert a jó isten gondoskodott róla, hogy az én lelkem így is vidám legyen...”⁴⁰

1930-ban már a Hermina úti Vakokat Gyámolító Egyesület székházában tanult. Adler Simon leánya ládikákat készítettett, melynek felületein Braille-jelek voltak tapinthatók, amelyek a különböző színű fonalakat jelölték. Egri Margit ujjai így biztonsággal ki tudták válogatni a köréje helyezett ládikákból a piros, a zöld és más színű fonalakat. „Egri Margit színeket varázsolt elő az éjszakájából” – fogalmaz Révész Béla a Margit által készített szöttes láttán. A szövőműhelyben megtanulta a szőnyegcsomózás mesteriségét is, de a gyakorlatban nem nagyon volt alkalma tudományát felhasználni, mert a műhelyben (és országszerte) ebben az időben a világválság miatti munkanélküliség uralkodott. A munkanélküliségben a vakok számára fenn tartott műhelynek sem volt munkája, így ők is foglalkozás nélkül maradtak.⁴¹

Boldog volt, jól érezte magát, írta az egyik újság Egri Margitról, amikor Keller Helénnel angolul levelet válthatott. Vak társnőivel sebesen tudott beszélgetni tenyere és ujjai segítségével. Megkövetelte, hogy az újságokat mindennap felolvassák, vagyis az ujjak jeleivel közölgék vele a napi eseményeket. Minden iránt érdeklődött, érdekelte a világ, ami körbe vette. Egri Margitot végtelenül lesújtotta Adler Simon 1930-ban bekövetkezett halála. Kijárt tanára sírjához, végig tapogatta a sírt, hogy van-e rajta elég virág.

Egri Margit élettörténetéről szóló utolsó két dokumentum 1931-ből való, amelyekben 35 évesként dokumentálják. Sajnos további sorsáról nem került elő több dokumentum. A második világháború ideje alatt még csak 48 éves lehetett, és zsidóként, siketvak emberként nem tudni, hogy túlélte e háborút és a vészkorszakot.⁴²

Ungár Imre zongoraművész, 1926

⁴⁰ Herodek 1928. // Révész B. 1926c. // Révész B. 1926d. // *Pedagógiai Lexikon* 1938. 879–880.

⁴¹ Gál 1931. // R. L. 1931.

⁴² Gyászjelentés: Adler Simon haláláról. *Budapesti Hírlap*, 1930. december 19. 10. // Gyászjelentés. Adler Simon temetése. *Magyar Hírlap*, 1930. december 20. 7. // R. L. 1931. // *Indoklás-Jelentés* 1931. // *Pedagógiai Lexikon* 1938. 879–880. // Ábel 2001.

II.2.2. „A belső harmónia megteremtése a legfontosabb.”

Ungár Imre (1909. január 23. – 1972. november 22.) zenepedagógus

Kitüntetései⁴³

1932 Signum Laudis kitüntetés

1949 Kossuth-díj

1956 Érdemes művész

1962 Liszt Ferenc-díj

1969 Magyar Népköztársaság Kiváló Művésze

Zsidó család ötödik gyermekeként született Budapesten. Édesapja Ungár Ábrahám, édesanyja Katzburg Hermina. Kétéves korában veszítette el a látását.⁴⁴ Az *Est* című lap újságírója 1934-ben készített nagyinterjút Ungár Imrével. Arra volt kíváncsi, hogy volt-e olyan időszak az életében, amikor látott. Ungár válasza: „Volt, de nem tudom, hogy az milyen lehetett. Kétéves voltam, így mesélik a szüleim, amikor súlyos gyermekbetegséget kaptam. Ez a betegség megtámadta a szemidegeimet és rohant tovább, hogy az agyvelőmet is hatalmába kerítse. Kezelőorvosom azonban észrevette a pusztító kór útját, és elmondta anyámnak az igazságot: »El kell távolítanunk a szemét, úgysem fog látni többé, csak így lehet megmenteni.« Ezt mondta az orvos: egy anyának! Mit érezhetett akkor az anyám. Én nem emlékszem semmire. Hatéves koromban a vakok intézetébe kerültem és sok esztendeig laktam ott. Vak tanártól tanultam zongorázni, aztán Thomán Istvánhoz kerültem, akinek

életem végéig hálás leszek. A zseniális professzor nagy energiája és kitartása volt az, amely biztosította számomra az érvényesülést.”⁴⁵

Iskolai tanulmányai az Adler Simon igazgató vezetésével álló Lovag Wechselmann Ignác és neje, Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézetében, Schönberger Mór és Rosenfeld Izsó szeretetteljes irányítása mellett indultak útnak.⁴⁶ Zongoratanulmányait Rosenfeld Izsónál a Wechselmann-intézetben kezdte, aztán a Zeneakadémián folytatta.

A budapesti Zeneművészeti Főiskola nagy tehetségű növendéke lett, zenei tehetségét, zongorajátékát Thomán István fejlesztette tovább.

Thomán István (1862–1940). Liszt Ferenc-növendék. Korának egyik legnagyobb zenepedagógusa volt. Liszt egyik kedvenc tanítványa lett, így utazásain is elkísérte. Rosenfeld Izsó tanára is volt, sőt tanította Bartók Bélát és Dohnányi Ernőt is. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon: Thomán István // Zeneakadémia <https://koncert.zeneakademia.hu/statikus/thoman-istvan-108649>)

A fiatal zongorista első önálló hangversenyét tizenhat évesen (1925) a Zeneakadémián adta. 17 évesen, 1926. december 14-én este, a Vigadóban adta első, nagy nyilvánosság előtti koncertjét, amely pályafutásának jelentős állomása volt. Ettől kezdve rendszeresen hangversenyezett itthon és külföldön is.

A Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter idején szervezett I. Országos Tehetségvédelmi Kongresszuson (1926) neki ítélték Bu-

⁴³ Magyar Életrajzi Lexikon 1981. 803.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Moziszinész lesz Ungár Imre a varsói Chopin-verseny világtalan győztese. *Színházi Élet*, 1937/16. sz. 28–29. // K. K. 1934.

⁴⁶ Ungár Imre zongoraművész. *Múlt és Jövő*, 1926. december. 429.

dapest tehetségvédelmi versenyének első díját. 1932-ben Signum Laudis-kitüntetést kapott.⁴⁷ A varsói nemzetközi Chopin-versenyen (1932) Alekszandr Unyinszkij szovjet zongoraművésszel együtt, 23 évesen első díjat nyert. („Nem is lehet elmondani, milyen boldogok vagyunk, hogy Imre első lett – mondja a vak művész édesapja. – Nagy szó ez, kérem, hiszen minden nemzet képviselője (nyolcvan zongoraművész) ott volt a varsói zene olimpiászon. És az én fiam első lett ebben az előkelő konkurenciában.”⁴⁸)

Ungár Imre háromszor kapott amerikai hangversenykörútra szóló szerződési ajánlatot. Mindhárom esetben, noha fényes szerződés várta, megghiúsult az amerikai utazás. Nem kapott beutazási engedélyt, mert az akkori amerikai törvény kimondta: „testhibás ember nem léphet partra az Egyesült Államok területére.” Végül 1938-ban már Amerikában is nagy sikerrel hangversenyezhetett.⁴⁹

Ungár Imre és felesége, 1933

A Chopin-verseny első helyezése olyan nagy örömmel töltötte el, hogy sürgönyben hívta Gelléri Ilonát – akit leánytestvére révén ismerhetett meg –, hogy jöjjön Varsóba és ott kössenek házasságot, és aki ezt követően negyven éven át osztozott vele a művészpálya örömeiben és nehézségeiben. „Óriási nászutunk volt, és ezen a nászúton »láttam« Párizst, »láttam« az Eiffeltornyot, »láttam« mindent. Pedig vak vagyok. Láttam, mert volt, aki mindent úgy mondjon el nekem, hogy nem is kellett hozzá egészséges szem... És pontosan érzem, mi a különbség a francia és az angol ember közt, és mi a különbség London és Párizs között. Szeretem az életet és a zenét, szeretek színházba és moziba járni” – nyilatkozta egy újságírónak. Akkoriban évente 30-40 koncertet adott Európa és Ázsia különböző országaiban, de koncertezett Szíriában és Palesztinában is. Egy 1949-ben adott interjúból tudjuk, hogy a külföldi koncertjeikre már István gyermeküket is magukkal vitték. A nyarakat feleségével együtt tenger mellett töltötte, ahol repertoárját napi 5-6 órás munkával gyarapította.

A második világháború kitörése Hollandiában érte, ahol 1939-től éltek. Itt élték át a német megszállást, és csak 1943-ban tértek haza. Pár hónap nyugalom után azonban itthon is utolérte a német megszállás és üldöztetés. Bujkálnia kellett. Másokkal együtt Jármer Lajos zenetanár rejtegette a nyilasok elől. Az üldöztetés, az ostrom megviselte idegeit, és a borzalmas élmények árnyékot vetettek művészi karrierjére.⁵⁰ Nagy boldogságot jelentett számára István fia születése, és újra erőt adott a koncertekre való felkészülésre. Fia születése után (1945) volt iskolája, a Wechselmann-ház közvetlen szomszéd-

⁴⁷ I. Ferenc József magyar király által alapított kitüntetés.

⁴⁸ *Színházi Élet*, 1932. XXII. évf. /16. sz. 28–29.

⁴⁹ Colan Helénkére való hivatkozással kérnek amerikai vízumot Ungár Imre vak zongoraművész számára. Forrás: *Az Est*, 1938. május 26. 5.

⁵⁰ *Új Idők Lexikonja* 1942. 5972.

ságában, a Mexikói út 61B-ben laktak. („Szabad idejét most kifizia, Pista foglalja le. Órákig el tudja hallgatni a kisfiú gügyögését, sírása pedig nem zavarja munkájában. A kicsi Ungár úgy látszik, szintén muzikális, mert ha édesapja zongorázni kezd, azonnal abbahagyja a sírást és mosolyog, ha ellenben a házuk előtt vonat fűtyül, parányi kezével befogja a fülét” – írják róluk.)

Délután zongorárákat adott. Munka után felesége felolvasta a napilapokat, zenei könyveket és regényeket. Példátlán érdeklődést tanúsított minden iránt. A hangversenyek szervezésben és lebonyolításában addig felesége volt segítségére, de gyermekük jövetelét követően egy ideig jobára csak itthon koncertezett, mert a szervezésre kevesebb idő maradt.⁵¹ Koncertjein különösen emlékeztetése Johann Sebastian Bach, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven, Frédéric Chopin, Franz Schubert, Claude Debussy, Bartók Béla és Kodály Zoltán műveinek interpretációi. A hangfelvételeket nem szerette, a rádióban viszont gyakran fellépett. 1949-től haláláig a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán tanított. Tanítványa volt például Baranyay László, Németh Tamás és Pándi Marianne zongoraművészek, Durkó Zsolt zeneszerző. Munkatársa volt Szabolcsi Bencének, Tóth Aladárnak és Gát Józsefnek. Csaknem minden este megjelent a Zeneakadémia tanári pályájában. Koncert után szeretett pár szót váltani a külföldi előadókkal is. Jól beszélt a németet, a holland és eszperantó nyelvet, gyengében az angolt és a franciát. Meleg barátság fűzte Yehudi Menuhinhoz, a világjáró hegedű-

művészhez. Barátai a hazai zenei élet krémjét alkották. Barátja volt Fischer Annie zongoraművésznő, Tóth Aladár és Szabolcsi Bence zenetudósok. 1970-ben a Magyar Televízió nívódíjas portréfilmet forgatott róla *Művészportré Ungár Imréről* címmel.⁵²

Közele kapcsolatban állt a sorstárs zenetanárokkal. Mindig szívesen segítette az ifjú vak tehetségeket meghallgatással, tanácsokkal, pontírású kottákkal, sőt munkahelykereséssel is. A vakok nagy közösségeért is örömmel dolgozott. 1953-tól a szövetség alelnöki tisztét töltötte be egészen haláláig. Az ugyanitt működő zenei szakosztály elnökeként sokat harcolt a Homérosz-kórusért és a zenekarért. Ungár Imre 1972-ben, 64 évesen rákbetegségben hunyt el, és a főváros által adományozott dízsírhelyen a Farkasréti temetőben temették el.⁵³ Élete és zeneművészi pályája során, itthon és külföldön egyaránt, sok újság foglalkozott hangversenyének közönségre gyakorolt hatásával, egyéni életének sorsával. A halálakor megjelent nekrológok is az életének és művészetének elválaszthatatlan egységét méltatták.

Tóth Aladár 1939-ben írt kritikáját a búcsú kapcsán ismét felidéztek és érvényesnek tartották: „Művészetét és emberségét, etikus tartását és hitvallását a zenéről, a maga külön világából merítette.” Ő maga a színekről, a látható jelenségekről beszélt és arról, hogy a saját maga kiépített rendszerében „a belső harmónia megteremtése a legfontosabb”. Szavaival és művészi magatartásával azt tanította, hogy nincs leküzdhetetlen akadály, csak a közönytől, az olcsó könnyedségtől és a felületességtől félt.⁵⁴

⁵¹ f. b.: Így él Ungár Imre a világtalan zongoraművész. *Képes Világ*, 1945. július 20.

⁵² K. V. 1948. // Tóth 1949. // Budapest Music Center (BMC) <https://info.bmc.hu> // Albert 1969. // Lehotkai-Horváth 1969.

⁵⁴ A vak zongoraművész halála. *Egyenlőség*, 1928. január 7. 19. // Elhunyt Ungár Imre zongoraművész. *Népszava*, 1972. november 23. // Feuer 1972. // Németh 2009. // Budapest Music Center (BMC) <https://info.bmc.hu> // *Magyar Életrajzi Lexikon* 1981. 803.

Luther professzor angol szakkört tart az Idegen Nyelvek Főiskolája hallgatóinak

II.2.3. Az Idegen Nyelvek Főiskola néhány volt diákja

Bartos Tibor (Budapest, 1933 – Budapest, 2010) Déry Tibor-díjas író, műfordító az Idegen Nyelvek Főiskoláján végzett. Az 1950-es években az újpesti cigányság nyelvének tanulmányozásával foglalkozott. Az Európa Könyvkiadó szerkesztője volt 1954 és 1965 között. Működése során számos művet fordított le angolról magyarra. Hosszú évek alatt szisztematikusan gyűjtötte a szinonimákat, amelyeket csoportosított és láncokba rendezett. Munkája eredményeként 2002-ben jelent meg a *Magyar szótár. Egymást*

magyarázó szavak és fordulatok tára című két-kötetes szinonimagyűjtemény. Tősgyökeres újpesti volt.⁵⁵

Kitüntetései:

1981 Wessely László díj,
1985 Déry Tibor-díj,
2007 Újpest cigányságáért-díj,
2008 Újpestért-díj

Doszlop Miklós Tiszalök könyvtárának igazgatója, a megyei könyvtárak szakfelügyelője. Rendszeres tudósítója volt a *Kelet-Magyarország* című napilapnak.⁵⁶

Kerényi Mária 1933. február 3-án született Kispesten. Újságíró, zenekritikus, szerkesztő, fordító, zenei újságíró. Évekig tagja volt az Állami Operaház kórusának, de szólístaként is fellépett. Szerkesztő-műsorvezetőként 40 éven át volt a Magyar Rádió mikrofonja előtt – az egész ország jól ismerhette. A *Mit üzen a Rádió?* című érdekvédelmi műsorában, közel 800 adásban emberek százainak gondját-baját hallgatták meg, nyújtottak a rádió nyilvánosságának útján hathatós segítséget. Ez a műsor volt a sérültekkel is foglalkozó első rádiós műsor. Alapító tagja és titkára volt a MÚOSZ Kulturális Szakosztályának, majd Zenekritikus tagozatának. A *Muzsika* című szaklap szerkesztője. Könyvet írt Neményi Liliről és Jevgenyij Nyesztyerenkóról, lefordította Szergej Prokofjev életrajzát.⁵⁷

⁵⁵ *Magyar Nemzet*, 2010. március 29. 14. // Újpest Média <https://ujpestmedia.hu/in-memoriám-bartos-tibor> Letöltve: 2020. november 15.

⁵⁶ Emlékek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtáiról, könyvtárosairól. *Könyvtáros*, 2001. // Szerafinné Szabolcsi é. n. // *Kelet-Magyarország* című (1959–2001) napilap számai.

⁵⁷ *Magyar Nemzet*, 1998. február 21. 24. // Dobozy 2018. www.parlando.hu // Magyar Művészeti Akadémia www.mma.hu/az-akademia.

Kitüntetései:

1995 Magyar Lajos-díj
 1995 Tolerancia-díj
 1998 Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskereszt
 1999 Aranytoll
 2001 Pro Renovanda Hungariae
 2005 Péterfi-plakett
 2018 MMA Zeneművészeti Díj

Madarász Katalin (Túrkeve, 1934. január 23.) népdal- és nátaénekes. Szülővárosában érettségizett, majd a budapesti Idegen Nyelvek Főiskolájára járt 1953 és 1956 között. Német szakon végzett. A főiskola után az Agrimpexnél dolgozott, ahonnan az 1956-os eseményekben való részvétele miatt kirúgták. Autodidakta módon tanult zenét. Éttermekben énekelt, miközben buszkalauzként is dolgozott. Első rádiófelvételét 1953-ban, a Magyar Rádióban rögzítette Toki Horváth Gyula és Lakatos Sándor cigányzenekarával. Egycsapásra országos hírnévre tett szert. 1956 után innen is kitiltották. 1962-től lett hivatásos énekes. Fellépett a Vegyipari Szakszervezetek Együttesével, a Rajkó-zenekarral, a Honvéd Művészegyüttessel és a Budapest Együttessel. Sok televíziós és rádiófelvétele van, ezek a mai napig népszerűek.⁵⁸

Kitüntetései:

1984 SZOT-díj
 1972 Magyar Rádió Nívódíj
 1994 A Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje

1994 Túrkeve díszpolgára

2000 Jákó Vera-díj

2012 Magyar Érdemrend lovagkeresztje

2012 Budapestért díj

2018 Emberi Hang Életműdíj

Parti János (Budapest, 1933 – Budapest, 1999) olimpiai és világbajnok kenus. Elvégezte az Idegen Nyelvek Főiskoláját, a jogi egyetemet, valamint a Testnevelési Főiskola (TF)⁵⁹ edzői szakát. Edző volt a VTSK-ban, a Honvédnál, és igazgatója volt a Sporthajóépítő és Javító Vállalatnak. Az olimpiai bajnokságát is saját tervezésű hajóján nyerte. 1976-tól 1988-ig a válogatott szövetségi kapitányaként dolgozott. Edzői tevékenységéért mesteredzői címet kapott.⁶⁰

Kitüntetései:

1954 Magyar Népköztársaság Kiváló Sportolója

1955 Magyar Népköztársaság Érdemes Sportolója

1963 Mesteredző

1987 Ifjúsági díj

1988 Magyar Népköztársaság csillagrendje

1995 MOB Olimpiai aranygyűrű

1996 Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje

P. Szabó Ferenc (Kálócfa, 1931 – Budapest, 2022) jezsuita szerzetes, 1953-ban lépett be a jezsuita rendbe.

⁵⁸ Medveczky 2008. // Érdi Hungarikum Klub <http://erdikum.erdcenter.hu> Letöltve: 2020. november 15.

⁵⁹ Ma: Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem.

⁶⁰ Szabad Ifjúság, 1954. július 28. 4. // Magyar Kajak-Kenu Történelem. <http://tortenelem.kajakkenusport.hu> Letöltve: 2020. november 15.

A jezsuiták rendje közel 16 ezer taggal a világ legnagyobb létszámú szerzetesrendje. A közösséget Loyolai Szent Ignác alapította a XVI. század derekán. A jezsuitákat nem alapítójukról, hanem Jézusról nevezték el. (Forrás: Jezsuiták Társasága <https://jezsuita.hu/rolunk/> Letöltve: 2022. november 7.)

Francia és magyar irodalmat tanult a budapesti Idegen Nyelvek Főiskoláján, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Az 1956-os forradalmat közvetlen közelről megélte. Előjárói kérésére távozott az országból ugyanez év novemberében. Rendi tanulmányait a Leuven melletti egenhoveni főiskolán végezte 1957 és 1963 között. 1962-ben szentelték pappá Brüsszelben. 1966-ban teológiai doktorátust szerzett Párizsban az Institut Catholique-on. A Vatikáni Rádió magyar műsorának szerkesztője és a pápa magyar tolmácsa volt. 1992-ben jött haza Magyarországra. Rendkívül termékeny író volt, számtalan filozófiai, teológiai, irodalomkritikai tanulmány, monográfia, műfordítás és költemény fűződik nevéhez. 2022-ben halt meg.⁶¹

Kitüntetései:

1991 Pro Cultura Hungarica emlékplakett
1996 Magyar Pen Club Illyés Gyula-díj
2001 Stephanus-díj
2002 Táncsics Mihály-díj
2007 Széchenyi Társaság díja
2008 Pro Cultura Christiana-díj
2011 Magyar Örökség Díj
2012 Mindszenty-emlékerm

2016 Magyar Érdemrend tisztikereszt
2019 Hit Pajzs-díj
2020 Fraknói Vilmos-díj

Vágvölgyi András geológus. Az Idegen Nyelvek Főiskoláján orosz–francia szakos hallgató volt. 1956-ban disszidált. A kanadai Edmontonban geológiai diplomát szerzett, és a Mobil társasághoz került. Olaj- és földgázkutatókat végzett Kanadában, Amerikában, Ázsiában, Afrikában, a sarkvidéken, Indonéziában és a Szovjetunióban.⁶²

Vitray Tamás Kossuth-díjas (2005) újságíró, sportriporter, szerkesztő, Kiváló Művész, akinek neve egybeforrott a magyar televíziózással. Az Idegen Nyelvek Főiskoláján angol sajtó szakon tanult. A Honvédelmi Minisztériumban fordítóként dolgozott, majd rövid ideig a Magyar Rádiónál, a Chemolimpexnél és a Kínai Népköztársaság Nagykövetségén. Első televíziós szereplése 1958. augusztus 5-én volt, amikor angoltudása miatt kérték fel amerikai atlétákkal interjú készítésére. 1959-ben a Magyar Rádió és Televízió-nál a sportrovat belső munkatársa lett. 1963-ban a Testnevelési Főiskolán sportszervezői oklevelet szerzett. Első külföldi közvetítése 1960 januárjában egy jégkorongmérkőzés volt (Prága). 1968. július 1-jétől az MTV főmunkatársa. TV-vetélkedőket is vezetett. 1988. november 1-jén kinevezték a Sport Önálló Szerkesztőség élére. Összesen 21 téli és nyári olimpiáról közvetített. A Magyar Televízió archívumában kb. 4000 műsora van regisztrálva. 1997-től aktív nyugdíjas. A Színház- és Filmművészeti Egyetem tanára, a Magyar Televízió Örökös Tagja. 2012. június 1-jén a XIII. kerület díszpolgára lett.

⁶¹ ÉM, 1994. április 2. Húsvét II. // Jezsuiták Társasága www.jezsuita.hu/rolunk/ Letöltve: 2022. november 7. // Elhunyt Szabó Ferenc Jezsuita szerzetes. MTI – Magyar Nemzet, 2022. október 3.

⁶² Varga 2013.

Kitüntetései közül néhány: ⁶³

1972 Sport Érdemérem arany fokozat

1990 A Magyar Köztársaság Zászlórendje

1996 A Magyar Köztársasági Érdemrend
tisztikeresztje – polgári tagozat

2003 Prima Primissima-díj

2014 A magyar úszósport halhatatlanja

2015 Radnóti Miklós antirasszista díj

Az átköltözés évében, 1956. A kép jobb szélén
Hajdi László

II.2.4. 8 és félédes életiskola a határon, a város peremén. Egy mexi vallomásai (1952–1960)⁶⁴

„Üzenet egykori iskolámba”
(Ady Endre)

Dr. Hajdi László vagyok – második gyermekként, 1945-ben Veresegyházon születtem. Édesapám kocsmáros, míg édesanyám földműves volt. Szüleim elmondása szerint unokanővérem 1947 nyarán gyakran elvitt a helyi tóhoz

pancsolni, fürödni, homokozni. Az egyik ilyen napot követően, reggel anyám a szokásos időben fel akart öltöztetni, de felállításom után nem maradtam a talpamon, összecsuksoltam, mint egy colstok (összehajtható lapos mérőpálca). A szemben lakó Luttor doktor megmérte a lázamat, közölte, hogy megfáztam, majd kiheverem. Mivel a lázam másnapra még magasabb lett, bevitték a gödöllői orvosi rendelőbe, ahonnan gyermekbénulás gyanúja miatt rögtön a Szent László kórházba utaltak. Az itteni kezeléseknél köszönhetően a fejtől lábáig ért gyermekbénulásból végül is csupán két lábam és kismértékben a jobb kezem ujjai maradtak bénák.

Már fél évvel túl voltam a kötelező iskoláskoron, de járásképtelenségem miatt a helyi iskolába járás szóba sem jöhetett. Szüleim elfoglaltsága miatt – anyám tíz hold földön dolgozott – az oda- és visszahozatalom sem jöhetett szóba. Apám jó kapcsolatban volt a helyi általános iskola igazgatójával, Gyenizse Ferencel, aki utánanézett, hogy hol tudnám elkezdni az iskolát. Így kerültem 1952 januárjában a város peremére, a Mexikói út 64. szám alatt lévő Nyomorék Gyermek Országos Otthonába. Anyám vitt be. Görcsösen kapaszkodtam a szoknyájába, hogy ott ne hagyjon, míg valaki fel nem kapott, majd, ebéd-idő lévén, levitt az ebédlőbe. Ott szilvás gombóccal próbáltak vigasztalni, amit nehezen tudtak lenyomni a torkomon. A fiú hálóteremben körülbelül nyolcvanan aludtunk. Ebből nyílt az éjszakai nevelő szobája, melynek tejüveg ajtaján átható fény állandóan megvilágította a hálótermet. A hálóteremben az ébresztéskor mindig szólt a néprádió. Sokféle, addig otthon sosem hallott zenét hallottam, sok megmaradt a fülemben. Udvari játékunk többnyire a focizás, csúzlizás, a

⁶³ <https://colore.hu/szelavi/portre/90-eves-lett-vitray-tamas> Letöltve: 2022. november 7. // <https://24.hu/kultura/2022/11/05/vitray-tamas-90-eves-matine-konyvajanelo/> Letöltve: 2022. november 7. // Színház Online <https://szinhaz.online/90-eves-vitray-tamas> Letöltve: 2022. november 7.

⁶⁴ A Mexikói út 63 sz. épületben és a Mexikói út 60. sz. épületben lévő időszak.

saját készítésű pisztollyal való lövöldözés volt. A hálótermekben birkóztunk, makaóztunk, a lyukas kétfilléresbe illesztett kihégyezett gyufaszállal pörgettyűztünk. De leginkább az asztaliteniszt kedveltem. A két karcsonkjával játszó Tauber Zoli, később számos hazai, európai és világbajnoki, valamint paraolimpiai bajnokság győztese, rendkívül ügyes játékát figyelve, másokkal együtt magam is elkezdtem ütögetni. Számomra a csúcs az 1980-as évek elején a kékes-tetői Mátra Szanatóriumban rendezett bajnokság második helyezése volt, ahol csak két poénnal kaptam ki épkezláb ellenfelemtől. Ha van pyrrhusi győzelem, akkor ez számomra pyrrhusi vereség volt. Kikaptam ugyan, de épkezláb ellenféltől és kis különbséggel. Utána kértem, hogy játsszunk egy versenyen kívüli visszavágót, de visszautasították a kihívást.

Az intézet 1955-ben megkapta a Mexikói út 60. alatti épületet. Bejárata fölé a Nyomorék Gyerekek Intézete és Iskolája feliratú tábla került. Átmenetileg az épület földszinti termeiben folytatódott az oktatás, aludni pedig továbbra is a 64. számú épületbe tértünk vissza. Az intézet növendékeinek többsége háborús sérülés miatt amputált végtagúakból, kéz- vagy/és lábbénult és Little-kórosokból állt, vagyis általában többkevesbé mindnyájan járóképesek voltunk. Akiknek a segédeszköze (járógép, mankó, speciális cipő, stb.) elromlott, azok ideiglenesen – hetekig, akár egy-két hónapig – elvesztették a szokásos közlekedésképeségüket. Magam is többször „jártam” így. Pontosabban másztam. Ekkor kaptunk két ovális formájú, fából készült, bőrszíjjal a kézfejhez rögzítendő kézvédőt, térdeinkre pedig derékszögbe hajlított térdhelyzet formájának megfelelő, kemény bőrből készült térdvédőket. A két épület közötti távolság körülbelül 200–300 m volt, amit naponta, reggel és délután, nem tudom hány utcai járókelő – habitusától, beállítottságától függően – kíváncsi, zavart, saj-

nálkozó, iszonyodó, irtózó tekintetétől kísérve tettük meg a járdán. Nem emlékszem, hogy ez az ingázás hetekig vagy hónapokig tartott-e, de a felnőttkoromban azóta is gyakorta megjelent szorongó álmaimban, kínnóan hosszadalmasnak és szégyenteljesnek, megalázónak érzem.

1956-ban az intézet kapott egy körülbelül 20 fős buszt. Ezután gyakrabban vittek bennünket kirándulni, például a Velencei-tóra vagy színházba. Ezek a színházi esték, ha megkésve is, de némileg pótolták az otthon elmaradt esti meséket. Az akkor Néphadsereg nevet viselő, Vígszínházra keresztelt színházban láttam többek között a *Csillagszemű juhászt*, a *Három szabólegényeket*. A közeli Fővárosi Cirkuszba is lovas kocsi helyett már busszal mentünk. Szüleim, nővérem kéthetente meglátogattak, néha kivittek a városba, többek között a Vidámparkba. A téli és tavaszi szünidőket végig, a nyári szünetek felét otthon töltöttem, másik felét Visegrád-Lesencén. 1956. október egyik délutánján az irodalomtanár osztályfőnökünkkel, Bodroghalmi Gusztival kimentünk a Városligetbe, hogy az őszi táj szépségét egy dolgozatban örökítsük meg. A hulló sárgásbarna levelek helyett azonban figyelmünket az átellenben lévő XIV. kerületi Rendőrkapitányságból a belváros felé száguldó, felfegyverzett rendőrökkel teli nyitott autók költötték le.

Másnap reggel hiába vártuk az épületünkkel szemközt húzódó síneken a mozdonyok zakatolásait, melyekből versenyezve találgattuk ki, hogy 328-as vagy 424-es mozdony húzza a vagonokat. A 67-es villamos mindennapos csikorgása sem hallatszott. Az ablakból a ködön át is láttuk, hogy a vasúti sínek mellett/között az emberek csomagokkal a kezükben egy irányba gyalognak. Ezután az épület udvari szárnyának legalsó szintjén lévő tantermekben, a padlón elhelyezett matracokon aludtunk. Néhány hétig nem volt tanítás. Nem értettük, hogy miért, de

nem bántuk, mert többet játszhattunk. November valahányadikán, gondolom, az oroszok bejövetele, a tankok lövöldözésének megkezdése után, az apám kérésére az unokabátyám értem is eljött egy élelmiszerral megrakott teherautóval. A krumpliszákókat, egyéb zöldségeket, kolbászt, szalonnát tartalmazó csomagokat lerakták, majd hazavittek. Otthon már többet megtudtam a szüleimtől arról, hogy miért nincs tanítás, de azért sok mindent nem értettem. Amikor visszatértem az intézetbe, nem értettem, hogy néhány hétig az orosz helyett Melitta néni, a gyors- és gépirástanárunk, miért tanított nekünk németet. Azt pedig különösképpen furcsálltam, hogy egyik napon, tanítás közben bejött két bácsi az osztályba, és az egész termet átkutatták, még a falitábla mögé és a padjainkba is benéztek. Az is homályos volt számomra, hogy miért kapunk belga diákoktól kakaóból, vajból, narancsból, csokoládéból és egyéb édességekből álló ajándékcsomagot, melyekben néhány üdvözlő sor mellett a nevüket és címüket is közölték, értesünkre adva, hogy szívesen vennék visszajelzésünket a csomagok átvételéről. Én egy Johan Colpaert nevű fiútól kaptam a csomagot, melyet magyarul megköszöntem neki. Nemsokára flamand és tört magyarsággal lefordított fényképes válasz érkezett a nálam körülbelül négy évvel idősebb diáktól, aki írta, hogy örülne, ha továbbra is leveleznénk, amit megkönnyítene egy régóta ott élő magyar asszony fordítása. Az általános iskola befejezése után nem válaszoltam többé, mert már-már egy személyes találkozás lehetőségére is célzott. Ettől megijedtem: féltem, hogy megtudják, mozgáskorlátozott vagyok. Ezt szégyelltem megírni neki.

Az alsó tagozatos tanítók többségéről jó emlékeim maradtak, kedvesek voltak. Az első két évben nem sok újat nyújtott az iskola, mert otthon, a szüleimtől, nővéremtől elsajátítottam az összeadás és kivonás műveleteinek alapjait.

A 3.-os és 4.-es osztályfőnökömhez azonban már kevésbé kellemes élmények fűznek. Ebben az időben sok megaláztatás ért, és nagyon bántottak az igazságtalanságok. Egyáltalán, még ma sem értettem, hogy miért nem szívelte Rózsa néni, ugyanúgy rejtély volt számomra, hogy miért kedvelt a többiekénél egy kicsivel jobban engem Erzsébet néni, aki talán csak tíz évvel lehetett idősebb nálam. Az intézetben, ha ő volt az éjszakás, villanyoltás után néha az én ágyamra ült, és úgy beszélgetett velünk, míg mi el nem szenderedtünk.

Felső tagozatos tanáraink kivétel nélkül jóindulatú, empatikus pedagógusok voltak. Bodroghalmi Gusztáv, mindenki Guszti bácsija, az irodalom tanítása mellett nevelőként is foglalkozott velünk. Szigorúsága miatt a háta mögött „Hóhéznak” is csúfoltuk. Ma már tudom, hogy az ő igényességének, következetességének sokat köszönhetek. Ő írta a nyolcadikosokat búcsúztató szövegeket, melyet velem taníttatott be és mondatott el a ballagáskor. Az irodalmat és történelmet, az olvasás szeretetét Guszti bácsi mellett a 6. osztálytól Racskó Lászlóné, Mancsi néni szeretette meg velem. Talán az ő hatásukra kezdtem el diákos és csasztuskás verseket írni.

A fotószakkört az intézet igazgatója, Zsótér Pál vezette. Bár semmit sem értettem az előhívás, fixírozás (rögzítés), fixírsó, emulzió, stb. szakkifejezésekből, de magát a fényképezést nagyon megkedveltem. Az igazgató úrról utólag másoktól csak jót hallottam, mert sokat tett az intézetért. Ez biztosan így is történt. De nekem az emlékezetemben ő mindvégig egy ingerült, rideg úrként maradt meg. Vele szemben Gyalainé, Magdi néni, internátusvezető kedves és anyáskodó volt. Fegyelmezéseit is általában kedves mosoly kísérte. Volt a társalgóban egy lezáratlan zongora. Időnként felnyitogattam, és pötyögtettem rajta valamilyen dallamot. Piri néni, az énektanárunk felfigyelt rá, és elkezdett taní-

tani a helyes ujjrend használatára. Egyszer meghallottam a fiatal fűtő rock 'n roll játékát, és két ujjal próbáltam utánozni. Piri néni meglátta, ezután méltatlannak és reménytelennek tartotta a további velem való foglalkozást. Az énekkarba azért beválasztott, ahol a mozgalmi és úttörődalokon kívül sok szép orosz népdalt tanultunk meg – sőt elvitt engem a Zeneakadémiára is. Piri néni gyakori betegsége idején Zsoldos János bácsi helyettesítette. Mindketten sok dalt megtanítottak nekünk, de kotta nélkül, ami a későbbiek során megnehezítette a zenei fejlődést. A gimnáziumban nem volt elég jól énekelni, a kottaolvasást is megkövetelték. Zsoldos tanár bácsi elsősorban az Otto-motor szerkezetéről oktatott a politechnikai órákon. Ebből sem fogtam fel semmit, még annyi gyakorlati hasznom sem lett belőle, hogy később a Velorexem Jawa motorjának meghibásodása esetén a gyertyák megtisztításán kívül máshoz is merjek nyúlni.

Számtan- és fizikatanárunkat, Mohácsi Feri bácsit különösen szerettük, mert délutánonként gyakran bent maradt az intézetben, és sakkozott velünk. Feri bácsira igazán érvényes volt a „docendo discimus” („tanítva tanulunk”) elve. Bennünket oktatta járt a szegedi főiskolára. A fizikai kísérletek elkezdése előtt rendre elmondta, hogy a végén mit kellene látnunk. Az eredmény gyakran elmaradt. A focit Feri bácsi is szerette, és egyszer néhányunkat kivitt a Fradi-Tatabánya mérkőzésre. Az izgalmas mérkőzés élményét egy irodalmi dolgozatban örökítettem meg, amiért ötöst kaptam. A nagyon barátságos tanár-diák viszonyunk aztán meglett az ára: a gimnáziumban a kettesért is gyomorfekélyt okozó szorongásokkal próbáltam behozni az alapismeretek hiányait, de – az érettségi vizsgát leszámítva – csak ketteseket értem el. Amennyire számomra érthetetlen volt az Otto-motorokról szóló tanulás, annál nagyobb hasznát vettem a dr. Szegeczky Dezsőné, Melitta

néni által tanított gyors- és gépírásnak. A váci gimnáziumi politechnikai foglalkozás helyett, amíg a fiú osztálytársaim egy sződi lakatos üzemben, a lányok pedig valamelyik termelőszövetkezet földjén munkálkodtak, addig én a kollégium igazgatójának hivatalos iratait gépelgettem a szolgálati lakásában. Melitta nénivel még évekig gyorsírásban leveleztünk egymással. A vakon való gépírás megtanulásának egész életében volt hozadéka. A közjegyzői munkám során sokszor magam gépeltem az okiratokat a nálam lassabban író adminisztrátorok helyett.

Vázsonyi János tanárunknak köszönhetően oroszból olyan megalapozott tudásra tettem szert, ami után különösebb erőfeszítés nélkül a gimnázium legjobb oroszosának bizonyultam, és középiskolai versenyre is beneveztek.

Évente egy-két alkalommal híres művészek (id. és ifjú Latabár Kálmán, Horváth Tivadar, Sinkovits Imre és felesége, Gombos Katalin, Bilicsi Tivadar, Németh Marika mellett sokan mások) léptek fel az intézetben. Ezt részben Imre bácsi nevelőnknek köszönhattuk, akinek a művészvilágban meglehetősen kiterjedt és közeli kapcsolatai voltak. A jótékony célú műsor nyilvános volt, sok hozzátartozó és kinti személy volt kíváncsi a népszerű színészekre, énekesekre. A bevételekből minden évben a ballagó nyolcadikos osztályok kirándulhattak. Már csak ezért is nagyon vártuk, hogy elballaghassunk. Ennek el is jött az ideje, de az évi rendezvényekből befolyt összeget mégsem kaptuk meg, így az utolsó közös kirándulásunk el is maradt. Történt ugyanis, hogy a tanévünk vége felé, osztálytársunk, S. Misi szert tett egy sperhahnira (álkulcsra). Gondolt egyet, és próbálta kinyitni vele a lányok egy emelettel feljebb lévő hálótermeihez vezető folyosó bejárati ajtaját. A kísérlet sikerült. Majd az éjszaka leple alatt, amilyen észrevétlenül sikerült bejutni a lány osztálytársainkhoz, ugyanolyan észrevétlenül sikerült visszajönni is. Én is

benne voltam az éjszakai kalandozásokban. Természetesen lebuktunk. Év végén magatartásból egyeseket, ketteseket, hármasokat kaptunk, a részvételek számától függően. Ekkorra már felvettek a váci Sztáron Sándor Gimnáziumba,⁶⁵ ami a rendszerváltozás után visszakerült az egyház tulajdonába.⁶⁶ Középiskola tanulmányaimat 1960 és 1964 között végeztem, és jeles eredménnyel érettségiztem. Előfelvétellel vettem fel (1965–1970) a szegedi József Attila Tudományegyetem Jogi Karára. Valószínű, nem olvasták el az önéletrajzomat, amiben benne volt a mozgásállapotom leírása, és az az okmány is, amely azt igazolta, hogy katonai szolgálatra sajnos alkalmatlan vagyok. A sikeres felvételi után így egy évet katonai szolgálat helyett munkaviszonyban töltöttem. Veresegyház Tanácsházán 10 hónapot fizetés nélkül kellett dolgoznom. A szegedi József Attila Tudományegyetem Jogi karán 1970-ben végeztem, és 1970 és 1977 között a Salgótarjáni Járásbíróságon állami közjegyzőként dolgoztam. A második munkahelyemen 1977-től 1992-ig a Gödöllői Járásbíróság volt, ahol szintén állami közjegyzőként dolgoztam. 1988-ban az ELTE-n szereztem szociológusi diplomát. A politikai és gazdasági rendszerváltást követően, 1992-től magánközjegyzőként dolgoztam. 2015-től nyugalmazott közjegyzőként tartanak számon.

Vácrátót határában 2003-ban egy 13 hektáros farmot vásároltam, 2004-től a családommal itt lakom. A VeLó-tanyán (Veloorex, a mozgássérültek első hazai háromkerekű autója) a természet, a lovak, a lovaglás szeretete révén 15 évig egy olyan közösség kialakításán dolgoztam, amely közelebb viszi az embereket egymáshoz, és elősegíti az integrációt. Sikertől elnézve, hogy a lovak segítségével teljesebb életet élhessek.

A VeLó-tanyán Jordánnal, 2010

Összegzőként ennyi év távlatából megállapíthatom, mivel integrált iskolák gyakorlatilag nem voltak, számomra egyértelmű, hogy a Mexikói úti intézetben eltöltött években ért hatások nélkül sokkal hátrányosabb helyzetbe kerültem volna egész életemben. Az általános iskolai integrációs oktatás hiánya ellenére is az itt szerzett élményeknek, tudásnak köszönhetően könnyű volt beilleszkednem a már többségi váci gimnázium és a szegedi egyetem kollégiumába, majd az élet hozta különböző baráti, munkahelyi és egyéb közösségekbe is. A Mexikói úti intézetben annyi kulturális élményben és sportrendezvényben volt részem, amennyiben azt követően a *kinti* világban jó ideig nem. Visszaemlékezve gyermekkoromra, úgy látom, hogy az intézeti éveknek köszönhetem a zene, az olvasás, a filmek szeretetét, a humán műveltség

⁶⁵ Ma Madách Imre Gimnázium, de már egy másik épületben.

⁶⁶ Ma Apor Vilmos Katolikus Főiskola.

csíráinak belém ültetését, szakítva a korábbi szemlélettel, amely révén – egyébként a kor adta lehetőségeken belül – a legjobb színvonalú, vagyis korszerű fejlesztésben volt részem. Erre az egyik eklatáns példa a gyors- és gépírás oktatása, melynek mindig, a jelen sorok írásakor is, hasznát vehettem.

De az intézeti élet természetével szükségszerűen együtt járó kellemetlen élményekből is kijutott. Nem szabad ugyanakkor elhallgatni, hogy a megaláztatásban, megsemmisítésben, igazságtalanságban is volt részem. A másságom iránti averzió okozta szorongás, az integráció hiányából, a szegregációból eredő kései személyiségfejlődés, a felnőtt életben való viszonylagos tájékozatlanság, védtelenség, kisebbségség érzése is bennem volt. Vagyis mindent ott kaptam meg, amit a négy elemi végzettségű szüleimtől és a nyolc osztály végzettségű nővéremtől nem kaptam vagy kaphattam meg. Tapasztalataik átadása, szeretetük, a tőlük ösztönösen átvett akaraterő, küzdőképesség, optimizmus, humorérzék és az intézetben szerzett ismeretek, élmények mind-mind együtt tették lehetővé, hogy továbbtanulhattam, és az egyetemi tanulmányaim után saját béna lábaimon állhattam és járhattam, a szavak fizikai és átvitt értelmében egyaránt. Köszönöm szüleimnek, nővéremnek, valamint az intézet tanárainak/tanítóinak, nevelőinek, gondozóinak és más alkalmazottainak!

Ha évek, évtizedek múltával két hasonló korú mozgáskorlátozott véletlenül, legvalószínűbben a korábbi Mátyás téri művétaggyárban vagy a jelenlegi Pillangó utcai Gyógyászati Segédeszközök Gyárban találkozott, és kölcsönös méricskézés után ismerősnek vélték egymást, némi habozás után egyikük megkérdezte: „Te is MEXIKÓI vagy?” És a másik habozás, szégyenkezés nélkül, sőt, büszkeséggel rávágta: „igen”.

Ballagási osztálykép, 1960.

Ülnek balról: Bodroghalmi Gusztáv, Csizmadia Istvánné, Mohácsi Ferenc, Racskó Lászlóné, osztályfőnök, Zsótér Pál igazgató, Gimesi Istvánné, Kallós Gézáne, Szegeczky Dezsőné második sor balról: Hossó Deák Anna, Fett Gizella, Kurcsics Károly, Lukács György, Kis Pál, Hajdi László, Brátis Ferenc, Rácz Ernő, Szabadellő Katalin, Bodocsi Éva
hátsó sor balról: Bakonyi József, Schneider Mihály, Szász Magda, Bende Tibor, Nagy József

II.2.5. Hol is kezdjem? (1952–1960)⁶⁷

Kurcsics Károly vagyok, a családom 1945-ben még nem tudta, mi a gyermekparalízis. Szóval mikor megszülettem hatodik gyermekként Sas-halmon – akkor még nem tartozott Budapesthez – egy szoba-konyhás lakásba hatodik gyermekként, én voltam a kedvenc. Minden a legnagyobb rendben ment három és fél évig, míg egyszer csak nem hazajöttem, hanem hazahoztak az óvodából. Senki nem tudott semmit. Bekerültem a László kórházba. Mindent kipróbáltak, de végül a természet elvett annyit, amennyit tudott az egészségemből. Az én esemben a betegség alsóvégtag-bénulást okozott. Eltengődtem a hátralévő időt, majd bekerültem a Mexikói úti kórházba. Legnagyobb szerencsémre pont akkor, mikor az iskolát kezdtem,

⁶⁷ A Mexikói út 63. sz. épületben és a Mexikói út 60. sz. épületben lévő időszak.

így az orvosoknak már nem volt idejük rajtam tovább kísérletezni.

Utólag visszagondolva hálás lehetek a sorsnak, hogy magamfajta hátrányos helyzetűekkel együtt nőhettem fel. Itt nem éreztem a helyzet súlyát. Ugyanúgy megküzdöttünk az elismeréssért egymás közt. Akkor még néha hiányzott az otthoni környezet, de be kellett látnom, hogy az egy szoba-konyha nem volt ideális hat gyerek és két felnőtt életviteléhez. Ritkán kerültem haza. A nyári szünetet Lepencén, az intézet nyaralójában töltöttem. Nagyon sok szép emlék maradt azokból az évekből. Gondolom, voltak, akik rossz szájjal gondolnak azokra az évekre, de nekem megváltás volt. Voltak érdekes intézeti élmények. El tudja valaki ma képzelni, hogy kb. 120 fiú és lány egy nagy teremben, az asztalok mellett szép sorba állva vagy ülve – ki hogyan –, csorgó nyállal várja, hogy ehessen? De addig nem lehetett hozzákezdeni, amíg síri csend nem lett, és az ügyeletes felnőtt azt nem mondja, hogy JÓ ÉTVÁGYAT KÍVÁNOK, mi meg ráfeleltük, hogy KÖSZÖNJÜK. Volt ott minden, csak csend nem, így sokat kellett várni, én pedig mindig éhes voltam. Időre kellett enni, mert szoros volt a napi beosztás. Ott fogadtam meg, ha egyszer a magam ura leszek, minden nap csak friss kenyeret fogok az asztalra tenni, mert a kaja, ahogyan akkoriban egy intézetben már lenni szokott, ugyan ehető, de mindig kevés volt. De azért felnőtünk. Megtanultuk, amit meg kellett. Voltak kalandok.

Ott a Mexikói út 60.-ban éltem meg az 1956-os forradalmat. A forradalmi eseményekből gyelekként, 11 évesen nekem csak annyi jött át, hogy felvonult egy pár tank az intézet elé. Az emeleti hálótermekből leköltöztünk az alsósori tantermekbe. Kicsit szabadabb volt a tanítás. Az ellátás megváltozott. Jöttek a segélycsomagok.

Dúskáltunk a svájci csokiban és az amerikai ráógumiban. Teherautószámra hozták a szabolcsi almát és a lisztet. Minden nap brióst és kalácsot is kaptunk. Szóval jól jöttünk ki a buliból, fel sem fogtuk, mi zajlik odakint.

A tisztelt nevelőtanárok és gondozók igazán nem tettek különbséget köztünk. Mindegy, milyen sérülése volt valakinek, az általuk rosszaságnak minősített cselekedeteinkért a bünti mindenkinek ugyanaz volt. A körülöttünk lévő felnőttek nem voltak nagyon kreatívak akkor, amikor háromszor kellett felmászni a hátsó lépcsőn, ami egy igencsak meredek lépcsőház volt, vagy végig kellett menni a folyósón, és le- vagy felmenni a főlépcsőházba. Most ez így elég durván hangzik, de akkor azért is nevetve csináltuk. Elég kirívónak tartották a magaviseletemet, de azért sok rosszat nem tettem. Persze ott volt a szemrevaló szép lányok problémája. Tomboltak bennem a hormonok, de csak meghatározott mértékig. A nyolcadik osztály végén aztán lett is belőle probléma. Így egy megrovással fejeztem be az általános iskolát és a Mexikói úti korszakomat.

Sportolni minden életkorban és állapotban lehet

Mindent egybevetve hálás vagyok a sorsnak, ha már egy járvány következtében kényszerhelyzetbe kerültem, hogy olyan intézeti körülmények közt nőttem fel, amely jelentősen hozzásegített ahhoz, hogy kialakult bennem egy elfogatható életvitel. Megtanultam, hogy reálisan mit várhatok a lehetőségeimtől. Mindig ennek megfelelően próbáltam kialakítani az életemet. Gondolom, ezért sem értek nagyobb csalódások.

A Mexikói úti intézetet követően a Mester utcai I. István Közgazdasági Szakközépiskolában tanultam (Mester utca 54–58.), és az iskola kollégiumában kaptam elhelyezést. Két évet nappali (1960–1962), két évet levelező tagozaton (1964–1968) végeztem, mert úgy alakult az életem, hogy dolgoznom kellett. Mindent egybevetve, nekem az iskolámról teljesen pozitív az emlékem. Nem tudom, hogy alakult volna az életem, ha kinti – ma úgy mondják, hogy integrált – általános iskolában nevelkedem, de ismertem egy, a lakótelepen élő mozgássérültet, aki sajnos teljesen elkallódott. Aztán érettségi után abban a bizonyos „nagybetűs életben” egészen tűrhetően evickéltem. Megnősültem, lett két egészséges gyermekem az első házasságomból. És mivel semmivel nem különb a mi „fajtánk”, én is elváltam. Második házasságomból született még egy lányom. Minden munkát megragadtam, hogy meglegyen mindene a családnak. Nem kimondottan mozgássérültnek kitalált munkákat is elvállaltam. A GELKA-nál az antennaszerezéstől a tetőre mászásig minden belefért. A TEFU-vállalatnál, mint autóvillamossági szerelő, az akkori szovjet teherautók igencsak koszos villamos be rendezéseit javítottam. Ahogy múlt az idő, beláttam, lazítani kell. Felvételt nyertem a FOKA-

hoz (Folyamszabályzó és Kavicskotró Vállalat), amely macerás, de nyugodtabb munka volt. Hajnali fél négyes keléssel járt, de megérte.

Miután a gyerekek felnőttek, munka mellett sportolni kezdtem. Ülőröplabda-edzésekre és -mérkőzésekre jártam a Halassy Olivér (HOSC) egyesületbe, de úsztam, és keveset atletizáltam is. Majd mikor már anyagilag is megengedhettem, jött a síelés. Amíg bírtam, rendszeresen handbike versenyekre jártam. Többször teljesítettem a maratont és félmaratont. Most már csak hobbiszinten tekerek karbantartási céllal. Mindent egybevetve, én csak hálás lehetek a sorsnak, hogy bekerültem a Mexikói úti intézetbe, és annak kollégiumában lakhattam a „magamfajták” között.

Ballagó osztály, 1964.

Ülnek: Szabó István, Nyíri Lajos, Huhász János, Dvorák Ilona, Tózsér Julianna, Rosenfeld Piroska tanár, Kovács Vércse Edit, Szabó Bolbára, Kozma László, Erdős József

Középső sor: Baróti Sándorné, Csizmadia Istvánné, Somogyvári Károly, Korb József, Tóth Ferenc, Orsós Sándor, Szekeres János, Illés Károly, Gimesi Istvánné igh., Szegeczky Dezsőné; Állnak: Zsuzsa néni, Andó Mária, Zsoldos János, Zsótér Pál igazgató, Bodroghalmi Gusztáv, Mohácsi Ferenc

II.2.6. Történet a kéttornyos falumból (1962–1964–1967)⁶⁸

Nyíri Lajos vagyok, 1950. július 25-én születtem Abonyban, ahol a nóta szerint csak két torony látszik. Ez persze már nem igaz, mert három van. Van egy katolikus, egy református, és egy víztorony is.

Egyéves voltam, már járni tanultam, amikor a gyermekbénulás (paralízis) elleni oltást megkaptam, és az injekció beadása után bénult le a jobb lábam. Immár 70 éve így élek. Az alsó tagozatot járógéppel bicegve jártam. A következő gyógytorna eredményeként eldobtam a járógépet, és átváltottam járóbotra. Eleinte csetlettem-botlotam, majd egy idő után bot nélkül is megtanultam járni. Az iskolában nagyon sokszor csúfoltak, bice-bócának hívtak. Már akkor úgy éreztem, hogy ebből a helyzetből elmenekülök valahogy. Az általános iskolát a Mexikói úti Mozgássérültek Intézetében fejeztem be.

Édesapámnak volt egy Budapesten élő unokatestvére, Csizmadia Pista bácsi, aki Budapest egyik kerületének rendőrkapitánya volt. Felesége, Márti néni pedig a Mexikói út 60.-ban (akkor még Nyomorékok Intézetének hívták) tanított biológiát. Pista bácsi szülei Abonyban éltek, és karácsony táján nagy disznótoros lakomát rendeztek, természetesen a budapesti családtagokkal együtt. Édesapám volt a böllér. Én elég sokszor jelen voltam az ilyen eseményeken. Szerettem segédkezni, és mindig én voltam a tűzfelelőse az üstben sült tepertőnek. A munka közben felfigyeltem egy beszélgetésre. Pista bácsi megkérdezte a apámtól, hogy nem gondolt-e arra, bentlakásos intézetben tanulhatnék-e tovább – mert akkor talán könnyebben találánám

meg a helyem az életben. Ennek hallatán nagyot dobbant a szívem. Édesapám nagyon hiú, büszke ember volt, hallani sem akart a dologról. Majdnem otthagyta a disznóvágást, úgy begurult. Még hogy ő intézetbe tegye a fiát. Én alig vártam, hogy eljöjjön a vacsora ideje. Ott volt az egész család, szomszédok, barátok. Jó hangosan feltettem Pista bácsinak a kérdést, hogy mit is kérdezett jóapámtól? Persze szüleim nagyon hadakoztak. Ekkor Márti néni jó pedagógiai érzékkel azt javasolta, hogy döntsön a gyerek. Én azonnal igent mondtam. Az életem legjobb döntése volt.

Sosem felejttem el azt a napot, mikor beléptem az intézetbe. Híre ment az érkezésemnek, és a leendő osztálytársaim már nagyon vártak. Az első kérdésük az volt, szeretek-e focizni, mert kellene egy kapus, és meg tudnánk alakítani a felsősök focicsapatát. Tizenöt perc múlva már az iskola udvarán lévő kapuban álltam. A próbán megfeleltam.⁶⁹ Édesanyám közben elintézte a beléptetésemet, és ott állt a pálya szélén könnyes szemekkel, és arra kért, hogy búcsúzzak már el tőle, mert megy a vonata.

Mondanom sem kell, hogy csak a foci volt az életünk, ami meg is látszott a tanulmányi eredményünkön, sok-sok intő meg rová kíséretében. Persze ezek bekerültek az ellenőrzőbe, amit a szülőknek alá kellett írniuk. Féltem is, amikor édesapámmal alá kellett íratnom. Sokkal rosszabbra számítottam, mint ami történt. Könnyes szemmel írta alá, és azt mondta: „Gyerme kem, büszke vagyok rád, nem véletlenül vagy te az én fiam, most már biztos vagyok benne, hogy viszed majd valamire az életben.” Sajátos volt ez a reakciója, nem is értettem. Ezek után jobban vigyáztam, és egyre kevesebb intővel kellett szembesülnie.

⁶⁸ A Mexikói út 60. sz. épület és a Mozgásjavító Kertészképző iskola (Budapest. XII. Gyöngyvirág út 18) időszaka.

⁶⁹ Az első csapatom: Korb Józsi, Kozma Pityu, Orsós Sanyi, Szoboszlai, Erdős, Sára, és én a kapuban.

Az általános iskola befejezését követően az ugyancsak bentlakásos Kertészképző szakmunkássuliba kerültem, ami a Mexikói úti iskolából kikerülő, végzős diákok számára biztosított továbbtanulási lehetőséget. Ez volt a Mozgásjavító Kertészképző Iskolája a Szabadság-/Sváb-hegyen. Három év ipariskola és két év technikum után dísznövénytermesztő és kertépítő szakon végeztem.

Munkahelyem sok volt, mindig munkával töltöttem az életemet. A szakmában két és fél évig dolgoztam, majd jött az életem két újabb jelentős döntése. Albérletben éltem Zuglóban, egy kis szuterénben. Édesanyámat családi okok miatt magamhoz kellett vennem, és felhoztam Budapestre a nővéremmel együtt. Jövedelmem annyi volt, hogy csak szűkösen éltem. Váltani kényszerültem. Megszereztem a hivatásos jogosítványt, a PAV II.-t, és három nap múlva az unokabátyám segítségével taxisofőr lettem. Így tudtam édesanyámat és nővéremet huszonévesen a szárnyaim alá venni. Negyvenhárom évig óvtam és vigyáztam, gondoskodtam róla. Tíz évig a Fővárosi Taxi Vállalatnál (FŐTAXI) dolgoztam, és mellette sport- és kultúros tevékenységet is folytattam.

A Mexikói úti iskolás éveimnek helyszínén, régi diákokkal és tanárokkal közösen megalakítottuk a Mozgáskorlátozottak Halassy Olivér olimpiai bajnokról elnevezett sportegyesületet. Ezzel elindult a mozgáskorlátozottak hazai sportélete. Először kézifocival, majd ülőröplabdázással, úszással, íjászával, asztaliteniszszel, tekézzel és atlétizálással is próbálkoztam. A legfontosabb és legeredményesebb sportágam az atlétika dobószámai (gerely és diszkosz) lettek. Az edzések helyszíne a Mexikói úti bázis volt. A sors úgy hozta, hogy volt iskolámban ismertem meg a legendás feleségemet, akivel 1976-ban kötöttünk házasságot, és 1977-ben született Zsuzsanna lányunk, majd 1983-ban megszületett Lali fiunk.

Az edzéseket követően beindultak a versenyek: Magyar Bajnokság, Savaria Kupa, Sopianae Kupa, Miskolci Avaz Kupa, Nemzetközi Szpartakiád, európa- és világbajnokság, New Yorkban Fáklya Olimpia. A versenyek és az edzések között mindig taxiztam és takarékoskodtam, hogy vigyem valamire. A Taxi Vállalatnál szigorú munkarend volt, és amikor esti műszakos voltam, akkor úgy tudtam edzéseken részt venni, hogy az edzés helyszínére taxival mentem, és az edzés alatt a taxióra a saját kontómra ketyegett.

A spórolt pénzzel, de állami támogatással 1979-ben végre öröklakáshoz jutottam, majd 1980-ban kiléptem a taxitól, és elszegődtem a római-parti Vöcsök csónakház telepére csónakmesternek. Több száz csónakért voltam felelős. Majd ismét visszatértem a Mozgásjavító kertészetének utód vállalatához, a Gyöngyvirág Szövetkezethez, ahol raktárvezetőként és gépjármű-ügyintézőként dolgoztam. Itt is, ahogyan a TAXI Vállalatnál, a jó munkám eredményeképpen megkaptam a Kiváló Dolgozó címet.

Ebben az időben készültem az 1984-es nagy megmérettetésre, paralimpiai játékokra, amelyet akkor még fáklya világjátékoknak hívtak. Diszkoszvetésben és gerelyhajításban indultam, és mindkét számban bronzérmert szereztem.

Még korábban, 1982-ben vettem Budaligeten egy félkész családi házat. Saját kezűleg be is fejeztem. Négy és félszobás, kétszintes házat építettem belőle, persze sok adóssággal, hitellel, közben ismét munkahelyet váltottam. A Budaligeten lévő Aranyserpenyő nevű kiskocsmában kocsmáros lettem. Csak ekkor döntöttem úgy, hogy rokkantnyugdíjas leszek. A vendéglőben pizzát sütöttem, és kiszolgáltam a vendégeket.

1991-től újra munkahelyet váltottam, és egy holland–magyar kft.-nél szerviztechnikusi munkát vállaltam. Az egész ország területén javítottam a játékgépeket, vagy ahogyan azt a köznyelvben hívták, a pénznyelőket. Naponta

300–500 km is vezettem. Erre a munkára alapozva saját bt.-t, majd kft.-t alapítottam. Sajnos a szerencsejátékról szóló törvény módosítása miatt kényszerültem abbahagyni ezt a vállalkozásomat. Azóta ismerősöknek, barátoknak a lakásfelújításában segídek. Festést, tapétázást, burkolást és egyéb munkát végzek. Közben még műholdvevők háztetőkre történő telepítésével is foglalkoztam. Kevés olyan háztető volt a környéken, ahol nem jártam volna.

Röviden ennyi az én életem.

II.2.7. Életrajz egy monográfiához

(1962–1969)⁷⁰

Paulov Endre nyugdíjas szerkesztő vagyok, és „mexikóis” öregdiák! Budapesten születtem 1955. február 8-án a XIII. kerületi Tripoliszban, egy munkáscsalád ötödik gyermekeként, teljesen egészségesen. Ezt azért kell kihangsúlyoznom, mert ez mindössze kilenc hónapig tartott, mikor is még ugyanezen év novemberében gyermekparalízisen estem át. Ezt követően körülbelül 1958 nyaráig megjártam a János Kórházat, majd különböző traumatológiai intézményeket, ahol állapotjavító műtéti beavatkozásokat hajtottak végre rajtam, míg végül sok társamhoz hasonlóan a rózsadombi, paralízises gyermekek számára létrehozott utókezelő intézményben kötöttem ki. Fizikai állapotomat tekintve a betegség kezdetben a medencéig hatolva lebénította mindkét alsó végtagomat, majd fokozatosan visszahúzódva a bal lábamat felszabadítva lokalizálódott a jobb medence és a jobb alsó végtagnál, érintve a gerincoszlopot is. Ebben az állapotban kerültem át a szintén akkoriban paralízises gyerekeknek létrehozott óvodába, amely

arra szakosodott, hogy a sérült gyerekeket fizikailag utókezelje, illetve szellemileg felkészítse az általános iskola kezdeti követelményeinek el-sajátítására.

Mikor hatéves lettem – mint minden gyereket –, édesanyám engem is kézen fogott és elvitt a kerületi általános iskolába, hogy beírásson. Mikor az iskola igazgatója végigmért az irodájában, először szóhoz sem tudott jutni. Ámulatából felocsúdva, kerek perec megmondta anyámnak, hogy csak akkor vesz fel, ha az egész oktatási idő alatt valamelyik hozzátartozóm bent tartózkodik és ellát. Ezt anyámék nem tudták vállalni, mert dolgozniuk kellett, hiszen rajtam kívül még négy testvérem volt otthon. Ekkor szüleim megkeresték Zsótér Pali bácsit, a Mexikói úti Nyomorék Gyermekek Intézetének igazgatóját, és megkérték, hogy vegyen fel a növendékei közé. Ezt Pali bácsi meg is ígérte, de amikor anyám meglátta az étkezőből kiabálva kiözlő mozgássérült gyermekcsereget, megijedt, és egyenesen hazáig szaladt velem. Így egy évet vesztettem, közben utókezelésre mentővel jártunk fel a szüleimmel és még sok hozzám hasonló Heine-Medin-kóros (heinés) gyerekkel a Rózsadombra a Budai Gyermekek Kórházba.

Mindezek dacára az általános iskolai tanulmányaimat végül is 1962 szeptemberében kezdtem meg a Mexikói úti Nyomorék Gyermekek Intézetében. Ebben az intézményben, melyet hamarosan a jobban csengő Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthonra neveztek át, három évig voltam állami gondozott növendék, majd normál bentlakásos, illetve a hatodik osztályt már mint bejáró tanuló végeztem el. Közben egészségi állapotom az évek során nagymértékben javult az állandó utókezelések eredményeképpen. Először a fűzöt, majd a csípőkösarat

⁷⁰ A Mozgásjavító Általános Iskolában eltöltött évek.

hagyhattam el, ezt követően a combig érő gépet is felváltotta egy rövid, csak a bokát fixáló scarpa gép. Ettől a járógéptől 1968-ban szabadultam meg, miután bokafixáló műtétet hajtottak végre rajtam. Az intézménytől 1969 nyarán, Verőcén vettem végső búcsút, mikor is kéthetes nyaralást követően anyám augusztus végén átiratott a Május 1. út 9–15. alatt álló kerületi általános iskolába.

Hogy mi történt abban a hét évben, amíg ebben az intézményben jártam osztályról osztályra – azon kívül, hogy nem tartoztam a jó tanulók közé –, meglehetősen terjedelme miatt itt nem tudom felidézni. Azonban, hogy milyen hatással volt rám, és mit köszönhetek ennek az emberi élet metrikájával mérve meglehetősen rövidnek tűnő időnek, megpróbálom valamelyest érzékeltetni. A Mozgásjavító háza akkoriban mintegy 150 gyerek életének volt színtere és határozta meg szoros napirenddel a mindennapjait. Az osztályokban kitűnő pedagógusok oktattak, szavalókórus és énekkar működött, és Piri néninek, illetve Csizmadia Istvánnénak köszönhetően igen intenzív úttörőélet folyt a 3361. sz. Ságvári Endre úttörőcsapatban. Közülük is számomra a legmeghatározóbbak Rosenfeld Piroska tanárnő, Hajdú Levente és Bodroghalmi Gusztáv tanár urak voltak, valamint Zsótér Pál igazgató. Azt hiszem, hogy a mag, amit az akkori tanáraink és nevelőink elvetettek, hamar termőtalajra talált a lelkünkben, és mire elértük az ifjú felnőttkor küszöbét, erős fává terbélyesedett bennünk. Ennek a fának az ágaiba kapaszkodunk ma is, ez határozza meg alapjaiban erkölcsi tudatunkat és vezet az élet újabb és újabb kihívásai felé. Itt tettem szert életem legjobb barátaira, akikkel még ma is tartom a kapcsolatot, és itt alakult ki az a makacs identitástudat is bennem, amely irányítúként szolgált ahhoz, hogy soha ne tévesszem szem elől, hová is tartozom.

Mikor 1971-ben befejeztem az általános iskolát, mechanikai műszerész tanulónak jelentkeztem, és a BHG-ba kerültem ipari tanulóként. Ettől kezdve nyugdíjazásomig egészséges emberek között kellett megállnom a helyemet. Ekkorra már majdhogynem fizikai állóképességem zenitjén voltam. Megtanultam úszni, biciklizni, sportolni: túráztam a budai hegyekben, kajakoztam a Dunán a barátaimmal, és barlangásztam a solymári Ördöglyukban. Nyaranta építőtáborokba jártam, és ezen kívül is minden kihívást elfogadtam az élettől, és igyekeztem megfelelni az akkori elvárásoknak. Általában könnyen vettem az akadályokat, így 1974 nyarára emelt szintű szakmunkás-bizonyítványt szereztem.

Az első munkahelyem a Vízkutató és Fúró Vállalat Geofizikai Osztálya volt, ahol terepi műszerészként egy évig dolgoztam, illetve három kollégámmal egy bemérő gépkocsin jártam az országot. Ezt követően, mivel a régi iskolatársaim csaltak a MÁV-hoz, hát elmentem biztosítóberendezés-műszerésznek, de itt is állandóan vidékre jártam, így egy év után ezt is otthagytam, és az ÁKV Teréz körüti Vörösmarty könyvesboltjában lettem eladó. Eközben beiratkoztam a dolgozók gimnáziumába. A középiskolai évek alatt megérett bennem az elhatározás, hogy gyerekekkel szeretnék foglalkozni – mert ha valaki, akkor én biztosan értek a nyelvükön. Otthagytam hát 1976 elején a könyvesboltot, és nyakamba vettem a várost, hogy nevelői állást keressek. Persze mindenhol elutasítottak a mozgássérültségem miatt, mígnem Húvösvölgyben a Hőgyes Endre utcában egy igazgató, dr. Devecsei László (aki a Nyomorék Gyermekek Intézetének volt valamikor növendéke) fel nem vett először állandó éjszakai nevelőnek. Itt tanultam meg, hogy van pozitív diszkrimináció is az életben, és ha kitart az ember az elhatározása mellett, van esély akár a sikerre is. A nevelőotthon, ahol 1979-ig dolgoztam, egy arányaiban kicsi, iskolaotthonos kise-

gító iskola volt, ahol többnyire szociálisan sérült, valamint enyhén értelmi fogyatékos állami gondozott gyerekek laktak alsó tagozatos osztályokba sorolva. Belépésem után fél évvel lettem nappalis nevelő és kaptam osztályt. Nagyon szerettem itt dolgozni, igazi kihívás volt számomra gondoskodni ezekről a csodálatos gyerekekről. Közben le is érettségizhettem. Azonban, mint ahogy az még manapság is dívik, a pedagógusfizetésekből akkoriban sem nagyon lehetett megélni, és én ebben az időben nősülés előtt álltam.

Nevelőként a hűvösvölgyi intézetben

A feleségemet, Ágit 1968-ban, ötödikes koromban ismertem meg a „mexikóin”, mikor osztálytársak lettünk. Barátokként mindvégig tartottuk a kapcsolatot. 1979 márciusában újra közel kerültünk egymáshoz, és végül szeptember 8-án egybekeltünk. Elhatároztuk, hogy bár mindketten mozgássérültek vagyunk, keményen és dacosan állunk ellen minden diszkriminációs próbálkozásnak, és harcolni fogunk azért, hogy leendő gyermekeink egy egészséges, szerető, intellektuális miliőben nőhessenek fel. Később két fiunk született, Endre (1982) és Attila (1984), akiket ebben a szellemben igyekeztünk nevelni.

Közben 1979 októberétől elhelyezkedtem a BKV Metró Üzemigazgatóságánál műszerész-ként, és majd egy évig maradtam, míg állást nem

nyertem az éppen akkor a mai Stefánia útra költöző Magyar Néphadsereg Művelődési Házában mint technikus. Miután fél év múlva kinevezett polgári alkalmazott lettem, hat évet töltöttem el az intézménynél, és közben elektronikai műszerész szakmát is szereztem.

Tudomásomra jutott 1986 márciusában, hogy a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián videóstúdió fog létesülni. Nagyon érdekelt ez az éppen csak felemelkedőben lévő technikai újdonság, így rögtön kértem az áthelyezésemért, de a tapasztalataim azt sugallták, hogy a lábam miatt nem fog sikerülni. Kellemesen érintett, mikor elbeszélgetésre mentem az intézménybe, hogy a leendő főnökömet minden érdekelte az életemmel kapcsolatban, csak a lábam nem. Elképesztőnek találtam ezt a figyelmes közönyt, és nagyon hálás voltam érte. Két évre rá, mikorra elvégeztem a középfokú videóműsor-gyártói tanfolyamot, kineveztek csoportvezetőnek, majd mikor később az OPAKFI-ban felsőfokú video-stúdióvezetői képesítést szereztem, 1990-ben, az átalakítások jegyében a csoportunkat alosztállyá szervezték át, és én lettem a vezetője. Ezt már egy igazi katonai hely volt, ahol civilként dolgozhattam. Az évek során sokat jártam gyakorlatokra, és a vadászgéptípusokon kívül a hadsereg összes akkori hadi technikáját sikerült közelebbről megismernem. Elsődleges feladatunk az volt, hogy a tanszékek megrendelésére oktatófilmeket gyártunk, valamint, hogy rögzítsük az akadémiai eseményeket, hangosítsunk a kültéri eseményeken. Az intézet közben akadémiából egyetemmé alakult, és a rendszerváltást követően sorba integrálta magába a Magyar Honvédség tisztképző főiskoláit, amelyek mind nagyarányú létszámcsoökkentésekkel jártak. Ebben az időben én is nagyon féltem, hogy leszervezik az alosztályomat, de ez csak a későbbi események hatására következett be, és nem járt rám nézve negatív következményekkel. Sőt, egyik filmem hatására

tiszteletbeli tagja lettem az Ejtőernyősök Bajtársi Szövetségének.

Fizikai állapotom az idők múlásával egyre jobban romlott, de elhatároztam, hogy ha lehet, le dolgozom a nyugdíjig rám kiszabott időt. Ez azonban sajnos nem sikerült. Leszázákolásomig (ami végül is 2007 novemberében következett be egy váratlan szívinfarktus után), az életem többé-kevésbé kiegyensúlyozott mederben folyt a magánéletben és az egyetemen is. Ahogy múltak az évek, a stúdióban analóg technikáról digitálisra váltottunk, az alosztályt az akorra már állandósult átszervezések hatására fokozatosan szanálták, és egyszer csak azon vettem észre magam, hogy egyedül maradtam. Kárpótlásul 2006-ban kineveztek függetlenített szerkesztőnek, amely nagy önállósággal járt, de a nyarat már hiába szerettem volna, nem tudtam végigcsinálni a rokkantnyugdíjazásig.

Egy általános felsővezetői váltás után felkértek, hogy nyugdíjas szerkesztő vállalkozóként maradjak. Ajándéknak éreztem ezt az időt, amit arra használtam fel, hogy archiváljam a stúdióban addig elkészült fontosabb munkáinkat és kutatásra alkalmas formában azt az egyetemi könyvtár rendelkezésére bocsássam. Ez a törekvésem sajnos csak részben járt sikerrel, mert a folytatáshoz 2009-ben megvonták a pénzkereket. Nem lepett meg a dolog, hiszen az intézményen belül nagy volt a versengés az elérhető anyagi forrásokért. Gondolkodtam a harcon is, hogy még egy évet nyerjek, de inkább óvatosan félreálltam és a magánélet idilljébe menekültem. Végül is az élet – mint általában a legjobb forgatókönyvíró – oldotta fel a történetek után felmerült dilemmáimat, ugyanis a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemet 2010-ben egy politikai színezetű tollvonással megszüntették, átadva a helyét egy teljesen új struktúrának és ve-

zetői garnitúrának, a Nemzeti Közzolgálati Egyetemnek.

Közben a fiaink diplomás felnőttekké cseperedtek, és ma mind a ketten egy-egy fegyveres testületnél végzik munkájukat. Két unokánk van, Attila (4 éves) és Szabolcs (2,5 éves), akiknek az élete most a legfontosabb számunkra. Ágival szeretnénk figyelemmel kísérni és segíteni fejlődésüket, amíg a sors engedi, és egy szeretetben eltöltött boldog öregkort megélni.

Osztálykép

Első sor balról: Turgony Katalin, Fekete Éva, Rovni Emese, Zöld Gizella, Répási Julianna, Jelinek József, Raáb Károly
hátsó sor balról: Baranyi Anna (Pancsuri), Miklós Erzsébet, Bakos Miklós, Drexler József, Horváth Jutka, Zsoldos János osztályfőnök, Dobsa Károly, Mina Gábor, Nagy Judit, Benjámin Márta

II.2.8. Sokat tanultam, hogy mindig, minden körülmények között érvényesüljek (1968–1970)⁷¹

Fekete Józsefné vagyok (leánykori nevemen Fekete Éva. Püspökladány, 1956. augusztus 21.) A Heine–Medin-betegséget egyéves koromban kaptam el, ami miatt nyaktól lefelé teljesen lebénultam. A sok kórházi kezelés és gyógytorna

⁷¹ Mozgásjavító évek.

hatására annyit javultam, hogy csak a bal lábamon kell a mai napig is négykör-sínes járógépet hordanom. A kezeim részben erősek, a vállaim viszont gyengék maradtak, így cipelni és emelni sem tudok. Közlekednem csak gépkocsival, illetve tömegközlekedési eszközökön kísérővel lehetséges. A munkában annyira korlátozott a betegség, hogy természetesen csak ülőmunkát végezhettem, negyvenkét évet dolgoztam, viszont hosszú távon a sok ülésnek is meglett a következménye. A problémák négy évvel ezelőtt jelentkeztek, isiász, lumbágó miatt kénytelen voltam otthagyni a munkahelyemet. A fizioterápiás kezeléseknél hála mára rendbejöttem, de oda kell figyelnem, mennyit ülök.

Általános iskolai tanulmányaimat részben magánúton végeztem, majd 1968-ban, hatodik osztályosként kerültem a Mexikói úti iskolába, és 1970-ben végeztem. Ismerősök által szereztünk tudomást az iskoláról. Szerencsémre felvettek, így kerültem Zsoldos János tanár úr osztályába. Nehéz volt elszakadni a szülőktől, barátoktól, Pesten idegenként a kollégiumban élni, viszont hasznos volt a saját korosztályommal, sorstársaimmal megismerkedni velük együtt lenni. Sok osztálytárssal, évfolyamtárssal a mai napig tartom a kapcsolatot.

Amikor hatodik osztályban a Mexikói úti iskolába kerültem, mindjárt kórházzal kezdtem, és kissé lemaradtam a többiektől. Közepes tanuló voltam, néha azért kaptam ötösöket is, de nem ez volt a jellemző. Zsótér Pál volt az akkori igazgató, akinél hetente egyszer kellett jelentkezni az ellenőrzővel a folyosón sorban állva, s akinek volt öt darab ötöse, kapott egy Balaton szeletet, viszont akinek egyese volt, bizony csak kokit kapott.

Melitta néni gyors- és gépírást tanított. Sajnos, mivel a tanévet kórházban kezdtem, már nem tudtam behozni a lemaradást, így vakon nem tudok gépelni. A gyorsírás viszont remekül ment,

így egyedül nekem engedték meg, hogy regényt olvashassak a feladat mellett, míg a többiek befejezték az írást. Baranyai Anna osztálytársammal írógépen készítettünk egy keresztzsemes mintát ábrázoló képet, fekete-piros x-ekkel, A4-esnél kicsit nagyobb méretben. Örömmel fedeztem fel az iskola fennállásának százéves jubileumi ünnepségén, hogy bekeretezve még mindig megvan ez a kép. Sajnos Anna ezt már nem élhette meg. A kémiát és a rajzot nagyon szerettem, vegyész akartam lenni, de sokáig nem tudatosult bennem, hogy mozgássérültségem miatt nem lehetek. Irodalomból a fogalmazásokat nem szerettem, nem ment. Sosem gondoltam volna, hogy évtizedekkel később pont ez lesz az egyik kedvenc elfoglaltságom: verseket, rövid történetek írók. Mint amolyan beleváló gyerek, én is követtem el csibészességeket, de mint lenni szokott, mindig le is buktam. Hétfőn, az első óra előtt zászlófelvonás volt, minden osztály a folyosón sorakozott, korunktól függően kisdobos-, vagy úttörőnyakkendő használata kötelező volt. Osztályfőnökünkkel, Zsoldos János tanár úrral többször voltunk osztálykiránduláson is, többek között a jáki templomnál.

A kollégiumi részen külön szinten voltak a nagylányok, kislányok, a kis- és nagyfiúk. Ruháinkban egyéni sorszám volt, az enyém a 90-es, így nem keveredtek el. A törölközőket hetente mosásba kellett leadni, én viszont szépen, kissé vizesen összehajtva, következetesen a párnám alá tettem. Bizony, büntetésből jó párszor, vagy 300-szor le kellett írnom: „A törölközőt nem teszem a párnám alá!” Nagyon következetes lehettem, mert a nevelőnők, Ilonka néni és Margit néni, inkább feladták, és kivették a párnám alól. Egyszer verseny volt a nagylányok között, kapunk egy szép, előre nyomott díszpárnamintát, s mi választhattuk ki, melyiket fogjuk kivarni, melyik díszíti majd az ágyunkat. Nekem sikerült a legbonyolultabbat kiválasztanom, karácsonyi szünetben az egész család besegített, de még

így sem készültem el. Sok tűt eltörtem, ezért inkább megkértek, ne varrjak. A mai napig nem szeretek varrni, csak ha muszáj.

Az iskolának Nógrádverőcén volt egy nagyon szép üdülője, remélem, még most is meg van. Minden nyáron ott nyaraltam a szünidő első két hetében. Számháborúztunk, fürödtünk, sokat játszottunk, tábortűz, rajzverseny is volt. Valamiért nekem pont a verseny idején nem volt kedvem rajzolni – pedig aki rajzolt, azt hiszem, csokit kapott. Az utolsó pillanatban mégis gyorsan papírra vettem egy dunai tájat vitorlással.

Márti nénivel (Csizmadia Istvánné) gyakran lementünk a domboldalon a közeli szórakozóhelyre, ahol neves művészek léptek fel. Egy este épp Magay Klementina énekelt az *Almát eszem, ropog a fogam alatt* című slágert. Visszafele igyekeznünk kellett, sűrű, fekete felhők kísérték bennünket, kisebb esővel megúsztuk a vihart. Zsótér Pali bácsi, az igazgatónk, mindig kilátogatott hozzánk, egyszer épp a nevenapján jött ki. Köszöntésképpen nagy csokor mezei virágot szedtünk, csak úgy pompáztak ragyogó élénk színeikkel, engem ért a megtiszteltetés, hogy átadhattam neki. Mikor pár évvel ezelőtt a Dunakanyarban nyaraltunk, kerestük az üdülőt, de nem találtuk meg.

A gimnáziumot (1971–1974) szülőfalumban, Püspökladányban, a Karacs Ferenc Gimnáziumban végeztem el. Télen a nagy hó miatt szüleim úgy toltak el biciklin, az ebédet pedig az osztálytársaim hozták el éthordóban a kollégiumból. Az érettségi után sikerült elhelyezkednem a helyi Áfész-irodában könyvelőként. Ekkor (1976 és 1978 között) végeztem el a Közgazdasági Szakközépiskola kétéves kiegészítő tagozatát Hajdúszoboszlón. Nem volt könnyű feladat, főleg fizikailag, ugyanis busszal kellett kimenem az állomásra, majd vonattal Hajdúszoboszlóra, ott újból busszal be a városközpontba, onnan pedig gyalog az iskolához. Visszafele nagyon későn volt vonat, jócskán elmúlt éjfél, mire

hazakerültem. Télen, ha nagy hó esett, akkor sajnos nem tudtam átmenni.

Negyvenkét éven keresztül (1974–2016) folyamatosan és bejelentett hivatalos munkakörökben dolgoztam. További iskoláimat család és munka mellett végeztem el, sokszor éjjel egy óra is elmúlt, mire végeztem a tanulással. Fárasztó, megterhelő időszak volt, sok lemondással járt. Viszont mérlegképes könyvelői és a többi végzettségemnek köszönhettem, hogy munkahelyeim átszervezésekor vagy az új munkahelyeimen mindig szükség volt a tudásomra. Minden nehézség ellenére megérte, hogy új ismeretekkel és végzettséggel gazdagodtam: számítógép-folyamatszervező (1982), számítógép-programozó (1992), mérlegképes könyvelő (1994–1997), okleveles grafológus (1994–1997), és német alapfokú vizsgát (2005) is tettem. Jelenleg itthon vagyok, nyugdíjasként is tanulok, online tanfolyamon éppen a weblap-készítést igyekszem elsajátítani.

Férjem, Fekete József szintén mozgássérült, a Mexikói úti iskolában ismerkedtünk meg, de csak jóval később kerültünk össze. Ő is heinemedines, szerencsére neki nem kell járógépet hordania, egy botot használ. 1978-ban volt az esküvőnk, ekkor kerültem Kaposvárra. Nagyon sok segítséget kaptunk mindkettőnk szüleitől. Két műszakban dolgoztunk, albérletben kezdtük közös életünket, aztán később lett lakásunk is. 1985-ben született egy fiúgyermekünk, ő már gépészmérnök, és családjával Pécs mellett telepedett le. Férjem ez év februárjában ment nyugdíjba, napi nyolc órában dolgozott, nem százalékkoltatta le magát. Nekem muszáj volt 1997-ben, mert fél évig munkahely nélkül voltam, ekkor nem volt más választásom, aztán sikerült elhelyezkednem, így viszont rokkantnyugdíj mellett dolgoztam tovább, napi 7 órában. A háztartásban teljesen önellátóak voltunk és vagyunk a mai napig is a bevásárlás, főzés, takarítás, befőzések

területén. Trabant Hycomat gépkocsink volt 28 évig, sok szép helyet bejártunk vele. Csak ezzel tudtunk közlekedni. Jelenleg Suzuki gépkocsink van, ez pótolja a lábunkat, e nélkül semmit sem tudnánk csinálni, sem bevásárolni, sem közlekedni, ennek muszáj mennie.

Az a pár év, amit Mexikói úti iskola falai között töltöttem, szorgalmat, kitartást, önbizalmat, és mint utóbb kiderült, a páromat is biztosította nekem. Az iskola szellemisége megértette velem, hogy én is ugyanolyan értékes ember vagyok, mint bárki más. Elértem, amit nem sokan mondhatnak el magukról: hogy a legnagyobb munkanélküliségben volt munkám. Megtanultam küzdeni, azt, hogy soha nem szabad feladni, mert előbb vagy utóbb, egészben vagy részben, csak általam valósulhatnak meg az álmaim.

Az 1970-ben végzett 8/b osztály

Első ülő sor: Szoboszlai Ilona, Berta Edit, Cseri Edit, Kádár Ágnes, Bodroghami Gusztáv tanár, Ottenwald Edit, Vágvölgyi Mária, Szoboszlai Margit

Második sor: Bedő Imre, Lakatos László, Orosz Imre, Fridrich Imre, Bákonny Lajos, Pribék Imre, Megyasszai Sándor, Fehérvári László
Harmadik, hátsó sor: Kalló Gézáne, Balogh Ferencné, Váradi Dénesné, Oriskó Istvánné, Csizmadia Istvánné, Zsoldos János, Baróthy Sándorné osztályfőnök, Gyalai Gáspárné, Zsótér Pál igazgató, ismeretlen, Mohácsi Ferenc, Gimesi Istvánné, Szegeczky Dezsőné

II.2.9. Ma már egy elfoglalt nagymama vagyok (1968–1970)⁷²

Cseri Edit vagyok (Barna Ferencné, 1956. február 15., Vác), és gyermekéveimet Vácdukán töltöttem szüleimmel. 1957 nyarán egy délutáni alvásból ébredve anyukám kivett a kiságyból, és ahogyan szokott, leállított az ágy mellé. Összeestem. Anyukám újra lábra állított, de akkor már nagyon sírtam, és ismét összeestem. Azonnal vittek Vácra, ahhoz a gyermekorvoshoz, ahová már hónapok óta jártunk, mert folyamatosan hőemelkedésem volt. Az orvos mentőt hívott, és felhoztak Budapestre a László kórházba. Hónapokat töltöttem ott, majd átkerültem Lukács főorvoshoz az úgynevezett rózsadombi kórházba. Akkor mondták meg szüleimnek, hogy gyermekbénulásom van. Két évet töltöttem úgy, hogy kórházból haza, otthonról a kórházba hordtak.

Amikor hazakerültem és óvodáskorú lettem, a falu óvodájába nem vettek fel, mondván, nincs emberük arra, hogy egész nap engem pátyolgasson. Iskolás 1962 őszén lettem – szerencse, hogy volt iskola a falunkban. Szüleim vittek iskolába, majd haza. Aztán ötödikes koromtól egyre többet hallottam, hogy arról beszélnek szüleim, mi lesz, ha elvégzem az általános iskolát. Ugyan Vácott volt arra lehetőség, hogy középiskolába menjek, de azt napi buszozással kellett volna megoldani. Télen ez nagyon körülményes és nehéz lett volna.

A hatodik osztály évváróját követően az iskola igazgatója behívott magához, hogy kapott egy levelet Budapestről, Zsótér Pali igazgató bácsitól. A levélben az állt, hogy amennyiben a faluban van mozgássérült gyerek, azokat fel tudják venni a budapesti Mozgásjavító iskolába. Bár anyukámat kicsit győzködni kellett, de végül ő is belátta, hogy Budapesten több lehetőségem lehet.

⁷² Mozgásjavító évek.

Így kerültem 1968 szeptemberében a Mexikói úti iskolába. Kicsit szorongva az új helyzettől (addig soha nem voltam távol szüleimtől), mégis reményekkel indultam az új élet és lehetőségek felé. Osztályfőnököm, Rózsi néni (Baróthy Sándorné) lett, akire ennyi év után is úgy emlékszem vissza, hogy engem nem kedvelt, nem igazán szeretett és így nem is támogatót. A továbbtanulásnál sem az történt, amit én szerettem volna: négyéves idegen nyelvű gyors- és gépiró iskolába szerettem volna jelentkezni. Ehelyett a kétéves gyors- és gépiró iskolába küldte a felvételi jelentkezési lapomat, amiről csak egy héttel iskolakezdés előtt értesültünk.

Ellentétben az osztályfőnökömmel, több tanárra szívesen emlékszem, akiket nagyon szerettem: először talán Zsoldi bát emelném ki, akitől mindig sok szeretetet kaptam. Irigykedtem és nagyon sajnáltam, hogy nem az ő osztályába kerültem. Mint később megtudtam, ő más irányba szeretett volna engem a továbbtanulás-kor irányítani, de Rózsi néni leintette, hogy nem az ő osztályába járok. A másik tanár, akit nagyon szerettem és tiszteltem – bár nagyon kemény és szigorú volt –, Bodroghalmi Gusztáv volt. Guszti bácsi nemcsak az irodalmat, de a verseket is megszerettette velem. Azóta is szeretem a verseket. Ha sikerül verses előadásra mennem, vagy leemelek egy kötetet a polcra, mindig Guszti bácsi jut eszembe. Guszti bácsi egész személyisége, következetessége példaértékű, egész életemre nagy hatással volt. A szigora és keménysége mindannyiunknak olyan volt, hogy tudtuk, mit vár el tőlünk, és így azt maximálisan igyekeztünk teljesíteni.

A Mexikói úti iskolából végül a Marczibányi téri otthonba kerültem, ahol a Jurányi utcai gyors- és gépiró iskolát végeztem el. Az iskola befejezését követően az igazgatónő meggyőzte a szüleimet, hogy több van bennem, ezért jó

lenne, ha elvégezném a közgazdasági szakközépiskolát. Az I. István Közgazdasági Szakközépiskola Marczibányi téri otthonba kihelyezett osztályába iratkoztam be, ahol 1976-ban tettem sikeres érettségi vizsgát.

Az első munkahelyem a Szociális Intézetek Központjában volt, ahol a statisztikai osztályon dolgoztam. Ebben az időszakban kezdtem rendszeresen úszásedzésekre járni a Halassy Olivér Sportegyesületbe (HOSC). Nagyon jó közösségbe kerültem, és itt ismerkedtem meg Barna Ferencel, aki a férjem lett. 1986. június 22-én megérkezett kicsi lányunk. Három évet voltam vele otthon. Utána pedig a HOSC-be mentem dolgozni, ahol a sportegyesület adminisztrációs munkáit láttam el. Nehezen gyógyuló térdműtétek után 1996-ban leszázalékoztak.

Ezután elfoglalt anyuka lettem: edzésre hordtam a lányomat, mert akkor ő már a Komjádi uszodában úszott, Szabó Joe úszóiskolájában.

Most egy nagyon elfoglalt nagymama vagyok, aki két tündéri kis unokával foglalkozhat.

A legjobb dolog nagymamának lenni!

Az *Ancsa regénye* című könyv borítója

II.2.10. Ancsa az élet versenyzője volt

Pásztor Annamária 1957. október 13-án született. Amikor kiderült, hogy nyitott gerinccel, mozgáskorlátozottként látta meg a napvilágot, apja elhagyta a családot. Sokáig főleg nagyszülei gondoskodtak róla, anyja dolgozott, újra férjhez ment, de mostohaapja a gyerekkel nem foglalkozott. A Mozgásjavító Iskolában tanult, ahová szép emlékek fűzték. Később a Marczibányi téri intézetben járt középiskolába, itt tanult gyors- és gépirást is. Még nem érettségizett le, amikor egy családi veszekedés után szülei kidobták otthonról. Hetekig az utcán csövezett, pénztárosi munkát vállalt a Vidámparkban, két mankóval és két csípőkösaras járógéppel élt az utcán. Sikerült szállást találnia a Dózsa György úti szociális szállón, és egy idő után titkárnőként elhelyezkedett az akkor alakult Mozgáskorlátozottak Országos Szövetségénél.

A nyolcvanas években nagy lelkesedéssel vetette bele magát a sakkozásba, a mozgáskorlátozottak közt számos alkalommal volt bajnok. 1990-ben a 39. egyéni női magyar bajnokságon 12. lett. 2180 élő pontjával női mestererejű játékosná lett, de a sakkozást a következő évben abbahagyta. Azt mondta, további fejlődéséhez profi edző és jobb körülmények kellettek volna, de ezek nem álltak rendelkezésre, mert a sakkklubok nem voltak akadálymentes helyen.

1986-ban férjhez ment – végre rendezett, jó körülmények közt élhetett. Mint titkárnő az első turnusban tanulta meg az első magyarországi szövegszerkesztő számítógép kezelését, később a cég által szponzorált országos elektronikus gépiróversenyt is megnyerte. A sakkozás után új érdeklődési területet választott, díszmadarakat

kezdtett tenyészteni. Az országos madárkiállító-sokon rendszeresen szerepelt, közkedvelt és megbecsült résztvevője lett ezeknek az eseményeknek. A 90-es évek közepén Aranykoszorús Mestertenyésztő címet szerzett.

1999-ben, 42 évesen hunyt el rákbetegségben. Mintegy 300 madárból álló tenyészetét végakaratára szerint a Fővárosi Állatkert kapta meg. Kalandos életéről férje regényt írt, mely a www.ancsaregenye.hu oldalon ingyen hozzáférhető.⁷³ (Dr. Derera Mihály)

Az 1973. évi ballagási osztálykép
Az első ülő sor jobb szélén Pásztor Annamária látható

a hátsó sorban csak a következő felnőtteket tudtuk azonosítani: Uzoni Lászlóné, Baróthy Sándorné, Mohácsi Ferenc, Csizmadia Istvánné, Bodroghalmi Gusztáv osztályfőnök, dr. Benczúr Miklósné, Alpár György igazgató, Gyalai Gáspárné, Zsoldos János, és az első sor közepén a diákok között Rosenfeld Piroska tanárnő

II.2.11. Az iskolám és a könyvek (1965–1973)⁷⁴

Cselei Bálint vagyok. Születésemtől kezdve erősen mozgássérült vagyok, ez meghatározta az egész életemet. Mégis, ilyen állapotban is mi ad erőt napról napra? Az általános iskolai nyolc év

⁷³ Derera 2006.

⁷⁴ Mozgásjavító évek.

adja nekem mindennap az erőt. Budapesten, a Mozdásjavító Általános Iskolában végeztem el az elemi. Nemcsak az írás, olvasás, számolás tudományára tanítottak bennünket tanáraink és nevelőink, hanem a legnagyobbra: az élet tudományára. Főlkészítettek bennünket a pofonok elviselésére is. Ha csüggedtünk, biztattak minket, bajainkon, gondjainkon segítettek túllépni.

A mai napig is nagy köszönettel tartozom nevelőimnek, tanárainknak és társaimnak azért, mert rájuk gondolva erőt tudok meríteni mindennapi gondjaimban. Megtanultuk, hogy bármilyen nehéz helyzetbe is kerülünk, tovább kell lépni, s hogy a rossz után mindig jónak kell következnie. Igazgatónk, Zsótér Pál, édesapánk helyett édesapánk volt. Bármilyen aprósággal bátran fordulhattunk hozzá. Nagyon szerette a gyerekeket. Mindent megtett, hogy vidámbbá, szebbé tegye a mi kis életünket. Ezt az iskolát, a tanárokat, nevelőket és társaimat soha nem felejttem el.

A másik óriási segítőim a könyvek. Nagyon szeretek olvasni. Főleg szépirodalmi műveket, verseket olvasok, néha krimi és kalandregényt is. Szeretem a nehéz sorsú emberek történeteit, akiknek végül sikerül felülemelkedni a nehézségeken. Azt kívánom mindenkinek, hogy soha ne adja föl. Összeszorított fogakkal, erős akarattal minden nehéz helyzetből tovább lehet lépni.⁷⁵

II.2.12. Pótapámtól csoki vagy koki járt!

(1970–1974–1977)⁷⁶

Hegy Zoltán vagyok (Orosháza, 1959. május 5.). Születésemkor agyvérzést kaptam, ezért a jobb oldali végtagjaim károsodtak. Enyhén mozgásérültnek mondanak, hiszen teljesen önálló

Osztálykép, 1973

Első sor: Bartal Piroska, Benkó Klára, Urbán Ágnes, Bruckmann Éva, Gavenda Mária, Vad Mária Magdolna, Rafael Aranka
Hátsó sor: Sztegye János, Farkas József, Boda László, Tibai István, Baróthy Sándorné osztályfőnök, Tógyi Gusztáv, Hegy Zoltán, Rétfalvi Sándor

vagyok. Általános Iskolai tanulmányaimat Csanádapácán kezdtem hatévesen, 1965-ben, majd 1968-tól 1970-ig Újkígyóson folytattam tanulmányaimat. A Csanádapácai tanulmányeim alatt az iskolába érkezett a budapesti Mozdásjavító Általános Iskola és Nevelőotthontól egy körlevél, amelyben felhívták az iskola figyelmét, hogy amennyiben vannak mozgáskorlátozott tanulók az intézményben, azoknak a jelentkezését fogadják. Szüleim úgy döntöttek, hogy jobb lesz nekem a fővárosban tanulnom, mert azt látták, hogy Csanádapácán és Újkígyóson sajnálatból könnyebben osztották a jobb jegyeket. Azt gondolták, hogy ott jobb tanulmányi eredményt tudok elérni. Felvettek a budapesti Mozdásjavító iskolába, ahova 1970 szeptemberétől 1974 júniusáig jártam. Az általános iskola befejezése után, sikeres felvételt követően az intézmény svábhegyi kertészetében tanultam tovább, ahol 1977-ben sikeresen tettem szakmunkásvizsgát dísz-növénykertész szakmában.

A heti budapesti létet követően hazamentem szüleimhez, és 1980 nyarán sikeres érettségi vizsgát tettem a békéscsabai Szakmunkások

⁷⁵ Ki ad erőt! *Szabad Föld* – Vitassuk meg, 1997. február 11. 16.

⁷⁶ A mozdásjavító (Mexikói út 60.) és a kertészképzős (Budapest. XII. Gyöngyvirág út 18.) évek.

Szakközépiskolájában. A tanulást munka mellett tovább folytattam: 1993-ban alapfokú PC-gépkezelői és szövegszerkesztő tanfolyamot végeztem. 1999-ben elvégeztem a gázcseretelep-kezelői tanfolyamot, majd a kertészeti ismereteimet 2000-ben a szárazvirág-termesztői tanfolyammal egészítettem ki. Dísznövénykertészként kezdtem dolgozni (1977–1978) az Aranykalász MGT SZ-ben. Dolgoztam a KEMIKÁL Építőanyagipari Vállalatnál (1978–1992) mint portás és éjeliőr. 1993 óta rokkantsági nyugdíjas vagyok, azt követően még 11 évet dolgoztam egészen 1996-ig, amíg a törvénymódosítás szerint visszamenőlegesen ezeket az éveket elvették tőlem, emiatt a megélhetésem jelentősen megnehezedett. A kertünkben belefogtam a fűszerpaprika termesztésébe és feldolgozásába. Idővel megoldottam a szárítást és az őrlést is. Saját terményem feldolgozása mellett egyre többen hozták hozzám feldolgozás céljára terményüket, így a paprikafeldolgozás (évi 450 kg) már jelentősen növelte a bevételeimet. A fejlődést a 2008. évi gazdasági válság állította meg. Anyukámat életének utolsó hat évében, egészen 2016-ban bekövetkezett haláláig én ápoltam.

Életemnek meghatározó része volt a Mozgásjavító. Ott megszűntek az osztálytársak csúfolódó megjegyzései. A hasonló sorstársú tanulók között már nekem is lett véleményem, és ha kellett, harcoltam az igazamért. Amikor oda kerültem, akkor még két tanév erejéig Zsótér Pál volt az igazgató. Minden szombat délután az igazgatói iroda előtt, az ellenőrzővel együtt sorakoztunk. Az alsó tagozatosoknak tíz, a felsősöknek öt ötösért járt egy Tibi csoki. A „fáért” meg koki járt, no meg az a sok biztató szó, buksi simogatás, atyai mosolygás a pápaszeme mögül. A koki sohasem fájt, az csak jelképes volt, és dorgáló szelídséggel mérte ki. Az ötös ütötte az egyest: ha egálban voltak, akkor nem kaptam semmit. Szerettem őt nagyon, valódi pedagógus volt. Sajnos ezt a hagyományt –

ami a mai szemmel kicsit furcsának tűnhet –, 1972 szeptemberétől az új diri megszüntette. Nekem azért hiányzott, mert jó volt a szüleim helyett bemutatni a heti teljesítményemet, még akkor is, ha az éppen nem volt sikeres. Zsótér Pali bácsi nekem apapótlék volt.

A fényképek között kutatva jutott eszembe, hogy tagja lehettem az igazgató által vezetett fotószakkörnek. Sajnos a mi osztályunkról már nem készült sem csoport-, sem tablókép a balagáskor. Alpár György igazgatása során sok hagyomány megszűnt. Így a tanév végi osztályképek készítése is elmaradt. Zsótér Pál nyugdíjazását követően a fotószakkör egy darabig még működött.

Az osztályképeket a szakkör keretében önkéntesen állítottuk elő, és ha jól emlékszem, egy képért két forintot kellett fizetni. A képeket általában szombat délután és vasárnap állítottuk elő, majd a szakkör és a fotólabor hétvégi munkálatait is megszüntették. Érdekes volt számomra, és most jó érzéssel tölt el, hogy minden hétfőn reggel a tanítást megelőzően a nagy lépcsőházban – ahol akkor még nem volt lift –, ünnepélyes keretek között vontuk fel a nagy nemzeti színű zászlót. A földszinten, a magasföldszinten osztályonként sorakoztunk. Az ügyeletes diák engedélyt kért az igazgatótól vagy helyettesétől a zászló felvonásához. A szombati napokon – mert akkor még szombat is tanítási nap volt – a zászlófelvonási ceremónia hasonló keretek között történt.

Hivatalosan ma nincs munkahelyem, de 62 évesen is dolgozom. Barátom vállalkozásában segédkezem, hogy a rokkantsági ellátást, valamint a fogyatékosági támogatás 130 ezer forintját a megélhetésem érdekében ki tudjam egészíteni. A barátom sokat segít, de én nem mondtam még le arról sem, hogy megtaláljam azt a hölgyet, akivel meg tudnám osztani életem hátralévő részét. Miképpen alakul a további életem, azt még nem tudom, de valószínű, hogy rajtam is múlik.

A ballagó két nyolcadik osztály, 1978

Első sor: Balla Tibor, Vahály László, Halla Gábor, Dóczi Attila, Lovász László
 második sor: Horváth Erzsébet, Szabó Adrienne, Gyug Ferenc, Gábor Ágnes, Laposa Katalin
 harmadik sor: Kovács Katalin, Andicsku János, Szabó László, Herczeg Tibor, Tóth Ferenc, Kónya Zoltán, Tóth Edit

II.2.13. A Mozgásjavító jelentős hatással volt az életemre (1976–1978)⁷⁷

Gyug Ferenc vagyok (Budapest, 1964. augusztus 9.), és 1974 óta élek kerekesszékekben. Annak ellenére, hogy csak nagyon rövid időt, mindössze két tanévet töltöttem a Mozgásjavítóban, ezek az évek jelentős hatással voltak az életemre.

Az általános iskolai tanulmányaimat 1970-ben kezdtem, és negyedik osztályig a budapesti Kapocs utcai általános iskola integrált tanulója voltam. Ekkora már a nagyfokú gerincferdülésemnek köszönhetően nehézkesen jártam. Mindez egy 2,5 éves koromban történt, rosszul sikerült gerincműtét következménye volt. Az 5. és a 6. osztályt az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet (OORI) 9-es pavilonjában jártam ki. Ez az intézmény kimondottan súlyos gerincproblémákkal küzdő fiatalokkal foglalkozott. Ott javasolták

a szüleimnek, hogy a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthonban fejezzem be a hetedik és a nyolcadik évfolyamot, így majd színvonalas oktatásban lesz részem. Budapesti lakosként felvettek az iskolába és a kollégiumba is. Ezután két izgalmas év következett. Sok érdekes új embert ismertem meg (pedagógusok, nevelőtanárok, diáktársak) akiktől életem egy fontos szakaszában sokat tanultam, és mai napig jó érzéssel tölt el, ha visszagondolok ezekre az időkre. Egy ebben az időszakban az intézményben dolgozó fiatal nevelőtanár, Forrai Judit figyelme és segítsége különös fontossággal bírt, mert az ő közbenjárásának köszönhetően kerülhettem egy minőségi középiskolába. A következő években is nagyon sok segítséget kaptam tőle. Öröömre szolgál, hogy Judittal a mai napig tartjuk a kapcsolatot.

A középiskolai tanulmányaimat az I. István Közgazdasági Szakközépiskolában, integrált körülmények között végeztem (1978–1982), ez alatt a négy év alatt egyben kollégista is voltam. Itt viszonylag gyorsan rájöttem, hogy ha nem tulajdonítok túl nagy jelentőséget annak, hogy én mozgássérült vagyok, és nem sajnálatom magam, akkor a környezetemben lévő emberek is gyorsan túlteszik magukat ezen. Ennek köszönhetően zökkenőmentesen beilleszkedtem és töltöttem el négy kellemes évet ebben az intézményben is. 1982-ben érettségiztem, majd megszereztem a jogosítványomat, ami akkoriban még nem volt egyszerű feladat, mivel a sérültek számára ez nem volt könnyen elérhető.

1984-ben kezdtem el aktívan sportolni. Öröömre szolgált, hogy az akkor indult magyarországi kerekesszékes kosárlabdának kezdettől fogva részese lehettem. Ebben az időszakban a csapat és a sport életem fontos része voltak.

⁷⁷ Mozgásjavító évek.

2003-ben vállalati problémák miatt abba kell hagynom a rendszeres edzéseket.

A tanulmányaimat szüleimnek köszönhetően tovább tudtam folytatni, és elvégeztem egy két-éves, érettségihez kötött RTV- (rádió- és televízió-) műszerész szakképzést. Közben elkezdett érdekelni az informatika, ezért ebben az irányban tanultam tovább. 1989-ben informatikus programozói szakon szereztem diplomát. Még ebben az évben vásároltam egy üzlethelyiséget, melyben 11 évig dohány- és ajándékboltot üzemeltettem. Ez a munka nagyon tetszett, mert mozgalmas és változatos volt, szemben azokkal a túlságosan is helyhez kötött szakmákkal, amikre már előtte szert tettem. 2000-ben eladtam az üzlethelyiséget, mert úgy éreztem, hogy más területeken is szeretném kipróbálni magamat. Ezután 2-3 év útkeresés következett.

Nádas Pál igazgató úr – aki a mozgásjavítás éveimben nevelőtanárom is volt – nagyon megtisztelő felkérésére társadalmi és önkéntes munkában alapító elnöke lettem 2002-ben a Mozgásjavító Diáksport Egyesületnek. Az egyesület elnöki teendőit 12 éven keresztül, egészen 2014-ig láttam el. E szervezet a mozgáskorlátozott gyermekek és fiatalok számára biztosít lehetőséget az egészséges életmód gyakorlására, a szabadidő hasznos eltöltésére, valamint a Magyar Mozgáskorlátozottak Sportszövetségén (MMS) keresztül esélyt ad a mozgáskorlátozottak versenysportjában és a hazai paralimpiai mozgalomban való részvételhez. Ekkor ismerkedtem meg feleségemmel, aki a mozgásjavító munkatársa volt, 2003-ban házasságot kötöttünk.

2003-ban a Mozgássérültek Állami Intézetében (MÁI, mai nevén MEREK) kezdtem el dolgozni. Az intézet területén működő, mozgássérülteket foglalkoztató telephelynek lettem a vezetője. Eközben 2003-tól a Rehab Bt.-nél (ké-

sőbbi néven Rex-San Kft.) induló új projektben tanácsadóként vettem részt. Az általam már jól ismert és nagyon kedvelt svájci Küschall aktív-kerekesszék-márka magyarországi piaci bevezetésében és kezdeti forgalmazásában tevékenykedtem.

Közben a Mozgássérült Emberek Rehabilitációs Központja (MEREK, volt MÁI) által 1990-ben alapított Addetur Alapítvány elnöke is voltam (2005–2014). Az alapítvány célja a mozgássérült emberek önálló életre neveléséhez, életkezdéséhez való cselekvő segítségnyújtás, ennek érdekében az ehhez szükséges rehabilitációs, képzési, oktatási, foglalkoztatási, kutatási programok támogatása és az intézmények működtetése volt.

2009-től üzletágvezetőként dolgozom a Rex-San Kft.-nél. Cégünk fő profilja a rehabilitációs eszközök gyártása és forgalmazása. Több, ezen a területen tevékenykedő neves külföldi cég magyarországi képviselője vagyunk. Igyekszünk a forgalmazáshoz kapcsolódóan minőségi szolgáltatást nyújtani, lehetőséget teremteni a gyógyászati segédeszköz kipróbálására. Legjobb tudásunk szerint egyedi gyártású eszközeinkkel igyekszünk az ügyfeleink részéről felmerülő egyéni igényeket kielégíteni.

Különös jó érzéssel tölt el az, hogy ma a munkám során egy gyógyászati segédeszközzel és a hozzá kapcsolódó szolgáltatással képes vagyok egy fogyatékossgal élő ember életminőségén javítani.

Feleségemmel és két imádott lányommal Budapest mellett, egy családi házban élünk.

Az izgalmasnak mondható eddigi 56 évemért nagyon sok köszönet jár pedagógusoknak, munkatársaknak, barátoknak, de legfőképpen a szüleimnek és a feleségemnek. Az általuk megteremtett háttér nélkül ma nem tartanék ott, ahol tartok.

A Mozgásjavító első ballagási (8/a és 8/b) tablója, 1982

Alsó első sor: Ficsor Endre, Szolga Andrea, Lengyel Péter, Hídvégi Csilla, Nagy Mária, Horváth Zoltán, Kiss Erika, Príger Zoltán, Wéber Éva, Dani Lajos
 Második sor: Dancs Márta, Molnár Ferenc, Tóth Jolán, Balogh László, Kopp Anna, Boda Sándor, Wilincsek Katalin, Tamás Nóra, Bujtás Csaba, Károlyi Erzsébet

Harmadik sor: Kiss Zsuzsa, Kovács Zoltán, Farkas Gabriella, Takács Éva, Kürtösi Ottó, Szűcs Mária
 Negyedik sor: Méhesné Remenár Judit osztályfőnök, Csizmadia Istvánné osztályfőnök
 Ötödik felső sor: Nagy Károlyné, Pákozdi Judit, Okányi Andrea, Molnár Dénesné ig.h, Alpár György igazgató, Kemény Barnánné ig.h, Győri István, Lengyel Sándorné, Resetár Katalin

II.2.14. Megtanultam, hogy számomra nincs lehetetlen (1974–1982)⁷⁸

„Életed legfontosabb pillanata a jelen pillanat, legfontosabb embere, akivel most kell leülnöd beszélgetni, legfontosabb tette a szeretet.”
 (Eckhart mester, XIV. század)

Hídvégi Csilla vagyok, 1968 nyarán, Budapesten a szüleim nagy örömeire születtem. Születésemkor még semmi nem látszódott rajtam, teljesen

egészséges babának tűntem, bár az alapbetegség – a nyitott gerinc, más néven spina bifida – már a génjeimben benne volt. Négyéves koromban kezdett rohamosan romlani az állapotom. 1973 tavaszán megműtöttek, aminek következményeként már nem tudtam többé önállóan lábra állni. Szüleim nem firtatták, hogy orvosi műhiba volt-e, örültek, hogy élek.

Budapesten a VII. kerületben laktunk, a harmadik emeleten. Édesapám ölben vitt le és fel, anyu is sokszor cipelt a karjaiban. 1974-ben kezdtem az általános iskolát a XIV. kerületi Mozgásjavító Általános Iskolában, Bellán Erzsike nével. Nagyon szerettem ide járni, igaz itt még naponta bejáró tanuló voltam, mert közel laktunk. Emlékezetes nyolc évet töltöttem itt el. Negyedikes koromban Gyalai Magdi néni lett a tanítóm. Amikor ötödikes lettem, akkor kaptuk meg Méhesné Remenár Judit tanárnőt osztályfőnöknek és Okányi Andreát délutános nevelőtanárnak. Ekkor már félig kamaszként, picit nagyobb szájjal, de még mindig nagy élvezettel jártam a mozgásjavítóba.

Felső tagozatos koromban sokszor volt hatodik, sőt még hetedik óránk is. Alig vártam a tanítás végét, hogy az udvarra kimehessek társaimmal, mert akkoriban – még az uszoda építése előtt – olyan nagy és izgalmas volt az udvar. Okányi Andrea néni rendszeresen vitt minket moziba, és Vásárhelyi Gyöngyi tanárnő színházlátogatásait is nagyon vártam. Sok kedves tanáromra szívesen emlékszem vissza: Csizmadia Márti néni biológiát, Molnár Márti néni matekot, Baróti Rózsi néni földrajzot, Ágoston Gabi fizikát tanított. Nagyon szerettem a gyakorlati foglalkozás órákat is, ahol Zsoldos tanár úr a lányokkal sem kivételezett, megtanította nekem is a barkácsolás alapjait. A felsorolásból ki nem hagyom, drága gépírástanárnőmet, Jánó Rózsikát.

⁷⁸ Mozgásjavító évek.

Néha, amikor látogatóként visszatérek a suliba, ámulok-bámulok, mekkora változáson ment keresztül az intézmény. Ilyenkor a szívem megdobban egy picit. Felnőttként ma már tudom, hogy milyen sokat is kaptam én ott, hiszen általános iskolás éveim alatt megtanultam, hogy nincs kivételezés azért, mert mozgássérült vagyok. Meg kell mutatni az értékeinket, és igenis akarni és tenni is kell azért, hogy a társadalom hasznos tagjaivá váljunk, és ne sajnálkozzon rajtunk senki – hisz attól semmi nem fog változni. 1982-ben ballagtam el, és a Marczibányi téri intézetbe – akkor még MÁI-ba – jelentkeztem. Itt teljesedett ki minden, amit egy fiatal lány kívánhat. Barátnők, csinos ruhák és a fiúk. 1983-ban ismerkedtem meg Andrással. Ő éppen akkor cipésznek tanult, és mindennap találkoztunk. Egyre jobban és jobban összegabalyodtunk, és nyárra már szerelem lett a köbön belőle. Következő évben is folytatódott a kapcsolat, és szépen lassan megismertük egymás családját is. Közben én tanultam és tanultam. 1986-ban érettségiztem, majd egy év pihenő után a Mező Imre Ruhaiipari Szakközépiskola női ruha-készítő osztályában kezdtem tanulni. Imádtam ezt az iskolát, amit tanulmányi eredményeim is alátámasztottak. Piros szakmunkás-bizonyítványt kaptam a végig kitűnő eredményeimért.

Szakmunkásvizsga után, 1990. július 14-én összeházasodtunk Andrással. Olyan házasságkötő termet kerestünk, ahova kerekesszékkal is be lehet menni. Ez fontos volt miattam és a mozgássérült barátaink bejutása érdekében is. Találtunk egy akadálymentesített anyakönyvi hivatalt az V. kerületben, a Kossuth téren. A templom már lépcsős volt, viszont érzelmi szálak fűttek hozzá, ezért döntöttünk, hogy vállaljuk a lépcsőt. Az életem egyik legszebb napja volt.

1990 és 1996 között nem történt semmi, pedig már ismerkedésünkkel eldöntöttük, hogy lesz babánk. Sok orvosnál megfordultam, de

egyikük sem biztatott. Volt, amelyik azt mondta, hogy a természet így védekezik, mert úgysem tudnám kihordani a babát. És én ezt sokáig el is hittem. Közben megbeszéltük Andrással, hogy ha nem jön össze saját baba, hát akkor majd örökbe fogadunk. Be is adtuk a kérelmet, egy évig hitegettek bennünket, hogy persze, kapunk, csak várjunk még. Aztán egyszer egy teszt kiértékelése után közölték velünk, hogy nem adnak – talán mert mind a ketten mozgássérültek vagyunk, talán mert kevés a jövedelmünk? Nem derült ki. Nagyon fájt. És amikor már beletörődtem és nem foglalkoztam a „baba-projektrel”, akkor egyszer csak megtörtént a csoda. Végre pozitív terhességi tesztet tartottam a kezemben. Rohanás a dokihoz, mert azért egy picit féltem ám, de inkább csak aggódtam, hogy sikerüljön. Elküldtek genetikushoz, aki megmondta, hogy ez a betegség 9%-ban öröklődik – de 91% esélyünk van arra, hogy nem. Hittem neki. Ortopédiai és idegsebészeti szakvéleményt kértek. Voltam gerincgyógyászon is, mert akkor már igen ferde volt a gerincem, de ott is pozitívan álltak hozzám. Tüdőgyógyász, aztán szívultrahang... egyszerűen minden vizsgálat megvolt.

1996. július 24-én teljesen egészségesen megszületett Marcika. Életem második legszebb napja volt. Büszke voltam rá, a férjem pedig ránk. Mindent megoldottunk, és Marcika szépen nőtt és fejlődött. Három évre rá, 1999. január 6-án teljesen egészségesen megszületett második gyermekünk, Gergő is. Ez volt életem harmadik legszebb napja. Simán ment minden, hat nap után már otthon is voltunk. Két picurkával nem volt könnyű, de gyönyörű volt. Az egyik legpraktikusabb megoldásunk a kiságy oldalának ajtóvá alakítása volt, amit András csinált meg. Odakészítettem mindent, és az ágyon mellette feküdve tettem tisztába, öltöztettem, ettettem és babáztam vele.

Az első elektromos kerekesszéket 2000-ben kaptam meg, ami rengeteget segített az önállóságom magasabb szintű megélésében. A gyermekeimmel megtanultunk utcán biztonságosan közlekedni, és eljutottunk oda, hogy a legforgalmasabb úton is biztonságban éreztem magunkat. A gyermekeink iskolások lettek, és az én szakértelmemet vették igénybe az épület első akadálymentesítésekor. Gyermekeim tanárai és a szülők mindig tekintettel voltak rám. Gyermekeim révén új barátságok és újabb és újabb kapcsolatok születtek és születnek. Most itt tartunk, és ha valaki megkérdezné, mit tennék másképp az életemben, valószínű, azt mondanám, semmit! Büszke vagyok a gyermekeimre, és a továbbiakban is mindig ott leszek velük, mellettük, amennyire ők azt kívánják! Anyának lenni jó, és a gyereknevelésben éltem meg, hogy amiről addig azt gondoltam, hogy számomra elérhetetlen, arról kiderült, hogy igenis lehetséges.

Jelenleg a Mozgássérült Emberek Önálló Élet Egyesületében dolgozom mint sortársi tanácsadó, révész, informátori előadó, mentorként is tevékenykedem. Az Önálló Élet Egyesület révéseként, rehabilitációs intézetekben adok gyakorlati és lelki tanácsokat.

A révész szolgáltatás egy önkéntesen működő segítségnyújtás, mely bármilyen típusú sérült személy számára elérhető. A révések saját tapasztalatuk, megélésük alapján segítik elsősorban a frissen sérült társaikat a legteljesebb rehabilitáció és társadalmi befogadás érdekében. Forrás: Mozgássérült Emberek Önálló Élet Egyesülete (ÖNÉ) <http://onallo-élet.hu/> www.meosz.hu.

Elfogadható alternatívákat kínálok és mutatok meg a sortársaimnak akadálymentesítéshez mind lakáson belüli és azon kívüli helyzetekben, hogy őket is az önálló és aktív életvitelhez segítsen hozzá. Többségi iskolákban a diákoknak érzékenyítő órákat, előadásokat tartok, mely által közelebb kerülhetnek az általam és sortársaim által megélt helyzetekhez. Megismerhetik mindennapjainkat és az akadálymentesítés fontosságát. A Mozgássérültek Budapesti Egyesületében a XIV. kerületi szervezet vezetője is vagyok. Havi rendszerességgel összejövetelt szervezek a kerületben élő sortársainknak. Megbeszéljük a minket érintő aktuális változásokat, információkkal látom el a tagokat, kisebb-nagyobb programokat szervezek számukra.

Hiszem, érzem és tudom, hogy ha elég hangsúlyt fektetünk a szellemi és fizikai akadálymentesítésre, akkor a jelenleginél jobb és értékesebb társadalomban élhetünk.

Az 1986-ban végzett 8. osztály

Első sor: Farsang Zsolt, Nádas Szilvia, Kovács Beáta, Kis-Juhász József, előtte Köleséri Sándor, Szabó Anikó, Weisz Edit

Második sor: Chikányné Szedres Rita osztályfőnök, Kovács Margit, Tichy Attila, Bartucz Éva, Gyarmati Gábor, Gáspár Johanna, Vida György, Rajner Arzen, azonosítatlan napközis

II.2.15. Megtanultam a hátrányból előnyt kovácsolni (1978–1986)⁷⁹

Köleséri Sándor vagyok, 1972. április 25-én születtem Miskolcon. Achondroplasiás vagyok, vagyis alacsony termetű, most 132 cm. 52 centiméterrel születtem, amikor az iskolába kerültem, még csak egy méter alatt voltam. Akkor még annyira nem volt szembetűnő a magasságkülönbség az azonos korú gyerekekkel. Legalábbis így emlékszem rá. Később lassult le a növekedésem, amikor hamarabb csontosodásnak indultak a végtagjaim. Mivel az iskolában és a nevelőotthonban mindkinek volt valamilyen fogyatékosága, így itt nem nagyon éreztem magam különlegesnek, mint a szülőfalumban, ahol épek vettek körül. Bizonyára voltak itt is gyerekkori csúfolódások, de itt mindkinek volt valamilyen születési rendellenessége. Senki nem volt tökéletes.

Szüleim szintén ilyen termetűek voltak. Édesapám bőrdíszműves, édesanyám női szabónak tanult. Mindketten vidékről származtak (apám Füzesgyarmatról, anyám Tarcáról), és Budapesten ismerkedtek meg. Rajtuk kívül egyik családban sem volt ilyen termetű hozzátartozó. Mielőtt megszülettem, nyolc évig alkottak egy párt, de nem házasodtak össze.

A terhesség alatt édesanyám egyedül maradt, mivel nem tudta a zuglói albérletet fizetni, visszaköltözött az anyai házba. Bölcsődébe és óvodába is még Tarcalon jártam, de utána édesanyám jobbnak látta, ha nem a helyi általános iskolában kezdem meg a tanulmányait. Azt nem tudom, hogy hol találta meg a tőle 240 kilométerre lévő speciális oktatási intézményt, de 1978-ban már a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon elsőéves diákja voltam.

Minden buktató nélkül el is végeztem a nyolcosztályt, 1986-ban ballagtam el innen. A mai

napig vegyes érzelmekkel gondolok vissza a mozgásjavító évekre. Utólag szembesültem azzal, hogy milyen „porosz”, szigorú nevelést kaptunk, másrészt rengeteg kedves élménnyel gyarapodtam az itt töltött éveknek köszönhetően. Nagyon sokat kirándultunk, Budapesttől távolabbi városokba és régiókba is eljutottunk. A legnagyobb ilyen élmény az volt, amikor 1984-ben, hatodikos koromban, egy jutalomutazás keretében az iskolából 12 fő részt vehetett egy külföldi körutazáson. Az egy hét alatt vonaton laktunk és bejártuk Ausztriát, plusz átmentünk Velencébe is hajózni. A részt vevő gyerekeknek ez ingyenes volt, sőt fejenként kaptunk ezer osztrák schillinget költőpénznek. Ez akkor nagy pénznek számított, pláne nekem, akit az édesanyja csak havonta egyszer tudott meglátogatni vidékről. Amikor visszatértünk az útról, az otthonban maradtak szájtátva hallgattak minket, és irigykedtek a kint vásárolt sétálómagnóra, a videójátékra és a többi nyugati vásárfiára. Az ausztriai élmények közül kiemelkedik, hogy Bécsben (1984-ben!) meghívtak minket a McDonaldsba és két perc alatt kiszolgáltak minket. A másik nagy gyerekkori élmény a rengeteg gyönyörű épület és látnivaló mellett az volt, hogy Klagenfurtban (osztrák–olasz határváros), amíg állt a vonat éjszaka, addig elvittek minket fagyaltozni. Mi a magyar fagyizókhoz voltunk szokva, ahol maximum 4–5 fajta fagyalt volt. Amikor beléptünk, azt sem tudtuk, hogy mit válasszunk, kb. 30–40 fajta fagy sorakozott a pultban. A vonaton, sokszor az esti órákban nem a hálófülkékben voltunk, hanem az ún. discovagonban. Itt nem voltak fülkék, szólt a zene, és lehetett táncolni is. Természetesen csak üdítő ittunk. Rajtuk kívül mindenféle nemzetiségű mozgássérült gyerek volt, ezt az utat a Nemzetközi Vöröskereszt szervezte a Máltai Szeretet-

⁷⁹ Mozgásjavító évek.

szolgálattal karöltve. Ez volt a Sonnenzug (Napfényvonat).

Az iskolában nagyon jó tanáraink voltak, egy életre való tudást és nevelést kaptunk tőlük. Kiemelem közülük Gyalai Gáspárnét, Magdi nénit, aki az alsó tagozatban tanított nekünk minden tantárgyat. Szintén szeretettel gondolok Vásárhelyi Gyöngyi néniére, aki nagyon izgalmas történelemórákat tartott vagy a nagyon bölcs Zsoldos Jánosra, aki a technikaórákat tartotta. Kiemelném még Nádas Pali bácsit, aki nagy türelemmel és jókedvvel úszni tanított minket a Rudas fürdőben. Miután mi elballagtunk, ő lett az iskola következő, sok sikert elért igazgatója. Az általános elvégzése után sikerrel felvételiztem a kőbányai Pataky István Híradásipari Szakközépiskolába, amit sikeresen elvégeztem, de sosem dolgoztam híradásipari műszerészként. Az érettségi után hazaköltöztem vidékre, ahol főleg alkalmi munkákból éltem, és elvégeztem egy OKJ-s bankügyintéző tanfolyamot. Öt év után újra Budapestre kerültem, egy ismert vállalkozó kisembereket (kis termetű embereket) keresett egy készülő színházi előadáshoz.

A sikeres meghallgatás után bekerültem a társulatba, ami a Thália Színházban mutatta be az előadást. Engem hívtak más színházak is, egyre több profi tapasztalatot szereztem, és folyamatosan képeztem magamat.

Ezzel nagy álmom vált valóra, hiszen a Mexikói úton is végig tagja voltam az iskolai színjátszó körnek, és 6 és 14 éves korom között minden évben szerepeltem előadásokban, iskolai műsorokban és szavalóversenyeken. Kishitűségem okán nem felvételiztem a színművészeti egyetemre, később pedig már túl koros lettem. Ennek ellenére úgy érzem, sikerült magam elfogadtatni a színházi világban, és ma már nem a termetem miatt hívnak meg egy-egy szerepre. Játszottam már a Győri Kisfaludy Színházban, a Székesfehérvári Vörösmarty Színházban, a Sze-

gedi Nemzeti Színházban, a Kecskeméti Katona József Színházban, a budapesti Katona József Színházban, az új Nemzeti Színházban.

A forgatások közül a *Csinibaba* a legismertebb magyar film – ebben rendőr voltam. Emellett traktorost játszottam Lukáts Andor *Portugál* című filmjében. Nagy élmény volt együtt dolgozni az Oscar-díjas Zsigmond Vilmossal, aki a *Bánk bán* operatőre volt.

A külföldi filmekben eddig főleg kiemelt statisza vagy szöveg nélküli szereplő voltam, de így is sikerült olyan világsztárokkal együtt filmezni, mint Keanu Reeves, Michael York, Glenn Close, Whoopi Goldberg. Az utóbbi években a sikeres *Vaják* (The Witcher) című Netflix sorozatban lehetett látni. Ha vége lesz a járványnak, akkor a *Spirál és a Boszorkányház* című magyar mozifilmekben lehet majd látni szöveges szerepben.

Bodrogi Gyulával, a Nemzet Színészével William Shakespeare *Ahogy tetszik* című darabja előadásának szünetében

Úgy érzem, helyemen vagyok, azt csinálom, amit szeretek és amire sokáig vágytam. Amikor nem játszom színházban és nem forgatok, akkor a Nem Adom Fel Kávézó kulturális programjait szervezem és moderálok az ottani eseményeket.

Teljes életet élek, 2005 óta van jogosítványom, rendszeresen vezetek, sokat kirándulok, horgászok és igyekszem jól megélni a jelent. Régóta jóban vagyok magammal, szerencsére egészséges vagyok, és sok értékes ember vesz körül, akikkel kölcsönösen gazdagítjuk egymás társaságát. Azzal, hogy nem nőttem magasabbra, kaptam egy különleges nézőpontot, és mára megtanultam a hátrányból előnyt kovácsolni. Tisztában vagyok azzal, hogy a helyzettel élni lehet, de visszaélni nem szabad.

Gedővári József

II.2.16. Csoda – avagy egy sikeres talpra állás igaz története (1982–1990)⁸⁰

Gedővári József vagyok (Salgótarján, 1972. június 3.), és születésemtől mozgáskorlátozottként élem az életem (diagnózisom: ICP diplegia spastica). Az életem már rögtön a legelején nem

indult átlagosként, hiszen születésemtől anyám a kórházban hagyott. Csecsemőotthonba kerültem, majd állami gondozott lettem és Budapestre vittek. Először a Fővárosi Módszertani Foglalkoztató Intézet Kápolna utcai otthonában voltam, majd onnan egy kisegítő iskolába a III. kerületi Miklós tér 5. szám alá kerültem. Itt egy tanárnő – akinek a nevére sajnos már nem emlékszem – figyelte arra, hogy az akkori felfogással ellentétben a mozgáskorlátozottságom ellenére nem vagyok értelmi sérült. A tanárnő segítségével a kisegítő iskola második osztályából a negyedik osztályba ugrottam. Azt is elmesélte, hogy azelőtt egy olyan iskolában dolgozott, ahol mozgássérült gyermekek normál általános iskolai tananyagot tanulnak. Így történt, hogy túlkorosan, pontosan 10 évesen, 1982-ben, az akkori nevén a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon 2. osztályába kerültem, ahonnan 18 évesen, 1990-ben ballagtam el.

Ebben a visszaemlékezésben minden mozgásjavítóban dolgozónak köszönetet mondok: elsőként osztályfőnökömnek, Szedres Rita nének és Gyalai Gáspárné Magdi nének. Ők hamar felismerték az irodalom iránti fogékonyságomat, és sok szavalóversenyre készítettek fel, amelyeken általában szép eredménnyel szerepeltem. Osztályfőnököm „unszolására” 1989-ben elindultam a MEOSZ Art '89 Nemzetközi Kulturális Fesztiválon. Az irodalmi pályázatra *Az élet kapujában Vesztettem – győztem* címmel novellát írtam, és a zsűri a fődíjat nekem ítélte oda. A versenyre beküldött irodalmi pályázatok egy részét egy antológiában összegyűjtötték és kiadták.

Életem első munkahelyét és fizetését is a Mozgásjavítónak köszönhetem, mert a ballagást követően az iskolában liftkezelőként, majd a nyári szünetben kerti munkásként alkalmaztak

⁸⁰ Mozgásjavító évek.

az iskola verőcemarosi üdülőjében. Így történt, hogy Nádas Pál iskolaigazgatóm lett az első munkáltatóm is. A nagykorúságom betöltése után, intézeti neveltként már nem a Mozgásjavítóban éltem tovább az életemet. A Mozgássérültek Állami Intézetének gimnáziumába kerültem a Hermina út 45.-be. A sikeres érettségit követően 1994-ben az intézetben dolgozó egyik nevelő, Kenderfi Miklós segítségével sikerült pályázat útján önkormányzati bérlakást nyernem a VI. kerületi Szondi utcában. Kikerülve az intézet biztonságos falai közül, hirtelen rám szakadt a nagy önállóság és szabadság, valamint a nagy összegű életkezdési segély, ami minden állami gondozottnak járt. Na de ahogy az sajnos az állami gondozottakkal nagytöbbségben történni szokott, a gimnáziumból és az intézetből kikerülve én sem tudtam mit kezdeni ezzel a helyzettel. Erre senki nem készített fel. A lakásomat megszerezte az akkoriban oly divatos lakásmaffia, így aztán munka és immár lakás hiányában, koldusként folytattam tovább az életemet.

Az utcán kéregetésből tartottam el magam, de szerencsére nem kellett ott is aludnom, mert a Szondi utcában a volt lakásommal szemben lévő házban, egy család befogadott. Ők is szegények és munkanélküliek voltak. A „keresetemen” közösen osztoztunk. Engem az úgynevezett koldusmaffia elkerült, így elég szépen tudtam „keresni”. Soha nem ültem kint részegen és mindenért hálás voltam, amit az emberek adni tudtak. Törzshelyem a Nyugati pályaudvari aluljáró Szent István körüti följárata volt.

Itt sikerült megismerkednem emlékeim szerint két ügyesnővel, akik a közeli Markó utcában dolgoztak. Mindig adtak pénzt vagy valamit, és egyre többet beszélgettek velem, így megismerték addigi életemet. Az egyikük jól ismerte a VIII. kerület akkori polgármesterét, és meg-

ígerte nekem, hogy utánanézz, mit tud tenni. Egy szép napon azzal jött oda hozzám, hogy adjunk be lakáspályázatot a VIII. kerületben, majd ő segít. Az esélytelenek nyugalmával adtam, adtuk be a pályázatot, de csodák csodájára (gondolom, az ő hatására) nyertem. Az önkormányzati lakásom a VIII. kerületi Vajdahunyad utcában volt. Aztán jött a második csoda. Amikor egy napon a másik ügyesnő megint arra járt, és újságoltam neki, hogy megint van lakásom, de egy évem van rá, hogy felújítassam, mert csak akkor kapom meg az ötéves bérleti szerződést. Azt mondta, hogy lehet, hogy segíteni tud nekem, mert ismer egy építési vállalkozót, de nem ígér semmit, csak azt, hogy beszél vele. Nos ez a vállalkozó az embereivel a komfort nélküli lakást teljesen felújította és komfortossá varázsolta. A naivságomnak és a jó szívemnek köszönhetően ezt is elvesztettem. Olyan embereknek akartam segíteni és fogadtam be, akiket nem kellett volna. Kitűrtak a lakásból, így aztán vissza kerültem az utcára.

Továbbra is hittem magamban és bíztam az emberek jóindulatában. Hitem és bizalmam nem hagyott cserben. Így történt, hogy a sors összehozott Zsuzsa nénnivel, aki még általános iskolában volt gyermekfelügyelő gondozóm. Elmondta, hogy sok volt intézetes társam lakott már nála, így, ha gondolom, természetesen némi térítés fejében lakhatom ott. Immár 14 éve Zsuzsa néni „vigyáz” rám akárcsak gyermekként – mondhatni fiává vagy inkább keresztfiává fogadott. Így mutat be mindenkinek. Neki köszönhetően 8 éve munkahelyem és munkám is van, így 50 évesen elmondhatom, hogy talpraállósomat is a Mozgásjavító Általános Iskolának köszönhetem. Hogy mi lesz akkor, ha Zsuzsa néni már nem lesz, nos azt nem tudom. Most, hogy van munkám és van lakhatásom, bízom benne, hogy a jó sorsom továbbra is velem lesz.

Kocsis Mihály a szigligeti mólón, 2011

II.2.17. „Egy fiatal magoncnak a fejlődéséhez szükséges a megfelelő termőhely” (1991–1997)⁸¹

Kocsis Mihály vagyok, Drezdában, Németországban (a volt NDK-ban) 1981. február 3-án születtem. Születésemkor kialakuló oxigénhiány következtében fogyatékkal élő ember vagyok – ami az esetben beszédhibában és enyhe fokú mozgáskoordinációs zavarban nyilvánul meg. Ezen sosem rágódtam sokat, de persze nekem is voltak nehezebb időszakaim, amikor azt éreztem, hogy az életben a rajtvonaltól egy kicsit hátrébb indulok. Szerencsére otthonról mindig megkaptam a szükséges támogatást és szülői szeretetet. Édesanyám, nagyszüleim és húgom sohasem tekintettek rám másként, mindig partnerként kezeltek, ha kellett, bátorítottak és vigasztaltak, vagy egy adott nehézség sikeres leküzdésekor egyszerűen csak büszkék voltak.

Gyermekkoromban elég hamar – kezdő iskolásként – szembesültem seregnyi leküzdendő akadállyal. Az általános iskola alsó tagozatának első három osztályát elég viszontagságos

körülmények között abszolváltam. A tanulmányaim korai szakasza több tucatnyi iskola kipróbálásával, számtalan tanítóval járt együtt. Volt olyan intézmény, ahova csak egy napot vagy néhány hónapot, esetleg fél évet jártam. Végül a harmadik osztályt magántanulóként, nyár végi pótvizsgával fejeztem be.

A korosztályomhoz képest a tanulásban egyre jobban lemaradtam, az állapotomból fakadó hátrányaim és nehézségeim egyre csak nőttek, tornyosultak előttem. Közben a családommal arról már értesültünk, hogy Budapesten van egy speciális általános iskola, ahol mozgássérült gyermekek oktatásával és készségfejlesztésével foglalkoznak. Sok idő elteltével és hosszas várakozás után 1991. október 2-án kerültem Budapestre, a Mexikói út 60. szám alatti Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthonba. Itt a következőket, de annál inkább nagy szívvel rendelkező Lalik Vera néni gondoskodó szárnyai alá kerültem, a 4. osztályba. Ekkor szembesültem azzal, hogy az elmúlt, kurdarcokkal teli iskolás évek alatt magamra szedett hátrányokat van esélyem ledolgozni. A Mozgásjavítóban a hivatásukat szívvel-lélekkel végző szakembergárdának, a fejlesztő pedagógusoknak nagyon sokat köszönhetek. Ők is nagyban hozzájárultak az eddig elért eredményeimhez. Megmutatták, miként lehet a hátrányaimat tompítani és kompenzálni, az erősségeimet pedig az előnyömről fejleszteni.

Kiindulva felhalmozott hátrányaimból és tanulási nehézségeimből, a tanárain azt javasolták, hogy a felső tagozatot ne négyéves évfolyamon, hanem egy speciális, úgynevezett felzárkóztató (FZ), nyújtott tagozaton öt év alatt végezzem el. Ezen időszak alatt lesz majd eleget időm arra, hogy elsajátítsam a szükséges alapfokú kompetenciákat. Emlékszem, hogy dr. Malatinszky Gyula bácsi, Vásárhelyi Gyöngyi néni

⁸¹ Mozgásjavító évek.

és még egy pár tanár elmélyülten, gondterhesen tanakodtak rólam. Gyula bácsi hosszas tipródás után megállapította, hogy ebből a gyerekből kerészlegény lesz. Végül is nagy vonalakban igaza lett: a Mexikói út azt jelentette a számomra, mint egy fiatal magoncnak a fejlődéséhez szükséges megfelelő termőhely. A jövőbeli kibontakozáshoz vasbeton alapokat adtak. A 7. osztály végére sok-sok befektetett energiával, és a tanáraink fáradtságos segítségével sikerült ledolgoznom a hátrányaimat, ez meg is látszott a tanulmányi eredményeimen. Sosem feledem azt, hogy mennyi emberi értéket adtak nekem, milyen lelkiismeretesen és elszántsággal foglalkoztak velem. A felső tagozatos osztályfőnökömmel, Okányi Andi néniel, Kékesiné János Rózsi néniel (gépírást tanító tanárnővel) és Vásárhelyi Gyöngyi néniel (történelemtanárrel) megannyi különórát töltöttünk el, és Malatinszky Gyula bácsira pedig következetes tanári szigora, és a középiskolai színvonallal vetekedő kémia- és biológiaórái miatt fogok mindig emlékezni. Gyula bácsi a hétvégi kirándulásokat és nyári táborokat szervezte, és igyekezett azokat ismeretterjesztő tartalommal megtölteni. Ezeken a programokon mindig alapos szakmai (természettudományos) jártasságát is bizonyította. Gyöngyi néni szavai számtalanszor visszacsengenek a füleimben: „gyermekem, nincsen leküzdhetetlen akadály vagy elérhetetlen cél, csak meg kell találni a megfelelő eszközt és segítséget hozzá”.

A Mozgásjavító után középiskolai tanulmányaimat immár otthon, „egy teljesen átlagos” oktatási intézményben, a szegedi Eötvös József Gimnáziumban végeztem. A négy év középiskolát osztályelsőként teljesítettem, majd 2001-ben érettségiztem. Az érettségi évében felvettek a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) környezettudományi szakára. Egyetemi tanulmányaimat párhuzamosan a SZTE Természettudományi és Informatikai Karán, illetve a Juhász Gyula

Tanárképző Karon végeztem. 2006-ban az egyetem Természettudományi Karán rendezett Tudományos Diákköri Konferencián, a Földrajz-Földtudomány szekcióban I. helyezést értem el. Majd 2007-ben a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián (OTDK) Fizika-Földtudomány-Matematika szekcióban, Talajtan tagozatban I. helyezést értem el, és a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Különdíját is elnyertem. Az egyetemi képzések végén, 2007-ben az okleveles környezetkutató szak Talaj- és vízvédélem, illetve Hulladékkezelés és -elhelyezés szakirányokon 4,5-es átlaggal okleveles környezetkutató diplomát, a Tanárképző Karon pedig környezetirányítási referens felsőfokú szakképesítést szereztem. Az OTDK-ra elkészített dolgozatom az egyik opponensem révén elkerült a keszthelyi Pannon Egyetem Georgikon Karán (PE-GK) dolgozó, majdani doktori témavezető professzoromhoz, dr. Makó Andrásához (jelenleg az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat [ELKH] Agrártudományi Kutatóközpont Talajtani és Agrokémiai Intézetének tudományos főtanácsadójához), aki munkámat látva meghívott a kutatócsapatába, valamint felajánlotta nekem a doktori (PhD) képzésben való részvételt, amelyet el is elfogadtam. 2008 júniusában második nekifutásra felvettek a PE-GK Növénytermesztési és Kertészeti Tudományok Doktori Iskolájába, állami ösztöndíjas PhD-képzésre. Doktori kutatómunkámat a Georgikon Kar Növénytermesztéstani és Talajtani Tanszékén végeztem. A doktori disszertációm témája a hazai talajosztályozási rendszer talajváltozatainak termékenységvizsgálata, illetve a talajtani alap kutatás eredményeinek az interpretációja volt. A disszertációm 2016 májusában a Festetics Doktori Iskolában *cum laude* minősítéssel sikeresen megvédtem. Gyula bácsinak a meglátásai bejöttek és igazolódtak: elvégre is „kertészlegény” lettem.

Az egyetem professzorai között időről időre felerősödtek azok a negatív hangok, amelyek

megkérdőjelezték a tudományos pályához szükséges kompetenciáimat. Nekem a kételkedők miatt az egyetemi és a doktori tanulmányaim során többszörösen kellett bizonyítanom, hogy megállok a helyem, és ez tripla annyi befektetett munkába került. Közben 2012-től tanszéki mérnökként a Pannon Egyetem Georgikon Kar Növénytermesztéstani és Talajtani Tanszékén, másodállásban pedig 2012-től egy éven keresztül térinformatikai asszisztensként dolgoztam az MTA Agrártudományi Kutatóközpont Talajtani és Agrokémiai Intézetében Budapesten. 2017-től egy évig Keszthelyen ösztöndíjas kutató voltam, 2018-tól a megalakult Talajtani és Környezetinformatikai Tanszéken ismét tanszéki mérnökként dolgozom. 2018-tól szerepelek a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara névjegyzékében egyéni talajtani szaktanácsadóként.

Kutatási területem: talajok aszályérzékenysége vizsgálat, talajtermékenység-bebecslés, digitális talajtérképezés, térinformatika, geostatistika, távérzékelés, precíziós növénytermesztés. Munkatársaimmal együtt az eredményeimet rendszeresen és folyamatosan publikálom nemzetközi, illetve hazai folyóiratokban. Részt veszek a tanszék szakmai munkájában, ha kell, akkor a háttérből támogatom az oktatói munkát különböző segédanyagokkal és hallgatói feladatsorokkal. A hallgatóknak térinformatikából és geostatistikából, illetve talajtanból egyéni konzultációkat tartok. Folyamatosan témavezetője vagy konzulense vagyok szakdolgozatos és diplomamunkás hallgatóknak. Tagja vagyok 2008 óta a Magyar Talajtani Társaság Talajgenetikai- és Talajtérképezési Szakosztályának, 2017-től a MTA Köztudományi és Társadalomtudományi Akadémiai Kutatási Programjának és a Magyar Precíziós Gazdálkodási Egyesületnek. 2013 és 2014 között a Nemzeti Kiválóság Program keretében Jedlik Ányos Doktorjelölti Ösztöndíjban részesültem. 2018-ban a Ma-

gyar Agrárinformatikai Szövetség I. helyezéssel díjazott a 2017. évi PhD-dolgozat témakörében.

A hallgatóimmal való foglalkozáskor, illetve tudásom átadásakor megpróbálok olyan szellemiséggel és emberközpontú hozzáállással, de következetes szigorral eljárni, ahogy azt a Mexikói úti tanárok is tették. Hiszen én is voltam csetlő-botló tanuló. Jól tudom, hogy miként kezdtem a pályafutásomat, honnan jöttem, és hogy mennyit ér egy segítő kéz.

Siklósi Zsolt a családjával, 2023

II.2.18. Ötévesen rögtön az első osztályban kezdtem (1991–2001)⁸²

Siklósi Zsolt vagyok (Budapest, 1987. november 7.) és mind a négy végtagot érintő ízületi- és izomhiánnyal születtem (AMC). Akkoriban nem

⁸² Mozgásjavító évek.

volt ez egy közismert betegség (maig sem túl gyakori), még a világhírű Czeizel Endre professzor sem ismerte fel a tünetegyüttes alapján. Szerető, gondoskodó családba érkeztem, szüleim vállalták a számtalan műtétet és kezelést, hogy állapotomból a lehető legtöbbet ki lehessen hozni, ennek köszönhetően ma ortopédcipő és járógép segítségével sima terepen önállóan közlekedem, a számítógépet is teljeskörűen tudom használni, ami a megélhetésemet biztosítja. Szüleim kissé félve, de még két testvért váltaltak. Öcséimmel nagyon szoros a kapcsolat, mindenben segítettek, segítenek, és ők is bármiben számíthatnak rám.

Még a hatodik évemet se töltöttem be, mikor a Mozgásjavítóba kerültem, egyből az első osztályba. Nagyon nehéz volt a családi fészekből kirepülni, beilleszkedni. Már folyékonyan tudtam olvasni, de az írás technikáját egy hasonló betegségű egykori diáktól tanultam el. Az iskola által lehetőségem nyílt elutazni Belgiumba, hogy a fejlettebb testvérintézményben testhez álló segédeszközöket javasoljanak nekem. A wettereni iskolában derült ki, hogy biciklilyergén tudok a legjobban ülni, mindmáig ilyen széket használok.

A felsős éveket a legendás Berki-Borsodi osztályfőnök-délutános duó gondoskodó kezei között volt szerencsém tölteni, akikre második szülőkként, példaképként néztünk fel. Laza, humoros, de következetes keretek közt fejlődhetünk, szinte felnőttként kezeltek minket, osztálytársaimmal szoros egységbe kovácsolódtunk. A legendás délutáni kártyapartik és Erzsi néni, Sanyi bácsi kimeríthetetlen anekdotaarzenálja, a közös kirándulások és táborok tették felejthetlenné ezeket az éveket. A nyolcadik évfolyam vége felé közeledve gyűjtésbe fogtunk, vállalatokat kerestünk meg támogatást kérve egy olaszországi utazáshoz. Sikeresen össze is gyűlt a keret, melyből az iskola kisbuszával és egy kísérő kocsival elutazhattunk egy hétre az észak-olasz ten-

gerparti üdülővárosba, Bibionéba. Életünk egyik meghatározó utazása volt. Többen akkor jártak először (és talán hosszú ideig utoljára) külföldön, tengernél. Egyik nap Velencébe is ellátogattunk. Olaszországhoz azóta is nagyon kötődöm.

Az informatikát szemeltem ki hivatásnak, ezért a renomé Neumann János Számítástechnikai Szakközépiskolába felvételiztem. Bekerültem egy 35 fős, „egészséges” osztályba, ami meglehetősen éles váltás volt. Kiemelkedő szorgalmammal és tudásommal elnyertem az osztálytársaim és tanáraink megbecsülését. A kitűnő érettségit követően maradtam egy kétéves OKJ-képzésre (2005 és 2007 között), amelyen életre szóló barátokat szereztem. Ezután felvettek a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) Mérnök informatikus BS szakra (2007–2011), ahová a barátaim nem követtek, így ismét szinte nulláról kellett kiépítenem a kapcsolatokat, illetve megállnom a helyem egy megint merőben új környezetben. Szüleim, családom segítségére mindig támaszkodhattam, fáradhatatlanul hordtak az egyetemre is, míg rá nem jöttem, hogy az elektromos kocsimmal a BKV alacsonypadlós járatain önállóan is közlekedhetek, s ettől kezdve kinyílt a város, mindenhová el tudtam járkálni.

A mesterképzést (ugyancsak a BME-n, 2011 és 2013 között) a mérnök informatikus MSc, szakon kitüntetéses diplomával zártam.

Az egyetemi évek vége felé már dolgozni kezdtem, fejlesztői pozíció irányába próbáltam mozogni. Jelenleg vezető fejlesztő vagyok, médiaapplikációkat készítünk nemzetközi piacra. Kollégáim rendkívül segítőkészek, semmilyen szempontból nem érzem hátrányban magam. Eddig három cég alkalmazásában dolgoztam. A Consell Translations Kft.-nél (2012–2014) mint lokalizációs specialista, az Informati X Kft.-nél (2014–2015) mint webfejlesztő, és 2015-től a mai napig a Accedo Kft.-nél vezető fejlesztő csoportvezetőként (SolutionArchitect) dolgozom.

A Mozgásjavítónak rengeteget köszönhetek, legfőképp a legjobb barátomat, akinek a pár évvel ezelőtti esküvőjén összeismerkedtem a felesége húgával, akivel randizni kezdtünk, egymásba szerettünk, és nemsokára összeházasodtunk, ma pedig egy egyéves kisfiú boldog apukája vagyok. Betegségem nem örökletes, de így is aggódtam a gyermekünk épségéért – szerencsére alaptalanul.

2006-ban végzett két nyolcadik osztály ballagási tablója

Első sor: Erdős Vilmos, Molnár Zsolt, Töll József, Gürtler Nikolett, Garai Nóra, Vászín István
 Második sor: Szabó Anna, Ondrej Fruzsina, Barta-Fodor András, Csenki Anna, Dorogi Ádám, Szélesi Andrea, Szélesi Ildikó.
 Harmadik sor: Boross Gitta, Bokolsz Afrodité, Varga András osztályfőnök, Vincze Eszter igh., Nádás Pál igazgató, Okányi Andrea igh., Berki Erzsébet osztályfőnök, Borsodi Sándor, Osztopáni Andrea

II.2.18. A speciális élet lehetőségével élve (1995–2006)⁸³

Csenki Anna vagyok, 1989. augusztus 10-én születtem Budapesten. Oxigénhiány miatt sérült a beszédem és a mozgásom. Nehezen tudom koordinálni a mozgásomat, túlmozgásaim vannak.

⁸³ Mozgásjavító évek.

Rövid távon járókeretet használok, hosszú távon pedig elektromos kerekesszékkal közlekedem. Óvodába a Pető Intézetbe jártam. Azután szüleim 1995-ben megtalálták a Mozgásjavító Általános Iskolát.

Az első két évet előkészítő osztállyal kezdtem, és ott próbáltuk kitalálni először, hogyan fogok ceruzát tartani a kezemben, lapozni, mennyire tudom majd koordinálni a mozgásomat. Aztán következett az első osztály. Fantasztikus pedagógusokhoz kerültem. Kovácsné Szűcs Klári lett az osztályfőnököm, aki egy igen szigorú, ugyanakkor arany szívű tanár. Nagyon jól megtalálta a gyerekekkel a hangot, állapotuktól függetlenül. Mindenkiből a legtöbbet hozta ki. Nagyon szerettük Klári nénit. Bármilyen problémával fordulhattunk hozzá, mindig odafigyelve meghallgatott minket. Délelőttönként még velünk volt Kas Bence bácsi is, aki Klári néninek segített, hogy gördülékenyen menjen a tanóra. Délután Fekete Viola néni volt velünk. Viola néni is nagyon kedves és határozott volt. Klári néni, Bence bácsi és Viola néni egy szupercsapat volt, akik nagyon jól tudtak együttműködni. Én úgy éreztem, hogy teljesen összhangban vannak egymással. Klári néni fontosnak tartotta, hogy minél több tapasztalatot szerezzünk, hogy saját magunk megtapasztaljuk például, milyen vásárolni és fizetni.

Az iskolában a tanulás mellett a mozgásra is nagy hangsúlyt fektettek: speciális testnevelést, és az állapotunknak megfelelő gyógytornát tartottak. Szárazföldi gyógytorna mellett úszásra is volt lehetőség az iskolában. Nagyon jó gyógytornászokhoz kerültem mindig. Hütter Márti néni, Nemlaha Kati néni, Puppán Gabi néni sokat segítettek az állapotom fenntartásában. Az úszásórákat is szerettem. Emlékszem, kicsiként az úszómedencébe vezető rámpán kezdtem az is-

merkedést a vízzel, persze játékosan, majd fokozatosan mentünk mindig beljebb a mélyülő vízbe. Később megtanultam siklani és leállni. Nagy versenyeket csináltunk a társaimmal, hogy ki meddig tud a víz alatt lenni – ezzel is fejlesztve a tüdőkapacitásunkat. Láb- és kéztempóval is megtanultam úszni. Nagyon élveztem, amikor a vállig érő vízben, aminek a felhajtó ereje megtartott, önállóan tudtam sétálni.

Mivel nehezen érthető a beszédem, ezért logopédiaórára is jártam. Művészi tornára is jártam, ahol szalagokkal zenére tornáztunk. A túlmozgásom miatt talán én furcsálltam, hogy épp egy olyan foglalkozásra járok, ahol szép lágy mozdulatokat kell végezni. De szerettem oda járni, élveztem. Kellemes elfoglaltság volt a tanulás mellett. Továbbá gépirást is lehetett tanulni Rózsi néninél. Számomra ez nagyon fontos volt, mert a kézírásom lassú és nehezen olvasható. Ezért egyértelmű volt, hogy a gépelés hasznos lesz számomra. Rózsi nénivel is sokat kísérleteztünk, hogy miként tudnám a gépelést a lehető legjobban megoldani. Mikor felső tagozatos lettem, Varga András (Bandi bácsi) lett az osztályfőnököm. Emlékszem, nagyon szomorú voltam, hogy Klári nénitől el kell válni, és izgultam, hogy ki lesz az új osztályfőnököm. Akkor már egy éve ismertük Bandi bácsit, mert ő tanította a biológiát és a földrajzot. Kedveltük őt: jól tanított, és partner volt sok mindenben. Felső tagozatban úgynevezett életvitelóránk is volt, ahol főzni tanultunk. Az iskolában kialakítottak egy akadálymentes konyhát, ahol féléves váltásban az osztály egyik fele, majd a másik fele tanulhatott főzni Malatinszky Gyula bácsitól. Ezenkívül minden óra úgy zajlott, mint egy másik általános iskolában. 2003-ban édesanyám tüdőrákos lett. Akkor néhány hétre bekerültem a kollégiumba. Ez egy nagy változás volt az életemben. Fura és rossz volt, hogy nem a családdal vagyok. De azért megszoktam, és ezzel

Anyukámmal az iskola kapujában

is új tapasztalatokat szereztem. A tanárok és az osztálytársaim nagyon támogatóak voltak. 2004-ben is, amikor édesanyám meghalt.

Akkor nagyon nehéz volt, de azt hiszem, sokat segített, hogy volt mit csinálnom. Talán a tanulással sikerült némileg elterelni a gondolataimat. 2006-ban ballagtam el, és a Neumann János Számítástechnikai Szakközépiskolában folytattam a tanulmányaimat. Ez nagy változás volt a Mozcásjavító után. Integrált oktatás volt, így az iskolában mozgássérült és ép diákok is tanultak. Voltak tanárok, akik teljesen jól ráéreztek, hogy mit hogyan kell csinálni ahhoz, hogy minél könnyebb legyen az együttműködés. Némelyik tanár nem, vagy csak nagyon nehezen állt rá. Néhány tanártól kaptam óravázlatot, de legtöbbször az osztálytársaim jegyzeteinek fény-

másolatából, illetve diktafonnal felvett hanganyagból tanultam. Az iskolában volt egy gyógypedagógiai asszisztens, aki nekünk, sajátos nevelési igényű diákoknak segített, amiben szükséges volt. Nekem is segített órai szünetekben.

2011-ben érettségiztem. A Petrik Lajos Szakiskola informatikai OKJ-s képzése volt a továbbtanulási lehetőség. Nem igazán szerettem volna informatikát tanulni, így kihagytam egy évet abban a reményben, hogy találok valami mást. Az írás érdekelt még, de az újságíró-tanfolyam tandíjas volt. Így egy év keresgélés, gondolkodás után beadtam a derekam, és jelentkeztem a Petrikbe szoftverfejlesztő szakra. Itt is integrált oktatás folyt. Hárman voltunk az osztályban mozgássérültek. Később csatlakozott hozzánk egy látássérült diák is. Itt is volt velünk egy gyógypedagógiai asszisztens, aki főleg az órák közötti szünetekben segített nekünk. Továbbá a tanároknak is segített, hogy hogyan tudnak hatékonyan együttműködni velünk, milyen speciális igényeink vannak, és hogyan lehet azokat kivitelezni, hogy együtt tudjunk haladni az osztállyal. Teljesen meg voltam elégedve a tanárokkal, segítőkészek voltak és jól tanítottak. 2015-ben sikeresen levizsgáztam.

2016 óta az Egalitás Alapítványnál dolgozom informatikusként. 2014 óta kapcsolatban állok az Együtttható Egyesülettel, akik közösségépítő tevékenységet végeznek. Egy informális csoportjuk, a „Here we are” csoport tagja vagyok. Fő tevékenységünk, hogy az ép emberekkel megismertessük a sérült embereket. Egy időben blog írásával is foglalkoztam. Leírtam a különböző élményeim egy-egy, önálló tömegközlekedési eszközön történő utazásomról, és a közhivatalokban lebonyolított önálló ügyintézéséről.

Olyan tapasztalatokról írtam, amiről úgy gondoltam, hozzásegítheti a társadalmat, hogy megismerje a sérült embereket, és ne tartson tőlünk.

Jelenleg távmunkában dolgozom itthonról. Édesapámmal élek, aki segít, amiben szükséges. Leginkább az étkezésben kell segíteni (főzni, ételt merni, megmelegíteni).

2007 óta mozgássérülteket segítő kutyával élek. Nagyon szerettem volna egy ilyen kiképzett segítőkutyát. Eleinte a kiképző szervezetnél dolgozók ódzkodottak az ötlettől, mert féltek, hogy a nehezen érthető beszédem miatt nem fogom tudni elég jól irányítani a kutyát. De kitartó voltam, ezáltal egyre jobban megismertek, és látták, hogy milyen elszánt vagyok, így mégis kaphattam kutyát. Most már a második segítőkutyámmal élek. A Para Agility (akadálypályás sport, ahol a segítőkutyának a gazda utasításai alapján kell végigmennie), nagyon megtetszett. Én is nagyon élvezem és a kutya is: remek közös kikapcsolódás mindkettőnk számára. Hazai és nemzetközi agility-versenyeken is szoktunk indulni. Az évente megrendezett agility-világbajnokságra (mindig más-más ország a házigazda) lehetőség szerint elmegyünk. Így jártunk már Olaszországban, Svájcban, Belgiumban, Hollandiában. Természetesen agility-edzéseken is részt veszünk, ami szintén jó kapcsolódás mindkettőnknek. Mivel távmunkában dolgozom, sokszor hiányzik a társaság. Ezért jó az edzés, valamint az Együtttható Egyesülettel való együttműködés (amellyel szintén szoktam néha külföldre járni). Az Önállóan Lakni Közösségben Élni csoport munkájába is be szoktam időnként kapcsolódni. A tömegközlekedés során sok kihívás merül fel – tapasztalataimmal igyekszem segíteni a csoport munkáját.

Tóth Miklós Bálint

II.2.19. Múlatlan múlt (1997–2007)⁸⁴

Tóth Miklós Bálint vagyok, (Budapest, 1992. április 11.) tíz évig a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon diákja voltam. Középiskolai tanulmányaimat a Károlyi Mihály Magyar–Spanyol Tannyelvű Gimnáziumban folytattam, ahol 2012-ben érettségiztem. 2015-ben a Budapesti Corvinus Egyetem politológia (BA), majd 2017-ben politikatudomány (MA) szakán szereztem diplomát. Jelenleg az egyetem doktori hallgatója vagyok.

Ahogy a fenti szikár adatokból is kitűnhet, életem meghatározó időszakát jelenti a Mozgásjavítóban eltöltött évtized. Nem túlzok, mikor azt mondom, hogy ezen időszak a mai napig be-

zárólag formálja személyiséget és alakítja gondolkodásomat. Ennek következtében tévedés lenne azt gondolni, hogy a Mexikói úti esztendő élettörténetem egy lezárt fejezetét alkotják; az iskolához kötődő emlékek gyakorta felidéződnek bennem, ebből fakadóan jelenlegi énemnek is szerves részét képezik.

Gyerekkoromra visszatekintve szerencsésnek tartom magam, hiszen orvos szüleimnek és három testvéremnek köszönhetően pezsgő, nyüzsgő, támogató közegben nőttem fel. SMA-s, kerekesszékkal közlekedő kisfiú lévén, az iskolakezdés közeledtével logikus módon vetődött föl a Mozgásjavító, ahol egy év iskola-előkészítőt követően kerültem az általános iskolába. Az első osztályt egy fiatal tanárnő, Péntek-Dózsa Melinda osztályfőnöksége alatt kezdtem meg, aki – unikális módon – nem pusztán az alsó tagozat végéig tanított bennünket, hanem időközben a szükséges egyetemi képzésbe is belevágva, egészen a nyolcadik osztály végéig vitt minket. Az osztályban tanuló, többségében súlyos állapotú – hozzám hasonlóan elektromos kerekesszéket használó – diákokra tekintettel a tanárnő kidolgozott egy ötéves, könnyített tanmenetet a felső tagozatra vonatkozóan, így mindent egybe véve kilenc évet töltöttünk vele.

Mint látható, osztályunk a Mozgásjavító kerekein belül sem számított szokványos osztálynak. Annak ellenére, hogy az évek során jöttek-mentek diákok, a közel egy évtizedig együtt maradó közösség különösen erős kapcsolatot teremtett közöttünk. A családi légkör kialakulásában kulcsszerepet játszott a számtalan iskolán kívüli program: kirándulás, mozizás, cukrászdázás. Az

⁸⁴ Mozgásjavító évek.

egyedülálló atmoszféra megteremtésében Péntek-Dózsa Melinda (osztályfőnökünk) mellett napközis tanárunknak, Tapa Gergelynek is nagy szerepe volt. Vele a mai napig tartom a kapcsolatot, sőt, talán barátomnak is nevezhetem.

Emberi kapcsolataink értelemszerűen nem csak osztályunk határáig terjedtek; a teljes Mozgásjavítót átjárta az ismerősség és otthonosság érzése. Ebben természetesen közrejátszott az, hogy más, nagy létszámú iskolákkal ellentétben a Mexikói úton tanulók és dolgozók is egyfajta közösséget alkottak, vagyis szinte mindenki ismert mindenkit.

Az általános iskola befejezését követően tanulmányaimat a Károlyi Mihály Magyar–Spanyol Tannyelvű Gimnáziumban folytattam, ahol – nem függetlenül a mozgásjavító alapoktól – nem okozott számottevő nehézséget a beilleszkedés, és a tanulás terén sem ütköztem különösebb akadályokba. A gimnázium elvégzése után a Budapesti Corvinus Egyetem politológia szakára nyertem felvételt. Az alap-, majd a mesterképzést követően 2017-ben szintén a Corvinus Egyetemen kezdtem meg doktori tanulmányaimat. Készülő disszertációm középpontjában magyar szépirodalmi alkotások politikaelméleti elemzése áll.

Noha közel 15 év telt el a Mexikói útról való távozásom óta, a Zsótér Pál Alapítvány kuratóriumának tagjaként ma is gyakorta visszajárok az iskolába. Az épületbe lépve-gurulva mindig hatalmába kerít a „hely szelleme”, s büszkeséggel tölt el a tudat, hogy része voltam-vagyok egy több mint egy évszázados, páratlan hagyománynak, a „mozgásjavító tradíciónak”.

William Shakespeare: *Szentivánéji álom*. Hörnyék Franciska Hermína szerepében, a Millenáris színpadán, 2012

II.2.20. Az eddig megtett út (2007–2016)⁸⁵

Hörnyék Franciska vagyok, 1997. március 2-án láttam meg a napvilágot a Duna bal oldalán elterülő, történelmi korokat idéző Vácott. Kétéves koromban spinális izomatrófiát (SMA), más néven gerincvelői izomsorvadást diagnosztizáltak nálam. Nyolcéves voltam, amikor a lábamat négy kerékre cseréltem, és a kerekesszék már nemcsak a hosszú sétákon volt velem, hanem az életem részévé vált. Most elektromos kerekesszékben közlekedem. A mindennapi életvitel

⁸⁵ Mozgásjavító évek.

során több dologban is segítségre szorulok, például az öltözködésben. A karomban az izmok elgyengültek, ezért a saját testsúlyomat sem bírom el, így egyedül nem tudok az ágyból a kerekesszékebe átlúlni. Mindezek mellett igyekszem az élet nekem osztott lapjaival úgy játszani, hogy a körülményekhez képest teljes életet élhessek.

2003-ban a Börzsöny lábánál fekvő Berkenyén kezdtem meg a tanulmányaimat a Wilhelm Hauff Általános Iskolában. Itt, a szülőfalumban szinte mindenki ismert mindenkit. Testvéremmel, Binkával – akinek szintén gerincvelői izomsorvadása van – mi voltunk csak kerekesszékesek a faluban. Az akkori osztálytársaimmal már az óvodában megismerkedtem. Én azok közé a szerencsések közé tartoztam, akiknél az integrálás jól működött. Nem éreztem soha, hogy a mozgáskorlátozottságom miatt kiközösítenének. A tanárain igyekeztek mindenbe bevonni. Segítettek, amiben csak tudtak, és nem volt semmilyen előnyös vagy hátrányos megkülönböztetésben részem. Néha azonban mégis előfordult, hogy hiányérzetem támadt olyan dolgok iránt, aminek a jelentőségét akkoriban még nem is értettem teljesen. Ilyen apróság volt az, hogy az osztálykirándulásoknál az oda-vissza vezető utat apukám kocsijával tettük meg, mert a „kis piros” (vonat) nem volt akadálymentesített. Úgy éreztem, kimaradok valamiből. Egy kisdíák számára az, hogy a barátaival átbeszélgetheti az utat, nevethetnek butaságokon, igenis fontos, hiszen az utazás is a kirándulás része. Azok a jelenetek is ugyanolyan élénken élnek a gyerekek fejében az élménybeszámolók közben, mint egy állatkerti oroszlán emléke vagy egy színházi előadás.

A Wilhelm Hauff Általános Iskolában a negyedik évfolyammal bezárult a tanítás. A szülők a környező települések iskolái közül válogathattak, ahol a gyermekük megkezdhetette a felső tagozatot. Én 2007 őszén Nógrádra, a Hesz Mihály Általános Iskolába kerültem. Két teljes napot

töltöttem az ottani iskolapadban. A második napom délutánján a szüleim azzal a váratlan hírrel leptek meg, hogy másnap már nem kell bemennem, mert a következő héttől máshol folytatom majd az 5. osztályt. Kétségtelen, hogy a Mozgásjavító volt a legjobb döntés, amit akkor az érdeemben hozhattak a szüleim. Tízévesen még nem értettem, és teljesen elsomorodtam. Emlékszem, a legjobb barátnőmnek sírva meséltem, hogy többé már nem leszünk osztálytársak. Rettenetesen izgultam, de a Mozgásjavítóban nagy szeretettel fogadtak a tanárok, az asszisztensek és a diákok is, így könnyű volt feloldódni.

Amikor odakerültem, az új épület és a régi kórház épülete (amelyet a tervezőjéről, Medgyes Alajosról csak Medgyes-háznak nevezünk), még nem képezték az iskola részét. Az általános iskola felső tagozatát tehát a Lajta Béla által tervezett, Wechseltmann Ignác által alapított iskolaépületben folytattam és fejeztem be. A hét napjaiból ötöt ott töltöttem, és az épület idővel második otthonná vált. Csodálatos, hogy az évek során az iskola falai között mennyi gyermek megfordult, tanult, barátságokat kötött, élt, és használta ki a diáklét örömeit. Pont ahogyan én. Énekkaros és színjátszószakkörös voltam, táncra jártam, ahol a testvéremmel és az egyik legjobb barátnőmmel, Hatta Mariannal is együtt táncolhattam. A tánccsoportunk, a MexDance a mai napig aktív, és van olyan alkalom, amikor a fellépések szinte egymást követik. Suhajda Péter tanár úrral a könyvtárban zenéltünk, és ott alakult meg a háromfős, Franci(a)-banda nevet viselő „zenekarunk”. Végre azt éreztem, hogy nem maradok ki semmiből: kinyílt a világ. Számptalan programon, tanulmányi és művészeti versenyen, belföldi és külföldi utazáson vehettem részt – csupa olyan dologban, amire korábban nem is gondoltam. Idővel a kollégiumi életből eredő honvágy is

kezdett csillapodni. Tudtam, hogy jó helyen vagyok. Kollégistaként megtanultam önállóbb lenni, nyitottabb és alkalmazkodóbb. Sokat segítettünk egymásnak a tanulásban, és persze nagyon szerettem az esti közös filmezéseket, a lámpaoltás utáni éjszakai beszélgetéseket, azt, hogy alvást színleltünk, amikor az éjszakás beukkantott hozzánk...

2011-ben elvégeztem az általános iskolát, majd a sikeres felvételit követően gólyaként folytattam a tanulmányaim a Mozgásjavító Szakközépiskolájában. Itt az eltöltött öt évben rengeteg tudást szívhattam magamba. A nyelvi előkészítőn az intenzív angol nyelvtanulásnak meglett a gyümölcse. Az első év végi szintfelmérő vizsgán elért eredményemnek köszönhetően két hetet tölthettem Írországban, és még a középiskolai éveim alatt megszereztem a középfokú nyelvvizsgát. Azonban a szakközépiskola a jó bizonyítványokon, táncos és énekkaros szerepléseken kívül mást is tartogatott számomra. Két

A Mozgásjavító második végzős középiskolai osztálya tablójának részlete, 2016
 Alsó sor: Kosaras Zsombor, Pregun Alex, Tanos Balázs, Abramov Dániel
 felső sor: Maróth Orsolya, Kovács Alexandra, Hörnyék Franciska, Nagy Vivien

baráttal, Marót Orsival és Tanos Balázssal színdarabokat és könyvet írtunk a szabadidőnkben. Ez pedig egy újabb meghatározó időszak volt az életemben, ami a Mozgásjavítóhoz kötődik. Ott váltam az írás szerelmesevé. Mindezek mellett muszáj megemlíteni az ott kialakult szoros kapcsolatokat is: a középiskolai osztálytársaimmal a mai napig beszélek. Életre szóló barátságokat kötöttem. A tanárim lelkesek és elhivatottak voltak. Mindig szeretettel gondolok rájuk, ahogy az asszisztensekre és kollégiumi dolgozókra is.

Nagyon sok minden érdekelt, és abban biztos voltam, hogy tovább szeretnék tanulni, csak abban nem, hogy melyik irányba induljak. Humán- és reáltárgyak is egyaránt vonzottak. Végül 2016-ban, az érettségi letétele után úgy döntöttem, hogy a Budapesti Gazdasági Egyetem Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Karára, turizmus-vendéglátás alapképzésre jelentkezem, majd az idegenforgalom és szálloda szakirányt választottam. Nehéz volt kilépni a „való világba” a Mozgásjavító nyújtotta biztonságából. Voltak akadályok, amelyeket le kellett küzdenem a fizikai akadálymentesítés hiánya miatt – de az épület viszonylag jól bejárható volt. Az egyetemi dolgozók és a tanárim is nagyon segítőkészek voltak. A szakközépiskolában a gazdasági órákon tanultak jó alapul szolgáltak, a tananyagok sokszor visszaköszöttek az egyetemi évek alatt. 2020 júniusában megszereztem a diplomámat.

A jövőben szeretnék még továbbtanulni, dolgozni, táncolni, és minél többet írni. Hiszem, hogy minden okkal történik, és hálás vagyok, hogy az élet a Mozgásjavító Iskolába sodort.

Tanos Balázs

II.2.21. Tizennégy év egyetlen iskola- épületben (2002–2016)⁸⁶

Tanos Balázs vagyok. Tatabányán születtem 1995. augusztus 20-án. A diagnózisom születéskori agyvérzésből következő négyvégtagi bénulás, ami nagyfokú izomfeszességet eredményez. Nehézséget okoz az önálló tömegközlekedés, a lépcsőzés és a hosszabb távok megtétele. A járáshoz két egyágú támbotot használok. Tanulmányaimat a Mozgásjavító Általános Iskolában kezdtem 2002-ben. Általános iskolai tanulmányaimat 2011-ben fejeztem be, majd középiskolai tanulmányaimat szintén a Mozgásjavító falai között, az akkor második évfolyamként indult új szakközépiskolában folytattam. Itt tettem 2016-ban érettségi vizsgát.

Mit jelent nekem ez a tizennégy év, amit az iskolaépületben töltöttem? Az alsó tagozatban harcot a diszgráfiával és a diszkalkuliával. Felső tagozatban új barátokat, akikkel elbújva a tanonyhánál jókat neveltünk, és állandó verbális harcot az iskola „fekete bárányával”, aki mindig belémkötött. A középiskolában egy szuper osztályt, akikkel élmény volt együtt lenni, tanulni és szórakozni. Egy olyan osztályt, ahol hét végzős tanulóból hatan továbbtanultunk és ötünknek ma már diplomája van. A középiskola elvégzése után a Kodolányi János Egyetem (akkor még főiskola) anglisztika alapszakára jelentkeztem. Felvételt nyertem: a diplomámat pedig 2020 januárjában vehettem át. A Mozgásjavító nagyon nagy szerepet játszott abban, hogy eljussak oda, ahol jelenleg tartok, és kialakuljon bennem az igény a folyamatos fejlődésre. Amikor az iskolaválasztásra került sor, a szüleim szinte az összes lehetőséget számba vették: hogyan lehetne megoldani úgy az iskoláztatásomat, hogy ne kelljen feladni az állásukat, mégis mindenben segíteni tudjanak nekem, és mellettem tudjanak lenni, amikor szükségem van rájuk. A döntés meghozatalát az is nehezítette, hogy Tatabányán élünk és élünk jelenleg is (ez körülbelül 60 kilométer távolságot jelent a fővárostól).

A szüleim végül úgy döntöttek, hogy Budapesten keresnek állást. Ők mindennap ingáztak a két település között, én pedig naponta bejáró tanuló lettem. Kezdeti megoldásként egy másik, akkor még szintén Tatabányán élő diákkal, Zólyomi Viktorral és anyukájával közösen jártunk fel. Az iskolai életemet az iskolai előkészítő osztályban kezddhettem. Az első két év nehézségei után másodikban jobban rátaláltam önmagamra, és sokkal jobban ki tudtam nyílni, mint korábban.

Szeretném kiemelni tenni Kápolnai Dórát (jelenleg Dóra Best), aki 2003-tól 2005-ig volt az osztályom gyógypedagógiai asszisztense. Olyan mértékű odafigyelésről, segítségnyújtásról és törődésről tett tanúbizonyságot nap mint nap minden tanuló irányába, amit sajnos az utána

⁸⁶ Mozgásjavító évek.

következő években egyszer sem volt módomban megtapasztalni. A mai napig hálás vagyok neki érte, hiszen az ő odafigyelése is nagyban hozzájárult a személyiségem fejlődéséhez. A másik, számomra nagyon fontos személy az általános iskolás éveimből Hegedűs Krisztina, akihez második osztálytól a középiskola végéig heti rendszerességgel kellett járnom a diszgráfiám miatt. Kedvességével, szakértelmével és empátiás lényével átszolgált az elém gördülő nehézségeken, és ha egy jó szóra volt szükségem, hozzá mindig fordulhattam, ha ő nincs, jelen sorokat sem írnám ilyen könnyedén. Említést szeretnék tenni Csillag Ágnesről is, aki harmadik osztálytól nyolcadik osztályig volt a mozgásnevelőm, hála neki, ebben az időszakban rengeteget fejlődött a mozgásom – ő tanított meg úszni is. Partnerként kezelt a közös munka ideje alatt. Következetességét, szigorát, és szakértelmét sokszor hiányoltam azokban az években, amikor már nem dolgoztam vele együtt. Bátran állítom, hogy azok közül a mozgásnevelők közül, akiket megismertem az iskolában, ő volt a legjobb. Középiskolás éveim legmeghatározóbb tanára nem más, mint Sinka Erika, aki angol nyelvet tanított kilencediktől tizenegyedikig. Szerencsés vagyok, hogy ismerhetem őt, hiszen ő volt az, aki egy teljesen új világot nyitott meg előttem az angolórák segítségével. Nem csak a nyelvet tanította, hanem egy teljesen más gondolkodásmódot, mellyel önbizalmat nyújtott a személyiségfejlődésemhez és önismeretemhez, továbbá megmutatta azt is, hogy igenis muszáj többre vágnini annál, mint ami elsőre megadatott. Ő inspirált arra, hogy anglisztika szakra jelentkezsem, és segített abban is, hogy jó eredménnyel alapidiplomát tudjak szerezni. Igazi példakép szá-

momra. Fontos szerepe volt a középiskolai tanulmányaim alatt Szentkirályi Andreának is, aki a szakközépiskola igazgatóhelyettese volt. Bár nehezen tűrtem a szigorát és az akkor még feleslegesnek tűnő szabályrendszerét, amit a középiskola évei alatt alkalmazott, később, az egyetemen, be kellett látnom, hogy ezek a szabályok egy kicsit sem voltak feleslegesek és nagyban megkönnyítették a beilleszkedésemet a felsőoktatás világába.

Szintén nagyon szép emlék és a kiállásomat erősítő próbatétel volt számomra a 2012-ben a Millenáris Teátrumban a Circus Meximus színjátszó csoport által színpadra vitt *Szentivánéji álom* című előadás (rendezte: Kaszás Villó tanárnő). Tetőfi, az önjelölt színházi rendező szerepét kaptam. Hatalmas élmény volt, hiszen ez volt az első szereplésem nagyszínpadon, több mint kétszáz ember előtt.

A Mozcásjavítóban töltött tizennégy év után egy teljesen idegen közegbe kerültem, amikor felvettek a Kodolányi János Egyetem anglisztika szakára. Máig emlékszem a legelső napra, amikor eljött a pillanat, hogy ki kell szállnom az autóból, és be kell mennem életem első egyetemi napjára. A félelemtől levegőt is alig kaptam. Ahogy telt-múlt az idő, a bénító félelem szépen lassan eltűnt, és helyét felváltotta a kötelességtudat ismerős érzése. Bár volt, akit okosabb volt kerülni, a társaim többségével jó viszonyt ápoltam és ápolok a mai napig. Úgy gondolom, hogy hasznos és meghatározó tagja tudtam lenni az Angol Nyelv és Irodalom Tanárszék közösségének is.

A beszámoló írása közben kaptam az értesítést, hogy felvettek a Kodolányi János Egyetem nemzetközi tanulmányok mesterszakára.

Barta Titanilla

II.2. 22. Tizenöt év a Mozgásjavítóban (2005–2020)⁸⁷

Barta Titanilla Henriett vagyok, 21 éves. Budapesten születtem és itt is lakom. Cerebralparesis (röviden: CP) nevű betegséggel élek születésem óta, ami egy, az idegrendszeret érintő betegség. Sokan azt hiszik az utcán, hogy csak azért, mert kerekesszékkal közlekedem, értelmileg is sérült vagyok, pedig ez nem igaz. A betegségem csak a fizikális állapotomra van hatással. Nehezebben megy a járás, rövid távokat bírok csak sétálni, és a jobb kezemet is nehezebben használom. Valójában nem is tartom szerencsésnek a „mozgássérült” szót, inkább a „mozgásában korlátozott” kifejezést tartom helyesnek. Ez az állapot egy életen át tart, így ezzel együtt kell élnem, és megküzdennem a korlátokkal. Sok kitartást és lelki erőt igényel tőlem és a családomtól is. A császármetszéssel születők 99%-ában nem alakul ki agyvérzés, nálam mégis megtörtént.

Az állapotom feldolgozása hosszú folyamat volt, amiben a családom mellett nagyon sokat segített az iskolám. Öt és fél éves voltam, amikor 2005-ben a Mozgásjavítóba kerültem.

⁸⁷ Mozgásjavító évek.

Integrált óvodába jártam, ahol Szöllősiné Juhász Csilla és Kollár Katalin utazótanárnéként segített, akik később már a Mozgásjavítóban végigkísérték az életem fontosabb eseményeit, a versmondó versenyektől, a színjátszós fellépéseken át a ballagásomig. Rengeteg embert ismertem meg, és barátokra is leltem itt.

Örökké hálás leszek első tanáraink között is Majsainé Hartyányi Jutka tanárnőnek, aki megismertette és megszerette velem a tanulást. Az alsós osztályfőnököm Bíró Klára, akivel mai napig tartom a kapcsolatot, megmutatta, hogy nem kell félnem az új dolgoktól, és attól sem, hogy megismerjem és vállaljam önmagam. Harmadikos voltam, amikor megismertem Suhajda Pétert, a diákönkormányzat (DÖK) patronáló tanárát, aki később, a középiskolában osztályfőnököm is lett. Sokat segített abban, hogy formálódjon a személyiségem. Hat éven át voltam a diákönkormányzat tagja. Végigjártam az összes lehetséges lépcsőfokot: voltam csoportvezető, titkár, alelnök és elnök is. Ekkor jöttem rá, hogy mennyire szeretek csapatban dolgozni, hogy jól tudok kommunikálni, szeretek és tudok szervező munkát végezni.

Pedagógiai pályára szerettem volna menni, de arról, egyelőre, lebeszéltem magam, és a továbbtanulás helyett dolgozni kezdtem. Másfél évtizednyi mozgásjavító élet után belecsöppentem a munka világába. Közvetlenül a sikeres érettségi után a Mozgássérültek Egyesületeinek Országos Szövetségének (MEOSZ) munkatársa lettem. Az érdekvédelmi munkám során újabb emberekkel és új kihívásokkal járó feladatokkal ismerkedem, amelyeket az iskolapadban nem lehet megtanulni. Bízom abban, hogy – sok-sok tanulási tapasztalatot követően – eljön majd számomra is az a szép pillanat, amikor én tudok segíteni másoknak, mint ahogyan eddig nekem segítettek.

Továbbra is fontos számomra, hogy volt tanárral tartsam a kapcsolatot, mint például László Anitával és Szűcs Istvánnal, akik a mozgásfejlesztésemet segítették, amit most már magamnak kell rendszeresen a napi teendőim közé beiktatni. A tanulmányaimat is szeretném a későbbiekben folytatni.

Tisztában vagyok azzal, hogy jóval kevesebb időn és tapasztalatgyűjtésen vagyok csak túl,

mint ami előtt állok. Az egyéni karrier mellett célként jelölöm meg a család és a magánélet biztonságának megteremtését. Ahogyan az az emberek többségénél lenni szokott, ha eljön az idő, én is családot szeretnék alapítani. Úgy gondolom, hogy ehhez is kaptam segítséget a Lakóotthon nevű mozgásjavító programtól – elsősorban az önellátás terén, ami a családi élet szempontjából nagyon fontos.

A Mozcásjavító Iskola (Mexikói út 60., Ráby Mátyás utca 16. és a Kertészképző) munkatársai, 2004

II.3. Összegzés

A tanulmány, ahogyan azt a bevezető előszóban is jeleztem, a Wechselmann-ház megszületésének előzményéről, Wechselmann Ignác Budapestre történő érkezésétől, a vakok ellátását szolgáló új budapesti intézmény megvalósításáról szól – emellett pedig történetének különböző korszakaiban történt események feldolgozásával és összeállításával foglalkoztam. A kutatómunka 2018 és 2022 között zajlott. Az épülettel, annak funkcionális változásaival, műemléki jellegével, és a benne zajló pedagógiai folyamatokkal és a vészkorszak alatt történt eseményekkel is foglalkoztam. Az adott társadalmi, és ha szükséges volt, politikai körülmények rövid bemutatása sem maradhatott ki, hiszen az országot érintő politikai események hatással voltak a Wechselmann-házban történt eseményekre. Az épület történetét a benne élő és ott dolgozó személyek alakították és alakítják ma is. Véleményem szerint így válhat ez a mikrotörténeti-iskolatörténeti kiadvány a gyógyypedagó-

giai történetírás, valamint a holokauszt kutatás számára is érdekessé.

A monográfiát a korábban megjelent könyvek, szakirodalmi források és publikációk, valamint az újonnan feltárt dokumentumok alapján állítottam össze. A jelentőségét az is adhatja, hogy a Wechselmann-házról (Mexikói út 60.) ilyen összefoglaló tanulmány még nem készült.

Mint ahogyan azt az előszóban is említettem, a kutatómunkát a kérdés is inspirálta, hogy apai dédnagyapám, dr. Mezei Mór (1836–1925), kerülhetett-e valamilyen kapcsolatba, járhatott-e az épületekben, ismerhette-e azokat a személyeket, akikkel e tanulmánykötetben foglalkoztam. Olyan forrást nem találtam, mely igazolná, járt az intézmények bármelyikében, de találtam olyan dokumentumot, amely alapján biztosan állíthatom, hogy a Wechselmann családot és Adler Simon igazgatót is ismerhette.⁸⁸

A kézirat összeállításakor igyekeztem korlátozni saját véleményem kifejtését, különösen azokat a korszakokat illetően, amelyek kapcsán már személyes ismeretekkel rendelkezem. Igye-

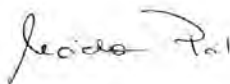
„Mozgásjavító Gyermek és Ifjúsági Központ”, 2011
(Budapest, Mexikói út 59–60. és 63–64., Korong utca 2.)

⁸⁸ Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár: Az Országos Izraelita Tanítóegyesület Tiszteletbeli tagságot jelentő okmány 1907-ből. A Mezei család ajándéka, 1926. Eredeti leltári száma 1747. // Wechselmann Ignácné temetése. *Világ*, 1914. július 23. 14.

keztem kívülállónak maradni, ami nem volt könnyű feladat, és talán nem is tudtam maradéktalanul betartani.

Csak reménykedni tudok, hogy munkám hozzájárul ahhoz, hogy a Wechselmann Ignác által alapított és Lajta Béla által tervezett, ma Mozgásjavító Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Kollégium, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény történetének összeállításával, az események részletes feltárásával, a régi és új is-

meretek összegző közreadásával hozzájárulok egy részleteiben is tágabb ismeretszerzés lehetőségéhez.

Nádás Pál
önkéntes és amatőr kutató

Solymár, 2023. június 29.

III | ADATTÁR

III.1. Mexikói út 60. sz. épületben működő intézmények elnevezései

1907–1944	Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete
1928–1944	Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete és az Izraelita Siketnémák Országos Intézete
1942–1943	Izraelita Hitközség Gépészeti Ipari Középiskola (műhelyek)
1945–1948	Izraelita Siketnémák Országos Intézete
1946–1948	Izraelita Hitközség Gépészeti Ipari Középiskola (műhelyek)
1949–1950	Siketnémák Állami Intézete
1951–1955	Idegen Nyelvek Főiskolája
1955–1963	Nyomorék Gyermekek Iskolája és Intézete
1963–1989	Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon
1989–2002	Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon
2002–2004	Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon és Pedagógiai Szakszolgálat

2004–2006	Mozgásjavító Általános Iskola, Módszertani Intézmény és Diákotthon
2006–2009	Mozgásjavító Általános Iskola, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Diákotthon
2010–2013	Mozgásjavító Általános Iskola, Szakközépiskola, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Diákotthon

Mozgásjavító Gyermekek- és Ifjúsági

Központ: Nem hivatalos névhasználat.

Az egyre hosszabb hivatalos névhasználat egyszerűsítése érdekében 2009 és 2012 között használták.

III.2. A Wechselmann-házban működő intézmények igazgatói

1907–1929	Adler Simon	(22 év)
1929–1950	Kanizsai Dezső	(21 év)
1951–1953	Dr. Tamás Lajos	(2 év)
1953–1955	Herman József	(2 év)
1955–1972	Zsótér Pál	(17 év)
1972–1987	Alpár György	(15 év)
1987–2012	Nádas Pál	(25 év)
2012–	Locsmándi Alajos	

III. 3. A Wechselmann-ház munkatársai (1907–2012)

A kutatómunka egyik célja az volt, hogy a Wechselmann-házban működő munkatársakat (pedagógusok, felügyelők, technikai és gazdasági személyzet, stb.) a lehető legnagyobb számban név szerint jelenítsem meg. A legteljesebb összeállítás elkészítése sajnos nem sikerült. Az itt felsorolt személyeket a fellelt dokumentumok alapján szedtem listába.

III.3.1. Vak gyermekekkel foglalkozó személyek (1907–1944)

Vezérő Bizottság, 1908:

elnök: Baumgarten Lajos

tagok: Adler Szigfried, Ballai Lajos, Domony Mór, Frischmann Gyula dr., Neuschlosz Emil és Stern Ábrahám

1907–1929	Adler Simon
1908–1944	Schönberger Mór tanító, a deportálásból nem tért vissza
1910–1911	Szegfri Alfréd énektanító
1911–1937	Rosenfeld Izsó zongoratanár
1911–1916	Filó Károly hitoktató
1911–1916	Jánossy Imre hitoktató
1916–?	Fodor Izsó ének tanár
1928–1929	Dr. Fazekas István gyermekorvos
1928–1929	Baksay László hitoktató
1929–1942	Karssay Béla hitoktató, a deportálásból nem tért vissza
1930–1931	Dr. Fejér Gyula szemészfőorvos
1932–1942	Kardos Rózsi óraadó
1934–1935	Hollósy-Filip Piroska hitoktató
1938–1943	Deutsch Jenő zeneoktató, a munkaszolgálatból nem tért vissza
1941–1943	Hummel Kornél hitoktató
1941–1944	Franknói Rózsi zenetanár
1942–1944	Murányi Erzsébet hitoktató

Gyermekgondozók-Gyermekfelügyelők:

1909–ismeretlen	Luka Anna felügyelő
1913–ismeretlen	Lefkovics Dávid felügyelő
1913–ismeretlen	Vass Mária felügyelő
1914–ismeretlen	Gébel Ilona felügyelő
1914–ismeretlen	Darvas Nándor felügyelő
1916–ismeretlen	Stössel Edéné felügyelő

III.3.2. Siketnéma (hallássérült) gyerekekkel foglalkozó személyek (1928–1948)

1928–1944	Kardos Ignác gyógypedagógus, 1938-tól mind a két iskolában tanított. A nyilasok ölték meg
1928–1944	Genser Irén gyógypedagógus
1928–1944	Salgó Elemér gyógypedagógus
1928–1929	Baksay László hitoktató
1929–1948	Kanizsai Dezső igazgató-gyógypedagógus
1929–1932	Schönberger Mór óraadó tanító, mind a két iskolában tanított
1929–1932	Epstein Ernőné óraadó
1929–1932	Tarjám Károlyné óraadó
1929–1944	Sterliszky Irén gyógypedagógus. A deportálásból nem tért vissza
1929–1944	Karssay Béla hitoktató, 1935-től mind a két iskolában tanított. A deportálásból nem tért vissza
1929–1942	Perényi Tivadar óraadó
1929–1940	Lefkovics Dezső óraadó
1929–1942	Fazekas István iskolaorvos
1932–1944	Kardos Rózsa óraadó, 1935-től mind a két iskolában tanított
1937–1944	Dr. Pogányné Balkányi Sarolta
1938–1948	Dr. Bródy Ferenc iskolaorvos
1940–1941	Hummel Kornél hitoktató
1942–1943	Hollósy-Filip Piroska hitoktató
1942–1944	Murányi Erzsébet hitoktató
1946–1948	Simon József gyógypedagógus
1946–1947	Máriafalvi Zoltánné gyógypedagógus

1946–1948 Benedek Antal hitoktató-
gyógypedagógus
1947–1948 Újvárosi József
gyógypedagógus
1947–1948 Schnitzl Gusztáv
gyógypedagógus

Internátus (kollégium) dolgozói 1942/1943
tanévben:
Herzfelder Ödönné gazdasszony
Rákos Gergely felügyelő
Róna Tiborné felügyelő
Szabó Sándorné gyermekgondozó
Neuwirth Hermanné ápolónő
Neuwirth Edit varrónő

Az Idegen Nyelvek Főiskola diákjainak egy tanulócsoportja a volt igazgatói lakásban, 1952

III. 3.3. Idegen Nyelvek Főiskola tanárai (1951–1955)¹		1955–?	K. Kucztor Gizella, világirodalom történet
1951–1955	Dr. Szatmári István adjunktus, a magyar nyelvi tanszék vezetője	1955–?	Bognár Mátyásné tanársegéd, francia nyelvi tanszék
1951–1955	Krammer Jenő docens, német nyelvi tanszék	1955–?	Csanádi Györgyné, politikai azdaságtan
1951–1955	Herman József, francia nyelvi tanszék vezetője	1955–?	Fábián Pál, magyar nyelvtudomány
1951–1955	Mollay Károly, német nyelvi tanszék	1955–?	Rejtőné Hutos Magdolna, statisztikai gyakorlat
1951–?	dr. Béky Julia, német nyelvi tanszék	1955–?	P. Hídvégi Andrea, műfajelmélet
1951–1952	Beliczky Emil, tanszékvezető	III.3.4. A Mozgásjavító munkatársai 1993-ban, az intézmény alapításának 90. évfordulóján³	
1952–1955	Lutter Tibor, angol nyelvi tanszék vezetője	Nádas Pál igazgató	
1952–1955	Újházy Lászlóné tanársegéd-adjunktus, angol nyelvi tanszék	Takács Istvánné gazdasági igazgatóhelyettes	
1952–1955	Nagy Ernő, gépész szakfordító	Általános iskola tanárai	
1953–1955	Dobossy László docens, francia nyelvi tanszék vezetője	Kovácsné Szűcs Klára iskolai igazgatóhelyettes	
1953–1955	dr. Báti László, angol tanszékvezető	Ambrusné Déry Julianna gyógypedagógus (1–4. oszt.), Ágoston Gabriella gyógypedagógus (1–4.), Bán Éva angoltanár, Bellán Erzsébet gyógypedagógus (1–4.), Berényi Éva logopédus, Berki Erzsébet földrajz–rajz, Fodor Eszter matematika–számítástechnika, Jakab Miklósné gyógypedagógus (1–4.), Kárpáti Zoltánné magyar, Kékesiné Jánó Rozália gyógypedagógus gépírás, Kovács Márta gyógypedagógus (1–4.), Kollár Katalin gyógypedagógus előkészítő, Lalik Veronika gyógypedagógus (1–4.), Makszy Gáborné biológia–kémia, Malatinszky Gyula dr. biológia–kémia, Manáné Izsó Ágnes gyógypedagógus, technika, Majsainé Hartyáni Júlia gyógypedagógus, előké-	
1953–?	dr. Szabó József igazgatóhelyettes		
1953–?	Böloni György, francia nyelvi tanszék		
1954–?	Csonkás Mihály adjunktus		
1955–?	Bauer Béla tanársegéd, német nyelvi tanszék		
1955–?	Simon Józsefné tanársegéd, német nyelvi tanszék		
1955–?	Bene Ede tanársegéd, francia nyelvi tanszék ²		
1955–?	Kepes Ágnes tanársegéd, francia nyelvi tanszék		

¹ Kiss József Mihály – Szögi László – Varga Júlia: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltár, repertórium 1635–1990, II. kötet. 1990. // Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 20. ELTE-Levéltár // Egyetemi Tanács jegyzőkönyvei Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának ülései, 1963–1964 ELTE-Levéltár // HU-ELTEL 1.a.22–23. 1964.04.10. // Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője, 1955–1956. 51–77. ELTE-Levéltár // HU-ELTEL 1.a.55–60. // ÁBTL-3.2.2-T-12/1

² ÁBTL.3.2.1.-Bt-2417/17.

³ Személyzet a 90. évfordulón. In: Nádas szerk. 1993. 83–86.

szító, Nagyné Fatalin Andrea gyógypedagógus (1–8.), Okányi Andrea gyógypedagógus, Oriskó Istvánné gyógypedagógus (1–4.), Paraczkyné dr. Stedron Beáta gyógypedagógus, Rátkai Ferencné magyar–ének, Romhányi Ágnes gyógypedagógus, kórházi tanár, Sárközi Judit gyógypedagógus (1–4.), Sereginé Stangl Mária gyógypedagógus (1–4.), Tóth József ének, karvezető, Tungli Gabriella, Újhelyiné Baksa Emőke gyógypedagógus (1–4.), Ugróczy Gáborné matematika–kémia, Vásárhelyi Gyöngyike gyógypedagógus–történelem, Zsoldos János gyógypedagógus, fizika–technika

Mozgásnevelők:

Balogh Ferencné, Berényi Oszkárné, Borvendég Katalin, Boross Margit, Csillag Ágnes, Földes Jánosné, Hütter Márta, Jafcsák Péter, Kausz Orsolya, Kiss Erika, Juhász Csilla, Nemlaha Katalin, Popini Zoltánné, Tasnádi Ágnes, Varjasné dr. Kovács Edit,

A Diákotthon munkatársai:

Horváth Oriána igazgatóhelyettes

Nevelőtanárok:

Baksa Anikó, Balogh Judit, Borsodi Sándor, Csizmadia Istvánné, Erlei Andrea, Gyurác Otília, Horváth Kamillóné, Kopcsik Erzsébet, Kormos Zsuzsanna, Kovács Béláné, Kruppa Mónika, Soós Teréz, Steinbachné Németh Zsuzsanna, Turcsik Jánosné, Ursu Zsuzsanna, Zelenainé Budai Éva, Zsbánné Forrai Judit, Vágvolgyiné Szabó Erika, Válóczy Mária

Gyermekefelügyelők:

Ámon Orsolya, Baricz Dezső, Bárdos Zsuzsanna, Cseh Valéria, Csizmarik Ágnes, Dombi Lajosné, Endre Emőke, Erdélyi Ágnes, Gáll Éva, Gönczyné Szűcs Judit, Kalvach Norbert, Kissné Ferenczi

Zsuzsanna, Kompanek Adél, Kulcsár Gyuláné, Kunné Bodnár Mária, Lomen Éva, Magyar Gyöngyi, Mészárosné Németh Erzsébet, Mihalovics Judit, Molnár Ibolya, Pásztor Attila, Princz Judit, Rajházi Regina, Sápiné Mészáros Anett, Sári Csilla, Siroki Gyöngyi, Striczki Ágnes, Szabó Rita, Szencsák Erzsébet, Székely Bakk Edit, Szűcs Zsuzsa, Utassy László

Orvosok:

Dr. Antal József ortopéd szakorvos, dr. Bachaus Cecilia bőrgyógyász, dr. Dunai Csilla gyermekorvos, dr. Fehér Magdolna pszichológus, dr. Kassi Mária ideggyógyász, dr. Korányi Katalin szemész, dr. Radnóti Erzsébet fogorvos, dr. Sebestyén Albert ortopéd szakorvos

III.3.5. A Mozgásjavító munkatársai az 1997/1998. tanévben⁴

Nádas Pál igazgató

Általános iskolai tanárok:

Kőpatakiné Mészáros Mária iskolai igazgató–helyettes

Ambrusné Déry Julianna gyógypedagógus, Ágoston Gabriella gyógypedagógus, Balogh Judit gyógypedagógus, dr. Baracs Zoltánné gyógypedagógus, Bán Éva angol, Bellán Erzsébet gyógypedagógus, Berényi Éva gyógypedagógus, Berki Erzsébet földrajz–rajz, Fodor Eszter matematika–számítástechnika, Jakab Miklósne gyógypedagógus, Kárpáti Zoltánné magyar, Kékesiné János Rózália gyógypedagógus gépírás, Kollár Katalin gyógypedagógus, Kovács Márta gyógypedagógus, Kovácsné Szűcs Klára gyógypedagógus, Majsainé Hartyáni Júlia gyógypedagógus, Makszy Gáborné gyógypedagógus–biológia, dr. Malatinszky Gyula kémia–biológia–matematika, Manáné Izsó Ágnes

⁴ Mozgásjavító történeti archívum.

gyógypedagógus, Nagyné Fatalin Andrea gyógypedagógus, Okányi Andrea gyógypedagógus, Rátkai Ferencné magyar-ének, Sárközi Judit gyógypedagógus, Sereginé Stangl Mária gyógypedagógus, Tóth József ének és karvezető, Ugroczy Gáborné matematika, Ursu Zsuzsanna gyógypedagógus, Vásárhelyi Gyöngyike gyógypedagógus-történelem, Vincze Eszter logopédus

Mozgásnevelők:

Balogh Ferencné, Boross Margit, Czinder Zita, Gasparicsné Csillag Ágnes, Hütter Márta, Kiss Erika, Kormos Zsuzsanna, Makszinné Karácsony Györgyi, Nemlaha Katalin, Popini Zoltánné, Puppán Gabriella, Retz Katalin, Varjasné dr. Kovács Edit

A Diákotthon munkatársai:

Horváth Oriána diákotthoni igazgatóhelyettes

Nevelőtanárok:

Baksáné Lantos Anikó gyógypedagógus, Bátovszki Mariann rekreáció, Borsodi Sándor gyógypedagógus, Brenner Éva tanító, Bucsú Erzsébet tanító, Buda Gézané gyógypedagógus, Csizmadia Istvánné gyógypedagógus, Horváth Kamillóné gyógypedagógus, Horváth Magdolna francia szakos, Juhász Csilla gyógypedagógus, Lovassi Livia matematika, Péter Erika rekreáció, Strén Ágnes, T. Varga Mária gyógypedagógus, Tóth Márta gyógypedagógus, Válóczy Mária hitoktató, Zelenainé Budai Éva gyógypedagógus, Zsbánné Forrai Judit gyógypedagógus

Gyermekefelügyelők:

Ámon Orsolya, Bakó Ildikó, Boda Zsuzsanna, Bukta Zoltánné, Dombi Lajosné, Erdélyi Ágnes, Farkas Szilvia, Galántai Krisztina, Gál Boglárka, Garajszki György, Györffy Ákos, Illés Éva,

A Mozgásjavító arculati elemei a szecessziós épületrészletekre való utalásokkal
Berki Erzsébet (2016) portfóliója

Kompanek Adél, Medlik Józserné, Mile Zsigmond, Müller Orsolya, Nagy Beatrix, Nagy Rita, Németh Erzsébet, Pintér Andrea, Pócsik Judit, Rédei Lászlóné, Schwentner Csilla, Sramkó Tiborné, Szöllösi Ildikó, Szűcs Gáborné, Bárdos Zsuzsanna, Tóth Ágnes, Vass Attiláné, Zrinyi Lujza

III.3.6. A Mozgásjavító dolgozói a 2003/2004. tanévben, a centenáriumi évben⁵

Nádas Pál igazgató

Általános iskolai tagozat:
Vincze Eszter igazgatóhelyettes

Tanárok:

Balogh Judit gyógypedagógus (1–4.), Bán Éva angol tanár, Bellán Erzsébet gyógypedagógus (1–4.), Berényi Éva logopédus, Berki Erzsébet rajz–földrajz, Császtai Katalin matematika–fizika, Fodor Eszter matematika–számítástechnika, Hegedűs Krisztina logopédus, Kékesiné János Rozália gyógypedagógus gépírás, Kormos Zsuzsanna gyógypedagógus előkészítő, Kovács Márta gyógypedagógus (1–4.), Lénártné Endre Emőke gyógypedagógus (1–4.), Kovácsné Szűcs Klára gyógypedagógus (1–4.), Magyar Márta gyógypedagógus (1–4.), Majsainé Hartyáni Júlia gyógypedagógus–előkészítő, Makszy Gáborné biológia–kémia, dr. Malatinszky Gyula kémia–biológia, Manáné Izsó Ágnes gyógypedagógus technika, Markó Mónika gyógypedagógus (1–4.), Péntek-Dózsa Melinda gyógypedagógus–magyar (1–8.), Rajházi Regina gyógypedagógus (1–4.), Rátkai Ferencné magyar–ének, Schell Lívia matematika–fizika, Tófalvi Szilvia ének, Sereginé Stangl Mária gyógypedagógus (1–4.), Tóth József ének és karvezető, Ursu Zsuzsanna gyógypedagógus

(1–4.), Varga András földrajz–biológia, Vásárhelyi Gyöngyike gyógypedagógus–történelem

Mozgásnevelők:

Balogh Ferencné, Bartos Adél, Boross Margit, Czinder Zita, Gasparicsné Csillag Ágnes, Hütter Márta, Lénárt Zoltán, May Gabriella, Nemlaha Katalin, Osztopáni Andrea, Popini Zoltánné, Puppán Gabriella, Salyné Újvári Judit, Sebők Zsuzsa, Szilák Ágnes, Varjasné dr. Kovács Edit

Módszertani Központ:

Nagyné Fatalin Andrea igazgatóhelyettes
Ágoston Gabriella gyógypedagógus, Kiss Erika gyógypedagógus, Kollár Katalin gyógypedagógus, Sárközi Judit gyógypedagógus, Szentesiné Keleméri Dóra gyógypedagógus, Szöllősyné Juhász Csilla gyógypedagógus, Zsbánné Forrai Judit gyógypedagógus

Diákotthoni tagozat:

Okányi Andrea igazgatóhelyettes

Nevelőtanárok:

Bíró Beáta, Borsodi Sándor, Csizmadia Istvánné, Csizmarik Ágnes, Fábiánné Szöllösi Ildikó, Földesi Judit, Galántai Krisztina, Haris Erzsébet, Horváth Magdolna, Kocsis Zsuzsanna, Kovács Edit, Lőrincz Péter, Meleg-Vasas Tímea, Pálinskásné Tehenes-Varga Mária, Péter Erika, Puskorics Lívia, Szabó Angelika, Tapa Gergely, Válóczy Mária, Váradi Mónika, Verseskeyné Bátovszki Mariann

Gyermekefelügyelők:

Bara Irén, Berényi Melinda, Berényi Pálné, Berta Györgyi, Bognár Attila, Bokolozs Afrodité, Bukta Zoltánné, Csaplár Péter, Csonka Erika, Czijáky Istvánné, Erdélyi Ágnes, Fülöpné Botos Ilona, Ha-

⁵ Az intézmény dolgozóinak névsora. In: Bán–Nádas–Okányi–Tarnói szerk. 2003. 238–240.

lász Ferenc Dániel, Hártó Mariann, Hervai Klára, Hortiné Ámon Orsolya, Hudoba Mihályné, Huszti Veronika, Kancsár Zoltánné, Keresztessy Istvánné, Kézdi Ildikó, Kovács Balázs, Kovács Katalin, Lakatos Mária, Lukács Gáborné, Máté Mónika, Mészáros Attila, Németh Erzsébet, Paár Vilmosné, Pásztorné Bíró Éva, Pauli László, Pócsik Judit, Rédei Lászlóné, Sarkadi Józsefné, Szakály Szilvia, Szűcs Gáborné, Varga Beáta, Winkler Ildikó, Zerényi Attila, Zrínyi Lujza

Kórházi háttér:

Magyarországi Református Egyház *Bethesda* Gyermekkórháza (2001–2013)

Orvosok:

Dr. Bachausz Cecília bőrgyógyász., dr. Korányi Katalin szemész, dr. Kessler-Rosivall Andrea ortopéd, dr. Módné dr. Hollós Mária pszichológus dr. Pantó Tamás ortopéd, dr. Paraicz Éva gyermekorvos

Betegszoba (ápolónők) személyzete:

Barakonyi Anikó, Bertalan Adrienn, Bora Péterné, Finta Anett, Gálné Boda Zsuzsanna, Kirschneré Piczok Antónia, Takács Annamária, Tarsoly Andrea

Előkészítő osztályban és az 1–4. osztályokban tanító gyógypedagógus tanárok a 2011/2012. évi tanév végén.

Első sor: Szendrei Virág, Gyalai Katalin, Babina Letícia, Nádas Pál igazgató, Majsainé Hartyáni Júlia, Elekesné Sárossy Katinka, Nagyné Fatalin Andrea; második sor: Pálinkásné T. Varga Mária, Péntek-Szakály Krisztina, Bíró Klári, Tatár Szilvia, Markó Mónika, Ursu Zsuzsanna, Hegedűs Krisztina; harmadik sor: Galambos Katalin, Válóczy Mária, Hajas Eszter, Berényi Éva, Karay Eszter

Felső tagozaton és a középiskolában tanító tanárok a 2011/2012. évi tanév végén.

Első sor: Bán Éva, Sinka Erika, Schell Livia, Suhajda Péter, Nádas Pál igazgató
 második sor: Csurgó Krisztina, Kékesiné Jánó Rozália, Vásárhelyi Gyöngyi, Kovácsné Szűcs Klára, Szentkirályi Andrea középiskolai igh., Bíró Lajosné, Berki Erzsébet
 harmadik sor: Mihalovics Judit, Manáné Izsó Ágnes, Fodor Mónika, Tófalvi-Balassa Szilvia, Varga András; negyedik sor: Horváth Magdi, Lukácsi Andrea, Kovácsik Mónika, Kaszás Villő, Nagyné Fatalin Andrea iskolai igh.

Gazdasági osztály:

Bodnár Tünde igazgatóhelyettes

Irodai személyzet:

Ángyán Gyuláné, Belle Tamásné, Bíró Pálné, Erdei László, Fülöp Tibor, Lendvai Renáta, Máté Lajos, Polgár Miklósné, Pusztai Antalné, Varró István

Technikai személyzet:

Szécsényi Mihály gondnok, Bálint Zoltán, Bárdi Lászlóné, Chrén Erika, Csertő Ervin, Dobay Miklósné, Epure János, Faragó István, Farkas

Jánosné, Gál Istvánné, Gergely György, Gyökér Ferenc, Gyulai Józsefné, Haraszi Lajosné, Józsa Károly, Kapesz János, Kolonics Csaba, Kovács Istvánné, Kubik Gyula, Páka Ferencné, Schanda Sándor, Szabó Jánosné, Szauner Ferencné, Varga Vincéné, Zsíros Sándor

Élelmezés-konyha:

Véghegyi Hedvig élelmezésvezető, továbbá Bozsó Tamásné, Csonka Kálmánné, Falaiszt László, Gécz Mária, Gyaraki Géza, Major Ferencné, Németh Gyuláné, Renge Mária Magdolna, Vaszkó Miklósné

Gépkocsivezetők:

Hidasi Zoltán flottavezető, továbbá

Barta Béla, Farkas László, Hidasi Zoltán, Őri Géza, Pajer Zoltán, Piroska Károly, Tarpay Jenő

III.3.7. A Mozgásjavító iskola személyzete a 2012-es tanév végén⁶

Iskolavezetőség:

Nádas Pál igazgató (gyógypedagógus, testnevelőtanár, közoktatásvezető)

Patyi-Bodnár Tünde gazdasági igazgatóhelyettes

Nagyné Fatalin Andrea igazgatóhelyettes (általános Iskola) gyógypedagógus–közoktatásvezető
Szentkirályi Andrea igazgatóhelyettes (szakiskola)

Ágoston Gabriella igazgatóhelyettes (módszertani központ) gyógypedagógus

Okányi Andrea igazgatóhelyettes (diákotthon) gyógypedagógus, könyvtáros

Révész Rita nemzetközi és pályázati ügyek vezetője (gyógypedagógus–logopédus–közoktatásvezető)

Mozgásnevelő tanárok a 2011/2012. évi tanév végén.

Alsó sor: Boross Margit, Bera Viktória, Hum Kinga, Gasparicsné Csillag Ágnes, Nádas Pál igazgató, Szentesiné Keleméri Dóra

második sor: Salyné Újvári Judit, Popini Zoltánné, Varjasné Dr. Kovács Edit, Szekeres Henrietta, Borzán Tünde, May Gabriella, Tajthy Katalin

harmadik sor: Kálmán Dominika, Szűcs István, Szigeti Judit, Tapa Gergely, László Anita Mária, Szentmiklósi Anita

⁶ Személyzeti és bérnyilvántartás Nádas Pál gyűjtése alapján. Mozgásjavító történeti archívum.

Oktató tanárok:

Babina Letícia gyógypedagógus (1–6.), Bán Éva angol, Berényi Éva logopédus, Berki Erzsébet rajz–földrajz, Biriszló-Karay Eszter gyógypedagógus (1–6.), Csanádiné Gyalai Katalin gyógypedagógus (1–6.), Csurgó Krisztina gyógypedagógus–technika–életvitel, Hajas Eszter gyógypedagógus (1–6.), Hegedűs Krisztina logopédus, Horváth Magdolna francia–közgazdaságtan, Juhászné Fodor Mónika kémia–matematika, Kaszás Villő Zita magyar, Kékesiné János Rozália gyógypedagógus–gépírás, Kovácsné Szűcs Klára gyógypedagógus (1–6.), Majsainé Hartyáni Júlia gyógypedagógus–előkészítő, Manáné Izsó Ágnes gyógypedagógus–számítástechnika, Markó Mónika gyógypedagógus (1–6.), Mihalovics Judit angol, Pállinkásné T. Varga Mária gyógypedagógus (1–6.), Péntek-Szakály Krisztina gyógypedagógus (1–6.), Péter Erika testnevelés–rekreáció, Sárosi Katinka gyógypedagógus (1–6.), Schell Livia matematika–fizika, Selényi Földesi Judit gyógypedagógus (1–6.), Sinka Erika angol, Somogyiné Üveges Zsuzsa középiskolai szaktanár, Suhajd Péter magyar, Szabó Csaba informatika, Szekeres Henriatta gyógypedagógus (1–6.), Szendrei Virág gyógypedagógus (1–6.), Tatár Szilvia gyógypedagógus (1–6.), Tófalvi Szilvia tanító–ének és karvezető, Ursu Zsuzsanna gyógypedagógus (1–6.), Varga András biológia–földrajz, Vásárhelyi Gyöngyike gyógypedagógus–történelem

Napközis tanárok:

Kovátsik Mónika, Laczóné Lukács Andrea testnevelés–rekreáció szakos, Válóczy Mária hitoktató tanító, Váradi Mónika gyógypedagógus, Vereszkyné Bátovszki Mariann testnevelő

Mozgásnevelők:

Boross Margit, Czinder Zita, Cselovszki Tünde, Gasparicsné Csillag Ágnes, Handkiné Józsa Judit,

Hum Kinga, Kálmán Dominika, László Anita Mária, May Gabriella, Mészárosné Szentmikósi Anita, Osztopáni Andrea, Popini Zoltánné, Salyné Újvári Judit, Sebestyén-Berta Györgyi, Sebők Zsuzsa, Szentesiné Keleméri Dóra, Szigeti Judit, Tajty Katalin, Tapa Gergely, Tóth Adrienn Anita, Varjasné dr. Kovács Edit

Pedagógiai asszisztensek:

Bai Gál Ilona, Bara Irén, Csomorné Bódi Andrea, Erdélyi Ágnes, Fekete Szilvia, Füstösné Tatai Zsuzsa, Gálné Boda Zsuzsa, György Anikó, Hornyasekné Jaskó Györgyi, Jókai-Bara Beáta, Kiss Bianka, Kovács Zoltánné, Marosi Anita, Nagy Réka, Rajnainé Nagy Margit, Szász Zsolt, Ujlaky Margit

Diákotthoni (apartman) pedagógusok:

Borsodi Sándor gyógypedagógus, Bresztyenszky-né Kovács Katalin tanító, Czimmermann Éva pszichológus, Csizmadia Melinda gyógypedagógus, Csonti Szabó Angelika konduktor, Fábiánné Szöllősi Ildikó gyógypedagógus, Györfiné Hártó Marianna gyógypedagógus, Kocsis Zsuzsanna testnevelő, Krasznai Szilárd történelem, Lokotka Nikoletta biológia, Puskás Katalin-Tekla magyar, Rédei Lászlóné gyógypedagógus, Simon Virág pszichológus

Diákotthon (apartman) gyermekfelügyelői:

András Kálmán, Arizer Edit, Bardóczkiné Posánszki Ilona, Berényi Lászlóné, Berényi Pálné, Czikora Mária, Csonka Erika, Daniné Vargyas Annamária, Darvas Demecs Zsófia, Demeter Erika, Hegedűs Judit, Hervai Klári, Hortiné Ámon Orsolya, Hudoba Mihályné, Kalocsainé Székely Andrea, Kancsár Zoltánné, Kézdi Ildikó, Koncz Zoltán Tiborné, Kótér-Szentgyörgyi Anna, Lengyel Katalin, Losonczi Józsefné, Mátyás Éva, Németh Erzsébet, Palkóné Bádenszki Gabriella, Pálfi Judit, Pintér Irisz, Porumb Pócsik Judit, Radványi

Diákotthon (apartman) munkatársak a 2011/2012. évi tanév végén.

Első sor: Szente Erika, Puskás Katalin Tekla, Szarkáné Fehér Eszter, Rédei Lászlóné, Lengyel Katalin, Szilágyi Edit, Radványi Nagy Zoltánné, Szenes Rozália, Berényi Lászlóné (Éva), Okányi Andrea igh., Losonczi Józsefné, Berényi Lászlóné (Ági), Kótér Szentgyörgyi Anna, Dombrádiné Bráz Ildikó
 második középső sor: Németh Erzsébet, Finta Anett, Keresztesy Lászlóné, Hudoba Mihályné, Kancsár Zoltánné, Daniné Varjas Annamária, Pintér Írisz, Borsodi Sándor, Kalocsainé Székely Andrea, Zerényi Attila, [a név azonosítása nem sikerült], Airizer Edit, Demecs Zsófia, Palkóné Bádenszki Gabriella, Mátyás Éva, Szendrei Virág, ismeretlen munkatárs; középső és a hátsó sor között: Pálfi Judit, Hervai Klári, [a név azonosítása nem sikerült]
 harmadik hátsó sor: Tornyiné László Krisztina, Riszterer Enikő, Demeter Erika, Porumb Pócsik Judit, Krasznai Szilárd, Sarkadi Józsefné, Czikora Mária, Barnóczkiné Posánszki Ilona, Hártó Mariann, Koncz Zoltán Tiborné, Sevecsek Lászlóné, Kovács Katalin, Czimmermann Éva, Darvas András, Nádas Pál igazgató

Nagy Zoltánné, Sevecsek Lászlóné, Szabó Istvánné, Szarkáné Fehér Eszter, Szenes Rozália, Szép Zsanett, Szilágyi Edit, Zerényi Attila

Kórházi háttér:

Magyarországi Református Egyház Bethesda Gyermekkórháza (2001–2013)

Orvosok:

Dr. Bachausz Cecilai bőrgyógyász, dr. Kessler-Rozivál Andrea ortopéd szakorvos, dr. Korányi Katalin szemész szakorvos, dr. Pantó Tamás ortopéd szakorvos, Pálmafy Beatrix gyermekorvos-neurológus

Ápolónők:

Dobrádiné Bráz Ildikó, Finta Anett, Keresztesy Istvánné, Nagy Katalin, Riszterer Enikő, Szente Erika, Tornyiné László Krisztina

Adminisztratív, gazdasági és technikai munkatársak (2011-től GESZ):

Sárosi Gábor létesítményvezető, továbbá Bálintné Majer Ibolya, Bartal Sándor, Belle Tamásné, Berecz Andrea Erika, Csizmadia Gyöngyi, Deák Istvánné, Faragó István, Farkas Jánosné, Farkas László, Füleki Józsefné, Fülöp István, Kapesz János, Kiss Gyöngyi, Kliment Miklós, Kollárné Pethő Anna, Kirsteur János, Komáromi Roland,

Az intézmény működését biztosító GESZ-személyzet 2012-ben.

Első sor: Vaszkó Miklósné élelmiszer raktáros, Faragó István uszodagépész, Kliment Miklós vízvezeték-szerelő, Nádas Pál igazgató, Berecz Andrea iskolatitkár, Deák Istvánné kézbesítő, Piroska Károly gépkocsivezető

második sor: Renge Mária Magdolna főzőnő, Véghelyi Hedvig ételmezésvezető, Sárosi Gábor létesítményvezető Szalka Zoltánné pénztáros, Belle Tamásné iskolatitkár, Nyíró Annamária gazdasági ügyintéző, Kollárné Pető Anna gazdasági ügyintéző, Szabó Béla asztalos, Flaisz László élelmiszer raktáros

harmadik sor: Marozsán Józsefné takarító, Rakoncay Viktor kertész, Bartal Sándor udvari munkás, Mozsolits László villanyszerelő, Vincze Zoltán programozó-rendszergazda, Fülöp István gyógyászati műszerész, Kristeuer János udvari munkás, Németh Gyuláné szakács, Csonka Kálmánné konyhai dolgozó, Farkas Jánosné takarító

Kovács Istvánné, Marozsán Jánosné, Mozsolits László, Nyíró Annamária, Pajtás Andrásné, Rakoncay Viktor, Sándor Balázs, Szabó Béla, Szalka Zoltánné, Tóvári Krisztina, Varga Ferenc, Venczel Györgyné, Vincze Zoltán

Gépkocsivezetők:

Hidasi Zoltán flottavezető, továbbá Barta Béla, Farkas László, Őri Géza, Pajer Zoltán, Piroska Károly, Tarpay Jenő

Ételmezés-konyha:

Véghelyi Hedvig ételmezésvezető, továbbá Bozsó Tamásné, Csonka Kálmánné, Falaiszt László, Géczy Mária, Gyarakai Géza, Major Ferencné, Németh Gyuláné, Renge Mária Magdolna, Vaszkó Miklósné

III.3.8. Az előkészítő csoportban dolgozó (1979–2015) munkatársak⁷

Fejlesztő tanárok:

1979–1988, valamint 1992–1993 Lalik Veronika
 1979–1981 Látrányi Gáborné
 1981–1988 Hartyáni (Majsainé) Júlia
 1981–1982 Oriskó Istvánné
 1988–1989 Bálint Gyuláné
 1988–1989 Steinbachné Németh Zsuzsa
 1989–1990 Kovács Márta
 1989–1990 Ursu Zsuzsa
 1990–1991 Jakab Miklósné
 1991–1992 Budai Éva
 1991–1992 Sárközi Judi
 1993–1994 Balogh Judit
 1993–1994 Kruppa Mónika
 1994–1996, 1997–2014, valamint 2014–2015 (óvoda) Ambrusné Déry Julianna
 1995–1997 Kovácsné Szűcs Klára
 1995–1996 Debreceni Lászlóné
 1995–1996 Bándoli Katalin
 1995–1997 Tőzsér Mária
 1996–1998 Kollár Katalin
 1996–1997 Turcsik Jánosné
 1997–1999 Lovasi (Schell) Livia
 1998–1999 Szöllösi Ildikó
 1998–2000 Varga Sándor
 1999–2002 Váradi Mónika
 2000–2006 Kormos Zsuzsanna
 2000–2005 Meleg-Vasas Tímea
 2002–2003 Bartos Adél
 2003–2007 Haris Erzsébet
 2005–2006 Káposztás (Váradi) Mónika
 2006–2007 Zsbánné Forrai Judit,
 2007 első félév Lénártné Endre Emőke

2007–2009 Péntek-Szakály Krisztina
 2009–2010 Sárosi Katinka
 2010–2012 Biriszló-Karay Eszter
 2011–2013 Hajas Eszter
 2011–2012 Szendrei Virág
 2012–2014 (2014-től óvoda) Szabó Mária Dóra

Asszisztensek:

1983–1988 Szabó Erika
 1992–1997 Csizmarik Ágnes
 1995–1997 Kas Bence
 1997–2002 Boda Zsuzsanna
 1997–1998 Háy Vera
 1998–1999 Pintér Andrea
 1999–2001 Besenyeiné Iski Andrea
 2002–2003 Boros Andrea
 2002–2003 Fülöpné Botos Ilona
 2003–2014 Füstösné Tatai Zsuzsanna óvoda
 2003–2004 Máté M. Mónika
 2006–2009 Darvas András Kálmán
 2010–2015 (óvoda) Ujlaky Margit

III.3.9. A Mozgásjavító iskolában (1960–2023) működő orvosok.⁸

Heim Pál Gyermekkórház (1960–2001):

1979–1982 Dr. Jankó Mária gyermekorvos
 1982–1996 Dr. Dunai Csilla gyermekorvos
 1996–2001 Dr. Rostás Julianna gyermekorvos

Konzulens és kezelő orvosok:

1981–2004 Dr. Korányi Katalin fogorvos
 1986–2014 Dr. Bachausz Cecilia bőrgyógyász szakorvos

⁷ Forrás: Majsainé Hartyáni Júlia gyűjtése.

⁸ Dr. Pálmafi Beatrix gyűjtése alapján a Mozgásjavító történeti archívumból.

Református Egyház Bethesda Gyermekkorháza (2001–2014).⁹

2001–2005 Dr. Jámbori Mária főorvosnő csecsemő és gyermekgyógyász,

1988–2012 Dr. Kassai Mária neurológus,

2005–2008 Dr. Ecseki Zsolt gyermekgyógyász, pulmonológus

2005–2009 Dr. Pálmafy Beatrix csecsemő és gyermekgyógyász–neurológus

2009–2010 Dr. Velkey Veronika gyermekgyógyász

2009–2014 Dr. Pálmafy Beatrix csecsemő és gyermekgyógyász–neurológus

Helyettesítő orvosok:

Fogarasi András csecsemő- és gyermekgyógyász–neurológus

Konzulens orvosok:

Dr. Paraicz Éva főorvos gyermekneurológus, rehabilitációs szakorvos

Gyenes Vilmos főorvos kardiológus, Bartha Csaba főorvos

Pácz Ferenc főorvos pulmanológus

Heim Pál Gyermekkorház (2014–2023):¹⁰

2014–2017 dr. Harangozó Hanna

2017–2017 dr. András Katalin

2017–2018 dr. Lónyai Rita

2018–2020 dr. Kovács Barbara

2020–2021 dr. Gulácsi Ágnes

2022–2022 dr. Kovács Barbara helyettesítő

2022– dr. Sümegi Edina helyettesítő

Ortopéd orvosi háttér:¹¹

1963–1981 Dr. Bíró Tibor

1981–1999 Dr. Antal József

1988–1998 Dr. Sebestyén Albert

1998–2000 Dr. Adonyi Ágnes

1998–2023 Dr. Kessler Rozival Andrea

2000–2023 Dr. Pantó Tamás

Wechselmann-ház 2007-ben, a *Mozgásjavító* nagy rekonstrukciójának kezdetén

⁹ A fővárosi bentlakásos otthonok orvosi (Heim Pál Gyermekkorház) ellátásától eltérően, a Református Egyház Bethesda Gyermekkorháza Dr. Dizseri Tamás gyermekorvos, kórházigazgató, és Nádas Pál gyógytárgyész a *Mozgásjavító* igazgató által kötött együttműködési megállapodás alapján működött.

¹⁰ A gyermekorvosi ellátás 2014-től visszakerült a Heim Pál Gyermekkorház ellátó rendszeréhez.

¹¹ Az ortopéd orvosi ellátás minden esetben az intézmény és az orvos közötti, egyéni megbízási szerződés alapján történt, amelyért az orvos nagyon szerény tiszteletdíjat kapott.

A Mozsásjavító iskola épületei a nagy rekonstrukciót követően 2011-ben.
A Wechselmann-ház (Lajta-ház), a volt Nyomorékok Otthona (Medgyes-ház)
és a két épületet összekötő új épületegyüttes (3h építésziroda).

III.4. A Wechselmann-házban tanuló diákok¹²

„Tőled kaptam én e gyönyörű életet.
S mint a virágkötő, ki a nyíló virág mellé zöldet is
tesz
ajándék-élet mellé, még csordulól szeretetet.
Ahogy a virág szebb egy kis zöld dísszel
úgy szebb az élet is sok-sok szeretettel.”
(Gedővári József)¹³

A Wechselmann-házban tanuló vak és siketnéma diákok létszámadatairól hézagosan kerültek elő dokumentumok. A feltárt forrásokban egymástól sokszor eltérő adatok találhatók. Az intézményt 1907-ben 12 vak gyermekkel nyitották meg, de 1917-ben már 42 diáknak biztosítottak ellátást. Az 1907 és 1922 közötti adatokat csak sajtómegjelenések alapján lehetett feltételelesen meghatározni, hogy ebben az időszakban átlagban 26 fő/év vak gyermek tanulhatott az épület-

¹² *Magyarországi gyógypedagógiai Intézetek működése 1927.* // Magyarországi gyógypedagógiai intézetek 1934. // Kanizsai 1938; 1939; 1940; 1941; 1941; 1942; 1943; 1944; 1945; 1946–1948. // Mándi 1969. // Tanulók a 90. évfordulón. In: Nádas szerk. 2003. 87–89. // Kovácsné 1993. // Az 1953-2003 között végtett diákok névsora. In: Bán-Nádas-Okányi-Tárnói 2003. 231–237. // Kiss 2003. // Pedagógiai Program (2004) Kiss Erika gyűjtése nyomán. // Pedagógiai Program (2007, 2009, 2012) Nagyné Fatalin Andrea gyűjtése nyomán.

¹³ Gedővári József állami gondozott volt egészen 1990-ig a Mozsásjavítóból történő ballagásáig. „A Mozsásjavító előtti régi iskolámban x lábúnak csúfoltak. Nem mehettem velük a Vidám Parkba, mert hátha kiesek meg leesek. A szüleim nem figyeltek rám. Két testvérem van, ők eddig nem tudták, hogy én létezem. Hét éve, tízéves koromban láttam őket utoljára” – nyilatkozta 1989-ben. (Forrás: Bóta 1989. 7.)

A Wechselmann-ház tanulói létszámának alakulása 1907 és 1947 között

Tanév	Vakok	Siketnémák	Összesen
1907/1909	12		12
1917/1918	42		42
1920/1921	29		29
1921/1922	28		28
1922/1923	29		29
1923/1924	30		30
1924/1925	27		27
1925/1926	20		20
1926/1927	21		21
1927/1928	19		19
1928/1929	19	48	67
1929/1930	16	56	72
1930/1931	12	51	63
1931/1932	11	49	60
1932/1933	13	54	67
1933/1934	10	51	61
1934/1935	12	52	64
1935/1936	14	46	60
1936/1937	11	43	54
1937/1938	16	39	55
1938/1939	18	37	55
1939/1940	17	40	57
1940/1941	16	43	59
1941/1942	15	47	62
1942/1943	10	50	60
1943/1944	12	41	53
1944/1945	Szünetel a tanítás		
1945/1946	2	14	16
1946/1947	0	24	24*

* Az 1946/1947. tanévben a beíratott tanulókon felül 3 fő ipari képzésben részesülő siketnéma fiatal, 3 fő értelmileg elmaradott, 1 fő még nem iskoláskorú siketnéma, 1 fő felnőtt siketnéma és 3 fő vak személy lakott az internátusban. Így az intézet létszáma 1947-ben 35 fő volt

Forrás: *Pesti Hírlap*, 1907. augusztus 15. csütörtök 10. // Kanizsai 1936/1937; 1939/1940. és 1946/1947. // Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézet OSZK-L.sz: B7109, B371/257, (1953) // *Magyarországi gyógypedagógiai intézetek* 1934.

ben. Amikor az épület hadikórházként működött, a korabeli dokumentumok szerint 180 magyar és más nemzetiségű személyt láttak el. A *Siketnémák és Vakok Oktatásügye* című szakkiadvány 1934. évi 7–8. számának mellékletéből, a Kanizsai Dezső által szerkesztett évkönyvekből, és az 1943-ban és 1948-ban készült kiadványokból visszamenőlegesen kimutatható az 1922 és 1949 közötti időszakban a diáklétszám alakulása. (Fontos megjegyezni, hogy ezekben a kimutatásokban is találhatóak a létszamadatok között minimális eltérések.)

A második világháború alatt az 1944/1945. tanévben szünetelt a tanítás. A vészorszak kezdetén 1944 tavaszán 41 siketnéma és 12 vak, 53 diákról szólt a jelentés. Közvetlenül a háborút követően csak 14 siketnéma és 2 vak diák visszaérkezéséről számoltak be. A háború utáni tanévben (1946/1947.) 22 fő, míg az 1947/1948. tanévben 24 fő siketnéma diák iskoláztatását és összesen 35 fő internátusi ellátását biztosították. Ekkor már vak gyermek nem volt a beíratott tanulók között.¹⁴ Az Idegen Nyelvek Főiskola diáklétszámának részletes megjelenítésére a kutatás nem terjedt ki.

A mozgáskorlátozott „nyomorék” gyermekek Wechselmann-házba történő költözésekor a statisztikában rögzített létszám 136 főről szólt. A Zsótér Pál igazgatása (1955–1972) alatti időszakról mindössze három év adatai kerültek elő, melyek alapján (és a személyes visszaemlékezésekre hagyatkozva) az mondható el, hogy az intézményben átlagban 130–150 diákról gondoskodhattak évente. Alpár György igazgató vezetése alatt átlagban évi 130–140 diák járt a Wechselmann-házba. A létszámjelentésekben a

¹⁴ Az Idegen Nyelvek Főiskola diáklétszámának részletes bemutatására a kutatás nem terjedt ki. A kutatómunka során feltárt dokumentumokból tudható, hogy a főiskolára az első tanévben 250 főt vettek fel, és 1954-ben nappali tagozaton 175 fő hallgató szerzett diplomát. A főiskolára beíratott diáklétszám ennél jelentősen több volt, hiszen esti és levelező képzés is zajlott a főiskolán.

III.4.1. Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete diákjai (1939–1945)¹⁵

Ssz.	Név	Tanév 1939/40	Tanév 1940/41	Tanév 1941/42	Tanév 1942/43	Tanév 1943/44
1.	Alt Sámuel	X	X	X		
2.	Bezzegh Magda	X	X			
3.	Bodor Ödön			X	X	X
4.	Deutsch Zoltán		X	X		X
5.	Fehér László	X				
6.	Fischer Piroska	X	X	X	X	X
7.	Fleischmann Andor	X	X	X		
8.	Ivanfi Flórián	X				
9.	Izakovits Jankel		X			
10.	Klein Ibolya			X	X	X
11.	Klein Imre				X	X
12.	Lindenfeld Jenő	X	X	X		
13.	Menyhart Mária	X				
14.	Nagy István	X	X	X	X	X
15.	Rein Ágota	X	X	X		
16.	Schächter Izráel	X	X	X		
17.	Schlésinger László			X	X	X
18.	Spitz György	X	X			
19.	Steiner Julianna	X	X	X		
20.	Szabó Ilonka	X	X	X	X	X
21.	Szabó Károly	X	X	X	X	X
22.	Tóth Anna					X
23.	Traner Veronika				X	X
24.	Vajda László	X	X			
25.	Varga Ruben	X	X	X	X	X

Összesen:

17

16

15

10

12

Mozgásjavítóhoz tartozó Kertészképző iskola diákjait 1960-tól, a Ráby Mátyás utcai iskolába járókat pedig 1973-tól a Mexikói úton tanulókkal együtt egy statisztikai kimutatásban kezelték. Így a Mozgásjavító intézmény diáklétszáma a 180 főt is elérte. A tanulók névsorát is csak

részlegesen, az 1938-1947 között megjelenő évkönyvek nyilvántartásai alapján sikerült feltárni. A mozgásjavító korszak tanulói névsorát (ti. az intézményben az általános iskola nyolcadik évfolyamát befejező diákokét), egy korábbi, 2003-as forrás kiegészítésével lehetett csak megadni.

¹⁵ Kanizsai 1938; 1939; 1940; 1941; 1942; 1943; 1944

III.4.2. Izraelita Siketnémák Országos Intézetének diákjai (1938–1948)¹⁶

Sz.	Név	Tanév 1938/39	Tanév 1939/40	Tanév 1940/41	Tanév 1941/42	Tanév 1942/43	Tanév 1943/44	Tanév 1944/45
1.	Adamcsik Erzsébet	X	X	X	X	X	X	
2.	Altmann Péter	X	X	X	X	X		
3.	Amsel Margit	X						
4.	Bálint Erzsébet					X	X	
5.	Bara Adolf							
6.	Bellák Ervin	X						
7.	Berkovits Ervin				X	X	X	
8.	Boskovits István				X	X		
9.	Brandek Antal	X	X	X	X	X	X	
10.	Braunwasser Sámuel				X	X		
11.	Csányi Éva	X	X	X				
12.	Demián Ottó	X						
13.	Deutch Izráel			X	X	X	X	X
14.	Díamant Margit				X	X	X	
15.	Dick Tamás			X	X	X	X	
16.	Ehrenfeld Ferenc	X	X	X	X	X	X	
17.	Eiland György	X	X	X	X	X	X	
18.	Einharn Sándor					X	X	
19.	Faragó Péter			X	X	X	X	
20.	Farkas Márton						X	
21.	Feldmann Cecília	X	X	X	X	X	X	X
22.	Feuer Szerén		X	X	X	X	X	X
23.	Frei Vilmos		X					
24.	Freund Tamás				X	X	X	
25.	Fuchs Hedviga	X	X	X				
26.	Gáspár Livia				X	X	X	
27.	Gergely József							
28.	Glücksmann Veronika				X	X	X	
29.	Grosz Tibor	X						
30.	Guttmann Dóra					X	X	X
31.	Guttmann Ibolya						X	
32.	Heinzelmann László				X	X	X	
33.	Herkovits Erzsébet				X	X	X	
34.	Iczkovits Róza						X	X
35.	Indig Berta						X	X
36.	Jakab Róbert	X	X	X				
37.	Jurovits Adél	X	X	X	X	X		
38.	Jurovits Simon	X	X	X				
39.	Kálisch Samu	X	X	X				
40.	Kálmán Ágnes	X	X					
41.	Kálnoki Erzsébet		X	X	X	X	X	
42.	Katz Magda	X	X					
43.	Katz Sándor	X	X	X		X	X	X
44.	Katz Sarolta	X	X	X	X	X	X	X
45.	Kaufmann Andor				X	X	X	
46.	Kellner Béla	X						
47.	Klein Miklós	X						
48.	Kohn Györgyi	X	X	X				

¹⁶ Kanizsai 1947–1948.

III.4.3. Mozgásjavító végzős diákjai (1955–2014)¹⁷

1955-ben végzős 8. osztály (az osztályfőnök neve nem azonosítható)

1. Bedő Ferenc
2. Deák István
3. Erdélyi Ferenc
4. Fábián Gyula
5. Galambos József
6. N. Tóth Károly
7. Rab Sándor
8. Sörös Béla
9. Spaits Miklós
10. Szabó Sándor
11. Szomjas Gyula

1956-ban végzős 8. osztály (az osztályfőnök neve nem azonosítható)

1. Deli Sándor
2. Fenyvessi Éva
3. Gombos László
4. Gyöngyösi Attila
5. Győri Károly
6. Horváth Sándor
7. Körmendi Antal
8. Láng Péter
9. Nagy Géza
10. Szegedi János
11. Takács Vince

1957-ben végzős 8. osztály Osztályfőnök: Mohácsi Ferenc

1. B. Szabó Emma
2. Fészki Mihály
3. Gyenes Margit
4. Horváth József
5. Iker Editt

6. Juranics László
7. Major Margit
8. Nemes József
9. Sárközi Kolompár János
10. Szabó Anna
11. Szécsi Antal
12. Szoboszlai József

1958-ban végzős 8. osztály Osztályfőnök: Dr. Szegeczky Dezsőné

1. Éles Sándor
2. Farsang Margit
3. Füstös Sándor
4. Harkányi Ferenc
5. Honti Erzsébet
6. Karakovits Margit
7. Kósa Mária
8. Kubinyi Mária
9. Meczner Ferenc
10. Molnár Ferenc
11. Náhocki Mihály
12. Pörzse Endre
13. Raffael Pál
14. Sarvaicz Lajos
15. Schwartz István
16. Simonyi János
17. Varga József
18. Vass Ferenc
19. Virág József
20. Vojczig Dénes

1959-ben végzős 8. osztály (Osztályfőnök: Csizmadia Istvánné)

1. Csitári József
2. Donna Éva
3. Farsang Margit
4. Fekete József
5. Gál Ferenc

¹⁷ Az 1953 és 2002 között végzett diákok névsora. In: Bán-Nádas-Okányi-Tarnói 2003. 231–237. // Tablók: Mozgásjavító történeti archívum.

6. Gémesi Éva
7. Herbszl László
8. Hödl Gizella
9. Juhász Éva
10. Kecskés Károly
11. Kiss György
12. Papp László
13. Rafael Mária
14. Schaffer István

1960-ban végzős 8. osztály
(Osztályfőnök: Racskó Lászlóné)

1. Bakonyi József
2. Benda Tibor
3. Bodocsi Éva
4. Brátis Ferenc
5. Farsang Margit
6. Fett Gizella
7. Hajdi László
8. Hossó Anna
9. Kiss Pál
10. Kurcsics Károly
11. Lukács György
12. Nagy József
13. Rác Ernő
14. Schneider Mihály
15. Szabadelló Katalin
16. Szász Magda

1961-ben végzős 8. osztály (osztályfőnök neve nem azonosítható)

1. Bartucz Margit
2. Domján Irén
3. Domnárovits István
4. Gálik Éva
5. Juhász Katalin
6. Pásztor Lídia
7. Pércsi József
8. Prekop Ferenc
9. Tóth István

1962-ben végzős 8. osztály
Osztályfőnök: Dr. Szegeczky Dezsőné

1. Asztal Sándor
2. Akl János
3. Bartók Margit
4. Bilki István
5. Csányi László
6. Farkas Irén
7. Fekete Zsófia
8. Hegedűs Piroska
9. Kovács Tibor
10. Kővári Vilmos
11. Mátrai Sándor
12. Miskolczi László
13. Nagy Erzsébet
14. Nagy László
15. Németh Zsuzsa
16. Peti Imre
17. Pulai Géza

1963-ban végzős 8. osztály
Osztályfőnök: Csizmadia Istvánné

1. Bajcsi Károly
2. Benedek Imre
3. Bocskor Gábor
4. Budai Ilona
5. Kőműves Anna Mária
6. Kupás Eszter
7. Musch Eszter
8. Nagy Zsuzsanna
9. Oslánszki Erzsébet
10. Perei József
11. Reiman János
12. Simon Ignác
13. Szabó Irén
14. Szemes Endre
15. Vajai István

1964-ben végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Bodroghalmi Gusztáv**

1. Dvorák Ilona
2. Erdős József
3. Illés Károly
4. Juhász János
5. Korb József
6. Kovács Vércse Edit
7. Kozma László
8. Nyíri Lajos
9. Orsós Sándor
10. Somogyvári Károly
11. Szabó Borbála
12. Szabó István
13. Szekeres János
14. Tóth Ferenc
15. Tózsér Julianna

1965-ben végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Mohácsi Ferenc**

1. Ármay Sándor
2. Balogh Sándor
3. Bánki Erzsébet
4. Beleznai Vince
5. Csányi Aranka
6. Harmati István
7. Hencz Ottó
8. Horváth Katalin
9. Lakatos Géza
10. Nagy János
11. Nagy József
12. Orsós Irén
13. Pej Mária
14. Rátonyi Sándor
15. Sára István
16. Szabó Erzsébet
17. Szekini László
18. Szemán Zoltán
19. Szilágyi Ilona
20. Tímár Imre

1966-ban végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Dr. Szegeczky Dezsőné**

1. Ale Sándor
2. Balogh Árpád
3. Bugyi Ferenc
4. Földesi Ilona
5. Lengyel József
6. Link Györgyi
7. London Ferenc
8. Molnár István
9. Nagy Ágnes
10. Nusszer Mária
11. Pál Szabó Károly
12. Pántya Mária
13. Petrás Anna
14. Radnai György
15. Szabó János
16. Szvoboda László
17. Tóth Rozália

1967-ben végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Csizmadia Istvánné**

1. Biber Anna
2. Czinege Ferenc
3. Demeter István
4. Dominiák Ernő
5. Fazekas István
6. Kohn Jenő
7. Kovács Erzsébet
8. Kovács Pál
9. Kovacsics Aranka
10. Nagy István
11. Nagy Marietta
12. Nyári Zsuzsa
13. Pintér Tibor
14. Trencsér Sándor
15. Ungváry Jenő
16. Vámos Katalin
17. Zsombók Anna

1968-ban végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Bodroghalmi Gusztáv**

1. Bekő Zoltán
2. Csata György
3. Galambos András
4. Gyurcsik Margit
5. Höller Zoltán
6. Katz Ferenc
7. Kiszlinger János
8. Körmendi Imre
9. Kövecsi Árpád
10. Kucsera Anna
11. Mátyás Erzsébet
12. Nyíri Erzsébet
13. Papp László
14. Varga István

1969-ben végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Bodroghalmi Gusztáv**

1. Apró Ferenc
2. Aradi Irén
3. Baudai László
4. Bitskey Gyula
5. Cseresnyés Katalin
6. Gyurkó Mihály
7. Juhász Péter
8. Lakatos Irén
9. Oláh Géza
10. Ország Balázs
11. Pásztor József
12. Platényi Zsuzsanna
13. Sram Erzsébet
14. Szabó Éva
15. Szabó Rozália
16. Szalai Imre
17. Szőcs Ágnes
18. Takács István
19. Tóth Miklós

1970-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Zsoldos János**

1. Bakos Miklós
2. Baranyi Anna
3. Benjámin Márta
4. Dobsa Károly
5. Drexler József
6. Feke Éva
7. Jelinek József
8. Miklós Erzsébet
9. Mina Gábor
10. Nagy Judit
11. Raáb Károly
12. Répási Júlia
13. Ripper Judit
14. Rovni Emese
15. Turgonyi Katalin
16. Zábory Márta
17. Zöld Gizella

1970-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Baróthy Sándorné**

18. Aradi László
19. Bákonyi Lajos
20. Bedő Imre
21. Berta Edit
22. Cseri Edit
23. Fehérvári László
24. Friedrich Imre
25. Kádár Ágnes
26. Lakatos László
27. Megyaszi Sándor
28. Orosz Imre
29. Ottenvald Edit
30. Pribék Sándor
31. Szoboszlai Ilona
32. Szoboszlai Margit
33. Tankovics Károly
34. Tarlós Pál
35. Vágvolgyi Mária

1971-ben végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Csizmadia Istvánné**

1. Bank Erzsébet
2. Dávid Lajos
3. Fekete József
4. Füzessey Mária
5. Horváth József
6. Illés Magda
7. Izsányi Tibor
8. Juhász Mária
9. Lőcsei Sándor
10. Pálinkás Judit
11. Séd Endre
12. Sóspataki Pál
13. Szemerei Péter
14. Szőke Sándor
15. Tóth Aranka
16. Újlaki Ágnes
17. Urbán Mária
18. Wéber Brigitta

1972-ben végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Zsoldos János**

1. Bozsoki András
2. Braczkó Attila
3. Czink Imre
4. Eszes Béla
5. Farkas József
6. Fazekas Gabriella
7. Galy Tamás
8. Herbert Lajos
9. Horváth Sándor
10. Kálmán Sándor
11. Marosi György
12. Németh Ágnes
13. Ocskai László
14. Samok Sándor
15. Sándorovszky Ede
16. Schwarcz Sándor
17. Sedró Mihály
18. Szántó Sándor

19. Tóth László Zoltán

20. Varga István

21. Veres Tamás

1973-ban végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Bodroghalmi Gusztáv**

1. Almási Ilona
2. Almási János
3. Barta László
4. Bokor András
5. Boros Klára
6. Cselei Bálint
7. Cserpák László
8. Csurgó Imre
9. Furecska Mária
10. Galovicz László
11. Halászi László
12. Kiss Mária
13. Krápicz Veronika
14. Kukoda Ilona
15. Licskó László
16. Makovecz Gyula
17. Mex Katalin
18. Nemes Sándor
19. Pásztor Anna
20. Prepok Erzsébet
21. Szöllősi László
22. Uzsoki Mária
23. Vasas Elek
24. Vígvári Zsuzsa
25. Zilai Zoltán

1974-ben végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Baróthy Sándorné**

1. Benkó Klára
2. Boda László
3. Bruckmann Éva
4. Farkas József
5. Gavenda Mariann
6. Hegyi Zoltán
7. Rafael Aranka

8. Rétfalvi Sándor
9. Sztregye János
10. Tibai István
11. Tógyi Gusztáv
12. Urbán Ágnes
13. Vad Mária Magdolna

1975-ben végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Csizmadia Istvánné

1. Alusán István
2. Bán László
3. Bránát Gyöngyi
4. Galamb Károly
5. Gulyás Sándor
6. Gyarmati László
7. Gyenge István
8. Hasznosi Gyula
9. Horváth Margit
10. Knipt Éva
11. Lucker Klára
12. Majer Ilona
13. Máté János
14. Németh Klára
15. Szabó Ildikó

1975-ben végzős 8/B osztály (osztályfőnök neve nem azonosítható)

16. Bentók József
17. Gubik József
18. Hunyadi László
19. Kitzvéger Tamás
20. Koleda Mária
21. Kovács Sándor
22. Kun Mária
23. Makai Lajos
24. Menyhért László
25. Molnár Attila
26. Venesz András

1976-ban végzős 8. osztály

Osztályfőnök: Zsoldos János

1. Bihari Károly
2. Boa Vilmos
3. Halupka Lajos
4. Házverő-Török Gyöngyi
5. Kollár Erzsébet
6. Kovács István
7. Körmös László
8. Lábás Anna Judit
9. Méhész Magdolna
10. Nász Erzsébet
11. Propszt Imre
12. Schmied Gábor
13. Szalai Tibold
14. Szőke Julianna
15. Varga László
16. Vucskics Valéria

1977-ben végzős 8/A osztály (az osztályfőnök neve nem azonosítható)

1. Csalami József
2. Éles Erika
3. Fark László
4. Glósz Jenő
5. Jancsók Zsuzsanna
6. Kvasznica Gábor
7. Laboda Ilona
8. Molnár Anikó
9. Nagy István
10. Páll Béla
11. Szalai Tibold
12. Szappanos Ilona
13. Tóth Lajos
14. Vuleta Judit

1977-ben végzős 8/K osztály

Osztályfőnök: Bogó Mária

15. Nagy Árpád
16. Petróczy Irén

17. Svéger Gábor
18. Szabó Katalin

1978-ban végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Molnár Dénesné

1. Andicsku János
2. Balla Tibor
3. Dóczy Attila
4. Gábor Ágnes
5. Gyug Ferenc
6. Halla Gábor
7. Herceg Tibor
8. Kónya Zoltán
9. Lovász László
10. Szabó Adrienne
11. Szabó László
12. Tóth Ferenc
13. Vahály László

1978-ban végzős 8/K osztály

Osztályfőnök: Vásárhelyi Gyöngyi

14. Horváth Erzsébet
15. Kovács Katalin
16. Laposa Katalin
17. Tóth Edit

1979-ben végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Kádár Istvánné

1. Ács Gyöngyi
2. Czallucz Éva
3. Cseh Lajos
4. Erős József
5. Kapás Alajos
6. Kovács Erika
7. Könyves József
8. Molnár István
9. Orbán Erzsébet
10. Rémik József
11. Tanács István
12. Tóth László
13. Wertmüller Éva

1979-ben végzős 8/B osztály

Osztályfőnök: Csizmadia Istvánné

14. Hajdú Imre
15. Hartl Gabriella
16. Kovács Péter
17. Markó Bernadett
18. Mák Kornélia
19. Mező Tibor
20. Nagy Lajos
21. Rácz Béla
22. Szántó Éva
23. Szigeti Péter
24. Vas Róbert
25. Zsolna Zsuzsa
26. Szigeccsán Zoltán

1979-ben végzős 8/K osztály

Osztályfőnök: Vásárhelyi Gyöngyi

27. Budai Katalin
28. Forrai Edit
29. Kiss Attila László
30. Laskai József Csaba
31. Ságvári Gyöngyi Eleonóra
32. Szabó Erzsébet

1980-ban végzős 8. osztály

Osztályfőnök: Zsoldos János

1. Balogh Ferenc
2. Csíkvári Csaba
3. Földvári Aranka
4. Gável Dénes
5. Gelencsér Ferenc
6. Illés Géza
7. Kósa László
8. Lucskai Attila
9. Meleg Zsolt
10. Mészáros László
11. Murányi Katalin
12. Podhragyi Péter
13. Ratkai Zoltán
14. Szabó Margit

15. Szörényi Tibor
16. Takács Rózsa

1981-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Baróthy Sándorné**

1. Danyi Szilárd
2. Forrai Edit
3. Gera János
4. Juhász Pál
5. Karsai László
6. Kozarich Anikó
7. Kunos Borbála
8. Lassú Marianna
9. Máдай Mónika
10. Protár Albert
11. Szendrey Mónika
12. Vajas Géza

1981-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Kőpatakiné Mészáros Mária**

13. Balogh László
14. Berki Lajos
15. Bohus Andrea
16. Drahos Katalin
17. Hartl Erika
18. Kósa László
19. Kun Ferenc
20. Murányi Katalin
21. Németh László
22. Nyikonyuk Csaba
23. Polgár Zoltán

1982-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Méhesné Remenár Judit**

1. Balogh László
2. Dencs Márta
3. Farkas Gabriella
4. Ficsor Endre
5. Hidvégi Csilla
6. Kiss Zsuzsanna
7. Kopp Anna

8. Kovács Zoltán
9. Lengyel Péter
10. Molnár Ferenc
11. Nagy Mária
12. Szolga Andrea
13. Tóth Jolán

1982-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Csizmadia Istvánné**

14. Boda Sándor
15. Bujtás Csaba
16. Dani Lajos
17. Horváth Zoltán
18. Károlyi Erzsébet
19. Kiss Erika
20. Kürtösi Ottó
21. Mlincsek Katalin
22. Priger Zoltán
23. Szűcs Mária
24. Tamás Eleonóra
25. Tarcsa Éva
26. Wéber Éva

1983-ban végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Kádár Istvánné**

1. Babusa Erzsébet
2. Bánfalvi Zsolt
3. Bodó Beáta
4. Dobler Antal
5. Felföldi Erzsébet
6. Horváth Zoltán
7. Perjés Zoltán
8. Sárkány Erika
9. Szíjártó Rita
10. Vándor Miklós

1983-ban végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Bálint Gyuláné**

11. Alcsics Ildikó
12. Domonkos Ferenc
13. Farkas Tamás

14. Galambos László
15. Képes Kornél
16. Kizmann Béla
17. Muskát Norbert
18. Szántai Kiss Róbert
19. Vidákovics Tibor
20. Virág Csilla

1984-ben végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Vásárhelyi Gyöngyike

1. Bielik Jenő
2. Csizovszky Andrea
3. Donkó László
4. Gergye Imre
5. Kemenyiczki Csilla
6. Kontrováczi Csaba
7. Papp Ferenc
8. Romák Zoltán
9. Tóth Zoltán
10. Túri Iván

1984-ben végzős 8/B osztály

Osztályfőnök: Baróthy Sándorné

11. Bán Zsolt
12. Bocz István
13. Czikora Péter
14. Farkas László
15. Gazdag Tamás
16. Gyürky Péter
17. Kiss Sándor
18. Kosiba Gyöngyi
19. Pápai Éva
20. Sebestyén Zoltán
21. Szijj Zoltán
22. Tóth Dóra
23. Tóth Károly
24. Vona Tamás

1985-ben végzős 8. osztály

Osztályfőnök: Baróthy Istvánné

1. Balogh László
2. Csonk Mária
3. Engelhardt Katalin
4. Gönczö László
5. Jermi Zoltán
6. Kígyósi Tímea
7. Körmendi Mónika
8. Mágocs Zsuzsanna
9. Molnár Ágnes
10. Molnár Ilona
11. Szávolovits Viktor
12. Tanó Tünde
13. Weisz Tímea

1986-ban végzős 8. osztály

Osztályfőnök: Chikányné Szedres Rita

1. Bartucz Éva
2. Dancsó István
3. Farsang Zsolt
4. Gáspár Johanna
5. Gyarmati Gábor
6. Kiss-Juhász József
7. Kovács Beáta
8. Kovács Margit
9. Köleséri Sándor
10. Nádas Szilvia
11. Rajner Arzén
12. Szabó Anikó
13. Tichy Attila
14. Vida György
15. Weisz Edit

1987-ben végzős 8. osztály

Osztályfőnök: Vásárhelyi Gyöngyike

1. Arató Róbert
2. Bató Tamás
3. Belényesi Szilvia
4. Besenyei Ferenc

5. Gabella Erzsébet
6. Horváth Ferenc
7. Jurásek Zoltán Fábián
8. Kádár Zsolt
9. Nagy József
10. Orlik Ferenc
11. Orosz Barnabás
12. Peti János
13. Tóth Tünde
14. Varga István

1988-ban végzős 8/A osztály
Osztályfőnök: Bálint Gyuláné

1. Bartalos Gábor
2. Darvas Vanda
3. Fenyvesi Edit
4. Kiss József
5. Kiss Norbert
6. Orosz Erika
7. Szojka Andrea
8. Turai Szilvia
9. Varga István

1988-ban végzős 8/B osztály
Osztályfőnök: Zsoldos János

10. Berkes Ferenc
11. Csipes Rózsa
12. Garami Árpád
13. Gera Mónika
14. Hidegh Virág
15. Kapesz János
16. Kiss Norbert
17. Lácza Gábor
18. Pinczési Zsolt
19. Pósfai Anita

1989-ben végzős 8. osztály
Osztályfőnök: Zsoldos János

1. Balogh István János
2. Czebe József

3. Friesz Rudolf
4. Hargitai József
5. Hegedűs Andrea
6. Kálmán Attila
7. Király Zsolt
8. Kratochvila Diána
9. Léder Anna
10. Lindner Edit
11. Meggyes József
12. Mészáros Gábor
13. Pinkert Anikó
14. Rittgasser Edina
15. Schwartz Péter
16. Valent István
17. Zsolnai Attila

1990-ben végzős 8/A osztály
Osztályfőnök: Varga András

1. Endre Ildikó
2. Hiba Ernő
3. Iring Barbara
4. Lőrincz Andrea
5. Mácsai Klára
6. Nagy Angéla
7. Nagy Csaba
8. Papp Csaba
9. Ráczkó Gitta
10. Száraz Erika
11. Viczina Anikó

1990-ben végzős 8/B osztály
Osztályfőnök: Chikányné Szedres Rita

12. András Zoltán
13. Bánfi Gábor
14. Gedővári József
15. Kónya Réka
16. Maksa Andrea
17. Molnár Erzsébet
18. Oláh Tünde
19. Purigracski Norbert

20. Schmidt Gábor
21. Tóka László
22. Zsóri Attila

1991-ben végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Vásárhelyi Gyöngyike

1. Balogh Sándor
2. Bók László
3. Fülöp Szilvia
4. Gergencsik János
5. Hajós Zoltán István
6. Honti Szilvia
7. Horvát Szilvia
8. Ikotics Balázs
9. Máthé Rozália
10. Matúz Róbert
11. Mazán János
12. Skrabut Krisztina
13. Zsíros Éva

1991-ben végzős 8/B osztály

Osztályfőnök: Kárpáti Zoltánné

14. Balázs Anna
15. Cseri Zoltán
16. Herr Zoltán
17. Horváth Gábor
18. Juhász Rácz Gyula
19. Kalányos Mihály
20. Molnár Melinda
21. Ribai András
22. Szabó Balázs
23. Szentkúti István
24. Szerémi Attila
25. Takács Klaudia
26. Tunyoghy Barna

1992-ben végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Berki Erzsébet

1. Balogh Zsolt
2. Hanó Lajos
3. Harcz Emma

4. Kővári Renáta
5. Kövi Zoltán
6. Miholina Ákos
7. Rabi Tamás
8. Simon Csaba
9. Sipőcz Balázs
10. Szőcsi Tamás
11. Vereczkei Zsolt

1992-ben végzős 8/B osztály

Osztályfőnök: Fodor Eszter

12. Ábermann Péter
13. Bóka Eszter
14. Boldog Andrea
15. Hozman Renáta
16. Kovács László
17. Lakatos Szilveszter
18. Molnár László
19. Nagy Róbert
20. Pásztory Emese
21. Tóth Izabella
22. Zámbó Diána

1993-ban végzős 8. osztály

Osztályfőnök: Rátkai Ferencné

1. Angyal Krisztián
2. Bartók Edit
3. Csendes László
4. Fábián Zsanett
5. Galambos Adrienn
6. Gergely Etelka
7. Palcsu Mihály
8. Rasztotzky Balázs
9. Sándor Viktor
10. Szöllősi Mihály
11. Wagner Péter

1994-ben végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Kékesiné János Rozália

1. Bocsányi József
2. Deim Attila

3. Dombi Szilárd
4. Fenyves Éva Anita
5. Karsai Tibor
6. Kolonics Beáta
7. Lázók Ottó
8. Lukács Mariann
9. Tóth Péter
10. Wagner Péter

1994-ben végzős 8/B osztály

Osztályfőnök: Bán Éva

11. Antal István
12. Bíró Sándor
13. Bokor Lilla
14. Forgács Eszter
15. Horváth Renáta
16. Koncz Erika
17. Tábori Ádám
18. Vécsi Szabolcs

1995-ben végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Fodor Eszter

1. Békési Gábor
2. Blahovits Kata
3. Horvát Erzsébet
4. Lakatos Magdolna
5. Lövey Edina
6. Mercz Melánia
7. Simoncsics Tamás
8. Végvári Attila
9. Vincze Zoltán

1995-ben végzős 8/B osztály

Osztályfőnök: Nagyné Fatalin Andrea

10. Búza Brigitta
11. Csányi Virág
12. Hibácska József Attila
13. Keller Nándor
14. Kertesi Szilvia
15. Kolonics Csaba
16. Kulcsár Krisztina

1996-ban végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Vásárhelyi Gyöngyike

1. Bartalos Brigitta
2. Csomor László
3. Gánya Gergely
4. Horváth Tímea
5. Mezei Katalin
6. Sarina Zsolt János
7. Speier János
8. Surányi Róbert

1996-ban végzős 8/B osztály

Osztályfőnök: Kárpáti Zoltánné

9. Bánfi Anita
10. Laczik Gyula
11. Nemes Anna
12. Simon Zsuzsanna
13. Szegedi Zsolt
14. Vankó László

1996-ban végzős 8/C osztály

Osztályfőnök: Berki Erzsébet

15. Ács Balázs
16. Hadnagy Ferenc
17. Hock Nóra
18. Kiss György
19. Kovács Annamária
20. Lőrinc Gergely
21. Szabó Tamás
22. Takács Vera

1997-ben végzős 8/A osztály

Osztályfőnök: Okányi Andrea

1. Bán Krisztián
2. Belső Anita
3. Borsos Sándor
4. Karaszi Adrienn
5. Kocsis Mihály
6. Kollár Ákos
7. Németh Gábor
8. Simon Beatrix

1997-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Rátkai Ferencné**

9. Deim Csaba
10. Elter Zoltán
11. Hatvani Attila
12. Kovács Katalin
13. Szántó Anikó
14. Tóth Zoltán

1998-ban végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Bán Éva**

1. Bangó Zoltán
2. Fekete Marcell
3. Katona Krisztina
4. Kelen Katalin
5. Németh Gyöngyi
6. Stefanovics András
7. Szóts Ervin
8. Wagner Pál

1999-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Ugróczki Gáborné**

1. Csikós András
2. Hervai János
3. Oláh Gergely András
4. Orsós Brigitta
5. Szabó Péter
6. Szócs Gergely Róbert
7. Vajda Nikolett

1999-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Dr. Malatinszky Gyula**

8. Bíró Sándor
9. Fehér László
10. Galacson Renáta
11. Kígyós Beáta
12. Majer Norbert
13. Szász Sándor
14. Tillinger Zsolt
15. Ungor Zsolt

2000-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Makszi Gáborné**

1. Gubányi Annamária
2. Kövessy Gábor
3. Mokos Albert
4. Németh József
5. Pálfi Judit
6. Szolyák Krisztina
7. Tardi Adrienn

2000-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Fodor Eszter**

8. Csizmadia Margit
9. Domonkos Roland
10. Gál Lilla
11. Kézdi Réka
12. Szabó István
13. Szöllősi Tamás
14. Zárzsevszkij Ádám

2000-ben végzős 8/C osztály**Osztályfőnök: Rátkai Ferencné**

15. Bartyik Ágnes
16. Cselédes Alexandra
17. Károlyi Edit
18. László István Zsolt
19. Mészáros Ildikó
20. Nagy Miklós

2001-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Berki Erzsébet**

1. Almási Dániel
2. Andrejcsik Zoltán
3. Kozma Zoltán
4. Ragó Dávid
5. Rigó Zita
6. Siklósi Zsolt
7. Zólyomi László

2001-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Vásárhelyi Gyöngyike**

8. Arany Rudolf
9. Fakan Julianna
10. Halmi Tímea
11. Horváth Krisztina
12. Kiss Lázár
13. Kovács Lívია
14. Pácz Péter
15. Rodák Anett
16. Soltész Erika
17. Tarnóczy Árpád
18. Urbán Dániel

2002-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Okányi Andrea**

1. Illés Katalin
2. Mádi Gábor
3. Novák Richárd
4. Rácz Roland
5. Tóth János
6. Viski Zoltán
7. Wetzl Edina

2002-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Bán Éva**

8. Horváth Bernadett
9. Kertész Szabolcs
10. Kovács Attila
11. Kun Szabó Sándor
12. Laáber Miksa
13. Nagy Andor
14. Nagy Balázs
15. Piri Zoltán
16. Zana Anita

2003-ban végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Schell Lívია**

1. Ábrahám Dávid
2. Ivanova Daniela
3. Kolompár Dániel

4. Major Tibor
5. Mazán Csaba
6. Siket Zoltán
7. Szakter Ágnes
8. Szigeti Noémi
9. Varga András
10. Varga Máté

2004-ben végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Kékesiné Jánó Rozália**

1. Brunóczki László
2. Dalkó Péter
3. Füzy Gábor
4. Koselák Renáta
5. Máthé Gergely
6. Naár Norbert
7. Vágner Szilveszter
8. Zilaj Attila

2005-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: dr. Malatinszky Gyula**

1. Geszti Bea
2. Liliána Faratzis
3. Marton Csilla
4. Miklai János
5. Pálháza Csaba
6. Radics Dezső
7. Sásdi Gergő
8. Somogyi Attila

2005-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Fodor Eszter**

9. Ambrus István
10. Bencsik Balázs
11. Farkas Antal
12. Kis RékaTurcsányi Tamás
13. Varga Katalin

2005-ben végzős 8/C osztály**Osztályfőnök: Rátkai Ferencné**

14. Acsai Viktória
15. Egyed Orsolya
16. Gulyás Viktória
17. Halász Vivien
18. Oczot Tamás
19. Szöllősi Beatrix

2006-ban végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Varga András**

1. Barta Fodor András
2. Csenki Anna
3. Erdős Vilmos
4. Molnár Zsolt
5. Ondrej Fruzsina
6. Szabó Anna
7. Töll József

2006-ban végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Berki Erzsébet**

8. Dorogi Ádám
9. Garai Nóra
10. Gürtler Niki
11. Szélesi Andrea
12. Szélesi Ildikó
13. Vászín István

2007-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Vásárhelyi Gyöngyike**

1. Csajbók Zsuzsa
2. Hosszú Andrea
3. Jancsárevics Milán
4. Juhász Brigitta
5. Kiss Gergő
6. Kocsis László
7. Kunu Iván
8. Láng Edgár
9. Zsemlye Katinka

2007-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Péntek-Dózsa Melinda**

10. Bari József Attila
11. Brauswetter Katalin
12. Kárász Balázs
13. Koleszár László
14. Kollinger Szabolcs
15. Medvegy Gergő
16. Somogyi Péter
17. Sóvári János
18. Tóth Miklós Bálint

2007-ben végzős 8/C osztály**Osztályfőnök: Schell Livia**

19. Fülöp Ivett
20. Hollókői Attila
21. Szabó Zoltán
22. Szappanos Gábor
23. Szlovák Dorina
24. Tóth Attila
25. Tóth Nóra
26. Zerényi Zoltán

2008-ban végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Bán Éva**

1. Benkő Tamás
2. Buzdogán Gyula
3. Csehi Ariel
4. Figler Adrienn
5. Hluhov Roland
6. Vígh Richárd

2008-ban végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Horváth Magdolna**

7. Fehér Roland
8. Rácz Attila
9. Sinkó Tamás
10. Stadler Tamás
11. Szabó Norbert
12. Varga Dorottya

2008-ban végzős 8/C osztály**Osztályfőnök: Manáné Izsó Ágnes**

13. Fazekas Zsófia
14. Kocsis Szilvia
15. Mészáros Balázs
16. Morzsa Sándor

3. Kis Balázs
4. Konecsni Vivien
5. Nagy Bence
6. Pregun Alex
7. Sárközi Erik
8. Sleisz Levente
9. Toldi Zsófia

2009-ben végzős 8. osztály**Osztályfőnök: Kékesiné János Rozália**

1. Kivés Lúcia
2. Korbely Anna
3. Rátz Zsolt
4. Sütő Sára
5. Szilágyi Máté
6. Thoma Mercedes

2011-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Schell Livia**

10. Kalányos Norbert
11. Kapás Sándor
12. Leloczki Mihály
13. Nagy Vivien
14. Rudits Tamás
15. Sági Szabina
16. Tanos Balázs

2010-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Berki Erzsébet**

1. Boros István
2. Budai Róbert
3. Cserepes Géza
4. Kerekes Tamás
5. Koma Dzszenifer
6. Kórodi János
7. Nyirati Róbert
8. Sóber István

2011-ben végzős 8/C osztály**Osztályfőnök: Tófalvi Szilvia**

17. Gyenes Bálint
18. Hörnyék Franciska
19. Jung Barbara
20. Kerekes Dániel
21. Novák Vencel
22. Pincz Bianka
23. Sarkadi Andrea
24. Szegedi Richárd

2010-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Berki Erzsébet**

9. Adámi Zsanett
10. Kovács Dániel
11. Majszin Tamás
12. Rác Vivien
13. Ronkay Gergely
14. Róth-Kovalik Ádám
15. Szupper Attila

2012-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Varga András****2011-ben végzős 8/A osztály****Osztályfőnök: Fodor Mónika**

1. Abramov Dániel
2. Kazsimér Szandi

1. Béres Martin
2. Czipper Miklós
3. Eszenyi Dávid
4. Hatta Mariann
5. Horváth Roland
6. Katona Márk
7. Remzső Roland
8. Wittinger Zsolt

2012-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Vásárhelyi Gyöngyike**

9. Barkó Krisztián
10. Bogdán Edit
11. Fülöp Szabolcs
12. Keresztes Szilárd
13. Maróti Dorottya
14. Nyíri István
15. Perle László
16. Veszeli Tamás
17. Zólyomi Viktor

2013-ban végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Berki Erzsébet**

1. Czveck Roland
2. Farkas Kármén
3. Kovács Ernő
4. Murguly Elemér
5. Schöffler Ádám
6. Viski Rajmund

2013-ban végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Horváth Magdolna**

7. Csikós Alexandra
8. Gál Patrícia
9. Judák Viktória
10. Koncz Annamária

11. 11.Lakatos Emese

11. Lőrincz Gábor

2014-ben végzős 8/A osztály**Osztályfőnök: Sinka Erika**

1. Hörnyék Bianka
2. Horváth Krisztina
3. Novák Zoltán
4. Szucskó Ádám
5. Turcsán Tamás
6. Vámos Anna
7. Zánócz Ottó

2014-ben végzős 8/B osztály**Osztályfőnök: Kaszás Villő**

8. Chis Gábor Márk
9. Kancsó Péter
10. Kiss István
11. Kovács Szilvia
12. Krén Viktória
13. Nemes Katica
14. Szűcs Ferenc
15. Gyurcsák Dávid

Forrás: Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. 231–237. // Mozgásjavító történeti archívum. A tablók Vásárhelyi Gyöngyikével egyeztetve. // Volt diákok és tanárok visszaemlékezései

III.5. Wechselmann-házban alkotó munkatársak publikációi és nyilvános megjelenéseinek gyűjteménye¹⁸

Igyekeztem összegyűjteni mindazokat a publikációkat és előadásokat, amelyek a Wechselmann-ház közel 115 éve alatt, az ott folyó gyógy-pedagógiai fejlesztő munkáról szóltak. Kutatást folytattam a vakok, a hallássérültek és a mozgáskorlátozott gyermekek fejlesztéséről szóló szak-

cikkkel és előadásokkal kapcsolatban. Sajnos az 1907 és 1948 közötti időszakról csak a két igazgatótól találtam szakcikkeket. Kanizsai Dezsőnek sok publikációját és előadását (szám szerint 34-et) tártam fel a kutatás során, amelyek a Wechselmann-házhoz (1929–1948) kötődnek.

¹⁸ Feltárt szakmai folyóiratok, sajtó- és más dokumentumok, Arcanum Digitális Tudománytár adt.arcanum.com.hu; Hungaricana adatbázis www.hungaricana.hu // Mozgásjavító történeti archívum // www.mozgasjavito.hu.

Ezek közül is csak néhányat emelek itt ki. Kani-
zsainak 1929 előtt és főleg 1948 után nagyon
sok gyógypedagógiai megjelenése lelhető még
fel. A mozgásjavító korszakban megjelent és ál-
talam felkutatott szakmai megjelenésekből ké-
szített összeállítást az érintett szakemberekkel
igyekeztem egyeztetni, hogy a lehető legtelje-
sebb gyűjtést tehessenem közzé.

Adler Simon: Testi és lelki fogyatkozások a zsi-
dóknál. *Egyenlőség*, 1894. január 19. 8.

Adler Simon: Zsidó vakok intézete. *Egyenlőség*,
1897. június 27. 5.

Adler Simon ford. 1907. Juan Pablo Bonet:
*A betűk elemeire való felbontása és a néma be-
szédre való tanításának művészete*. Madrid,
1820.

Adler Simon: A vakok és siketnémák tanítása.
Világ, 1911. január 8. 17. // *Pesti Napló*, 1911.
január 8. 19.

Adler Simon: A vak-siketnémák tanításáról. 1911.
[Előadás: január 7-én tartott nyilvános gyer-
mektanulmányi értekezleten Taskovics Adél
kutatása nyomán. Letöltve: 2022. szeptember
8. <https://drive.google.com/file/d/1AVwgU5vXUsMYMTx6uxp249h3gw5EID96/view?usp=drivesdk>]

Adler Simon: A zsidó tanítók üdülőháza. *Egyen-
lőség*, 1912. szeptember 1. 35. // *Magyar Fel-
támadás Lexikon*. Szerk. dr. Szentmiklóssy
Géza, 1930. 413. // *Pedagógiai Lexikon*, 1936.
16.

Adler Simon: A zsidó népiskolák a miniszteri je-
lentésben. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, XXXVIII.
évf. 6. sz. 1913. június 1. 211–213.

Adler Simon: Amit a számok mondanak. *Izrae-
lita Tanügyi Értesítő*, XXXIX. évf. 7. sz. 1914.
július 1. 211–213.

Adler Simon – Fehér Gyula: *A betűnek elemeire
való bontása és a némák beszédre való tanítása*,
1915. (Fordítás) // (Forrás: *Magyar Feltámadás*

Lexikona. Szerk. dr. Szentmiklóssy Géza, 1930.
413. // *Pedagógiai Lexikon*, 1936. 16.)

Adler Simon: Wechselmann Ignácné szül. Ne-
uschloss Zsófia halálakor elmondott megem-
lékezés. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, XXXIX. évf.
8. sz. 1914. augusztus 1. 277–279.

Adler Simon ford. 1915. Avaudász Jiszróel: *Ima-
könyv a vakok részére*. Pesti Izraelita Hitköz-
ség. (Forrás: *Magyar Feltámadás Lexikon*,
1930. 413. // *Pedagógiai Lexikon*, 1936. 16.)

Adler Simon: A vakok zsidó imakönyve. *Egyenlő-
ség*, 1918. augusztus 31. 17.

Adler Simon: A százéves Braille-írás. *Izraelita
Tanügyi Értesítő*, 1925. 50. évf. 8–9. sz. 196–
198.

Adler Simon: Lovag Wechselmann Ignác és neje
Neuschloss Zsófia, Vakok Tanintézete. *Magyar-
országi Gyógypedagógiai Intézetek működése
1925/26. tanévben*. 1926. 50.

Adler Simon: Lovag Wechselmann Ignác és neje
Neuschloss Zsófia, Vakok Tanintézete. *Magyar-
országi Gyógypedagógiai Intézetek működése
1926/27. tanévben*. 1927. 60.

Adler Simon: Lovag Wechselmann Ignác és neje
Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete. *Magyar-
országi Gyógypedagógiai Intézetek működése
1927/28. tanévben*. 1928. 82–83.

Adler Simon: A siketnémák intézetének ötvené-
ves jubileuma. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 1928.
53. évf. 6–7–8. sz. 88–89.

Adler Simon: Lovag Wechselmann Ignác és neje
Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete. *Magyar-
országi Gyógypedagógiai Intézetek működése
1928/29. tanévben*. 1929. 91–92.

Adler Simon: Lovag Wechselmann Ignác és neje
Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete. 1930.

Adler Simon: Tanítói fizetések Európa egyes or-
szágokban. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 1930. 55.
évf. 61. sz. 10–11.

Adler Simon: *Magyarországi Gyógypedagógiai In-
tézetek működése 1929/30. tanév*. 1930. 44–46.

- Adler Simon: A háborúban megvakult katonák-ról való gondoskodás, 1930. (Forrás: *Magyar Feltámadás Lexikon*. 413. // *Pedagógiai Lexikon*, 1936. 16.)
- Dr. Antal József: *A Nyomorék Gyermek Országos Otthon 75 éve*. SOTE Ortopédiai Klinika. 1–9. Uzsoki Utcai Kórház, Ortopédiai és Traumatológiai Osztály archívum. 1986. // Reichard Ágnes családi archívuma.
- Ágoston Gabriella: *Javaslatok a technika tárgy tanításának módosításához a Mozgásjavító Általános Iskola alsó tagozatán*. Záródolgozat, 1991.
- Ágoston Gabriella – Sárközi Judit: Mozgáskorlátozott gyermekek megsegítése a többségi iskolákban. *Fejlesztő Pedagógia*, 2003. 14. évf. Különszám. 53–56.
- Ágoston Gabriella szerk.: *Ajánlások mozgáskorlátozott gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez. Szövegértés-szövegalkotási kompetencia*. SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht. 2006.
- Ágoston Gabriella – Nagyné Fatalin Andrea – Sárközi Judit: *Utazótanári hálózatunk története*. Előadás. „20 év a 21. században” című digitális konferencia. Mozgásjavító Tárvá Vár program, 2020.
- Balogh Ferencné: *Mozgásvizsgálat testi fogyatékosokon, részletesebben a járás zavarairól a Mozgásjavító Általános Iskola tanulóin végzett felmérés alapján*. Szakdolgozat, 1967.
- Bán Éva – Nádas Pál – Okányi Andrea – Tarnói Gizella szerk.: *Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában*. *Mozgásjavító*. Budapest, 2004.
- Dr. Benczúr Miklósné: Új szakma született. (117–121.)
 - Boross Margit – Czinder Zita – Puppán Gabriella: A mozgásnevelés története. (89–92.)
 - Kárpáti Ferencné: Tudtam segíteni. (175–180.)
 - Kiss Erika: Tíz év korformái 1993–2003. (129–135.)
 - Molnár Dénesné: Egy régi-régi március. (119–200.)
 - Kékesiné János Rozália: Sonnenzug – Egy népeket összekötő vonat. (137–142.)
 - Körös Erzsébet: Egy bizottság és előlétele. (123–127.)
 - Nádas Pál: A centenáriumi ünnepelő intézmény története 1903. (11–92.)
 - Kiss Erika: Játék- Határok nélkül. (143–150.)
 - Puppán Gabriella – Boross Margit – Czinder Zita: A mozgásnevelés története. (89–92.)
 - Varga András: Diákönkormányzat a Mozgásjavító Általános iskolában. 151–154.
- Bán Éva – Sebők Zsuzsa szerk.: *Ajánlások mozgáskorlátozott gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez. Idegen nyelvi kompetencia*. SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., Budapest, 2006.
- Bartos Adél – Gasparicsné Csillag Ágnes – Tapa Gergely – Kovács Zsófia: *Egésznapos mozgásnevelés – ergoterápia a Mozgásjavító Általános Iskolában*. Előadás. MAGYE XXXVIII: Országos Szakmai Konferencia Debrecen. 2010.
- Bartos Adél – Gasparicsné Csillag Ágnes – László Anita Mária: Sporttal a mozgáskorlátozott gyermekekért 1903–2011. *Mozgásterápia*, 2011. 20. évf. 3. sz.
- Bartos Adél – Gasparicsné Csillag Ágnes – László Anita Mária – Lénárt Zoltán – Pruzsina István – Szűcs István – Tapa Gergely – Tajthy Katalin – Varjasné Kovács Edit: *Sportági adaptációk*. Előadás. MAGYE 2011. évi XXXIX. Országos Szakmai Konferenciája, 2011.
- Bartos Adél – Józsa Judit – Tajthy Katalin – Tapa Gergely – Cselovszki Tünde – Hum Kinga – Szigeti Judit – Gasparicsné Csillag Ágnes: *Ergoterápia a mozgásjavítóban*. *Mozgásterápia*. 2012. 21. évf. 1. sz.

- Bartos Adél: A budapesti mozgásjavító iskola diákjainak sportélete. Az iskola sportéletének fejlődése és jelenlegi helyzete. In: *Árnyékban született csillagok. Paralimpiatörténeti tanulmányok I-II.* MEOSZ, Budapest, 2018. 514–520.
- Bellán Erzsébet – Fodor Eszter – Kékesiné János Rozália – Vásárhelyi Gyöngyike: *Kísérleti tanterv módosítása az ép értelmű mozgáskorlátozott tanulók speciális iskolájában.* Kézirat, 1990. Mozsásjavító történeti archívum.
- Dr. Benczúr Miklósné – Bartos Judit: *A mozgás-sérült gyermekek mozgásnevelése a Mozsásjavító Általános Iskolában.* Szakdolgozat, Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1968.
- Dr. Benczúr Miklósné: *Mozgásnevelés.* Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1986.
- Dr. Benczúr Miklósné szerk.: *Mozgásnevelés. Kézikönyv I-II.* Művelődésügyi Minisztérium, Budapest, 1988–1989.
- Dr. Benczúr Miklósné: A mozgásnevelés feladatai az iskoláskorú mozgás-fogyatékosoknál. Simon Antal Emlékünnepély és I. Országos Szakmai Konferencia. 1972. június 23–24. In: Gordosné dr. Szabó Anna szerk. 1972. 437–442.
- Dr. Benczúr Miklósné – Esztergomi Anna – Nádas Pál: A fogyatékosok integrációja Svédországban (egy tanulmányút tapasztalatai). *Gyógypedagógiai Szemle*, 1998. 63–69.
- Dr. Benczúr Miklósné: *A gyógytornász szerepe az iskoláskorú mozgásfogyatékosok rehabilitációjában.* Előadás. Gyógytornász Kongresszus. Budapest, 1972.
- Dr. Benczúr Miklósné: *Mozgásnevelés feladata az iskoláskorú mozgásfogyatékos tanulók nevelésében.* MAGYE, Vác, 1973.
- Dr. Benczúr Miklósné: A gyógytornász- és az iskoláskorú mozgásfogyatékos gyermekek rehabilitációja. *Egészségügyi Munka. A Középfokú Egészségügyi Dolgozók lapja*, 1973. XX. évf. 11. sz.
- Dr. Benczúr Miklósné: *Mozgásfogyatékos gyermekek komplex rehabilitációja 4-16 éves korig.* Előadás. Magyar Rehabilitációs Társaság Nagygyűlése, Budapest, 1974.
- Dr. Benczúr Miklósné: *A testnevelés jelentősége a gyógypedagógiában.* Film. Magyar Rehabilitációs Társaság, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1974.
- Dr. Benczúr Miklósné – Kőpatakiné Mészáros Mária – Vásárhelyi Gyöngyi: *Önállóságra nevelés mozgásfogyatékosoknál.* Előadás. MAGYE VI. Szakmai konferencia, Miskolc, 1977.
- Dr. Benczúr Miklósné: Módszertani alapelvek. Taneszközök. In: *Mozgásjavító Általános Iskola Nevelési és Oktatási terve.* Oktatási Minisztérium, Budapest, 1979. 170–180.
- Dr. Benczúr Miklósné: Mozsásnevelés végtagok fejlődési rendellenességei és hiányai esetén. In: *Mozgásjavító Általános Iskola nevelési és oktatási terve.* Oktatási Minisztérium, Budapest, 1979. 145–147.
- Dr. Benczúr Miklósné: Mozsásnevelési nyilvántartás. In: *Mozgásnevelés tantervi útmutató,* Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1981. 237–256.
- Dr. Benczúr Miklósné: *A mindennapos tevékenységre nevelés kérdései a mozgásfogyatékos gyermekek nevelésben.* Előadás. Magyar Rehabilitációs Társaság, Gyógytornász Szekció – Továbbképzés. 1982.
- Dr. Benczúr Miklósné: *A gyermekkori mozgáskárosodások gyógypedagógiai ellátása a komplex rehabilitáció tükrében.* Előadás. MAGYE X. Országos Szakmai Konferencia, Budapest, 1982.
- Dr. Benczúr Miklósné: A gyermekkori mozgáskárosodások gyógypedagógiai ellátása a komplex rehabilitáció tükrében. In: Tóth György szerk.: *10 éves a Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 123–139.

- Dr. Benczúr Miklósné – Bernolák Béláné: A mozgásnevelési óra tárgyi feltételei. In: *Mozgásnevelés tantervi útmutató II.* OPI, Budapest, 1984. 198–214.
- Dr. Benczúr Miklósné – Nagy Margit: Technikai segédeszközök. In: *Mozgásnevelés I.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 67–75.
- Dr. Benczúr Miklósné szerk.: *Mindig van még egy lépés. Útmutató mozgáskorlátozott gyermekek szüleinek.* Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége, Budapest, 1986.
- Dr. Benczúr Miklósné – Zsoldos János: *A szomatopedagógiai nevelés szerepe a mozgásfogytékosok társadalmi integrációja az előkészítésében.* Előadás. EüM-SZIK továbbképző tanfolyam, 1986.
- Dr. Benczúr Miklósné – Dr. Bernolák Béláné: *Felőlös vagyok érte. Mozgásfogytékos kisgyermekek irányított családi nevelése.* Budapest, 1991.
- Dr. Benczúr Miklósné: *Kilencvenéves a mozgáskorlátozott gyermekek intézményes nevelése Magyarországon.* Előadás. Kiállítás. Megnyitó. Legújabb-kori Történeti Múzeum, Budapest, 1993.
- Dr. Benczúr Miklósné: Terápiától a sportolásig. A mozgáskorlátozott tanulók sportolásra való felkészülése-folyamatvázlat. *Fejlesztő Pedagógia*, 2002. 4–5. sz. 7–8.
- Dr. Benczúr Miklósné: Az iskoláskorú mozgáskorlátozott gyermekek sportjának kialakulásáról. *Fejlesztő Pedagógia*, 2002. 4–5. sz. 16–18.
- Dr. Benczúr Miklósné: Mozgásjavító Kup. *Gyógy-pedagógiai Szemle*, XXXVIII. 1. sz. 2011. 73–79.
- Dr. Benczúr Miklósné: „Házavató”. Történeti áttekintés a mozgáskorlátozott gyermekek gyógy-pedagógiai neveléséről egy házavató kapcsán. *Gyógy-pedagógiai Szemle*, 2011. 166–176.
- Berki Erzsébet: *Országos Gyermekrajz kiállítás rendező.* Art 89 Budapest MEOSZ és a Mozgásjavító közös rendezvénye. Vigadó Galéria, Budapest, 1989. május 21–28. Mozgásjavító történeti archívum.
- Berki Erzsébet: *Országos Gyermekrajz kiállítás rendező.* Mozgásjavító 90 éves jubileumi rendezvénye. Stefánia Palota, Budapest, 1993. szeptember 24. – október 6. Mozgásjavító történeti archívum.
- Berki Erzsébet: A rajz tantárgy szerepe a mozgáskorlátozott gyermekek kreativitásának fejlesztésében. *Gyógy-pedagógiai Szemle*. Különszám. Jubileumi szakmai konferencia, 1993. november 12. 1994. 101–104.
- Berki Erzsébet: *Mozdulatok falinaptár.* Jel IX. Országos Tervező Grafikai Biennále 1994. július 23. – szeptember 19. Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba, Pintér Márta (fotó), Szurómi Zoltán (grafika). Mozgásjavító történeti archívum.
- Berki Erzsébet: *Euro-Integrációs Hét plakát és animáció.* X. Országos Tervező Grafikai Biennálé, 1996. október 13. – november 10. Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba. Megrendelő: Zsótér Pál Alapítvány és a Mozgásjavító Általános Iskola Kivitelező: DFC Nyomda, Aladin Stúdió (Salusinszky Miklós videóanimáció). Mozgásjavító történeti archívum.
- Berki Erzsébet: *Országos Gyermekrajz kiállítás rendező.* A Mozgásjavító centenáriumi rendezvényt sorozata, Stefánia Palota, Budapest, 2003. október 1–5. Mozgásjavító történeti archívum.
- Berki Erzsébet szerk.: *Találkozások 2007–2009.* Magánkiadás. Nádas Pál fotóival. 2010. Mozgásjavító történeti archívum.
- Berki Erzsébet szerk.: *HÁZAVATÓ.* Nádas Pál házavató ünnepi beszéde Teknős Miklós fotóival. Mozgásjavító, Budapest, 2010. Mozgásjavító történeti archívum.

- Berki Erzsébet: *A Művészetek tantárgy bevezetése a Mozgásjavító Általános Iskolában*. Előadás. 2012. június 20. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Berki Erzsébet: *Introducing the volunteer programmes of the National Motoric Improvement Center for Children and Youth*. Mozgásjavító Általános Iskola, Szakközépiskola, EGYMI és Diákotthon by Zsolt Siklósi and Anita László. Szépművészeti Múzeum, Budapest, Erasmus+ „SERVE” (Services to Volunteering Europeans). 2012. november 12–13. Mozgásjavító történeti archívum.
- Berki Erzsébet: *Nevelési-oktatási intézmények tanórai, tanórán kívüli és szabadidős tevékenységei*. Előadás. Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2013. július 28. Mozgásjavító történeti archívum.
- Dr. Bernolák Béláné – dr. Benczúr Miklósné: A mozgásnevelési óra tárgyi feltételei. In: *Mozgásnevelés tantervi útmutató II*. OPI, Budapest, 1984. 198–214.
- Dr. Bernolák Béláné szerk.: *Szemelvénygyűjtemény, testi fogyatékos alsó tagozatos tantárgypedagógiához*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- Dr. Bernolák Béláné – Dr. Benczúr Miklósné: *Felőlős vagyok érte. Mozgásfogyatékos kisgyermekek irányított családi nevelése*. BGGYTE, Budapest. 1991.
- Dr. Bernolák Béláné: *Ismeretek a mozgásfogyatékos köréből*. BGGYFK, Budapest. 1992.
- Dr. Bernolák Béláné: Új törekvések a mozgásfogyatékos gyermekek iskoláskor előtti nevelésében. *Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. (Jubileumi szakmai konferencia, 1993. november 12.) 1994. 34–38.
- Dr. Bernolák Béláné szerk.: *Együtt a többiekkel – egy-másért*. Előadás-gyűjtemény a mozgáskorlátozott gyermekek integrált neveléséről. FÉBÉ, Budapest. 2001.
- Dr. Bernolák Béláné: A víz szerepe a mozgáskorlátozott személyek rehabilitációjában. *Fejlesztő Pedagógia*. Különszám. 2002. 4–5. sz. 34–35.
- Bogyó Mária: *Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon története*. Szakdolgozat, 1978.
- Boross Margit: *Mozgásnevelés* című főiskolai jegyzet. Társ szerző. Budapest, 1982.
- Boross Margit – Nemlaha Katalin – Nádas Pál: *A Mozgásjavító Általános Iskola tanulójának tehetség gondozása a paraolimpiai eredmények tükrében*. Sport és Életmód. II. Országos Sporttudományos Kongresszus. Magyar Testnevelés és Sporttudományos Tanács kiadványa, 2003. II. kötet. 328–331.
- Boross Margit – Nemlaha Katalin: A mozgásfogyatékos tanulók tehetség gondozása az 1992-es paraolimpia tükrében. *Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. 1994. 97–100.
- Czinder Zita – Gasparicsné Csillag Ágnes – Puppán Gabriella et al.: *Különböző modulok használatának hatásai a progresszív neuromuskuláris betegek életminőségére*. Gyermekek és Ifjúságpszichiátriai Társaság. Előadás, Esztergom, 2011.
- Fodor Eszter – Bellán Erzsébet – Kékesiné János Rozália et al.: *Kísérleti tanterv módosítása az ép értelmű mozgáskorlátozott tanulók speciális iskolájában*. Kézirat. 1990. Mozgásjavító történeti archívum.
- Fótiné Hoffmann Éva – Benczúr Miklósné: *Mozgásnevelés kézikönyv. I–II*. Művelődési Minisztérium, Budapest, 1989.
- Fótiné Hoffmann Éva szerk.: *Szemelvénygyűjtemény a mozgásfogyatékos gyermekek nyelvi fejlődése és kommunikációja köréből*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- Fótiné Hoffmann Éva: Elővizsgálat spontán és tudatosan integrált-mozgáskorlátozott tanulók körében. *Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. 1998.

- Földes Jánosné: A subaqualis torna jelentősége a mozgásnevelésben. *Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. Jubileumi szakmai konferencia 1993. november 12. 1994. 94–97.
- Galambos Katalin: *A mozgáskorlátozott gyermek beilleszkedésének, szocializációs folyamatának alakulása. A társadalmi integráció, az önálló életre felkészítés lehetőségei a lakóotthonos életforma tükrében*. Szakdolgozat. ELTE BGGYK, 2009.
- Galambos Katalin: *A többségi pedagógusok együttnevelésre való felkészítésének lehetőségei napjainkban Magyarországon, különös tekintettel a mozgáskorlátozott gyermekekre*. Szakdolgozat. ELTE BGGYK, 2011.
- Galambos Katalin: A Mozgásjavító tréninglakás programjának szerepe a mozgáskorlátozott gyermekek önálló életre való nevelésében. *Gyógypedagógiai Szemle*, 2014. XLII. évf. 2. sz. 112–122.
- Galambos Katalin – Révész Rita: A Mozgásjavító Óvoda, Általános Iskola, Szakközépiskola, EGYMI és Kollégium fogadó intézményi szerepe a közösségi szolgálat folyamatában. *Gyógypedagógiai Szemle*, 2015. XLIII. évf. 3. sz. 257–271.
- Gimesi Istvánné: *A nyomorékok pályaválasztása*. Szakdolgozat. 1960.
- Gordosné dr. Szabó Anna szerk.: *Simon Antal Emlékünnepély és I. Országos Szakmai Konferencia*. Vác, 1972.
- Gyergyádes Tibor – László Anita Mária – Lénárt Zoltán – Oszlopáni Andrea – Tóth Adrienn: *Sporttal a nagyobb fokú önállóságért, az esélyegyenlőségért*. Előadás. A Magyar Sporttudományi Társaság VI. Országos Kongresszus, Eger, 2011.
- Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. Jubileumi szakmai konferencia, 1993. november 12. 1994.
- Dr. Benczúr Miklósné: A szomatopedagógia kompetenciája. (25–30.)
 - Kiss Erika: A mozgásnevelés helye és szervezeti keretei. (71–78.)
 - Manáné Izsó Ágnes: A technika tantárgy szerepe a mozgáskorlátozott gyermekek kreativitásának fejlesztésében. (104–107.)
- Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. 2003.
- Berényi Éva: 100 évből 10 év logopédiai tapasztalatai. (48–52.)
 - Kiss Erika: Más, mint a „többi!” (10–24.)
 - Kormos Zsuzsa – Majsainé Hartyáni Júlia: Iskolai életmódra felkészítő tevékenység a Mozgásjavító Általános Iskolában 1979–2003-ig. (53–64.)
 - Lénárt Zoltán: A mozgásneveléstől a sportig. (25–30.)
 - Kovács Edit: Mozgáskorlátozott gyermekek úszásoktatása. (31–38.)
 - Nemlaha Katalin – Varjasné dr. Kovács Edit – Popini Zoltánné: Alfától... (39–47.)
- Hajdu Levente: Sötétben Fehéregy. In: *Paralimpiai történetek*. Budapest, 2005. 105–109.
- Hütter Márta: A spinabifidás gyermekek szocializációs problémái gyógytornász szemmel. *Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. Jubileumi szakmai konferencia 1993. november 12. 1994. 87–94.
- Kanizsai Dezső: Adler Simon (1861–1930) emlékére. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 56. évf. 1. sz. 1931.
- Kanizsai Dezső: A jellemalakulás külső tényezőiről. *Gyógyászat Tudományos Közleményei*, 1932.
- Kanizsai Dezső: Az öngyilkos diák. Előadás. Magyar Cobden Szövetség. *Siketnémák és Vakok Oktatásügye*, 1932. XXXIV. évf. 9–10. sz. 261.
- Kanizsai Dezső: A fogyatékosok védelme. Előadás. Magyar Szülők Szövetsége. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 58. évf. 5. sz. 1933. május. 104–105.

- Kanizsai Dezső: Új eljárások a siketnémák oktatásánál. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 59. évf. 10. sz. 1934. október. 196–198.
- Kanizsai Dezső: Kísérletek hallószervüktől megfosztott kutyákon. Kepes Pállal. *Gyógyászat Tudományos Közleményei*, 1935.
- Kanizsai Dezső: A nevelés külső és belső nehézségei. Előadás. A szülők Pedagógikumában. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 61. évf. 1. sz. 1936. január. 41–42.
- Kanizsai Dezső: Siketnémák hallásfejlesztő munkája. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 61. évf. 9–10. sz. 1936. szeptember 1. 259–261.
- Kanizsai Dezső: Siketnémák és nagyothalló gyermekek hallásfejlesztése. *Gyógyászati Közlemények*, 1937.
- Kanizsai Dezső: Állatkísérleteink tanulságai a siket fül hangadagolási terápiájában. *Magyar Gyógypedagógia Tanárok Közleménye*, I. (XLI) évf. 2–3. sz. 1939. március–április. 37–78.
- Kanizsai Dezső: *Izraelita Siketnémák Országos Intézetének Évkönyve 1942/1943 tanévről*. 1943.
- Kanizsai Dezső: A dadogás és gyógyítása. *Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Közönye*, 1944.
- Kékesiné Jánó Rozália – Bellán Erzsébet – Fodor Eszter – Vásárhelyi Gyöngyike: *Kísérleti tanterv módosítása az ép értelmű mozgáskorlátozott tanulók speciális iskolájában*. Kézirat. 1990. Mozgásjavító történeti archívum.
- Kékesiné Jánó Rozália: A gépírás tantárgy oktatása. *Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. 1994. 110–114.
- Kékesiné Jánó Rozália: *Gépírás, gépi írás tanítása. Módszertani útmutató*. Országos Köznevelési Intézet, Budapest, 1997.
- Kékesiné Jánó Rozália: Gondolatok a mozgáskorlátozottak gépírásáról, gépi írásáról. *Fejlesztő Pedagógia*, 2003. 14. évf. Különszám. 22–26.
- Kékesiné Jánó Rozália: *Gépírás-, gépiírás-tanítás. Módszertani útmutató mozgáskorlátozott tanulók gépírás-, gépiírás-oktatásához*. Educatio Kht., Budapest, 2008.
- Kiss Erika – Varjasné dr. Kovács Edit – Nádas Pál: *Mozgásfogyatékos gyermekek uszodai nevelése a terápiától a versenyúszásig*. Előadás. Kézirat. MAGYE XXI. Konferencia. Kecskemét, 1993.
- Kiss Erika: A mozgáskorlátozott sportolók vizsgálata. *Fejlesztőpedagógia*, 2002. 13. évf. 4–5. sz. 54–56.
- Kollár Katalin – Majsainé Hartyáni Júlia – Lalik Veronika: *Integrációs adaptáló program 5-7 éves mozgáskorlátozott gyermekek iskolai életmódjának felkészítése*. Országos Pedagógiai Intézet (OPI), Budapest, 1997.
- Kollár Katalin – Kiss Erika – Ursu Zsuzsanna szerk.: *Ajánlások mozgáskorlátozott gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez. Szociális, életvitel. sulinova Köznevelési és Pedagógus-továbbképzési Kht., Budapest, 2006.*
- Kollár Katalin – Kiss Erika – Ursu Zsuzsa szerk.: *Útmutató mozgáskorlátozott gyermekek, tanulók együttneveléséhez. Dokumentációs útmutató*. Sulinova Köznevelési és Pedagógus-továbbképzési Kht., Budapest, 2006.
- Kormos Zsuzsa: Mozgásfogyatékos gyermekek uszodai nevelése, a vízhez szoktatásának mozgásanyaga. In: *Mozgásnevelés kézikönyv II*. Szerk. Benczúr Miklósné – Fótiné Hoffmann Éva. Művelődési Minisztérium, Budapest, 1989. 67–77.
- Kormos Zsuzsa – Majsainé Hartyáni Júlia: *Kompenzatív Képességfejlesztő Program a Mozgásjavító Általános Iskola és Módszertani Központ ajánlása, mozgáskorlátozott gyermekek integrált óvodai nevelésének megsegítéséhez*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 2001.
- Kovácsné Szűcs Klára: Oktatási szerkezetünk sérülésspecifikus kiegészítői. *Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. Előadás. Jubileumi szakmai

- konferencia 1993. november 12. 1994. 52–61.
- Kovácsné Szűcs Klára: Matematikatanulás feltételei és nehézségei mozgássérült gyerekeknél az alapozó időszakban. *Fejlesztő Pedagógia*. Különszám. 2003. 14. évf. 42–47.
- Kőpatakiné Mészáros Mária – Salné Lengyel Mária: Együttnevelés – Ajánlás. *Fejlesztő Pedagógia*, 2002. 13. évf. 1. sz.
- Kőpatakiné Mészáros Mária szerk.: *Befogadó iskolák, elfogadó közösségek*. OKI, Budapest, 2003.
- Kőpatakiné Mészáros Mária – Nádas Pál: *Ismerkedő könyv*. Magyar Paralimpiai Bizottság, Budapest, 2006.
- Kőpatakiné Mészáros Mária szerk.: *Nyitott középiskolák*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2008.
- Kőpatakiné Mészáros Mária: *Esélynövelő és hátránykompenzáló iskolák hálózata. Egy pilot program tapasztalatai*. Országos Köznevelési Intézet, Budapest, 2006.
- Lalik Veronika: Írásfejlesztés az előkészítő osztályban. *Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. Jubileumi szakmai konferencia, 1993. november 12. 1994. 78–82.
- Lalik Veronika – Kollár Katalin – Majsainé Hartyáni Júlia: *Integrációs adaptáló program 5-7 éves mozgáskorlátozott gyermekek iskolai életmódjának felkészítése*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1997.
- László Anita Mária: Sportoló fiúk hosszúsági méreteinek változása az érés idején, valamint Sportoló fiúk érése és testösszetétele. In: Pápai J. szerk.: *Fejlődés, fizikai aktivitás. Egészség*. Tatabánya, 2006. 29–37., ill. 39–47.
- László Anita Mária: Kerekesszékes vívás: A rehabilitáció csúcsa: Parasports III. *Fizioterápia*, 2009. 1. sz.
- László Anita Mária: *Boccia a mozgáskorlátozottak sportja*. Szakdolgozat. Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar Testnevelő Tanári Szak, 2002.
- László Anita Mária – Lénárt Zoltán – Takács Krisztina: Görlabda: Tíz év tapasztalatai egy, a mozgáskorlátozottak adaptált testnevelésében alkalmazható, labdajátékról. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 2013. 1., 12., 14–54.
- László Anita Mária: A boccia, a legsúlyosabban sérültek paralimpiai sportága. In: *Árnyékban született csillagok. Paralimpiatörténeti tanulmányok I-II*. MEOSZ, Budapest, 2018. 631–651.
- László Emma: A mozgásfogyatékosok gyógypedagógiára. *Simon Antal Emlékünnepély és I. Országos Szakmai Konferencia*. Vác, 1972. június 23–24. 417–422.
- László Emma: A mozgássérültek segítése. *Gyermeünk*, évszám. XIII. évf. 1. sz. 17.
- Lénárt Zoltán: A mozgásneveléstől a sportig. *Fejlesztő Pedagógia*. Tematikus. 2002. 4–5. sz. 23–25.
- Lénárt Zoltán – Osztopáni Andrea: „Régi-új” módszerek a CP-s gyerekek mozgásnevelésében. *Magyar Gyógytornász Társaság VI. Országos Kongresszusa*, Sopron, 2005.
- Lénárt Zoltán: A mozgásnevelés hatására bekövetkező minőségi változások mérhetősége hemipareticus gyermekek felső végtagi mozgásaiban. *Gyógypedagógiai Szemle*, évszám. 39. sz.
- Lénárt Zoltán – László Anita Mária – Takács Krisztina: Görlabda: Tíz év tapasztalatai egy, a mozgáskorlátozottak adaptált testnevelésében alkalmazható, labdajátékról. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 2013. 14–54.
- Lénártné Endre Emőke – Markó Mónika: A sindelar-terápia lehetőségeinek bemutatása a mozgáskorlátozott gyermekek körében. *Fejlesztő Pedagógia*. Különszám. 2003. 14. évf. 48–49.
- Majsainé Hartyáni Júlia – Kollár Katalin – Lalik Veronika: *Integrációs adaptáló program 5-7 éves mozgáskorlátozott gyermekek iskolai életmódjának felkészítése*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1997.

- Manáné Izsó Ágnes – Nagyné Fatalin Andrea: A sérülésspecifikus differenciálás gyakorlata. *Fejlesztő Pedagógia*. Különszám. 2003. 14. évf. 50–52.
- Máyerffy Tiborné – Forrai Sándor – dr. Völgyi Béla: A gépírás a gyógyítás szolgálatában. *Gyorsírók és gépírók lapja*, 1976. 3. sz.
- Molnárné Lányi Ágnes: A mozgáskorlátozott gyermekek nevelésének-oktatásának hazai lehetőségei. *Gyógyypedagógiai Szemle*. Különszám. Jubileumi szakmai konferencia, 1993. november 12. 1994. 62–70.
- Fatalin Andrea: *A sajátos nevelési igényű gyermekek integrált neveléséről*. SZÜLŐKNEK. Oktatáskutató Fejlesztő Intézet, Budapest, 2004.
- Nádas Pál: *A mozgásfogyatékosok kertészeti ipari tanuló képzésének története*. Szakdolgozat. Bárczi Gusztáv Gyógyypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1976.
- Nádas Pál: Szegregáció a sikeres integráció érdekében. *Gyógyypedagógiai Szemle*, 17. évf. 1. sz. 194–202.
- Nádas Pál szerk.: Kilenc évtized a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. DFC Kiadó, Budapest, 1993.
- Nádas Pál: A „Mozgásjavító” Általános Iskola és Diákotthon (korábban Nyomorék Gyermekek Országos Otthona) 90 esztendő története (1903–1993). *Gyógyypedagógiai Szemle*. Különszám. Jubileumi szakmai konferencia 1993. november 12. 1994. 4–10.
- Nádas Pál: Milyen jövő vár a mozgássérültek iskolájára? Miksa Lajos riportja. *Köznevelés*, 1994. 50. évf. 18. sz. 12–13.
- Nádas Pál: A „Mozgásjavító” Általános Iskola és Diákotthon 90 esztendő története (1903–1993). *Speciális Pedagógia*, 1995. II. évf. 2. sz. 1–6.
- Nádas Pál: Az iskola mindenkié? A mozgásfogyatékos emberek rehabilitációjának sokoldalú megközelítése. MEOSZ, 1997. 119–136.
- Nádas Pál szakmai szerk.: *Fejlesztő Pedagógia*. Tematikus. 2002. 4–5. sz.
- Nádas Pál: A mozgáskorlátozott diákság, sportolási lehetősége régen és ma. *Fejlesztőpedagógia*, 2002. 13. évf. 4–5. sz. 19–22.
- Nádas Pál: A centenáriumát ünneplő Mozgásjavító Általános Iskola, Diákotthon és Pedagógiai Szakszolgálat bemutatkozása. *Gyógyypedagógiai Szemle*. Különszám. 2003. 5–9.
- Nádas Pál szerk.: *Paralimpiai történetek*. Magyar Paralimpiai Bizottság (MPB), Budapest, 2005
- Nádas Pál: „Alkotás született”. Házavató ünnepi beszéde 2010. november 17-én. Teknős Miklós fotóival. Magánkiadás, Budapest, 2010.
- Nádas Pál szerk.: *KorKép. Tanulmány a Mozgásjavító rekonstrukciójának és fejlesztésének történetéről (1989–2012) I-II*. Syllabux Kiadó, Budapest, 2014.
- Berényi Pálné: Talán igaz sem volt... (353–359.)
 - Berki Erzsébet: MűTeremtés. A projekt-munka gyönyörű alkotásokat eredményez. (329–334.)
 - Boros Margit: Néhány gondolat a térbeli tájékozódás új lehetőségeiről. (359–362.)
 - Hervai Klára: A környezet az apartman gondozó szemével. (320–323.)
 - Lénárt Zoltán: A környezet hatása a szomatopedagógus hallgatók gyakorlati képzésére. (313–316.)
 - Majsainé Hartyáni Júlia: Emlékeim a tervezésről, a búcsúzásról, az építkezésről és a birtokbavételről. (302–308.)
 - Markó Mónika: A 21. század egyik legkorszerűbb, legmodernebb intézményévé vált. (362–363.)
 - Okányi Andrea: Partnerség az apartmanok új pedagógiai hozzáadéka. (340–342.)
 - Patyi-Bodnár Tünde: Az új környezet változásainak hatása az intézmény gazdálkodására és üzemeltetésére. (368–378.)
 - Rédei Lászlóné: A személyiség fejlődésének fontos színtere az apartman. (340–342.)

- Sárközi Judit: Az környezet hatása a módszertani központ által nyújtott szolgáltatások szempontjából. (325–329.)
 - Tapa Gergely: A mozgásnevelés számára használható fejlesztési terek imponáló növekedése. (317–320.)
- Nádas Pál: In memoriam Zsoldos János. *Gyógy-pedagógiai Szemle*, 2015. XLIII. évf. 3. sz. 276–278.
- Nádas Pál szerk.: *Árnyékban született csillagok. Paralimpiatörténeti tanulmányok I–II.* MEOSZ, Budapest, 2018. (e-book)
- Nádas Pál – Busai Barbara – Wágner Anikó: Találkozások – az integráció esélyei középfokon. In: *Nyitott középiskolák.* Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2008. 29–51.
- Nádas Pál – Patyi Bodnár Tünde: Szakmai segédlet a mozgáskorlátozott gyermekek ellátását szolgáló rekonstrukciós pályázathoz, 2003. Mozgásjavító történeti archívum.
- Nádas Pál – Szekeres Pál – Tóth Egon – Wisinger János – Pirisi Károly: Szándék és valóság. Quo vadis? Pódiumbeszélgetés a „Felelősség, együttműködés – befogadó társadalom” című konferencián. Mayer József riportja. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 64–69.
- Nádas Pál – Vásárhelyi Gyöngyike: *Szegregációval a sikeres integráció érdekében.* Előadás. TOT Szálló, Budapest, 1989.
- Nádas Pál – Vásárhelyi Gyöngyike: *Házak a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában 1903–2013 között.* Sajtókiadvány. Budapest, 2010.
- Nagyné Fatalin Andrea szerk.: *Ajánlások mozgáskorlátozott gyermekek, tanulók kompetencia-alapú fejlesztéséhez. Matematika kompetencia.* SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., Budapest, 2006.
- Patyi Bodnár Tünde – Nádas Pál: *Szakmai segédlet a mozgáskorlátozott gyermekek ellátását szolgáló rekonstrukciós pályázathoz.* 2003. Mozgásjavító történeti archívum
- Péntek-Dózsa Melinda – dr. Márkus Eszter: *Pályatükör végzett szomatopedagógusokról.* Előadás. Magyar Tudomány Ünnepe. ELTE BGGYK, Budapest, 2008.
- Péntek-Dózsa Melinda – Varjasné dr. Kovács Edit: *A szomatopedagógia lehetőségei egy végtag-redukciós gyermek fejlődésében.* Előadás és film. Elmélet és gyakorlat egysége a szomatopedagógiában. 2015.
- Péntek-Dózsa Melinda – Csurgó Krisztina: *Kézírás és gépírás összehasonlító vizsgálata a Mozgásjavító Általános Iskolában.* MAGYE 44. Országos Szakmai Konferenciakötet. 2016. 20.
- Péntek-Dózsa Melinda – dr. Márkus Eszter: A szomatopedagógiai rehabilitáció folyamata a funkcionális diagnosztikától a komplex rehabilitációig. *Magyar Rehabilitációs Társaság Folyóirata.* 2017. 27. sz. 2–3., 94–95.
- Péntek-Dózsa Melinda: Az írás mennyiségi és minőségi mutatói mozgáskorlátozott tanulók esetében. In: Péntek Dózsa Melinda – Márkus Eszter szerk.: „30 múlt...”. ELTE BGGYK, Budapest, 2017. 48–57.
- Révész Rita: *Intézményfejlesztés hatásai a szervezet változásaira.* Záródolgozat. Szegedi Tudományegyetem – Közoktatási Vezetőképző Intézet, 2008.
- Révész Rita: *Mozgásjavító Intézet uniós projektjeinek bemutatása.* Végrehajtás Operatív Program Monitoring Bizottság ülése, 2013.
- Révész Rita: *A Mozgásjavító „nemzetköziesedési” folyamat.* Előadás. Tempus Közalapítvány, Budapest, 2014.
- Révész Rita – Galambos Katalin: A Mozgásjavító Óvoda, Általános Iskola, Szakközépiskola, EGYMI és Kollégium fogadó intézményi szerepe a közösségi szolgálat folyamatában. *Gyógy-pedagógiai Szemle*, 2015. 43. évf. 3. sz. 257–271.
- Révész Rita – Szentkirályi Andrea: A „Második Esély” Szakközépiskolája. Mozgásjavító történeti archívum. 2014. 19–20.

- Révész Rita – Tóth Adrienn Anita: *Non formális oktatással az együttnevelésért – egy nemzetközi projekt és egy hazai tanfolyam tapasztalatai*. Előadás. MAGYE Konferencia, Kaposvár, 2017. június 30.
- Sárközi Judit – Ágoston Gabriella: Mozgáskorlátozott gyermekek megsegítése a többségi iskolákban. *Fejlesztő Pedagógia*. Különszám. 2003. 14. évf. 53–56.
- Sárközi Judit: *Utazótanári tapasztalatok az inklúziós környezet megteremtésére*. 2010. Mozgásjavító.
- Sárközi Judit: *Kihívások és megoldások 1991–2019*. Előadás. „Együttműködésben a jövő!” Szomatopedagógiai Műhely, 2019.
- Schaffer Orsolya – Tóth Adrienn Anita – Ursu Zsuzsanna: *Inklúzió – Funkció – Önállóság, A cerebrál paresises diagnózisú gyerekek felső végtagi funkcióinak támogatása a Mozgásjavítóban*. Előadás. CP Kongresszus, Budapest, 2018.
- Sebők Zsuzsa: Progresszív neuromuszkuláris beteg gyerekek életminőségének javítását célzó tevékenységek. *Fejlesztő Pedagógia*. Különszám. 2003. 14. évf. 32–38.
- Suhajda Péter: „Az ünnepélyes avató előtt”. Szövegkönyv-fikciós történet. Beszélgetés a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonának ünnepélyes megnyitásakor... Történik: 1913. május 4-én, az épület avatása előtt néhány pillanattal. (2010. november 17.) Mozgásjavító történeti archívum
- dr. Szegedi Mártonné: *Fővárosi Pedagógiai Intézet SZAKVÉLEMÉNY a Mozgásjavító fejlesztéséről*, 1990. Mozgásjavító-történeti archívum
- Szegeczkyné Bárczi Melitta: Szókincsvizsgálatok mozgássérülteken. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1966. 4. sz. 526.
- Szöllősiné Juhász Csilla: Ergoterápia avagy egy régi, új ismerős. *Fejlesztő Pedagógia*. Különszám. 2003. 14. évf. 19–21.
- Tapa Gergely fotógyűjteménye: „Új fények”. Mozgásjavító állandó kiállítás, 2009. Zsibongó. Tapa Gergely tulajdona.
- Tapa Gergely: *Képek a Lajta-házról (Wechselmann-ház) mint a hazai szecessziós építészet egyik gyöngyszeméről*. 2009. www.budaipasa.hu/lajta.html // www.budaipasa.hu/szec.html
- Tapa Gergely (fotógyűjtemény): „Megújult fények” „Házavató”, 2010. www.budaipasa.hu/medgy.html
- Tasnádi Ágnes: *A mozgáskorlátozottak sporttevékenysége*. Szakdolgozat. 1985.
- Tóth Adrienn Anita: *Esélyek – Egyenlőtlenségek, avagy a vezető szerepe egy innovációs folyamatban*. Záródolgozat. Szegedi Tudományegyetem – Közoktatási Vezetőképző Intézet, 2012.
- Tóth Adrienn Anita: *Egyéni igényekhez alkalmazkodó komplex fejlesztés a Mozgásjavítóban*. IV. Országos CP-s Kongresszus, Budapest, 2015. november 13–14.
- Tóth Adrienn Anita: *Erasmex – Team work makes the dream work*. Előadás. Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete Konferencia, Budapest, 2016.
- Tóth Adrienn Anita: „Mindenki másképp egyforma”. Előadás. Saját élményű foglalkozás, Színház-Dráma-Nevelés módszertani rendezvény. Budapest, 2019. november.
- Tóth Adrienn Anita – dr. Márkus Eszter: *A pedagógiai rehabilitáció intézményrendszere*. Előadás. Gyermekrehabilitációs kötelező szinten tartó tanfolyam. Budapest, 2020.
- Tóth Adrienn Anita – dr. Márkus Eszter – dr. Szekeres Ágota: *Mozgáskorlátozott gyermekek szociális inklúziója a befogadó középiskolákban a családi háttér tükrében*. Előadás. Országos Neveléstudományi Konferencia, Debrecen, 2020.
- Tóth Adrienn Anita – dr. Szekeres Ágota: *Inklúzió, a közös esélyünk*. Előadás. BME Szakképzés és oktatás: Ma – holnap konferencia. Fejlődés és partnerség, 2019.

- Ursu Zsuzsanna: EPOCHÁ kísérlet. *Fejlesztő Pedagógia*. 1997. 1. 38–40.
- Ursu Zsuzsanna: A mozgáskorlátozott gyermekek iskolai oktatásának szomatopedagógiai elvei. Az oktatást befolyásoló tényezők: Motoros képességek akadályozottsága, kommunikációs zavara. In: dr. Bernolák Béláné szerk.: *Együtt a többiekkel – egy-másért*. Előadásgyűjtemény a mozgáskorlátozott gyermekek integrált neveléséről. Bicebóca Alapítvány, Budapest, 2000.
- Ursu Zsuzsanna: Életem lapjai, Játék határokkal – Ability nap. Kompetenciafejlesztés projekt-módszerrel. In: Falusi Katalin – Vajnai Viktória szerk.: *IFA-könyv*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2008.
- Ursu Zsuzsanna – Vargáné Mező Lilla – dr. Váry Ágnes: *Inklúziós fogalomtár. Adaptációs kézikönyv. Gyakorlati útmutató integráló pedagógusoknak*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság, Budapest, 2008.
- Varjasné dr. Kovács Edit: *Mozgássérült gyermekek úszóoktatása a Mozgásjavító Általános Iskolában*. Előadás. Kézirat. I. Országos úszókonferencia Székesfehérvár, 1992.
- Varjasné dr. Kovács Edit: Mozgáskorlátozott gyermekek alapfokú úszásoktatása „mozgásjavító” általános iskolában. *Módszertani Lapok Speciális pedagógia*, 1997. 3. évf. 4. sz.
- Varjasné dr. Kovács Edit: Az úszásoktatás és a sportolás a Mozgásjavító Általános Iskolában. *Fejlesztő Pedagógia*, 13. évf. 4–5. sz. 36–37.
- Vásárhelyi Gyöngyike: Korrekciós nevelés, sérülésspecifikus korrekció. *Gyógypedagógiai Szemle*. Különszám. Jubileumi szakmai konferencia 1993. november 12. 1994. 30–34.
- Vásárhelyi Gyöngyike szerk.: *Iskolareform – kísérletet záró értékelés*. 1997. Mozgásjavító történeti archívum
- Vásárhelyi Gyöngyike – Bellán Erzsébet Fodor Eszter – Kékesiné János Rozália: *Kísérleti tanterv módosítása az ép értelmű mozgáskorlátozott tanulók speciális iskolájában*. Kézirat. 1990. Mozgásjavító történeti archívum.
- Zsótér Pál szerk.: *Kiegészítő tanterv a Mozgásjavító Általános Iskola számára*. Művelődésügyi Minisztérium, Budapest, 1969

III.6. Elismerések és kitüntetések gyűjteménye¹⁹

KITÜNTETETT	IDŐPONT	KITÜNTETÉS MEGNEVEZÉSE
Adler Simon	1900	Kultuszminisztériumi Emléklap
	1909	Pesti Izraelita Hitközség Dicsérete
Ágoston Gabriella	2015	Zsótér Pál- emlékérem
	2019	Zsótér Pál – Életműdíj
	2019	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
	2021	Magyar Ezüst Érdemkereszt polgári tagozata
Almási Dániel	2001	Zsótér Pál-gyermekekérdemérem
Alpár György	1976	Oktatásügy Kiváló Dolgozója
	1981	Kiváló Pedagógus

¹⁹ Feltárt különböző korszakokból származó közlönyök nyilvántartásai és szakmai folyóiratok alapján, Arcanum Digitális Tudománytár adt.arcanum.com.hu; Hungaricana adatbázis, www.hungaricana.hu // Alpár György igazgató eredeti nyilvántartása alapján, amely kimutatást Nádas Pál tovább vezette. // Személyes életrajzok alapján. // Személyes egyeztetések. // Mozgásjavító történeti archívum. // www.mozgasjavito.hu // Zsótér Pál Alapítvány <https://zsotalapitvany.hu/alapitvanyi-dijak>.

KITÜNTETETT	IDŐPONT	KITÜNTETÉS MEGNEVEZÉSE
Amerika Katonai Misszió	1915	Magyar Vöröskereszt kitüntetésse
Balogh Ferencné	1981	Kiváló Munkáért
Bán Éva	2008	Zsótér Pál-émlékérem
	2022	Eötvös József-díj, EMMI-kitüntetés
Baróthy Sándorné	1981	Kiváló Munkáért
	1985	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
Bartos Adél	2017	Zsótér Pál-émlékérem
Bellán Erzsébet	1979	Kiváló Munkáért
	1980	Miniszteri dicséret
	1987	Kiváló Munkáért
	1996	Zsótér Pál-émlékérem
	2008	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
Berényi Oszkárné	1988	Miniszteri dicséret
Berényi Pálné	2013	Zsótér Pál-émlékérem
Berki Erzsébet	1994	Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt polgári tagozata
	2002	Zsótér Pál-émlékérem
Bernolák Béláné	2000	Zsótér Pál-émlékérem
	2019	Zsótér Pál Alapítvány Életműdíj
Bíró Lajosné	2012	Zsótér Pál-émlékérem
	2012	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
Boronyák Amál	1981	Miniszteri dicséret
Boros Margit	2013	Zsótér Pál-émlékérem
	2016	Gordosné dr. Szabó Anna-díj ELTE BGGYK
	2018	Pedagógus Szolgálati Érdemérem
	2022	Zsótér Pál-életműdíj
Borsodi Sándor	2007	Zsótér Pál-émlékérem
Buzdogány Gyula	2009	Zsótér Pál Gyermekérdemérem
Chikányné Szedres Rita	1987	Miniszteri dicséret
Csanádiné Gyalai Katalin	2022	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
Csizmadia Istvánné	1979	Miniszteri dicséret
	1994	Zsótér Pál-émlékérem
	1994	Arany Katedra Emlékplakett
Czijáki István Ernőné	2009	Zsótér Pál-émlékérem
Czolner Ilona	1987	Miniszteri dicséret
	1994	Arany Katedra-émlékplakett
	1994	Zsótér Pál-émlékérem
Dr. Antal József	1994	Zsótér Pál-émlékérem
Dr. Benczúr Miklósné	1985	Magyar Népköztársasági Sportérdemérem ezüst fokozata
	1987	Magyar Paralimpiai Érdemérem
	1989	Bárczi Gusztáv-émlékérem
	1995	Zsótér Pál-émlékérem
	1996	Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztje
	2020	Zsótér Pál Alapítvány Életműdíj
Dr. Malatinszky Gyula	1990	Miniszteri dicséret
	2003	Zsótér Pál-émlékérem

KITÜNTETETT	IDŐPONT	KITÜNTETÉS MEGNEVEZÉSE
dr. Pantó Tamás	2008	Zsótér Pál-émlékérem
Dr. Szegedi Mártonné	2009	Zsótér Pál-émlékérem
Drabb Lilla	2021	Gordosné Dr. Szabó Anna díj ELTE BGGYK
Enyedi Andrea	2021	Pedagógus Szolgálati emlékérem
Fodor Eszter	1989	Miniszteri dicséret
	2001	Zsótér Pál-émlékérem
Gasparicsné Csillag Ágnes	2018	Zsótér Pál-émlékérem
	2022	Gordosné Dr. Szabó Anna díj ELTE BGGYK
Gimesi Istvánné	1974	Miniszteri dicséret
Güth Dániel	2012	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Gütler Nikolett	2006	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Gyalai Gáspárné	1975	Kiváló Tanár
	1988	Földes Ferenc-díj
	1991	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
	1995	Zsótér Pál-émlékérem
Gyenes Bálint	2011	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Gyökér Ferenc	2001	Zsótér Pál-émlékérem
Hajdú Levente	1974	Miniszteri dicséret
Hluhov Roland	2008	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Hörnyék Franciska	2011	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Horváth Krisztina	2001	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Horváth Oriána	1990	Miniszteri dicséret
	2001	Zsótér Pál-émlékérem
Horváth Roland	2012	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Kádár Istvánné	1981	Kiváló Munkáért
Kaszás Villő Zita	2012	Zsótér Pál-émlékérem
Kazsimér Alexandra	2011	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Kékesiné János Rozália	1976	Kiváló Dolgozó
	1985	Kiváló Munkáért
	2004	Zsótér Pál-émlékérem
	2015	Pedagógus Szolgálat Emlékérem
Kiss Erika	1999	Zsótér Pál-émlékérem
Kiss Réka	2003	Magyar Köztársaság Jó Tanuló–Jó Sportoló Díj
Kocsis Szilvia	2008	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Kollár Katalin	2007	Zsótér Pál-émlékérem
Kőpatakiné Mészáros	1998	Zsótér Pál-émlékérem
Mária	2023	Zsótér Pál-életműdíj
Korbely Anna	2009	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Kormos Zsuzsanna	2020	Zsótér Pál-émlékérem
Köteles Gézané	1975	Miniszteri dicséret
Kovács Gyula	1988	Miniszteri dicséret
Kovács Márta	1988	Miniszteri dicséret
Kovácsné Szűcs Klára	1989	Miniszteri dicséret
	2003	Fővárosi dicséret
	2006	Zsótér Pál-émlékérem

KITÜNTETETT	IDŐPONT	KITÜNTETÉS MEGNEVEZÉSE
Kriszt György Kulcsár Gyuláné Lalik Veronika	2015	Gordosné Szabó Anna díj ELTE BGGYK
	2021	Zsótér Pál – Életműdíj
	2011	Zsótér Pál-gyermekekérdemérem
	1990	Miniszteri dicséret
	1983	Miniszteri dicséret
Látrányi Gáborné Lengyel Sándorné Locsmándi Alajos	1989	Kiváló munkáért
	1981	Miniszteri dicséret
	1981	Miniszteri dicséret
	2017	Bárczy István-díj, Budapest
	2018	Kiválóság Díj, Közép-Pesti Tankerületi Központ
Majsainé Hartyáni Júlia	2021	Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat
	1981	Miniszteri dicséret
	1988	Kiváló Munkáért
	2004	Éltes Mátyás-díj
	2004	Zsótér Pál-emlékérem
Majszín Tamás Markó Mónika Márta	2017	Zsótér Pál Alapítvány Életműdíj
	2010	Zsótér Pál-gyermekekérdemérem
	2011	Zsótér Pál-emlékérem
Mód Gáborné dr. Hollós Mária	2018	Gordosné Dr. Szabó Anna díj ELTE BGGYK
	2008	Zsótér Pál-emlékérem
Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon	1995	Budapestért Díj – Ráby utcai tagozat
	1996	Pro Scholis Urbis – Budapest Főváros Mexikói úti tagozat
	2003	Oktatási Miniszter Elismerő Oklevele
	2010	Média Építészeti Közönség Díj
	2011	Magyar Nemzeti Múzeum Múzeumbarát Iskola Díj
	2011	Előminősített Referencia Intézmény Oklevél
	2012	Bárczi Gusztáv-díszoklevél
	2013	Tempus Közalapítvány Nemzetközi Együttműködési Kultúráért Nívódíja
	2016	Paralimpiai Láng Díj MPB kitüntetés
	2020	Zuglóért Emlékérem
Nádas Pál	1993	Éltes Mátyás-díj
	1993	Pro Caritate Emlékérem
	1994	A Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztje (polgári tagozat)
	1996	Budapestért
	2004	A Köztársaság Elnökének Érdemérme
	2007	Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje (polgári tagozat)
	2010	Bárczi István-díj – Budapest
	2012	Miniszteri Elismerő Oklevél
	2012	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
	2012	Bárczi Gusztáv-emlékérem
	2012	Címzetes Igazgatói cím

KITÜNTETETT	IDŐPONT	KITÜNTETÉS MEGNEVEZÉSE
	2014	Zsótér Pál-életműdíj
	2016	Fair Play Díj – A sport szolgálatában – Magyar Olimpiai Bizottság (MOB)
Nagy Józsefné	2021	Ember az Emberért arany fokozat MEOSZ díj
	1977	Kiváló Dolgozó
	1981	Miniszteri dicséret
Nagyné Fatalin Andrea	2014	Szent Gergely Díj Az év pedagógusa – gyógypedagógia kategóriában
	2021	Zsótér Pál-émlékérem
Nemlaha Katalin	2022	Miniszter Elismerő Oklevele
	1991	Miniszteri dicséret
Németh Erzsébet	2005	Zsótér Pál-émlékérem
	2023	Zsótér Pál-émlékérem
Nyirati Róbert	2010	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Okányi Andrea	1991	Miniszteri dicséret
	2004	Zsótér Pál-émlékérem
Ondrej Fruzsina	2006	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Oriskó Istvánné	1983	Arany Katedra Emlékplakett
	1994	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
Pap László	1987	Miniszteri dicséret
Patyi-Bodnár Tünde	2009	Miniszter Elismerő Oklevél
	2011	Zsótér Pál-émlékérem
Pintér Márta	2010	Zsótér Pál-émlékérem
Piri Zoltán	2002	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Prikidánovics Ágnes	1975	Kiváló Dolgozó
Révész Rita	2012	Zsótér Pál-émlékérem
	2021	Miniszter Elismerő Oklevele
Sárközi Judit	2014	Zsótér Pál-émlékérem
Schell Livia	2016	Zsótér Pál-émlékérem
Schiffer Tiborné	1975	Kiváló Dolgozó
Schöffler Ádám István	2013	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Sebők Zsuzsanna	2003	Fővárosi dicséret
Simon Beáta	2020	Gordosné Dr. Szabó Anna Díj ELTE BGGYK
Sinkó Tamás	2008	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Suhajda Péter	2019	Zsótér Pál-émlékérem
Szabó Béla	2013	Zsótér Pál-émlékérem
Szabó Mária	1982	Kiváló Munkáért
	1989	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
Szegeczky Dezsőné	1996	Zsótér Pál-émlékérem
Szűcs István	2020	Miniszter Elismerő Oklevele
	2023	Zsótér Pál-émlékérem
Tanos Balázs	2011	Zsótér Pál-gyermekérdemérem
Tapa Gergely	2019	Zsótér Pál-émlékérem
Tóth József	1994	Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt (polgári tagozat)
Tóth Miklós Bálint	2007	Zsótér Pál-gyermekérdemérem

KITÜNTETETT	IDŐPONT	KITÜNTETÉS MEGNEVEZÉSE
Turcsán Tamás	2012	Élen a tanulásban, élen a sportban
Ungár Imre	1932	Signum Laudis
	1949	Kossuth-díj
	1956	Érdemes művész
	1962	Liszt Ferenc-díj
	1969	Magyar Népköztársaság Kiváló Művésze
Urbán Dániel	2001	Zsótér Pál-gyermekekérdemérem
Ursu Zsuzsa	2017	Zsótér Pál-émlékérem
Varga András	2015	Zsótér Pál-émlékérem
Varjasné dr. Kovács Edit	1972	A Magyar Népköztársaság Érdemes Sportolója
	2003	Csik Ferenc-díj
	2003	Miniszteri Elismerő Oklevél
	2014	Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat
Vásárhelyi Gyöngyi	1981	Kiváló Munkáért
	1987	Budapesti Történeti Múzeum Dicsérő oklevele
	1988	Kiváló Pedagógus
	1993	Főváros Oktatásáért
	1994	Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt (polgári tagozat)
	1996	Zsótér Pál-émlékérem
	2011	Múzeumbarát Pedagógus Díj
	2012	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
	2012	Bárczi Gusztáv-émlékérem
	2015	Zsótér Pál-életműdíj
Vincze Zoltán	2010	Zsótér Pál-émlékérem
Wechselmann Ignác	1884	Vaskorona-rend (harmadik osztály)
	1886	Lovagi cím (Magyarország királya és kormánya adományozta)
Wechselmann Ignácné született Neuschloss Zsófia	1905	Koronás Arany Érdemkereszt (királyi kitüntetés)
Zámbó Diána	1991	Magyar Köztársaság Jó Tanuló – Jó Sportoló Díj
Zsoldos János	1977	Oktatásügy Kiváló Dolgozója
	1978	75 éves a Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédelem
	1988	Pedagógus Szolgálati Emlékérem
	1992	Németh László-díj
	1994	Arany Katedra Emlékérem
	1997	Zsótér Pál-émlékérem
Zsóri Attila	1990	Magyar Köztársaság Jó Tanuló – Jó Sportoló Díj
Zsótér Pál	1960	Oktatásügy Kiváló Dolgozója
	1973	Munka Érdemrend Arany fokozata
Lezárva: 2022. június 15.		

Forrás: A kitüntetési lista összeállítása Alpár György igazgató eredeti nyilvántarásának további vezetése alapján. A közlönyökben megjelent kitüntetési közzétételek alapján. A kutatómunka során feltárt sajtó és más dokumentumok Arcanum Tudományos Adatbázis. Személyes életrajzok alapján. Mozgásjavító történeti archívum és a www.mozgasjavito.hu honlap alapján. Zsótér Pál Alapítvány <https://zsoter.alapitvany.hu/alapitvanyi-dijak/Kozep-Pesti-Tankeruleti-Kozpont> <https://kk.gov.hu/elerhetoseg-kop>

III | RÖVIDÍTÉSEK, SZAKIRODALMI FORRÁSOK ÉS NÉVMUTATÓ

IV.1. Leggyakrabban használt rövidítések

ÁBTL – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

ADT – Arcanum Digitális Tudománytár

AMC – arthrogryposis multiplex congenita

ATT – alagsori tornaterem

ÁVH – Államvédelmi Hatóság

BFL – Budapest Főváros Levéltára

BKV – Budapesti Közlekedési Vállalat

BM – Belügyminisztérium

BMC – Budapest Music Center

BME – Budapesti Műszaki Egyetem

BTT – Budapesti Történeti Múzeum

BTT – harmadik szint bal oldali tornaterem

BZSH – Budapesti Zsidó Hitközség

COVID-19 – Egészségügyi Világszervezet járványügyi helyzete

CP – cerebrális bénulás (magyarosítva Cerebrális parézis)

DEGOB – Deportáltakat Gondozó Országos Bizottsága

DÖK – Diákönkormányzat

DTT KOZL – *Tanácsok Közlönye*

ECDL – Számítógépes ismeretek Word és Excel képzés és vizsga

EGYMI – Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény

ELKH – Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

ELTE – Eötvös Loránd Tudományegyetem

ELTE BGGYK – Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar

ENSZ – Egyesült Nemzetek Szervezete

EÜ – Egészségügyi Minisztérium

FOKA – Folyamszabályzó és Kavicskotró Vállalat

FONESZ – Fogatékosok Nemzeti Sportszövetsége

FŐTAXI – Fővárosi Taxi Vállalatnál

Főv.Kgy – Fővárosi Közgyűlés

FSZEK – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

EUROKANS – A flamand kormány projektje a volt szocialista országok mozgássérülteket gondozó iskolák részére

GELKA – Gépipari Elektromos Karbantartó Vállalat

GESZ – Gazdasági Ellátó Szervezet

GFH – Ghetto Fighters' House

GYISM – Gyermek-Ifjúsági és Sportminisztérium

HAPINET – Távoktatási program

HJMA – Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár

HOSC – Mozgásgátoltak Halassy Olivér Sport Egyesület

IEFT – Életmódra Felkészítő Tagozat

IKT – Információs és Kommunikációs Technológiák

- JOINT – Amerikai zsidó segélyszervezet, amely a holokausztot követő években működött Magyarországon
- JTT – harmadik szinten a jobb oldali tornaterem
- KGST – Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, a közép- és kelet-európai szocialista országok (1949–1991) gazdasági együttműködési szervezete
- KISKA – Katonai Kiegészítő Haderő
- KISOK-pálya – Középfokú Iskolák Sportköreinek Országos Központja fenntartásában működött
- KISZ – Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség
- KLIK – Klebelsberg Intézményfenntartó Központ
- KÖZELBIZ – Közületeket Elhelyező Bizottság
- KÖH – Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
- MAGYE – Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete
- MaNDA – Magyar Nemzeti Digitális Archívum
- MAZSIHISZ – Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége
- MÁI – Mozgássérültek Állami Intézet
- MBE – Mozgássérültek Budapesti Egyesülete
- MCSZ – Magyarországi Cionista Szövetség
- MDP – Magyar Dolgozók Pártja
- MDS – Mozgásjavító Diák Sportkör
- MDSE – Mozgásjavító Diák Sportegyesület
- MEOSZ – Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége
- MEREK – Mozgássérült Emberek Rehabilitációs Központja
- MHZSE – Magyar Hallássérült Zsidók Egyesülete
- MGTSZ – Mezőgazdasági Termelőszövetkezet
- MKP – Magyar Kommunista Párt
- MKM – Művelődési és Köznevelési Minisztérium
- MM – Művelődésügyi Minisztérium
- MMS – Magyar Mozgáskorlátozottak Sportszövetsége
- MNB – Magyar Nemzeti Bank
- MNL – Magyar Nemzeti Levéltár
- MPB – Magyar Paralimpiai Bizottság
- MSZP – Magyar Szocialista Párt
- MSZMP – Magyar Szocialista Munkáspárt
- MTA – Magyar Tudományos Akadémia
- MTI – Magyar Távirati Iroda
- MTS-Magyar Testnevelési Sportszövetség
- MTVA – Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelési Alap
- MVGYOSZ – Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége
- NAT – Nemzeti Alaptanterv
- NDK – Német Demokratikus Köztársaság (Kelet-Németország)
- NG-2061 – Auschwitz-jegyzőkönyv a nürnbergi per során
- NÖRI – Nemzeti Örökség Intézet
- NSZK – Német Szövetségi Köztársaság (Nyugat-Németország)
- NYSE – Nyomorékok Sport Egyesülete
- OGYL – Országos Gyermekvédelmi Liga
- OKI – Országos Köznevelési Intézet
- OKJ – Országos Képzési Jegyzék
- OM – Oktatási Minisztérium
- OMZSA – Országos Magyar Zsidó Segítő Akció
- OPAKFI – Opakfi Egyesület (optika akusztika zaj- és rezgésvédelem)
- OPKM – Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
- OSZK – Országos Széchényi Könyvtár
- OTDK – Országos Tudományos Diákköri Konferencia
- OTSH – Országos Testnevelési és Sporthivatal
- ÖNÉ – Mozgássérült Emberek Önálló Élet Egyesülete
- PHAR – A kelet-közép-európai országok közötti segélyprogramja
- PhD – Tudományos fokozat
- PP – Pedagógiai Program
- RSHA – Német Birodalmi Biztonsági Főhivatal
- SA – Német rohamosztag
- SMA – Spinális izomatófia vagy gerinc eredetű izomsorvadás

SS – Nemzetiszocialista Német Munkáspárt katonai és védelmi szervezete volt a fasiszta Németországban

TÁMOP – Társadalmi Megújulás Operatív Program

TISZK – Területi Integrációs Szakképző Intézmények

TEFU – Teherautófuvarozási Nemzeti Vállalat

SINOSZ – Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége

SOTE – Semmelweis Orvostudományi Egyetem
UNESCO – Egyesült Nemzetek Oktatási Tudományos és Kulturális Szervezete

USC – Shoah Alapítvány

VB – Végrehajtó Bizottság

VGYSZ – Vakokat Gyámolító Országos Egyesülete

VKNB – Vöröskereszt Nemzetközi Bizottság

WIZO – Nők Nemzetközi Cionista Szervezete

IV.2. Szakirodalmi források

IV.2.1. Felhasznált irodalom

Ablonczay 2016

Ablonczay Balázs: Kik voltak a vagonlakók. *Felvidék Ma*, 2016. <https://felvidek.ma/2016/08/kik-voltak-a-vagonlakok> (letöltve: 2020. április 20.).

Ábrahám 2002

Ábrahám Tamás kutatási feljegyzései. Kézirat. 2002.

Adler 1894

Adler Simon: Testi és lelki fogyatkozások a zsidóknál. *Egyenlőség*, 1894. január 19. 8.

Adler 1897

Adler Simon: Zsidó vakok intézete. *Egyenlőség*, 1897. június 27. 5.

Adler 1911

Adler Simon: A vakok és siketnémák tanítása. *Világ*, 1911. január 8. 17.

Adler 1913

Adler Simon: Vakok segítése. *Egyenlőség*, 1913. XXXII. évf. 29. sz. 4–5.

Adler 1926

Adler Simon: *Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete*. Vallás- és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1926.

Adler 1927

Adler Simon: *Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete*. Vallás- és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1927.

Ágoston – Nagyné Fatalin – Sárközi 2020

Ágoston Gabriella – Nagyné Fatalin Andrea – Sárközi Judit: *Utazótanári hálózatunk története*. Előadás. „20 év a 21. században” című digitális konferencia. Mozgásjavító Tárva Vár program, 2020.

Antal 1986

Dr. Antal József: *A Nyomorék Gyermek Országos Otthon 75 éve*. SOTE Ortopédiai Klinika. Az előadás 1–9. Uzsoki Utcai Kórház Ortopédiai és Traumatológiai Osztály archívum, Budapest, 1986.

B. A. 1993

B. A.: Mozgáskorlátozottakkal foglalkozó szakmai konferencia. *Új Magyarország*, 1993. november 12. 4.

Bácskai 2004

Bácskai Vera: Havel Lipót. In: *Sokszínű kapitalizmus*. Szerk. Sebők Marcell. HVG, Budapest, 2004.

Bán-Nádas-Okányi-Tarnói szerk. 2004

Bán Éva – Nádas Pál – Okányi Andrea – Tarnói Gizella szerk.: *Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. Mozgásjavító*. Budapest, 2004.

Bánfai szerk. 2021

Dr. Bánfai Tamara szerk.: *Úton a méltóságteljes élet felé. A MEOSZ megalakulásának 40 éves évfordulója alkalmából. Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége*, Budapest, 2021.

Bányai 2018

Bányai Viktória: A Joint segélyezési politikájának hatása a zsidó családok életére, 1945–1949. In: *Családtörténet, családvédelem, vallás*. MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged, 2018. 263–276.

Bányai-Gombocz 2015

Bányai Viktória – Gombocz Eszter: Budapesti zsidó iskolák a holokauszt után 1945–1948. *Új Pedagógiai Szemle*, 2015/7–8. 57–76.

Bányai-Komoróczy 2012

Bányai Viktória – Komoróczy Szonja Ráhel: A vészkorszak zsidó áldozataira való emlékezés: A korai emlékművek héber terminológiája, 1945–1949. In: *Ünnep és felejtés*. Kalligram Kiadó, Budapest, 2012. 87–110. http://real.mtak.hu/92513/1/emlekmuves_9.

Bányai-Frojimovics-Gombocz 2020

Bányai Viktória – Frojimovics Kinga – Gombocz Eszter: *A vészkorszak árvái. A magyarországi zsidó árvaházak és gyermekotthonok emlékezete*.

Nácizmus Üldözötteinek Országos Egyesülete, Budapest, 2020.

Baráth 1997

Baráth Tibor: Iskolafilozófia és pedagógiai program M-3 3-53. *Iskolavezetés és fejlesztés II*. Közoktatási Vezető Iskola, Budapest, 1997.

Barczik-Demeter szerk. 2007

Budapesti építkezések állomásai. Szerk. Barczik Márta – Demeter Zsuzsanna. Budapest, 2007.

Bartha 2020

Bartha Ákos: A kiegészítő honvéd karhatalom és az ellenállás Budapesten 1944–1945. *Századok*, 2020/2. 281–326.

Bartha-Pócs-Szécsényi 2019

Bartha Ákos – Pócs Nándor – Szécsényi András: Egy hosszan „ébredő” túlélőművész. Zsabka Kálmán pályarajza (1897–1971) II. rész. *Múltunk*, 2019/64. 234–276.

Bartók 1954

Bartók Imre: *A magyar szemészet története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.

Bartók 1912

Bartók Jakab: Emlékbeszéd néhai lovag Wechselmann Ignác sírjánál. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 1912. XLVII. évf. 11–12. sz. 196–199.

Bartos 2018

Bartos Adél: A budapesti mozgásjavító iskola diákjainak sportélete. Az iskola sportéletének fejlődése és jelenlegi helyzete. In: Nádas szerk. 2019. 514–520.

Báthory 1991

Báthory Zoltán: A Nemzeti Alaptanterv koncepciója. *Társadalomtudomány*, 1991/18. 49–53.

- Báthory 1992
Báthory Zoltán: A demokratikus oktatásügy fejlődése, a nemzeti alaptanterv. *Társadalmi Szemle*, 1992/8–9. 31–38.
- Benczúr é. n.
Dr. Benczúr Miklósné: Képes Krónika a „Mozgásjavító” és a szomatopedagógia kapcsolatáról. Kézirat.
- Benczúr 1972
Dr. Benczúr Miklósné: A mozgásnevelés feladatai az iskoláskorú mozgás-fogyatékosoknál. In: Gordosné dr. Szabó 1972. 437–442.
- Benczúr 1994
Dr. Benczúr Miklósné: A szomatopedagógia kompetenciája. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1994. Különszám. 25–30.
- Benczúr 2003
Dr. Benczúr Miklósné: Képzési Krónika a „Mozgásjavító” és a szomatopedagógia kapcsolatáról. Előadás „A 100 év és a jövő” Konferencia, Módszertani Bemutató. Budapest, 2003. november 24–25.
- Benczúr 2004
Dr. Benczúr Miklósné: Új szakma született. Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. In: Bán–Nádas–Okányi–Tarnói szerk. 2004. 117–121.
- Benczúr 2005
Dr. Benczúr Miklósné: A mozgáskorlátozottak sportjának kialakulása. In: Nádas szerk. 2005. 67–74.
- Benczúr–Márkus 1989
Dr. Benczúr Miklósné – Márkus Eszter: A szomatopedagógus képzés, mint a gyógypedagógiai tanárképzés része. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1989. XXVI. évf. 4. sz. 259.
- Benedek 2011
Benedek István Gábor: *Bergeni keringő. Novellák*. Budapest, 2011.
- Benkő 1949
Benkő Gyula: A tanügyigazgatás reformja. *Állam és Közigazgatás*, 1949. 1. évf. 8. sz. 522–526.
- Bernolák 1994
Dr. Bernolák Béláné: Új törekvések a mozgásfogyatékos gyermekek iskoláskor előtti nevelésében. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1994. Különszám. 38–38.
- B. I. 1993
B. I.: Ha szeretet nincs bennem, mit sem érek... *Új Ember*, 1993. december 26. 6.
- B. N. 2003
B. N.: Száz év képekben. *Budapesti Nap*, 2003. november 27. 2.
- Bogárdi 1973
Bogárdi Iván: Társbérleti kollégium, ládafalú tanterem. Segítségre szorul a kertészképző. *Magyar Nemzet*, 1973. július 27. 5.
- Bognár 1947
Bognár József: *Vitaindító előadódás az országgyűlésben, az iskolák államosításáról*. 1947.
- Bohus 2021
Bohus Kata: Száz éve született Szenes Hanna. 2021. *Mérce*, <https://merce.hu/2021/07/17/meghalnom-erted-hazam-foldem> (letöltve: 2021. november 4.).

Bókay 1908

Bókay Zoltán: A heveny poliomyelitisről és a vele rokon bajokról. *Orvosi Hetilap*, 1908. 32. sz. 507.

Bolla 2001

Dr. Bolla Károly: *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások 23*. Herman József. ELTE Fonetikai Tanszék, Budapest, 2001.

Bor 2004

Bor Ferenc: *Budapest XIV. Mexikói út 60*. Műemléki tudományos dokumentáció. Kézirat, 2004. Hild-Ybl Alapítvány archívum.

Boross 1985

Boross Jenő: Gyógy-uszoda mozgássérült gyerekeknek. *Népszabadság*, 1985. december 19. 9.

Boross-Czinder-Pupán 2004

Boross Margit – Czinder Zita – Pupán Gabi: A mozgásnevelés története. Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. In: Bán-Nádas-Okányi-Tarnói szerk. 2004. 89–91.

Bóta 1989

Bóta Gábor: „Tőled kaptam én e gyönyörű életet.” Látogatás a Mozgásjavító Általános Iskolában és Diákotthonban. *Népszabadság*, 1989. május 23. 7.

Bőhm 2000

Bőhm Ágnes: A Kasztner vonat utasa. *Népszabadság*, 2000. december 27.

Braham 2007

Braham, Randolph L.: *A népirtás politikája. A Holocaust Magyarországon*. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 2007.

B. T. 1993

B. T.: A mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. *Magyar Nemzet*, 1993. szeptember 16. 11.

Bubryák–Radó 2006

Bubryák István – Radó Gyula: *A Kasztner vonat*. Bubryák Stúdió, 2006. https://www.youtube.com/watch?v=5S9zThOZ3e8&ab_channel=IstvanBubryak

Budapesti telefonkönyv 1908

A budapesti egységes hálózat betűrendes távbeszélő névsor. Budapest, 1908.

Budapesti telefonkönyv 1917

A budapesti és a környékbeli távbeszélő-hálózatok előfizetőinek és nyilvános állomásainak betűrendes névsora. Budapest, 1917 (www.hungaricana.hu).

Buza 1992

Buza Péter: *Herminamező. Fejezetek egy városrész történetéből*. Budapest, 1992.

Csáki 1916

Csáki Tamás: Lajta Béla és a pesti neológ hitközség: épületek és olvasataik. <https://holocaust.archivportal.hu/hu/tanulmanyok>.

Csáki 2010

Csáki Tamás: Mozaikok Lajta Béla pályakezdéséről. Egy készülő kiállítás ürügyén. *Budapest*, 2010. 33. évf. 9. sz.

Csávás 1972

Csávás Dezsőné: A mozgásfogyatékosok gyógy-pedagógiája. In: Gordosné szerk. 1972. 437–442.

Cs. D. 2003

Cs. D.: Sárkányszív. *Köznevelés*, 2003. október 14. 12–13.

Cseh 2004

Cseh János: Iskolánál sokkal több volt. Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában.

tában. In: Bán-Nádas-Okányi-Tarnói szerk. 2004. 157–162.

Csernai 2017

Csernai Márk: Hideg és még hidegebb napok-razzia és megtorlás a Délvidéken (1942–1945). *Újkor.hu*, 2017.

Cs. Gy 1993

Cs. Gy.: Mint a delfinek. *Kurir*; 1993. szeptember 23. 16.

Csík 1978

Csík János: Bemutatjuk a Halassy Olivér SC-t. *Versenyben*, 1978. 28–29.

Csillag-Guntner 2020

Csillag Katalin – Guntner Zsolt: 3h Építésziroda. In: *Spaces of Intensity. 3h architects*. Szerk. Claus Kämpf. Basel, 2020. 66–79.

Csillagház 1998

Csillagház – Kilencvenöt év a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. A Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon Évkönyv (1993–1998). Budapest, 1998.

Cs. K 1999

Cs. K: Pipacsok, árvák, családtagok. *Népszabadság*, 1999. április 2. 11.

Csocsánné Horváth 1996

Csocsánné Horváth Emmy: Emlékeztető a Gyógypedagógiai Albizottság és az MKM által a tantervi irányelvek kidolgozására felkért munkabizottság 1996. március 25-én tartott együttes üléséről. *Magyar Pedagógia*, 1996. 96. évf. 3. sz. 314–315.

Dániel 1974

Dr. Dániel Tamásné: A hazai fordító és tolmácsképzés indítása. *Felsőoktatási Szemle*, 1974. január 12. 437–441.

Dansky 2018

Dansky Péter-Azriel: *A Holokaustt sebeiből való felemelkedés, felülkerekedés és a hegekkel való együttélés*. Kézirat. Haifa, Izrael, 2018.

Dékány 2003

Dékány Lajosné: Diplomás lettem. In: Bán-Nádas-Okányi szerk. 2003. 171–173.

Dénes-Varga 2001

Dénes Zoltán dr. – Varga Marina dr.: Polio myelit és a postpolio syndroma. *Orvosi Hetilap*, 2001. 142. évf. 28. sz. 1493–1496.

Derera 2014

Dr. Derera Mihály: A nyomasztó helytől a világszínvonalig. In: Nádas 2014b.

Devecseri 1944

Devecseri Szidónia: Sorsunk 1944. március 19. napjától, egészen 1947-ig kézzel írott napló. Ghetto Fighters' House Archives (GFH) Izrael. <https://www.gfh.org.il/eng/Archive> (letöltve: 2019. november 12.)

Dobozy 1985

Dobozy László: Csendes ünnepség, meghívók nélkül. *Népsport*, 1985. április 30. 5.

Dombainé Esztergomi 1993

Dombainé Esztergomi Anna: A halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekekkel való foglalkozás. In: Nádas-Zsoldos szerk. 1993. 71–78.

Dombainé Esztergomi 2004

Dombainé Esztergomi Anna: A Csillagház és előzményei. Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. In: Bán-Nádas-Okányi-Tarnói szerk. 2004. 93–101.

Dombainé Esztergomi 2004

Dombainé Esztergomi Anna: Fenntartói és személyi változások 1981-től. In: Bán-Nádas-Okányi-Tarnói szerk. 2004.

Domonkos 1984

Domonkos Sámuel: Tamás Lajos halálára. *Filológiai Közlöny*, 1984. 324–327.

Dunai 2002

Dunai Eleanor C.: *Túlélni csendben: egy siket fiú a holokausztban. Harry I. Dunai-történet*. Gallaudet Egyetem, 2002.

Duin–Sutcliffe 1993

Duin, Nancy – Sutcliffe, Jenny Dr.: *Az orvoslás története*. Medicina, Budapest, 1993.

Dunai 1994

Dunai (Deutsch) Imre visszaemlékezése. In: Frojimovics 2017. 67–84.

Egy élő klasszikus 2010

Egy élő klasszikus. Lajta Béla életműkiállításáról. Szerk. Kerékgyártó Béla. Budapest Főváros Levéltára. *Levéltári Közlemények*, 2010. LV évf. 1. sz. 91–94.

Ellenbach 1901

Ellenbach Mátyás: Közoktatásügy. *Magyar Nemzet*, 1901. december 20. 10.

Eppler 1935

Eppler Sándor: 25 év története. *Múlt és Jövő*, 1935. XXV. évf. 7. sz. 329–338.

,Erdélyi 1993

Erdélyi: Fényük a tárlóban. *Vasárnapi Hírek*, 1993. október 3. 3.

Éri-Jobbágyi 1997

Éri Gyöngyi – Jobbágyi Zsuzsanna: *A magyar századforduló 1896–1914*. Corvina Kiadó, Budapest, 1997.

F. 1980

F.: A humánus elsőbbsége. *Népszava*, 1980. október 12. 16.

Féderer 1991

Féderer Ágnes: A műteti naptár októberig betelt. *Népszabadság*, 1991. július 23. 9.

Ferge 1980

Ferge Zsuzsa: A tudomány szerepe a szegénység társadalmi kezelésében Magyarországon. *Valóság*, 1980. 23. évf. 19–21.

Firon 1966

Firon András: Kertészet a Gyöngyvirág utcában. *Pedagógusok Lapja*, 1966. 22. évf. 9. sz. 4.

F. Nagy 2020

F. Nagy Veronika: Száz éve hunyt el Lajta Béla. *PestBuda*, 2020. https://pestbuda.hu/cikk/20201028_a_modern_magyar_epiteszet_elofutara_volt_szaz_eve_hunyt_el_lajta_bela (letöltve: 2023. március 8.).

Franka 1983a

Franka Tibor: Felvonófelvonás. *Magyar Hírlap*, 1983. szeptember 8. 5.

Franka 1983b

Franka Tibor: Megmozdult a lift. *Magyar Hírlap*, 1983. november 29.

Franka 1986

Franka Tibor: Nehezen született vízi paradicsom. Mozgássérült uszoda. *Magyar Hírlap*, 1986. január 18. 3.

Frojimovics 2022

Frojimovics Kinga: *Komoly Ottó*. https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Komoly_Otto (letöltve 2022. március 16.).

Frojimovics 2017

Frojimovics Kinga: The National Institute for the Israelite Deaf-Mute in Budapest, 1938–1948: A Case Study for the Rescue Strategy of Continuously Operating Jewish Communal Institutions. In: Joanna B. Michlich ed.: *Jewish Families in Europe, 1939 – Present: History, Representation, and Memory*. Brandeis University Press, Waltham, 2017. 67–84.

Frojimovics–Komoróczy–Pusztai 1995

Frojimovics Kinga – Komoróczy Géza – Pusztai Viktória et al.: *A zsidó Budapest*. I–II. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1995.

Frojimovics–Komoróczy–Pusztai 2020

Frojimovics Kinga – Komoróczy Géza – Pusztai Viktória et al.: *A pesti gettó*, 1944. www.szombat.org/archivum/a-pesti-getto-1944-iv-resz (letöltve: 2020. július 21.).

Frojimovics–Weitz 2022

Frojimovics Kinga – Weitz, Yechiam: *Kasztner Rezső*. https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Kasztner_Rezso (letöltve: 2022. március 16.).

Fürdős 2022

Fürdős Zsanett: Akik nélkül Budapest biztosan másként festene – Lajta Béla. *WeloveBudapest*, 2022. 4.16. (<https://welovefbudapest.com/cikk/>

2021/4/9/latnivalok-es-kultura-akik-nelkul-budapest-biztosan-maskent-festene-czigler-gyozo (letöltve: 2023. március 8.).

Füzesi 1979

Füzesi István: Rokkantak a rajtnál. *Magyarország*, 1979. 49. sz. 780.

Gábor 1929

Dr. Gábor Gyula: Megemlékezés Kaszab Aladáról. *Magyar Zsidó Szemle*, 1929. 96–99.

Gach 1946

Gach Marianne: Ahol a nyomorékok újjászületnek. *Új Szó*, 1946. február 10. 2.

Gadó 1990

Gadó Pál: Keresztény szeretetszolgálat. *Katolikus Szemle*, 1990/3. 225–231.

Gál 1994

Gál Juli: Id. Weicher Sándor visszaemlékezése. *Új Élet*, 1994. XLIX. évf. 20. sz.

Galambos 2009

Galambos Katalin: *A társadalmi integráció, az önálló életre felkészítés lehetőségei a Mozgásjávító Általános Iskola, EGYMI és Diákotthon lakóotthonos életformájának tükrében*. Szakdolgozat. ELTE BGGYK, Budapest, 2009.

gáljuli 1994

gáljuli: Fájdalmas megemlékezés Zuglóban. *Új Élet*, 1994. XLIX. évf. 20. sz. 5.

Gazsi 1961

Gazsi József: A vörös brigád. KISKA szerepe a Nyomorék Gyermek Országos Otthonának védelmében. *Ifjú Kommunista*, 1961. február 1. 54–56.

- Gérecz 1904
Gérecz Károly: *Kegyeletlenség. Egyenlőség*, 1904. július 24. 5–7.
- Gergely 1999
Gergely Ferenc: Az Országos Gyermekvédő Ligáról (1906–1950–1989). *Orvostörténeti Közlemények*, 1999. 59–75.
- Gerlach–Aly 2005
Gerlach, Christian – Götz Aly: *Az utolsó fejezet. A magyar zsidók legyilkolása*. Noran, Budapest, 2005.
- Gerő 1897
Gerő Ödön: Taub Salamon. *Egyenlőség*. 1897. 16. évf. 25. sz. 1–2.
- Gerő 1911
Gerő Ödön: Lajta Béla. *Vasárnapi Újság*, 1911. 58. évf. 42. sz. 842–844.
- G. Horváth 1993
G. Horváth Zsuzsanna: Érdektelenség az esélyegyenlőség hetén. *Magyar Hírlap*, 1993. május 17. 8.
- G. J.-né 1970
G. J.-né: Mozgássérültek sportegyesülete. *Gyermeink*, 1970. április 1. 32.
- Glant–Juhász–Ablonczy 2018
Glant Tibor – Juhász Balázs – Ablonczy Balázs: Nemzetközi segély- és segítőakciók a volt Osztrák-Magyar Monarchia területén (1918–1923). *Századok*, 2018. 152. évf. 6. sz. 1321–1352.
- Golan 2023
Golan, Mose: *A magyarországi cionista szervezetek zsidó menekülteket segítő tevékenysége Magyarország német megszállása előtt*. https://or-zse.hu/hacofe/vol9/golan_a_magyarorszag_i_cionista_intezmenyek_zsido_menekulteket_segito_tevékenysége.pdf (etöltve: 2023. március 8.).
- Goldberger 1932
Goldberger György: Lajta Béla. In: *A Pesti Izraelita Hitközség Reál gimnáziumának értesítője az 1931–1932. tanévről*. Pesti Izraelita Hitközség, Budapest, 1932. 17–22.
- Gordosné Szabó 1965
Gordosné Szabó Anna: Bárczi Gusztáv (1890–1964). *Magyar Pedagógia*, 1965. LXV. évf. V. kötet. 291.
- Gordosné Szabó 1972
Simon Antal Emlékkönyvély és I. Országos Szakmai Konferencia. Vác, 1972. június 23–24. Szerk. Gordosné dr. Szabó Anna. Budapest, 1972. (Magyar Gyógypedagógusok Egyesületének (MAGYE) 3. sz. kiadványa)
- Gordosné Szabó 1997
Gordosné dr. Szabó Anna: Kanizsai Dezső. In: *Pedagógiai Lexikon*. Budapest, 1997. 165–166.
- Gordosné Szabó 1998
Gordosné dr. Szabó Anna: A látássérültek ügyének alakulása Magyarországon – az első figyelemfelhívástól napjainkig. In: *Látássérültek Magyarországon A Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége (MVGYOSZ) 80. születésnapjára*. Budapest, 1998. 11–42.
- Gordosné Szabó 2000
Gordosné dr. Szabó Anna: *A magyar gyógypedagógus-képzés története*. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, Budapest, 2000.
- Grünvald 1932
Grünvald Fülöp: Taub Salamon 1822–1987. In:

A Pesti Izraelita Hitközség Reálgimnáziumának értesítője az 1931–1932. tanévről. Pesti Izraelita Hitközség, Budapest, 1932. 16–19.

Gyekinczy–Toronyi 2021

Gyekinczy András – Toronyi Zsuzsanna: *Policzer Saga*, előzetes (Film). 2021. www.milev.hu/exhibitionarchive.html (letöltve: 2021. szeptember 21.).

Györgyfy 1944–1945

Györgyfy Ákos: A siketnémák budapesti állami intézet Évkönyvei. 1944–1947. Mozgásjavító történeti archívum.

Gyulay 1973

Gyulay Zoltán: Ahol a mozgás fő tantárgy. *Köznevelés*, 1973. XXIX. évf. 36. sz. 7.

Haász 1952

Haász Árpádné: Az Idegen Nyelvek Főiskolája. *Pedagógiai Szemle*, 1952. I. évf. 1–2. sz. 143–145.

Hadabás–László 1951

Hadabás Ella – László József: Az iskolai munkatervekről. A továbbtanulás előkészítése. *Köznevelés*, 1951. október 15. 824–823.

Gazsi–Harsányi 1960

Gazsi József – Harsányi János: Hadtörténelmi okmánytár • Dokumentumok a magyar antifasiszta és partizánharcok történetéhez hazánk felszabadulásának éveiből (1944–1945). 1960/1. 245–290.

Hajdi é. n.

Hajdi László: *8 és fél. Édes életiskola a határon, a város peremén.* Kézirat.

Hajdú 2003

Hajdú Virág: Magyarul beszélő pesti házak építője. *Népszabadság*, 2003. január 22. 28.

Haller 1994

Haller: Új részleget avattak a mozgáskorlátozottak intézetébe. *Magyar Nemzet*, 1994. január 20. 4.

Hanczár 1998

Hanczár János: Ergoterapeutákat képeznek. *Napi Magyarország*, 1998. június 8.

Haraszti 1999

Haraszti György: *Két világ határán. Magyar zsidó történelem.* Budapest, 1999.

Háry 1937

Dr. Háry Ferenc: A németországi iskolák helyzetképe. A német Hitler-iskolák. *Tanáregyesületi Közlöny*. 1937. 70. évf. 7. sz. 301–302.

Hegedüs 2009

Hegedüs Lajos: Velünk élő történelem, avagy egy érdekérvényesítő polgári jogi mozgalom mindennapjai. A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története. *ELTE BGGYK Fogyatékoságtudományi Tudásbázis*, 2009. 135–175.

Hegyi 2021

Hegyi Zoltán: *Életrajzi visszaemlékezés.* Kézirat. 2021.

Herman 1970

Herman József: Afázia-kutatás és nyelvelmélet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 1970/7. 123–140.

Herman 1985

Herman József: Tamás Lajos nyolcvanéves. *Magyar Nyelv*, 1985. 118–119.

Herodek 1925

Herodek Károly: *A vakok oktatásügye történetének kézikönyve.* Budapest, 1925.

Herodek 1926

Herodek Károly: *Emlékkönyv a Vakok József Nádor Királyi Országos Intézete 100 éves fennállásának ünnepe alkalmából*. Budapest, 1926.

H. I. 1982

H. I.: *Mozgássérültek a napfényvonaton*. *Kisalföld*, 1982. május 21. 146.

Holokauszt Magyarországon. Ki-Kicsoda? 2019 *Holokauszt Magyarországon. Ki-Kicsoda?* www.holokausztmagyarorszag.hu (letöltve: 2019. október 10.).

Horváth 1997

Horváth Rita: A Magyarországi Zsidók Deportál-
takat Gondozó Országos Bizottsága (DEGOB)
története. *Magyar Zsidó Levéltári Füzetek*,
1997/1.

Huhák 2018

Huhák Heléna: Bergen-Belsen a deportált ma-
gyar zsidók élettörténeteiben. A túlélők elbeszé-
léseinek helyközpontú vizsgálata. In: Randolph
L. Braham szerk.: *Tanulmányok a holokausztról*
IX. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2018. 243–
295.

Huhák 2019

Huhák Heléna: Koncentrációs tábor, mint térta-
paszlat... *Századok*, 2019. 153. évf. 4. sz. 164–
656.

Hutter 2017

Hutter Marianna: „Képezhetetlen gyerek nincs,
csak képzetlen tanár”. *Magyar Nemzet*. [https://
magyarnemzet.hu/belfold-archivum/2017/07/](https://magyarnemzet.hu/belfold-archivum/2017/07/)

I. I. 1966

I. I.: Nap mint nap példaértékű szolgálat. *Új Élet*,
1966. április 15.

-ij- 1993

-ij-: A mozgássérültek múltja jelene jövője. *Új Ma-
gyarország*, 1993. október 5. 5.

Ilkei 2013

Dr. Ilkei Csaba: *Internáló táborok – Kistarcsától
Recskig*. Szerzői kiadás, Budapest, 2013.

Illyés 1996

Illyés Sándor: A Nemzeti Alaptanterv és a fogya-
tēkos gyermekek iskolai fejlesztésének tartalmi
szabályozása. *Magyar Pedagógia*, 1996. 96. évf.
4. sz. 377.

Illyés 2000

Illyés Sándor: A magyar gyógypedagógia hagyó-
mányai és alapfogalmai. In: Uő: *Gyógypedagógiai
alapismeretek*. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypeda-
gógiai Főiskolai Kar, Budapest, 2000. 15–38.

Indoklás-Jelentés 1931

*Indoklás-Jelentés: Az 1931.-évben kifejtett műkö-
désről*. Pesti Izraelita Hitközség, Budapest, 1931.

j. gy. 1984

j. gy.: Napvonalat – huszadszor. *Magyar Nemzet*,
1984. július 15. 10.

J. J 1989

J. J: Nemzetközi Kulturális Fesztivál „ADD
A KEZED”. *Kisalföld*, 1989. május 25.

Jordan 1997

Jordan, Mishael: Akik „elmutogatják” a holoca-
ustot. *Új Élet*, 1997. december 15. 5.

K. A. 1994

K. A.: Betegszoba a mozgássérülteknek. *Népszab-
adság*, 1994. január 21.

Kálmán 2003

Kálmán Gyöngyi: Tanítás, pódium, játékonyság. *Magyar Nemzet*, 2003. április 23. 15.

Kanizsai 1929

Kanizsai Dezső: *Az Izraelita Siketnémák Országos Intézete. Magyarországi Gyógypedagógiai Intézetek működése*. Vallás- és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1929.

Kanizsai 1931

Kanizsai Dezső: Adler Simon (1861–1930) emlékére. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 1931. 56. évf. 1. sz. 1–4.

Kanizsai 1937

Kanizsai Dezső: *Évkönyv a 1936–1937. tanévről*. Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete, Budapest, 1937.

Kanizsai 1939

Kanizsai Dezső: *Évkönyv 1938–1939 tanévről*. Izraelita Siketnémák Országos Intézete, Budapest, 1939.

Kanizsai 1939

Kanizsai Dezső: Állatkísérleteink tanulságai a siket fül hangadagolási terápiájában. *Magyar Gyógypedagógia Tanárok Közleménye*, 1939. I. (XLI) évf. 2–3. sz. 37–78.

Kanizsai 1940

Kanizsai Dezső: *Évkönyv az 1939–40. tanévről*. Izraelita Siketnémák Országos Intézete, Budapest, 1940.

Kanizsai 1941

Kanizsai Dezső: *Évkönyv az 1940–1941. tanévről*. Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete, Budapest, 1941.

Kanizsai 1942

Kanizsai Dezső: *Évkönyv az 1941–1942. tanévről*. Izraelita Siketnémák Országos Intézete, Budapest, 1942.

Kanizsai 1943

Kanizsai Dezső: *Évkönyv az 1942–1943. tanévről*. Lovag Wechselmann Ignác és Neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete, Budapest, 1943.

Kanizsai 1944

Kanizsai Dezső: *Évkönyv az 1943–1944. tanévről*. Izraelita Siketnémák Országos Intézete, Budapest, 1944.

Kanizsai 1945

Kanizsai Dezső: *Évkönyv az 1944–1945. tanévről*. Izraelita Siketnémák Országos Intézete, Budapest, 1945.

Kanizsai 1946–1947

Kanizsai Dezső: *Évkönyv az 1946–1947. és az 1947–1948. tanévről*. Izraelita Siketnémák Országos Intézete, Budapest, 1948.

Kántás–Szabó 1938

Kántás Balázs – Szabó Pirokska: *A szabadkőműves dosszié: a Magyar Királyi Belügyminisztérium szabadkőművesek megfigyeléséről szóló jelentése*, 1938. Nagy Lajos Kiadó, Budapest, 2019.

Kárpáti–Palkonyai–Zinner 2018

dr. Kárpáti Zoltán – dr. Palkonyai Gábor – dr. Zinner Tibor: *Zinner Nándor. Az első hazai ortopédiai klinika alapítójának küzdelmes élete*. Budapest, 2018.

Kárpáti 2004

Kárpáti Ferencné: Tudtam segíteni. In: Bán-Nádas-Okányi-Tarnói szerk. 2004. 175–180.

Karsai 2004

Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920-1944. *Századok*, 2004. 138. évf. 6. sz. 1285. 140–163.

Karsai 2005

Karsai László: A holokauszt utolsófejezete. *Beszélő*, 2005. 3. évf. 10. sz.

Karsai 2016

Karsai László: *Szálasi Ferenc*. Balassi Kiadó, Budapest, 2016.

Kaszás 1989

Kaszás: Vastaps zúgott és öröm áradt. 2. Startgála. *Népsport*, 1989. december 4. 5.

Kasztner 1947

Kasztner Rezső: A nagy embervásár. *Haladás hetilap*, 1947. 12., 17., 19., 21., 22., 24., 25., 26., 27. 28. sz.

K. B. 2003

K. B.: Mozgássérült gyereke rajzoltak. *Budapesti Nap*, 2003. október 3. 3.

Kecskeméti 2020

Kecskeméti József: *II. világháború: 50–70 millió, zömében civil áldozat*. www.honvedelem.hu (letöltve: 2020. április 18.).

Kékesiné Jánó 1994

Kékesiné Jánó Rozália: A gépírás tantárgy oktatása. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1994. Különszám. 110–114.

Kékesiné Jánó 2004

Kékesiné Jánó Rozália: Sonnenzug-Egy népeket összekötő vonat. In: Bán-Nádas-Okányi-Tarnói szerk. 2004.

Kékesiné Jánó 2008

Kékesiné Jánó Rozália: *Gépírás, gépiírás-tanítás. Módszertani útmutató mozgáskorlátozott tanulóknak gépírás-, gépiírás-oktatásához*. Budapest, 2008.

Keller 1996

Keller, Helen: *Csendes, sötét világom*. Pont Kiadó, Budapest, 1996.

Kemény 2005

Kemény János: *1944–1949. évi története a polgármesteri jelentések tükrében*. Baja, 2005. (Baja thj. város 1. Forrásközlemények 12.)

Képešy 1970

Képešy József: A sikerélmény varázsa. *Sportélet*, 1970. augusztus 1. 30–32.

Kerekes 1969

Kerekes István: Magyar Tanácsköztársaság a nép-egészségügyért. *Orvosi Hetilap*, 1969. 16. sz. 912–914.

KF 1930

KF: Adler Simon nyugalomba vonult. *Siketné-mák és Vakok Oktatásügye*, 1930. XXXII. évf. 7–8. sz. 231–232.

Kiefer 1995

Kiefer Ferenc: Herman József hetvenéves. *Magyar Nyelv*, 1995. 114–115.

Kiefer 2006

Kiefer Ferenc: Herman József (1924–2005). *Akadémiai Értesítő*, 2006. 239–241.

Kiss 2014

Kiss Enikő Csilla: Szondi Lipót szakmai életútja. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2014, 69. évf. 3–7. sz. 595–602.

Kiss 2003

Kiss Erika: Más, mint a „többi!” *Gyógypedagógiai Szemle*, 2003. Különszám. 10–24.

Kiss 2004

Kiss Erika: Játék határok nélkül. In: Bán–Nádas–Okányi–Tárnói szerk. 2004. 143–150.

Kiss–Szögi–Varga 1999

Kiss József Mihály – Szögi László – Varga Júlia: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, repertórium 1635–1990*. Budapest, 1999.

Klacsman 2021

Klacsman Borbála: A deportálások végjátéka – a kistarcsai internálótábor. *Újkor*. 2021. <https://ujkor.hu/content/deportalasok-vegjateka-kistarcsai-internalotabor> (letöltve: 2021. augusztus 14.).

Klug–Simon szerk. 1927

Klug Péter – Simon József szerk.: *Magyarországi Gyógypedagógiai Intézetek működése az 1926–27. tanévről*. Vallás és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1927.

Klug–Simon szerk. 1930

Klug Péter – Simon József szerk.: *Magyarországi Gyógypedagógiai Intézetek Működése 1929–1930. tanítási évről*. Vallás és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1930.

Klug–Simon szerk. 1935

Klug Péter – Simon József szerk.: *Magyarországi Gyógypedagógiai Intézetek működése az 1930–31 és az 1934–35. tanévig*. Vallás és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1935.

Kocsis 2016

Kocsis Piroska: „Béna hadfiak” a nagy háborúban – emlékezés a „rokkantak napjára”. 2016. <https://>

mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/bena_hadfiak_a_nagy_haboruban_emlekezés_a_rokkantak_napjara (letöltve: 2021. október 9.).

Komárik 1995

Komárik Dénes: A Dohány utcai zsinagóga építése. *Budapest Negyed*, 1995/8. 31–43.

Komáromi 1916

Komáromi Sándor: Három és fél millió. Befejező közlemény. *Egyenlőség*. 1916. június 17. 13.

Komoly 2021

Komoly Ottó (Natan), a Magyar Cionista Szövetség (MCSZ) elnökének gyűjteménye, 1941–1944. *Izrael Yad Vashem archívum* (letöltve: 2021. december 11.).

Komor 1975

Komor Vilma: A tervezőépítész a gyerekekért. *Magyar Nemzet*, 1975. január 26. 7.

Komoróczy 2012

Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon I–II*. Kalligram, Budapest, 2012.

Konrád 2001

Konrád Miklós: Zsidó jótekonyság és asszimiláció a századfordulón. *Történelmi Szemle*, 2001/3–4. 257–285.

Kontra 2006

Kontra Miklós: Herman József emlékezete. *Magyar Nyelv*, 2006. 117–121.

Kós J. 1960

Dokumentumok a magyar antifasiszta és partizánharcok történetéhez hazánk felszabadulásának éveiből (1944–1945). Volt partizánok emlékeznek. Kós J. Géza. *Hadtörténeti Közlemények*, 1960. 7. évf. 1. sz. 274–277.

Kosztolányi 1973

Dr. Kosztolányi László: A helyiséggazdálkodó gyakorlat. *Állam és Közigazgatás*, 1973/1. 416.

Kovács–Novák 2006

Kovács Andrásné – Novák Valentin: Mozgássérültek a közoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2006. 56. évf. 4. sz. 65–110.

Kovács 1999

Kovács L. Mihály: Pipacsok a magyar tengerben. *Magyar Nemzet*, 1999. július 19. 7.

Kovács 2002

Kovács Zoltán András: A nemzeti számonkérés szervezete. *Századok – Közlemények*, 2002. 1131–1160.

Kovács–Batár 2012

Kovács Dániel – Batár Zsolt: *Szeccsessziós Budapest*. Budapest, 2012.

Kovácsné Szűcs 1993

Kovácsné Szűcs Klára: Oktatási szerkezetünk sérülésspecifikus kiegészítői. *Gyógypedagógiai Szemle* – Különszám. Jubileumi szakmai konferencia. 1993. november 12. 52–61.

Kozák 2013

Kozák Péter: *Pályaképek*, 2013. www.nevpont.hu (letöltve: 2020. november 12.).

Kőbányai 2014

Kőbányai János: *Szétszálazás és újraszövés. A Mult és jövő, a Nyugat és a modern zsidó kultúra megteremtése*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.

Körös 2004

Körös Erzsébet: Egy bizottság és előlétele. In: Bán–Nadas–Okányi–Tarnói szerk. 2004. 123–127.

Krammer 1903

Krammer Simon: Emlékezés néhai lovag Wechselmann Ignác sírjánál. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 1903. XXXVIII. évf. 8. sz. 314–316.

k. t. 2000

k. t.: Az odaadott emberek élete érdekelnék. *Új Ember*, 2000. április 2. 7.

Kun 2003

Kun Mónika: Megint sok mindent megígértek a fogyatékkal élőknek. *Magyar Hírlap*, 2003. március 25. 7.

Lacza 1938

Dr. Lacza István: A nemzeti szocializmus világnézete a pozitív kereszténység pedagógiája. *Katolikus Nevelés*, 1938. 30. évf. 10. sz. 289–304.

Lányiné Engelmayer 1999

Lányiné dr. Engelmayer Ágnes: A súlyosan és halmozottan sérült gyermekek gyógypedagógiai ellátásának hazai előzményei. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1999. Különszám. 6–9.

László 1972a

László Emma: A mozgássérültek segítése. *Gyermekekünk*, 1972. XIII. évf. 1. sz. 1972. 17.

László 1972b

László Emma: A mozgásfogyatékosok gyógypedagógiája. In: Gordosné Szabó 1972. 1972. 417–422.

Lévai 1946

Lévai Jenő: *Fekete könyv. A magyar zsidóság szenvedéseiről*. Budapest, 1946.

Lévai 1947a

Lévai Jenő: Hogyan bocsájtotta áruba Németország Európa zsidóságát. *Képes Figyelő*, 1947. január 18.

Lévai 1947b

Lévai Jenő: Menekülés a Gestapó és az SS „segítségével”. *Képes Figyelő*, 1947. február 1. 10–11.

Lévai 1947c

Lévai Jenő: Mi az igazság a Zsidó Tanácsok szerepe körül. *Képes Figyelő*, 1947. február 8.

Lévai 1947d

Lévai Jenő: A vöröskereszt titkos jelentései. *Képes Figyelő*, 1947/11.

L.GY. 1973

L.GY.: Gazdag távlatok hétköznapi buktatókkal. *Népsport*, 1973. május 26. 7.

L. Nagy 1988

L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesek*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

Losonczi 1993

Losonczi: Kisimítják a ráncokat. *Vasárnapi Hírek*, 1993. szeptember 26. 4.

Losonczy 2003

Losonczy Gergely: Akadályok mindenütt. *Népszava*, 2003. május 17. 15.

Lovászy 2007

Lovászy László: Az Egyesült Nemzetek Szervezetének fogvatékosügyi politikája (1945–2006). *Kapocs*, 2007. 6. évf. 2. sz. 1–14.

Löb 2009

Löb, Ladislaus: *Megvásárolt életek*. Atheneum, Budapest, 2009.

Lőrinczi–Mattyasovszky-Zsolnay 1999

Lőrinczi Zsuzsa – Mattyasovszky-Zsolnay Tamás: *Budapest – Építészeti részletek*. Budapest, 1999.

Lőwy 2017

Lőwy Dániel: A vészkorszak kolozsvári tanúságtévői. In: *Tanulmányok a holokausztról VIII*. Szerk. Randolph L. Braham. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2017. 187–216.

Lukács szerk. 2020

Budapest–Bergen-Belsen–Svájc. A Kasztner-vonat fővárosi utasai. Szerk. Lukács Anikó. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2020.

Lukács 1963a

Lukács Teréz: Felhők a kúria felett. *Esti Hírlap*, 1963. december 9. 3.

Lukács 1963b

Lukács Teréz: Védnök jelentkezett. *Esti Hírlap*, 1963. december 16. 3.

Lukács 1968

Lukács Teréz: Ismét megdőlt egy előítélet. *Esti Hírlap*, 1968. május 7.

M. A. 1945

M. A.: Segítséget kérnek a nyomorék gyerekek. *Dolgozók Világlapja*, 1945. december 15. 28.

Magyar Életrajzi Lexikon é. n.

Magyar Életrajzi Lexikon <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>

Magyarországi gyógypedagógiai intézetek 1934 Magyarországi gyógypedagógiai intézetek és kisegítőiskolák számszerű adatai az 1933/34-es tanítási évben. Melléklet a Siketnémák és Vakok Oktatásügye 1934. évi/7–8. számához.

Majsainé Hartyáni 2003

Majsainé Hartyáni Júlia – Kormos Zsuzsa: Iskolai életmódra felkészítő tevékenység a Mozgásjavító

Általános Iskolában 1979–2003-ig. *Gyógypedagógiai Szemle*, 2003. Különszám. 53–64.

Majsainé Hartyáni 2021

Majsainé Hartyáni Júlia: *Állandó változásokkal teli negyven év*. Kézirat, 2021.

Major szerk. 1976

Építés-Építészettudomány – A MTA Műszaki Tudományok Osztály Közleménye. Szerk. Major Máté. 8. kötet. 1976/3–4. sz.

Málnai 1908

Málnai Béla: A vakok tanintézete. *Vállalkozók Lapja*, 1908. december 23.

Mándi 1969

Mándi Éva: Botladozó gyerekek. *Budapest*, 1969. VII. évf. 6. sz. 10–11.

Máthé 2013

Máthé Áron: *A zuglói nyilasok pere (1966–1967): értelmezési lehetőségek*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2013.

Mátraházi 2015

Mátraházi Zsuzsa: A nehézségek személyes átélése. *Köznevelés*, 2015. 65. évf. 1. sz. 6–7.

Merőn 1994

Dr. Merőn Menahem: Esküvő a Vészkorszakban. *Új Élet*, 1994. május 15. 4.

Michlic ed. 2017

Michlich, Joanna B. ed.: *Jewish Families in Europe, 1939 – Present: History, Representation, and Memory*. Brandeis University Press, Waltham, 2017.

Miklós 1995

Miklós Daniella: Szakmunkásiskola mozgássérülteknek. *Népszabadság*, 1995. március 21.

Miska 1994

Miska Lajos: Milyen jövő vár a mozgássérültek iskolájára. *Köznevelés*, 1994. május 6. 12–13.

Miska 1998a

Miska Lajos: Kisbuszprogram sérült gyerekeknek. *Köznevelés*, 1998. január 16. 1–3.

Miska 1998b

Miska Lajos: Csillagház Csillaghegyen. *Köznevelés*. 1998. október 9. 12–13.

M. K. 1998

M. K.: Segítség a mozgáskorlátozottaknak. *Szabad Föld*, 1998. november 24. 2.

M. L. 1997

M. L.: NAT-embléma, tantervi minták, pályázati lehetőségek. *Köznevelés*, 1997. október 10. 8.

Molnár 2014

Molnár Antal: *Remény a reménytelenségben Főpásztorok a kelet-közép-európai diktatúrákban*. 2014. A kötet a 2013. szeptember 25-én Budapesten, a lengyel nagykövetségen tartott konferencia szerkesztett anyaga.

Molnár 2002

Molnár Judit: Embermentés vagy árulás? A Kasztner-akció szegedi vonatkozásai. Válogatott tanulmányok a magyar holokauszt történetéből. Csendőrok, hivatalnokok, zsidók. In: *Szegedi Zsidó Hitközség Évkönyvei 1*. 2002. 183–197.

Molnár 2017

Molnár Judit: *A nagypolitikától a hétköznapiakig. A magyar holokauszt 70 év távlatából*. Budapest, 2017.

Molnárné Lányi 1994

Molnárné Lányi Ágnes: A mozgáskorlátozott gyermekek nevelésének-oktatásának hazai lehetőségei. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1994. Különszám. 62–70.

Munkácsi 2022

Munkácsi Ernő: *Hogyan történt? Adatok és okmányok a magyar zsidóság tragédiájához 1947*. Park Kiadó, Budapest, 2022.

Müller 2014

Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.

Nádai 1940

Nádai Pál: Lajta Béla. In: *Ararát Magyar Zsidó Évkönyv*. Budapest, 1940. 112–115.

Nádas 1976

Nádas Pál: *Mozgásfogyatékosok Kertészeti Iparitanulóképzésének Története. Szakdolgozat*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest, 1976.

Nádas 1993

Nádas Pál: Új épület, új időszámítás. In: Nádas–Zsoldos szerk. 1993. 31–37.

Nádas 1998

Nádas Pál: „A ház” – *Esettanulmány, egy megvalósult fejlesztés leírása*. Záródolgozat. PTK-KÖVI, Pécs–Szeged, 1998.

Nádas 2004a

Nádas Pál: A Mexikói úti tagozat jelene. In: Bán–Nádas–Okányi–Tarnói szerk. 2004. 75–79.

Nádas 2004b

Nádas Pál: Változások az 1970-es évektől. In: Bán–Nádas–Okányi–Tarnói szerk. 2004. 59–62.

Nádas 2004c

Nádas Pál: Az utolsó tizenöt év eredményei. In: Bán–Nádas–Okányi–Tarnói szerk. 2004. 63–66.

Nádas 2004d

Nádas Pál: Tartalmi munka és iskolaszervezet. Pedagógia szakaszok a mozgáskorlátozott gyermekeket oktató nevelő iskolában. In: Bán–Nádas–Okányi–Tarnói szerk. 2004. 76–83.

Nádas 2005

Nádas Pál: *Paralimpiai történetek*. Budapest, 2005.

Nádas 2014a

Nádas Pál: A Kertészképző értékesítésének szándéka fordulatot jelentett. In: Nádas 2014b. 59–74.

Nádas 2014b

Nádas Pál: *KorKép. Tanulmány a Mozgásjavító rekonstrukciójának és fejlesztésének történetéről (1989–2012). A beruházás kronológiai naplója*. I–II. Syllabux Könyvkiadó, Budapest, 2014b.

Nádas 2019

Nádas Pál: A „paraolimpiai-paralimpiai” mozgalom fejlődéstörténete a második világháborút követően. In: Nádas szerk. 2019. 40–70.

Nádas 2020

Nádas Pál, az intézmény volt igazgatója korabeli jegyzetei és 2020. évi visszaemlékezése alapján.

Nádas szerk. 2003

Új épület, új időszámítás. Kilenc évtized a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában. Szerk. Nádas Pál. Budapest, 2003.

Nádas szerk. 2019

Nádas Pál szerk.: *Árnyékban született csillagok. Paralimpiatörténeti tanulmányok*. Budapest, 2019.

Nádas–Zsoldos 1993

Nádas Pál – Zsoldos János: *A történelem sodrában. Kilenc évtized a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában*. Budapest, 1993.

Nagy 2019

Nagy Gabriella: *A szeszkirály*. Litera.hu. 2019. <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/nagy-gabriella-a-szeszkiraly.html> (letöltve: 2021. március 19.).

Nagy 2021

Nagy László Bálint: Velük indult Budapest világvárossá fejlődése. *PestBuda*, 2021. <https://pestbuda.hu/> (letöltve: 2022. szeptember 28.).

-nay 1943

-nay (1943): Embermentő hivatásnak negyvenedik évfordulóját ünnepli a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona. *Székel Nép*, 1943. április 18.

Nedbál 2003

Nedbál Miklós: Hatásvadászat nélkül. *Magyar Nemzet*, 2003. december 15. 15.

Németh szerk. 1981

Németh Lajos szerk.: *Magyar művészet 1890–1919*. Budapest, 1981.

N. H. E. 1993

N. H. E.: Jubilál a Mozgásjavító. *Magyar Hírlap*, 1993. szeptember 15–16. 4., 6.

Novák 2003a

Novák Gábor: Új kapcsolat a világgal. *Köznevelés*, 2003. január 14. 14–15.

Novák 2003b

Novák Gábor: Nyitott iskola. *Köznevelés*, 2003. LIX. évf. 15. sz. 2003. 7.

Novotnyné Pletscher 1998

Novotnyné Pletscher Hedvig: Budapest városfejlődése az egyesítéstől napjainkig. *Statisztikai Szemle*, 1998. 76. évf. 9. sz. 756–758.

Nyolc év munkája 1938

Nyolc év munkája: Beszámoló a Pesti Izraelita Hitközség beszámoló jelentése (1929–1937). Budapest, 1938.

Olosz 2022

Olosz Levente: *Narratívák fogságában. A Kasztner-ügyről szóló tudományos és közéleti diskurzusok története*. Budapest, 2022. (Clio-kötetek 10.)

Pakarek 1995

Pakarek: Jubileumi utazás Bécsből Siófokra. *Fejér Megyei Hírlap*, 1995. május 26. 1. 5.

Palasik 2005

Palasik Mária: *Zugló. Hetvenéves Budapest XIV. kerülete*. Budapest, 2005.

Palguta 2016

Palguta Virág: *Népbíróságok a magyar bírósági szervezetrendszerben*. Jogi tanulmányok, egyetemi dolgozat. Budapest, 2016.

Palotai 1978

Palotai Erzs: Egy közvetlen tudós. *Tükör*, 1978. 10–12., 28–29.

Palotás 1983

Palotás Gábor: Kanizsai Dezső. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1983. 39. sz. 311–312.

Pásztor 1972

Pásztor Anna: Magyar-Lengyel vetélkedő. *Pajtás*, 1972. június 14. 6.

Patai 1911

Patai József: Magyar zsidó építőművészet. Múlt és Jövő. *Magyar Zsidó Almanach*, 1911. 1. évf. 179–183.

Patyi-Bodnár é. n.

Patyi-Bodnár Tünde, az intézmény volt gazdasági igazgató-helyettese korabeli jegyzetei és 2020. évi visszaemlékezése. Kézirat.

Paulov 2004

Paulov Endre: Az első nap. In: Bán-Nádas-Okányi-Tarnói szerk. 2004. 181–192.

Pedagógiai Lexikon 1936

Pedagógiai Lexikon. Budapest, 1936.

Pereházy 1990

Pereházy Károly: Hochmann József budapesti vasműves. *Műemlékvédelem*, 1990. 34. évf. 4. sz.

Perényi-Réthelyi 2022

Perényi Roland – Réthelyi Orsolya: *Úti cél: RE-MÉNY. A nemzetközi gyermekvonat-akció a két világháború között*. BTM Vármúzeum időszaki kiállítás katalógusa. Budapest, 2022. 34–36.

Péró é. n.

Péró Sára Csilla: Mozgásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ 1145 Budapest, Mexikói út 63-64. Intézményi Minőségirányítási Program. Budapest, é. n. 1–68.

Pintér 1930

Pintér Ignác: A zsidó iskolák válságos helyzete. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 1930. 12. sz. 261–263.

Pócs 2019

Pócs Nándor: Az ellenállás elviselhetetlen fonák-sága Zsabka Kálmán tevékenysége. *Állambizton-*

sági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 2019. www.abtl.hu/videok/kavehaz/pocs_nandor, letöltve: 2020. november 11.

Ráczné Ludányi 2005

Ráczné dr. Ludányi Ágnes: A mozgáskorlátozott gyermekekért. *Magyar Hírlap*, 2005. október 17.

Ráday 1994

Ráday Mihály: Unokáink sem fogják látni. *Magyar Nemzet*, 1994. február 23. 7.

Ráday 2005

Ráday Mihály: Találkozások Róth Miksával. Nyitott ház a Nefelejcs utcában. *Budapest*, 2005. 28. évf. 12. sz. 29–31.

Radnóti 2021

Radnóti Sándor: A zsidókról. (Hargittai István: Jeremiás nyomában.) *Élet és Irodalom*, 2021. LXV. évf. 27. sz. 21.

Rahe 2014

Rahe, Thomas: Die „Kasztner-Gruppe” im Konzentrationslager Bergen-Belsen. In: *Bergen-Belsen. Neue Forschungen* 2. Wallstein, 2014.

Reichard 1975

Dr. Reichard József igazgató főorvost kézzel írott feljegyzése (1975). Reichard Ágnes családi archívum.

Rév 1980

Rév Ilona: Élvonalban dogmák nélkül. Lajta Béla munkásságáról. *Világosság*. 1980. 27. évf. 7. sz. 437–442.

Révész 1925a

Révész Béla: Egri Margit a vak-siketnéma lány Londonnal, Párizssal és Amerikával levelez. *Pesti Napló*, 1925. július 25. 14.

Révész 1925s

Révész Béla: A lélegző szfinksz. *Pesti Napló*, 1925. augusztus 2. 15.

Révész 1926a

Révész Béla: Interjú egy lélekkel. *Pesti Napló*, 1926. július 13. 10.,

Révész 1926b

Révész Béla: Interjú egy lélekkel. *Pesti Napló*, 1926. július 20., 12.,

Révész 1926c

Révész Béla: Interjú egy lélekkel. *Pesti Napló*, 1926. augusztus 4. 11.

Révész 1926d

Révész Béla: Tudom, hogy csendes és örök éjszakában élek, de nem némaság az, amit a lelkemből hallok. *Pesti Napló*, 1926. július 27. 13.

Révész 2008

Révész Rita: *Intézményfejlesztés hatásai a szervezet változásaira*. Záródolgozat. Budapest, 2008.

Roboz 1984

Roboz Ottó: A Zsidó Fiúárvaház Vöröskeresztes otthona. In: *Évkönyv. Magyar Izraeliták Országos Képviselte, Országos Rabbiképző Intézet, Budapest, 1984. 275–292.*

Rokob 2007

Rokob Tibor: Vaktáblák a Mexikói úton. Lajta pompás házának kerítéséről elveszett, de megkerült a tartalom. *Budapest Városlakók Folyóirata*, 2007/5. 20–23.

Rokob 2007

Rokob Tibor: *Egy elfeledett tábor megmentett életével. Egy gyereklány emlékei a háború utolsó éveiből*. Interjú Darvas Tiborné Kohn Klárával, 2007.

Rokob 2010a

Rokob Tibor: Akadályok nélkül. *Budapest Városlakók Folyóirata*, 2010/4. 27–29.

Rokob 2010b

Rokob Tibor: Vissza az első otthonba. *Budapest Városlakók Folyóirata*. 2010. december 11–13.

Sarkadi 2013

Sarkadi Zsolt: *Fizetünk, ha beledöglünk is*, 2013. <https://www.origo.hu/gazdasag/20131017-a-magyar-adossag-tortenete-komolyabb-allami-hitelfelvetelek.html> (letöltve: 2020. március 20.).

Sáska 2006

Sáska Géza: A reformpedagógia alakváltozása az 1945-ös „Kis” és az 1947 utáni „Nagy” rendszerváltást követő időszakban. *Magyar Pedagógia*, 2006. 106. évf. 4. sz. 263–285.

Scheiber szerk. 1984

Évkönyv – Magyar Izraeliták Országos Képviselte 1983–1984. Szerk. Scheiber Sándor. Budapest, 1984.

Schlett 2014

Schlett András: Válsághasonlatok. Külső eladósodás az 1920-as és a 2000-es évek Magyarországn. *Valóság*, 2014. 57. évf. 11. sz. 69–84.

Schmidt 1995

Schmidt Mária: Komoly Ottó beadványa. *Valóság. Századok*, 1995/4.

Schuchman 2002

Schuchman, John S.: Hungarian Deaf Jews and the Holocaust. In: Donna F. Ryan – John S. Schuchman eds.: *Deaf People in Hitler's Europe*. Gallaudet University Press. Published in Association with the United States Holocaust Memorial Museum Washington D.C., 2002. 169–201.

- S. A. 1912
S. A.: Keller Helén ujjai. *Pesti Hírlap*, 1912. június 7. 35–36.
- S. E. 1993
S. E.: Gyerekek-mozdulatok. Kilencvenéves a budapesti Mozgásjavító Iskola és Diákotthon. *Népszavadság*, 1993. szeptember 17. 4.
- Scipiades 2003a
Scipiades Erzsébet: Különös történet. A szabadkőművesek és a nyomorék gyermekek. *Népszava*, 2003. szeptember 20. 22.
- Scipiades 2003b
Scipiades Erzsébet: Hendikep – száz gyermek egy tárlaton. *Népszava*, 2003. december 10. 4.
- selmeczy 1989
selmeczy: Add a kezed. *Népszava*, 1989. április 25. 6.
- Sidlauer 1910
Sidlauer Ödön dr.: Az 1908. évi bécsi és alsó-ausztriai poliomyelitis acuta-járványról. *Orvosi Hetilap*, 1910. 42. sz. 757–758.
- Siketnémák 1930
Siketnémák Intézeteinek Szervezeti Szabályzata. Gyógypedagógiai Intézetek Országos Szakfelügyelete, Budapest, 1930.
- Simándi 1984
Simándi Ágnes: Gondolatok a mozgássérültek pasztorációjához. *Teológia*, 1984. december 5. 9–61.
- Sipos–Ravasz szerk. 1966
Magyarország a második világháborúban. Szerk. Sipos Péter – Ravasz István. Budapest, 1996.
- Sólyom–Szabó 1967
Sólyom József – Szabó László: *A zuglói nyilasper*. Budapest, 1967.
- Sóós 2003
Soós Mihály: A háborús és népellenes bűntettek feltárásának forrásai a történeti levéltárba. *Tre-zor*, 2003/3. 81–106.
- Statisztikai évkönyv 1913
Budapest Székesfőváros Közigazgatása és Közlá-potai az 1908. évben. Statisztikai évkönyv 1907–1908. Budapest, 1913.
- Stefka 2005
Stefka István: Miért kell túladni a svábhegyi ar-borétumon? *Magyar Nemzet*, 2005. augusztus 15. 5.
- Stern 2019
Stern, Adina: *A cionizmus Magyarországon, 1897–1921*. Héberből fordította Deutsch Olivér. <https://baderech.hjm.org.il/> (letöltve: 2019. szept-tember 10.).
- Stranger 2020
Stranger, Simon: *Fény és sötétség lexikona*. Sclar, Budapest, 2020.
- Suara 1951
Suara Róbert: Az Idegen Nyelvek Főiskolája. *Köz-nevelés*, 1951. július 1. 568–569.
- sy 1976
- sy: Tisztelgő látogatás a 90 éves Kanizsai Dezső professzornál. *Új Élet*, 1976. március 15.
- Sylvester 1999
Sylvester Lajos: Egy felrázó film a PIPACSOK. *Há-romszék*, 1999. április 8. 3.

Szabó 1970

Szabó András: Megtalált illúziók. *Nemzeti Sport*, 1970. április 9. 5.

Szécsényi 2011

Szécsényi András: Magyar zsidók Bergen-Belsenben (1944–1945). Előadás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2011. október 14. (letöltve: 2020. január 29.).

Szécsényi 2019a

Szécsényi András: Magyar deportáltak útvonalai Bergen-Belsenben (1944–1945) a tanúságtételek tükrében. In: *A Magyar Zsidó Történeti Intézet Évkönyve*. Milton Friedman Egyetem, Budapest, 2019. 1–21.

Szécsényi 2019b

Szécsényi András: Bergen-Belsen felszabadításának magyar vonatkozásai. In: *Židovský kultúrny fenomén v stredoeurópskom kontexte III. Zsidó kultúra közép-európai kontextusban III*. OZA], Nitra, 2019. 181–202.

Szécsényi 2021

Szécsényi András: Kiváltságos zsidók 1944. *Be tekintő*, 2021. 15. évf. 2. sz. 101–113.

Szécsényi–Huhák 2021

Szécsényi András – Huhák Heléna: *A láger hatása alól senki sem vonhatta ki magát: az sem, aki túlélte és az sem, aki felszabadította*, 2021. Telex. www.telex.hu/belfold/2021/05/01/ (letöltve: 2020. január 29.).

Szekér 2002

Szekér Nóra: Aczél György a Kádár-korszak kultúrpolitikájának koordinátora. *MúltKor, Történelmi magazin*, 2002.

Szélpál 1937

Szélpál Árpád: A siketek hallanak, a némák beszélnek. *Népszava*, 1937. június 10. 12.

Szentmiklóssy szerk. 1930

A Magyar Feltámadás Lexikon. Szerk. Szentmiklóssy Géza. Budapest, 1930.

Szép 2003

Szép Krisztina: Mozgássérültek (táv)oktatása. *Buda pesti Nap*, 2003. február 1. 4.

Szilágyi 2005

Szilágyi. A. János: Villák nőnek majd a Svábhegyen. *Magyar Hírlap*. 2005. szeptember 12. 4.

Szilágyi 2000

Szilágyi Péter: Szégyenfolt és vezeklés. *Magyar Nemzet*, 2000. február 19. 16.

Szita 2002

Szita Szabolcs: A budapesti csillagos házak 1944–45. *Remény*, 2002/1.

Szita 2003

Szita Szabolcs: A Columbus. *Remény*, 2003/4. 61–68.

Szita 2005

Szita Szabolcs: *Aki egy embert megment a világot menti meg*. Corvina Kiadó, Budapest, 2005.

Szita szerk. 1999

Szita Szabolcs szerk.: *Friedrich Born magyarországi delegátus jelentése a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának Genfben, 1945. június*. Budapest, 2009.

Sz. L. 1937

Sz. L.: Foi Et Vie Francia folyóirat szemle. *Erdélyi Helikon*. 1937. 10. évf. 2. sz. 159–160.

Szoleczky 2014

Szoleczky Emese: Az akadálymentesítés helyzete a hazai kiállítási intézményekben. *Múzeum Café*, 2014/1. 49–50.

Szöllősi szerk. 2005

Évkönyv 2005. 180 éves Magyarországon a vak gyermekek oktatása 1825–2005. Szerk. Szöllősi Ferenc. Budapest, 2005.

Szondi-Radványi 2016

Szondi-Radványi Lili: Egy nap Bergenben. *Szombat*, 2016. június 22. <https://www.szombat.org/tortenelem/szondi-radvanyi-lili-egy-nap-bergenben> (letöltve: 2021. november 6.).

Sztankay 2003

Sztankay Ádám: A korlátok országa. *168 óra*, 2003. június 12. 20–21.

Takács 2015

Takács Boglárka: Miért hatágú a Dávid-csillag, 2015. <https://mazsihisz.hu> (letöltve: 2022. április 14.).

Tarnói 2000

Tarnói Gizella: „A győzni akarás bennünk van”. Interjú Nádas Pállal, a Mozgásjavító Általános Iskola igazgatójával. *Élet és Irodalom*, 2000. december 22. 51–52. sz. 13–14.

T. I. 1999

T. I.: Befejeződött a 30. Magyar Filmszemle. *Napi Magyarország*, 1999. február 10. 11.

Tibor 1981

Tibor Klára: Segítségünkre szorulnak. *Köznevelés*, 1981. május 22. 1–4., június 19.

Tizenegy év munkája, küzdelme 1942

Tizenegy év munkája, küzdelme: Beszámoló a Pesti Izraelita Hitközség Működéséről (1929–1941). Budapest, 1942.

Tótfalusi 2005

Tótfalusi István: *Idegenszó-tár.* Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Tóth 2012

Tóth Adrienn Anita: *Esélyek – Egyenlőtlenségek, avagy a vezető szerepe egy innovációs folyamatban.* Záródolgozat. Szegedi Tudományegyetem Közoktatásvezető Intézet, Szeged, 2012.

Trencsényi 2004

Trencsényi László: 100 esztendő a Mexikói úton. *Iskolakultúra Kritika*, 2004/5. 135–138.

Újvári szerk. 1929

Magyar Zsidó Lexikon. Szerk. Újvári Péter. Budapest, 1929.

Ungváry-Tabajdi 2012

Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor: *Budapest a diktatúrák árnyékában.* Budapest, 2012.

Vakok 1930

A Vakok Intézeteinek Egységes Szervezeti Szabályzata, Gyógypedagógiai Intézetek Országos Szakfelügyelete, Budapest, 1930.

Vámbéry 1921

Dr. Vámbéry Ruszten: Pedlow kapitány *Vasárnap Újság*, 1921. 68. évf. 3. sz. 30–32.

Vámos 1970

Vámos Ferenc: *Lajta Béla.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

Vámos 1965

Vámos Imre: Kereszt és a horogkereszt I. A náciizmus és a katolikus egyház. Ahol az együttműködés elkezdődött. *Világosság*, 1965. 6. évf. 7–8. sz. 483–488.

Varga 1970

Varga Gyula: Hogy élvezhessék a mozgás örömét. *Nemzeti Sport*, 1970. december 15. 5.

Varga 2003

Varga Ibolya: Kinőtték a házukat a fogyatékkal élők. *Népszabadság*, 2003. április 9. 25.

Varga 2012

Varga Krisztián: A német megszállástól a nyilas hatalomátvételig. A politikai rendőrség működése 1944. március 19. és október 15. között. Wayand Tibor önvallomásában, *Betekintő*, 2012/1. 1–22.

Vásárhelyi 2019

Vásárhelyi Gyöngyike: *A kiegészítő tagozat története*. Kézirat. 2019.

Veroszta 2013

Veroszta Zsuzsanna: „Az újabb pedagógiai koncepciók mentén feloldódnak az osztálytermek falai”. Interjú Csillag Katalinnal és Gunther Zsoltal, a 3h Építésiroda vezető tervezőivel. *Educatio*, 2013/2. 241–244.

Veszprémy 2021

Veszprémy László Bernát: *Kasztner Rezső élet-története*. Doktori értekezés, 2021. Réczei Tamás interjúja. https://youtu.be/rJWcA_liHEc (letöltve: 2022. szeptember 23.).

V. Z. 2003

V. Z.: Befellegzett a hamis parkolási engedélynek. *Magyar Hírlap*, 2003. február 18. 9.

vöő 2003

vöő: Több támogatást a fogyatékosoknak. *Magyar Nemzet*, 2003. június 6. 1–4.

Weinwurm 1955

Weinwurm Bence: A „láthatatlan” karácsony. *Magyar Nemzet*, 1995. december 22. 7.

Zimányi 1993

Zimányi Mária: Úgy szeretnék élni, mint mások. *Magyar Hírlap*, 1993. szeptember 28. 4.

Zinner 1985

Zinner Tibor: Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. *Történelmi Szemle*, 1985/1.

Zsadányi 1981

Zsadányi Oszkár: Párbeszéd a 95 éves dr. Kani-zsai Dezső ny. főiskolai tanszékvezető professzorral. *Új Élet*, 1981. június 15.

Zsidó Ismeretek Tára é. n.

Zsidó Ismeretek Tára. A zsidó történelem kétezer éve.

Zsiray-Zummer 2013

Zsiray-Zummer Zoltán: Komor nagyszerűség a Mexikói úton. *Magyar Hírlap*, 2013. január 30. 12.

Zsoldos 1972

Zsoldos János: Kedves Igazgató Kartárs, Kedves Pali Bátyám! Búcsúztató beszéd. 1972. Zsótér család archívuma.

Zsótér é. n.

Zsótér Katalin: Eredeti dokumentumok alapján szerkesztett életrajz. Zsótér családi archívum. é. n.

Zsótér 1972

Zsótér Pál: Mozgásfogyatékosok nevelésének tárgyi feltételei. In: Gordosné Szabó 1972. 437–442.

Zsótér 1978

Zsótér Pál: A Nyomorék Gyermek Intézetének szelektálási problémái. Előadás. Országos

Gyógypedagógia Kongresszus – Balatonfüred, 1959. In: *Gyógypedagógiai Szemelvénygyűjtemény* III. Szerk. Tóth Gy. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola – Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 303–308.

IV.2.2. Nem lábjegyzetelt, de a tanulmány szempontjából fontos szakirodalmak

Bittnerné Temesi Zsuzsanna – Lencsés Ákos: A hazai holokauszt kutatás könyvtári tájékoztatói forrása és az USC SOÁ Alapítvány Vizuális Történelmi Archívum az EISZ Nemzeti Programban. *Könyvtári Figyelő*, 2020/4. 605–623.

Bódog Gyula: A magyarországi zsidóság önmentési mozgalma a holokauszt időszakában. *Valóság*, 1995. 38. évf. 6. sz. 63–72.

Csáki Tamás: *Lajta 10+1 BUDAPEST*, 2021, 14–15.

Demjén István: *95 éve alakult meg a Nyomorék Gyermek Otthona Magyarországon*. Budapest, 1999.

Erős Ferenc – Kovács András – Lévai Katalin: „Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok” Interjúk. *Medvetánc*, 1985/2–3. 129–144.

Fleckensteinné dr. Cservenka Júlia – Molnár Jánosné: *A Budapesti Tanítóképző Főiskola Dolgozóinak Publikációi 1989–1993*. Budapest, 1994.

Iskolák államosításának vitája az országgyűlésben (1948). *Köznevelés*, 1949/12. sz. melléklet.

Gaal György: A kolozsvári Zsidó Kórház. *Orvostudományi Értesítő*, 2016. LXXXIX. évf. 2. sz. 95–102.

Garzó István Endre: *Magyar egyesületek címtára*. Budapest, 1943.

Gellért Ádám: A holokauszt kutatás helyzete Magyarországon. Reagálás Laczó Ferenc írására. <https://www.szombat.org/politika/a-holokauszt-kutatasa-helyzete-magyarorszagon>, letöltve: 2023. május 1.

Hadasz Laor – Ashur-Simon Mária: A vihar közepén. A cionista ifjúsági mozgalmak föld alatti ellenállása Magyarországon, a német megszállás idején. *Iskolakultúra*, 2006. 16. sz. 138–141.

Herskovits Eszter: A szétgurított középiskola. *168 Óra*. 2003. XXV. évf. 4.sz. 18–19.

Jakab Réka: A zsidótörvények végrehajtása Veszprém megyében. *Levéltári Szemle*, 2006. 56. évf. 377.

Karsai Elek: *Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez* 3. Balassi Kiadó, Budapest, 2017.

Karsai Elek – Karsai László szerk.: *Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez*. 4. kötet, 1944. október 15. – 1945. január 18. Balassi Kiadó, Budapest, 2014.

Karsai László: A magyar holocaust utolsó szakasza – a Szálasi-rendszer és a zsidók. *Partes populorum minores alienigenae*, 1994. 1. sz. 5–28.

Karsai László: A holokausz utolsó fejezete. Christian Gerlach – Götz Aly: Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945 c. könyvéről. Ford. Kerényi Gábor. Noran, Bp. 2005. *Beszélő*, 10. évf. 10. sz.

Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920–1944. In: Molnár Judit: *A Holokausz Magyarországon európai perspektívában*. Balassi, Budapest, 2005. 140–163.

Karsai László: A Holokauszról szóló információk a magyar sajtóban, 1941–1944. *Századok*, 2014. 148. évf./6.sz. 1365–1374.

Kárpáti Zoltán: *A magyar ortopédia bölcsője*. Em-lékalbum. Budapest, 2017.

Kovács Éva – Lénárt András – Szász Anna Lujza: A magyar holokausz személyes történetének digitális gyűjteményei. Holokausz Archívumok. *BUKSZ*, XXIII. 2011. 4. sz. 336–351.

Kolb Jenő: „Hit az emberben”. Bergen-belseni napló. Budapest, 2021.

Könczei György: *Fogyatékosok a társadalomban. Újabb adalékok a kitaszítottság anatómiájához*. Gondolat, Budapest, 1991.

Lovász László: Az Egyesült Nemzetek Szervezetének fogyatékosügyi politikája (1945–2006). *Kapocs*, 2007. 6. évf. 2. sz. 1–14.

Magyar Népköztársaság Alkotmánya 1949. évi XX. törvény, 1949. augusztus 20.

Molnár Judit: A zsidók utazásának korlátozásától korlátlan deportálásukig. *Századok*, 2014. 148. évf. 6.sz. 1355–1364.

Munkácsi Ernő: *Hogyan történt? Adatok és okmányok a magyar zsidóság tragédiájához*. Park, Budapest, 2022.

Novák Attila: Perről perre. Cionista mozgalom Budapesten az 1950-es években. *Történelmi Szemle*, 2019. LXI. évf. 2. sz. 285–309.

Novotnyné Pletscher Hedvig: *A főváros 120 éve, 1873–1993*. Budapest, 1995.

Olosz Levente – Kelemen Tímea: Bibliográfia a Kasztner-ügy történetéhez. 2022.

Olosz Levente: A Brand narratíva, avagy hogyan ne írjunk könyvet a Kasztner-ügyről. Recenzió Daniel Brand könyvéről. *Múlt és Jövő*, 2022.

Olosz Levente: *Narratívák fogságában. A Kasztner-ügyről szóló tudományos és közéleti diskurzusok története*. Erőszakkutató Intézet, Budapest, 2022.

Porter, Anna: *Kasztner vonat. Kasztner Rezső igaz története regényben elbeszélve*. Budapest, 2008.

Romsics Ignác: A Numerus Clausustól a Holokausztig. *Századok*, 2012. 148. évf. 6. sz. 1343–1354.

Romsics Ignác: Lehet-e a disznóból versenylovat csinálni? Egy pedagógusoknak szóló előadás története. *Magyar Narancs*, 2012. január 5–12.

Stern Samu: Személyes visszaemlékezése. 1945. december 28. (ÁBTL-4.1.-A-643/2, 1–27.)

Székelgy Gábor: *Elszakadás és visszafordulás*. Magvető, Budapest, 2022. 194–242. (Tények és Tanúk)

Szilágyi Ernő: *Ismeretlen memoár a magyar vész-korszakról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.

Szita Szabolcs: Zsidó sors Ausztriában, 1944 nyarán. *Magyar Nemzet*, 1989. szeptember 22. 4.

Váradai László: Külföldi diplomáciai mentesítési kísérletek a budapesti zsidóságért. *Medvetánc*, 1985. 2–3. sz. 99–110.

Veszprémy László Bernát: „Istenjátszás”, embermentés. Kiket és miért mentett meg Kasztner Rezső? *SZOMBAT. Zsidó politikai és kulturális folyóirat*, 2017. május 47.

Veszprémy László Bernát: *Tanácstalanság*. Jaffa, Budapest, 2023.

Zsoldos Márta – Sarka Kamilla: *Épértelmű cerebrálpáretikusok tanulási zavarának kognitív pszichológiai háttere*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézete, Budapest, 1988.

IV.2.3. Fotók és dokumentumok listája

8. oldal

László Fülöp Elek: *Wechselmann Ignác*, 1894 Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

12. oldal

Emléktábla. A legenda szerint az 1950-es években az emléktáblát befalazták

Fotó: Pejko Tamás, 2012

Forrás: A régi főbejárat (Mexikói út 60.) szélőfőjében

16–17. oldal

A zárkő helye ma nem ismert, de az avató ünnepségen részt vevők névsorának táblája az 1930-as években még a tornaterem belső falán volt, 1908

www.lajtaarchiv.hu. Budapesti Fővárosi Levéltár // Kanizsai 1939. 37–78.

19. oldal

Téglába véssett jelek, 2011

Fotó: Tapa Gergely

Forrás: A Wechselmann-ház külső burkolata

20. oldal

Wechselmann Ignác

Fotó: Mai és társa fényképe után

Egy nagy jótevő halála. *Vasárnapi Újság Képes Folyóirat*, 1903. 33. évf. 738.

23. oldal

Wechselmann Ignác és Ybl Miklós építészek társaságában, 1871

Állnak balról: Wechselmann Ignác, Unger Emil, Faváry János, Neß Béla, Koch Henrik; ülnek: Anton Baumgarten, Ybl Miklós, Wéber Antal

Fotó: Borsos József

Fortepan (Buzinkay Géza), Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, képszám 629/1960 fk

25. oldal

Wechselmann Ignác gyászjelentése

Pesti Hírlap, 1903. február 19. 17.

27. oldal

Wechselmann Ignác és felesége, Neuschloss Zsófia síremléke

Salgótarjáni úti Zsidó Temető – Nemzeti Örökség Intézet

Fotó: Nádas Pál, 2019

34. oldal

Az eső tervek, utcai homlokzat felőli nézet, 1905
BTM Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjtemény,
ltsz. 66.33.1 // Budapest Fővárosi Levéltár // Lajta Béla Virtuális Archívum

34. oldal

Keresztszárny metszete, udvar felőli nézet, 1905
07_BFL_XV_17_d_329_31643. Lappang, reprodukció: Hild-Ybl Alapítvány archívuma // Budapest Főváros Levéltár // Lajta Béla Virtuális Archívum, BFL_xv-17-d-329_31643_0006

35. oldal

Lajta (Leitersdorfer) Béla, 1900-as évek
MTVA Sajtó- és Fotóarchívum, MTI-FOTO-750604 // *Reálgimnáziumi értesítő 1931–1932. tanévről.* Pesti Izraelita Hitközség, 1932. 17.

36. oldal

Lajta Béla a dolgozóasztalánál
Vasárnapi Újság, 1911. 58. évf. 42. sz. 842.

38. oldal

Lajta Béla síremléke a felújítás előtt, 2018
Kozma utcai Zsidó Temető, 3/J-74-41 sz. sírhely
Fotó: Nádas Pál

39. oldal

Adler Simon, a Wechselmann-ház első igazgatója
Izraelita Tanügyi Értesítő, 56. évf. 1. sz. 1931. 1–4.

40. oldal

A Wechselmann-féle vakok intézetének első tizenkét növendéke

Tolnai Világlapja, Szépirodalmi Képes Hetilap, 1909. január 10. 60.

41. oldal

Felvételi hirdetemény, 1907
Pesti Hírlap, 1907. augusztus 18. 49.

42. oldal

A Wechselmann-féle vakok iskolája, 1908
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK), Budapest Gyűjtemény. Képtár-020967

43. oldal

Vak zongorista
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, HJA 66.346, PIH Intézményrendszere, 1923, <http://collections.milev.hu/collections/show/45>, letöltve 2022. július. 23.

49. oldal

Az Egyesült Államok ápolói különítménye, 1915
Fotó: Mérei és Társa
Világháború Képes Krónikája, 2. kötet, 24. sz. 1915. március 21. 352.

50. oldal

Az ápoltak és a holland misszió személyzete. Hadikórházi kórterem a Wechselmann-házban
Fotó: Müllner János (1916)
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. Képszám: 256061/Fortepan

50. oldal

A holland misszió tagjai a Wechselmann-házban, 1916. Az első sorban középen Abraham Kuyper (1901–1905) holland miniszterelnök lánya (Henriette és Johanna), a holland misszió vezetői
Fotó: Müllner János
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Képszám: 256059/Fortepan // Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, FSZ 01478333

// Sebestyén Jenő: Dr. Kuyper Ábrahám. *Protestáns Szemle*, 1916. XXVIII. évf. 241–250. // Kanizsai 1944 // Buza 1992. 68.

53. oldal

Scheliessing-Müller Ágota: Pedlow kapitány, 1920–1923 között
Képes levelezőlap
Nádas Pál magángyűjteménye

53. oldal

Ismeretlen művész: Egri Margit siketvak lány
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, HJA 66.248, PIH Intézményrendszere, 1923, <http://collections.milev.hu/collections/show/45>, letöltve: 2022. július 23.

57. oldal

A lépcsőház, 1928 után
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, HJA 66.345

58. oldal

Kanizsai Dezső igazgató
Forrás: Jacob (Feri) Ehrenfeld (Izrael)

59. oldal

Az igazgatói iroda, Kanizsai Dezső igazgató, 1928 után
Nem egyértelmű, hogy a felvétel a Bethlen téri vagy már a Mexikói úti épületben készült
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest

63., 64. oldal

A kísérletező Kanizsai Dezső és diákjai
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest // *Tolnai Világlapja*, 1931 // Kanizsai 1939.

65. oldal

Látogatás a Mexikói úti siketnémák intézetében
Tolnai Világlapja, 1931

65. oldal

Módszertani tábla, 1929
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest

67. oldal

Az Eucharisztikus Világkongresszusra érkező vonatok ideiglenes pályaudvara fölé ideiglenes átjáróhidat építenek. Hátterben a Wechselmann-ház
Képes Pesti Hírlap, LX évf. 87. sz.

68. oldal

1930 és 1940 közötti létszámadatok
Kanizsai 1940. 13.

68. oldal

1938–1939. tanévi diáklétszámadatok
Kanizsai 1939. 19–20.

75. oldal

A Wechselmann-ház a belső udvarról, 1908

76. oldal

Reigl Judit: *Életfa*, 2018. június 29.
A *Haláltánc*-sorozatból
© Fonds de dotation Judit Reigl
Reigl Judit: *Haláltánc. Az osszárium száz látképe XXVI. Hommage a Holbein 2.*
Ceruza, Canson papír, 421 × 298 mm

84., 85., 86. oldal

Sebesta István a Népbírószág előtt (1948). Elítélték Duhaj Józsefet (1945). Kröszl Vilmos pere (1967) *Világosság*, 1. évf./128. sz. 1945. december 4. 2. // *Szabadság*, 4. évf./185. sz. 1948. augusztus 13. 4. // *Szabad Föld*, 1967. január 29.

96. oldal

Részlet a népbírószági jegyzőkönyvből és periratból
Budapest Főváros Levéltára

98–99. oldal

Légifelvétel részlete a Mexikói út 60.-ról és a Columbus utca 46.-ról. A Magyar Királyi Honvéd Légierő 1944. április 14-én készített légifelvételén jól látható a barakképület. Hortobágyi Károly László visszaemlékezése és a légifelvétel egyezése jelenti a pontos helymeghatározást.

Készítette: Magyar Királyi Honvéd Légierő, 1944. Hadtörténeti Intézet és Múzeum // Fortepan// ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/159–168. Hortobágyi Károly László tanúvallomása

Feliratozta: Berki Erzsébet

100. oldal

Összejövétel a Columbus utcai táborban (1944)
Yad Vashem digitális fotógyűjtemény, 48554
5020/41, letöltve: 2019. november 24.

107. oldal

A választófal helyének feltételezett nyomai még ma is láthatók

Fotó: Nádas Pál

108. oldal

Columbus utcai tábor barakk épülete (1944)
Yad Vashem digitális fotógyűjtemény. 5020_42,
letöltve: 2019. november 24.

108. oldal

A Columbus utcai kert villája 1948-ban. A háttérben a Wechselmann-ház

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest

112. oldal

A Falba zárt sorsok. Házak és emberek című kiállítás tárlója (2019–2020)

Fotó: Nádas Pál, a Budapest Fővárosi Levéltára (BFL) engedélyével

113. oldal

A Columbus utca és környéke 1944-ben

Fotó: Nádas Pál, a Budapest Fővárosi Levéltára (BFL) engedélyével

119. oldal

A menedéket jelentő Nemzetközi Vöröskereszt tábla

Yad Vashem digitális fotóarchívum, 101827
FA5846, letöltve: 2019. november 24.

120. oldal

Cionista vezetők a Columbus utcában

Komoly Ottó, Hansi Brand, Kasztner Rezső, Goldfarb Zvi és Révész Ferenc

120. oldal

A Kasztner-vonattal menekítettek listája (25. oldal, 1. részlet)

https://en.wikipedia.org/wiki/Killing_Kasztner,
letöltve: 2021. október 20. // magánhagyaték,
másolat a szerző birtokában. <https://www.szombat.org/tortenelem/istenjatszas-embermentes-kiket-es-miert-mentett-meg-kasztner-rezso>

122. oldal

Akik visszatértek. A DEGOB Bethlen Gábor téri épületének bejárata előtt, 1945

Fotó: Bojár Sándor

Jalovszky Katalin – Tomsics Emőke – Toronyi Zsuzsanna: *A magyarországi zsidóság képes története 1945 után*. Budapest, 2014

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest,
F65.734.1 225l. doboz

126. oldal

A Kasztner-vonattal menekítettek listája (25. oldal, 2. részlet)

https://en.wikipedia.org/wiki/Killing_Kasztner,
letöltve: 2021. október 20. // magánhagyaték,
másolat a szerző birtokában. <https://www.szombat.org/tortenelem/istenjatszas-embermentes-kiket-es-miert-mentett-meg-kasztner-rezso>

bat.org/tortenelem/istenjatszas-embermentes-
kiket-es-miert-mentett-meg-kasztner-rezso

145. oldal

A régi szenespincébe vezető szűk lépcsőház

Fotó: Pejko Tamás (2012)

Mozgásjavító Történeti Archívum

150. oldal

Megbeszélés a Columbus utcai táborban (1944)

Yad Vashem fotógyűjteménye. 52450 5020/44,
letöltve: 2019. november 14.

191. oldal

Ki tud róla? A háborút követően a családok a
hozzátartozóikat keresték

Budapest Főváros Levéltára (BFL), P1010868
Szabadság. Ki tud róla? 1945. február 15. 4. //
Falbazárt sorsok. Házak és emberek című kiállí-
tás (2019–2020), Budapest Főváros Levéltára

194. oldal

Az 1947/1948-as tanév tanulmányi eredménye
Izraelita Siketnémák Országos Intézet Évkönyvei
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest-gyűj-
temény

197. oldal

A háború után a kollégisták. A kép jobb szélén
Kanizsai Dezső igazgató, tőle balra az első sor-
ban a negyedik Jacob (Feri) Ehrenfeld
Forrás: Jacob (Feri) Ehrenfeld (Izrael)

198. oldal

A *L'Humanité* című francia újság legfrissebb szá-
mát olvassák az Idegen Nyelvek Főiskolája fran-
cia tanszékén. A képen látható személyek: Mé-
száros Jolán, Morodai Lajos, Győri Ilona, Kertész
József, Kovács Mihály, Schweiger László
Fotó: Pap Jenő

MTVA Sajtó-és Fotóarchívum, 771128-
F_PP19520114015

200. oldal

Tamás Lajos igazgató

Fotó: Mező Sándor

MTI fotóarchívum F__ZO19730402055

201. oldal

Az Idegen Nyelvek Főiskolájának alapításáról
szóló rendelet, Dr. Tamás Lajos igazgató

Magyar Közlöny, 1951. június 10. 559.

Fotó: Mező Sándor

MTVA-MTI Fotóarchívum, MTI-FOTO-F__ZO
19730402055

202. oldal

A 67-es villamosnak 1954 és 1997 között volt
megállója a Mexikói út és Korong utca sarkán
BKV fotóarchívum (1997), Kovácsné Szűcs Klára
gyűjtése

204. oldal

Herman József igazgató

Bolla Kálmán szerk.: *Magyar Nyelvész Pályaké-
pek és Önvallomások 23.*

ELTE Fonetikai Tanszék, Budapest, 2001

206. oldal

Új általános iskolák és gimnáziumok a fővárosban
Magyar Nemzet, 1955. március 29. 3. // Gárdo-
nyi Jenő: Új általános iskolák és gimnáziumok a
fővárosban. *Magyar Nemzet*, 1955. július 5. 3.

209. oldal

A volt Nyomorék Gyerekek Országos Otthona
(Mexikói út 63.) a 2010. évi felújítást követően

Fotó: Teknős Miklós

Mozgásjavító Történeti Archívum

210. oldal

Zsótér Pál igazgató

Zsótér család archívuma // Mozgásjavító
Történeti Archívum

215. oldal

Titkos fülbesúgás az igazgatói irodában

Zsótér család archívuma

217. oldal

Az iskola első autóbussza, 1959

Mozgásjavító Történeti Archívum

218. oldal

Autóbusz-kirándulás. Iskolai dolgozat (részlet),
1960

Hajdi László gyűjteménye

219. oldal

Nyári táborban

Mozgásjavító Történeti Archívum

220. oldal

A Wechselmann-ház és az „új szárny” a Korong
utca felől

Fővárosi Szabó Eervin Könyvtár, Budapest Gyűj-
temény // *Budapest*, 2010. 4. sz. 27.

221. oldal

Az intézmény étterme (ebédlő), 2003

Mozgásjavító Történeti Archívum

226. oldal

A Mexikói út 63–64. és a Mexikói út 60., 1966
Fortepan, képszám 143869.

227. oldal

Felvételi és álláshirdetés, 1970

Köznevelés, 1970. január 23., 22., 1970. március
20., 22.

228. oldal

Az iskola csapata, Wrocław, 1970

Rosenfeld Piroska hagyatékából. Nemzeti Olim-
piai és Sportmúzeum és Levéltár. // Mozgás-
javító Történeti Archívum

230. oldal

A tantestület, 1961

Első sor balról: Rosenfeld Piroska, Szegeczky De-
zsőné, Gimesi Istvánné, Zsótér Pál, Racskó Lász-
lóné, Kallós Gézáné; hátsó sor balról: Mohácsi
Ferenc, Varga Rózsa, Baróthy Sándorné, Gyalai
Gáspárné, Oriskó Istvánné, Zsoldos János, Csiz-
madia Istvánné, Nagy Margit, Váradi Dénesné,
Bodroghalmi Gusztáv

Mozgásjavító Történeti Archívum

231. oldal

Lenin elvtársat ábrázoló osztálytermi dekoráció,
1970

Mozgásjavító Történeti Archívum

233. oldal

A Kertészeti kollégium, 1962

Forrás: Nádas 1972. // Mozgásjavító Történeti
Archívum

233. oldal

A Kertészeti kollégium, 1975

Forrás: Nádas 1972. // Mozgásjavító Történeti
Archívum

235. oldal

Légi felvétel 1972-ből

Bíró Sándor kutatása nyomán 1972_0064_3999
www.fentrol.hu

236. oldal

Alpár György igazgató (1972–1987)

Alpár György hagyatékából rendelkezésre bocsá-
totta Balogh Ferencné (2020)

239. oldal

Előtérben a két toldaléképület, az „új szárny”
(1960–2009), és a tanuszoda (1985–2007)

Fotó: Pintér Márta (1993)

Mozgásjavító Történeti Archívum

241. oldal

Egyéni járásgyakorlat

Fotó: Tormai Andor

MTVA-MTI fotóarchívum-861315- F__TI19690
125018.jpg

241. oldal

A Mozgásjavító óraterve az 1982/1983. tanévről
Művelődési Közlöny, 19. sz. 1982. május 12. 434.

243. oldal

Íjásverseny az iskolai sportpályán, 1972

Koller István hagyatékából // Mozgásjavító
Történeti Archívum

244. oldal

Régi idők kézfocija a tornateremben, 1968

Heller Zoltán gyűjteménye // Mozgásjavító
Történeti Archívum

249. oldal

Nyolcan az előkészítő osztályból az 1981/1982.
tanévben

Elöl: Lakatos Szilveszter, Oláh Tünde, Papp
Csaba, Vukán Balázs; hátul: Lampert Zsolt,
Mazán János, Ráczkó Gitta, Iring Barbara

Majsainé Hartyáni Júlia gyűjteményéből //
Mozgásjavító Történeti Archívum

251. oldal

Óratervi dokumentumok, 1979

Művelődési Közlöny, 1979. 13. sz. 478–479. //
Mozgásjavító Történeti Archívum

255. oldal

Tanuszoda

Fotó: Pintér Márta (1993)

Mozgásjavító Digitális Archívum

258. oldal

A Ráby Mátyás utcai épület 1909-ben és az 1990-
es évek elején

Csillagház Általános Iskola történeti archívum

262. oldal

Javaslat a HSI Mozgásjavítóhoz csatolásáról

Budapest Főváros levéltára, BFL XXIII. 102.a.1.
1981. július 15. 311–312.

263. oldal

Csillagház. Az új iskolaépület a belső kert felől

Csillagház Általános Iskola digitális archívum

267. oldal

A lépcsőház 1984-ben liftet kapott

Fotó: Pejko Tamás (2012)

Mozgásjavító Történeti Archívum

269. oldal

Sonnenzugtól a TÁMOP-ig

Készítette: Berki Erzsébet

Nádas Pál előadása, 2011 // Mozgásjavító
Történeti Archívum

271. oldal

A Sonnenzug tájékoztató füzet borítója, 1980

Zsoldos János hagyatéka // Mozgásjavító
Történeti Archívum

273. oldal

Az első tankönyv

Fotó: Pintér Márta (2003)

Mozgásjavító Történeti Archívum

276. oldal

A kórház gyermekosztályának betegei, 1992
Dr. Antal József hagyatéka. Uzsoki Kórház Or-
thopédiai-Traumatológiai Osztály archívum //
Mozgásjavító Történeti Archívum

276. oldal

A felújított betegszoba, 1994
K. A.: Betegszoba a mozgássérülteknek. *Népszabadság*, 1994. január 21.

277. oldal

A földszinti kiszélesített átjáró folyosó, 2010
3h Építésziroda archívum // Mozgásjavító
Történeti Archívum

277. oldal

A folyosó végi WC terve a második emeleten,
2010
Suri Épületgépész Bt archívum // 3h Építész-
iroda archívum // Mozgásjavító Történeti
Archívum

279. oldal

Az első hidraulikával felszerelt új Ikarus 260-as
autóbusz
Fotó: Pintér Márta (1993)
Mozgásjavító Történeti Archívum

279. oldal

A speciálisan kialakított mikrobuszflotta (Ford
és Peugeot), 1997
Mozgásjavító Történeti Archívum

280. oldal

A Wechselmann-ház a tanuszoda lebontását kö-
vetően, 2007
1908-ban valószínűleg így nézhetett ki az udvar
felől a Wechselmann-ház. Még nem került elő
ilyen eredeti 1908-ból származó fénykép, amely

az épületet nem a Mexikói út felől, hanem az
udvar felől mutatná
Fotó: Nádas Pál (2007)
Mozgásjavító Történeti Archívum

283. oldal

A Wechselmann-ház az új, Korong utcai bejárat
felől
Fotó: Zsoldos János (2015)
Zsoldos János hagyatéka // Mozgásjavító
Történeti Archívum

285. oldal

KorKép borítója
Borítótervet készítette: Berki Erzsébet
Nádas Pál // Mozgásjavító Történeti Archívum

286. oldal

A Mozgásjavító nagy beruházásának makettje,
2003
Készítette: 3h Építésziroda.
Mozgásjavító Történeti Archívum

286. oldal

Wechselmann-ház első emeleti rekonstrukciós
tervrajza, 2008
3h Építésziroda // Mozgásjavító Történeti
Archívum

289. oldal

Az ünneplő közönség a társalgóban, 2007. kará-
csony. Ma tanári szoba
Mozgásjavító Történeti Archívum

290. oldal

A tanuszodába vezető régi szűk folyosó a re-
konstrukció előtt
Fotó: Nádas Pál
Mozgásjavító Történeti Archívum

290. oldal

A kiszélesített első emeleti átjáró

Fotó: Pejko Tamás (2012)

Mozgásjavító Történeti Archívum

291. oldal

Hirdetmény a szakközépiskolai felvételhez

Köznevelés, 67. évf./5–6. sz. 2011. február 4. 29.

293. oldal

A kerítés felújított elemei

Fotók: Bartha Levente, Pejko Tamás (2011, 2012)

Az összeállítást készítette: Berki Erzsébet

Mozgásjavító Történeti Archívum

296. oldal

A Braille-írással fémtáblák elrendezésének vázlat, 1962-ben és 2007-ben

Jakab Miklós rajza alapján, *Budapest*, 2007/5. 21.

297. oldal

Újonnan gyártott hő és hangszigetelt ablakok

Fotó: Bartha Levente, Pejko Tamás, Tapa Gergely (2011, 2012)

A montázst készítette: Berki Erzsébet

Mozgásjavító Történeti Archívum

298. oldal

Felújított műemléki ajtók

Fotó: Bartha Levente, Pejko Tamás, Tapa Gergely (2011, 2012)

A montázst készítette: Berki Erzsébet

Mozgásjavító Történeti Archívum

298. oldal

Felújított terrazzo

Fotó: Pejko Tamás (2011)

Mozgásjavító Történeti Archívum

299. oldal

Az északnyugati szárny évtizedekig befalazott földszinti (alagsor) folyosóvégi bejáratának tervrajza

Készítette: 3h építésziroda (2010)

3h Építésziroda archívum // Mozgásjavító Történeti Archívum

303. oldal

Új eszközökkel berendezett osztályterem

Fotó: Pintér Márta

Mozgásjavító Történeti Archívum

305. oldal

A lépcsőket áthidaló lift

Mozgásjavító Történeti Archívum

305. oldal

Az első speciális fürdőkád

Mozgásjavító Történeti Archívum

309. oldal

Az Országos Közoktatási Intézet által minősített tantervi részlet

Új Pedagógiai Szemle, 9. sz. 10/110.

309. oldal

Akkreditált képzési hirdetés az integráció megsegítéséhez

Köznevelés, 58. évf. 26. sz. 2002. szeptember 6. 27.

310. oldal

A Zsótér Pál Alapítvány a legkiválóbbak számára díjat alapított

Forrás: Kovácsné Szűcs Klára

312. oldal

Kilenc évtized... sajtómegjelenések, 1993

Népszabadság, 1993. szeptember 7. // *Magyar Hírlap*, 1993. szeptember 15. 4. // *Magyar Hírlap*

– *Heti Patika*, 1993. szeptember 28. IV. // *Új Ember*, 1993. december 26. 6. // Mozgásjavító Történeti Archívum

313. oldal
A Zeneakadémián az iskola énekkara, 1993
Kovácsné Szűcs Klára gyűjése

313. oldal
Centenárium logók
Tervezte: Berki Erzsébet
Mozgásjavító Történeti Archívum

314. oldal
Medgyessy Péter miniszterelnök és dr. Csehák Judit miniszter a gyermekek között
Fotó: Szabó Barnabás
Népszabadság, 2003. március 25. 6.

314. oldal
Meghívó a centenáriumi programokra, 2003
Tervezte: Berki Erzsébet
Mozgásjavító Történeti Archívum

315. oldal
Dr. Mádl Ferenc Köztársasági elnök, Nádas Pál igazgató és a háttérben Gundel Takács Gábor a parlamentben
Fotó: Pintér Márta (2003)
Mozgásjavító Történeti Archívum

317. oldal
Emléktábla a holokauszt 50. évfordulójára
Fotó: Tapa Gergely (2012)
Forrás: A Wechselsmann-ház (Mexikói út 60.) tornateremi bejárat külső falán

319. oldal
A 2011-ben ballagó diákok osztályablója
Készítette: Berki Erzsébet
Mozgásjavító Történeti Archívum

322. oldal
Boldog lelkek tánca, plakát
Tervezte: Berki Erzsébet (2010)

323. oldal
A közönség 2010-ben
Fotó: Teknős Miklós
Forrás: Mozgásjavító történeti archívuma

323. oldal
Csikós Alexandra, Bácskai Milás, Pregun Alex William Shakespeare: *Szentivánéji álom* című darabjának előadásán
Fotó: Tapa Gergely (2012)
Forrás: Mozgásjavító történeti archívuma

324. oldal
Wechselsmann-ház 2011- ben
Fotó: Zorkóczy Krisztián
Forrás: Nádas Pál gyűjtése Mozgásjavító történeti archívum

324. oldal
A mozgáskorlátozott diákok iskolaépülete lett a Wechselsmann-ház.
Készítette: Halmi Tímea 6. osztályos diák (1999)
Rajztanár: Berki Erzsébet

326. oldal
Törzsgárdajelvény
Forrás: Zsoldos János gyűjteménye // Mozgásjavító történeti archívum

326. oldal
Pecsétgyűrű a 25 éves törzsgárdatag számára
Forrás: Mozgásjavító történeti archívum

326. oldal
40 éves törzsgárda emlékérem
Forrás: Mozgásjavító történeti archívum

328. oldal

Márti néni és Geszti Bea

Fotó: Pintér Márta (2003)

Mozgásjavító Történeti Archívum

330. oldal

Zsoldos János (1989)

Zsoldos család gyűjteménye // Mozsásjavító
Történeti Archívum

332. oldal

Gyalai Gáspárné

Mozgásjavító Történeti Archívum

334. oldal

A Szomatopedagógiai tanszék oktatói

Balról: dr. Bernolák Béláné, dr. Benczur Miklósné,
Hoffmanné Fóti Éva, Márkus Eszter

Mozgásjavító Történeti Archívum

335. oldal

Írásóra a 2. osztályban (1993)

Fotó: Pintér Márta

Mozgásjavító Történeti Archívum

337. oldal

A Múzeumbarát Pedagógus elismerő oklevél át-
vételekor, 2011

Nádas Pál gyűjtése // Mozsásjavító Történeti
Archívum

339. oldal

Gépírásóra, 2009

Fotó: Bartha Annamária

Mozgásjavító Történeti Archívum

341. oldal

Egyéni hidroterápiás órán, 2002

Fotó: Pintér Márta

Mozgásjavító Történeti Archívum

343. oldal

Okányi Andrea

Fotó: Pintér Márta (2014)

Mozgásjavító Történeti Archívum

346. oldal

Kovácsné Szűcs Klára

Fotó: Tapa Gergely

Mozgásjavító Történeti Archívum

349. oldal

A 2009/2010-es tanévben a 4A osztály

Első sor: Szűcs Feri, Csercsa Mária, Zánócz
Ottó, Szucskó Ádám, Horváth Kriszti, Novák
Zoli, Pozsonyi Csaba; középső sor: Hörnyék
Bianka, Skerlenitz Dóri, Kiss István, Lengyel
Roli; hátsó sor: Kovácsné Szűcs Klára of, Marosi
Anita gyf.

Kovácsné Szűcs Klára gyűjtése

350. oldal

Jubileumi 25.év, előkészítő osztályos pedagógu-
sok, 2004

Máté Mónika; Hegedűs Krisztina, Kormos Zsuzsa,
Hartyáni Júlia, Vincze Eszter, Haris Erzsébet Füstös-
né Tatai Zsuzsa, Berényi Éva, Meleg-Vasas Tímea
Majsainé Hartyáni Júlia gyűjtése

353. oldal

A 2B osztály, 1990

Első sor: Kovács Kriszti, Vincze István, Orsós Fe-
renc, Dán Krisztián; második sor: Besenyő Kati,
Németh Gábor, Belső Anita, Borsos Sanyi, Har-
tyáni Júlia, Hadnagy Fecó, Tebeli Melinda
Majsainé Hartyáni Julia gyűjtése

355. oldal

A diáklétszám alakulása 1907 és 2012 között

Az ábrát készítette: Berki Erzsébet

Forrás: A kutatás során előkerült adatok alapján

356. oldal

Egri Margit

Pesti Napló, 1926. július 27. 13.

360. oldal

Ungár Imre zongoraművész, 1926

Múlt és Jövő, 1926. december. 429.

362. oldal

Ungár Imre és felesége, 1933-

Szász Zoltán: Férj és feleség. *Színházi Élet*, 1933. XXII. évf./4.sz.

364. oldal

Luther professzor angolszakkört tart az Idegen Nyelvek Főiskolája hallgatóinak

Fotó: Kovács Lajos

MTVA Sajtó- és Fotóarchívum - 771340-F_KOL19520218001

367. oldal

Az átköltözés évében, 1956

A kép jobb szélén Hajdi László

Hajdi László gyűjteménye

371. oldal

VeLó-tanyán 2010-ben Jordánnal

Hajdi László gyűjteménye

372. oldal

Ballagási osztálykép, 1960

Ülnek balról: Bodroghalmi Gusztáv, Csizmadia Istvánné, Mohácsi Ferenc, Racskó Lászlóné, osztályfőnök, Zsótér Pál igazgató, Gimesi Istvánné, Kallós Gézané, Szegeczky Dezsőné; második sor balról: Hossó Deák Anna, Fett Gizella, Kurcsics Károly, Lukács György, Kis Pál, Hajdi László, Brátis Ferenc, Rácz Ernő, Szabadellő Katalin, Bodocsi Éva; hátsó sor balról: Bakonyi József, Schneider Mihály, Szász Magda, Bende Tibor, Nagy József Hajdi László // Mozgásjavító Történeti Archívum

373. oldal

A sportolni minden életkorban és állapotban lehet

Fotó: Zákány Gergely

Kurcsics Károly gyűjteménye

374. oldal

Ballagó osztály, 1964

Ülnek: Szabó István, Nyíri Lajos, Huhász János, Dvorák Ilona, Tőzsér Julianna, Rosenfeld Piroska tanár, Kovács Vércse Edit, Szabó Bolbára, Kozma László, Erdős József; középső sor: Baróti Sándorné, Csizmadia Istvánné, Somogyvári Károly, Korb József, Tóth Ferenc, Orsós Sándor, Szekeres János, Illés Károly, Gimesi Istvánné igh, Szegeczky Dezsőné; állnak: Zsuzsa néni, Andó Mária, Zsoldos János, Zsótér Pál igazgató, Bodroghalmi Gusztáv, Mohácsi Ferenc
Mozgásjavító Történeti Archívum

379. oldal

Nevelőként a hűvösvölgyi intézetben

Paulov Endre gyűjteménye

380. oldal

Osztálykép

Első sor balról: Turgony Katalin, Feke Éva, Rovni Emese, Zöld Gizella, Répási Julianna, Jelinek József, Raáb Károly; hátsó sor balról: Baranyi Anna (Pancsuri), Miklós Erzsébet, Bakos Miklós, Drexler József, Horváth Jutka, Zsoldos János osztályfőnök, Dobsa Károly, Mina Gábor, Nagy Judit, Benjámin Márta
Zsoldos János hagyatéka // Mozgásjavító Történeti Archívum

383. oldal

Az 1970-ben végzett 8B osztály

Első ülő sor: Szoboszlai Ilona, Berta Edit, Cseri Edit, Kádár Ágnes, Bodroghalmi Gusztáv tanár, Ottenwald Edit, Vágvölgyi Mária, Szoboszlai

Margit; második sor: Bedő Imre, Lakatos László, Orosz Imre, Fridrich Imre, Bákonyi Lajos, Pribék Imre, Megyasszai Sándor, Fehérvári László; harmadik, hátsó sor: Kalló Gézáné, Balogh Ferencné, Várad Dénesné, Oriskó Istvánné, Csizmadia Istvánné, Zsoldos János, Baróthy Sándorné osztályfőnök, Gyalai Gáspárné, Zsótér Pál igazgató, ismeretlen, Mohácsi Ferenc, Gimesi Istvánné, Szegeczky Dezsőné
Mozgásjavító Történeti Archívum

384. oldal

Az *Ancsa regénye* című könyv borítója

385. oldal

Az 1973. évi ballagási osztályoldal

Az első ülősor jobb szélén Pásztor Annamária diák látható; a hátsó sorban csak a következő felnőtteket tudtuk azonosítani: Uzoni Lászlóné, Baróthy Sándorné, Mohácsi Ferenc, Csizmadia Istvánné, Bodroghalmi Gusztáv osztályfőnök, dr. Benczúr Miklósné, Alpár György igazgató, Gyalai Gáspárné, Zsoldos János, és az első sor közepén a diákok között Rosenfeld Piroska tanárnő
Mozgásjavító Történeti Archívum

386. oldal

Osztálykép, 1973

Első sor: Bartal Piroska, Benkó Klára, Urbán Ágnes, Bruckmann Éva, Gavenda Mária, Vad Mária Magdolna, Rafael Aranka; hátsó sor: Sztégye János, Farkas József, Boda László, Tibai István, Baróthy Sándorné osztályfőnök, Tógyi Gusztáv, Hegyi Zoltán, Rétfalvi Sándor
Hegyi Zoltán gyűjtése

388. oldal

A ballagó két nyolcadik osztály, 1978

Első sor: Balla Tibor, Vahály László, Halla Gábor, Dóczi Attila, Lovász László; második sor: Horváth Erzsébet, Szabó Adrienne, Gyug Ferenc, Gábor

Ágnes, Laposa Katalin; harmadik sor: Kovács Katalin, Andicsku János, Szabó László, Herczeg Tibor, Tóth Ferenc, Kónya Zoltán, Tóth Edit
Gyug Ferenc gyűjtése

390. oldal

A Mozgásjavító első ballagási (8/A és 8/B) tablója, 1982

Alsó első sor: Ficsor Endre, Szolga Andrea, Lengyel Péter, Hídvégi Csilla, Nagy Mária, Horváth Zoltán, Kiss Erika, Príger Zoltán, Wéber Éva, Dani Lajos; második sor: Dancs Márta, Molnár Ferenc, Tóth Jolán, Balogh László, Kopp Anna, Boda Sándor, Wilincsek Katalin, Tamás Nóra, Bujtás Csaba, Károlyi Erzsébet; harmadik sor: Kiss Zsuzsa, Kovács Zoltán, Farkas Gabriella, Takács Éva, Kürtösi Ottó, Szűcs Mária; negyedik sor: Méhesné Remenár Judit osztályfőnök, Csizmadia Istvánné osztályfőnök; ötödik felső sor: Nagy Károlyné, Pákozdi Judit, Okányi Andrea, Molnár Dénesné ig.h, Alpár György igazgató, Kemény Barnánné ig.h, Győri István, Lengyel Sándorné, Resetár Katalin

Mozgásjavító Történeti Archívum

392. oldal

Az 1986-ban végzett 8. osztály

Első sor: Farsang Zsolt, Nádas Szilvia, Kovács Beáta, Kis-Juhász József, előtte Köleséri Sándor, Szabó Anikó, Weisz Edit; második sor: Chikányné Szedres Rita osztályfőnök, Kovács Margit, Tichy Attila, Bartucz Éva, Gyarmati Gábor, Gáspár Johanna, Vida György, Rajner Arzen, ismeretlen napközis tanár

Mozgásjavító Történeti Archívum

394. oldal

Bodrogi Gyulával, a Nemzet Színészeivel az *Ahogy tetszik* előadás szünetében

Köleséri Sándor gyűjtése, Nemzeti Színház, 2014

395. oldal

Gedővári József

Gedővári József gyűjteménye

397. oldal

Kocsis Mihály a szigligeti mólón 2011-ben

Kocsis Mihály gyűjtése

399. oldal

Siklósi Zsolt a családjával, 2023

Forrás: Siklósi Zsolt

401. oldal

2006-ban végzett két nyolcadik osztály ballagási tablója

Első sor: Erdős Vilmos, Molnár Zsolt, Töll József, Gürtler Nikolett, Garai Nóra, Vászín István; második sor: Szabó Anna, Ondrej Fruzsina, Barta-Fodor András, Csenki Anna, Dorogi Ádám, Szélesi Andrea, Szélesi Ildikó; harmadik sor: Boross Gitta, Bokolsz Afrodité, Varga András osztályfőnök, Vincze Eszter igh., Nádas Pál igazgató, Okányi Andrea igh., Berki Erzsébet osztályfőnök, Borsodi Sándor, Osztopáni Andrea
Mozgásjavító Történeti Archívum

402. oldal

Anyukámmal az iskola kapujában

Fotó: Pintér Márta (2003)

Mozgásjavító Történeti Archívum

404. oldal

Tóth Miklós Bálint

Tóth Miklós Bálint gyűjtése

405. oldal

Shakespeare: *Szentivánéji álom*, 2012, Millenáris
Hörnyék Franciska Hermina szerepében

Fotó: Tapa Gergely

Mozgásjavító Történeti Archívum

407. oldal

A Mozgásjavító második végzős középiskolai osztály, tablórészlet, 2016

Alsó sor: Kosaras Zsombor, Pregun Alex, Tanos Balázs, Abramov Dániel; felső sor: Maróth Orsolya, Kovács Alexandra, Hörnyék Franciska, Nagy Vivien

Tanos Balázs gyűjtése

408. oldal

Tanos Balázs

Fotó: Hobbey Kinga

Tanos Balázs gyűjtése

410. oldal

Barta Titanilla

Barta Titanilla gyűjtése

411. oldal

A Mozgásjavító iskola (Mexikói út 60., Ráby Mátyás utca 16. és a Kertészképző) munkatársai, 2004

Fotó: Pintér Márta

Mozgásjavító Történeti Archívum

412. oldal

Mozgásjavító Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Kollégium, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény épületei (Budapest, Mexikói út 59–60. és 63–64., Korong utca 2.)

Fotó: Zorkóczy Krisztián (2011)

Nádas Pál gyűjtése // Mozgásjavító Történeti Archívum

417. oldal

Idegen Nyelvek Főiskola diákjainak egy tanulócsoportja

Fotó: Pap Jenő (1952)

MTVA-Sajtó és Fotóarchívum, 771125-

F_PP19520114002

420. oldal

A Mozsásjavító arculati elemei a szeccszíós épü-
letrészletekre való utalásokkal

Berki Erzsébet (2016) portfóliója

Mozsásjavító Történeti Archivum

422. oldal

Előkészítő osztály és 1–4. osztályokat tanító
gyógypedagógus tanárok, 2011/2012. tanév vége

Első sor: Szendrei Virág, Gyalai Katalin, Babina
Letícia, Nádas Pál igazgató, Majsainé Hartyáni
Júlia, Elekesné Sárossy Katinka, Nagyné Fatalin
Andrea; második sor: Pálkásné T. Varga Mária,
Péntek-Szakály Krisztina, Bíró Klári, Tatár Szil-
via, Markó Mónika, Ursu Zsuzsanna, Hegedűs
Krisztina; harmadik sor: Galambos Katalin, Vá-
lóczi Mária, Hajas Eszter, Berényi Éva, Karay Esz-
ter

Fotó: Teknős Miklós

Mozsásjavító Történeti Archivum

423. oldal

Felső tagozaton és a középiskolában tanító ta-
nárok az 2011/2012. tanév végén

Első sor: Bán Éva, Sinka Erika, Schell Lívia, Su-
hajda Péter, Nádas Pál igazgató; második sor:
CSURGÓ KRISZTINA, KÉKESINÉ JÁNÓ ROZÁLIA, VÁSÁR-
helyi Gyöngyi, Kovácsné Szűcs Klára, Szentkirá-
lyi Andrea középiskolai igh, Bíró Lajosné, Berki
Erzsébet; harmadik sor: Mihalovics Judit, Ma-
náné Izsó Ágnes, Fodor Mónika, Tófalvi-Balassa
Szilvia, Varga András; negyedik sor: Horváth
Magdi, Lukácsi Andrea, Kovácsik Mónika, Ka-
szás Villő, Nagyné Fatalin Andrea iskolai igh

Fotó: Teknős Miklós

Mozsásjavító Történeti Archivum

424. oldal

Mozsásnevelő tanárok a 2011/2012. tanév végén

Alsó sor: Boross Margit, Bera Viktória, Hum

Kinga, Gasparicsné Csillag Ágnes, Nádas Pál
igazgató, Szentesiné Keleméri Dóra; második
sor: Salyné Újvári Judit, Popini Zoltánné, Var-
jasné Dr. Kovács Edit, Szekeres Henrietta, Bor-
zán Tünde, May Gabriella, Tajthy Katalin; har-
madik sor: Kálmán Dominika, Szűcs István,
Szigeti Judit, Tapa Gergely, László Anita Mária,
Szentmiklósi Anita

Fotó: Teknős Miklós

Mozsásjavító Történeti Archivum

426. oldal

Diákotthon (apartman) munkatársak a 2011/
2012. tanév végén

Első sor: Sente Erika, Puskás Katalin Tekla,
Szarkáné Fehér Eszter, Rédei Lászlóné, Lengyel
Katalin, Szilágyi Edit, Radványi Nagy Zoltánné,
Szenes Rozália, Berényi Lászlóné (Éva), Okányi
Andrea igazgatóhelyettes, Losonczy Józsefné,
Berényi Lászlóné (Ági), Kótér Szentgyörgyi
Anna, Dombrádiné Bráz Ildikó; második kö-
zépső sor: Németh Erzsébet, Finta Anett, Ke-
resztesy Lászlóné, Hudoba Mihályné, Kancsár-
Zoltánné, Daniné Varjas Annamária, Pintér Írisz,
Borsodi Sándor, Kalocsainé Székely Andrea, Ze-
rényi Attila, [a név azonosítása nem sikerült],
Airizer Edit, Demecs Zsófia, Palkóné Bádenszki
Gabriella, Mátyás Éva, Szendrei Virág, ismeret-
len munkatárs

Középső és a hátsó sor között: Pálfi Judit, Hervai
Klári, [a név azonosítása nem sikerült]; harma-
dik hátsó sor: Tornyiné László Krisztina, Riszte-
rer Enikő, Demeter Erika, Porumb Pócsik Judit,
Krasznai Szilárd, Sarkadi Józsefné, Czikora
Mária, Barnóczkiné Posánszki Ilona, Hártó Ma-
riann, Koncz Zoltán Tiborné, Sevecsek Lászlóné,
Kovács Katalin, Czimmermann Éva, Darvas And-
rás, Nádas Pál igazgató

Fotó: Teknős Miklós

Mozsásjavító Történeti Archivum

427. oldal

Az intézmény működését biztosító GESZ-személyzet, 2012

Első sor: Vaszkó Miklósné élelmiszerraktáros, Faragó István uszodagépész, Kliment Miklós vízvezetékyszerelő, Nádas Pál igazgató, Berecz Andreea iskolatitkár, Deák Istvánné kézbesítő, Piroska Károly gépkocsivezető; második sor: Renge Mária Magdolna főzőnő, Véghelyi Hedvig élelmezésvezető, Sárosi Gábor létesítményvezető Szalka Zoltánné pénztáros, Belle Tamásné iskolatitkár, Nyíró Annamária gazdasági ügyintéző, Kollárné Pető Anna gazdasági ügyintéző, Szabó Béla asztalos, Flaisz László élelmiszer raktáros Harmadik sor: Marozsán Józsefné takarító, Rakonczay Viktor kertész, Bartal Sándor udvari munkás, Mozsolits László villanszerelő, Vincze Zoltán programozó-rendszergazda, Fülöp István gyógyászati műszerész, Kristeuer János udvari munkás, Németh Gyuláné szakács, Csonka Kálmánné konyhai dolgozó, Farkas Jánosné takarító

Fotó: Teknős Miklós

Mozgásjavító Történeti Archívum

429. oldal

Légifelvétel

Fotó: Zorkóczy Krisztián

Mozgásjavító Történeti Archívum

430. oldal

Mozgásjavító Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Kollégium, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény épületei (Budapest, Mexikói út 59–60. és 63–64., Korong utca 2.)

Fotó: Zorkóczy Krisztián (2011)

Forrás: Nádas Pál gyűjtése Mozgásjavító történeti archívum

432. oldal

Táblázat. Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézeté diákjai (1939–1945)

433. oldal

Táblázat. Izraelita Siketnémák Országos Intézetének diákjai (1938–1948)

IV. 3. Névmutató

A

Ábrahám Tamás 9, 14

Aczél Anna 9

Aczél György 130–131

Adámi Zsanett 246, 448

Adamikné dr. Jászó Anna 337

Adler Simon 15, 29, 38–39, 42–46, 51, 56–58, 60, 63, 105–106, 236, 272, 302, 326, 357–361, 412, 415–416, 450–451, 456, 462

Adonyi Ágnes 275, 429

Ágoston Gabriella 302, 328, 347, 390, 418–419, 421, 424, 451, 460, 462

Alon Joel 317

Alpár Ernő 236

Alpár György 236–237, 239, 242–243, 247, 249, 256, 259, 261–262, 267–268, 273–274, 302, 332, 340, 342, 345–347, 350, 352, 385, 387, 390, 415, 431, 462, 467

Alpár Ignác 26

Antal József dr. 208, 274, 311, 419, 429, 451, 463

Arnold József 86, 88

Ascher Oszkár 82

B

Bácskai Milán 24

Bajnai Gordon 2, 257, 285

Bajor Gizi 189

Balkányi Sarolta 193, 416

- Balla Júlia 263
 Balogh Ferencné 9, 223, 237, 250, 328, 383, 419–421, 440, 451, 462
 Bán Éva 9, 320, 349, 355, 418–419, 421, 423, 425, 444, 445, 447, 451, 452, 462
 Bánlaki Szabolcs 2
 Bányai Viktória 110
 Baranyai Anna 381
 Baranyai László 363
 Bárczy István 41–42, 464
 Baróti Sándorné 9, 208, 374
 Barta Titanilla Henriett 9, 410, 410
 Bartha Annamária 4
 Bartha Levente 4
 Bartók Béla 361, 363
 Bartos Judit (Benczúr Miklósné dr.) 223, 275, 334, 452
 Bartos Tibor 364
 Báthory Zsuzsanna 284
 Baumgarten Anton 23
 Baumgarten Lajos 41, 44, 105, 416
 Becher, Kurt 100, 176
 Beck István dr. 93
 Beer Iván dr. 317
 Bellán Erzsébet 250, 328, 335–336, 347, 390, 418–419, 421, 452, 455, 456, 462
 Benczúr Miklósné dr. *lásd* Bartos Judit
 Benedek László dr. 180
 Benedicty József 90
 Berend Béla dr. 172
 Berend Endre dr. 155–156, 165
 Berényi Éva 9, 350, 355, 418–419, 421, 422, 425, 456,
 Berényi István 127
 Berényi Lászlóné (Éva) 425, 426,
 Berényi Lászlóné (Ági) 426
 Berényi Melinda 421
 Berényi Oszkárné 419, 463
 Berényi Pálné 421, 425, 459, 463
 Berger László 53
 Berki Erzsébet 4, 9, 285, 306, 313, 313, 316, 318–319, 321, 324, 328, 333, 345, 401, 418–419, 420–421, 432, 425, 444–449, 454, 459, 463
 Bernolák Béláné dr. 253, 266, 334, 342, 456, 453–455, 461, 463
 Bernolák Melinda 342
 Bertók Teréz 347
 Bessenyei József 94
 Bicskey Gyula 246
 Bíró Klára 410, 422
 Bíró Tibor dr. 224, 351, 429
 Biss Endre dr. 173
 Blanckenstein Miklós 314
 Bodor Ödön dr. 295
 Bodroghalmi Gusztáv 230, 328, 368–369, 372, 374, 378, 384, 385, 436–438
 Bogyó Mária 347, 351, 439, 455
 Bor Ferenc 4, 9, 34, 268, 285
 Born, Friedrich 83, 119–120,
 Boross Margit 328, 341, 419–421, 424, 425, 451, 452, 455
 Borsodi Sándor 9, 328, 401, 419–421, 425, 426, 463
 Borsos József 4
 Bouhler Philipp 80
 Böhm Sándor 110, 156, 169, 189
 Brand Hansi 120, 127
 Brand Joel 114, 127, 173
 Brand Joelné 173
 Bauer Béla 418
 Braun Dávid 55
 Braun Dávidné 55
 Breyer József 97, 168
 Breyer Józsefné 97, 168
 Bródy Ferenc dr. 61, 77, 193, 416
 Buchwald Sándor 32
 Burány Sándor 314

C
 Colpaer Johan 369
 Czétényi Piroska dr. 268,
 Czeizel Endre 400

Czinder Zita 224, 341, 420–421, 425, 451, 452, 455

Czink Imre 246, 438

Cs

Csapody Károlyné dr. 210

Csávás Dezsőné (szül. Csilla Hohendorf) 260–261, 264–266

Cseh János 185–190

Csehák Judit dr. 314, 314

Cselei Bálint 385, 438

Csenki Anna 9, 348, 401, 401, 447

Csepreghy Györgyné dr. 266

Cseri Edit (Barna Ferencné) 9, 383, 383, 437

Cserti-Szauer Csilla 9, 266

Csikós Alexandra 449

Csikós András 446

Csillag Ágnes 9, 355, 409, 419–421, 424, 425, 452, 455, 463

Csillag Katalin 9, 268, 283, 285, 287

Csillag Miklósné 157

Csizmadia Istvánné 208, 230, 270, 313, 318, 328–328, 372, 374, 378, 382, 383, 385, 390, 419–421, 434–436, 438–441, 463

Csizmadia Pista 375

Csobánczy Domokos 170

Csurgó Kriszti 266, 423, 425, 460

D

Danszky Péter 9, 107, 147, 149

Darvas József 199

Darvasné Kohn Klára 9, 141

Dávid Ferenc 34, 295

Deák Péter 233

Dékány Lajosné 185, 216

Demszky Gábor 263, 284, 312

Derera Mihály dr. 9, 268, 310, 314, 385

Derdák József 158

Deutsch Ernő dr. 61–62, 184

Deutsch Izráel (Dunai Imre) 109–110, 121, 136–139, 157

Deutsch Jenő 69, 193, 416

Deutsch Rozália *lásd* Braun Dávidné

Devecsei László 225, 378

Devecseri László 106, 115, 121, 143

Devecseri Szidónia 111, 115, 121

Dizseri Tamás dr. 276, 429

Dohnányi Ernő 361

Dombainé Esztergomi Anna 259, 263–264, 266, 347

Dombóvári Ildikó Szilvia 248

Donzinger Péter 148

Dornbach Alajos dr. 312

Dorogi Farkas Ákos 119

Doszlop Miklós 364

Dömötör Mihály 183

Duhaj József 85–90, 166, 187

Dunai Csilla dr. 419, 428

Dunai Eleanor C. 109, 110, 157

Dunai, Hanry *lásd* Deutsch Izráel

Durkó Zsolt 363

E

Egri Margit 39, 45–47, 53, 53, 63, 356–360, 356

Ehrenfeld Jacob (Feri) 10, 147, 149, 197, 317

Eichmann, Adolf 79–80, 107, 114, 116–117, 127, 148, 174, 176–177

Elek Mária 233

Elfejdbein Árpád 128

Eltér István 233

Endrei Lászlóné (szül. Stanberger Katalin) 177

Engelhardt Katalin 246, 442

Eppler Erzsébet 127

Eppler Sándor 61

Epstein Ernőné 416

Epstein Erzsébet 69

Erdey-Grúz Tibor 211

Erdősi Klára 135, 139

Ernst, Andreas 100

Esztergomi Anna 9, 259, 264, 266, 347, 452

F

Faragó István 355, 423, 426, 427

Faragó Péter 136–139

Farkas Ervin 132
 Farkas Jánosné 9, 423, 426, 427,
 Farkas Judit 354
 Farkas Kármén 321, 323, 449
 Farkas László 246, 424, 426–427, 442
 Farkasinszky Lajos 259
 Fausek Gizi 45, 47
 Fazekas István dr. 61, 416
 Faváry János 23
 Feiwel Lipót 32
 Fejes András dr. 234
 Fekete Győzőné 318
 Fekete István 86, 88
 Fekete Józsefné (szül. Feke Éva) 9, 380, 382
 Fekete Viola 401
 Feldmájer Péter dr. 317
 Fellner Tivadar 42
 Felvidéki Judit 316, 348
 Ferge Zsuzsa 52
 Filó Károly 43, 416,
 Finta Anett 328, 422, 426, 426
 Fischer Ákos 92, 154, 158–159, 164
 Fischer Anni 363
 Fischer Gizella 148
 Flór (Kon) Mária 132
 Fochs Antal 54, 82, 104, 121
 Fodor Eszter 242, 300, 345, 418–419, 421,
 444–447, 452, 455, 456, 462, 463
 Fodor Izsó 43, 416
 Fodor Mónika 423, 425, 449
 Forgács Katalin 248
 Fótiné Hoffmann Éva 9, 266, 455, 457
 Földi (Weisz) Tibor 110, 159, 189
 Förster, Ludwig 21
 Franka Tibor dr. 256–257, 266, 268
 Freid Zsigmond 32
 Frenkel Jenő 103
 Freud Izsó 55
 Freudiger Fülöp 177
 Freund Vilmos 54, 121

Frojimovics Kinga 9, 15, 22, 77, 80, 82, 83, 84,
 97, 100, 109–111, 115, 117, 121, 136, 157, 161,
 174, 176, 193
 Für Lajos dr. 312
 Fröhzeintig Ferencné (szül. Reizmann Erzsébet)
 110, 160

G

Gaál Károly 166, 190
 Gábor Vilmos 54, 321
 Gábori Endre 161
 Galambos Jenő 30, 31–32
 Galambos Katalin 266, 311, 422, 455, 460,
 Gasparicsné Csillag Ágnes 9, 355, 420–421, 424,
 425, 452, 455, 463
 Gát József 363
 Gedővári József 395, 395, 430, 443
 Gelencsér Sándor 167
 Gelléri Ilona 362
 Gensel Irén 193
 Gérecz Károly 28
 Gerő Ernőné 104
 Geszti Beáta 328, 447
 Glancz Berta 56
 Gobbi Hilda 189
 Goldfarb Zvi 120
 Goldstein Ferenc 153
 Gombos Eszter 110
 Gombos Katalin 370
 Gordosné dr. Szabó Anna 30, 59–60, 70–71, 224,
 265–266, 329, 342, 350, 452, 455, 462,
 463–466
 Gósy Mária dr. 337
 Göllesz Viktor dr. 265
 Göllesz Zoltán 9
 Göncz Árpád 312
 Görgey Gábor 314
 Gratzer Ferdinánd 28
 Gratzer Nándor 28
 Grosz Endre 148
 Grünberger Lipót 54

Grünfeld Oszkár 162
 Grünwald László 123
 Gundel-Takács Gábor 315, 315
 Gunthner Zsolt 9, 268, 283, 285, 287

Gy

Gyalai Gáspár 332, 344
 Gyalai Gáspárné 9, 208, 214, 216, 221, 222, 230, 240, 247, 249–250, 306, 321, 328, 332, 332, 334, 347, 369, 383, 385, 390, 394–395, 464
 Gyalai Katalin (Csanádiné) 422, 425, 463
 Gyékiss Emil 332
 Győri Ilona 198
 Gyug Ferenc 9, 245, 388, 388, 440
 Gyurcsány Ferenc 285

H

Habsburg Ferenc József 15, 22, 362
 Habsburg Ottó 312
 Hain Péter 102
 Hajdi László dr. 10, 213, 240, 367, 367, 372, 435
 Hajdú Levente 234, 245, 328, 351, 378, 456, 464,
 Hajnal György 274
 Halassy Olivér 211, 234–235, 245, 334, 351, 374, 376, 384
 Hantos János 256
 Hargittai István 325
 Hári Henrik 47
 Harsányi László 317
 Hatta Mariann 406, 449
 Hauszmann Alajos 35
 Havel János 24
 Havel Lipót 23–25,
 Hegedüs Ármin 37
 Hegedüs Judit 425
 Hegedüs Krisztina 43, 350, 355, 409, 421, 422, 425,
 Hegedüs Lajos dr. 314
 Hegyi Zoltán 10, 219, 386, 386, 438
 Heilig Gézáne dr. 123
 Helesfai Katalin 10, 318
 Heltai Jenő 316
 Herman József 203–204, 204, 415, 418,

Hermann Jakab 55
 Herodek Károly 16, 29–30, 44, 360,
 Hertzka Imre dr. 25
 Herzfelder Ödönné 73, 417
 Hídvégi Csilla 10, 390, 390, 441
 Hild József 21
 Hiller István dr. 314
 Himmler, Heinrich 97
 Himmler István 10
 Hitler, Adolf 77, 79–80, 127, 135–136
 Hochberger László 327
 Hochmann József 31
 Hoffmann Dezsőné 208
 Hollós Zoltán 167
 Hollós Zoltán ifj. 167
 Hollósy Filip Piroksa 69, 416
 Horovicz József 103
 Horthy István 73
 Hortobágyi Károly László 98–99, 162
 Horváth Csaba 284
 Horváth Gábor 246, 318, 444
 Horváth Kamillóné 250, 419–420,
 Horváth Magdolna 420–421, 423, 425, 448–449
 Horváth Oriána 348, 352, 419–420, 464
 Horváthné Illés Barbara 264
 Hörnyék Franciska 10, 405, 405, 407, 449, 464
 Huhák Heléna 89, 116
 Hütter Márta 228, 419–421, 456, 228, 260, 261, 310, 401

I

Illyés Gyuláné 260, 265,
 Illyés Sándor 229, 308
 Imrédy Kálmán 41
 Istenes Károly 71

J

Jakab Miklós 296
 Jakab Miklósné 418–419, 428
 Jánó Rozália (Kékesiné) 10, 224, 328, 339, 342, 345, 390, 398, 418–419, 421, 423, 425, 444, 447–448, 452, 455, 456, 462, 464
 Jánosi György 314

Jánossy Imre 43, 415

Jármer Lajos 362

Jóború Magda 201

József (Fisch) András dr. 103, 175

József Attila 16, 18, 52

Juhász Veronika 246

K

Kiss Arnold dr. 41

Kádár Istvánné 218, 440, 441, 464

Kalányos Norbert 321, 323, 449

Káldos Klára 37

Kallós Erzsébet 208

Kanizsai Dezső 10, 45, 58, 58, 59, 61–64, 63, 64, 69, 71, 73–74, 77, 82, 83–84, 91–93, 95, 100, 102–104, 109–110, 138, 143, 149, 156, 158, 161, 163, 169, 172–174, 176–178, 180–181, 185, 187, 189, 191, 193–195, 197, 236, 302, 317, 327, 329, 415–416, 450, 456

Kanizsai Dezsőné 92–93, 187

Kanizsai Sándor 93, 110

Kápolnai Dóra (Dóra Best) 408

Kardos Ignác 71, 193, 327, 416,

Kárpáti Ferencné 208, 213, 215, 333, 409, 451

Karsay Béla 69

Kas Bence 401, 428

Kaszab Aladár 62

Kaszás Villő 321, 423, 425, 450, 464

Kaszowitz Bandi 152

Kasztner Rezső 81, 100–103, 106, 111, 114, 116–117, 120, 125, 127, 141–142, 154, 172–175, 177–180

Katzburg Hermina 361

Kauszer János 54, 121

Kékesiné János Rozália *lásd* János Rozália

Keller, Helen 46–48, 63, 357–360

Kenderfi Miklós 396

Kepes Pál dr. 66, 456

Kerényi Mária 364

Kertész József 198

Kessler Rozival Andra 275, 422, 429

Kézdi Réka 246, 446

Kiss Arnold 41

Kiss Attila 346

Kiss Bianka 425

Kiss Erika 302, 390, 419–421, 430, 441, 452, 456, 457, 464

Kiss Gizella

Kiss Gyöngyi 426

Kiss István 349

Kiss József 10

Kiss József Mihály 418

Kiss Károly 205

Kiss Péter Pál 246

Kiss Réka 464

Kiss Zsuzsa 390

Kissné Ferenczi Zsuzsanna 419

Klebelberg Kuno 299, 361

Klein Miklós 135, 139

Klómer Georgina 354

Koch Henrik 23

Kocsis Mihály 10, 397, 445

Kodály Zoltán 331, 363

Kohn Lajos 84

Kohner Zsigmond 26, 29

Kollár Katalin 10, 302, 310, 353, 355, 410, 418–419, 421, 428, 457–458, 464

Kolozsvári Grandpierre Emil 316

Komlósi Elemér Károly 96

Komoly Ottó 83, 100, 109, 114, 117–119, 120, 127, 142, 173, 177–179

Komoróczy Géza 10, 15, 22, 24, 39, 62, 88, 97, 98, 100, 101, 106, 111, 115–117, 120, 122

Kónya Szabó Sándorné 93, 165

Kormos Zsuzsa 350, 352, 354–355, 421, 428, 456, 457, 464

Kovács József 95–96, 165,

Kovács Kálmán 314

Kovács Laci/László? 351, 441

Kovács Márta 418–419, 421, 428

Kovács Mihály 198

Kovács Zoltán 316, 390, 441

Kovácsné Szűcs Klára 10, 328, 346, 346, 349, 352, 353, 401, 418–419, 421, 423, 425, 428, 457, 464

Kozma Lajos 37–38
 Kozmanovics Endre dr. 234
 Köleséri Sándor 10, 392, 393, 442
 König Judit 135, 139
 Könye Imre 158
 Kőpatakiné Mészáros Mária 250–251, 266, 308,
 352–353, 419, 441, 453, 457, 464
 Kőrös Erzsébet 10, 248, 452
 Köteles Gézané 344, 464
 Krassó Tamás 165
 Krausz Izidor dr. 25
 Kraxner Alajos 217
 Kröszl Vilmos 85, 92, 154–155, 158, 162, 169,
 190
 Kszell Mária 263
 Kurcsics Károly 10, 372, 372, 435
 Kuyper, Abraham 50
 Kuyper, Henriett 50
 Kuyper, Johanna 50
 Kürtösi Klára 284

L

Ladanj, Pavle 150
 Ladany, Schaul P. (Professzor Shaul P. [Pali] La-
 dany) 10, 150, 152
 Lajta (Leitersdorfer) Béla 11, 16, 25, 29–39, 35,
 37, 38, 84, 145, 219, 255, 268, 282–285, 288,
 291, 294, 297, 299, 354, 406, 413, 461
 Lakatos Sándor 365
 Lalik (Szentmihályi) Veronika 10, 250, 328,
 351–353, 397, 418, 428, 457, 458, 464
 Lányiné dr. Engelmayer Ágnes 259, 265
 László Emma (Rút) 223, 225, 458
 Látrányi Gáborné 250, 261, 264, 428, 464
 Lazarus, Adolf 26
 Leb Zsigmond 173
 Lefkovics Dávid 43, 416
 Lénárd András 337
 Lénárt Zoltán dr. 10, 266, 421, 452, 455, 456, 458,
 459
 Lenkei (Löwi) György 330
 Leó 149, 156–157

Leszláuer Gyula 55, 184
 Lévai Jenő 69, 81, 88, 97, 98, 101, 109, 117, 119
 Liszt Ferenc 361, 363, 466
 L. L. dr. 124, 358
 Locsmándi Alajos 253, 354, 415, 464
 Lóránt Alfréd 123
 Lóránth Mór 174–175
 Lőb László 101, 154
 Lőcsei Sándor 246, 438
 Luka Anna 42, 416
 Lukáts Andor 394
 Luthár Barbara 266

M

MacDonald, Charles dr. 50
 Macskássy Izolda 313, 316
 Madarász Katalin 365
 Mádl Ferenc dr. 204, 311–316, 315
 Magyar Bálint dr. 314
 Majsai Károly 352
 Majsainé Hartyáni Julia 10, 249, 251–253, 275,
 328, 350, 418–419, 421, 422, 425, 428,
 256–259, 465
 Makó András dr. 398
 Malatinszky Gyula dr. 345, 397–398, 402, 418,
 419, 421, 446, 447, 463
 Malomsoki József 31
 Manáné Izsó Ágnes 328, 418–419, 421, 423, 425,
 448, 456, 458
 Margitta József 32
 Markó Mónika 10, 266, 337, 421, 422, 425,
 458–495, 464
 Márkus Eszter dr. 10, 229, 261, 266, 334, 460, 461
 Marsi Péter Pál 284
 Máthé Áron 97
 Mayer Dezsőné 195
 Mayerffy Tibor 231–232, 234
 Mayerffy Tiborné 224, 458
 Medgyes Alajos 406
 Medgyessy Péter 314, 314
 Méhes József 330
 Méhesné Remenár Judit 390, 390, 441

Mérei Anna 129
 Meron, Menahem dr. 112
 Messel, Alfred 35
 Mesterházy Attila 314
 Mészáros Jolán 198
 Mezei András 77
 Mezei Gyula dr. 243, 256, 259
 Mezei Katalin 246, 445
 Mezei Mór 14, 412
 Mező Sándor 4
 Mohácsi Ferenc 208, 230, 370, 372, 374, 383, 385, 434, 436
 Mohi Sándor 318
 Molnár Dénesné 345, 390, 440, 452
 Molnár Márti 390
 Molnárné Lányi Ágnes 248, 348, 458
 Morodai Lajos 198
 Morvay Izsó 183
 Moskovits Miklós 92, 97, 156, 158, 164
 Moskovits Miklósné 158
 Murányi Erzsébet 73, 416,
 Murányi Miklós 112–113,
 Mustakallio, Juho 46
 Mülner János 4

N

Nádas Pál 4, 149, 152, 154, 182, 197, 207–210, 212, 214, 216–222, 224, 227, 232–235, 240, 243, 245, 248, 252–253, 255–256, 258–259, 264, 266, 268, 273–276, 280–281, 284, 288, 292–293, 297, 300, 304–307, 310–311, 313, 315, 318, 328, 331–332, 334–335, 339, 345, 347–348, 389, 394, 396, 401, 413, 415, 418–419, 421, 422, 423, 424, 424, 426, 427, 429–430, 434, 451–452, 454–455, 457–459, 462, 465
 Nagy (Gitta) Margit 223, 230, 425, 453
 Nagyné Fatalin Andrea 10, 302, 355, 419–421, 422, 423, 424, 430, 445, 451, 458, 459, 465
 Náray-Szabó Sándor 29, 30
 Nemcsics Imre 263
 Németh Erzsébet 275, 355, 419, 421–422, 425, 426, 466

Németh Tamás 363
 Nemlaha Katalin 321, 341, 401, 419–421, 455–456, 465
 Neudorfer Pál 124
 Neumann Ármin dr. 25
 Neuschloss Károly 24,
 Neuschloss Zsófia 15, 19, 24, 26–30, 27, 32, 35, 41, 45, 55–56, 58, 60, 79, 186, 282, 357, 361, 415, 431, 432, 451, 467
 Neuwirth Edit 74, 417
 Neuwirth Hermanné 74, 417,
 Neÿ Béla 23

NY

Nyíri Lajos 10, 246, 374, 375, 436

O

Offenbach Sándor 81, 173, 175,
 Okányi Andrea 10, 328, 343, 343, 347, 348, 390, 390, 398, 401, 419–421, 424, 426, 430, 434, 445–446, 451, 459, 466
 Oriskó Istvánné 208, 230, 313, 328, 347, 352, 383, 419, 429, 466

P

P. Szabó Ferenc 365,
 Pándi Marianne 363
 Pantó Tamás 10, 275, 422, 426, 429, 463
 Parti János 365
 Paskai László dr. 312
 Pásztor Annamária 385, 385
 Patai József 33
 Paulov Endre 10, 212, 220–221, 377
 Pedlow, James G. 52–53, 53, 61, 359
 Peer Gyula, dr. 170–171
 Pejko Tamás 4
 Péntek-Dózsa Melinda 10
 Péró Sára Csilla 10, 248, 264
 Péter Gábor 155, 180
 Pethő Ernő dr. 177
 Petri Pálné 183
 Pfeiffer Izsák dr. 103, 113

Pillitzer Hedda 153
 Pink Imre 128
 Pintér Márta 4, 10, 313, 316, 454, 466
 Pócs Nándor 10, 171
 Pogányne Balkányi Sára 193, 416
 Polinszky Tibor 261
 Pollák Bella 137–139
 Popini Ildikó 328, 418, 420–421, 424, 425, 456
 Porgers József 31
 Pozsgai Imre 239
 Pőcz Magdolna *lásd* Gyalai Gáspárné
 Pregun Alex 407, 449
 Pupán Gabriella 224, 341, 451
 Puscsiznáné Nagy Krisztina 248

R

Rácz Endre dr. 91, 95
 Ráczkó Gitta 246, 249, 443
 Ráczkó Lászlóné 208
 Racskó Lászlóné (Manci) 208
 Rádai Sándor 278,
 Ráday Mihály 294
 Radnóti Erzsébet dr. 240, 419
 Radnóti Miklós 37, 81, 367
 Radnóti Sándor 244
 Rafael Miklós dr. 156
 Rahe, Thomas 103, 114, 116
 Rákos Árpád 73, 159, 158
 Rákos Gergely 166, 190, 417
 Rákosi Mátyás 180, 199, 201
 Rakovszky Iván dr. 183
 Rakovszky Ivánné 183
 Ranschburg Pál 114
 Ravasz László 181
 Réger (Réti Tamásné) Mónika 321, 332
 Reich Paula 110, 166,
 Reichard Ágnes 10, 451
 Reichard József dr. 186, 207–208, 214,
 Reichard Józsefné (szül. Hegedűs Borbála) dr.
 186
 Reizmann Erzsébet 110, 160, 189
 Remenár Judit 318, 344, 390, 390, 441

Révai Olga 168
 Révész Béla 63, 272, 292, 293, 297, 306, 307,
 358–360,
 Révész Ferenc 120,
 Révész Janka 153,
 Révész Rita 10, 272, 354, 355, 424, 455, 460, 466
 Roboz Ottó 82–84
 Rokob Tibor 10, 14, 48, 52, 103, 141, 144,
 175–177, 197, 199, 209, 218–219, 289, 292,
 294–296
 Romhányi Ágnes 275, 419
 Róna Tiborné 73, 417
 Rosenberg, Walter 178
 Rosenfeld Izsó 43–44, 47, 63–64, 327, 361, 416
 Rosenfeld Piroska 15, 187–188, 208, 230, 321,
 328, 374, 385
 Rosinger Lily 151
 Róth Miksa 31
 Rotter Lórántné 168
 Rozbora András 246
 Ryan, Donna F. 135, 139

S

Saarinen, Eliel (Gottlieb) 35–37
 Salgó Elemér 71, 193, 327, 416
 Sándor Pál 25
 Sági József 263
 Sárközi Judit 302, 345–355, 419–421, 428, 451,
 459, 460, 466
 Sas (Szász) Sándor 246
 Shaw, Richard Norman 35
 Scheiber Sándor 82
 Scheliessing-Müller Ágota 53
 Schell Livia 355, 421, 423, 425, 428, 447–449,
 466
 Schiffer János 10, 263, 284, 314–315, 466
 Schiffenné Szakasits Klára 189
 Schmideg Károlyné 168
 Schön Adolf 32
 Schönberger Mór 42–44, 69, 71, 73, 193, 327,
 361, 416
 Schreibern Ferenc 231–232

- Schuchman, John S. 56, 77, 84, 135–136, 138–139, 157, 182
 Schumeth Judit 347
 Schwartz László 124
 Schwarz Henrik 32
 Schweiger László 198
 Schweitzer József dr. 317
 Sebesta István 84, 86, 89–95, 164
 Sebestyén Albert 275, 419, 429
 Sebők Zsuzsa 266, 421, 425, 452, 460, 466
 Seidl, Siegfried 117
 Siklósi Zsolt 10, 399, 399, 446, 454
 Simon András 337
 Simon Csaba 246, 444
 Simon Elemér dr. 183
 Simon Jolán 180
 Sinka Erika 10, 409, 423, 425, 449
 Sipos Henrik 32
 Sipos János 284
 Stadinger István 257
 Steindl Imre 35
 Stern Vilmos dr. 107
 Stöckler Lajost 180
 Stranger Simon 13
 Strelinski Irén 193
 Suhajda Péter 406, 410, 423, 460, 466
 Surányi József 168
 Suri Ilona 10, 263
- SZ**
- Szabad György dr. 312
 Szabó Barnabás 4
 Szabó Béla 10, 297, 427, 427, 466
 Szabó Mária Dóra 355, 428
 Szabó Mihály 94
 Szabó Sándorné 93, 165–166, 178, 190, 417
 Szabolcsi Bence 363–364
 Szakasits Árpád 189
 Szakasits Klára 189
 Szakmáry Károlyt 171
 Szálasi Ferenc 83, 126
 Száraz Evelin 246, 349
- Szécsényi András 4, 10
 Szedres Rita 392, 355, 442–443, 463
 Szegeczky Dezsóné (szül. Bárczi Melitta) dr. 224, 230, 240, 370, 372, 374, 383, 434–436, 460, 466
 Szegedi Mártonné dr. 10, 284, 310, 348, 460, 463
 Szegfű Alfréd 43
 Szegváry György dr. 217
 Székely Gábor 278, 284,
 Székely István 129
 Szekeres Pál 314, 459
 Szelepcsényi László 163
 Szendy Károly 67
 Szenes Hanna 153–154
 Szentesiné Keleméri Dóra 354, 421, 424, 425
 Szentkirályi Andrea 409, 423, 424, 460
 Szilágyi Ernő 101, 114, 125
 Szily Adolf dr. 44, 357–358
 Szita Szabolcs 84, 107, 114
 Szokolay Dezső 47
 Szommer Lajos 32
 Szondi Lipót 114–115, 153
 Szőke Antal 169
 Szöllősiné Juhász Csilla 302, 410, 461
 Szörényi Tibor 350, 440
 Szűcs Tibor 146
- T**
- Tajty Katalin 321, 425
 Takács Orsolya 266
 Talyigás Katalin 318
 Tamás Lajos dr. 199–201, 200, 204, 415
 Tanos Balázs 10, 407, 407, 408, 449, 466
 Tapa Gergely 4, 10, 355, 405, 421, 424, 425, 452, 459, 461, 466
 Tasnádi Ágnes 266, 347, 351, 419, 461
 Taub Salamon 15, 60, 98, 104–106, 234, 256, 368
 Tauber Zoltán 234, 246, 368
 Teknős Miklós 4, 10, 209, 454, 459
 Temesváry József 171
 Thomán István 361
 Tildy Zoltán 189

Tildy Zoltánné Tisch Éva 189
 Tisch Jenő 112–113
 Tófalvi-Balassa Szilvia 321, 323
 Toki Horváth Gyula 365
 Tolnai Béla 62
 Toray Sándor 171, 205
 Tormai Andor 4
 Tóth Adrienn Anita 266, 425, 455, 460–461
 Tóth Aladár 363
 Tóth Emil 317
 Tóth Ervin 96–97, 168
 Tóth József 313, 321, 348, 419–421, 466
 Tóth Miklós Bálint 10, 404, 404, 420, 448, 466
 Tóth Zsuzsanna 354
 Tölgyesi Ágnes 318
 Trencsényi László 316
 Truska Juliska 53
 Tűz László 86, 88, 190
 Twain, Mark 47
 Tyroler Jano 10, 152, 154

U

Ugroczki Gáborné 345, 446
 Ungár Ábrahám 361
 Ungár Imre 63–34, 327, 359, 360, 361–363, 362, 466
 Ungár Lily 177–179
 Unger Emil 23
 Ursu Zsuzsanna 10, 355, 419–421, 422, 425, 428, 457, 460–461, 466

Y

Ybl Miklós 22, 23, 33, 155

V

Vágvölgyi András 366
 Vajna Gábor 109
 Válóczy Mária 355, 421, 422, 425
 Vámos Károlyné 10, 223, 234, 436
 Váradi Dénesné (szül. Wesselényi Margit) 208, 230, 383

Várady Zsigmond 28
 Varga András 305, 401, 402, 421, 423, 425, 443, 447, 449, 452, 466
 Varga Béla 314
 Varjasné Kovács Edit dr. 10, 328, 419–421, 424–425, 452, 456–457, 460–461, 466
 Vas Mária 43
 Vásárhelyi Gyöngyike 10, 229, 250, 304, 313, 319–321, 328–329, 337, 339, 342, 346–348, 352, 390, 394, 397–398, 419–421, 423, 425, 440, 442–446, 448–450, 452–453, 456, 459, 461, 462, 467
 Vaszi Viktor 331
 Velkey György dr. 276, 429
 Veessenmayer, Edmund dr. 77
 Vereczkei Zsolt 246, 444
 Vermes (Weisz) Péter 133
 Vigh József 97, 167–168
 Vigh Mihályné (Regina) 215, 351
 Vigh Sándor 97, 168,
 Vincze Zoltán 300, 427, 445, 467
 Vitray Tamás 11, 366, 367

W

Wachtenheim Ernő 92
 Wagner Otto 21
 Wallenberg, Raul 10, 180
 Wéber Antal 23
 Wéber Gitta 11, 246
 Wechselmann Ignác 4, 8, 15–16, 19, 20, 21–24, 23, 25, 26–28, 30, 35, 38, 41, 55–56, 58, 60, 79, 186, 282, 357, 361, 406, 412–413, 415, 431–432, 451, 467
 Wechselmann Ignácné Neuschloss Zsófia lásd Neuschloss Zsófia
 Weicher Sándor 157
 Weinmann Fülöp dr. 23, 25, 29, 41, 44
 Weisz Árpád dr. 164
 Weisz Bertold 25
 Weisz János 55
 Weisz Manfréd 25
 Weltner György 139

Wetzler Alfréd 178
Weyerman, Hans 83
Wlassics Gyula 24–26
Wolfner Tivadar 25

Z

Zádori Attila 233
Zámbó Diána 246, 444, 467
Zegelstein Vilma 122
Zelinkáné Simor Ágnes 347
Zemanek Márta 150
Zilbermann Judit 133, 135
Zinner Nándor 86, 186, 206
Zoltai Gusztáv 281
Zólyomi Viktor 408, 449

Zs

Zsabka Kálmán 169–171
Zsbánné Forrai Judit 11, 302, 328, 419–421, 428
Zsigmond Vilmos 394
Zsoldos János 4, 208, 214, 230, 313, 321, 325, 327–328, 330, 330, 347, 370, 374, 380, 381, 383, 385, 394, 419, 437–440, 443, 453, 459, 467
Zsolt Béla 172
Zsótér Pál 10, 197, 210, 210, 210–236, 230, 242, 245, 247, 249, 253–255, 265, 268, 302, 310–311, 311, 314, 320, 325, 329, 331–333, 335, 369, 372, 374, 377–378, 381–383, 383, 386–387, 405, 415, 431, 454, 462
Zsótér Zsuzsa 302